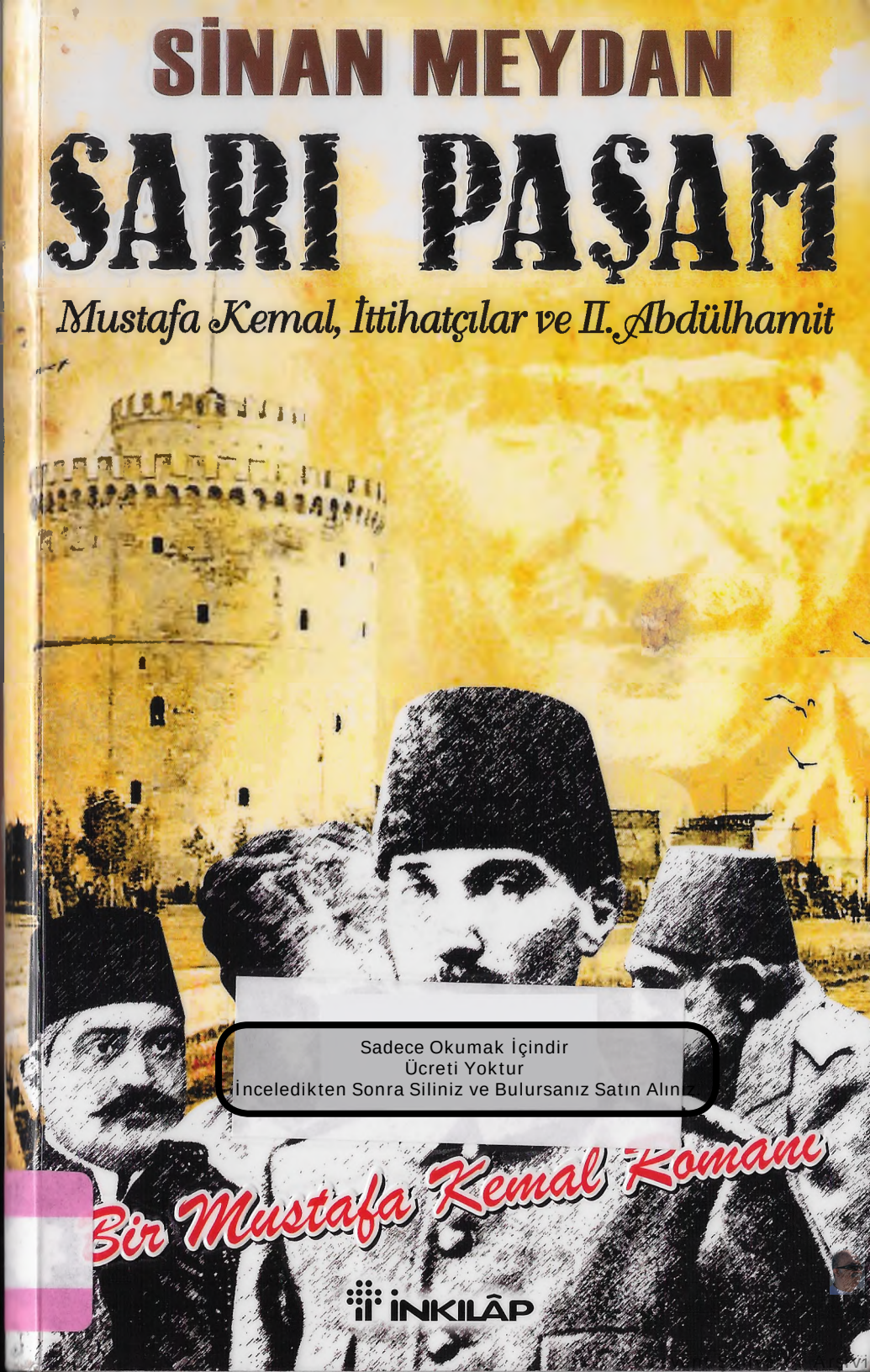
SİNAN MEYDAN

ŞARI PAŞAM

Mustafa Kemal, İttihatçılar ve II. Abdülhamit

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız

Bir Mustafa Kemal Romanı

İNKILÂP

Sarı Paşam / *Sinan Meydan*

© *2010,* Sinan Meydan

© *2010,* İnkılâp Kitabevi
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa tasarım İsmet Sayar
Kapak tasarım Okan Koç
Düzelti Çiğdem Aldatmaz
Yayıma hazırlayan Tansel Mumcu

ISBN: 978-975-10-2959-1

10 11 12 13 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

1. baskı, "Beyaz Kule" adıyla, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004
2-3. baskı, "Sarı Paşam" adıyla, Truva Yayınları, İstanbul, 2006

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

İNKILÂP
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkılâp.com
www.inkılâp.com

Levent Şahverdi Arşivi

SİNAN MEYDAN

ŞARI PAŞAM

Mustafa Kemal, İttihatçılar ve II. Abdülhamit

Bir Mustafa Kemal Romanı

İNKILÂP

Levent Şahverdi Arşivi

Sinan Meydan

1975 yılında Artvin'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Artvin Şavşat'ta, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Yazar "Atatürk, Ön-Türk Tarihi ve Yakın Tarih" üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca "Bütün Dünya" dergisinde yazıları yayımlanmaktadır.

Yayımlanmış eserleri şunlardır:

1. *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu,* İstanbul, 2005. 2. *Son Truvalılar, "Truvalılar, Türkler ve Atatürk",* İstanbul, 2005. 3. *Nutuk'un Deşifresi,* İstanbul, 2006. 4. *Sarı Lacivert Kurtuluş, "Kurtuluş Savaşı'nda Fenerbahçe ve Atatürk",* İstanbul, 2006. 5. *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi,* İstanbul, 2007. 6. *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu-2, Köken,* İstanbul, 2008. 7. *Atatürk ile Allah Arasında, "Bir Ömrün Öteki Hikâyesi",* İstanbul, 2009. 8. *Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları, "Parola Nuh",* İstanbul, 2009.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bana yaşamı iki şey öğretir: özgürlük ve aşk... Aşk için yaşamımı veririm; ama özgürlük için aşkımdan da vazgeçerim."

Victor Hugo

Levent Şahverdi Arşivi

Bu da Özlem'e...

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM
Fetih 9

İKİNCİ BÖLÜM
Bir Şehrin Anatomisi 25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Doğum 43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Bir Kurmay Subayın Dünyası 81

BEŞİNCİ BÖLÜM
Vatan ve Hürriyet Savaşçısı 195

ALTINCI BÖLÜM
Örgüt ve İhtilal 329

Kaynakça 457

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM

Fetih

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Maria'nın Rüyası

"27 Receb 833 / 2 Mart 1430 Cuma Öğleden Sonra... Selanik"

Gökyüzünde hafif bir kızıllık vardı. Güneş buz mavisi beyaz ipeksi bulutlar arasından ara sıra kendini gösteriyordu. Uzaktaki yeşil tepelerden ılık bir rüzgâr esiyor, at kişnemeleri, bahar böceklerinin uğultusu ve martı çığlıkları birbirine karışıyordu. Düzenli aralıklarla kıyıya vuran hırçın, mavi dalgaların sesi, önce şehri çepeçevre kuşatan yüksek surlara, oradan da gözetleme kulelerine tırmanıyordu. Surların üzerinde, ellerinde mızraklarla tedirgin ve sessizce bekleyen yüzleri donuk, gözleri boş, kulakları nal seslerine kilitli; hafif aralık ağızlarında titrek kıpırtılarla dua eden askerler vardı. Fırtınadan önceki sessizlik her yanı kaplamıştı. Sadece surların içinden civar tepelere doğru yükselen kalp atışları, bir de kıyıya vuran dalgaların sesine karışan tiz ve sinir bozucu martı çığlıkları duyulabiliyordu. Bu bekleyiş, en soğukkanlı insanı bile çıldırtabilirdi.

Kale Komutanı, önünde duran yıllanmış tahta masanın kararmış ayaklarından birine tırmanan siyah örümceği tutarak nasırlanmış avucuna alıp yavaşça ayağa kalktı. Örümcek, uzun ince bacakları üzerinde Komutan'ın bileğine doğru ilerlemeye başladığında, Komutan'ın yüzündeki alaycı ve düşünceli ifade birdenbire değişip sertleşti! Uykusuzluk ve yorgunluktan morarmaya yüz tutmuş gözaltlarında yoğunlaşan kırışıklıklar iyice belirgin hale gelmişti. Ani bir hareketle, işaretparmağıyla başparmağı arasında iyice sıkıştırdığı örümceği, avucunun içinde ezerek büyük bir öfkeyle tahta masanın üzerine fırlattı ve can çekişen örümceği nasırlı elinin kenarıyla masadan kazıyarak yere düşürdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaşlı Stefanos, iyice eskimiş, yamalı üniformasının matlaşmaya yüz tutmuş altın sarısı düğmelerini tükürüğü ile parlatmaya çalışırken, Komutan küçük pencereye yaklaştı. Geniş alnı güçlü bir ışık demetiyle aydınlandı. Güneşin sıcaklığı önce yüzünü ısıttı, daha sonra yavaş yavaş tüm bedenine yayıldı. Komutan küçük pencereden dışarıyı tararken, biraz önceki öfkesini yumuşak bir sesle örtüp gizlemeye çalışarak: "*Türkler burayı ilk kez kuşatmıyorlar. Selanik, yıllar önce de Yıldırım Beyazid tarafından zapt olundu, fakat onları bozguna uğrattık. Pekâlâ, bu sefer de kazanabiliriz!*" dedi.

Yaşlı Stefanos, koca kafasını güçlükle kaldırıp önemli şeyler söyleyecek bilge kişilerin yaptığı gibi ağır göz kapaklarını yavaşça araladı ve biraz alaycı bir ses tonuyla Komutan'a durumun ciddiyetini anlatmaya çalıştı. Dudağında acıya ve karamsarlığa bulanmış iğreti bir tebessüm kırığı vardı. Hırıltılı ve boğuk konuşuyordu.

"*Evet bozguna uğradılar uğramasına da onları bozguna uğratan biz değildik. Moğol İmparatoru Timur'du; şu aksak Timur. Şehir ancak Osmanlı'nın Ankara Savaşı yenilgisi sayesinde kurtarılabilmişti.*"

Komutan, sağ elini çenesine dayayarak yüzünü yaşlı Stefanos'a çevirdi. "*Fakat*" dedi ve gözlerini tekrar pencereye çevirirken "*Biz de iyi savunma yapmıştık...*" diye ekledi.

Bu sırada yaşlı Stefanos güçlükle yerinden kalkıp ortadaki masaya yöneldi ve eski ahşap sandalyelerden birine oturdu. "*Timur tehlikesini çabuk atlatan Osmanlı kısa sürede toparlanmış ve bu sefer de yeni hükümdar Sultan Murat şehri muhasara altına aldırmıştı*" dedi. Komutan da masaya yaklaştı, fakat oturmadı. Birdenbire yine öfkelenir gibi oldu ve "*Hain köpekler!...*" diye bağırdı. "*O muhasara sırasında Teselya, Etolya, Edias, Teb ve Yanya, Rum beyleri Osmanlılara yardım etmişlerdi*" dedi ve bir kere daha, "*Ahmak hainler!*" diye bağırdı.

Stefanos ise bir elini masanın üzerinde duran harita üzerinde gezdiriyordu. İşaret parmağıyla haritada Balkanlar üzerine küçük dokunuşlar yapmaya başladı. Yorgun gözlerinin kuytu

Levent Şahverdi Arşivi

derinliklerinde eski acılar canlandı, gözleri önündeki harita üzerinde, donuk bir yüzle ve dingin bir sesle, kendi kendine konuşurcasına şunları söyledi:

"*O sırada Selanik despotluğunda Manuel'in oğlu Andronikos bulunuyordu, fakat hasta yatağından kalkamaz haldeydi. Şehrin muhasarasının uzaması dolayısıyla halk neredeyse açlıktan ölecekti. Bu nedenle, senin de bildiğin gibi Selanik despotu Andronikos, Selanik'i halka yiyecek verilmesi ve kentin bayındır bir hale getirilmesi şartıyla Venediklilere sattı. Venedikliler 50.000 duka karşılığında şehri satın aldı ve hasta Andronikos'u Mora'ya gönderdiler. Kuşkusuz Sultan Murat, şehrin Venediklilere geçmesinden hiç memnun olmamıştı.*"

Yaşlı Stefanos bir süre hiçbir şey konuşmadan önündeki haritaya baktı. Sessizliği Komutan bozdu; sözlerinde hiç olmadığı kadar samimiydi. "*En çok neden korkuyorum biliyor musun Stefanos?*" dedi birdenbire. Stefanos, bakışlarını önündeki haritadan kaldırıp, mor halkalarla çevrilmiş gözlerini Komutan'a çevirdi. "*Neden korkuyorsun?*"diye sordu merakla. Komutan, yaşlı Stefanos'un hiç de alışık olmadığı bir biçimde, belki de hayatının ilk itirafını yaptı: "*Osmanlıların beni öldürmesinden değil, beni askerlerimin önünde aşağılamalarından, küçük düşürmelerinden korkuyorum.*" Bakışlarını yere indirdi ve tekrar küçük pencereye doğru yürüdü. Yüzünde, yenilgiyi önceden kabullenen insanların çaresizlik ifadesi vardı: "*Şu Makedonya'da, Sultan Murat'ın herkesin önünde Venedik Elçisi'ni azarladığını, küçük düşürdüğünü işitmeyen kalmadı. Hafızam beni yanıltmıyorsa Sultan Murat, 1426'da Ayasuluğ'a gelerek Midilli, Sakız ve Rodos ile eski antlaşmaları yenilediği halde, Venedik elçilerini azarlayarak geri çevirmişti. Bunun üzerine Venedikliler Sultan'a, Edirne'ye bir heyet göndererek bir kere daha antlaşmayı yenilemek istemiş, fakat Sultan bu heyeti de azarlamıştı. Bizans İmparatoru'nun gönderdiği Nikola de Gona ve Frangopulos adlı elçileri de geri göndermişti. Ölmekten değil, tıpkı bu elçiler gibi askerlerimin önünde aşağılanmaktan, azarlanmaktan korkuyorum Stefanos...*"

Levent Şahverdi Arşivi

Komutan, aslında bunun çocukça bir korku olduğunu biliyordu ve şimdi susmuş sadece düşünüyordu. Yaşlı Stefanos ise Komutan'ın bu endişelerini pek de önemsememişti. Parmağını haritada Konstantinopolis'in üzerine koydu ve o hırıltılı, boğuk sesiyle, "*Korkarım, Osmanlıların asıl hedefi işte burasıdır!*" dedi ve eski ahşap sandalyeyi gıcırdatarak yavaşça oturduğu yerden kalktı. Eski üniformasına çekidüzen verip Komutan'a doğru birkaç adım attı. Yüzünde, artık kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanların umursamazlığı vardı. "*Ben askerlerimin başında olmak istiyorum,*" dedi ve Komutan'ı askerce selamlayıp odadan çıktı.

Komutan çok geçmeden, birkaç adım arkada, içeriye güneşin parlak ışıklarının sızdığı küçük ahşap pencerenin sağ tarafındaki taş duvarın hemen önünde, üzerindeki haçlı üniformasıyla ve elindeki mızrakla hiç kıpırdamadan dimdik ayakta duran askere dönerek, yaklaşık iki saat önce giden habercilerin gelip gelmediklerini öğrenmesini istedi; öfkeliydi. Asker, "*Emredersiniz efendim!*" diyerek topuklarını sertçe birleştirip selam vererek keskin bir dönüşle odadan çıkarken, Komutan başını öne eğerek düşünceli bir yüz ifadesiyle ve hızlı adımlarla odanın içinde dolaşmaya başladı. Gözlerinde endişe, kalbinde korku vardı, kulaklarında ise odanın taş duvarlarına çarpıp geri dönen kendi ayak sesleri ve bir de yaşlı Stefanos'un acı kehaneti yankılanıyordu.

"*Asıl hedefleri Konstantinopolis'tir.*"

Bir süre sonra, şehri çepeçevre kuşatan surların en yüksek noktasında bulunan Yedikule hisarındaki gözcülerden biri "*Haberciler geliyor!*" diye bağırdı. İki haberci atlarını çatlatırcasına dörtnala koşturuyordu. Gözcülerin sesi duyulur duyulmaz surların üzerindeki askerler arasında ve şehrin denize bakan düzlüğünün hemen kuzeyindeki tepe üzerinde, Romalılar tarafından yapılmış olan iç kalede büyük bir hareketlilik başladı. Dörtnala at koşturan haberciler şehir surlarının doğusundaki Kalemeriya kapısından içeriye girdiler ve iç kaleye, kale komutanına doğru yöneldiler. İçeride telaşlı bir uğultu vardı: Çalışkan karınca sürüleri gibi birbirine çarpmadan oradan oraya koşuşturan askerle-

Levent Şahverdi Arşivi

rin ortadan kaybolmak isteyen ürkek gölgeleri her yanı kaplamış gibiydi.

Kale Komutanı, habercilerin salyalı ağızlarından dökülecek sözleri endişeli gözlerle bekliyordu. Komutan, habercileri kale kapısında karşıladı. Haberciler seri hareketlerle atlarından indi. Atların yorgunluğu, boyunlarından sızan terden anlaşılıyordu. Habercilerden kısa boylu, tıknazca olanı sık sık nefes alırken, uzun boylu yapılı olanı ürkmüş bir yüz ifadesiyle ve kesik kesik cümlelerle, *"Efendim, efendim geliyorlar... Türkler geliyor!..."* diye sağ eliyle ufku işaret ediyordu. Gözleri yuvalarından fırlayacak gibiydi. Komutan, habercilere *"Kaç kişiler ve ne kadar mesafedeler?"* diye sormaya kalmadan, Yedikule'deki gözcüler, *"onları görüyoruz, çok kalabalıklar, oldukça uzaktalar ama hızla yaklaşıyorlar!"* diye bağırdılar. Bu işaret üzerine Kale Komutan'ı, çevresindeki askerlere talimatlar yağdırmaya başladı. Şehri kuşatan surların üzerindeki askerler büyük bir süratle savaş durumuna geçti. Surlarda dışarıyla bağlantıyı sağlayan çok sayıda kapı vardı. Önce limana ve kıyıya açılan iki kapı sıkıca kapatıldı. Daha sonra, batıda aşağıdan yukarıya doğru sıralanan Vardar kapısı, Yeni kapı, Yeni delik, Eski delik ve doğuda yine aşağıdan yukarıya doğru sıralanan Kelemaria kapısı ve Telli kapı sıkıca kapatılarak sürgülendi.

İç kalede büyük bir koşuşturma ve telaş göze çarpıyordu. Askerlerin bazıları zırhlarını kontrol ederken, bazıları boyunlarında asılı duran haç formlu kolyeleri çıkarıp öperek avuçlarının içinde sıkıca tutuyorlardı. Besbelli ki askerler bu en zor anlarında "Kutsal Ruh'un" yanlarında olmasını istiyorlardı. Aksi halde Anadolu'yu Bizans'a dar eden, Rumeli'yi fetheden, Rum diyarlarına, hatta yavaş yavaş tüm Avrupa'ya korku salan yenilmez Osmanlı savaşçılarını nasıl alt edebilirlerdi ki? Osmanlılarla ilgili çok şey duymuşlardı. Zaten onların küçük bir beylikten hızla büyüyen bir imparatorluk olmaya başladıklarını koskoca Makedonya'da duymayan kalmamıştı. Osmanlılarla ilgili efsaneler Rum diyarlarında dilden dile dolaşmaktaydı. Onların savaşta acımasız ve yenilmez, barışta ise merhametli ve yardımsever

Levent Şahverdi Arşivi

oldukları söyleniyordu. Kuşkusuz, iç kalede Osmanlı Türklerini bekleyen Rum askerleri için bu durum çok ürkütücüydü, çünkü çok kısa bir süre sonra onlar Osmanlılarla göğüs göğüse çarpışacaklar, Osmanlıları savaşta tanıyacaklardı; fakat korkunun ecele faydası yoktu. Ayrıca ne de olsa onlar kendilerini bu şehri Osmanlılara karşı korumak zorunda olan, Kutsal İsa'nın cesur savaşçıları olarak görüyor, ya da öyle görmek istiyorlardı.

Tüm bu karmaşa ve telaş içinde Kale Komutanı Türkler şehre iyice yaklaşmadan askerlerine son bir konuşma yapmak için iç kalede yüksekçe bir yere çıktı. Üniformasına alelacele çekidüzen verdikten sonra sağ elini hafifçe havaya kaldırdı. Tepelerden esen ılık bir rüzgâr eski üniformasının kolunu havalandırıyordu. Hemen tepede üçerli beşerli gruplar halinde çığırtkan ve huzursuz karga sürüleri vardı ve içerden at kişnemeleri yükseliyordu. Aşağıda ise güneşte parlayan kılıç ve mızraklarıyla huzursuz ve kaygılı askerler bekliyordu.

Komutan, tok bir sesle, "*Kutsal İsa adına*!" diye başladı konuşmasına. Sert bir yüz ifadesiyle ve insana güven veren bir tonla konuşuyordu.

"*Askerlerim! İsa'nın cesur savaşçıları! Tüm Makedonya'ya korku salan Müslüman Türkler birazdan burada olacaklar. Hıristiyanlığın bu en kutsal topraklarını da elimizden almak için saldıracaklar. Onlar hakkındaki, 'halka dokunmuyorlar, halka toprak dağıtıyorlar. Hıristiyanları zorla Müslüman yapmıyorlar,' şeklindeki yalanlara aldanmayınız. Osmanlıyı kuranların, Roma'yı yakıp yıkan Atilla'nın barbar torunları olduğunu unutmayınız. Onlar Bizans'ın Anadolu topraklarını elinden aldılar, Bizans'ı Konstantinapolis'e hapsettiler. Onlar Rumeli'ye geçerek Bizans'ı iki taraftan kuşattılar...*"

"*Askerlerim, şunu unutmayınız ki eğer birazdan yapacağımız kutsal savaşı kaybedecek olursanız, sadece bu güzel şehri kaybetmekle kalmayacağız, Balkanlarda hâkimiyetini biraz daha sağlamlaştıracak olan Osmanlıların Ortodoksluk inancının kutsal sığınağı olan Konstantinopolis'i de kaybedeceğiz. Böyle bir felaketi önlemek için siz cesur savaşçıları kanınızın son damla-*

Levent Şahverdi Arşivi

sına kadar mücadeleye çağırıyorum. İsa'nın kutsal ruhu sizlerle beraberdir."

Komutan konuşmasına devam ederken aşağıda askerler arasında fısıltılar başladı. Osmanlı akıncılarının nal sesleri gittikçe yakınlaşıyordu. Bu sırada uzaktan gelen kocaman bir ses, şehri kuşatan duvarlara tırmanıyordu. Sesin gürlüğü, asker sayısının fazlalığına işaretti. Bu ses, yeniçerilerin söyledikleri Bektaşi tarikatına ait "gülbenk "adlı bir duanın ruhani ezgilerinden başka bir şey değildi. Uzaklardan gelen bu korkunç uğultu artık sur kapılarını dövmeye başlamıştı. Komutan konuşmasını biraz hızlandırıp son olarak şunları söyledi:

"*Askerlerim, Osmanlılar bu şehri geçmişte birçok kere ele geçirmeyi denediyse de bunu bugüne kadar başaramadılar. Şimdi de başaramayacaklar. Şimdi savaş zamanıdır. Kutsal İsa sizleri korusun. Barbar Türklerin bu güzel şehri ele geçirmelerini engellesin!*"

Konuşmanın hemen ardından kılıcını havaya kaldırdı ve "*Zico!...*" diye bağırdı. Askerler de hep bir ağızdan tekrarladılar. Bu sırada Komutan'ın hemen yanı başında duran yaşlı Piskopos elindeki *İncil*'den bir dua okudu. Askerler, başlarını öne eğerek vecd içindeki yaşlı Piskopos'un derinden gelen hırıltılı sesiyle okuduğu duayı dinlediler. Dua bittikten sonra Kale Komutanı piskoposun elindeki İncil'i alıp öperek tekrar piskoposa uzattı. Askerler kabaran korkularını cesaretle bastırıp savaş çığlıkları atarak iç kaledeki ve dış surlardaki yerlerini aldılar.

* * *

Şehir halkını en çok korkutan, kuşatmanın uzun sürmesi halinde baş gösterecek olan açlık tehlikesiydi. Gerçi böyle bir durumda şehri satın alan Venediklilerin kendilerine yardım getireceklerine inanıyorlardı. Halkın önemli bir bölümü şehirdeki kiliselere sığınmıştı. Şehrin içindeki Hıristiyan mahallelerinde pek çok kilise ve manastır vardı. Bu manastırlardan biri de kaleye yükselen yamacın hâkim bir yerindeki Moni Vlatadon

Levent Şahverdi Arşivi

Manastırı'ydı. Manastır, neredeyse bir aydır ağzına kadar insanla doluydu. Son birkaç gün içinde Türklerin şehre saldıracakları söylentisi artık iyice ayyuka çıkmıştı.

Maria

Manastıra sığınanlar arasında bir de Maria adlı genç bir Rum kızı vardı. Babası biraz yukarıdaki iç kalede şehri savunmak için bulunuyordu. Ondan en son üç gün önce haber almıştı. Babasından başka kimsesi yoktu. Annesi onu doğururken ölmüştü. Moni Vlatadon Manastırı'nda bulunduğu geceler tuhaf rüyalar gören Maria, gördüğü son rüyayı çevresinde toplananlara gözleri yaşararak anlattı. Maria rüyasında babasının öleceğini, Selanik'in Türklerin eline geçeceğini, fakat Türklerin şehirdeki Rumlara zarar vermeyeceklerini ve Türklerle Rumların yüzyıllarca yan yana, barış içinde yaşayacaklarını görmüştü. Maria rüyasını anlatırken bir an durakladı. Sonra ağzından kimsenin anlamlandıramadığı belli belirsiz şu sözler döküldü: "*Bu şehir yüzyıllarca Türklerin elinde kalacak. Yüzlerce yıl sonra, bu şehirde derin, berrak bir deniz gibi parlayan masmavi gözlere sahip bir çocuk doğacak. Rumlar bile onun adını saygıyla anacak, o hiç unutulmayacak.*" dedi ve çevredekilerin öfkeli ve kızgın bakışları arasında başını hafifçe öne eğdi. Maria'nın kendisi de gördüğü rüyaya bir anlam verememişti. Sanki bir güç tüm benliğini ele geçirmiş, ona istemediği şeyler söyletmişti. Canından çok sevdiği, hayattaki tek varlığı babası, şehri Türklere karşı savunmaya çalışırken, o neden böyle bir rüya görmüş ve neden tüm gördüklerini pervasızca ve düşüncesizce, korku içinde bekleşen insanlarla paylaşmıştı? Belli ki karma karışık duygular içindeydi. Yanı başında oturan yaşlı bir kadın kat kat giyindiği elbiselerinin iç cebinden zorla çıkarabildiği bir mendille genç Maria'nın gözyaşlarını sildi. Elini genç kızın omzuna koyarak yavaşça kulağına yaklaşıp "*Ben seni anlıyorum kızım, canını sıkma Şehrimiz Türklerin eline geçmeyecek, babanı da Tanrı sana bağışlayacak!*" diye fısıldadı. Yaşlı kadının kehaneti Maria'nın kulaklarında yankılanırken, annele-

Levent Şahverdi Arşivi

rinin göğüslerine yaslanmış çocukların ağlama sesleri ve yaşlı bir papazın okuduğu duanın ruhani ezgileri de manastırın, Meryem Ana ve İsa ikonalarıyla süslü, taş duvarlarında yankılanıyordu.

Kaderini bekleyen kalabalığın insanın içini ezen, yüreğini burkan uğultusu sinmişti her yana...

1430 Yılı Şubat'ın Ortaları

Sultan Murat son hazırlıkların ardından Edirne'den Serez'e geldi. Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'in kumandasındaki Anadolu kuvvetleriyle Sinan Bey kumandasındaki Rumeli kuvvetlerini Serez'de birleştirdikten sonra, kendisi Serez'de kalarak Selanik muhasarasıyla Hamza Bey'i görevlendirdi.

Hamza Bey, tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra önce diplomatik yollara başvurarak Venedik Valisi'nden Selanik'i kendisine teslim etmesini istedi. Venedik Valisi'nin olumsuz yanıtından sonra emrindeki kuvvetlerle Selanik önlerine geldi.

27 Receb 833 / 2 Mart 1430 Cuma Öğleden Sonra

Gökyüzünde yoğun bir kızıllık, kan kıvamındaki güneş beyaz bulutlar arkasında mahkum... Yeşil tepelere rasgele serpiştirilmiş gibi duran, dallarında rengârenk kuşların oynaştığı ağaçların yaprakları ılık bahar rüzgârının ıslığıyla dans ediyor ve Hamza Bey, mahiyetindeki ordu komutanları ve arkalarındaki yüzlerce askerden oluşan Osmanlı ordusuyla birlikte Selanik'i kuşatan surlara doğru büyük bir hızla yaklaşıyor. Taze çimen kokusu var her yanda ve nal sesleri bahar böceklerinin uğultusunda eriyor.

Hamza Bey komutasındaki ordu, surların üzerindeki Rum askerlerini ve Yedikule'deki gözcüleri görecek kadar şehre yaklaşmıştı. Atının üstünde mağrur bir komutan edasıyla oturan Hazma Bey birdenbire ağır vücudunu yavaşça geriye doğru itti, altındaki beyaz atı zorlukla durdurabildi. At, ağzındaki gemin acısıyla başını iki yana sallayıp kendi etrafında döndükten sonra ancak durabildi. Hamza Bey sağ elini kaldırarak arkadan gelen orduya "dur" işareti yaptı. Hemen sağında, at üzerinde bulunan

Levent Şahverdi Arşivi

Akıncı Beyi Evronas ve sol tarafında bulunan Yeniçeri Bölükbaşı Halil'le bir şeyler konuştu. Daha sonra Topçubaşı Kara Davut'u yanına çağırarak topların bir an önce Selanik surlarına çevrilmesini emretti. Bu kuşatmada Hamza Bey en fazla topçu ocağına güveniyordu. Ne de olsa Selanik'i çepeçevre kuşatan surları ancak toplarla yıkmak mümkün olabilirdi.

Osmanlının bu dönemde kullandığı toplar küçük ve hafifti. Top için gereken demir, Rumeli'deki ve Anadolu'daki madenlerden sağlanıyordu. Gülleler değişik büyüklükteki değişik toplara göre, maden çıkan yerlerde döktürülüyordu. Taş gülle atan toplar da vardı.

Kara Davut'un işaretiyle topçu bölüğü yeniçerilerin önüne sıralandı. Değişik büyüklükteki toplar büyük bir titizlikle Selanik surlarının belirli noktalarına doğrultuldu ve topçubaşı Kara Davut'un "ateş" işareti beklenmeye başlandı. Bu sırada topçuların hemen arkasında, yeniçeriler sıralanmışlardı. Yeniçerilerin başlarında "Börk" adı verilen beyaz keçeden yapılmış başlıklar vardı. Börkün arkasında bulunan "Yatırtma" denilen ve omza kadar inen parça yeniçerilerin ensesini ve kısmen sırtını örtüyordu. İlk sıradaki yeniçerilerin ellerinde hafif yaylar ve oklar, arkadakilerin bellerinde kılıçlar ve ellerinde kalkanlar vardı. Bir kısım yeniçeriyse kazma kürek taşıyordu. Onlar tünel kazmakla görevliydi.

Hamza Bey atının üzerinde iyice doğruldu, ellerini açarak kısa bir dua okudu. Hemen ardından besmele çekerek atını geri çevirip yüzünü askerlere döndü. Kararlı bir ses tonuyla, "*Cihadınız mübarek olsun alperenler gaziler!*" diye bağırdı. Yeniçeriler de hep bir ağızdan, "*Allah aşkına, erenler aşkına!*" diye haykırdı. Hamza Bey atını tekrar Selanik surlarına doğru çevirdi. İçinden, "*Bekle bizi güzel şehir, Allah'ın izniyle birazdan sana kavuşacağız!*" diye mırıldandı ve ordunun en önündeki hafif yaya askerlerine (azaplar) "hücum" emri verdi. Azaplar, ağızlarında dualarla surlara doğru ilerlemeye başladılar. Çok geçmeden onların dualarına yeniçerilerin "gülbenk" nağmeleri ve toplardan çıkan gürültüler karıştı. Korkunç bir uğultu şehre hâkim tepeler-

Levent Şahverdi Arşivi

de yankılanıyordu. Surların üzerine düşen top gülleleri zamanın tüm yıpratıcılığına direnen surlarda onarılması güç delikler açtı. Topların isabet ettiği yerlerden fırlayan taşlar havada toz ve duman bulutu arasında savrularak iç kale civarlarına düşüyordu. Bu sırada azaplar, açılan gediklerden şehre girmeye çalışıyorlardı. Bir kısım yeniçeri yaylarını sonuna kadar gerdi ve oklarını surlarda, gözetleme kulelerinde bulunan askerlere nişanladı. Yeniçeri ortalarından birinin yayından fırlayan bir ok, kurşun hızıyla havayı yırtarak ve tiz bir ses çıkartarak, şehri kuşatan surların en yüksek noktasındaki Yedikule'de bulunan gözcülere doğru yaklaşıyordu. Birkaç saniye sonra gözcülerden biri sağ omzuna isabet eden okun etkisiyle acı bir çığlık atarak ve çırpınarak yüksek kuleden metrelerce aşağıya savruldu.

Yeniçerilerin bir kısmı da azaplarla birlikte değişik yerlerden surlara tırmanmaya çalışıyor, fakat birçoğu surların üzerindeki Rum askerlerinin döktüğü kızgın sirkenin korkunç acısıyla çığlıklar atarak paldır küldür aşağıya yuvarlanıyordu. Bu sırada bir grup asker sur kapılarını kırmaya çalışıyordu. On, on beş kişilik gruplar, zorla hareket ettirebildikleri dev kütükleri büyük bir gürültüyle sur kapılarına çarpıyordu. Her yer toz duman içindeydi. Kalemeriya kapısı ve Vardar kapısı neredeyse kırılmak üzereydi.

* * *

Şubatın son günü başlayan genel hücum martın ilk gününün son ışıklarına kadar devam etti.

Martın ikinci günüydü ve artık güneş batmak üzereydi.

Top sesleri ve savaş naraları Moni Vlatadon Manastırı'nın taş duvarlarında yankılanıyordu. Halk büyük bir korku içindeydi. Kadınlar çocuklarına sarılmış, çaresizlik içinde öylece bekleşiyordu. Manastırın bir köşesinde başını dizlerinin üzerine kapatarak oturan genç Maria, babasına bir şey olmaması için dua ediyordu, çok çaresizdi. İri siyah gözleri iki derin çukura yuvarlanmış gibi umutsuz görünüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sırada Kale Komutanı iç kalenin etrafına adeta etten bir duvar ördürmüş, askerleri ikişerli gruplar halinde kalenin ön ve arka burçlarına yerleştirmişti. Eğer şehri kuşatan surlar Osmanlı hücumuna dayanmazsa son direnme iç kalede yapılacaktı. Komutan bu sırada göz ucuyla deniz tarafındaki surların ötesine bakıyor, bir an önce Venedik donanmasının limanda görülmesini bekliyordu: Son umudu Venediklilerdi. Tam bu sırada bir subay apar topar kapıdan içeriye girdi. Üstü başı toz içindeydi. Gözleri yerinden fırlayacak gibiydi. Endişeli ve korkmuş görünüyordu. Nefes bile almadan titrek bir ses tonuyla, "*Komutanım, komutanım... Kalemaria kapısı açıldı. Vardar kapısı ise açılmak üzeredir. Merdivenleri devirmekte zorlanıyoruz. Asker sayımız gittikçe azalıyor. Şehrin düşmesi yakındır!*" dedi. Bu haber üzerine Komutan eliyle çenesini ovuşturmaya başladı. Yüzü kireç gibi olmuştu. Bir an ne diyeceğini bilemedi. Biraz bekledikten sonra ağzından şu sözler döküldü: "*Venedikliler yoldadırlar, onlara güveniyorum. Bizi burada Osmanlılara terk etmeyeceklerdir. Askerleri geri çekin, iç kaleyi güçlendirelim. Surları aşmış olsalar bile onlar da kayıp verdiler. Kalede bir süre direnebilirsek Venedik donanması Selanik limanında göründü mü Osmanlının işi tamamdır, şehri kurtarırız.*" Subay henüz odayı terk etmemişti ki büyük birkaç patlamanın ardından gittikçe yakınlaşan tiz bir ses işitildi. Odanın içi bir anda toz ve duman içinde kaldı; iç kale isabet almıştı. Derken top gülleleri kale burçlarında büyük hasarlar yaratmaya başladı.

Osmanlı ordusu surların içine girmeyi başarmıştı. Nihayet göğüs göğüse mücadele başlamıştı. Kılıçların havayı yırtarak insan bedenlerine inmesiyle ortaya çıkan korkunç acının yarattığı çığlıklar yükseliyordu civardaki yeşil tepelere doğru... Burçlara düşen top güllelerinin etkisiyle havaya uçan parçalanmış insan bedenleri düşüyordu surların hemen dibine. Her yer yangın yerine dönmüştü. Surların içinden koyu bir duman yükseliyordu parlak mavi gökyüzüne doğru ve her yerde martı çığlıkları vardı.

Hamza Bey iç kalenin önünde –sırtına aldığı bir kılıç darbe-

Levent Şahverdi Arşivi

siyle olsa gerek– toz duman içinde grileşmeye yüz tutmuş beyaz atının üzerinde hafifçe öne doğru eğilmiş, dizginleri iki eliyle iyice kavrayarak zorlukla oturuyordu. Yanında, sağ tarafında Akıncı Beyi Evronas ve sol tarafında Topçubaşı Kara Davut, atları üzerinde muzaffer kumandanlar olarak kalenin kendilerine teslim edilmesini bekliyordu. Bu sırada arkada sıralanmış olan yeniçeriler, Yeniçeri Bölükbaşı Halil Bey'i kaybetmenin acısını yaşıyordu. Halil Bey, Kalemeriya kapısından şehre ilk giren kişiydi. Bir Rum askerinin süngüsüyle şehit olmuştu. Etrafta yüzlerce cansız beden yatıyordu; başsız, kanlı ve parçalanmış bedenler etrafa adeta rasgele serpiştirilmiş gibiydi. Dumanlar yükseliyordu sur içinden ve martı çığlıkları susmuştu. At kişnemeleri de... Yeniden derin bir sessizlik kaplamıştı her yanı...

* * *

Selanik, 1430 yılı Martı'nın ikinci günü, özellikle şato yönünden yapılan şiddetli hücumlar sonunda Osmanlıların eline geçti. Selanik'in Osmanlıların eline geçmesi Avrupa'da, özellikle Venedik'te büyük üzüntü yarattı. Vatikan'da bir günlük yas ilan edildi.

Selanik alındıktan sonra şehirdeki halka hiçbir zarar verilmedi. Kuşatma dolayısıyla "iaşe" sıkıntısı yaşayanlara Sultan Murat'ın buyruğu gereği yiyecek yardımı yapıldı. Sultan Murat, isteyenlerin şehirde kalabileceklerini ve Osmanlı Devleti'nin sadık kulları olarak gündelik yaşamlarını özgürce sürdürebileceklerini belirten bir ferman yayınladı. Fermanda Hıristiyan halkın din ve ibadet özgürlüğüne sahip olacağı ve halkın inancının gereklerini özgürce yerine getirebileceği de belirtilmişti.

Sultan Murat bir süre sonra Selanik'e Vardar Yenicesi'nden ve diğer şehirlerden Türk aileleri getirterek iskân ettirdi. Ayadimitri (Sendimitrius) Kilisesi'ni ise şehirde kalan Rumlara tesis ederek diğer kiliselerin bazılarını camiye çevirdi.

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Şehri terk etmeyenlerden biri de genç Rum kızı Maria'ydı. Şehir Türklerin eline geçeli aylar olmuştu, ama Maria kuşatma sırasında babasını kaybetmenin acısını henüz üzerinden atamamıştı.

Sonbaharın son günleri yaşanıyordu. Şehrin sırtını dayadığı tepenin yamaçlarındaki ağaçlar yapraklarını dökmeye başlamıştı. Maria, her geçen gün şehrin çehresinin değiştiğini görebiliyordu. Babasının ölümünden sonra hemen her gün orada öylece oturur, gözlerini kırpmadan saatlerce uzaklara dalıp giderdi ve içinden hep bir gün babasının geri geleceğini düşünürdü.

Yine bir gün Ayadimitri Kilisesi'nin arkasındaki tepede oturmuş, denizi ve iç kaleyi seyrediyordu. Kıyıya vuran dalga sesleri dingin ve ahenkliydi. Keskin çiçek kokusu, yağmur sonrasındaki ıslak toprak kokusuyla birleşmişti. Güneş batmak üzereydi ve hava bir hayli soğumuştu. Genç Maria saatlerdir o tepede öylece oturuyordu. Ara sıra rüzgârın sürüklediği yapraklar saçlarını okşuyordu. Bir ara gözü Kalemariya kapısındaki hareketliliğe takıldı. Birkaç aydır olduğu gibi yine çok sayıda Türk şehre getiriliyordu. Maria çok uzaklardan geldikleri belli olan kalabalığı daha iyi görebilmek için tepeden aşağıya doğru koşmaya başladı. Kalabalığa yaklaştığında insanların yüzlerindeki yorgunluk ve endişeyi daha iyi görebiliyordu. Dikkatle kalabalığa doğru bakmaya başladı. Birden o yorgun kalabalık içinde babasını görür gibi oldu. Gözlerini kırpmadan, kalabalığın içinde hızla yürüyen adamı seyretti uzun uzun. Ne yapacağını bilemiyordu. Kalp atışları hızlanmış, gözbebekleri büyümüş, içinde adlandırılamayan bir coşku belirmişti. Bir an koşup o adamın boynuna sarılmak istedi, fakat adeta bulunduğu yere çivilenmişti. Hareket etmek istiyordu ama nafile; bir türlü yerinden kımıldayamıyordu. Kalabalık yavaş yavaş uzaklaşırken, Maria adamın arkasından bakakalmıştı. Güneş batarken gökyüzünde bıraktığı kızıllık, denizin mavisiyle birleşmişti. Dalgaların sesi tepeden duyulabiliyordu. Rüzgârın taşıdığı soğuk iliklerine kadar işleyince, omuzlarında duran hırkayı düzelten Maria artık iyice uzaklaşan kalabalığın gittiği yöne doğru yavaş adımlarla yürüdü.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

Bir Şehrin Anatomisi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

451 Yıl Sonra Selanik...

"Dalgaların Sesi ve Martı Çığlıkları"

Şehri çepeçevre kuşatan surların yorgunluğu artık iyice belirginleşmişti. Yüzyıllar önce Osmanlı toplarından çıkan güllelerin açtığı delikler yosunlarla kaplanmış, surların en üst noktasındaki Yedikule'nin bir bölümü yıkılmış, zamanın tüm yıpratıcılığına direnmeye çalışan iç kale, eski haşmetini çoktan yitirmişti. Değişmeyen tek şey, kıyıya vuran dalgaların sesi ve bir de martı çığlıklarıydı.

Şehrin batı tarafında, surların denize ulaştığı köşede, etrafı duvarla çevrili "Tophane" vardı. Bunun önünde de gümrük bulunuyordu. Şehrin güneydoğu köşesinde yükselen "Beyaz Kule" Selanik'in sembol yapılarından biriydi. Önceleri bir süre hapishane olarak kullanıldığından "kanlı kule" olarak adlandırılan bu burç, kötü şöhretinden arındırılmak için II. Abdülhamit'in emriyle beyaza boyanmıştı. Kıyıda, sahil boyunca uzanan Kordon boyunun en doğudaki ucu bu kuleydi. Her Akdeniz liman şehrinde olduğu gibi, güzel günlerde yapılan akşam gezmeleri bu kulenin önünde biterdi. Beyaz Kule'nin önündeki bulvarda akşamüstleri mağrur subaylar, ikişerli üçerli gruplar halinde piyasa yaparlar, arada bir ayaküstü durup kendi aralarında heyecanla imparatorluğu konuşurlardı. O genç zabitlerin sert adımlarını, parlayan çizmelerinin mahmuzlarını ve mahmuzların her adım atışlarında çıkardığı sesleri, farklı milletlerden güzel gözlü genç kızlar, gözlerini hafifçe kısarak, içleri ürpererek kaçamak bakışlarla seyrederdi. Sıcak yaz günlerinde Kordon boyundaki gazinolarda eğlenen Selanikli genç subayların ayak sesleri, ihtilal hazırlıkları yapan gizli cemiyet üyelerinin hürriyet çığlıkla-

Levent Şahverdi Arşivi

rı, Rum ezgileri eşliğinde viski-sodalarını yudumlayan yabancı tüccarların aykırı kahkahaları ve ilk aşkın büyüsüyle ayakları yerden kesilen sevgililerin pembe hayalleri Beyaz Kule'nin taş duvarlarına sinmişti. Bu kulenin hemen yakınında askeri kulüp ve bir tiyatro vardı. Burada eğlence ve kültür yan yanaydı. Sıcak yaz akşamlarında Beyaz Kule'den yükselen şen kahkahalar dalga seslerine, askeri kulüpten yayılan yumuşak ezgiler ise martı çığlıklarına karışırdı.

Kordon, kıyıya paralel surların yıkılmasıyla açılmıştı. 1866 yılında Kordon'a iki kilometre kadar uzaklıkta bir rıhtım yapılmıştı. Kordon'un bir kenarında modern binalar ve gazinolar sıralanıyordu. Bunlar Batı'daki benzerlerini aratmayacak kadar iyiydi. Eski Vardar Caddesi, Kordon'a paralel şehri ikiye bölüyordu. Şehrin doğu tarafı modern yapılarla süslenmişti. Vardar Caddesi'nden kaleye doğru uzanan mahalleler ise eski karakterlerini koruyarak, Türk sivil mimarisinin güzel örneklerinden şalnişinli evlerle kaplanmıştı. Bu evlerin saçakları ve cepheleri adeta renk cümbüşü gibi boyanmış, nakışlar ve hat resimleriyle süslenmişti.

Şehrin aşağısında bulunan doğudaki mahallelerde, modern Hamidiye bulvarının kenarında tamamen Batı üslubunda binaların sıralanmasına karşılık, yukarıdaki şehir her şeyiyle Türk kalmayı başarmıştı. Dar ve yokuşlu sokaklar, Anadolu şehir ve kasabalarının tüm otantik özelliklerini yansıtıyordu. Yaşlı ağaçların gölgelediği bu sokaklar bir kenarlarında demli çaylarını yudumlayan insanların bazen Makedonya'yı saran çeteleri, bazen Padişah II. Abdülhamit'i, bazen de Batı'da yeni ortaya çıkan bir icadı konu alan sohbetler ettikleri, çardaklı kahvehanelerin bulunduğu meydancıklara açılıyordu. Bir köşede bir çeşme akıyor, her tarafta adeta rasgele serpiştirilmiş gibi duran irili ufaklı beyaz minareler yükseliyordu. Bu yukarı Türk mahallelerinin en belirgin özelliği huzur ve sessizlikti.

Selanik'te haftanın belirli günlerinde pazarlar kurulurdu. Yerli ve yabancı tüccarlarla renklenen bu pazarlar tamamen Doğu'ya aitti. Doğu'nun şeffaf bir tül gibi ince gece mavisi şa-

Levent Şahverdi Arşivi

fağında çiftçiler ürünlerini pazara taşırlar, tezgâhtar ağzı konuşmalarla yanlarındaki tonozlar ve dar sokaklardan geçerek, pazar yerine gelirlerdi. Kalabalık pazar yerinde, belindeki kirli pazar önlüğüyle, parlak gözlü bıçkın bir satıcı elindeki yumurtayı pamuk beyazı bulutların sere serpe uzanıp yattığı mavi gökyüzüne doğru kaldırır, "*Üç, beş, yedi, dokuz...*" diye bağırırdı. Fiyatlar ve gürültü sürekli artardı. "*Bal bunlar, bal... Zeytinin irisi burada... Sulu armuda gel!*" Satıcı çığlıkları, çocuk bağırışlarına karışır ve tüm bu uğultu, dalga seslerinin arasında kaybolup giderdi.

Yukarı mahalleye çıkan yolun girişinde büyük bir konak vardı. Konağın önündeki sokaktan yükselen sesler ve mırıldanmalar, sahile vuran bir deniz gibi yükselip alçalırdı. Arnavut kaldırımdaki insan manzaraları görülmeye değerdi. O büyük konağın penceresine akşamüstleri şişman bir kadın çıkardı. Etli kollarıyla yaslandığı ahşap pencerenin kenarına göğüslerini yayar, sigarasının mavimsi dumanı yeni başlayan günde düzensiz yuvarlak halkalar çizerek uzaklaşırdı.

Bir cuma günü: Karşı camide bir iki düzine adam namaza durmuşken, arka sokaktaki evlerden birinin kapısının önünde iki genç adam, bir hayat kadınının dans ettiği gazinoya nasıl gideceklerini konuşuyor.

Şehrin yukarı mahallelerine karşılık aşağıda ve Kordon boyunda başka bir âlem ve başka bir yaşam vardı. Kordon boyundaki kafeşantanlardan ve gazinolardan dışarıya taşan yumuşak ezgiler ve anason kokusu, en deli dolu çağlarını yaşayan Selanikli gençleri adeta cezbederdi. Bu coşkulu gazinolardan birine ilk kez giden bir delikanlı, biraz çekingen, biraz ürkek masalardan birinin kenarına ilişince, gittikçe artan bir iştahla lezzet dolu tabakları seyretmekten kendini alamazdı. Hele hele zengin masalarında bir kuş sütü eksikti; beyaz lahana salatası, Kavala usulü midyeli pilav, ahtapot ızgara, tarama, taratorlu köpekbalığı tavası, kızarmış kalamar dolması, domatesli, beyaz peynirli midye, domates, soğan ve sarımsakla tatlandırılmış patlıcan, üstünde kalınca bir dilim beyaz peynirle süslenmiş çobansalata ve

Levent Şahverdi Arşivi

ekşi, mayalı, kalın kabuklu esmer ekmek, bir de kristal büyük bardaklarda köpüklü soğuk bira... Değmeyin keyfime!

Korkunç 18 Ağustos 1917 yangını tahrip edinceye kadar, pek az şehir Selanik kadar pitoresk ve sevimli idi. Burası Avrupalı seyyahlara göre gerçek bir Doğu şehri, Doğulu gezginlere göre ise modern bir Batı şehriydi. Bu şehirde, Doğu'nun geleneksel alaturka tatları, Batı'nın alafranga tatlarıyla harmanlanmıştı.

Dağ eteklerinden yukarıya doğru tırmanan büyük durgun körfezin sularına yayılan Selanik, çevresindeki Roma, Bizans ve Türk surlarının sınırlarını çoktan aşmış, çağdaş batı ülkelerindeki rıhtım ve bulvarlar gibi gelişmeye başlamıştı. Coğrafi durumu ve bundan doğan tarihi, ona kozmopolit bir şehir niteliği vermişti. Kıyı boyunca ona batılı ve modern bir dış cephe sağlayan limanın geniş rıhtımı boyunca sıralanan Avrupa üslubundaki güzel evlerin arkasında, ince uzun minareler ve geniş kubbeler ile taçlanmış, yüksek surlar ile çevrilmiş şehir, Hortaç Dağı'nın son yamacında kademeli bir şekilde yükseliyordu. Yıkık istihkâmların üzerindeki karmakarışık çatıların arasından minareler ve çan kuleleri yükselirdi. Halkı kat kat yaşıyor gibiydi. Müslüman mahallesi en yukarıdan tepeyi çevreleyen ortaçağ surlarından başlar, Arnavut kaldırımlı dik dolambaçlı sokaklardan meydana gelen bir labirent halinde aşağıya doğru inerdi. Bunun altında ve limanın çevresinde nüfusun aşağı yukarı yarısını oluşturan Museviler otururlardı. Bunlardan, "dönme" denilen bir kısmı Müslümanlığı kabul etmişti. Rum mahallesi, ikisi arasında şehrin merkezini kaplar, çevresinde de denizle dağ arasında çeşitli yönlere doğru Bulgar, Ermeni, Ulah ya da çingenelerin ve en önemlisi farklı milletlerden Frenklerin mahalleleri uzanırdı. Frenkler; İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya ve Portekiz'in zengin tüccarlarıyla güçlü konsoloslarıydı.

Kıyıya paralel olarak uzanan ve Selanik'i batıdan doğuya boydan boya geçen büyük Vardar Caddesi'ne, yamaca tırmanan dar sokaklar açılıyordu. Bu sokaklar, çarşının renkli tezgâhlı dükkânları ve İslam'ın uzak hatıralarını ve geçmiş zaferlerini yaşatan kafesli cumbalı, ahşap cepheli eski Türk evleri ile süslen-

Levent Şahverdi Arşivi

mişti. Şiir ve sessizlik yüklü Müslüman mezarlıkları, narin koyu servilerin gölgelerinde, renkleri solmuş, yaldızları kararmış, unutulmuş mezar taşlarına sahipti ve gecenin zifiri karanlığında ay ışığı altında beyaz örtü giydirilmiş sevimli hayaletler gibi fısıldaşırlardı. Her tarafta karışık sokakların aralarında tatlı sürprizlerle karşılaşılırdı; kâh yeşilliklerin arasından birdenbire şehir ve denize açılan manzaralar, kâh çocuk sesleri ile okunan Kur'an nağmelerinin taştığı sıbyan mektepleri, kâh muntazam vuruşlarla bakır veya demir döven çekiç seslerinin duyulduğu karanlık atölyeler, kâh kırlangıç yuvası gibi geçmişin birçok faciasını yaşamış, akropolün sağlam duvarlarına asılmış yüksek evler, kâh insanı öğle sonrası tembelliğine davet eden ve nargile dumanıyla düşüncelerin yavaşça bir rüya alemine havalandığı asmalarla gölgelenmiş kahvehaneler bu büyük şehrin küçük tatlarıydı. Bu şehrin dilleri ve dinleri farklı mütevazı insanları bu küçük tatlardan büyük mutluluklar çıkarmasını bilirdi.

Aşağının alışveriş ve kalabalık sokakları ile tam bir tezat oluşturan bu yukarı mahallenin her tarafında tatlı bir sakinlik vardı. Burada doğunun sıcak güneşi altında sanki hayat bile akışını ağırlaştırır, canlı ve cansızlara hâkim bir huzur görülürdü. Fakat çok geçmeden bu huzur ve sessizliğin yerini, Rum çetelerinin ayrılıkçı çığlıkları alacaktı! Korku ve tedirginlik, şalnişinli, cumbalı evlerin üzerinde fırtına yüklü siyah bulutlar gibi dolaşmaya başlayacak, Makedonya'nın azılı güzeli Selanik'in, Türk mahallelerine bir karabasan gibi çöken bu korku ve tedirginlik bulutlarını dağıtmak, bir türlü mümkün olmayacaktı.

Batı'ya Açılan Kapı

Makedonya, Osmanlı Devleti'nin batı kapısıydı. Makedonya'nın ve Makedonyalıların sertliğini, Batı uygarlığının ılık esintileri biraz olsun yumuşatmıştı. Batı'da yerinden oynayan taşlar önce bu toprağa düşerken, Batı'da ortaya çıkan her yeni fikir önce bu toprağın insanlarını etkilerdi.

Osmanlı Devleti'nde kültürel hayatın en canlı olduğu şehir-

Levent Şahverdi Arşivi

lerden biri Selanik'ti. Osmanlı Devleti'ndeki ilk basımevlerinden biri 1510'da Yahudiler tarafından Selanik'te kurulmuştu. 19. yüzyılın sonlarından Balkan Savaşlarına kadar geçen zamanda Selanik'te canlı bir Türk basın hayatı vardı. Selanik'te yayımlanan gazete ve dergilerde siyasi, sosyal ve toplumsal sorunlar özgürce tartışılırdı.

Kültürel hayatın oldukça canlı olduğu bu Osmanlı şehrinde, çok sayıda kültür ocağı vardı. Eski tarz eğitim veren az sayıda mahalle mektebine karşılık, modern eğitim veren çok fazla Türk okuluyla birlikte azınlıkların ve yabancıların okulları bulunuyordu. Selanik'te sadece bir medrese vardı. Pek çok Rum ilkokulu yanında, 1850'de bir kız lisesi, 1875'e doğru da Yunan öğretmen okulu açılmıştı. Yahudilerin açtıkları okullara İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikalı yabancıların açtıkları okullar eklenmişti. Türklere ait modern okulların sayısı da oldukça fazlaydı. Bunlar arasında bir askeri rüştiye (ortaokul), oldukça güzel bir lise ve 14. 000 altın harcanarak yapılan İttihat ve Terakki okulu, Mithat Paşa tarafından yaptırılan bir sanat okulu, bir Hamidiye Ziraat okulu ve 365 öğrencisinden sadece 15'i Hıristiyan olan bir hukuk okulu vardı. 1879'da kurulan idadinin (lise) ise son dönemlerde 530 öğrencisinden sadece 93'ü Hıristiyandı. Selanik'te bir de Feyziye okulu vardı. Şemsi Efendi tarafından kurulan bu okulda kısa bir süre Mustafa Kemal de okuyacaktı.

Liberal görünümü her geçen gün artan bu şehirde tiyatro, gazino ve eğlence yerleri o döneme göre bir hayli fazlaydı. Şehrin güney kesiminde Splandid Park'ta Yeni Edyen tiyatrosu, Beyaz Kule yakınında Polyteame tiyatrosu ve Grand Hotel, ilk gençlik yıllarında genç Mustafa Kemal'in de arkadaşlarıyla zaman zaman uğrayacağı Olympia ve Alhambra varyetelerinden başka, halkın hava alma ve mesire yeri ihtiyacını karşılayan ve özellikle İttihat Terakkicilerden Cavit Bey'in ateşli nutuklar verdiği Beyazkule parkı ve şehrin dışında, batı tarafında Beşçınar bahçesi bulunuyordu. İttihat Terakki'nin ilk üyelerinden, o yıllarda genç bir subay olan yazar Kazım Nazmi (Duru), sonradan şehrin Batılılaşmış bu bölümünü şöyle anlatacaktı:

Levent Şahverdi Arşivi

"Selanik, Balkanların en güzel, en büyük, en geniş ve en işlek limanıdır... Ticaret merkezi olan limandan Beyaz Kule'ye uzanan rıhtımın, Hükümet konağından inen Sabri Paşa Caddesine tesadüf eden kısmı güzel bir iskeledir. Yukarıdan gelen cadde rıhtıma yüz metre kalınca birdenbire genişler, buraya Olimpos Meydanı derler. Meydanın iki yanında gazinolar vardır. Bunların en büyükleri rıhtım üzerine düşen Olimpos, karşısında bulunan Kristal, üst tarafında da Yonyo gazinosu vardır. Hele Yonyo hemen hemen İttihatçıların toplandıkları, konuştukları yerdi. Kristal Gazinosu'nun üstü Cerele de Salonique (Selanik Kulübü) idi. Buraya Selanik'in, çoğu Musevi olan tacirleri, bankerleri, şehrin ileri gelenleri toplanır, içer, eğlenir, kumar oynarlardı... Bu gazinolara kadınlar da gelirdi. Aileler birer masaya oturup biralarını içer, isteyenler yemeklerini yerdi. Yazın her gazino meydana masalar, iskemleler dizerdi. Rıhtım üzerinde kafeşantanlar vardı. Zabitlerin buralara gelmeleri, eğlenmeleri yasak değildi. O vakit memleketin hemen hiçbir yerinde bu kadar geniş bir hürriyet yoktu. "

Sonraları, genç subay Mustafa Kemal de arkadaşlarıyla bu gazinolarda buluşacaktı. Bir keresinde Olimpos Gazinosu'nda Fethi, Ali Fuat gibi arkadaşlarıyla memleketin nasıl kurtarılacağını konuşurlarken, Mustafa Kemal şaşırtıcı bir öngörüyle, "*Evet... neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?*" diyerek, gelecekle ilgili düşüncelerini açığa vuracaktı. Genç Mustafa Kemal, bu renkli ve hareketli şehirde, "*Bir kurmay dans etmesini de bilmelidir,*" diyerek, o yıllarda moda olan valsi de öğrenecekti. Yakışıklı, genç subay, akılla yoğrulmuş, sevgi ve romantizmle ıslatılmış süslü sözlerle nice genç kızın kalbine adını kazıyacak, nice genç kızın yüreğinde derin heyecanlar yaratacaktı.

Selanik'in coğrafi konumu, şehre ekonomik açıdan da canlılık kazandırmıştı. Selanik daha 1871'de demiryoluyla Üsküp'e bağlanmış, bu yol 1888'de Belgrad demiryolu ile birleşmiş, 1890'da Selanik-Manastır ve 1896'da Selanik-İstanbul hatları işletmeye açılmıştı. Böylece liman şehri Selanik, Güneydoğu Asya'nın en önemli ticaret merkezi haline gelmişti. Ekonomik

Levent Şahverdi Arşivi

gücü 1885'den itibaren hızla ilerleyen şehir, Osmanlı Devleti'nin en önde gelen ihracat ve ithalat merkezi durumuna yükselmişti. Selanik, modern ulaşım imkânlarına sahip Osmanlı şehirlerinin başında geliyordu. Şehrin düz kesiminde 1863'te atlı olarak işletilen tramvay, 1907'de elektrikliye çevrilmişti. O dönemde, henüz İstanbul'da bile elektrikli tramvay hattı yoktu. Şehrin dışında ve batı bölümündeki istasyondan Kordon boyuna, doğuya Kelemeriye semtinin içinden bir hat uzanıyordu. İkinci bir hat ise istasyondan başlayıp, Vardar Caddesi'nden geçerek Kelemeriye kapısından dışarı çıkıyor; Hamidiye Bulvarı'ndan kıyıdan aşağıya inerek Kordon'daki hatla birleşiyordu. Elektriğin büyülü gücüyle raylarda kendi kendine kayıp giden renkli tramvayın keskin düdük sesleri, şehrin dar arka sokaklarına kadar gidiyor, sıbyan mekteplerinin loş dersliklerinde okuma yazma öğrenmeye çalışan çocuklar, tramvay srenlerini duyunca güzel bir hediye almış gibi sevinip bağırıp çağırmaya başlıyorlardı. Çok geçmeden elektrikle hareket eden bu ilginç araca onlar da alışacaklar, ama yine de her tramvay sireniyle birlikte tramvayın peşi sıra koşturmaktan asla vazgeçmeyeceklerdi.

Ayrıca şehre, batıda bulunan Başçınar bahçesi yakınındaki gazhaneden gaz veriliyordu.

Selanik, Osmanlı modernleşmesinin merkeziydi. Batı'nın kültürel ve toplumsal değerleri gibi, siyasi değerleri de en çabuk bu şehirde taraftar bulmuştu. Selanik, merkezin baskısından uzak kaldığından, liberal fikirlerin gelişip kök saldığı bir yer haline gelmişti. Avrupa kültürüyle kolay bağlantı kurulabilmesinden dolayı Selanik'teki Osmanlı aydınları Tanzimat'tan beri ülkeye sızmakta olan "Batı etkisiyle" daha kolay tanışmışlardı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine damgasını vuracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu şehirde örgütlenmişti. İttihat ve Terakki taraftarları buraya "Kâbe-i Hürriyet", "Mehti Hürriyet" gibi adlar vermişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde sosyalist hareketlerin ilk ortaya çıktığı şehir de Selanik'ti. Burada, sosyalist fikirler özellikle Bulgarlar ve Yahudiler arasında çok yaygındı. Ayrıca sosyalist görüşlerin ses-

Levent Şahverdi Arşivi

lendirildiği "Amele" adlı bir gazete yayınlanmaya başlanmıştı. İlk işçi sendikası da Selanik'te kurulmuştu. Hatta zaman zaman, çalışma koşullarının iyileştirilmesini isteyen liman işçileri sloganlar atarak gösteriler yaparlardı. Selanik, Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda toplumsal hareketlerin görülmeye başlandığı ilk şehirdi.

Mustafa Kemal'in doğduğu dönem, Makedonya ve Selanik'in içten içe kaynadığı bir dönemdi. Hıristiyanların, Müslümanlara ve Yunanlara; Slavların, Türklere ve birbirlerine karşı ayaklandıkları, Rumeli'nin tümünü oluşturan unsurların birbirlerinden kopup dağıldıkları bir tedirginlik, bir karmaşa çağı yaşanıyordu. Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik rüzgârını alır almaz milli duyguları kabaran bu topluluklar, imparatorluktan silkinip kurtulmaya ve Osmanlı ülkesini Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan yararına parçalamaya çalışıyorlardı. Osmanlı'nın en hassas bölgesi olan bu topraklardaki kargaşayı körükleyen büyük emperyalist devletlerdi. Can düşmanı Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları gizli ve açık propagandalarla uyruklarını Osmanlıya karşı ayaklandırmaya çalışıyorlardı. Sanayi İnkılabı'ndan sonra bir sanayi devi haline gelen İngiltere'nin, özellikle doğuda önemli sömürgeleri vardı. İngiltere, doğudaki sömürgelerini güvence altına almak için mücadele veriyor ve bu süreçte Osmanlı üzerinde hesaplar yapıyordu. Rusya, Pan-Slavist emellerle 1878'de Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratıp hem doğudan hem de batıdan Anadolu içlerine kadar girmişti. Rus orduları İstanbul'a kadar gelerek, Osmanlı Devleti'ni kendi başkentinde esir almış ve Rusya Osmanlıyla çok ağır şartlar içeren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı (1878) imzalamıştı. Rusya'nın bu kadar yayılmasını kendi çıkarları açısından zararlı gören İngiltere ve Avusturya, çok geçmeden bu duruma tepki gösterdiler. Çünkü Rusya'nın Osmanlı topraklarını parçalaması Balkan uluslarının yararına görünse de büyük emperyalist devletleri endişelendiriyordu. 1878 Berlin Kongresi ile Rusya'nın batıdaki yayılması durdurularak Rusya'ya doğuda bazı haklar verilmesiyle yetinildi. Aslında Berlin Kongresi, Avrupalı emper-

Levent Şahverdi Arşivi

yalist devletlerle Rusya arasında bir iç hesaplaşmaydı. Böylece Osmanlı Devleti'nin parçalanması biraz daha geciktirilirken, Rumeli'deki bağımsızlık çığlıkları bir süre daha susturulmuş oldu. Avrupalı emperyalistler Osmanlı mirasını Rusya'ya kaptırmak istemiyorlardı. Fakat bu barışın kalıcı bir barış olmayacağı belliydi. Çünkü her an patlamaya hazır bir bomba gibi bekleyen Makedonya gerçeği vardı.

İşte Mustafa Kemal 1881'de Selanik'te, içeride bağımsızlık taleplerinden doğan karışıklıklar, dışarıda ise emperyalist tehditlerle kuşatılmış bir dünyaya gözlerini açacaktı. Bu durumu, yıllar sonra Batılı bir tarihçi şöyle ifade edecekti: "*Mustafa Kemal'in doğduğu sıralarda bir zamanlar Batı nasıl Doğu'nun önünde dize gelmişse, Doğu da Batı'nın önünde dize geliyor ve Osmanlı İmparatorluğu gerileyişine ve çöküşüne doğru büyük bir hızla kayıyordu.*"

Osmanlı Devleti'nin nasıl büyük bir hızla yıkılışa doğru sürüklendiğinin en iyi görülebildiği şehirlerden biri Selanik'ti. Mustafa Kemal, Selanik'te Osmanlı İmparatorluğu'nun günden güne nasıl eridiğini ve küçüldüğünü bizzat görerek, yaşayarak ve içten içe bu duruma büyük bir tepki duyarak büyüyecekti. O, yüzlerce yıllık koca bir çınarın, gözlerinin önünde nasıl korkunç bir gürültüyle yıkıldığını asla unutmayacaktı.

Selanik'te Yalnız Bir Adam ve Güçlü Bir Kadın

Ali Rıza Efendi

Selanik'te kendi halinde bir adam yaşardı; adı Ali Rıza'ydı. Ali Rıza, gençliğinde oldukça yakışıklıydı. Bir seksen boylarında, kumral ve uzun boylu bir delikanlıydı. Giyim kuşamına dikkat ederdi. Yay gibi çatık kaşları, renkli gözlerinden yayılan pozitif enerjinin yüzünde bıraktığı masumiyeti azaltsa da, çevresindekiler onun iyilik dolu bir kalbi olduğunu bilirdi.

Gümrük işinde ve Evkaf idaresinde görev alan Ali Rıza Efendi, çalıştığı işlerde çok fazla yükselmeyi hiçbir zaman başara-

Levent Şahverdi Arşivi

mayacaktı. Bir ara teğmen rütbesiyle Askeri Milliye Taburu'nda gönüllü askerlik hizmetinde bulunacak ve daha sonra ticaretle uğraşmaya başlayacaktı.

Ali Rıza Efendi'nin dedeleri Makedonya'nın, Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinden sonra Anadolu'dan Rumeli'ye getirilen Türkmenlerdendi. Ali Rıza Efendi'nin dedeleri, Konya Karaman ya da Aydın Söke'den göçürülerek önce Vidin, daha sonra da Serez'e gelmişler ve III. Selim'in Nizam-ı Cedid düzenlemeleri döneminde, 1827 Osmanlı- Rus Savaşı'nı Osmanlının kaybetmesiyle ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak Selanik'e yerleşmişlerdi. Manastır'ın Debre-i Bala sancağının Kocacık nahiyesine yerleşen aile, 1830'larda Selanik'e gelmişti. Ali Rıza Efendi, 1839 yılında burada dünyaya gelmişti.

Ali Rıza Efendi'nin babası, Kırmızı Hafız Ahmet'ti. Ali Rıza Efendi Selanik nüfusuna "*Karakocalılar Yörük taifesinden*" diye kaydedilmişti. Osmanlının iskân (yerleştirme) politikası gereği Rumeli'ye göçürülen ve Ali Rıza Efendi'nin baba soyunu oluşturan "Karakocalı Türkmenleri"nin Anadolu kolu Aleviydi. Aile, Rumeli'ye geçtikten sonra da Bektaşiliğin etkin olduğu bir bölgede Aleviliğini korumayı başarmıştı. Ali Rıza Efendi'nin babasına "Kırmızı Hafız Ahmet Bey" diye hitap edilirdi ki bu "kırmızı" lakabı, genellikle Alevi- Bektaşi geleneğine özgü bir lakaptı.

Kırmızı Ahmet Bey geleneksel Türk kültürüne sonuna kadar bağlıydı. Ali Rıza Efendi'nin ataları Türkmen gelenekleriyle ve Alevi- Bektaşi İslam anlayışıyla yoğrulmuştu.

Kırmızı Ahmet Bey güçlü ve kuvvetliydi. Osmanlının bir türlü bitmek bilmeyen savaşlarından dolayı çok uzun bir süre askerlik yapmıştı. Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım, yıllar sonra anılarında dedesinin bu özelliğini şöyle ifade etmişti:

"*Dedem çok yaman bir askermiş. Siyasetle, askerlikle meşgul olmuş. Sonra bir çarpışmada kaybolmuş. Babaannem Ayşe Hanım tam yedi sene, dönmeyen kocasını beklemiş.*"

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Rıza Efendi ilk gençlik yıllarını geride bırakmıştı. Artık o da yaşıtları gibi evlenip yuva kurmak, çoluk çocuğa karışmak istiyordu, ama bir türlü aradığı kızı bulamıyordu. Düşünceli ve sıkıntılıydı. Kendi yalnızlığı içinde boğulmak üzereydi.

Yalnız adam, işte tam da o günlerde hiç beklemediği bir olay yaşadı: Birkaç gece arka arkaya aynı rüyayı gördü. Sisler arasında bir kız vardı; bir kaybolup bir beliren çok güzel bir kız... Giyimi kuşamı Yörük kızına benziyordu. Ali Rıza Efendi garip bir şekilde bu "hayali kıza" âşık oldu. Karar verdi, eğer bir gün rüyasında gördüğü o kıza benzer birisiyle karşılaşırsa, ne yapıp edip bir yolunu bulup mutlaka onunla evlenecekti.

Genç adam, umutsuz bir arayışa girmişti. Ancak kaderin garip bir cilvesi; çok değil sadece birkaç gün sonra, Selanik Hastane Caddesi'nde rüyasında gördüğü o kızla karşılaştı. O anda garip bir heyecan dalgası sardı tüm bedenini. Önce ne diyeceğini bilemedi, sonra heyecanını bastırıp kızla birkaç kelime bir şeyler konuşmayı denedi.

Her şey çok çabuk gelişti.

Ali Rıza Efendi birkaç gün sonra kızı babasından istetti. Aile önce kızı vermek istemedi, fakat daha sonra *"Ya kısmet,"* deyip bu izdivaca razı oldu. Bir ay içinde tüm hazırlıklar tamamlandı ve otuz iki yaşındaki Ali Rıza Efendi, on dört yaşındaki Zübeyde Hanım'la evlendi.

Ali Rıza Efendi, kendi halinde ve dürüst bir adamdı. Aralarındaki yaş farkına rağmen, Zübeyde Hanım'a göre oldukça silik bir kişiliğe sahipti. Ancak küçük bir devlet memuru olacak kadar eğitim görmüştü, fazla girişken değildi. Çok öne çıkan bir yeteneği yoktu. İnançları da çok güçlü değildi. Bektaşi kültürünün etkisiyle yetiştiğinden, katı olmayan son derece liberal bir din anlayışına sahipti; softalığa karşıydı. Batı'dan sızan yeni düşüncelere saygılıydı. Bu nedenle oğlu Mustafa'nın Selanik'te yeni açılan ve çağdaş eğitim veren Şemsi Efendi İlköğretim Okulu'na gitmesini istiyordu. Mustafa Kemal üzerindeki en önemli etkisi, açık görüşlülük konusunda olacaktı...

Levent Şahverdi Arşivi

Zübeyde Hanım

Zübeyde Hanım, 1857 yılında Selanik yakınlarındaki Langaza'da doğdu. Çocukluk ve genç kızlık yıllarını burada babasının çiftliğinde geçirdi. Zekâ ve cesaretle yoğrulmuş bir güzelliği vardı. Türklüğüyle gurur duyuyordu. Batılı bir tarihçiye göre: "*Zübeyde Hanım, damarlarında ilk göçebe Türk kabilelerinin torunları olan ve hâlâ Toros Dağları'nda özgür yaşamlarını sürdüren, sarışın Yörüklerin kanını taşıdığını düşünmekten hoşlanırdı.*" Zübeyde Hanım, bu düşüncesinde haksız da değildi; çünkü o, gerçekten bir Yörük kızıydı.

Zübeyde Hanım'ın ataları Konya Yörüklerindendi. Baba soyu olarak Evlad-ı Fatihan'dı. Zübeyde Hanım sık sık, "*Soyumuz Yörük'tür. Konya Karaman yöresinden buraya gelmişiz. Babam Feyzullah Efendi'nin büyük amcası Konya'da kalmış, Mevlana Dergâhına girmiş, orada Yörüklüğü tutmuş,*" der; Türk olmaktan ayrı bir haz duyar, Türklük bilincini çocuklarına da aşılamaya çalışırdı. Nitekim Mustafa Kemal daha çok küçükken "Türk"le, "Yörük" arasındaki ilişkiyi kavramış gibiydi. Makbule bir gün Mustafa'ya, "*Yörük ne demektir?*" diye sorduğunda Mustafa gülerek, "*Yürüyen Türk demektir,*" cevabını vermişti.

Zübeyde Hanım'ın ataları, Konya Karaman'dan Rumeli'ye gelmişlerdi. Bu nedenle Rumeli'deki diğer Yörük gruplarından farklı olarak "Konyarlar" diye bilinirlerdi. Konyarlar, 1466'da Konya Karaman'dan Fatih Sultan Mehmet döneminde, Karamanoğulları alındıktan sonra Rumeli'ye göçürülerek iskân edilmişlerdi. Zübeyde Hanım'ın ataları önce Konya Karaman'dan alınarak Batı Makedonya'daki Vodin ilçesinin batısındaki Sarıgöl bucağına getirilmiş, daha sonra da buradan ayrılıp Selanik dolaylarına yerleşmişlerdi.

Zübeyde Hanım sarışın ve beyaz tenliydi. Gök mavisine bulanmış derin, berrak gözleri vardı. Gençliğinde o da tüm Rumeli kızları gibi coşkulu ve hayat doluydu; çok da duyguluydu.

Selanik'te akşamüstleri cumbalı ahşap evlerinin kafesli pencerelerinden gizlice sokağı seyreder, üniformalı zabitleri ve şık

Levent Şahverdi Arşivi

memurları gördükçe yaşıtları gibi, gizli gizli evlilik hayalleri kurardı. Bazen kendi kendine ağlardı. Çocukları olsun isterdi. Mavi gözlü, sarı saçlı pembe yanaklı bir erkek çocuk düşlerdi hep. Geceleri namaz kılarak Allah'a dua ederdi.

Güzel ve bakımlıydı. Belden kemerli renkli ve uzun elbiseler giyerdi. Selanik'te oturdukları mahallede bir Rum terziye diktirirdi elbiselerini. Saçlarını başının üzerinde toplar, derin mavi gözlerine sürme çeker, beyaz tenli gülen yüzünden bir ışık, bir enerji yayılırdı. Ruhunun güzelliği yüzüne yansımıştı sanki.

Zübeyde Hanım güçlü bir karaktere, sağlam bir iradeye sahipti. Doğru bildiği şeyler uğruna sonuna kadar mücadele ederdi. Doğuştan akıllıydı. Yalnız yeteri kadar eğitim görmemişti; okuma yazmayı ailesinden öğrenmişti. Az çok okuma yazma bildiği için ona, "Zübeyde molla!" derlerdi.

Belli ki Mustafa Kemal, hem görünüşüyle (sarı saçlı, renkli gözlü) hem de içsel özellikleriyle (güçlü karakter, sağlam irade) annesine çekmişti.

Zübeyde Hanım geleneksel değerlere sonuna kadar bağlı, tam bir Osmanlı kadınıydı. Son derece dindardı; atalarının geleneksel inançlarına bağlıydı. Beş vakit namazını kılan "Sofu" bir kadındı. En çok değer verdiği özel eşyaları arasında zemzem kabı, değişik tespihler, seccadeler, Kur'an-ı Kerim gibi dinsel amaçlı eşyalar başta gelirdi. Zübeyde Hanım evde sık sık Kur'an okur ve dini sohbetlere katılırdı. Kendi ailesi içinde ve kocasının ailesi içinde hacıların bulunmasından gurur duyardı. Mustafa'nın da onların yolunu izlemesini, iyi bir din eğitimi almasını hatta iyi bir din adamı olmasını istiyordu. Bunun için mutlaka mahalle mektebine gitmeli, dini bütün Müslüman çocukları gibi, Kur'an ilkelerine uygun yetişmeliydi. Zübeyde Hanım'ın yakın akrabaları arasında tekke şeyhleri ve tarikat mensupları vardı.

* * *

Ali Rıza Efendi, Zübeyde Hanım'la evlendikten sonra geçim sıkıntısı çekmeye başladı. "Ne yapabilirim?" diye düşünürken

Levent Şahverdi Arşivi

birçok kişinin uğraştığı kereste ticareti işine girmeye karar verip elinde avucunda bulunan bütün parayı bu işe harcadı. Başlangıçta işler yolunda gitti. Öyle ki genç adam kazandığı paralarla iki katlı, cumbalı ve bahçeli bir ev bile yaptırdı. Zübeyde Hanım çok mutluydu; genç kızlık hayalleri gerçek olmuştu.

Zübeyde Hanım, 1871'de ilk kızını doğurdu. "*Bu bana Allah'ın bir lütfudur,*" diye düşünen dindar anne, ilk çocuğuna Fatma adını koydu. Ailenin, Ahmet ve Ömer adlarını verdikleri iki oğlu daha oldu, ama bu çocukların üçü de küçük yaşta öldüler.

Ailenin üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı...

Osmanlı merkezi otoritesi iyice zayıflamıştı. Rumeli, kaynayan bir kazan gibiydi. Bu karışık ortam Ali Rıza Efendi'nin işlerinin bozulmasına yol açtı. Selanik, kendisine Hıristiyanların koruyucusu süsü veren Rum çeteleriyle dolmuştu. Ali Rıza Efendi, bu Rum çetelerinin saldırılarından çok fazla zarar görmeye başladı. Aile geçim sıkıntısı çekmeye başlayınca Ali Rıza Efendi kereste ticareti işinden elinde kalan sermaye ile tuz ticareti işine atıldı, ama bu işte de başarılı olamayınca, yeniden devlet memuru olmak için başvurdu. Fakat yaşı bir hayli ilerlemiş olduğundan başvurusu dikkate alınmadı.

Sanki hayat tüm kapılarını bu Selanikli, yalnız adamın yüzüne kapatmış gibiydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Doğum

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Ocak 1881 Salı... Kasımiye Mahallesi...

"Denizlerden Renk Alıp Denizlere Renk Veren Gözler..."

Selanik en çetin kışlardan birini yaşıyor, erbain soğukları tüm şiddetiyle devam ediyordu. Hafifçe kar yağıyor, ahşap evlerin çatıları ince beyaz bir örtüyle kaplanıyordu. Tepelerden denize doğru soğuk bir rüzgâr esiyor, sokak aralarında birkaç yaya, ayak izlerini örten kar tanelerine inat yukarı mahalleye doğru ilerliyordu... Elinde yün eldivenler ve ağzında yeni yanmış bir sigarayla Kasımiye Mahallesi'nin dar sokaklarında hızlı adımlarla bir adam yürüyordu; kaşları ve sık kirpikleri kristalleşmiş, soğuk iliklerine kadar işlemişti... Çok uzaklardan gelen köpek havlamaları duyuluyor; sokağın başında kümelenmiş kargalar, hızla geçen bir faytonun tekerleklerinden yükselen metalik sesin etkisiyle çığlıklar atarak civardaki karlı ağaçlara doğru savruluyordu... Soğuk rüzgârın ıslığıyla üşüyen küçük bir kız çocuğu minicik ellerini sıcak nefesiyle ısıtmaya çalışıyordu... Cumbalı ahşap evlerin bacalarından yükselen kesif bir duman, üst üste yığılı duran üşümüş evlere doğru tırmanıyordu. O gün imparatorluğun bu uzak şehri ve bu şehrin Müslüman mahallesi çok ama çok üşüyordu!...

O gün Selanik'e tepeden bakan Kasımiye Mahallesi Islahhane Caddesi'ndeki çifte şalnişinli üç katlı pembe ahşap evlerden birinde Türk soyundan, küçük bir orta sınıf aileden, Müslüman bir Osmanlı çocuğunun ağlama sesi duyuldu! Aşağıda büyük bir telaş içinde bekleyen Ali Rıza Efendi hızlı adımlarla ahşap merdivenleri çatırdatarak ikinci kata çıktı; heyecanlı baba, yeni doğmuş yavrunun ilk nefes alışlarını arıyor gibiydi. Kendi ayak seslerini dinleyerek, Zübeyde Hanım'ın doğum yaptığı sol taraf-

Levent Şahverdi Arşivi

taki ocaklı odaya doğru yöneldi. Oda, Türkmen usulü döşenmişti: Yerde, Anadolu motifleriyle bezeli, kenarları beyaz püsküllü kırmızı bir kilim, pencerelerde sicim perdeler, bir köşede, içinde kor halinde kızıl kömür parçalarının çatırdadığı bir mangal, öteki köşede beyaz yaygılı aynalı bir konsül, üstünde Rumeli yapımı bir şamdan, pencere dibinde geniş bir sedir, onun üzerinde duvar yastıkları ve rengârenk minderler... Duvarlarda Kur'an ayetleri yazılı Osmanlıca yazı levhaları... Klasik bir Türk evi ve bu dekor içinde minik yavrusuyla bir Türk anası!...

Ali Rıza Efendi odaya girdiğinde adeta kalbi yerinden fırlayacak gibiydi. Heyecanlı baba, hızlı adımlarla Zübeyde Hanım'ın Yörük motifleriyle bezeli ve kenarları tenteneli bir örtüyle kaplı yatağına doğru yürüdü. Zübeyde Hanım yorgundu; yüzü kireç gibi bembeyazdı; fakat her şeye rağmen gözleri her zamankinden daha parlak ve umut doluydu. Ali Rıza Efendi yavaşça Zübeyde Hanım'a doğru eğildi, başının üstündeki örtünün altından karısının dağınık saçlarına dokunup alnındaki ter tomurcuklarını sildi. Daha sonra küçük oğlunu kucağına aldı. O an, daha önce hiç hissetmediği tarif edilemeyecek bir mutluluk yaşadı. Ali Rıza Efendi, küçük oğlunun denizlerden renk alıp denizlere renk veren parlak mavi gözlerine dakikalarca, öylece bakakaldı...

Yıllar önce, eğer bir oğlu olursa ona Mustafa adını vermeyi kararlaştırmıştı. Bu ad, daha çok küçükken kazayla beşiğinden düşürerek ölümüne neden olduğu kardeşinin adıydı.

Ali Rıza Efendi geleneğe uyarak küçük oğlunun kulağına birkaç kere "*Mustafa, Mustafa, Mustafa*!..." diye fısıldadı. Yine o dönemdeki yaygın bir geleneğe bağlı kalarak Mustafa'nın doğum tarihini, duvarda asılı duran Kur'an-ı Kerim'in arkasındaki boş bir yere kaydetti; fakat zaman içinde Mustafa'nın doğduğu günün ve ayın kayıtlı olduğu bu Kur'an, kaybolacak ve Mustafa'nın hangi gün doğduğu bir sır olarak kalacaktı.

Ali Rıza Efendi, küçük Mustafa'ya bir kılıç armağan etti ve o kılıcı oğlunun başucundaki duvara astı; baba, oğlunun asker olacağını hissetmiş gibiydi.

Zübeyde Hanım birkaç gün sonra minik oğlunun doğumu

Levent Şahverdi Arşivi

nedeniyle evde mevlit okuttu: İlahi nağmeler cumbalı evin ahşap duvarlarında yankılanıp küçük Mustafa'nın henüz boş bir levhadan farksız beynine kaydedildi.

Ali Rıza Efendi, o günlerde ek bir işte çalışıyor ve bazı geceler eve geç geliyordu. Bu nedenle ev işlerinde Zübeyde Hanım'a yardım etmesi için bir Arap dadı tuttu. Küçük Mustafa'ya daha çok bu dadı bakıyordu. Arap dadı, bir taraftan Mustafa'nın beşiğini sallarken diğer taraftan da kulağına Bizans, Slav ve Türk melodilerini fısıldıyordu. Bu ezgiler ömrü boyunca Mustafa'nın hafızasından silinmeyecekti.

* * *

İlerleyen yıllarda Ali Rıza Efendi'nin Zübeyde Hanım'dan iki kızı daha oldu; kızlardan birine Naciye, diğerine Makbule adını verdiler; fakat kötü kader bir türlü ailenin peşini bırakmıyordu; Naciye de küçük yaşta ölecek ve ailenin altı çocuğundan geriye sadece Mustafa ve Makbule kalacaktı!

Yine de hayat devam ediyordu...

* * *

Aradan birkaç yıl geçti. Mustafa, yedi sekiz yaşlarına geldi.

Sıcak bir yaz günüydü... Balkan güneşinin parlak ışıkları küçük Mustafa'nın altın sarısı saçlarında kırılıp masmavi gözlerinde kristal pırıltılar meydan getiriyordu. Mustafa ahşap merdivenlerden koşarak evin arka tarafındaki kapıdan çıkıp küçük bahçeye indi. Eski taşlarla örülü, yüksek duvarlarla çevrili bahçenin yeşilliklerle bezenmiş bölümü dışındaki yerler kara ve rutubetli bir toprakla kaplıydı. Köşede, kalın kabuklu ihtiyar bir dut ağacı vardı. Yaz aylarında sık yeşil dallar arasından kendini gösterirdi iri karadutlar... Yaz bitmek üzereydi ve artık iyice olgunlaşan dutlar yere düşüp etrafa saçılmıştı. Çift boğumlu karıncalar, karadut parçalarını yuvalarına sürüklemeye çalışıyorlardı. Mustafa, bir süre göz ucuyla dut kırıklarını sürükleyen ka-

Levent Şahverdi Arşivi

rıncaları izledi; anacak birkaç dakika sonra sıkılıp dut ağacına tırmanmaya başladı. Sararmaya yüz tutmuş yapraklar arasında bir daldan öbürüne sıçrıyor, gülüp eğleniyordu... Zübeyde Hanım balkona çıkmış, endişe dolu gözlerle bağırıyordu: "*Çabuk in oradan... Düşüp bir yerini kıracaksın!...*" Mustafa'nın elleri, yüzü, sarı saçları kızıla boyanmış ve her yanı yapış yapış olmuştu, ağzında mayhoş bir tat vardı. Bir dala tutunarak ağaçtan sarkmaya başladı; küçük bedeni dengesini kaybetmiş bir sarkaç gibi boşlukta salınıyordu. Zübeyde Hanım'ın yüreği ağzına gelmişti ki küçük afacan bir de kahkaha atmasın mı? Ağacın ihtiyar gövdesine sarılıp kayarak aşağı indiğinde üstü başı perişandı; yalvaran gözlerle yukarıya, penceredeki annesine bakıyordu...

İlk Eğitim

"Başında Sırma İşlemeli Bir Sarık, Elinde yaldızlı Bir Dal..."

Küçük Mustafa okul çağına geldiğinde aile içinde bir tartışma başladı: Ali Rıza Efendi, Makedonya'ya Avrupa'dan sızan fikirlerden etkilenmeye başlamıştı, iyi bir eğitim görmemesine karşın oldukça açık fikirliydi, bu nedenle oğlunun Selanik'te çağdaş eğitim veren Şemsi Efendi İlkokulu'na gitmesini istiyordu; fakat Zübeyde Hanım bu konuda çok daha başka düşüncelere sahipti: Mustafa'nın mahalle mektebine giderek, öncelikle din eğitimi alması gerektiğini savunuyordu. Sonunda Zübeyde Hanım galip geldi ve küçük Mustafa, daha çok dinsel eğitim veren Fatma Molla Kadın Mahalle Mektebi'ne gönderildi.

Mustafa Kemal, bu okula başladığı günü sonradan şöyle anlatacaktı:

"*Okula gideceğim sabah annem bana beyaz bir entari giydirmiş, başıma da sırma işlemeli bir sarık sararak süslemişti. Elimde, yıldızlı bir dal vardı. Sonra hoca efendi yanında bütün okul çocuklarıyla evimizin yeşilliklerle bezenmiş kapısına geldi. Duadan sonra anneme, babama ve hocaya temenna ederek ellerini öptüm, ardından yeni arkadaşlarımın alkışları arasında*

Levent Şahverdi Arşivi

sevinçli bir alay halinde şehrin sokaklarından geçerek caminin yanındaki okula gittik. Oraya varışımızda hep bir ağızdan yeniden dualar okundu, sonra hoca beni elimden tutarak, çıplak ve kemerli bir odaya götürdü. Kur'an'ın kutsal kelamını orada bana açıklamaya başladı."

Böylece Mustafa'nın eğitim-öğrenim hayatı, 1887 yılında, öğrencilerin dizlerinin üzerine çömelerek oturdukları, taş duvarlarla çevrili loş ve soğuk bu mahalle mektebinde başladı. Mustafa, küçük yaşına rağmen, mahalle mektebinde bir şeylerin eksik ve yanlış olduğunu fark etti: Arapça güzel yazı derslerine, anlaşılması zor Arap harflerine, sınıfta çocukların bağdaş kurup yere oturarak dizlerinin üzerinde yazmalarına ve hiç düşünmeden sadece söylenenleri ezberlemelerine itiraz etmeye başladı...

Artık yerde bağdaş kurarak oturmaktan sıkılmıştı. İçinden söylenip duruyordu. Günün birinde, Arapça güzel yazı dersinde, kalkıp ayakta durdu. Hüsnühat hocası Çopur Hafız Emin Efendi oturmasını emredince, dizlerinin tutulduğunu söyleyerek hocasını dinlemedi. Diğer çocuklar olup bitenleri büyük bir şaşkınlıkla izliyordu Önce loş sınıf derin bir sessizliğe gömüldü ve sonra -belki de hayatında ilk kez- küçük bir çocuğun tepkisi karşısında ne yapacağını şaşıran, Çopur Hafız Efendi birdenbire sessizliği bozdu: "*Ne! Bana karşı mı geliyorsun?*' diye bağırdı. "*Evet, karşı geliyorum*" diye cevap verdi küçük Mustafa... Bunun üzerine öteki çocuklar da cesaretlenerek ayağa kalkıp "*Biz de, hepimiz size karşı geliyoruz!...*" dediler. Hoca çocuklarla anlaşmak zorunda kaldı.

Mustafa, kendine ters gelen tüm uygulamalara itiraz edip baş kaldırıyor; fakat bu başkaldırıları fena halde canının yanmasına yol açıyordu. Özellikle Arapça dersleri sırasındaki itirazları ve başkaldırıları çoğu kez dayakla noktalanıyordu.

Şemsi Efendi İlkokulu

Mustafa, yaklaşık bir buçuk ay sonra bu mahalle mektebinden alınıp o döneme göre çağdaş eğitim veren Şemsi Efendi

Levent Şahverdi Arşivi

İlkokulu'na gönderildi. Mahalle mektebinde yaşananlardan sonra Zübeyde Hanım da bu duruma ses çıkarmadı.

Mustafa, yeni okulunun en başarılı öğrencilerinden biri oldu.

Geleneksel eğitim veren mahalle mektebinden alınarak yeni bilgililerin öğretildiği Şemsi Efendi İlkokulu'na gönderilmesi Mustafa'nın yaşamındaki belirleyici dönüm noktalarından biri olacaktı.

Mustafa, okuma yazmayı da bu okulda öğrendi. Ali Rıza Efendi, başından beri oğlunun çağdaş eğitim veren Şemsi Efendi İlkokulu'na gitmesinden yanaydı. Oğlunu, "*Adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır... Başka çaresi yoktur...*" diyerek teşvik ediyor ve dersleriyle çok yakından ilgileniyordu. Küçük Mustafa'yı elinden tutarak sabahları okula götürüyordu.

Farklı bir Çocuk

Mustafa, ayırt edici özelliklere sahipti: Açık renk saçları, masmavi gözleri ve yüzünün belirgin hatlarıyla öteki çocuklardan hemen ayrılıyordu.

Yaşıtları sokakta aşık atar, birdirbir ve körebe gibi oyunlar oynarken, o çoğu kez arkadaşlarını büyük bir ağırbaşlılıkla uzaktan seyreder, aralarına hiç karışmazdı.

Bir gün birkaç arkadaşı birdirbir oynuyordu, onu da oyuna katılmaya çağırdılar. Kambura yatmayı reddetti. "*Ben eğilmem, ayakta dururken üzerimden atlayın...*" diye diretti.

Çoğu kez arkadaşlarından uzak durur, ellerini ceplerine sokarak dimdik yürür, onların çocukça davranışlarını ve oyunlarını küçümseyerek izler, en ufak bir hakarete şiddetle tepki gösterirdi. Asla boyun eğmeyen bir yaradılışı vardı. Doğrusu, o da yaşıtları gibi oyun oynamaktan hoşlanıyordu; ama gururluydu ve güçlü iradesiyle çocukluk isteklerine dizgin vurmayı başarıyordu; ama yine de zaman zaman çocukluk istekleri tüm zincirleri kırıp onu en coşkulu oyunların içine sürüklüyordu.

Üstü başı kir-pas içinde kalınca, annesine görünmeden, giz-

Levent Şahverdi Arşivi

lice üst kattaki odasına çıkıp kir-pas içindeki elbiselerini çıkarıp yenilerini giyerdi; fakat her seferinde Zübeyde Hanım bu durumu fark eder ve gülerek hafifçe kulağını çekerdi.

Ağabi-Kardeş İlişkisi

Mustafa en çok kız kardeşi Makbule'yle oynamaktan hoşlanırdı. İki kardeş, ceviz oyunu, körebe, saklambaç oyunu gibi oyunlar oynardı. Mustafa, Makbule'yle alay edip onu kızdırmaktan ayrı bir zevk alırdı! Kardeşine çoğu kez "*Makbuş!*" diye seslenirdi.

Makbule, yıllar sonra anılarında, ağabeyi Mustafa'yla olan ilişkisini şöyle anlatacaktı:

"*Çok sertti ağabeyim!... Ben itaatkâr olduğumdan benimle pek kavga etmezdi çocukluğunda... Ne dese boyun eğerek kabul ederdim...*

'Mendil işleme...' derdi.

'Peki ağabeyciğim!...'

'Kitap okuma...'

'Peki!...'

'Sokağa çıkma...'

Peki!...'

'Pencereden bakma...'

'Peki!...'

'Komşu kızıyla görüşme... '

'Peki!...'

Evin esiri ben... Ne söylerse peki!... Fakat Naciye öğle değildi... Acar bir kızdı... Onunla kavga ederdi... Bakardım ki horoz gibi kapışmışlar..."

Bir gece dayıları onları ziyarete geldi. Mustafa, her zamanki gibi koşarak dayısının boynuna sarıldı. Makbule hiç ondan aşağı kalır mı? O da koşup dayısının kucağına atladı. Bir süre sonra Zübeyde Hanım, Makbule'ye, "*Kızım bana bir tabak getir de size dayınızın getirdiği yoğurttan vereyim...*" diye seslendi. Makbule koşarak annesine mutfaktan büyük bir kâse getirdi. Zübeyde

Levent Şahverdi Arşivi

Hanım, bakraçtaki yoğurdu kâseye koyup Makbule'ye verirken, *"Kardeşini de çağır, şöyle köşede oturup yiyin..."* dedi. Makbule ve Naciye bir köşede oturup yoğurdu parmaklarıyla yemeğe başladılar. Mustafa, yoğurdu parmaklarıyla yiyen Makbule'yi görünce, küçük kardeşi Naciye'ye, herkesin duyabileceği bir şekilde, *"Ablana söyle de yoğurdu diliyle yalasın!"* diye seslendi. Amacı, Makbule'yi utandırıp, ona yaptığı yanlışı göstermekti; fakat Makbule hiç aldırış etmeden yoğurdu parmaklarıyla yemeğe devam etti. Bunun üzerine Mustafa fark ettirmeden yerinden kalkıp, parmak uçlarına basarak yavaşça Makbule'ye yaklaştı. Makbule'nin başını, saçlarından tutarak yoğurt kâsesine bastırdı. Bu sırada küçük Naciye de ağabeyine yardım ediyordu. Makbule ise avazı çıktığı kadar bağırıyor, annesinden ve dayısından yardım istiyordu, yüzü gözü bembeyaz olmuştu... Makbule yoğurdun tadını çok beğenmiş olmalı ki gözlerini örten yoğurt tabakasından bir parmak alıp ağzına götürdü! Bu sırada Mustafa ve Naciye, Makbule'nin yoğurtla kaplı yüzüne bakıp kahkahalarla gülüyorlardı!

Mustafa çocukluğunun tadını pek fazla çıkaramıyordu. O, evin en büyük çocuğuydu ve sorumlulukları vardı. Makbule'yi kızdırmaktan hoşlanmakla birlikte, içinde ona karşı sonsuz bir koruma duygusu vardı.

Bir keresinde kardeşinin hayatını kurtarmıştı:

Bir gün balkonda oynuyorlardı. Birdenbire balkonun parmaklığı koptu. Parmaklığa takılı kalan Makbule korkudan kireç gibi oldu. Küçük kız, parmaklığa takılı şekilde, çığlık çığlığa yardım bekliyordu. Çığlıkları duyanlar balkonun önünde toplanmıştı. Bu sırada Mustafa çevik bir hareketle atılıp balkondan düşmek üzere olan kardeşini kurtardı. Makbule Mustafa'ya sarılıp ağladı! Mustafa da kardeşini bağrına basıp küçücük eliyle billur gözyaşlarını sildi.

Bir keresinde de kardeşini köpeklerden kurtardı:

Mustafa, askeri okula başladığı günlerde "at"a merak salmıştı. Dayısının armağan ettiği güzel bir tayı vardı. Okula bu

Levent Şahverdi Arşivi

tayla gider ve her cuma günü annesiyle kız kardeşlerini görmeye gelirdi.

Yine bir cuma dönüşüydü... Atını eyerleyip gemini taktı; yola çıkmaya hazırlanıyordu. Bu sırada Makbul'e yanına sokulup, "*Ağabi!*" diye seslendi. Mustafa atla ilgilenirken, "*Ne var?*" diye yanıt verdi.

"*Mektebe mi gidiyorsun?*"

"*Evet*" dedi Mustafa...

"*Beni de alsana terkine...*"

"*Olmaz!...*"

Makbule ısrar ediyor, adeta yalvarıyordu:

"*Ne olur!...*"

"*Olmaz dedim!...*"

Makbule kararlıydı:

"*Ne var sanki, ben de geleyim seninle beraber?*"

Mustafa sinirleniyordu:

"*Olmaz, dedik ya, hadi dön bakalım geriye!...*"

Makbule üzgündü, hafifçe nemlenen gözlerini silerken Mustafa atına binip uzaklaştı. Henüz daha köşeyi dönmemişti ki Makbul'e ağabisinin peşinden koşmaya başladı. Koşarken de bağırıyordu: "*Bekle ağabey, ben de geleceğim!...*" Birden ayağı takılıp yere yığıldı; avuçlarının içi kanıyordu. Ağlayarak doğrulmaya çalışırken birdenbire gittikçe yakınlaşan köpek havlamalarıyla irkildi; nerden çıktıklarını anlayamadığı bir sürü köpek etrafını sarmıştı!...

Bu sırada bir hayli ilerideki Mustafa, köpek havlamalarını ve Makbule'nin çığlıklarını duyar duymaz atının dizginlerini çevirip dörtnala kardeşinin imdadına yetişti! Köpekleri dağıtıp bir kere daha kardeşini kurtardı!

Bir keresinde ise neredeyse kardeşini öldürecekti!

Mustafa, bir öğleden sonra Makbule'yi yanına çağırdı. Makbule, "*Yine ne var ağabiciyim?*" diye söylenerek kapıyı aralayıp başını hafifçe içeriye uzattığında, şaşkınlıktan gözleri yuvalarından fırlayacak gibi oldu: Mustafa'nın elinde kocaman eski bir tabanca vardı. Mustafa, başını kaldırıp kardeşinin yüzüne

Levent Şahverdi Arşivi

bakarak sakin bir şekilde, "*Şöyle yanıma gel... Lüver temizleyeceğim... Sen de bana yardım edeceksin...*"dedi. Yine, sanki büyümüşte küçülmüştü.

Makbule, korktuğunu belli etmemeye çalışarak ağabeyinin karşısına geçti. Biraz zoraki, o da tabancayı temizlemeye başladı. Mustafa, elindeki yağlı pamuğu, büyük bir dikkatle tabancanın üzerinde gezdiriyordu. Bu sırada nasıl olduysa oldu, tabanca ateş aldı ve birdenbire korkunç bir ses ortalığı kapladı. Odanın dört duvarında yankılanan ses dalgaları Mustafa ve Makbule'yi sağır edecek kadar şiddetliydi. Her yer kesif bir dumanla kaplanmış göz gözü görmüyordu. Mustafa, çok çabuk kendine gelmiş ve bir eliyle dumanı dağıtmaya çalışıyordu. Zübeyde Hanım, korku içinde feryat ediyordu. Telaşlı anne ahşap merdivenleri koşarak çıkıp korkuyla kapıyı araladığında sesi, gözyaşıyla ıslanmış gibiydi:

"*Eyvah! Kardeşini öldürdün Mustafa!*" diye bağırdı...

Bu karmaşa içinde Makbule'nin sesi duyuldu:

"*Ağabeyim öldü!...*"

Küçük kızın renkli gözleri sırılsıklamdı...

Duman yavaşça dağıldığında, her iki kardeşin de sapasağlam oldukları anlaşıldı. Zübeyde Hanım, korkudan kristalleşmiş gözyaşlarını elinin tersiyle silerek biricik yavrularına sarıldı.

* * *

Küçük Mustafa boyundan büyük bir cesarete sahipti, çocukken sadece farelerden korkardı!

Bir Annenin Dramı

O günlerde Zübeyde Hanım bazı akşamları Kasımiye Mahallesi'ndeki evinin cumbasında oturur, tek başına saatlerce sokağı seyreder, derin düşüncelere dalardı: Çocukluğu canlanırdı gözlerinde... Kimi zaman babasını hatırlardı: Babası onu kucağına alır saçlarını okşar, "*Zübeyde'm, canım kızım!*" derdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Kimi zaman genç kızlık hayalleri canlanırdı gözlerinde yeniden; solgun ve eskimiş hayaller... Ve çoğu kez sevgili kocasını düşünürdü: Her geçen gün eriyen, her geçen gün tükenen ve her geçen gün ekonomik sıkıntılara çözüm bulamamanın acısıyla gizli gizli ağlayan emektar kocasını... Tanışmalarını ve evlenmelerini hatırlardı. Kendi kendine tebessüm eder, "*Eğer o iğne bacağıma batmasaydı, belki de Ali Rıza'yı tanımayacaktım!*" diye geçirirdi içinden... Ali Rıza Efendi ile evlenmelerinde, Zübeyde Hanım'ın bacağına batan bir dikiş iğnenin gizemli bir yeri vardı. Zübeyde Hanım bu olayın "Tanrısal bir tecelli" olduğuna inanırdı: "*Kısmet işte...*" derdi...

Yıllar önceydi...

Bir gün evde yorgan kaplarken o zamanlar henüz on dört yaşındaki Zübeyde'nin bacağına iğne batmış ve içerde kırılmıştı. Zübeyde avaz avaz bağırıp tüm çiftliği başına toplamıştı. Tüm aile fertleri telaşlanmış, iğneyi çıkartabilecek bir cerrah aramaya başlamışlardı; fakat Langaza'da bu iğneyi çıkartabilecek bir cerrah bulunamamıştı. Tek çare Zübeyde'yi Selanik'te bir hastaneye götürmekti. Babası canından çok sevdiği kızını bir arabayla Selanik'e götürmüştü. Cerrah, bu işin küçük bir operasyon gerektirdiğini söylemiş ve Zübeyde'yi ameliyat ederek iğneyi çıkartmıştı; fakat iğne bir hayli derinlere gitmişti ve yaranın mikrop kapma ihtimali vardı. Zübeyde'nin birkaç kere pansumana gelmesi gerekiyordu. Bu nedenle Zübeyde ve babası Ali Rıza Efendi, on gün kadar Selanik'te bir yakınlarının yanında kalmışlardı.

Yara çabuk iyileşmişti; ama Zübeyde, Selanik'i çok sevmişti ve Langaza'daki çiftlik hayatına geri dönmek istemiyordu. İşte o günlerden birinde Ali Rıza Efendi, hastanenin önünden geçerken tesadüfen Zübeyde'yle karşılaşmıştı. Rüyasında görüp âşık olduğu ve ne zamandan beridir aradığı kız buydu. O gün sadece tanışmışlar, daha sonra da birkaç kere görüşmüşlerdi. Ali Rıza Efendi, konu komşuya sorup araştırdıktan sonra, kızı ailesinden istetmişti; fakat Zübeyde'nin annesi Ali Rıza Efendi'yi tanıyınca, "*Olmaz, katiyen olmaz... Benim bir memurla evlenecek kızım*

Levent Şahverdi Arşivi

yok!" diye kestirip atmıştı. Her şeye rağmen Ali Rıza Efendi kararlıydı. Araya dostlarını koymuş, birkaç kere daha elçi göndermişti. Zübeyde'nin annesi, bakmış olacak gibi değil, işi yokuşa sürme yoluna gitmişti: "*Başlık isterim, sırmalı yorgan, sırmalı kaftan isterim, tenteneli örtü isterim, on kat yatak isterim...*" diye tutturmuştu. Nerede Ali Rıza Efendi'de bunları alacak para! Topu topu üç altın lira maaş alıyor!... Ama yine de genç adam, tüm engelleri aşmaya kararlıydı... Uğraşmış, didinmiş ve inatçı kaynanayı razı etmeyi başarmıştı.

Zübeyde Hanım artık o eski mutluluğunu yitirmişti... Son günlerde tek tesellisi bu eski, puslu hayallerdi. O günleri hatırladığında gözleri nemlenir, yüreği sızlardı.

Sokaktan bazen satıcılar geçerdi... Geceleri köpek havlamaları duyulurdu tek tük... Atlı arabaların yaylarından çıkan sesler tırmanırdı ahşap duvarlara... Çocuklar ağlardı karşı evlerde... Üniformalı zabitler geçerdi sert adımlarla, kılıçlarını kaldırım taşlarına vura vura ve Zübeyde Hanım dua ederdi; kocasının işlerinin düzelmesi için dua ederdi. Dualarını bitirirken hep şöyle derdi: "*Allahım sen bu eşkıyanın belasını ver!...*"

Kocasının işlerinin bozulmasına neden olan onlardı. Teselya'nın Yunanistan'a bırakılmasından sonra o bölge Rum eşkıyalarıyla dolmuştu. Eşkıya, Ali Rıza Efendi'nin kıt kanaat biriktirdiği paraya göz koymuştu. Sık sık yolunu kesip tehdit ediyorlardı; para vermezse kerestelerini yakacaklarını söylüyorlardı. Ali Rıza Efendi adeta iki ateş arasında kalmıştı: Orman bölgesine gidip işleri kontrol etmesi gerekiyordu; ama nafile!... Eşkıyanın baskısından buna cesaret edemiyordu, öte yandan kereste leri sahile nakletmekten de korkuyordu.

Sıkıntılıydı! Yorgun ve yılgındı; eli kolu bağlanmış, mücadele azmi tükenmişti.

Bir ağustos akşamıydı... Çekirge sesleri, baykuş ötüşlerine karışıyor, gecenin derin sessizliğinde ara sıra nal sesleri duyuluyordu. Havada boğucu bir sıcak vardı. Derin karanlık ve boğucu sıcak Selanik'i esir almıştı... Ali Rıza Efendi, yatağında uyumaya

Levent Şahverdi Arşivi

çalışıyor, bir sağa bir sola dönüyor, ama bir türlü gözüne uyku girmiyordu.

O gece, ilerleyen saatlerde Selanikli yalnız adamın son umutları da alev alev yandı. Eşkıyalar, Ali Rıza Efendi'den bekledikleri para gelmeyince o gece bütün kerestelerini ateşe verdiler, işçileri de tehdit ederek dağıttılar. Ali Rıza Efendi olay yerine geldiğinde güzelim kerestelerden dumanlar yükseliyordu. Birkaç parça kereste kurtarabildi yangından... Onlar da pek işe yarayacak gibi görünmüyordu. Yangın sadece keresteleri değil, Selanikli yalnız adamın geleceğini de küle çevirmişti...

Ali Rıza Efendi gittikçe artan ekonomik sıkıntılarla mücadele etmeye çalışıyordu; ama tüm çabalarına rağmen bir türlü başarılı olamıyordu. İçten içe kendi kendini yiyordu. Hayattan bıkmış bir hali vardı. Son zamanlarda sakal bırakmaya başlamıştı. Üstelik iyice zayıflamıştı; yüzü çökmüş, elmacık kemikleri çıkmış, göz çukurları derinleşmişti. Sinirleri de bozulmuştu. Ekonomik sıkıntılara, çocuklarını kaybetmenin verdiği evlat acısı da eklenince iyice yıpranan Ali Rıza Efendi, 1893 yılı Kasım ayının son günlerinde hastalanarak öldü...

Mustafa, akşam dönüşü karşılaştı çok sevdiği biricik babasının cansız bedeniyle... Çantasını fırlatıp "*Babacığım!...*" diye ağlayarak son kez sarıldı babasının soğuk bedenine... Koskoca dünya minicik omuzlarına çökmüştü sanki... Birkaç dakika öylece kaldı. Sonra yavaşça doğruldu. Minicik eliyle yaşlı gözlerini silerek yaklaştı annesine... Annesinin üzüntüden ve acıdan titreyen elini öptü usulca: "*Canım annem benim, sen sakın üzülme! Babam cennete gitti. Ben hep senin yanında olacağım...*" diyerek, sarıldı sıkıca annesine... Ve daha sonra annesiyle birlikte dakikalarca dua etti babasına...

Çiftlik Hayatı

Ali Rıza Efendi'nin beklenmedik ölümü, Zübeyde Hanım'ı çok güç durumda bıraktı. Zübeyde Hanım, iki çocukla tek başına kaldı. Ali Rıza Efendi'nin bütün mirası o ahşap ev, üç me-

Levent Şahverdi Arşivi

cidiye, ayda 40 kuruş emekli maaşı ve biraz borçtu! Genç anne, evlerinin bir katını kiraya vermek zorunda kaldı.

Gözü yaşlı annenin tek umudu, biricik oğlu Mustafa'ydı...

Mustafa'nın küçük yaşta babasını yitirmiş olması, hem sorumluluk duygusunun erken gelişmesinde, hem de parasız yatılı askeri okula giderek Osmanlının en etkili kurumu olan orduya katılmasında etkili olacaktı.

Ali Rıza Efendi'nin ölümü her şeyi altüst etti. Zübeyde Hanım, Mustafa'yı okuldan almak zorunda kaldı. Bir başına Selanik'te nasıl geçinebilirdi? İki çocuğuna nasıl bakacaktı? Artık ağlamıyor; sadece düşünüyordu... Bir an önce bir şeyler yapmalıydı; kendisi için değil çocukları için sonuna kadar mücadele etmeliydi.

Acılı ana nihayet karar verdi ve bir gün iki çocuğunu yanına alıp Selanik yakınlarındaki Langaza'da bir çiftliği olan ağabeyinin yanına taşındı.

Mustafa, bu çiftlikte bir köy hayatı yaşamaya başladı. Burada uçsuz bucaksız tarlalar vardı. Kırmızı yapışkan bir tür toprakla kaplı bu tarlalarda çeşitli ürünler yetişiyordu. Hasat mevsimi çok coşkulu ve hareketli geçiyordu. Özellikle çocuklar için hasat zamanları bulunmaz fırsattı; çeşitli ürünleri doğal ortamında tanımak, bu ürünleri toplamak onlar için büyük bir zevkti. Hasattan sonra ekin diplerinde hayvanlar otlardı. Öküz ve mandalarla çift sürerken, onların peşinden giden uzun bacaklı leylekler saban izlerini takip ederek yiyecek toplamaya çalışırdı. Uzak köpek havlamaları, çekirge seslerine, onlar da karga çığlıklarına karışırdı... Çiftçiler, ıslak toprak kokusunu ciğerlerine çekerek, ürünlerini gıcırtılı kağnılarla önce ambarlara, oradan da pazarlara taşırlardı.

Güneş doğmadan kalkardı iki kardeş... Anneleri alelacele esmer köy ekmeğinin arasına biraz peynir, biraz helva koyardı sabahları... Mustafa çabucak bitirirdi ekmeğini, ancak çoğu zaman doymaz, Makbule'nin ekmeğinden de bir parça isterdi. Makbule, minicik elleriyle böldüğü esmer köy ekmeğini ağabeyine uzatırdı... Mustafa utangaç, mahcup teşekkür ederdi kar-

Levent Şahverdi Arşivi

dene... Horoz ötüşlerine, köpek havlamaları karışırdı günün ilk saatlerinde... Güneş yavaşça tepelerin ardından yükselirdi; kızıl ve parlak... Mustafa evden koşarak çıkar, ahıra gider, elindeki son ekmek parçasını atlara ve ineklere bölüştürürdü gizlice... Dayısının beyaz atını severdi en çok... Ona binmek isterdi; beyaz atı kırlarda, uçsuz bucaksız çayırlarda ve servi boylu ağaçlar arasında koşturmak isterdi. Dayısına yalvarırdı: "*Ne olur dayı bir kere bindir...*" diye sızlanırdı. Dayısı da "*Daha yaşın küçük, at seni kaçırır, hele biraz büyü bu atı sana vereceğim!...*" diyerek gönlünü alırdı küçük Mustafa'nın... Mustafa, "*Sahi mi dayı? Bana verir misin bu atı? Binmeyi de öğretirsin di mi?*" diye dayısının ceketinin ucundan çekiştirip dururdu.

Çiftlikte iki kardeşi çok eğlendiren ekin diplerinden ayrılmayan karga sürüleriydi. Mustafa ve Makbule, ellerinde boylarından büyük sopalarla karga kovalarlardı gün boyu... Yorgun düşerdi Mustafa... Bazen ayağı takılır, boylu boyunca uzanırdı ıslak toprağa... Hiç ağlamazdı, hemen kalkar üstünü başını temizler, hiçbir şey olmamış gibi davranır, uzun sopasını yeniden eline alıp kargaların peşinden koşmaya devam ederdi. Ağız dolusu kahkaha atar: "*Koş Makbuş, koş!*" diye bağırırdı hayli gerilerde kalmış olan kardeşine... Makbule ise, "*Beni bekle Mustafa ağabey, yoruldum. Yeter artık, hadi eve gidelim. Çok sıcak, acıktım!...*" gibisinden mazeretler uydururdu; ama nafile... Mustafa bir kere kendini kaptırmıştı karga bekçiliğine...

Yine bir gün kuşluk vaktiydi. Çevredeki rengârenk kuş kalabalığı bahar güneşinde cıvıldaşarak dolaşıyordu. Bir de onların arasına girmeye çalışan kargalar vardı; siyah ve çığırtkan kargalar... Bakla tarlasının ortasında saz ve kamıştan yapılmış derme çatma kulübenin hemen yanında mavi gözlü bir erkek çocuğu duruyordu dimdik ayakta... Elinde uzun bir sopa vardı. Biraz arkada, kumral saçları çifte örek yapılarak başının iki yanından aşağıya sarkmış bir kız çocuğu bekliyordu kendi halinde... Çocukların ikisi de yoksuldu, ikisi de köy tarzı giyinmişti; fakat ikisi de umut doluydu... Mustafa ve Makbule!...

Birdenbire siyah çığırtkan kargalar küçük gruplar halinde

Levent Şahverdi Arşivi

bakla tarlasına doğru inişe geçti... Ucuna paçavra bağlanmış bir sopayla o derme çatma kulübenin önünde bekleyen Makbule, Mustafa'nın "hücum!..." işaretiyle bir o yana bir bu yana koşmaya başladı. Mustafa önde Makbule arkada kargaları kovaladılar. Karga çığlıkları arttı gittikçe... Güneş tam tepede... Mustafa ve Makbule'nin gözleri kamaştı, iyice de terlediler...

Mustafa, parlak geleceğinden habersiz, özgürce doğanın tadını çıkartıyordu.

* * *

Yine çiftlik günlerinden biriydi. Mustafa, elinde bir tahta parçasıyla çıkageldi.

"*Makbuş, tut bakalım şu tahtayı...*" dedi kendinden emin...

"*Ne olacak ki?*" diye sordu Makbule endişeyle...

"*Sana ne! Sen tut bakalım...*" dedi Mustafa...

Makbule, tutmak istemedi. Yüzünde, abartılı bir merak ifadesiyle,

"*Ne var, ne yapacaksın ağabey?*" diye üsteleyince Makbule...

"*Tambura yapacağım. Fazla konuşma da tut bakalım...*" diye sesini yükseltti Mustafa...

"*Tambura ne ki?*" diye mırıldandı Makbule...

Makbule, minicik elleriyle tahtayı tuttu. Mustafa, usta bir marangoz edasıyla, tahtayı kesip teller takıp tambura yaptı ve sonra da çaldı. O, derme çatma tamburasını çalarken, Makbule, iki eliyle kulaklarını sıkıca kapatarak, kahkahalarla gülüyordu.

Mustafa, dayısının çiftliğinde geçirdiği o kaygısız çocukluk günlerini ömrü boyunca unutamayacak ve çoğu kez özlemle anacaktı. Sonradan, yakın arkadaşı Ali Fuat'a, bu çiftlikte geçirdiği günler hakkında şunları söyleyecekti:

"*Babamın vefatı, bizi ayakta tutan kuvvetli bir desteğin yıkılması gibi bir şey oldu. Adeta kendimi yapayalnız hissettim. Dayım bize çok iyi davrandı. Acımızı unutturabilmek için gay-*

Levent Şahverdi Arşivi

ret gösterdi. Allah razı olsun. Çiftlik hayatına karıştım. Tarla bekçiliği yaptığım da oldu. Makbule ile birlikte bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuzu ve kargaları kovmakla uğraştığımızı hiç unutmam. Dayım Hüseyin Ağa bu gibi işleri, sırf biz meşgul olalım diye buluyordu."

Mustafa, bu çiftlikte ilk kez doğanın tüm renkleriyle tanıştı, toprak ve çiçek kokusunu özgürce soluma fırsatı buldu. O çiftlik günleri, ona hem doğayı gözlemleme ve tanıma, hem de vücutça sağlıklı, güçlü ve dirençli olma şansı verdi.

Mülkiye Rüştiyesi

Mustafa, çok geçmeden bu köy hayatından sıkıldı. Yaşı büyüdükçe zekâsı olgunlaşıyor, yeni şeyler öğrenmek arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Okula gitmesi gerekiyordu. Köyde öğretmen olarak sadece bir Müslüman hoca ile bir Rum papaz vardı. Zübeyde Hanım, Mustafa'yı sırasıyla ikisine de gönderdi; fakat Mustafa kendisine yabancı olan Rumca'yı sevmedi. Hıristiyan çocuklarla bir türlü anlaşamadı; onlarla hep kavga etti. Bunun üzerine hocaya gönderildi; ama hocayı da beğenmedi ve *"Ben medresede okumam!"* diye diretti. Öğretmensiz kalan Mustafa'ya bir komşu kadın ders vermek istediyse de o, *"Ben kadından da ders almam!"* diyerek tepki gösterdi.

Zübeyde Hanım, bu köyde Mustafa'nın eğitiminin aksadığını görünce onu yeniden Selanik'e, halası Emine Hanım'ın yanına gönderdi.

Mülkiye Rüştiyesi

Mustafa, Selanik'te 1894'te mülkiye rüştiyesine başladı; ama burada da fazla kalmadı. Yine başı bir hocasıyla derde girdi. Bu okuldaki öğrencilik yılları, Arapça hocası Kaymak Hafız'dan yediği dayaklarla noktalandı. Mustafa, Kaymak Hafız'dan yediği bu dayakları ömrü boyunca unutamayacaktı. Bu dayaklar, Arap-

Levent Şahverdi Arşivi

çadan nefret etmesine neden olacak ve ileride Arap harflerinden Latin harflerine geçişin psikolojik alt yapısını oluşturacaktı.

Mustafa Kemal, mülkiye rüştiyesindeyken Kaymak Hafız' dan yediği dayakları sonradan anılarında şöyle anlatacaktı:

"*Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Bir gün sınıfımızda ders verirken diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı. Çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten bu mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.*"

Askeri Okul Sevdası

Mustafa artık mesleğini belirleme aşamasına gelmişti. Öteden beri Selanik'te onun en çok dikkatini çeken askeri rüştiyeye giden üniformalı öğrencilerdi. Özellikle Komşuları Binbaşı Kadri Bey'in oğlu Ahmet'in askeri rüştiyeye devam etmesi ve askeri üniforma giymesi Mustafa'yı derinden etkiliyordu. Günün birinde, sırtında üniforması, belinde kılıcıyla okula giden Ahmet'in yolunu kesip ona askeri okul hakkında bazı sorular sordu.

Askeri rüştiyeye giden üniformalı öğrencilere imreniyordu. Normal öğrencilerin giydikleri şalvarlı, kuşaklı geleneksel giysiyi bir türlü benimseyememişti. "Oysa sokaklarda bıyık burup caka satarak, azametli bir tavırla kılıçlarını kaldırım taşlarına vurup şakırdatarak geçerlerken kendilerini saygıyla izlediği askerlerin üniforması buna hiç benzemiyordu. Mustafa onların sorguçlarına, güvenlerine, üstün durumlarına özenerek bakıyordu."

Mustafa askeri rüştiyeye gitmek istiyordu; ama annesi oğlunun asker olmasını istemiyordu. Ne de olsa tek umudu, tek varlığı oydu. Eşini kaybederek yıkılan anne, bir de oğlunu kaybederek ikinci kez yıkılmak istemiyordu. Oğlundan ayrılmak onu çok üzecekti. Üstelik askerler çok uzaklara gider ve sılayı anayı unuturlardı...

Mustafa bir gün annesinin karşısına her zamankinden farklı şekilde çıktı. Sevinç içindeydi: Mutluluktan mavi gözleri parlıyor, heyecandan elleri titriyordu; suç işlemiş yaramaz çocuklar

Levent Şahverdi Arşivi

gibi mahzun bir hali vardı; fark ettirmeden hafifçe tebessüm ediyordu.

Ana oğul arasında şöyle bir konuşma geçti:

Zübeyde Hanım:

"*Şimdiye kadar nerelerdeydin?*" diye sordu.

Mustafa gülerek,

"*Mektepte*" dedi.

Zübeyde Hanım:

"*Hangi mektepte?*" diye bir soru daha soruca,

Mustafa yüzündeki tebessümü biraz daha artırarak:

"*Askeri rüştiyede...*" karşılığını verdi.

Bu cevap Zübeyde Hanım'ı sinirlendirdi:

"*Orada senin ne işin var?*" diye çıkıştı yüksek bir ses tonuyla...

Mustafa geri adım atmadı. Kararlılığını koruyarak, güldüren bir ciddiyetle annesine şöyle dedi:

"*Kabul imtihanlarına girdim!*"

Anne artık iyice sinirlenmişti. Oturduğu yerden ayağa kalkarak kızgın ve meraklı bir yüz ifadesiyle ve yine yüksek bir ses tonuyla:

"*Bu ne imtihanıymış bakalım...*" dedi.

Bu soru üzerine Mustafa her şeyi açıkladı:

"*Askeri mektebe girmeyi arzu ettiğimi söylerdim, sen de razı olmazdın ya... Ben de kendi işimi kendim yapmaya karar verdim. Durmadan çalıştım. Senden gizlice mektebin kabul imtihanlarına girdim. Biraz önce dahiliye zabiti okul imtihanlarımda muvaffak olduğumu söyledi. Üçüncü sınıfa kayıt oldum...*"

Zübeyde Hanım kızgın ve şaşkındı. Yine de ana kalbi işte! Oğlunun tüm bu gayretlerinin sonuçsuz kalmasına dayanamazdı. Yüzündeki gergin ve sinirli ifade yavaş yavaş o her zaman ki yumuşak ve huzur veren haline geri döndü. Anne, oğluna doğru yaklaştı. Ürkek tavırlarla annesinin tepkisini bekleyen Mustafa da yavaş adımlarla annesine doğru yürümeye başladı. Ana oğul sarmaş dolaş oldular. Zübeyde Hanım oğlunu birkaç kere yanaklarından öpüp sarı saçlarını okşadı. Mustafa da annesi-

Levent Şahverdi Arşivi

nin elini öptü. Zübeyde Hanım birkaç dakika oğlunun gözlerine baktıktan sonra ağzından, Mustafa'yı çok sevindiren şu sözler döküldü:

"*Hakkında hayırlı olsun Sarı Paşam!...*"

Zübeyde Hanım'ın Rüyası

Oğlunun askeri rüştiyeye gitmesine zoraki izin veren anne, o gece bir rüya gördü: Zübeyde Hanım, rüyasında oğlunu bir minarenin tepesinde altın bir tepsi içinde otururken görmüştü. Bir ses, "*Oğlunun asker okuluna gitmesine izin verirsen hep böyle yüksekte kalacak, vermezsen yere atılacak...*" diye fısıldamıştı. Zübeyde Hanım'a göre bu rüya, oğlunu askerlikte parlak bir geleceğin beklediğine işaretti. Oğlunun askerlikteki başarıları sanki anneye malum olmuştu!

Zübeyde Hanım gecenin bir yarısı ter içinde uyandı; yatağında doğrulup oturdu. Sarı Paşasını düşündü bir süre... Güzel yüzünde tatlı bir tebessüm belirdi. "*Oğlum büyük adam olacak. İyi bir asker, iyi bir komutan olup vatanına hizmet edecek... Ben elimden geleni yapmalıyım... Belki hasretine dayanmak zor olacak ama buna da katlanmalıyım. O benim biricik oğlum, göz bebeğim, Sarı Paşam... Canım o benim!*" diye düşündü. Gaz lambasını söndürüp yavaşça başını yastığa koyarak gözlerini kapadığında çok mutluydu!

Ruhsal inanışları çok güçlü olan Zübeyde Hanım, gördüğü bu rüyanın da etkisiyle Mustafa'nın askeri okula gitmesinin çok doğru bir karar olduğunu düşünmeye başladı ve o günden sonra bir daha oğlunun asker olmasından hiç pişmanlık duymadı.

Senin Adın Kemal Olsun

Selanik Askeri Rüştiyesi Mithat Paşa Caddesi'ndeydi. Yeni ve oldukça güzel bir binaya sahip çok düzenli ve disiplinli bir okuldu. Dersleri, ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğu subaylardan oluşan bir eğitim ve yönetim kadrosuna sahipti. İlk

Levent Şahverdi Arşivi

gençlik çağındaki yaklaşık iki yüz civarındaki üniformalı subay adayı, tam bir düzen ve disiplin içinde ortaöğretimlerini ve askerlik eğitimlerini burada görüyordu.

Mustafa, kısa sürede yüksek algılayış gücü ve özel yetenekleriyle, arkadaşlarının arasından sıyrılarak öğretmenlerinin dikkatini çekti. Mustafa, askeri rüştiyede özellikle matematik dersine merak saldı. Bu derste sınıfın "müzakerecileri" arasına girdi. Onun yaratıcılık, zekâ ve üstün yeteneklerini ilk fark edenlerden biri de Matematik öğretmeni Yüzbaşı Üsküplü Mustafa Sabri Bey'di.

Sabri Bey, bir gün başarılı öğrencisi Mustafa'ya "Kemal" adını verdi.

Onun adı artık Mustafa Kemal'di...

* * *

Bu okulda Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Nakiyüddin Bey'de Mustafa Kemal'e özel ilgi gösterirdi. Mustafa Kemal'e, hem Fransızcanın önemini kavratan, hem de değişen ve gelişen dünyanın gerçeklerini anlatarak onun ufkunu açan adam Nakiyüddin Bey'di...

Mustafa Kemal, Selanik Askeri Rüştiyesi'nde hayatının sonuna kadar yanından ayrılmayacak olan Nuri (Conker), Salih (Bozok) ve Fuat (Bulca) ile de sıkı arkadaşlık kurdu.

Mustafa Kemal bu okulda sadece okul dersleriyle yetinmeyerek, bilgi ve kültürünü daha da arttırmak için çabaladı. Bu amaçla o dönemde Selanik'te çıkan yerli ve yabancı yayınları takip etmeye başladı. O günlerde Selanik'te çıkan "Çocuklara Rehber" adlı haftalık bir dergide fen ve matematik konularında yapılan yarışmaların birincileri arasında sık sık "Mustafa Kemal" adı görülüyordu.

İkinci Bahar

Genç yaşta iki çocuğuyla dul kalan Zübeyde Hanım, bi-

Levent Şahverdi Arşivi

raz da yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı oğlu Mustafa'yı askeri rüştiyeye göndermeyi kabul etmişti. Böylece en azından oğlunun askeri okulun imkânlarından yararlanarak bir an önce meslek sahibi olacağını düşünmüştü.

Zübeyde Hanım çocuklarıyla birlikte kendisine bağlanan üç mecidiyelik maaşla geçinmekte çok zorlanıyordu. İşte tam da o zor günlerde Teselya'nın merkezi Larisa'dan göç eden reji idaresi memurlarından Ragıp Efendi adında biri, Zübeyde Hanım'a talip oldu.

Bu, belki de gözü yaşlı annenin ikinci baharı olacaktı...

Ragıp Efendi, Zübeyde Hanım'a, ilk görüşte âşık olmuş ve gizli gizli yolunu gözlemeye başlamıştı.

Nihayet bir gün Ragıp Efendi, Zübeyde Hanım'ı istetti. Dul ve çocuklu bir kadın olarak yaşamanın zorluklarından, özellikle de ekonomik sıkıntılarla mücadele etmekten yorulmuş olan Zübeyde Hanım pek de düşünmeden bu teklifi kabul etti.

Ragıp Efendi de eşini kaybetmiş, dört çocuklu dul bir adamdı; oldukça da varlıklı biriydi. Ayrıca da açık görüşlü, çok kibar ve iyi kalpliydi. O da tıpkı Ali Rıza Efendi gibi Batı'dan sızmakta olan yeniliklere açıktı.

Zübeyde Hanım, Kılıçoğlu Hakkı Bey'in kayınpederi Şeyh Rıfat Efendi tarafından Ragıp Efendi'yle evlendirildi. Ragıp Efendi içgüveyi olarak Zübeyde Hanım'ın evine yerleşti. Bunu, Zübeyde Hanım istemişti: Mustafa'nın çocukluğunu geçirdiği bu evde olan bağlılığını çok iyi bilen anne, bu evden ayrılmak istemiyordu.

Zübeyde Hanım mutluydu; ancak biri fena halde mutsuzdu...

Artık yavaş yavaş olgunlaşmaya başlayan Mustafa Kemal çok öfkeliydi. Belki de ilk kez annesine çok kızmıştı! Babasının ölümünden sonra evin en büyüğü olarak annesinin ve kız kardeşinin sorumluluğunu taşımaya başlamıştı, çok gururluydu ve annesinin ikinci kez evlenmesine büyük tepki duydu. Annesinin bu kararını öğrendiğinde odasına kapanıp saatlerce hırsından ağlamıştı. Bu evliliği bir türlü kabullenemiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısa süre sonra evi terk ederek Horhor Mahallesi'nde oturan öz halası Emine Hanım'ın evine yerleşti. Manastır İdadisi'ne gidinceye kadar da eve nadiren uğradı.

Ragıp Bey, Mustafa'yı öz oğlu gibi sevmesine rağmen, Mustafa'nın kalbinde ona karşı bir öfke, bir kin vardı! Ne de olsa o, çok sevdiği babasının yerine gelmişti ve annesine şimdi kendisinden daha yakındı.

Mustafa, annesini bu adamdan kıskanıyordu. O günlerde çok üzgündü. Ancak her şeyin ilacı olan zaman, Ragıp Bey'le Mustafa Kemal arasındaki buzları eritecekti. Zamanla Ragıp Bey'le Mustafa Kemal arasında baba oğul ilişkisinden öte, bir tür arkadaşlık ilişkisi gelişmeye başladı.

Mustafa Kemal, sonradan Ragıp Bey'e alıştı ve ondan çok şeyler öğrendi:

"*...Fakat sonradan o asil beyle dost oldum. Bana iyi bir eğitici oldu. Anamın da genç yaşta böyle bir aile bağı yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk duygum benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti.*"

Fikriye

Ragıp Bey'in, Miralay Hüsamettin Bey adında bir kardeşi vardı. Hüsamettin Bey'in üç çocuğundan birinin adı Fikriye'ydi. Ragıp Bey'in yeğeni olan Fikriye, o günlerde Mustafa Kemal'e "ağabey" diye seslenirdi.

Fikriye, sonradan Mustafa Kemal'e delicesine âşık olup yıllarca bu aşk uğruna mücadele edecekti...

O, Mustafa Kemal'i karşılıksız seven tek kadındı...

* * *

Mustafa Kemal'in, özgür düşüncenin, teknoloji, bilim, felsefe ve sanat ürünlerinin oldukça kolay ulaşabildiği hareketli liman şehri Selanik'te büyümesi, askeri okula gitmesi ve burada erken

Levent Şahverdi Arşivi

yaşlarda Fransızca öğrenmeye başlaması, onun çağdaş değerleri benimsemesini kolaylaştıracaktı.

Hanedan, kapıkulu, ayan ya da eşraf gibi, kurulu düzene çıkarla, önyargıyla, duygusal bağlarla bağlı bir aileden değil, gerçek anlamıyla halktan bir aileden gelmesi de Mustafa Kemal'in "eşitlikçi" bir dünya görüşüne ve "bilimsel" bir kafa yapısına sahip olmasında etkili olacaktı.

Dinsel Çeşitlilik: Ezan ve Çan

Selanik'in çağdaş dokusu kadar, din ve gelenek ağırlıklı dokusu da Mustafa Kemal'i derinden etkiledi. Selanik, her şeyden önce onun tüm hayatı boyunca üzerinde düşüneceği din olgusuyla tanışmasını sağladı.

Mustafa Kemal, Selanik yıllarında sadece mensup olduğu kültürü ve dini tanımakla kalmamış, Selanik'in yapısı dolayısıyla başka kültürleri ve başka dinleri de tanıma fırsatı bulmuştu. Mustafa Kemal, Selanik yıllarında, bir taraftan atalarının binlerce yıllık zengin kültürünün geleneksel dini özellikleriyle, diğer taraftan da yüzlerce yıllık bir aydınlanmanın sonucunda olgunlaşan Batı kültürünün ilk etkileriyle tanışmış ve gelenekselle moderni, ya da başka bir ifadeyle ulusalla evrenseli bir arada yoğurmuştu.

Selanik, Osmanlı Devleti'nin dinsel açıdan da en renkli şehirlerinden biriydi. Tüm Osmanlı klasik düzeninde olduğu gibi, Selanik halkı da kendini dinsel aidiyeti ile tanımlardı. Selanik'in dört bir yanı havra, sinagog, kilise ve camiyle doluydu. Ayrıca Müslümanlara ait çok sayıda tekke, yatır ve Mevlevihane vardı.

Mustafa Kemal, Kasımiye Mahallesi'ndeki ahşap evde, çan seslerine karışan ezan seslerini dinleyerek büyüdü...

Şehrin içindeki Hıristiyan mahallelerinde pek çok kilise vardı. Yağmurlu gecelerin şafağında çan kulelerinin üzerinden yükselen sıcak buhar, beyaz ince minarelerin ucundaki parlak metalden yapılmış küçük hilallerin arasından geçerek şehrin sırtını dayadığı dağın yamacına doğru yükselirdi. Selanik, yıllan-

Levent Şahverdi Arşivi

mış, antika bir kilim gibiydi. Bu şehrin farklı dinden insanları bu kilimin farklı renklerini oluşturuyordu; fakat son yıllarda bu kilimin renkleri yavaş yavaş solmaya başlamıştı! Uyumun yerini ayrılık ve karmaşa almak üzereydi. Kaygı ve korku tüm şehrin üzerine kara bir bulut gibi çökmüştü. Artık Türkler Rumlara, Müslümanlar Hıristiyanlara güvenmiyordu; ama bu şehirde camilerle kiliseler yine eskisi gibi yan yana duruyor, yine eskisi gibi aynı Tanrı'ya farklı biçimlerde yakaran insanlara kucak açıyor ve yine eskisi gibi gizli gizli fısıldaşıyordu.

Ve kaleye yükselen yamacın hâkim bir yerindeki, Moni Vlatadon Manastırı'nın ikonalarla süslü renkli taş duvarlarında Rum kızı Maria'nın *"Bu şehirde bir çocuk doğacak, derin mavi gözlü... O çocuk bir ulusu kurtaracak..."*sözleri yankılanıyordu geceleri...

Kehanet gerçekleşmişti!

* * *

Selanik'teki manastır ve kiliselerin bazıları Bizans döneminden kalmış olmakla beraber, Türk hâkimiyeti döneminde yapılanlar da vardı. Ayrıca, şehirde Katoliklerin 19. yüzyılda inşa ettikleri kiliseler, okullar, Tophane'ye yakın bir İtalyan tiyatrosu ve otuzu aşkın havra vardı.

Mustafa Kemal, akrabalarından Fuat (Bulca) ile birlikte bu kiliselerin pek çoğunu gezecek; ama, nedendir bilinmez, hiçbir zaman Moni Vlatadon Manastırı'na uğramayacaktı.

Mustafa Kemal, Hıristiyanlığı tanıdıkça İslamı daha iyi anladı. 20. yüzyılın başlarında Osmanlıyı parçalamak için oynanan oyunların hilekar oyuncuları arasında iyi yetişmiş Hıristiyan papazların olduğunu gördü; ders diye, gencecik beyinlere kin ve nefret tohumları atan ruhban okullarının casus öğretmenlerinin ve yüzlerine taktıkları Müslüman maskeleriyle ortalıkta propaganda yapan Hıristiyan misyonerlerin gizli amaçlarını çok çabuk fark etti. Ayrıca Hıristiyan din adamlarının kendi milletlerinin aydınlanması için nasıl canla başla mücadele ettiklerine tanık

Levent Şahverdi Arşivi

oldu ve aynı mücadeleyi Müslüman din adamlarında göremememenin üzüntüsünü yaşadı.

Mustafa Kemal'in İnanç Temelleri

Geniş bir koyun kenarında ve bir tepenin yamacında kurulan Selanik'te halk kozmopolit bir kitle oluşturmasına rağmen, denizden bakıldığında hemen her tarafta göğü yırtarcasına uzanan Balkan tarzı ince uzun ve beyaz minareleriyle Selanik tam bir Türk şehriydi. 1882'de çizilen bir şehir planına ve bazı yabacı seyyahların ifadelerine göre, Selanik'te ortalama irili ufaklı elli kadar cami ve mescit vardı. Bu camilerden on tanesi Fatih döneminden itibaren eski Bizans kiliselerinin camiye dönüştürülmesiyle oluşturulmuştu.

Genç Mustafa Kemal, Selanik'te bulunduğu dönemlerde cuma ve teravih namazlarını kendi mahallesinde bulunan Kasımiye Camii'nde kılardı.

Selanik'te Müslümanlara ait çok sayıda tekke, yatır ve Mevlevihane vardı. Bu dinsel kurumlar Selanik'e Müslüman bir Türk şehri görünümü veriyordu.

Şehrin batı tarafında surların dışında Yenikapı'nın karşısındaki geniş ağaçlı bahçe içinde Büyük Mevlevihane bulunuyordu. Aynı kapının iç tarafında ise Salı Tekkesi ile bir Rufai tekkesi vardı. İç kaleye yükselen yamacın en üst ucunda Kadir Baba Tekkesi, Kasımiye Camii, güneyinde Fethiye Tekkesi, onun doğusunda İki Lüleli Tekkesi bulunuyordu. Şehrin doğu tarafında surlara bitişik ve Kalamaria (veya Kelemeriye) kapısı yanında da Kapı Tekkesi vardı. Ayrıca şehrin içinde pek çok yatır, türbe ile camilerin etrafında küçük şehir mezarlıkları vardı. Şehrin yukarı bölümünde iç kalenin eteğinde Kadir Baba Tekkesi yanında Şeyh Kadir Baba'nın Türk Klasik Devri mimari üslubundaki kubbeli türbesi bulunuyordu. Vardar Caddesi'nin kenarında da dikkate değer mimarileri olmayan hatta bazısı ahşap, birkaç yatır türbesi sıralanıyordu. Bu tekke ve dergâhlar önceleri Mustafa Kemal'in de ilgisini çekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal de tatillerde Selanik'teki akrabalarının tekkelerine giderek ayin günlerinde dervişlere katılıp zikir getirmiş, "*hu hu...*" çekerek kan ter içinde kalıncaya kadar dönüp durmuştur. Mustafa Kemal'in çocukluğunu ve gençliğini yakından bilen Kılıçoğlu Hakkı, Falih Rıfkı Atay'a gönderdiği bir mektupta, Mustafa Kemal'in tekke ayinlerine katıldığını şöyle ifade etmiştir:

"*Ailece pek yakındık. Zübeyde Mollayı ikinci defa kocaya veren benim büyük kaynatam Şeyh Rıfat Efendi'dir. Mustafa Kemal, tatillerde Selanik'te sılaya geldiği vakit büyük kaynatamın tekkesine gelir, ayin günlerinde dervişler halkasına katılarak huuu huu diye kan ter içinde kalıncaya kadar döner dururmuş...*"

Alevi-Bektaşi Etkisi

Selanik'teki tekke ve dergâhların önemli bir bölümü Bektaşilere aitti. Mustafa Kemal'in bu tekke ayinlerine katıldığı ve babası Ali Rıza Efendi'nin Alevi veya Bektaşi olduğu, veya en azından bu kültürü tanıdığı dikkate alınacak olursa, Mustafa Kemal'in de özellikle ilk gençlik yıllarında Alevi-Bektaşi düşüncesinden etkilenmiş olması mümkündür.

Mustafa Kemal üzerindeki Alevi-Bektaşi etkisinde, Jön Türkler ve İttihat Terakki'nin de önemli bir yeri vardı. Özgürlükçü ve liberal düşüncelerin yatağı olan Selanik, Jöntürkler ve İttihat Terakki'nin en etkin oldukları yerlerden biriydi. Mustafa Kemal de bir dönem İttihat ve Terakki içinde aktif rol almıştı. Bu örgüt içinde Alevi –Bektaşi kökenliler yoğun ve etkindiler. İttihatçılar Bektaşiliğin, Türkçü - milliyetçi, inanç ve ilkeleri bakımından daha liberal oluşundan dolayı Bektaşi İslam anlayışını benimsemişlerdi. Bir dönem İttihatçılarla birlikte olan Mustafa Kemal, o yıllarda Alevi-Bektaşi düşüncesine kafa yordu.

Mustafa Kemal üzerindeki Alevi-Bektaşi etkisinin kaynaklarından biri de vatan şairi Namık Kemal'di. Mustafa Kemal'in gençlik yıllarında etkisinde kaldığı aydınlardan Namık Kemal, Bektaşi İslam anlayışının entelektüellerindendi. Namık Kemal'in

Levent Şahverdi Arşivi

dedesi Abdüllatif Paşa Bektaşi'ydi; Namık Kemal'i eğiten ve büyüten oydu.[1]

Namık Kemal'den düşünsel bakımdan fazlaca etkilenen Mustafa Kemal'in onun Bektaşi İslam anlayışından da etkilenmiş olması, en azından Namık Kemal'i etkileyen Alevi-Bektaşi İslam anlayışı üzerinde düşünmüş olması mümkündür.

Selanik'in bir mozaiği andıran dinsel yapısı Mustafa Kemal'in İslam dinini, bu dinin değişik yorumlarını ve ekollerini tanıması yanında, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinleri de tanımasını sağladı. Bir Müslüman olarak doğan Mustafa Kemal, doğduğu kentin zengin dini dokusundan etkilenerek, İslam dini ile diğer dinleri kıyaslama fırsatı buldu.

Müjgan ile Mustafa'nın Aşkı

"Seni Seviyorum" diyemedi...

Mustafa Kemal yavaş yavaş çocukluktan çıkmaya, ilk gençlik yıllarının baş döndüren heyecanlarını yaşamaya başladı.

Askeri rüştiyenin ikinci sınıfındaydı ve ilk kez, o yıl âşık oldu! Mustafa Kemal, evlerine sıkça gelen Müjgan'a âşıktı...

Müjgan, aile dostları Kolağası Rükneddin Bey'in kızıydı.

Mustafa Kemal, kızın en çok da iri siyah gözlerine hayrandı... O kömür karası, o anlamlı, o sıcak ve derin gözler yok mu!... Ah o gözler ah!...

Bir gün arkadaşlarından Nuri'ye (Conker), Müjgan'ın güzelliğinden bahsederek, ona âşık olduğunu itiraf etti. Nuri Şaşkındı! Mustafa Kemal'den böyle şeyler duymaya alışık değildi ne de olsa... Nuri, şaşkınlığını yenip biraz düşündükten sonra, "*Mustafa, Zübeyde teyzem gitsin de Müjgan'ı istesin... Şimdiden nişanlanırsınız. Zabit çıktıktan sonra da evlenirsiniz...*"dedi.

---

1 Namık Kemal'in Alevi -Bektaşi İslam anlayışının etkisinde kaldığının en açık kanıtları arasında "Kerbela Mersiyesi", şiir defterine yazdığı "Şahımdır Ali" şiiri, Eşref Paşa'nın "Aleviyim" diye başlayan bir şiirine nazire olarak yazdığı "Aleviyim" redifli şiirleri gösterilebilir

Levent Şahverdi Arşivi

Arkadaşı Nuri'nin sözlerini dinleyen Mustafa Kemal ona şu karşılığı verdi:

"*Ben onu beğendim, ama bakalım o beni beğenip sevecek mi? Birbirimizle anlaşabilecek miyiz? Şimdiden böyle bir işe kalkışmak doğru değil. Ya reddederlerse?* "

Mağrur ve gururluydu bir kere...

Kısa bir sessizlik oldu... Evet, ya reddederlerse!... Kendine olan güveni sarsılmaz mıydı? Kararlılığını yitirmez miydi? Gururu incinmez miydi? Ümidi kırılmaz mıydı? Ya reddederse! Bu şoku nasıl atlatabilirdi? Bir anda kafasında bir sürü soru işareti belirmişti... Duygularının mantığını gölgelememesi için adeta kendi içinde bir savaş verir gibiydi.

Geceler boyu uyumadı... Hep o iri siyah gözleri, sık kirpikleri ve narin beyaz elleri düşündü... Müjgan'ı düşündü hep! Kaç gündür ilk horoz ötüşleri, sabah ezanı ve ağaran tan yerine tanık oluyordu. Gözleri morarmıştı uykusuzluktan ve yorgunluktan... Zayıflamıştı da; elmacık kemikleri çıkmış, yanakları çökmüştü, derin mavi gözleri iki küçük çukura yuvarlanmış gibiydi... Kalp ağrısı çekiyordu... Kendi kendine ağlıyordu...

İlk aşk... kolay mı?

Oysaki tüm bu ince düşüncelere ve derin açılara hiç gerek yoktu aslında... Çok yakışıklı ve güzel bir çocuktu. Şiiri ve edebiyatı çok seviyordu. Hayal dünyası çok zengindi. Kendi başına bir yerlere çekilip saatlerce düşündüğü olurdu. Hatta bir ara arkadaşlarından Hacı Mehmet'in sevdiği bir kıza, rica üzerine aşk mektupları yazmıştı. Hislerini ifade etme konusunda çok başarılıydı. Kopya, yapmacık ve klişe cümleler kullanmazdı. Bu kadar ateşli, ince ruhlu ve heyecanlı bir gencin sevdiği kıza aşkını itiraf etmesinden daha doğru ve doğal ne olabilirdi ki?

Aslında reddedilme korkusu, Mustafa Kemal'in içsel özellikleriyle ilgiliydi. Çocukluğundan beri çok mağrurdu... Onurunu hiçbir şeye değişmezdi... Reddedilmekten, karşılık görmemekten, küçümsenmekten korkardı.

Kadınlara yalvaranlara kızardı: "*Kadınlar çok zaman merhametli olduğu kadar, hodbindirler. Sevmediklerine ve beğenme-*

Levent Şahverdi Arşivi

dikleri bir adama acıdıkları kadar, gururlarını tatmin için alaka gösterirler" derdi.

Günler, geceler geçti; ama genç âşık, siyah iri gözlü kıza onu sevdiğini bir türlü söyleyemedi...

Mustafa Kemal'in Müjgan'a duyduğu aşk alevlenme şansı bulamadan küllenmişti ki genç adam, yeni bir aşka yelken açmaya hazırlanıyordu...

Kırmızı Karanfil

"Mavi Gözlü Adamın Aşkıyla Öldü..."

Mustafa Kemal'in doğduğu o üç katlı ahşap binanın hemen yanındaki evlerde Zübeyde Hanım'ın çok sıkı dostluk kurduğu iki komşusu vardı. Bu komşulardan birinin Nadire, diğerinin de Hatice adında iki kızı vardı. Hatice çocuk yaşta olmasına karşılık, Nadire, gözlerinin içi gülen, kumral saçları beline kadar inen, çok güzel ve duygulu bir genç kızdı.

Ancak son günlerde endişeli görünüyordu. Sanki kimselere söyleyemediği gizli bir derdi vardı Nadire'nin... Ardı arkası kesilmeyen öksürük nöbetlerine tutuluyordu bazen...

Yoksa bu bir hastalık belirtisi miydi?

Çok geçmeden doktorlar gerçeği açıkladı. Nadire'nin yüzündeki endişeli ifadenin de uzun öksürük nöbetlerinin de nedeni, ciğerlerini kemiren o menhus mikroptu. Artık o gülen gözlerden yaş eksik olmamaya başlamıştı: Geceler boyu ağlamalar, hayattan nefret etmeler, kendi kendini lanetlemeler! Bütün bunların nedeni aynıydı: Verem!

Nadire işte o günlerde ara sıra pencereye koşar, perdeyi aralar ve parmaklıklar arasından karşı kaldırımdan geçen üniformalı, şık bir genci, çoğu kez yüzü kıpkırmızı kesilerek seyrederdi. Yüreği, kafesinden kurtulup özgürlüğe kanat açmak istercesine yanıp tutuşan bir güvercin gibi çırpınıp dururdu. Dakikalarca pencerenin önünde kalır, bu üniformalı genç köşeyi dönüp gözden kayboluncaya kadar gözlerini ondan ayırmazdı. Bazen soğuk bir

Levent Şahverdi Arşivi

rüzgâr eser, üşüyüp titrerdi; ama yine de pencereden ayrılmazdı. Bu üniformalı genç, komşu evde oturan Mustafa Kemal'di.

Mustafa Kemal, Nadire'nin kendisini sevdiğinden habersizdi...

Nadire'nin hayatla olan tüm bağları kopmak üzereydi; hayatla arasındaki son bağ, Mustafa Kemal'e duyduğu platonik aşktı!

Nadire bir taraftan kendisini günden güne eriten veremle, diğer taraftan da Mustafa Kemal'e duyduğu derin ve gizli aşkın acısıyla mücadele etmekten artık yorulmuştu. Bir gün dayanamayıp sırrını kendisinden daha küçük olan arkadaşı Hatice'ye açıkladı; tabii Hatice de diğer arkadaşlarına...

Nadire'nin arkadaşları bu hasta genç kıza bir iyilik yapmanın yollarını aramaya başladılar. Eğer Nadire'nin duygularını Mustafa Kemal'e iletebilirlerse ve Mustafa Kemal Nadire'nin durumunu anlar ona karşılık verirse, Nadire biraz olsun acılarını unutur, belki de iyileşme belirtileri gösterirdi... En amansız hastalıkların, sevgiyle iyileştiğini okumuşlardı romanlarda... Peki, ama Nadire'nin saf ve temiz duygularını Mustafa Kemal'e kim, nasıl anlatacaktı?

Bu görev, Zübeyde hanımlara en sık giden Hatice'ye verildi.

Kim bilebilirdi ki Hatice de Mustafa'ya âşık? Kim bilebilirdi ki yüreği titriyor, onu gördüğünde koşup boynuna sarılmak istiyor?

Fakat Hatice kararlıydı: Minicik yüreğine taş basacak, duygularına engel olacak ve bir yolunu bulup hasta arkadaşı Nadire'nin aşkını Mustafa Kemal'e iletecekti.

Kendi kendine söz verdi...

Bir tatil günüydü. Hatice ve annesi Zübeyde hanımlara misafirliğe gittiler...

Zübeyde Hanım, misafirlerini genelde alt kattaki misafir odasında ağırlardı. Oda gayet sade döşenmişti: Karşılıklı iki koltuk, ortada bir ahşap masa, duvara dayalı bir dolap; içinde bazı fincanlar, tabaklar ve vazolar... Duvar da özel kabı içinde asılı

Levent Şahverdi Arşivi

duran bir Kur'an'ı Kerim... Yerde Yörük motifleriyle süslü bir kilim...

Bir süre sonra koyu sohbeti tatlandırmak isteyen Zübeyde Hanım konuklarına kahve pişirdi. Yarım saat sonra, ortadaki masanın üzerinde ters çevrilerek soğumaya bırakılmış boş kahve fincanları vardı. Kahveler içildikten sonra Hatice içinden bir niyet tutup kahve fincanını ters çevirmiş ve çabuk soğuması için annesinin parmağındaki altın yüzüğü fincanın üzerine koymuştu: Sıcak kahve fincanı üzerine altın yüzük koyunca, fincan çabuk soğur derlerdi. Hatice, Zübeyde teyzesine fal baktıracaktı... Bu sırada annesi, Hatice'den bir şey istedi. Zübeyde Hanım, istenilen şeyin üst katta olduğunu belirterek, Hatice'den "Bir koşu..." üst kata çıkıp istenilen şeyi getirmesini rica etti...

Hatice'nin gözlerinin içi parladı; çünkü beklediği fırsatı bulmuştu. Süratle odadan fırlayıp merdivenlerden koşarak üst kata çıktı. Mustafa Kemal'in üst katta, odasında olduğunu düşünüyordu. Merdivenlerden çıkarken üstü başına son kez çekidüzen verdi. Mustafa Kemal'i birkaç kere görmüş, her seferinde güler yüzle karşılanmıştı. Şimdi içi sevinç ve heyecanla titreyerek, yüreği çarparak Mustafa Kemal'in odasına girecek ve ona Nadire'nin duygularını anlatacaktı! Peki, ama neden yüreği bu kadar kıpır kıpırdı? Neden tüm bedeni sımsıcaktı ve titriyordu?

Dışarıdaki arabaların gıcırtıları, kaldırımda yürüyen insanların ayak sesleri ve hafif bir rüzgâr ıslığı ahşap duvarlardan içeriye sızıyordu ki Hatice odanın aralık duran kapısından yavaş ve çekingen adımlarla içeriye girdi. Renkli gözleriyle etrafı taradı; fakat içeride hiç kimse yoktu. Odada Mustafa Kemal'in olmadığını görünce hem rahatladı, hem de üzüldü. Bu sırada gözleri sofadaki saksılarda açmış kırmızı karanfillere takıldı. Çekingen adımlarla saksılara yaklaşıp bir karanfil kopardı. Parmak uçlarıyla, karanfilin yumuşak kızıl yapraklarına dokunup yüzüne sürdü; yanağından hafifçe kayan karanfil yaprakları, teninde ipeksi bir tat bırakmıştı...

Mustafa Kemal'in odası sade döşenmişti: Bir karyola ve karyolanın başında da bir masa... Masanın üstünde, üst üste konmuş

Levent Şahverdi Arşivi

bazı kitaplar... Hatice yavaş adımlarla masaya yaklaşarak, elindeki karanfili masada açık duran tarih kitabının arasına bıraktı. O anda bir kere daha her yanının tir tir titrediğini hissetti...

Bu sırada aşağıdan, "*Hatice neredesin? Daha bulamadın mı? Hadi be kızım!*" diye bir ses işitildi. Bu Zübeyde Hanım'ın gür sesiydi... Hatice istenilen şeyi alıp koşar adımlarla aşağıya indi...

* * *

Aradan bir saat kadar geçmişti ki kapı çalındı. Gelen Mustafa Kemal'di. Annesinin ve misafir hanımın ellerini saygıyla öpen Mustafa, Hatice'nin de elini sıktı. Hatice'nin eli adeta bir sonbahar yaprağı gibi hafif ve solgundu, avucunun içi terlemişti. Mustafa Kemal, Hatice'nin eline dokunur dokunmaz genç kızın elinin titrediğini ve çok heyecanlı olduğunu fark etti; dikkatle kızın gözlerinin içine baktı; fakat genç kızın rahatsız olacağını düşünerek bakışlarını derhal odadakilere çevirdi... "*Kusura bakmayın, ben yukarı çıkıp biraz ders çalışacağım*" diyerek odadan çıkıp üst kata doğru yöneldi.

Hatice işte tam o sırda yaptığı işin yanlışlığını anladı. Şimdi Mustafa yukarı çıkınca tarih kitabının ortasındaki karanfili görecek ve doğal olarak bu karanfili oraya koyanın aşağıda oturan Hatice olduğunu düşünecekti! Herhalde Mustafa Kemal'in aklına hiçbir şekilde Nadire gelmeyecekti...

Hatice, bütün bunları düşünürken bir süre sonra merdivenlerde ayak sesleri duyuldu. Mustafa Kemal hızlı adımlarla aşağı iniyordu. Hatice içinden, "*Şimdi Mustafa içeri girecek ve kim koydu bu karanfili?*" diye bağıracak diye düşündü. Ne cevap verecekti o zaman? Yaptığına bin pişman olan genç kız, kendi kendine lanet edip duruyordu. Başını önüne eğmişti; bir asır kadar uzun gelen o dakikaların bir an önce bitmesi için sessizce dua ediyor, adeta bakışlarını yerdeki kilimin rengârenk çiçek motifleri arasına gizlemek istiyordu...

Tam o sırda Mustafa Kemal odanın kapısında göründü. Elinde o kırmızı karanfil vardı. Hatice, Mustafa Kemal'i ve

Levent Şahverdi Arşivi

elindeki karanfili süzdü göz ucuyla... Mustafa, Hatice'nin mavi gözlerindeki o tatlı masumiyeti ve o belli belirsiz buğulanmayı fark etmişti. Genç kız neredeyse ağlayacaktı... Mustafa Kemal bir ara Hatice'yle göz göze geldi; fakat hiç bir şey söylemedi. Bir arkadaşını göreceğini söyleyip elindeki kırmızı karanfille birlikte dışarı çıktı. Kapı hafif bir gıcırtıyla kapanırken, sokak uğultusu içeriye doldu... Nefesini tutmuş olacakları bekleyen Hatice. Mustafa Kemal dışarı çıktığında derin bir oh çekti!

* * *

Ertesi gün Hatice'nin yaptıklarını öğrenen Nadire adeta yıkıldı!

Nadire engellenemez bir umutsuzluğa kapılmıştı. O olaydan sonra Mustafa Kemal Nadire'nin platonik ve umutsuz aşkı olarak kalacaktı...

* * *

Aradan bir hayli zaman geçti...

Hatice bir gün Zübeyde Hanım'ın, kendisini Mustafa Kemal'e istediğini öğrendi; fakat Mustafa Kemal'in subay çıkacağını düşünen Hatice'nin annesi bu evliliğe rıza göstermedi: Ne de olsa askerler uzaklara gider ve eşlerini uzun zaman yalnız bırakırlardı. Bu nedenle annesi, sevgili kızı Hatice'nin bir askerle evlenmesini istemiyordu.

Belki de tüm bu olup bitenlerden Mustafa Kemal'in hiç haberi yoktu. Zübeyde Hanım, oğlunun bir an önce evlenip çoluk çocuk sahibi olmasını istiyordu. Bu nedenle belki de oğlundan habersiz Hatice'yi istemişti.

Zaman içinde Mustafa Kemal de Hatice'ye ilgi duymuş, hatta aralarında bir aşk doğmuştu...

* * *

Mustafa Kemal Harbiye'de okuduğu yıllarda, bayramlar-

Levent Şahverdi Arşivi

da Hatice'nin annesine de mektuplar yazacaktı. İhtiyar kadın, okuma yazması olmadığından bu mektupları kızı Hatice'ye okutacaktı. Hatice hemen her mektubun sonunda yer alan şu cümleyi, gözleri nemlenerek, yüreği titreyerek okuyacak ve hemen her seferinde yüzünde ipeksi bir tat bırakan o kırmızı karanfili hatırlayacaktı:

"*Hemşiremiz Hatice Hanım'a da mahsus selamlar ederim!...*"

Hatice'nin annesi birkaç yıl sonra kızına başka biriyle söz kesti...

Nadire de bir katiple evlendi... Zavallı Nadire, bir taraftan Mustafa Kemal'e duyduğu karşılıksız aşkın, diğer taraftan o amansız hastalığın etkisiyle günden güne eriyip yağmurlu bir sonbahar akşamı acılar içinde öldü...

Hatice ise hep bir vicdan acısıyla yaşadı; kendi kendini suçladı ve bir gün gözyaşları içinde Nadire'nin mezarına gidip kırmızı bir karanfil bıraktı!...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bir Kurmay Subayın Dünyası

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Selanik Askeri Rüştiyesi

Pozitif Bilimin Büyüsü...

Mustafa Kemal'in askeri rüştiyeye kabul edilmesi, onun insana ve hayata bakışını değiştirecekti. O zamanlar askeri okullar yaşlı imparatorluğun en çağdaş eğitim kurumları arasındaydı. Genç adam, aradığı bilgiye ve tecrübeye ancak böyle bir okulda ulaşabilirdi; çünkü bu okullar öğrencilerine sadece askeri konularda değil; tarih, ekonomi, felsefe gibi konularda da eğitim veriyorlardı. Askeri rüştiyede okutulan Mantık, Hesap, Usul-i Defteri, Hendese, Coğrafya, Tarih-i İslam, Kavaid-i Osmaniye, Fransızca, İmla-yı Türki, Hattı Fransevi, Resim gibi dersler, öğrencilerin farklı alanlarda çağdaş bilgilerle donanmasını sağlıyordu.

Mustafa Kemal, askeri rüştiyenin çağdaş dokusundan çok çabuk etkilendi. Matematiği çok seviyor ve bu derste çok başarılı oluyordu. Matematiğe duyduğu bu ilgi zamanla onun daha analitik düşünmesine yol açacaktı. Hatta bu ilgi, yıllar sonra bir geometri kitabı yazacak kadar ileri düzeylere varacaktı.

Artık pozitif bilimlerle tanışmış, bilimin büyüsünden etkilenmeye başlamıştı. Askeri rüştiyeyi bitirdiğinde on dört yaşındaydı, vakit kaybetmeden Manastır Askeri İdadisi'ne yazıldı.

Manastır Askeri İdadisi

Mustafa Kemal, aslında İstanbul'da Kuleli Askeri Lisesi'ne devam etmek istiyordu. Rumeli'den ayrılıp hep merak ettiği İstanbul'a gitmek en büyük hayaliydi. Bunda, annesinin ikinci kez evlenmesine duyduğu tepki kadar, bu şehri çok merak etmesinin de etkisi vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

O günlerde Mustafa Kemal'i bu kararından Hasan Bey adında bir kurmay subay vazgeçirdi. Mustafa Kemal, Hasan Bey'in tavsiyesine uyarak üç arkadaşıyla birlikte Manastır'a gitmeye karar verdi.

1896 yılıydı! Mart ayının ortalarına gelinmişti...

Mustafa Kemal Selanik'teki son günlerini yaşıyordu... Civar tepelerde rengârenk çiçekler... Deniz şeffaf mavi bir çarşaf gibi; gelgitler sessiz ve yumuşak... Ve kıyıda dingin martı çığlıkları... Bir de tatlı gelgitlerle rıhtıma vuran balıkçı kayıkları... Akşamüstleri yağan iri ilkbahar yağmurları... Kordon boyu kalabalık... Beyaz Kule cıvıl cıvıl... Selanik'in arka sokaklarında bir telaş... Çardaklı kahvehanelerde birkaç ihtiyar, beyaz seyrek sakallı; başlarında sık sarılmış kocaman sarıklar, ellerinde uzunca tespihler; yüzleri mora çalan kırmızı, gözleri çukur ama parlak; ellerinde nargile marpuçları ve dumanı üstünde kahve fincanları... Masalarda dolu kül tablaları... Ve bir de öğlen ezanları...

Biraz içerde Kasımiye Mahallesi...

Mustafa Kemal'in oturduğu evin önünde birkaç çocuk birdirbir oynuyor... Süslü bir faytonun tekerlek tıkırtısı Zübeyde Hanım'ın yemek pişirdiği mutfağa kadar ulaşıyor...Serin bir rüzgâr ağaç yapraklarını okşuyor... Mustafa Kemal ise ikinci kattaki odasında yatağının üzerine uzanmış, büyük bir heyecan içinde Manastır'da, yeni okulunda geçireceği günleri hayal ediyor... Hafif aralık pencereden içeriye sızan altın sarısı ışık kırıntıları, yerdeki Yörük motifli kilimin üzerinde oynaşıyor... Odaya dolan sokak uğultusu yankılanıyor Mustafa Kemal'in kulaklarında... Birden Zübeyde Hanım, "***Sarı Paşam!***" diye sesleniyor Mustafa'ya... Mustafa, "*Geliyorum anne!*" diyerek koşar adım iniyor alt kata...

Birkaç gün sonra

Tatil göz açıp kapayıncaya kadar bitti... Mustafa Kemal bir trenle Manastır'a gidecekti...

O gün Selanik teren istasyonunda ayrılık rüzgârları esiyordu... Mustafa Kemal, Selanik tren istasyonuna, annesi Zübeyde

Levent Şahverdi Arşivi

Hanım, kız kardeşi Makbule ve üvey babası Ragıp Bey'le birlikte gelmişti.

Anne Zübeyde Hanım oğluna sarılıp ağladı! Anne oğluna, onu çok sevdiğini, kendisini merak içinde bırakmamasını, sık sık mektup yazmasını ve tatillerde mutlaka Selanik'e gelmesini söyledi.

Mustafa üzgündü! Ne de olsa artık baba ocağından, sıladan ayrılıyordu. Onun için artık yeni bir yaşam başlıyordu: Artık kendi ayaklarının üzerinde durmayı öğrenecek ve geleceğini hazırlamaya başlayacaktı. Alışık olmadığı bir heyecan içindeydi; hüzünle giydirilmiş, özlem kokan tatlı bir heyecandı bu!

Arka arkaya çalan keskin düdük sesleri... İstasyona yayılan siyah bir duman... Gittikçe hızlanan vagonlar ve sallanan eller... Zübeyde Hanım, kızı Makbule'ye sarılmış, gözleri hafif nemli... Üvey baba Ragıp Bey düşünceli...

Derken tren gözden kayboluyor... Birkaç dakika sonra, uzayıp giden soğuk çelik tren rayları artık boş... Geride kalanlar üzgün... İnsanlar özlem kokan gözyaşlarını istasyonda bırakıp oradan ayrılıyorlar, istasyon eski yalnızlığına geri dönüyor.

Mustafa, trende kitap okuyor... Tren, dağları tepeleri geride bırakarak Manastır'a doğru yol alıyor kara bir duman soluyarak...

Bir hafta sonra

Mustafa Kemal Manastır'da yatılı okumaya başladı. Çok geçmeden de bu yeni okula ve yeni çevreye uyum sağladı.

Manastır, tarih boyu Makedonya'nın en önemli merkezlerinden biri olmuştu. Şehrin coğrafi konumu, jeopolitik önemini artırıyordu. Manastır, Adriyatik'i Makedonya'ya ve Balkanlara bağlayan yollar üzerinde stratejik bir konumda bulunuyordu.

Mustafa Kemal, idadi öğrenimi için geldiği Manastır'da (1896-1898) çocukluğunu geçirdiği Selanik'ten farklı bir sosyal çevreyle karşılaştı. Pelister Dağı'nın eteklerindeki şehrin nüfusu bu dönemde 31.000 civarındaydı. Bunun üçte ikisi Türk ve Arnavut Müslüman; geri kalan kısmı Sırp, Bulgar, Ulah, Rum

Levent Şahverdi Arşivi

ve Musevi'ydi. Manastır'ın gayrimüslim nüfusu içinde Slavlar çoğunluktaydı.

Mustafa Kemal'in geldiği yıllarda şehir siyasi bakımdan çok karışıktı. Sırbistan ve Bulgaristan Manastır'daki Slavları kendilerine bağlamak için kiliseleri aracılığıyla amansız bir mücadeleye girişti. Bu mücadelede daha aktif olan Bulgarlar komiteleri aracılığıyla tehditlerle, cinayetlerle Slavları kendi yanlarına çekmeyi başarmıştı. Manastır üzerinde hak iddia eden başka bir devlet de Yunanistan'dı. Yunanistan, Ortodoksları kendi yanına çekmenin planlarını yapıyordu. Fener-Rum Patrikhanesi, Makedonya Ortodokslarının, Bulgar ve Sırp kiliselerine doğru akışını durdurabilmek için mücadele ediyordu. Manastır'daki mücadeleyi değişik cemaatler açtıkları okullar aracılığıyla yürütüyordu. Şehirde bu dönemde Sırp, Bulgar, Yunan ve Romenler tarafından açılmış okullar vardı. Ayrıca Amerikan misyonerleri tarafından kurulmuş iki kolej faaliyette bulunuyordu...

Mustafa Kemal, Hıristiyan misyonerlerin zararlı faaliyetlerine karşı büyük bir nefret duymaya başlamıştı. Eğer bir gün eline bir fırsat geçerse, bu Fener Rum Patrikhanesi'ni ya İstanbul'dan çıkaracak, ya da en azından yetkilerini sınırlandıracaktı... Yıllar sonra bu düşü gerçek olacak; Mustafa Kemal, Patrikhane'nin yetkilerini sınırlandıracaktı.

Manastır'ın sokakları çoğu zaman karanlıktı. Yer yer kurulmuş petrol lambaları fazla ışık vermezdi. Selanik'te görülen gazla ışıklandırma yöntemi de burada yoktu. Manastır'da, Selanik'in aşırı coşkulu yapısına da rastlanmazdı. Burada Selanik'teki eğlence yerlerine rastlamak imkânsızdı. Manastır'da zaman zaman Türk sanatçıların da temsiller verdiği bir tiyatro vardı. Manastır'ın en canlı sokağı aşevlerinin de bulunduğu Lokanta Caddesi'ydi. Manastır'ın iklimi de Selanik'ten çok farklıydı. Isının genelde düşük olduğu şehirdeki nehirler sık sık taşar ve şehrin doğusundaki ovada geniş bataklıklar oluşurdu...

Manastır'da bulunduğu yıllar Mustafa Kemal'in dış dünyadaki gerçeklerle yüz yüze gelmesini sağladı. Mustafa Kemal Manastır'da Osmanlı azınlıklarının bağımsızlık arayışlarına

Levent Şahverdi Arşivi

bizzat tanık oldu. Osmanlıcılık düşüncesi artık iflas etmişti. Batılı sömürgeci devletlerin desteğini alan Osmanlı azınlıkları, bir taraftan bağımsızlık hesapları yaparken, diğer taraftan tüm güçleriyle Osmanlı Devleti'ni parçalamaya, Türk varlığına son vermeye çalışıyorlardı. Ayrılıkçı hareketler öğlesine büyümüştü ki Müslüman Araplar bile imparatorluktan kopmanın yollarını arıyordu. Öyle ki o dönemde Mustafa Kemal'in arkadaşlarından Mısırlı Aziz bile bu bağımsızlık rüzgârlarından etkilenmişti.[2]

Ben de Savaşacağım

Manastır tam bir seferberlik halindeydi, sokaklarda büyük bir karmaşa vardı: Erkekler davul zurna sesleri arasında askere çağrılıyor, öğrenciler sokaklarda ellerinde bayraklarla yürüyüş yapıyor ve yakın dağlardaki Türk çeteleri Rumlarla mücadele ediyordu.

İşte tam o günlerde Mustafa Kemal de bir şeyler yapması gerektiğini düşünerek, bir gece bir arkadaşıyla okuldan kaçıp gönüllü olarak askere yazılmaya gitti; fakat öğrenci olduğu anlaşılınca derhal okula geri gönderildi. Öfkeliydi!... Yumruk yaptığı sağ elini birkaç kere önündeki masaya vurdu! Sinirden ağladı ve *"göreceksiniz, yok olmayacağız, yenilmeyeceğiz!..."* diye bağırdı. Derin mavi gözleri kristalleşmişti, elmacık kemikleri keskin ve çıkık, şakakları inip kalkıyordu, işaret parmağıyla masaya tek tek vuruşlar yapıyor çok hırslı ve düşünceli görünüyordu.

* * *

Mustafa Kemal, Manastır'da yine bir gün, bir arkadaşıyla okuldan kaçtı. Yine katılacağı bir kıta arıyordu. İki arkadaş biraz dolaştıktan sonra gece karanlığında bir kapının önü-

2 Aziz, I. Dünya Savaşı yıllarında Arap birliğini kurmaya çalışacak ve daha sonra Nasır'ın akıl hocalığını yapacaktı. Türkler ise çeteler kurarak bu ayrılıkçı hareketlere karşı direnmeye çalışıyorlardı. Bu sırada 1897'de Türk Yunan Savaşı patlak verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

ne geldiler. Mustafa Kemal, karanlıkta zorlukla seçebildiği kapı tokmağını iki kere tıklattı. Birkaç dakika sonra bir kadın kapıyı açtı ve hiçbir şey söylemeden, büyük bir soğukkanlılıkla, elindeki lambayı hafifçe yukarıya doğru kaldırarak gençlerin yüzüne tuttu. Lambanın zayıf titrek ışığı gençlerin yüzünü aydınlatmış aydmlatmamıştı ki kadın Mustafa Kemal'i şaşırtan şu cümleyi kurdu: "*Mustafa, sen burada ne arıyorsun?*"

Kadın, cevabı beklemeden gençleri girişteki küçük bölmeye aldı...

Bu, garip bir tesadüftü; çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşına kapıyı açan kadın, Selanik'te uzun bir süre kalmış, Zübeyde Hanım'ı tanıyan bir Bulgar'dı.

Mustafa'yı azarlarcasına, "*Nereye gidiyorsun?*" diye sordu... Mustafa Kemal, şaşkınlığını gizleyecek kadar kararlı bir ses tonuyla kadına şöyle cevap verdi: "*Cepheye... Yunanlılarla çarpışmaya!...*"

Kadıncağız, Mustafa Kemal'i güçlükle kararından vazgeçirdi. Daha sonra da iki arkadaşı içeriye davet edip bir güzel karınlarını doyurdu...

Birkaç saat sonra, boş kahve fincanları ortadaki büyük masanın üzerinde duruyordu... Gece bir hayli ilerlemişti... Mustafa Kemal bir koltukta, arkadaşı başka bir koltukta kıvrılmış uyuyordu... Bulgar kadın, gençleri uyandırmak istemediğinden üstelerine birer battaniye örterek oracıkta uyumalarına izin vermişti...

* * *

Manastır yılları, bir taraftan Mustafa Kemal'in Türklük duygularını kamçılayıp gönlündeki vatanseverlik ateşini alevlendirirken, diğer taraftan onun geleneksel değerlerden kopmasına yol açıyordu. Yaşadığı olaylar, bu süreci daha da hızlandırıyordu.

Örneğin, bir keresinde Manastır'da tanıştığı arkadaşı Ömer Naci'yle Selanik tren istasyonuna giderek askerlerin cepheye hareketlerini izliyordu. O akşam istasyondaki kalabalığın arasında

Levent Şahverdi Arşivi

uzun bol cübbeleri ve sivri külahları ile bir derviş grubu gördü. Dervişler, çaldıkları davul zurna ve neylerin tiz sesleri arasında kendilerinden geçmiş gibi görünüyordu. Çevresindekiler de onların bu coşkusuna uyarak isteri nöbetine tutulmuşçasına bağırıp çağırıyor, düşüp bayılıyordu. Mustafa, bu sahneyi soğuk bir tiksintiyle seyretti. Ömer Naci'ye utancından yüzünün kızardığını söyledi.

İçinde, bu çeşit yobazlıklara karşı büyük bir tepki gelişiyordu.

Fransızca Dersleri

Mustafa Kemal, Manastır'da tanıdığı ve sıkı arkadaşlık kurduğu Ali Fethi'nin (Okyar) etkisiyle siyasetle daha yakından ilgilenmeye başladı. Batı'nın politik oyunlarını öğrenmek ve aydınlanma dönemini çok daha iyi anlamak için Fransızcasını ilerletmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla, tatillerde Selanik'e döndüğünde iki üç ay gizlice Frerler Okulu'nun özel sınıfına devam etti. Böylece okul dersleri dışında özel gayretiyle Fransızcasını ilerletti.

İleride İstanbul Harp Okulu'nda, sınıfta Ali Fuat'tan sonra Fransızcası en iyi ikinci öğrenci olmasına karşın, o bunu yeterli görmeyerek ve en iyi olmanın yollarını arayacaktı. Özellikle Batı kaynaklarından daha bilinçli yararlanmak için daha iyi Fransızca öğrenmek zorunda olduğunu düşündüğünden her fırsatı değerlendirecekti. Örneğin, Harp Akademisi'nde öğrenciyken Beyoğlu'nda bir Fransız madamına pansiyoner olacak ve bu Fransız madamdan Fransızca dersler alacaktı. Ayrıca bu Fransız madam, Fransız sefareti kuryeleriyle İttihatçıların Paris'te yayımladıkları gazeteleri getirip Mustafa Kemal'e verecekti.

Mustafa Kemal, Fransızcası ilerledikçe yeni fikirlerin kaynağına daha da yaklaşacak; Fransız kültürünü daha yakından tanıyacaktı. Harp Akademisi bittiğinde artık Rousseau, Voltaire, Auguste Comte, Desmoulins, Montesquieu gibi Fransız aydınlarını ve eserlerini rahatça okuyabilmekteydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Çok geçmeden Mustafa Kemal, Ali Fethi, ve birkaç arkadaşı, Fransız tecrübesinden yararlanarak, Osmanlıyı kurtarmanın mümkün olup olmadığını tartışmaya başlayacaklardı. Belki de Fransa'da olduğu gibi bir ihtilal her şeyi düzeltebilirdi!

Şiir Merakı

Manastır İdadisi'nde Mustafa Kemal'i en çok etkileyen arkadaşlarından biri Ömer Naci'ydi. Ömer Naci, ona edebiyat ve şiir zevki aşıladı. Sonradan İttihat ve Terakki'nin hatiplerinden biri olacak ve genç yaşta I. Dünya Savaşı sırasında hayatını kaybedecek olan Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovularak Manastır İdadisi'ne yollanmıştı.

Mustafa Kemal, Ömer Naci'yle arkadaşlığı konusunda sonradan şunları söyleyecekti:

"O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarımın hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat olduğuna o zaman muttali oldum. Onunla çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle iştigalden men etti. 'Bu tarz iştigal seni askerlikten koparır' dedi. Ne var ki güzel yazmak hevesi bende baki kaldı."

Ömer Naci, Mustafa Kemal'in düşünce dünyasının oluşumunda yönlendirici katkıları olan biriydi. Mustafa Kemal, vatan şairi Namık Kemal'i ve Mehmet Emin Yurdakul'u, Ömer Naci sayesinde tanıdı ve bu isimlerden fazlaca etkilendi.

Tarih Merakı

Mustafa Kemal, Manastır İdadisi'nde Türk ve dünya tarihine de merak saldı. Manastır İdadisi'ndeki tarih hocası Kolağası Mehmet Tevfik Bey değerli ve milliyetçi bir Türk subayıydı. Türk tarihinin nerdeyse tüm detaylarına bilen bu tecrübeli insan,

Levent Şahverdi Arşivi

öğrencilerine tarih bilinci aşılıyordu. Mustafa Kemal, Türk tarihinin genişliğini ve tarihin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ilk ondan öğrendi.

Bir gün arkadaşı Ali Fuat'a, hocası Tevfik Bey hakkındaki düşüncesini şöyle ifade etmişti: "*Tevfik Bey'e minnet borcum vardır. Bana yeni bir ufuk açtı...*"

* * *

Mustafa Kemal, Manastır İdadisi'nde derslerine çok iyi çalışıyor, bazı arkadaşlarıyla sınıf birinciliği için yarışıyordu.

Manastır'da Aşk

"Hey Gidi Güzel Elenim!"

Genç Mustafa Kemal, Manastır'da idadi öğrencisiyken büyük bir aşk yaşadı...

O günlerde, okula gidip gelirken Manastır'ın III. Ordu Caddesi üzerindeki balkonlu bir evde oturan Rum asıllı zengin tüccar Eftim Karinte'nin kızı Elen'i Kariyas'a âşık oldu... Eleni de Mustafa Kemal'i delicesine seviyordu..

Gizli gizli buluşuyorlardı! Mustafa Kemal, daha o yaşta Eleni'yle evliliği düşünüyordu...

Eleni'yi okulların tatil olduğu bir sırada Manastır'dan Selanik'e getirerek annesiyle tanıştırdı...

Yağmurlu bir gündü!... Kapıyı Zübeyde Hanım açtı... Karşısında mavi gözlü **Sarı Paşası** ve yanında giyim kuşamından Rum olduğu anlaşılan esmer bir güzel duruyordu... Kızın siyah iri gözlerinde tedirginlik ve kaygı vardı. Çekingen Rum kızı, başını öne eğmiş, korku ve saygıyla bekliyordu. Saçları sırılsıklamdı ve yüzünden süzülen yağmur damlaları ince narin boynuna doğru kayıyordu. Biraz üşümüştü besbelli... Mustafa, kızın kolundan kavramış, annesinin gözlerinde bir umut, bir kabul, bir onay işareti arar gibi bakıyordu. Onun da sarı saçları ıslak ve parlaktı, lacivert üniforması ıslanıp üzerine yapışmıştı... Kısa

Levent Şahverdi Arşivi

süreli sessizliği yağmur damlalarının düştüğü kaldırımlardan yükselen tıkırtılar bozdu: Islak tıkırtılar, fark ettirmeden içeriye girmeye çalışırken ara sıra kararmış gökyüzünde altın sarısı çizgiler beliriyordu... Gök gürültüsü ve şimşek, üç katlı pembe evin eşiğinde bekleyen Rum kızını fena halde korkutuyordu... Bu sırada Eleni, bir an önce eve girmek istercesine eşikten içeriye doğru bir adım attı... Zübeyde Hanım şaşkın ve kızgın, zoraki bir gülümsemeyle. "*Ne duruyorsunuz. Girsenize içeri abe!...*" diye seslendi. Gözlerinde, bir an önce cevaplanmasını istediği sabırsız soru işaretleri vardı...

Mustafa Kemal, annesinin elini öptü... Ana oğul özlemle sarıldılar. Zübeyde Hanım'ın gözleri hafif nemlenmişti... Çakan şimşeklerin gürültüsü sinirleri iyice geriyor, ara sıra oda ışığa boğuluyordu. Bu sırada ana oğul gizli gizli göz göze geliyordu... Mustafa, annesinin kalbini görür gibiydi... Annesinin isteksizliğini ve memnuniyetsizliğini seziyor; ama her şeye rağmen içinde derinlerde bir yerde küçük bir umut taşıyordu... Yağmur gittikçe şiddetleniyor, fayton tekerleklerinden yükselen ıslak gıcırtılar, iri yağmur damlalarına karışıyordu... Kaldırımda hızla ilerleyen ayak sesleri ve ıslak insan siluetleri vardı. Mustafa çok heyecanlıydı, ara sıra göz ucuyla yanında oturan Eleni'ye bakıyordu...

Bir saat içinde umutlar tükendi... Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in bir Rum kızıyla evlenmesine karşı çıktı. Konuşurken sesi her zamankinden daha toktu... Çok sinirli ve kararlıydı... Mustafa Kemal'in çok sevdiği halası da bu izdivaca isteksizdi: Yüzünü buruşturmuş, başını sallıyordu; bir ara Mustafa'yı bir kenara çekip ona bu evliliğin imkânsız olduğunu anlattı usulca... Mustafa, kızgın ve öfkeliydi... Kendini savaş mağlubu gibi hissediyordu; omuzları çökmüş, suratı düşmüş, mavi gözlerinde kızıl şimşekler çakmaya başlamıştı...

Zübeyde Hanım, "*olmaz!...*" diyordu!... Annesini çok iyi tanıyan Mustafa Kemal, daha fazla ısrar etmenin anlamsız olduğunu bildiğinden, sevgilisi Eleni'yi tekrar Manastır'a geri götürmeye karar verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Annesine kırgındı!...

Hiç vakit kaybetmeden Manastır'a giden bir trende iki kişilik yer ayırttı ve ertesi gün Eleni'yle birlikte Manastır'a döndü...

Birkaç hafta sonra
Manastır'da yağmurlu bir gün...

Birkaç hafta sonra Eleni başka biriyle evlendi... Mustafa Kemal, Eftim Karinte'nin, kızını başka biriyle evlendirdiği haberini yine yağmurlu bir günde aldı. "*Hey gidi güzel Elenim!*" diye iç geçirirken başını kaldırdı ve altın sarısı şimşeklerin karanlık gökyüzünde bıraktığı düzensiz çizgilere baktı... Sık kirpikleri, mavi gözleri ve sarı saçları sırılsıklam olmuştu. Kafasını hafifçe salladı, sarı saçlarında saklanan iri yağmur damlaları düzensiz bir şekilde etrafa saçıldı.

Kalp ağrısı çeken genç adam, iki eliyle yüzünü silip hafif yağmurda ıslanarak, Manastır'ın dar sokaklarında gözden kaybolurken dilinde bir türkü, hafif hafif mırıldanıyordu:

"*Manastır'ın ortasında var bir çeşme!... Manastır'ın ortasında!...*"

Selanik'in Tatları: Olimpos, Kristal ve Yonyo

Mustafa Kemal, Manastır'da öğrenciyken yaz tatillerini geçirmek için baba ocağına, Selanik'e dönerdi. Tatil yaklaştıkça, Zübeyde Hanım'ın içi kıpır kıpır olurdu ve kafes arkasından gizli gizli oğlunun yolunu gözlerdi...

Mustafa Kemal, artık çocuk değildi... Tatillerde Selanik'e döndüğünde bu Batılı ve serbest şehrin tadını çıkarmaya başlamıştı. Çoğu kez, üvey babası Ragıp Bey'in yakınlarından, arkadaşı Fuat (Bulca)'la Kordon'daki dörtyol ağzında bulunan ve çoğu Rumlar tarafından işletilen Olimpos, Kristal ve Yonyo gibi gazinolara giderdi. Mustafa Kemal, en çok Yonyo'dan hoşlanırdı. Orada bira ile birlikte fazlaca meze verildiğinden, ayrıca para harcamaya gerek kalmazdı. Sadece bu bile, o günlerde bir öğren-

Levent Şahverdi Arşivi

ci olan Mustafa Kemal'in Yonyo'yu tercih etmesi için yeterli bir nedendi.

Selanik'teki alafranga hayat her geçen gün daha da canlanıyordu. Öyle ki daha çok gayrimüslimlerin gittiği dans dershaneleri bile açılmıştı.

Dans ve Aşk

Bir gün Mustafa Kemal de birkaç arkadaşıyla bu dershanelerden birine gitti. Burada vals ve polka yapmayı öğrendi.

Şehirdeki bazı kafeşantanlarda kızlı erkekli dans edilirdi. Vals öğrenen Mustafa Kemal, artık bu tarz yerlere de takılmaya başlamıştı. Bu gazinolarda orkestra çalıyor, kızlar dans edip oynuyordu. Napoli şarkıları okuyan balıketli İtalyan kadınları; ellerinde tefleri, ayak bileklerinde zilleri, şıkır şıkır göbek atan Ermeni kızları; masaları tek tek dolaşıp müşterilerle birlikte içki yudumlayan Rum güzelleri, bu mekânlara ayrı bir coşku ve güzellik katıyordu.

Mustafa Kemal ise, yakışıklılığıyla hemen göze batıyordu...

Kadın erkek ilişkilerinde daima istenen taraf olmaktan hoşlanıyordu. Asla bir kadın için yalvarmıyordu; fakat kendisine ilgi duyanlara karşı da kayıtsız kalmıyordu.

O günlerde tatillerde özel dersler verdiği güzel bir kızın ateşli davranışları ve işveli bakışları onu baştan çıkarmak üzereydi...

Aşk Acısı

Keskin Düdük Sesleri ve Tükenen Umutlar...

Mustafa Kemal yine bir yaz tatili için Selanik'e, annesinin yanına gelmişti...

On sekiz yaşın en deli dolu, en çılgın günlerini yaşıyordu... Gayet şık ve üzerine yapışan üniformasıyla Selanik sokaklarında dolaşırken, birçok genç kızın kalbinde derin heyecanlar yaratıyordu. Selanik'in genç kızları kafes arkalarından bu yakışıklı subay adayını gizli gizli seyredip renkli hayaller kuruyordu. Mus-

Levent Şahverdi Arşivi

tafa Kemal ise mahallesinde oturan bir Rum kızının sevgisinden hiç kimseyi görecek halde değildi...

Sarı Paşa, yine gönlünü kaptırmıştı bir kere! Hatta bu Rum kızıyla mutlaka evlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Ama nasıl? Buna ne ailesi, ne de çevresi izin vermezdi ki! O zaman geriye tek bir çare kalıyordu:

Kızı kaçırmak!

Okulun açılmasına az kalmıştı, tatil bitmek üzereydi. Bu durum Mustafa Kemal'i endişelendiriyordu. Yaşadığı heyecan her geçen gün artıyordu. Bir an önce harekete geçmeliydi; ama kafasında yüzlerce soru vardı. Geceleri uyuyamaz olmuştu; fakat her şeye rağmen kararlıydı: Ne yapıp edecek, kızı mutlaka Manastır'a kaçıracaktı.

Bir gün tüm bu planlarını Rum kızına açıkladı. Mustafa Kemal'e yürekten bağlı olan Rum kızı, heyecandan ter içinde kalan narin beyaz ellerini sevgilisinin elleriyle birleştirerek, onunla istediği her yere gideceğini söyledi.

Kaçacakları günü kararlaştırdılar... Mustafa Kemal, Manastır'daki arkadaşlarından birine haber göndererek iyi otellerden birinde bir oda kiralamasını söyledi.

Genç adam, her şeyi gizli yürüttüğünü zannederken, aslında işler hiç de onun düşündüğü gibi gitmiyordu; Annesi, halası ve dayısı, onun tüm planlarını öğrenmişler ve kızın ailesini bularak bir an önce tedbir almalarını istemişlerdi...

Anlaşılan Mustafa Kemal içten vurulmuştu!

Nihayet Manastır'a hareket günü geldi... Genç adam, önceden kararlaştırdıkları gibi sabahın erken saatlerinde tren istasyonunda sevgilisinin yolunu beklemeye başladı. Telaşlı görünüyordu! İstasyonda volta atarken ara sıra soğuk bir rüzgâr sarı saçlarını dalgalandırıyordu.

Çelik raylar üzerindeki kara tren... Vedalaşan yolcular, uzak martı sesleri ve deniz kokusu; hepsi birbirine karışmış gibi... Hafifçe kendini gösteren güneşin tan yeri ağarırken gökyüzünde bıraktığı kızıllık içinde, istasyondaki alafranga saatin derin tik tak sesleri yankılanıyor...

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, yerinde duramıyor; istasyonda bir sağa bir sola volta atıyor... Bu sırada içini kemiren, onu rahatsız eden, nedenini bilmediği bir duygu sarıyor her yanını... Trenin kalkış saati yaklaştıkça Mustafa Kemal'in telaş ve heyecanı artıyor...

Trenin hareket etmesine birkaç dakika vardı ve genç kız hâlâ ortalarda yoktu. Genç adam ne yapacağını şaşırmıştı. Bir taraftan göz ucuyla istasyondaki hareket saatini kontrol ederken, diğer taraftan Selanik'in dar sokaklarına doğru bakıyordu. Hareket etmek üzere olan trene yetişmek isteyen iki kişi, ellerindeki bavullarla koşar adım istasyona yaklaşıyordu. Koşarken, başlarındaki fesleri tutmaya çalışıyorlar; ama pek de başarılı olamıyorlardı...

Nihayet hareket saati geldi... Tren ağır ağır hareket etti. Keskin düdük sesleri Selanik tren istasyonunda yankılandı. Koyu, kesif bir duman tabakası yayıldı trenin bacasından gökyüzüne... Vagonlar, birbiri peşi sıra gittikçe hızlanarak istasyondan uzaklaşırken, birdenbire Mustafa Kemal'in gözleri dayısının gözlerine takıldı. O gözler, tüm olup bitenlerden haberdar birinin gözleriydi! Heyecan ve umut, bir anda hayal kırıklığı, şaşkınlık ve umutsuzluğa dönüştü! Mustafa Kemal, her şeyi anlamıştı... Adeta yıkıldı!

Hüseyin Ağa, Mustafa Kemal'in kızı kaçırmasını engelledi... Genç adamın içinden bir isyan ve nefret dalgası geldi geçti! Konuşacak gibi oldu; ama nafile! Sözcükler boğazına düğümlendi!

Artık yapacak bir şey olmadığını anlayan Mustafa Kemal, gittikçe hızlanan trene doğru koşmaya başladı...

Kompartımanda cam kenarında otururken, artık yavaş yavaş geride kalan Selanik'e son bir kez baktı ve başını öne doğru eğip elleri arasına sıkıştırdı. Kızgınlıktan ateş saçan ve hafifçe nemlenen mavi gözlerini kapayıp derin düşüncelere daldı...

* * *

Mustafa Kemal, yaşadığı umutsuz ve acı dolu aşkların etkisiyle, Manastır İdadisi'nin son sınıfında her fırsatta arkadaş-

Levent Şahverdi Arşivi

larıyla gezip dolaşıyordu. Umutsuz aşkların gencecik yüreğinde bıraktığı acı tortuları soğuk birayla silip atmaya çalışıyordu.

Arkadaşlarıyla birlikte genelde Kavaklaraltı ve Hanlarönü kahvehanelerine gidiyordu. Genç arkadaşlarıyla koyu sohbetlere dalıyor, bazen bir lokuma (5 para) tavla oynuyordu. Kaybetmekten hiç hoşlanmıyordu; koşmak, atlamak gibi oyunlardan da... Etrafına bakınarak dolaşmaktan çok, hızlı yürümeyi tercih ediyordu...

* * *

Mustafa Kemal, 1898 yılı Aralık ayının ortalarında Manastır Askeri İdadisi'ni, kendisiyle aynı notlara sahip Ahmet Tevfik'le birlikte birincilikle bitirdi.

Manastır İdadisi mezuniyet töreninde adı "ikinci" olarak okununca yüzlerce kişinin bulunduğu salonda ayağa kalkarak bu duruma itiraz etti. Salonda kısa süreli bir sessizlik oldu... Herkes bu genç subay adayının cesaretine şaşırıp kalmıştı!

Artık ortaöğrenimini tamamlamıştı ve yeni bir hayat onu bekliyordu. Yükseköğrenimine, düşlerini süsleyen şehirde, İstanbul'da, Harp Okulu'nda devam edecekti...

"Pembe Bir Işık Deryasında Yıkanan Şehir": İSTANBUL

Mustafa Kemal'in Selanik'ten bindiği vapur, İstanbul Galata Rıhtımı'na yaklaştığında Piyer Loti'nin tasviriyle, "*Alevler içindeki gökyüzüne doğru yükselen minareler ve pembe bir ışık deryasında yıkanan İstanbul'un müthiş güzelliği*" onu büyüledi.

Her taraftan beyaz, ince ve uzun minareler yükseliyordu. Boğaz, küçük kayıklarla ve yolcu vapurlarıyla doluydu... Çığırtkan martılar vapurları selamlıyordu... Boğaz'ın serin suları, birbirini özlemle kucaklayan sevgililerin kolları gibi yumuşakça dalgalanıp kıvrılarak iç içe geçen sevgi köpükleri oluşturuyor ve Boğaz'daki görkemli yalılar, büyülü kanatlarını sudan aynalara yansıtıyordu... Pera'ya doğru yükselen antika görünümlü evlerin ve Haliç'in arka tarafında bir yılan gibi kıvrılarak uzanan surların arasından yaşlı denizcilerin alın teri akıyordu. Baharat ve yağ

Levent Şahverdi Arşivi

kokan ışıklı ve güzel ticaret limanlarının gizemli öykülerindeki dev karavelaların atlastan yelkenlerine benzer yelkenler rüzgârla doluyordu... Vapur dumanları motor seslerine, insani tutkular trajik öykülere karışıyor ve doğuyla batı, kuzeyle güney burada kesişiyordu...

Bu şehirde tüm bunları hiç umursamayanlar da vardı doğrusu... Sıcak, öğlen saatlerine doğru Galata Rıhtımı'nın üstünde sarı şeffaf bir örtü gibi yükseldiği zaman iki kürekçi, meşhur keçiboynuzu şarabının bulunduğu o eski kahveye gidiyordu... Sokaklarda insan kümeleri vardı... Her yer çok kalabalıktı... İnsanlar adeta başka dünyalardan gelip burada bir arada yaşıyorlarmış gibiydi... Gelenek ve modern iç içe, eski ve yeni yan yanaydı... Aşk ve hüzün, sevgi ve nefret kardeş gibiydi...

Ve akşam ezanları... Birbirine karışan müezzin seslerinin semaya yükselişi... Süslü faytonların parke taşlarıyla döşeli sokaklarda ilerlerken çıkardığı tıkırtılar...

Ve Beyoğlu'nda bir akşam... Bir madam, elinde şeffaf eldivenler dirseğine kadar... Boynunda bir mücevher, süslü ve pahalı... Üzerinde turkuvaz uzun bir elbise, göğüs kısmı dekolte ve ince yüksek topuklu ayakkabılar... Bir de Arnavut kaldırım: yüksek, uzun ve kıvrımlı...

Bu şehir eğlence ve aşk kokuyordu...

Bu tarihi şehir, İmparatorluğun adeta kalbi gibiydi. Yüzlerce yıldır Osmanlı padişahları koskoca imparatorluğu bu şehirden yönetmişlerdi. Boğaz'ın güzelliği, Haliç'in gizemi, Topkapı Sarayı'nın gelenek kokan mütevazı ihtişamı, Kız Kulesi'nin yalnızlığı, her taraftan gökyüzünü yırtarcasına yükselen ince ve uzun minarelerin görkemi, genç Makedonyalıyı şaşkına çevirmişti...

Bu şehir, hayal ettiğinden de büyüktü... .

İstanbul'la ilgili pek çok şey duymuştu ve şimdi kafasında yuvarlandıkça büyüyen kocaman bir soru yumağı vardı: Bu güzel şehrin insanları nasıldı? Burası da Selanik ve Manastır kadar kozmopolit miydi? Batı kültürü, şehri kuşatan Bizans surlarını aşıp içeriye sızmış mıydı? Peki ya burası da Selanik kadar serbest

Levent Şahverdi Arşivi

miydi? En önemlisi burada da Selanik'teki Yonyo ya da Kristal gibi coşkulu gazinolar var mıydı? Peki ya bu gazinolarda biranın yanında meze bedava mıydı? Peki ya kızlar?.. Acaba Harp Okulu nasıl bir yerdi? Bu okulda nasıl arkadaşlar edinecekti? Peki ya onlarla kafaca anlaşabilecek miydi?

Genç Makedonyalının kafasında daha yüzlerce soru vardı...

Akşam olmak üzereydi...

Genç adam, güneşin batışının bu kadar etkileyici olabileceğini daha önce hayal bile etmemişti. Denizin üzerinde beliren parlak kızıllık, gecenin karanlığıyla birleşirken ortaya çıkan manzara tek kelimeyle mükemmeldi...

İstanbul'da gün batarken, Mustafa Kemal adeta yeniden doğuyor gibiydi... Genç Mustafa, geleceğini bu şehirde hazırlayacaktı... Yaşamının yeni bir aşamasında, yükseköğrenim döneminin eşiğindeydi. Yıllardır bu günü düşlemişti...Mutluydu!...

Galata rıhtımında vapurdan indi ve elindeki siyah bavula, insan kalabalığı arasında İstanbul sokaklarında gözden kayboldu...

Akademi Yılları

"Apolet Numarası 1283"

Mustafa Kemal, 13 Mart 1899'da Pangaltı'ndaki Harp Okulu'na 1283 apolet numarasıyla kaydoldu. Harp Okulu'nun öğrenci sayısı 900 civarındaydı. Mustafa Kemal altı kısma ayrılan birinci sınıfların birinci kısmındaydı.

Artık amacına ulaşmıştı, fakat karmakarışık duygular içindeydi: Sevinç, hüzün, hayranlık ve özlem gibi duygular, genç adamın üzerinde belli belirsiz bir tedirginlik yaratmıştı.

İki ay içinde kendisini tüm arkadaşlarına tanıtıp sınıfın çavuşu olacaktı.

* * *

Okula yazıldıktan beş gün sonra şık üniformalarını giyip

Levent Şahverdi Arşivi

parlak kılıcını kuşanarak ilk kez İstanbul sokaklarına çıktı. Kendini bir anda Beyoğlu caddelerinin göz kamaştıran güzelliğine kaptırdı. Gençlik hayallerinin buğusuyla adeta sarhoş olmuş gibiydi. "*Pembe bir ışık deryasında yıkanan İstanbul'un büyüsü*" tüm benliğini sarmıştı.

İstanbul, yüzyılın sonunda iki ayrı şehir gibiydi:

Haliç'in kuzeyinde Pera, yani Beyoğlu yükseliyordu. Burası daha çok gayrimüslimlerin yaşadıkları bölümdü. Güneyde ise Müslümanların şehri yükseliyordu. Burası ise geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı Müslümanların yaşadıkları bölümdü. Limanın üstündeki Galata Köprüsü'nden geçmek adeta bir dünyadan bir başka dünyaya, ya da bir çağdan başka bir çağa geçmek anlamına gelirdi.

Mustafa Kemal, İstanbul'u gezerken, sıra sıra dizilmiş minareleriyle, Sarayburnu üzerinde yükselen kasırlarıyla gittikçe yaşlanan yorgun bir şehirle karşılaştı. Şehrin özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu bu bölümü geçen yüzyılı, ortaçağı yaşar gibiydi. Buralar tarih ve gelenek kokuyordu. Genç adam bir an Selanik'in Müslüman mahallelerini hatırladı ve hüzünlendi!...

Burada insanlar yüzyıllar öncesindeki gibi yaşıyor, kapalı çarşılarda işleriyle meşgul oluyor, günün ilerleyen saatlerinde de şehrin abidevi camilerinde manevi huzur arıyordu. Şehrin bu bölümü eski güzelliğini yitirmek üzereydi. Her tarafta yıkılan duvarlara, avluların çatlamış taş döşemelerine ve otlarla kaplı bakımsız yollara rastlanıyordu.

Arka mahallelerin çamurlu sokak aralarında, yırtık ayakkabıları sudan şişmiş, kepçe kulakları tıraşlı başının iki yanında bağımsız objeler gibi sallanıp duran bir çocuk yürüyordu, üzgün ve mutsuz bir hali vardı, paramparça giysilerinin yamaları bile sökülmüştü, yaka iliğine, insanların dalga geçtiği, solmuş bir çiçek takılıydı. Ve biraz ileride altın sarısı ışıkların oynaştığı Haliç'in durgun suları Rumların semtine gümüş ışık çubukları fırlatıyordu... Bir delikanlı, Aksaray'a inen işlek yolun kenarındaki konaklardan birinin penceresindeki bir kıza aşkını itiraf ediyordu... Bu sırada sokaktan bir limonata satıcısı geçiyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Başında beyaz bir başlık, sırtında alaturka motiflerle süslenmiş, kolsuz bir yelek, belinde beyaz bir önlük vardı; sırtındaki parlak gümüşi metal haznenin ağırlığı altında beli hafif bükülmüştü... "*Soğuk limonata... Limonata buzz!...*" diye bağırıyordu...

Şehirde kara çarşaflı kadınlara da rastlanıyordu köşe başlarında... Çarşaflı kadınlar, başları önde, bir an önce bir yerlere girmek istercesine hızlı adımlarla duvar diplerinden yürüyor ve adeta kadınlıklarından utanıyordu. Erkekler ise yıllanmış tarihi Türk evlerinin altındaki derme çatma çardaklı kahvehanelerde saatlerce oturup kahvelerini yudumluyor, nargilelerini tüttürüyordu; sohbetlerinde Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bunalımların nedenlerini sayıp döküyorlardı ve müezzinlerin, sessizliği yırtan ezan sesleriyle birlikte günün beş vakti yerlerini terk edip camilere gidip namazlarını kılıyorlardı...

Mustafa Kemal, İstanbul'u tanıdıkça şaşkınlığı artıyordu. Zaman zaman hayal kırıklığına uğruyor, zaman zamansa ihtişam ve gelenek kokan bu şehirde gördüklerine hayran kalıyordu; fakat bu şehri daha iyi tanıdıkça Selanik'in liberal ve serbest yüzünü İstanbul'un Müslüman mahallelerinde görmenin mümkün olmadığını anlayacaktı.

Oysaki İstanbul'un bir de Beyoğlu tarafı vardı... Mustafa Kemal, Harp Okulu'na kayıt olduktan beş gün sonra şehrin bu bölümünü gezmiş ve çok etkilenmişti.

Beyoğlu birçok yönüyle Selanik'in coşkulu atmosferini yansıtıyordu. Geceleri pırıl pırıl parlayan ışıklarıyla burası bir cazibe merkeziydi. Tavernaların sıralandığı dar yokuşlar Selanik Kordon boyunu andırıyordu. Binaların görünüşü İtalyan stilindeydi. Bu binalar aşağıdan başlar yukarılara kadar üst üste yığılmış gibi dururdu. Bazı sokaklar yer yer çeşitli çiçeklerle bezenmiş bahçelere açılırdı.

Beyoğlu çağdaş görünümlü bir yerdi. Sokakta yakışıklı ve şık beyler, Ermeni ya da Rum bir terziye diktirdikleri Batı tarzı takım elbiseleriyle arz-ı endam ederlerdi. Kadınlar da onlardan aşağı kalmaz, rengârenk ipekli kumaşlardan diktirdikleri süslü elbiseleriyle, güzel boyunlarını süsleyen parlak takılarıyla ve

Levent Şahverdi Arşivi

narin ellerinde adeta bir aksesuar gibi duran rengârenk şemsiyeleriyle aheste aheste yürürlerdi Beyoğlu caddelerinde... Akşamüstleri yıldızlı lüks otellerin kapılarında madam ve mösyöler kol kola girerek yakındaki bir kafeye ya da tavernaya giderlerdi. Buralarda orkestralar ince ruhlara hitap eden müzikler çalardı.

Sokaklar süslü faytonlarla doluydu... Beyoğlu o dönemin eğlence merkeziydi. Tiyatrolar, müzikholler, kabareler, poker oynanan, içki yudumlanan Fransız tipi kulüpler dolup taşardı. Oteller Batı'da ki benzerlerini aratmaz, lüks odalar, oyun salonları ve Fransızca konuşan vestiyerleriyle zengin ve soylu müşterilerini ağırlardı.

İstanbul'un Beyoğlu tarafı adeta yabancılara ait gibiydi. İmparatorluğun ve İstanbul'un en zenginleri de onlardı. Burada yabancılar asıl unsur, Müslüman Türkler ise azınlık durumuna gelmişlerdi. Modern Beyoğlu, eski İstanbul'u esir almış gibiydi. Mustafa Kemal zamanla bu duruma içten içe büyük tepki duyacaktı.

Kader Birliği

Selanikli Kemal ile Salacaklı Fuat'ın Arkadaşlığı

Mustafa Kemal bir taraftan İstanbul'u tanımaya çalışırken, diğer taraftan da Harp Okulu'nda yeni arkadaşlar ediniyordu.

Okula başlayalı yaklaşık iki ay olmuştu... Bir cuma günü akşamüstüydü... Mustafa Kemal, uzun yıllar birlikte olacağı, Ali Fuat'ı o akşamüstü tanıdı.

Harp Okulu'nun dahiliye müdürü Albay İbrahim Bey nöbetçi subaylardan birini çağırarak ona, *"Salacaklı Ali Fuat Efendi, sınavlarını vererek mektebe kabul edildi. Kendisini birinci sınıfın birinci kısmına götür"* emrini verdi ve ardından, *"Fuat Efendi Müşir Şehit Mehmet Ali Paşa'nın torunudur"* diye de ekledi...

Ali Fuat'ın içinde tatlı bir heyecan vardı, Düşleri gerçekleşmişti; o da dedesi, babası, eniştesi ve ağabeyi gibi asker olmuştu, bu uğurda harcadığı çabalar boşa gitmemişti. Ali Fuat, Albay İbrahim Bey'in odasından çıkarken heyecandan az daha selam ver-

Levent Şahverdi Arşivi

meyi unutuyordu ki son anda topuklarını serçe birleştirip selam verdi. Nöbetçi subay önde, Ali Fuat arkada okulun koridorları bir baştan bir başa geçildi.

O zamanlar öğrencilerin hafta tatilleri perşembe günü öğleden sonra başlar, cuma akşamı sona ererdi. O gün de cuma olduğundan öğrenciler şen şakrak okula dönüyorlardı. Ali Fuat, öğrenciler arasında Erzincan Rüştiyesi'nden tanıdığı bazı arkadaşlarını görünce sevindi...

Nöbetçi subay, hademelerden birine, "*Birinci sınıfın birinci kısım çavuşu Mustafa Efendi buraya gelsin*" diye seslendi ve sonra Ali Fuat'a dönerek, "*Mustafa Efendi, sizden birkaç ay önce Manastır Askeri İdadisi'nden geldi. Çalışkan, iyi huylu ve zeki bir çocuktur. Onunla iyi anlaş...*" dedi.

Kısa bir süre sonra içeriye on sekiz, on dokuz yaşlarında, sarı saçlı, parlak mavi gözlü, sarı bıyıklı, pembe yanaklı, zayıfça bir genç girdi, giydiği şık Harbiyeli elbisesi düzgün bedenine pek yakışmıştı ve çok vakurdu... Mustafa Kemal, topuklarını sertçe birleştirip tok bir sesle nöbetçi subayı selamlarken "*Emredin efendim!*" dedi.

Nöbetçi subay, "*Senin takımın birinci mangasına sınavla Harbiye'ye kabul edilen Salacaklı Ali Fuat Efendi'nin kaydını yaptık. Alıp gidin. Kendisine ne şekilde hareket etmesi gerektiğini güzelce anlatın. Askeri İdadiden gelmediğini de dikkate alın.*"

Sarı saçlı, sarı burma bıyıklı, mavi gözlü genç Harbiyeli Mustafa Kemal, selam verip, topuklarını hızla birbirine vurdu: "*Emredersiniz efendim!... Baş üstüne efendim!...*" Sonra Ali Fuat'a dönerek, gayet nazik bir tavırla, "*Buyrun arkadaş, gidelim!*"dedi

Ali Fuat ve Mustafa Kemal odadan birlikte çıktılar, yan yana yürüyorlardı. Ali Fuat içinden, "*Ne kadar da gururlu. Yaşından büyük bir olgunluğa sahip biri*" diye geçirdi. Bu sırada birdenbire irkildiler. Harp Okulu bandosu bir marş çalmaya başlamıştı. Heyecan verici ezgiler okulun soğuk koridorlarını doldurdu. Ali Fuat bir süre sonra Mustafa Kemal'in kolundaki üç kırmızı ve

Levent Şahverdi Arşivi

bir sarı şeridi fark edince durakladı. Askerlikte kıdem ve rütbenin esas olduğunu hatırlamıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal'e, "*Siz önden geçin çavuşum, ben sizi takip edeyim!*"diye seslendi.

Mustafa Kemal, Ali Fuat'ın bu düşüncesini memnuniyetle karşıladı. Mustafa Kemal önde Ali Fuat arkada dahiliyeden çıktılar. Kulaklarında bando ezgileri yankılanıyordu... Okulun asıl koridorlarında ilerlerken Mustafa Kemal Ali Fuat'ın koluna girdi. "*Önce yatakhaneye çıkalım. Size yatacağınız yeri göstereyim. Sonra dershaneye gideriz!*" dedi.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ın yatakhaneleri üst katta, Boğaz'a bakan cephenin ortasındaydı. Pencereden, Boğaz'ın serin mavi sularından yansıyan güneş ışığı giriyordu içeriye... Ali Fuat burayı çok beğendi. Dershane ise birinci katta, cephesi Nişantaşı yönündeydi. Önünde aristokrat daireleri olduğu için içeriye az ışık giriyordu. Bu yüzden bu dershaneye "Karanlık dershane!" adı verilmişti.

Mustafa Kemal, dudağında ufak bir tebessümle, "*Dershanemiz karanlıktır; ama yüreklerimiz aydınlıktır!*" diyerek Ali Fuat'a hangi okuldan geldiğini sordu. Ali Fuat, Moda'daki Fransız Saint Joseph Lisesi'nden mezun olduğunu söyledi. Bunun üzerine Mustafa Kemal sustu, bir şey daha sormak ister gibiydi; fakat belli ki çekiniyordu. Ali Fuat, Mustafa Kemal'i cesaretlendirmek için, "*Galiba daha başka şeyler de öğrenmek istiyorsunuz?..*"deyince, Mustafa Kemal'in kararsızlığı geçti ve Ali Fuat'a şu soruyu sordu: "*Askeri İdadi derslerinin sınavlarını verdiniz mi?*" Ali Fuat, "*Hepsinden sınava girdim. Yalnız hesap, geometri ve cebir gibi dersleri Saint Joseph'te Fransızca okuduğum için bunlara ait soruların yanıtlarını Fransızca olarak vermek istediğimi söyledim. Sınav kurulu ricamı kabul etti*" dedi. Mustafa Kemal, birden Ali Fuat'ın elini sıktı ve babacan bir tavırla, "*Çok iyi, çok iyi!... Birbirimize yardımcı olacağız. Merak ettiğim bazı Fransızca eserleri okumak için sık sık sözlüğe başvurmak zorunda kalıyordum. Bundan sonra sizden yararlanmaya çalışacağım*" dedi. Bu sırada Mustafa Kemal'in üniformasındaki çavuş işaretinin üzerindeki

Levent Şahverdi Arşivi

sarı şerit Ali Fuat'ın dikkatini çekti. Ali Fuat bu şeridin anlamını sorduğunda, Mustafa Kemal, Fransızca sınavına girip başarı kazandığı için kendisine bu şeridin takıldığını söyledi. O zamanlar Türk okullarında yabancı dil öğrenmek kolay değildi. Mustafa Kemal, kurslara gitmiş, kendi kendine çalışmış ve Fransızcasını geliştirmişti. Mustafa Kemal, toplam 750 kişiyi bulan birinci sınıfta kendisi gibi dil bilenlerin sayısının parmakla gösterilecek kadar az olduğunu söyledi. Daha sonra Ali Fuat'a dönerek, "*Ailenizde asker var mı?*"diye sordu. Ali Fuat gururla, "*Ailemizin bütün erkekleri askerdir*" diye cevap verdi.

Ali Fuat'la Mustafa Kemal konuşmaya devam ederken arkadan; "*Fuat, Fuat!...*" diye bir ses işitildi. Arkaya döndüklerine, Ali Fuat'ın ağabeyi Mehmet Ali'yi gördüler. Ali Fuat ağabeyine, sınıflarının çavuşu Mustafa Kemal'i tanıttı, el sıkıştılar... Ali Fuat'ın ağabeyi Mehmet Ali, okulun üçüncü sınıfında okuyordu: "*Mustafa Kemal Efendi'yi gıyaben tanıyorum*" dedi ve devam etti:"*Manastır'dan gelen arkadaşlar çok çok övgüde bulundular...*" Bu sözler Mustafa Kemal'i biraz utandırdı; yüzü kızardı... Başını hafif öne doğru eğerek teşekkür etti.

* * *

Ali Fuat ertesi gün derslere başladı. Sınıfta, birinci sıranın baş tarafında sınıfın başçavuşu Ispartalı Faik oturuyordu. Bu öğrenci Bursa Askeri İdadisi'nin birincisiydi. Zeki ve bilgili bir gençti. Ne yazık ki daha sonra bir kaza geçirerek askerlikten ayrılmak zorunda kalacaktı. Ispartalı Faik'in yanında Mustafa Kemal ve Ömer Abdulkadir Yanya oturuyorlardı. Ali Fuat sonradan geldiği için arka sıralarda oturuyordu; fakat birkaç gün sonra bu durum değişecekti.

Bir gün Mustafa Kemal sıra arkadaşı Ispartalı Faik ile konuştu: "*Salacaklı Ali Fuat'ı bizim sıraya alalım. Çok zeki bir çocuk. Ayrıca iyi de Fransızca biliyor!...*" Ispartalı, bu öneriyi olumlu karşıladı. Mustafa Kemal öğle yemeğinde Ali Fuat'ın yanına gelerek, "*Bizimle beraber oturmak ister misiniz?*" diye

Levent Şahverdi Arşivi

sordu. Ali Fuat, "*Siz nasıl emrederseniz çavuşum!*" diyerek bu teklifi memnuniyetle kabul etti.

Ali Fuat öğleden sonra Mustafa Kemal'in oturduğu ön sıraya geçti. Şimdi ön sıranın sağında Mustafa Kemal, ortasında Ali Fuat ve solunda Ömer Abdülkadir Yanya oturuyordu.

Arkadaşları

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nda pek çok arkadaşı oldu. Gerçi bunların birçoğunu Manastır Askeri İdadisi'nden tanıyordu. Bunlar arasında, Ahmet Tevfik, çocukluk arkadaşı, rüştiye ve idadide birlikte okuduğu Mustafa Nuri (Conker), Lütfi Müfit (Özdeş), Arif (Ayıcı), Hayri (Tırnovacık), Kazım (Karabekir), Ömer Naci, İsmail Hakkı (Pars), Kazım (İnanç), Kazım (Özalp), Ali Fethi (Okyar), ve tabii ki Ali Fuat (Cebesoy) en samimi arkadaşlarıydı.

Mustafa Kemal, bu arkadaşlarından en çok Ali Fuat, Ali Fethi, Ahmet Tevfik ve Lütfi Müfit' i severdi. Zamanını en çok onlarla geçirir, en çok onlarla sohbet ederdi.

* * *

Mustafa Kemal, bir gün Ali Fuat'la birlikte öğle namazından çıkıyordu. Öğrenci kalabalığının arasında Ali Fethi'yi gördü. Hemen Ali Fuat'ın kolundan tutup ikinci sınıfta okuyan Pirlepeli Ali Fethi'nin yanına götürdü: "*Sana söz etmiş olduğum arkadaşım, Salacaklı Ali Fuat!*" diyerek, Ali Fuat'ı Ali Fethi'yle tanıştırdı. Böylece, uzun yıllar boyunca devam edecek bir dostluğun fitilini ateşlendi. El sıkışıp hal hatır sordular. Ali Fethi, nazik ve terbiyeli bir çocuktu. Ali Fuat'ı çok sevecek ve iki arkadaş uzun yıllar boyunca çok iyi anlaşacaklardı...

Bu üç arkadaş hafta tatiline birlikte çıktılar... Beyoğlu'nda gezip, dolaştılar...

* * *

Mustafa Kemal, İttihat Terakki'nin önde gelen isimlerinden,

Levent Şahverdi Arşivi

I. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olan Enver'i de Harp Okulu'nda tanıdı.

Enver, son derece yakışıklı, oldukça zeki ve hırslı bir gençti. Mustafa Kemal'den bir dönem önce Harp Okulu'na girmişti. Doğal olarak başka bir arkadaş çevresi vardı. Harp Okulu'nun en popüler öğrencilerinden biriydi.

Sonraki yıllarda bu iki Harbiyelinin yolları ayrılacaktı...

İlk Mektup

"Oku Bakalım, Sarı Paşam Neler Yazmış?"

Mustafa Kemal, Harp Okulu'nu ve İstanbul'u tanımaya çalışırken, Selanik'te bıraktığı annesi ve kız kardeşi onun yokluğuna alışmaya çalışıyordu.

Zübeyde Hanım oğlundan hiç bu kadar uzak kalmamıştı... Aradan neredeyse üç ay geçmiş; fakat anne oğlundan hiçbir haber alamamıştı. Ana yüreği kan ağlıyor, oğluna bir şey olmaması için dua ediyordu. Bilhassa genç Tıbbiyeliler ve Harbiyeliler arasında hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin gittikçe yayılması yüzünden Padişah II. Abdülhamit'in bunlara diş biledi̇ğini ve birçoklarının yakalanıp zindana atıldığını veya sürüldüğünü duydukça Zübeyde Hanım'ın ve Makbule'nin endişeleri artıyordu...

Bir Salı günüydü... Saat bir buçuk civarları... Sokak uğultusu açık pencereden içeriye sızıyor.. Bu sırada Selanik Kasımiye Mahallesi'ndeki o iki katlı pembe evin kapası çalındı. Evin kızı Makbule yerinden fırlayıp kapıyı açtı. İçinde tatlı bir heyecan vardı. Kapıdaki adam Selanik Posta idaresinden geldiğini söyleyerek elindeki antetli zarfı Makbule'ye doğru uzattı. Makbule zarfın üzerindeki "*İstanbul*" yazısını ve "*Harp Okulu*" armasını görür görmez "*Anne ağabimden mektup geldi!*" diye bağırdı. Zübeyde Hanım, elindeki içilmiş kahve fincanlarını fırlatırcasına mutfağa bırakıp hızlı adımlarla kapıya doğru ilerledi. Kalbi yerinden fırlayacak gibiydi. Mektubu eline aldığında duyduğu heyecan ve mutluluk anlatılır gibi değildi.

Oğlunun mektubunu yüzüne sürdü, kokladı ve birkaç kere

Levent Şahverdi Arşivi

öptü... Ne de olsa o mektuba canından çok sevdiği oğlunun kokusu sinmişti...

Daha sonra mektubu Makbule'ye uzattı ve "*oku bakalım Sarı Paşam neler yazmış*" dedi. Makbule, dikkatle mektubu okumaya başladı...

Mustafa Kemal, bu ilk mektubunda ve sonraki birkaç mektubunda hep önemsiz bazı gelişmelerden bahsediyor, memleket ve politika işlerine hiç girmiyordu. İlk defa gördüğü İstanbul'un minarelerinden, kubbelerinden, adalarından bahsediyor, gezip dolaştığı yerlerin güzelliklerini tarif ede ede bitiremiyordu.

Zübeyde Hanım artık rahatlamıştı... Oğlunun, iyi olduğunu öğrenmek onun için her şeyden önemliydi. Nasıl olsa okulların tatil olmasına az kalmıştı... Mavi gözlü Sarı Paşası tatilde gelip doya doya annesine sarılacak, gördüğü her şeyi anlatacaktı...

Fikriye'nin Yüreği

Mustafa Kemal, Harp Okulu'na başladıktan bir süre sonra bazı hafta sonları üvey babası Ragıp Bey'in Akbıyık'ta oturan kardeşi Hüsamettin Beylere gidiyordu.

Mustafa Kemal, Hüsamettin Bey'i Selanik'te tanımıştı. Hüsamettin Bey, zaman zaman Ragıp Bey'i görmek için Selanik'teki evlerine gelirdi. O günlerde Hüsamettin Bey'in oğlu Ali Enver ile Mustafa Kemal arkadaş olmuştu.

Hüsamettin Beyler İstanbul'a geldikten sonra eşi Vasfiye Hanım, Fikriye'yi doğurmuştu.

Mustafa Kemal Akbıyık'taki eve gidip gelirken Fikriye henüz yedi sekiz yaşlarında ayakaltında dolaşan küçük bir çocuktu.

Küçük Fikriye, daha o yaşlarda Mustafa Kemal'e büyük bir hayranlık duymaya başlamıştı.

Fikriye, çok zeki ve gözlemci bir çocuktu. Eve gelip gidenleri en ufak mimiklerine kadar inceler, yüzleri ve isimleri hiç unutmazdı. Mustafa Kemal gelmediği zaman annesi Vasfiye Hanım'a, "*Anne!... Mustafa Ağabey niye gelmedi?..*" diye sorar, hafta sonlarını iple çekerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Ve Kuzguncuk'ta Bir Konak

Mustafa Kemal, hafta sonları, üvey amcası Hüsamettin Beylerin Akbıyık'taki evlerine gitmediği zamanlar, sınıf arkadaşı Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa'nın önce Salacak'ta ki evlerine, daha sonra da Kuzguncuk' ta ki yalılarına gidiyordu.

Burası İstanbul'un Anadolu yakasında Osmanlı soylularının oturdukları korular içindeki yalılarından biriydi. Bahçesinde rengârenk çiçekler vardı: Güller, karanfiller, menekşeler, yaseminler, rengârenk kelebeklere kucak açardı. Yaşlı ağaçların yeni filizlenmiş dalları arasında serçeler oynaşırdı. Konağın oymalı çatısının hemen altında derme çatma kuş yuvaları vardı. Dut ağaçlarının sık yeşil dalları çatıya kadar uzanıyordu, yazları oymalı çatıya düşen iri sarı dutlar, dişi kuşlar tarafından alınıp, bir türlü doymak bilmeyen aç yavruların minik ağızlarına bırakılıyordu...

Mustafa Kemal, Ali Fuat'ın ailesiyle Salacak'ta ki evlerinde tanıştı:

Ali Fuat bir gün Mustafa Kemal'e, "*Bu hafta sonunu bizde geçirir misin?*" teklifinde bulundu. Arkadaşını kırmak istemeyen Mustafa Kemal, bu teklifi derhal kabul etti.

Ali Fuat önceden sözleştikleri gibi arkadaşını vapur iskelesinde bekledi. İki arkadaş öğlen vakti vapur iskelesinde buluşup karşıya geçtiler. Salacak'taki evin kapısına geldikleri zaman Ali Fuat, arkadaşı Mustafa Kemal'in biraz tedirgin olduğunu fark etti ve içinden, "*Herhalde Paşa babam tarafından nasıl karşılanacağını düşünüyor*!" diye geçirdi. Sonra Mustafa Kemal'in omzuna elini koyup, "*Feleğin kahrını çok çekmiş olan babam alçakgönüllü bir askerdir!*" diyerek Mustafa Kemal'in heyecanını azaltmaya çalıştı...

İki arkadaş önce evin büyük annesinin, sonra da İsmail Fazıl Paşa'nın ellerini saygıyla öptüler. Büyükanne Ayşe Hanım, başındaki kenarları işlemeli beyaz örtüyü düzeltirken, "*Maşallah, Harbiyeli elbiseleri de ne güzel yakışmış*" diye seslendi; sesi, başındaki örtünün dışına taşan pamuk beyazı saçları kadar yu-

Levent Şahverdi Arşivi

muşaktı. İsmail Fazıl Paşa'da hafifçe Mustafa Kemal'in yüzünü okşayarak, "*Fuat'la kardeş gibi geçiniyormuşsunuz... Memnun oldum. İnşallah meslek hayatında birbirinizden hiç ayrılmazsınız...*" dedi.

Mustafa Kemal o günlerde oldukça utangaç biriydi. Büyüklerinin yanında bu utangaçlığı daha da artardı; fakat o akşamki yemekte biraz açıldı.

O geniş bilgi dağarcığı ve keskin zekâsıyla bazı sorulara verdiği yanıtlar İsmail Fazıl Paşa'yı şaşırttı. Ali Fuat'ın annesi Zekiye Hanım, henüz Paris'ten dönmediği için Mustafa Kemal'i göremedi. İsmail Fazıl Paşa, bu mavi gözlü sarışın genci gördüğünde, ondaki gizli gücü ve üstün yetenekleri sezmiş ve onun Makedonyalılara has yetişme tarzını ve terbiyesini çok beğenmişti. Burasını kendi evi gibi görmesini istedi. Mustafa Kemal de zaman içinde İsmail Fazıl Paşa'yı erken yaşta kaybettiği babasının yerine koymaya başladı. Artık hafta sonlarını Ali Fuatlarda geçiriyor ve orada kendini evindeymiş gibi hissediyordu.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda bazı büyük konaklar ve salonlarda toplumsal, kültürel ve siyasi tartışmalar yapılırdı. Bu tür konakların ve salonların en yoğun olduğu yer İstanbul'du. Bu konaklar özellikle Sultan Abdülaziz'in hükümdarlığı döneminde eğitici kurumlar haline gelmişti. Buralar yoğun kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği tartışma merkezleriydi. Yeni Osmanlı hareketinin başlangıç aşamasında bu salonlar faaliyetlerinin en yüksek noktasındaydı. Her büyük konağın sahibi "hane"sinde en az bir ilim adamı bulundurmaya çalışırdı. Bu konaklara seçkin misafirler çağrılırdı. Misafirlerin görevi hane sakinlerinin eğitimi için öğretmen olarak hizmet vermekti. Bu konaklarda bir araya gelip tartışanlar arasında değişik cemiyetlerin üyeleri de vardı. Örneğin, Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi üyeleri, Beşiktaş İle Ortaköy arasındaki Ferruh Efendi Yalısı'nda buluşuyorlardı. Yalının sahibi Ferruh Efendi, İslami konularda oldukça fazla bilgi sahibiydi. Yeni Osmanlı hareketinin neredeyse bütün üyeleri bu tür konakların müdavimleri arasındaydı. Bazı konak sahipleri tıpkı Rönesans öncesinde İtalya'da olduğu gibi sanatçıları

Levent Şahverdi Arşivi

ve bilim adamlarını himaye altına alan "mesenlere" benziyordu. Örneğin, kendi halinde bir tarihçi olan Suphi Paşa, evinde Doğulu ve Batlı ilim, edebiyat ve sanat adamlarını himaye eden bir "mesen" di. Yine Edinburg'da matematik eğitimi aldığı için İngiliz lakabıyla anılan Said Paşa da Ali Suavi'yi himayesine almıştı. Aynı şey Yusuf Kamil Paşa Konağı için de geçerliydi. Yusuf Kamil Paşa, dönemin ünlü aydınlarından Namık Kemal'i himayesi altına almıştı. Bu konaklarda yapılan tartışmalar, Batı'nın kültürel mirasının parçası olan fikirleri Türkiye'ye getirme teşebbüsleriyle eşzamanlı olarak yürütülüyordu.

Kuzguncuk'taki İsmail Fazıl Paşa Konağı da bu tür konaklardan biriydi. Mustafa Kemal, İsmail Fazıl Paşa Konağı'nın 1899-1904 yılları arasındaki misafirlerinden biriydi.

Ali Fuat'ın ailesi Kuzguncuk' taki bu konağa taşınalı birkaç hafta olmuştu. Konağın sahibi İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Kemal'i yeniden görmek istiyordu. Bir gün oğlu Ali Fuat'a, "*Mustafa Kemal Efendi'yi görmek istiyorum, beklediğimi kendisine söyle al getir*" dedi.

Konak, Ali Fuat'ın zengin büyükannesinin parasıyla yaptırılmıştı, Üç cepheden deniz görüyordu: Konaktan bakıldığında Boğaz'dan Marmara'ya kadar her yer görülebiliyordu. Güzel günlerde aralık pencerelerden içeriye deniz kokusu ve Boğaz'ın mavi sularında kırılan güneş ışıkları düşüyordu... Çok geniş ve güzel bir evdi...

1902 yılı haziran ayı bir perşembe günüydü... Ali Fuat'la Mustafa Kemal Kuzguncuk'a geldiler. İsmail Fazıl Paşa evde yoktu. Mustafa Kemal, akşam yemeğini Ali Fuat'larda yiyecek, yemekten sonra İstanbul'a dönecekti; çünkü ertesi gün Pirlepeli Ali Fethi ile randevusu vardı.

Biraz dinlendikten sonra Mustafa Kemal ve Ali Fuat Boğaz'da gezmeye çıktılar. Döndüklerinde İsmail Fazıl Paşa da eve gelmişti. Mustafa Kemal saygıyla eğilip, İsmail Fazıl Paşa'nın elini öptü. Paşa da Mustafa'nın yüzünden, gözünden öpüp, "*Oğlum, burası senin evin sayılır. Niçin sık sık gelmiyor da davet bekliyorsun?*" diye sitemde bulundu. Mustafa, utangaç ve mahcup bir tavırla

Levent Şahverdi Arşivi

başını eğerek, "*İlginize teşekkür ederim, bundan sonra daha sık gelmeye çalışırım*" diye karşılık verdi.

İsmail Fazıl Paşa, evin hizmetkârlarından birine, birinci katta Boğaz ve Galata rıhtımını gören odalardan birinin bu gecelik Mustafa Kemal'e ayrılması için emir verdi. Bu sırada Mustafa Kemal araya girip, "*İlginize müteşekkirim, fakat bu gece İstanbul'a dönmek zorundayım*" dedi. Bunun üzerine İsmail Fazıl Paşa şunları söyledi: "*Kesinlikle olmaz. Yarın Fuat'la dönersiniz. Ayrıca sizi çok değerli bir erkânıharp mirlivası ile tanıştıracağım. Kendisine senden birkaç defa söz etmiştim. İlgi gösterdi ve 'bu çocuğu ben de görmek isterim' dedi. Yarın bize öğle yemeğine gelecek*" Bu sözler üzerine Mustafa Kemal tecrübeli ve bilgili bir erkânıharp livası ile tanışmanın yararlı olacağını düşünerek, o gece konakta kalmaya karar verdi.

İsmail Fazıl Paşa, daha sonra arkadaşı Erkânıharp Livası Osman Nizami Paşa hakkında bilgi verdi. Paşa ağırbaşlı, iyi öğrenim görmüş bir kurmay subaydı. Kendisini bilime vermiş bir askerdi. Almanca ve Fransızcayı ana dili gibi bilirdi. İngilizceye de vakıftı. Batı edebiyatı hakkında da geniş bir bilgi dağarcığına sahipti. İsmail Fazıl Paşa Mustafa Kemal'e, Osman Nizami Paşa'yla serbestçe konuşabileceğini de söyledi. Osman Nizami Paşa, Meşrutiyet yıllarında Berlin'de büyükelçilik ve Balkan Savaşı'nda Sait Halim Paşa Kabinesi'nde kısa bir süre bayındırlık bakanlığı yapmıştı.

Mustafa Kemal o gece Boğaz'ı ve Galata Rıhtımı'nı gören odalardan birinde kaldı. Odada pencerelerin tam karşısındaki duvarda eski İstanbul'un betimlendiği iki yağlı boya tablo asılıydı. Yerde, boydan boya tüm odayı kaplayan saf yünden dokumuş, klasik Anadolu motifleriyle süslü büyük bir halı seriliydi. Odanın sağ tarafındaki duvara dayalı ahşap bir dolap vardı. Dolap, Selçuklu stili oymalarla süslenmişti. Dolabın hemen yanında birkaç raflı küçük bir kitaplık bulunuyordu. Üst rafta birkaç yerli roman dışında birkaç tane de Fransızca kitap yan yana sıralanmıştı. Mustafa Kemal, gecenin ilerleyen saatlerinde bu kitaplardan birini okumaya başladı. Siyah bez ciltle kaplan-

Levent Şahverdi Arşivi

mış, yaprakları sararmış bu kalın kitap Fransız Devrimi'ni anlatıyordu. Cam kenarındaki yatağına uzanıp bu kitabı okurken, gittikçe ağırlaşan göz kapakları yavaşça kapandı...

Mustafa Kemal'in Analizleri

Ertesi gün öğleden önce Mustafa Kemal, Osman Nizami Paşa'yla tanıştı. Paşa, hayli ilerlemiş yaşına rağmen, mağrur bir komutan gibi dimdik yürüyor ve oldukça dinç görünüyordu. Paşa, konuşmaktan çok dinlemeyi seven biriydi; fakat o gün her zamankinden daha çok konuşuyordu. Daha çok ülkenin içinde bulunduğu durumdan ve her geçen gün kötüye giden şartlardan bahsediyordu. Osman Nizami Paşa'ya göre Sultan Hamit, kuruntulu ve idareimaslahatçı bir hükümdardı. Despot yönetimden vazgeçeceğine dair hiçbir iz yoktu.

Mustafa Kemal, Paşa'nın hemen karşısında oturmuş, gelecek hakkındaki sözlerini hayretle ve irkilerek dinliyordu. Paşa tok bir sesle: "*İstibdat yönetimi bir gün elbette yıkılacaktır; fakat onun yerine Batılı anlamda bir idare ülkeyi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır? Ben buna inanamıyorum...*" dedi.

Mustafa Kemal iyice şaşırmıştı!... İçinden önce, "*Paşa yoksa Sultan Hamit'in adamlarından biri mi? Yoksa benim ağzımı mı arıyor?*"diye düşündü ve sonra her şeyi göze alarak şunları söyledi:

"***Paşa hazretleri, Batılı anlamdaki yönetimler da zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görülen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat bir inkılap olduğunda bugün işbaşında olanlar, yerlerini korumaya kalkarlarsa o zaman buyurduğunuzu kabul etmek gerekir. Kuşaklar içerisinden her konuda güvenilir insanlar çıkacaktır. Umutlu olmak zorundayız. Zatıalinizin de belirttiğiniz gibi bugün ülkeyi yönetenler acz içindeyseler, millet fakir ve perişan bir vaziyetteyse, bize düşen bir mücadele içinde olmak, memleketimizi, milletimizi içine düştüğü buhrandan kurtarmaktır. 'Mevcut yönetim yıkıldıktan sonra ne olur?' diye düşünmek gerekir gerekmesine ama ya***

daha kötüsü olursa diye korkarak beklemek vatansever bir askerin yapacağı şey değildir. Paşa Hazretleri, ne düşündüğünüzü bilmiyorum ama memleketimizin iki büyük düşmanı olduğuna inanıyorum: Birincisi içimizdedir. Tepemizdedir. İkincisi ise, kanaatime göre, birincisinden daha tehlikelidir. Bu ikinci tehlike, bizi bitirmeye kararlı olan Avrupa'dır. Kapitülasyonlar sayesinde zaten kanımızı emiyorlar; fakat bununla yetinmeyeceklerdir. Pek yakında hepsi birden üzerimize çullanacaklardır. Şimdiden o zor günlere hazırlıklı olmalıyız. Vatan ve hürriyet aşkını tüm zabitana aşılamalıyız."

Osman Nizami Paşa, Mustafa Kemal'in bu sözlerine cevap vermedi. Paşa'nın yüzünde donuk bir ifade vardı; Mustafa Kemal'in bu sözlerini onaylayıp onaylamadığını anlamak mümkün değildi. Daha sonra yemeğe oturuldu. Bu konu bir daha açılmadı. Yalnız Paşa, Mustafa Kemal'e bazı sorular sordu. Mustafa Kemal'in verdiği yanıtlar karşısında Osman Nizami Paşa'nın oldukça şaşırdığı her halinden belli oluyordu. Paşa, Mustafa Kemal de başka insanlarda olmayan bir ışık, bir enerji, bir güç görmüştü.

* * *

Aynı günün akşamı iki arkadaş, Ali Fuat ve Mustafa Kemal Harp Okulu'na dönmek için konaktan ayrıldılar. Hava kararmak üzereydi. Boğaz'ın kokusunu taşıyan serin bir rüzgâr eşliğinde ve martı çığlıkları arasında akşam vapurunu kaçırmamak için koşmaya başladılar. Çevrelerindeki satıcılara, faytonlara, kaçamak bakışlı Rum güzellerine aldırış etmeden koştular... Onlar koşarken, Galata Köprüsü'yle Yeni Cami arasında mekik dokuyan martılar onlara yukarıdan eşlik ediyordu...

Konağın Etkileri

Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa, Nizam-ı Cedit sonrasında Batı'da öğrenim görmüş, iyi bir askerdi. Mirliva (Tuğgeneral) rütbesine kadar yükselmişti. İstibdat döneminde doğruluğuna

Levent Şahverdi Arşivi

inandığı düşünceleri sonuna kadar savunma cesareti gösterdiğinden, on altı yıl sürgünle cezalandırılmıştı.

Yıllar sonra aynı İsmail Fazıl Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında, ilerlemiş yaşına ve hastalığına rağmen, Sivas'a gelerek Sivas Kongresi'ne katılacak, kongreye ikinci başkan seçilecek, daha sonra da I. TBMM'de bayındırlık bakanı olarak görev yapacaktı.

İsmail Fazıl Paşa, bağımsızlıktan yana, çağdaş değerlere sahip çıkan, vatansever ve açık fikirli biriydi.

İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki konağı, toplumsal ve siyasi tartışmaların yapıldığı konaklardan biriydi. Mustafa Kemal'in Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katıldığı 1905 yılına kadar hafta sonu ve sömestr tatillerini geçirdiği bu konağın sürekli sakinleri, Ali Fuat ve ağabeyi Mehmet Ali, konağın sahibi İsmail Fazıl Paşa ve eşi Zekiye Hanımefendi idi. "Ailenin şahsiyetleri Avrupa'dan Kafkaslara kadar uzanmış bir dünya parçasının kişileriydi... Yani tam anlamıyla Osmanlı mozaiği..."

Mustafa Kemal, o günlerin asker, sivil ve bürokrat kadrosunu bu konakta tanıdı. Ali Fuat, Mustafa Kemal'in bu konakta geçirdiği günleri sonradan şöyle anlatacaktı:

"...Tatil günlerimiz için yastığımızın altında rahatça eğlenmeye yetecek harçlığımızı bulurduk. Çoğu zaman Mustafa Kemal, belli misafirlerin kimler olacağını sorar, fikir ve kanaatlerine değer verdiklerinin sohbetinde bulunabilmek için, beni de ikna eder ve evde kalırdık. Sofra ve sonrası saatlerde her konuyu dilediğimiz gibi konuşurduk. Ağabeyim, ben ve zaman zaman davet ettiğimiz sınıf arkadaşlarımız arasında en çok Mustafa Kemal kendilerine soru sorar, düşüncelerini açıkça anlatır, hatta bazen tartışmaya girerdi.

Bizden yaşlı ve mesleklerinde ileri mevkilerde olan bu zevattan milli mücadele yıllarında fikir ve faaliyetlerinden istifade ettiklerimiz çok oldu. Mesela Abdülkerim Paşa'yı böyle tanımıştık. Milli mücadelenin en buhranlı günlerinde Damat Ferit Paşa Hükümetlerinden kurtulabilmek için delaletini istediklerimiz arasında bize en çok onun hizmeti dokunmuştu. Samsun'a çıka-

Levent Şahverdi Arşivi

bilmesinde en esaslı yardımı da gördüğü Damat Ferit Hükümetinin İçişleri Bakanı Mehmet Ali (Gerede) Bey'i de Mustafa Kemal böyle tanımıştı..."

İsmail Fazıl Paşa Konağı'nın Mustafa Kemal'in fikir dünyası üzerinde adeta "sihirli etkileri" oldu. Mustafa Kemal'in Ali Fuat'la tanışıp İsmail Fazıl Paşa Konağı'nda geçirdiği günler adeta bir "Tanrısal tecellinin" sonucuydu. Mustafa Kemal, burada Osmanlı toplumsal yapısının ayrıntılarını daha yakından gördü ve Osmanlı mozaiğinin enginliğini, derinliğini ve çelişkilerini daha iyi tanıdı.

Bu konakta günlük hayat, Doğu-Batı senteziydi. Gelenekler ve manevi ölçülerin yanında, çağın şartları uyum içindeydi: "Görgü ile kurallaşmış bir servet varlığı, asla israfa varmayan fakat zamanın getirdiği kültür, teknoloji ve yeni buluşları benimseyen hayatı bu konakta buldu, üstelik lüksü olmayan bir yeterlilik armonisi içinde..."

Diğer taraftan Mustafa Kemal, bu konakta Osmanlı sosyal yaşantısında Türk olmayan unsurların ne kadar etkin olduklarına tanık oldu: Konak doktorlarından eczacısına, hatta avukatına kadar her konu bunlara emanetti. Her tarafa yayılmış kapitülasyonların baskısı altındaki ordu ve bürokrasi ne ölçüde tam anlamıyla bağımsız olabilirdi ki? Üstelik bu konağın fertleri, baskı rejiminin bunca kahrına rağmen, yine yollarında pervasız ve umarsızca yürümeye devam ediyordu...

Konağın çevresini sarmış hafiyelere rağmen, İsmail Fazıl Paşa'nın asker, sivil misafirleri, günleri ve geceleri dolduruyordu.

Mustafa Kemal, asker sivil, o günlerin Osmanlı kadrosunu bu konakta tanıdı. Konak misafirlerinin neredeyse tamamı, iyi eğitim almış, Batı kültürü yanında, Türk-İslam kültürünün de tüm inceliklerini bilen kişilerdi. Buradaki sohbetler, genellikle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, Osmanlı Devleti'ni bekleyen tehlikeler, Batı medeniyeti, milliyetçilik ve din, gibi konularda yoğunlaşıyordu.

Genç Harbiyeli Mustafa Kemal, İsmail Fazıl Paşa Konağı'

Levent Şahverdi Arşivi

nda bulunduğu günlerde, bir toplumun değişim sancılarına tanık oldu. Geleneksel değerlerini korumaya çalışan insanların çağın gelişim ve değişim rüzgârlarından nasıl etkilendiklerini gördü. Bir taraftan manevi değerlerin, geleneğin, köklü bir kültürün gücünü yakından görürken, diğer taraftan Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının son dönem çelişkilerine, azınlıkların ayrıcalıklarına, Türklerin ikinci plana itilmelerine ve pervasız insanlara tanık oldu.

Mustafa Kemal'in, İsmail Fazıl Paşa Konağı'nda geçirdiği günler, onun askeri okuldaki pozitivist atmosferden uzaklaşmasına, toplumsal sorunlara çok daha geniş, çok daha derinlemesine ve çok daha bilinçli yaklaşmasına neden oldu. Bu konak ona bir toplumun gizli dinamiklerinin (manevi ve geleneksel), modern çağla nasıl uyum içinde olabileceğini düşünme olanağı sağladı. En önemlisi bu konağın düşünsel atmosferi, genç Mustafa Kemal'e, düşüncelerini kendinden daha tecrübeli insanlarla paylaşma şansı verdi.

Osman Nizami Paşa'nın Kehaneti

Mustafa Kemal'in gelecekte önemli işler yapacağını ilk fark edenler yine bu konağın bazı dikkatli misafirleriydi. O günlerde İsmail Fazıl Paşa Konağı'nın müdavimlerinden Osman Nizami Paşa, Mustafa Kemal'i gözlemlemiş ve bir gün onun geleceği hakkında kehanet derecesindeki şu değerlendirmeyi yapmıştı:

"Mustafa Kemal Efendi oğlum, görüyorum ki İsmail Fazıl Paşa seni takdir etmek hususunda yanılmamış. Şimdi ben de onunla aynı fikirdeyim. Sen bizler gibi yalnız kurmay subay olarak normal bir hayata atılmayacaksın, keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin istikbalinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir iltifat olarak alma. Sen de memleketin başına gelen adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum."

Esasen mahcup olan Mustafa Kemal, bu övgü karşısında başını öne eğerek *"Paşa hazretleri, asla layık olmadığım, iltifatı esir-*

Levent Şahverdi Arşivi

gemediniz..." dedi ve Osman Nizami Paşa'nın elini hürmetle öptü.

Yıllar sonra Osman Nizami Paşa'nın Mustafa Kemal hakkındaki kehaneti aynen gerçekleşecekti[3]. Yaşlı Paşa sanki geleceği görmüştü...

Mehtaplı Bir Gece, Anason Kokusu ve Romantik Duygular

Mustafa Kemal boş vakitlerini daha çok Ali Fuat'la geçiriyordu. Birlikte İstanbul'un her tarafını geziyorlardı; bazen bir kayıkla Boğaziçi'ni ve Marmara kıyılarını, bazen de bir faytonla Büyük Ada'yı turluyorlardı...

Bir yaz günüydü...

Ali Fuat ve Mustafa Kemal o hafta sonunu birlikte Büyük Ada'da geçirmeye karar verdiler. Oteller çok pahalıydı, bu nedene, çamlıklarla kaplı kıyıdaki kumsalda kamp kurmayı düşündüler. Yanlarına kap kacak, çıra, odun ve yiyecek, içecek aldılar. İçecek konusunda bir ara anlaşmazlığa düştüler: Mustafa Kemal, hep alışık olduğu gibi bira almak isterken Ali Fuat ısrarla, "*Bir şişe rakı alalım!*" diye diretiyordu. Mustafa Kemal, bu anason kokulu keskin içkiyle henüz tanışmamıştı; ama Ali Fuat'ın önerisini kabul etti ve ilk kez o akşam rakıyla tanıştı. Ondan sonra da tüm hayatı boyunca bu anason kokulu içkiden vazgeçemedi...

Sonradan, o gece yaşananları bir Batılı tarihçi şöyle anlatacaktı:

"Mehtaplı bir geceydi. Yemeğin ve rakının verdiği hararetli, romantik duygulara daldılar. Çevrelerindeki doğal güzellik, mis gibi kokan çamlar, pırıltılı deniz, yıldızlı gökyüzü kendilerinden geçirmişti onları. Heyecandan uykuları kaçmıştı. Birbirlerine sevgi üzerine hayallerini anlatmaya, şiirler okumaya başladılar. Bir ara Mustafa Kemal, "Fuat" dedi, 'eğer matematiğin üzerinde

3 İsmail Fazıl Paşa Konağı'ndaki toplantılara katılanlardan Osman Nizami Paşa, Kurmay öğreniminden sonra Almanya ve Fransa'da ihtisas yapmıştı. Almanca ve Fransızca dışında çeviri yapacak kadar da İngilizce öğrenmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

durduğum kadar şiir ve resim üzerinde de dursaydım. Harbiye'de dört duvar arasında kapanıp kalmazdım. Mehtaplı gecelerde okuldan kaçıp buraya gelir ve şiir yazardım. Sabahleyin ortalık aydınlanır aydınlanmaz da resim yapmaya başlardım."

İstanbul'un Büyüsü Dersleri Unutturdu

Bu yeni dünya Mustafa Kemal'i öylesine derinden etkilemişti ki Manastır Askeri İdadisi'nin başarılı öğrencisi İstanbul'daki Harp Okulu'nun birinci sınıfında belki de hiç kitap yüzü açmadan 703 kişilik birinci sınıfı 29. olarak, 610 kişilik piyade sınıfını da 9. olarak bitirdi. Mustafa Kemal'in derslere çalışmadan böyle bir başarı göstermesi, onun ne kadar zeki ve yetenekli bir öğrenci olduğunun işaretiydi.

Mustafa Kemal'in Birinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şöyleydi:

"Akaid-i diniye: 42, Topografya Nazariyatı: 33, Hendese-yi Resmiye: 29, Hikmet-i Tabiye: 44, Kimya: 42, Kitabet: 45, Talim Nazariyatı: 37, Malumat-ı Terbiye-yi Askeriye: 45, Lisan-ı Fransevi: 44, Harita Tersimi: 19, Hendese-i Resmiye Eşkali: 20, Topografya Ameliyatı: 20, Talim Ameliyatı: 20, Alman veya Rus lisanı: 44."

Mustafa Kemal'in sınıfının birincisi Üsküplü Ali Şevket Efendi ve Vanlı Müştak Efendi'ydi.

Mustafa Kemal, Harbiye'nin birinci sınıfında İstanbul'un büyüsüne kapılarak arkadaşlarıyla gezip dolaşmaktan, ders çalışmaya pek vakit bulamamıştı.

Genellikle Manastır'daki Harp Okulu'ndan gelen arkadaşlarıyla tatil günlerinde Babıali'deki Stefan'ın kıraathanesinde veya Sirkeci'deki Yani'nin kahvehanesinde buluşuyordu. Burada arkadaşlarıyla bir taraftan kahve yudumlayıp nargile fokurdatırken, diğer taraftan değişik konularda hararetli tartışmalara girer, şaşırtan bir öngörüyle isabetli fikirler ileri sürerdi. İmkân bulabildiğinde tavladan başka, bilardo oynardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, yıllar sonra anılarında Harp Okulu'nun birinci sınıfıyla ilgili şunları söyleyecekti:

"*Birinci sınıfta gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin farkında olamadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.*"

Mustafa Kemal, öğrenci olarak İstanbul'da bulunduğu dönemde daha çok Beyoğlu'nda Zeuve Birahanesi, Con Paşa'nın Lokantası, Tepebaşı Bahçesi, Kristal Gazinosu gibi yerlere gitti. Oysaki Harbiye'ye gelirken onun çok büyük hayalleri vardı. Bu büyük şehirde kafasındaki sorulara cevaplar arayacak, askerliğin inceliklerini öğrenecek ve Batı kültürünü daha derinden tanıyacaktı...

İradesini toplayan Mustafa Kemal, hayallerini Harp Okulu'nun ikinci ve üçüncü sınıflarında gerçekleştirmenin yollarını aramaya başladı...

Çok kararlıydı, artık ders çalışıp kitap okuyacaktı...

* * *

Mustafa Kemal, birinci sınıfı bitirmişti ve şimdi kendini daha olgun ve donanımlı hissediyordu.

Birkaç gündür uyuyamıyordu... Annesini, kız kardeşini ve çok sevdiği Selanik'i özlemişti... Bavulunu akşamdan hazırladı... Sabah giyeceği elbiseleri özenle ütüledi... Arkadaşlarına Selanik'ten bir istekleri olup olmadığını sordu ve ertesi gün erkenden, heyecan içinde, elindeki siyah bavuluyla limana indi... Selanik vapuru limandan ayrılırken güverteden İstanbul'u seyrediyordu. Dudağında hafif kıpırtılar vardı; kendi kendine, "*Bekle beni güzel şehir tekrar döneceğim!*" diye mırıldanıyordu.

Vapur, Boğaz'ın durgun sularında ilerlerken o, Selanik Kordon boyunu, Kasımiye Mahallesi'ni, Yonyo'nun yerini ve en önemlisi canından çok sevdiği annesini düşünüyordu...

Levent Şahverdi Arşivi

1315 (1899) Ramazan

"Selanik'te Hazin Bir Aşk: Mustafa ve Emine"

Sıcak bir yaz günüydü, öyle ki gökyüzünde tek bir bulut bile yoktu... Sahilde martı çığlıkları; caddede siyah ve lacivert ceketli, setre pantolonlu kıranta beyler, rengârenk elbiseleriyle süslü bayanlar... Peşi sıra faytonlar geçiyor... Kesik kesik at kişnemeleri ve nal sesleri... Civardaki gazinolardan sokağa taşan ezgiler...

Ve hemen köşede Floka Gazinosu!...

Selanik'in meşhur Floka Gazinosu'nun loş ışıklı özel odalarından birinde iki genç diz dize oturmuş, konuşuyordu. Sağ tarafta oturan uzun boylu, sarışın, çok güzel bir kızdı; duygularını gizleyen derin yeşil gözleri ve kalemle çizilmiş gibi düzgün bir yüzü vardı. Heyecandan yanakları kızarmış, avuçlarının içi terlemiş ve yeşil gözlerinden akan yaşlar yanaklarından süzülerek yüzünde iki billur çizgi bırakmıştı. Sol tarafta oturan delikanlıysa özenle giyinmişti: Parlak sarı saçları ve deniz mavisi gözleri vardı, oldukça yakışıklı bir subaydı. Üzerinde tek sıra ay yıldız düğmeli lacivert çuha bir ceket, bacağında dar ve yeşil bir pantolon vardı; ceketinin kol kapakları üç sıra şeritle süslüydü! Burulmuş ince kaytan bıyıkları ona olgun bir hava veriyordu; zeki, mağrur ve kendine güvenen bir kurmay subaya benziyordu; daha on dokuzundaki bu yakışıklı genç adamın adı Mustafa Kemal'di... Selanikli Mustafa Kemal!...

* * *

O yıl Ramazan ayı okulların tatil olduğu zamana rastlamıştı. Bütün öğrenciler Selanik'te toplanmışlardı. Mustafa Kemal daha birkaç gün önce Selanik'e gelmişti. O günlerde çoğu kez, en sevdiği arkadaşlarından Eczacılık Okulu öğrencisi Ahmet Numan ve Mühendislik Okulu öğrencisi Asaf'la birlikte Mithatpaşa Caddesi'nden Kasımiye Camii'ne kadar olan yolda gezerlerdi.

Kasımiye Camii'nde teravih namazları büyük bir coşkuyla kılınırdı. Üç arkadaş teravih namazlarını burada kılarlardı.

Mustafa Kemal ve arkadaşları en deli dolu çağlarını yaşıyorlardı, başlarında kavak yelleri esiyordu. Üç arkadaş teravih na-

Levent Şahverdi Arşivi

mazlarından sonra yolların karanlığından yararlanarak tatilde tanıştıkları kız arkadaşlarıyla buluşuyorlardı...

Bir süre bu gece gezmeleri devam etti; fakat bir gece Mustafa Kemal gelmedi; ertesi gece, ondan sonraki gece de ortalarda yoktu... İki arkadaş merak içinde, Mustafa Kemal'in başına bir şey geldiğini düşünmeye başladılar. Endişeleri artınca bir gün kalkıp Mustafa Kemal'in evine gittiler. Zübeyde Hanım onları güler yüzle karşılayıp hatırlarını sordu, onlara kahve pişirdi; fakat o da birkaç gündür oğlunun nerede olduğunu bilmiyordu. Gerçi bazen geceleri eve geliyordu; ama gündüzleri geç vakit ortalardan kayboluyordu. Gittiği yer hakkında annesine de hiçbir şey söylemeden evden çıkıyordu. Karamsar ve düşünceli bir hali vardı...

İki arkadaş, bu durumun şaşkınlığı içinde Zübeyde Hanım'ın elini öperek evden ayrıldılar. Bu ziyareti takip eden birkaç gün daha Mustafa Kemal ortalarda görülmedi...

Artık Ramazanın son günleri yaklaşıyordu...

İki arkadaş, Ahmet Numan'la Asaf o gece yine her zamanki gibi Kasımiye Camii'ne doğru yürüyorlardı. Osman Hoca'nın Okulu'nun karşısındaki sokak başında bir kılıç şıkırtısı duydular! Dikkatle o yöne doğru bakarken biraz sonra köşeden Mustafa Kemal'in çıktığını gördüler.

Mustafa'nın yüzü asıktı ve solgun görünüyordu... Mustafa Kemal, hiçbir şey söylemeden başı önünde, arkadaşlarının koluna girip "*yürüyelim!*" dedi.

Yürüdüler! Vakit daha erkendi...

Vardar kapısı civarındaki kafeşantanlardan birine girmeyi kararlaştırıp bir arabaya bindiler. Bir iki dakika hiç konuşmadan derin bir sessizlik içinde, sadece atların nal seslerini ve araba yaylarının gıcırtılarını dinlediler... .

Bu derin sessizliği nihayet Ahmet Numan bozdu: Etrafına bakınarak, "*Yahu ne oluyoruz?*" dedi ve "*Bu sükûnet neden?*" diye devam etti. Sonra Mustafa Kemal'e dönerek, "*Hiç beklemediğin bir anda karşına çıkmamız suç mu oldu?.. Anlat bakalım*

Levent Şahverdi Arşivi

bu karanlık sokakta ne işin var? Ne arıyorsun? Kaç gündür ortalarda yoksun! Senin başından bir şeyler geçti galiba?"

Mustafa Kemal yarı ciddi, yarı şaka arkadaşının sözünü keserek, "*Bir yerde oturalım da anlatırım!*"dedi.

Bu sırada Asaf konuyu değiştirdi. Başka konulara geçtiler. Odeon Tiyatrosu'nun yanındaki kafeşantanın önünde arabacının eline beş kuruş sıkıştırarak arabadan indiler. Araba, gecenin karanlığında iri tıkırtılar bırakarak uzaklaştı... Müzik dışarıdan duyulabiliyordu.

Bu çalgılı kahvede çalışan Romanyalı üç kız kardeş vardı. Üç arkadaş, daha önce bu kızları kendi aralarında paylaşmışlardı: En büyükleri olan Fani, Mustafa Kemal'den hoşlanıyordu. Toni Asaf'ın, Janet ise Ahmet Numan'ın gözdesiydi.

Üç arkadaş, sık sık bu kafeşantana gelir, birkaç saat kalır, içkilerini yudumlar müzik dinler vakit geçirirlerdi. Mustafa Kemal, neşesiyle ve coşkusuyla arkadaşlarından ayrılırdı. Artık eski utangaçlığını üzerinden atmıştı. Arkadaşlarına şakalar yapıyor, kızlarla ilgileniyor ve hepsinden de daha iyi içiyordu.

Oysa ki bu gece durgun ve düşünceliydi; mahzun bir hali vardı. Kızlar da onun durgunluğunu fark etmiş olacaklar ki Fani, Ahmet Numan'ı çağırarak, kendine has şivesiyle, "*Kuzum! Nesi var Mustafa'nın*!" diye sordu.

Bu sırada kapıdan, binbaşı rütbeli bir subay girdi. Arkasında iri yarı iki Arnavut fedaisi vardı. Bu subay, hiç hak etmediği halde binbaşı rütbesiyle onurlandırılmış cahil bir adamdı. Ellerini arkasında birleştirerek kafeşantanı şöyle bir dolaştıktan sonra Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oturdukları masanın önünde durdu. İki elini masanın üzerine koyarak öne doğru eğildi, sert ve alaycı bir yüz ifadesiyle, baskı kurmaya çalışır bir tavırla bir şeyler söyledi. Tam Türkçe bilmiyordu; yarı Türkçe, yarı Arnavutça konuşmaya çalışıyordu. Kaba bir ses tonuyla, "*Lakırdı yok, gitmek var, hayda!...*" diye bağırdı. Önce, binbaşının ne demek istediğini anlayamayan üç arkadaş, daha sonra olup bitenin farkına vardılar. Meğerse iri yarı Binbaşı Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kızlarla ilgilenmelerinden hoşlanmamış, "*Bu*

Levent Şahverdi Arşivi

kızlarla bir daha konuşmayacaksınız buradan gideceksiniz!" diyormuş. Ahmet Numan, *"Niçin be beyim?"* diyerek ve alaycı bir şekilde onu taklit ederek, *"Yok, var başka laf!..."* diye bağırdı. Gençlerin sırtında üniformaları vardı, bu nedenle bir olay çıkmasını istemiyorlardı. Bu sırada yan masalardan birinde oturan orta yaşlı uzun boylu bir binbaşı işe karıştı. Bu kişi, Selanik Jandarma Alay Komutanı'ydı, sivil giyinmişti ve o da bir olay çıkmasını istemiyordu. Gençlere gitmeleri için öneride bulundu. Bunun üzerine Mustafa Kemal ayağa kalktı, üniformasını düzeltip kararlı bir ses tonuyla, *"Bir şartla arzunuza uyarız!"* dedi ve parmağıyla binbaşıyı işaret ederek, *"O da buradan çıkıp gitmelidir. Padişahın yaveri resmi kıyafetle kafeşantanda oturamaz!..."* dedi. Jandarma Alay Komutanı, kanun zabiti aracılığıyla Arnavut binbaşının da çıkartılacağını belirtti.

Gençler masalarından kalkarak kafeşantanın çıkış kapısına doğru yürüdüler. Sinirleri bozulmuş, canları sıkılmıştı... Mustafa Kemal, o sinirle Padişah ve istibdat hakkında bazı şeyler söyledi; fakat Ahmet Numan sözü döndürüp dolaştırıp yine Mustafa Kemal'in kaç gecedir neler yaptığına getirdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal her şeyi anlatmaya başladı.

İşin ucunda aşk vardı!

Mustafa Kemal, tanınmış bir kişi olan Şevki Paşa'nın kızı Emine'yle oğlu Ahmet'e geceleri ders veriyordu. Ne olduysa bu özel dersler sırasında olmuştu...

Şevki Paşa, namus ve şeref düşkünü, iyi bir aile babası ve Asaf (İlbay)'ın da aile dostuydu.

Arkadaşları, Mustafa Kemal'in durumunu anlamakta gecikmediler... Hatta Ahmet Numan, *"Peki, söyle bakalım dersler nasıl gidiyor? Bayan öğrencin, gözlerine bakmaktan fırsat bulup söylediklerini anlayabiliyor mu?"* diye şakayla karışık Mustafa Kemal'e takıldı. Mustafa Kemal, dudaklarında hafif bir gülümsemeyle Ahmet Numan'ın sırtına bir yumruk indirdi. Gülüştüler!... Ahmet Numan, *"Şaka bir yana, hayırlı olsun!"* diyerek arkadaşını kutladı.

Gençler, Selanik'in arka sokaklarında ilerliyorlardı... Evle-

Levent Şahverdi Arşivi

rine yaklaşmışlardı. Bu sırada Ahmet Numan, Mustafa Kemal'e bundan sonra kız arkadaşıyla nerede buluşacaklarını sordu. Mustafa Kemal, "*Galiba geceleri buluşmayacağız. Zaten gidilecek yer de pek yok. Çalgılı kahvelerde de tat kalmadı. Herhalde gündüzleri buluşuruz*" dedi.

Gençler sokağın başında ayrıldılar...

Mustafa Kemal tek başına Kasımiye Mahallesi'nin içlerine daldı. Arkadaşları Mustafa Kemal gözden kaybolunca kadar arkasından baktılar. Mustafa Kemal'in gönlünü kaptırdığını anlamışlardı. Asaf, "*Aşk sen ne büyüksün!*" diye mırıldandı ve iki arkadaş kol kola ıslık çalarak Selanik'in ara sokaklarında kayboldu... Bu sırada sokak aralarından uzak yakın köpek havlamaları duyuluyor, deniz tarafına doğru sıcak bir rüzgâr esiyordu.

* * *

Yakıcı sıcaklar devam ediyordu; hava o kadar boğucu ve sıkıcıydı ki ancak öğleden sonra sokağa çıkmak mümkün olabiliyordu.

Arkadaşları Mustafa Kemal'i bundan sonraki haftalarda ancak iki kere görebileceklerdi...

O, artık iftar yemeklerini de öğrencisinin evinde yiyor ve çoğu kez sahur vaktine kadar orada kalıyordu. Bu durum son zamanlarda Zübeyde Hanım'ın da canını sıkmaya başlamıştı. Anne, oğlunun eve geç gelmelerinden, değişen ruhsal durumundan hiç de memnun değildi. Oysa ki o, aylardır oğlunun İstanbul'dan dönmesini beklemiş, onun hasretiyle yanıp tutuşmuştu. Tatil bitmek üzereydi; ama o oğluna şöyle bir doyasıya sarılamamış, onunla yan yana oturup birkaç dakika konuşma fırsatı bile bulamamıştı.

Mustafa Kemal, artık bambaşka bir adam olup çıkmıştı. Sanki içten içe kendi kendini yiyip bitirir gibiydi. Arkadaşları bu durumun farkındaydı. Ona şaka yollu öğütlerde bulunuyorlardı; fakat Mustafa Kemal kendisine akıl verilmesinden hoşlanmadığından arkadaşlarının bu öğüt yollu konuşmalarına büyük tepki

Levent Şahverdi Arşivi

duyuyordu. Arkadaşları, Mustafa Kemal'in kara sevdaya tutulduğuna artık iyice inanmışlardı!

* * *

Günler hızla geçti ve ramazan bitti...

Mustafa Kemal'le genç sevgilisi Emine, bayramın üçüncü günü Telliçeşme karşısındaki "Yüksek Kahve" denilen yerde buluşmayı kararlaştırdılar.

Bu bahçeli kahve Islahhaneden inerken idadinin civarında Telliçeşme veya İdadi çeşmesi denilen yerdeydi. Bu çeşmeden sonra uzanan geniş cadde, Emlak-ı Şahane binalarının bulunduğu yoldan doğruca meşhur Beyaz Kule'ye çıkardı.

Emine daha önce hiçbir erkekle buluşmamış, randevuya alışık olmayan bir genç kızdı. Utana sıkıla verdiği söze sadık kalmak uğruna randevusuna geldi. Kalbi göğsünü yırtıp dışarı çıkacak gibi olduğundan, bir ara Yüksek Kahve'ye gitmekten vazgeçip eve dönmeyi düşünmüştü; fakat genç Mustafa Kemal fırsatı kaçırmak istemediğinden türlü süslü laflarla genç kızı ikna etmeyi başarmıştı.

Birlikte, binek arabalarının bulunduğu meydana kadar yürüdüler. Burada kapalı bir binek arabasına atlayıp yol boyu hiç konuşmadan, tekerlek tıkırtılarını ve nal seslerini dinleyerek, Floka Gazinosu'na gittiler.

Ve nihayet iki genç, gazinonun zevkle döşenmiş küçük özel odalarından birinde baş başa kaldılar...

Bir tatil dönemi devam eden öğretmenlik, bayram ertesi tatilin bitmesiyle sona erecekti. Mustafa Kemal, birkaç gün sonra İstanbul'a, okula dönmek zorundaydı. İşte bu nedenle Floka Gazinosu'nda yüz yüze gelen gençler, o gün bir karara varmak zorundaydılar.

Gazinonun özel odasında diz dize oturan iki sevgili, acı tatlı iki saat kadar konuştu. Onlar konuşurken, dalgaların sesi ve martı çığlıkları yankılanıyordu odanın renkli duvarlarında...

Floka Gazinosu'ndaki konuşma çok hazin oldu...

Levent Şahverdi Arşivi

İki sevgilinin gözleri ve elleri birbirine kenetlenmişti. Emine heyecandan titriyor, Mustafa ise boncuk boncuk terliyordu. Mutaassıp bir ailenin namuslu kızı Emine, daha konuşma başlar başlamaz ayrılmama çaresi olarak evliliği öne sürdü. Mustafa Kemal ise, eğitimini yarım bırakamayacağını söyledi ve en önemlisi her şeyden çok sevdiği vatanına karşı görevleri olduğunu belirterek bu oldubittiye razı olmadı.

Mustafa Kemal, boğazına tıkanmış bir yumrukla, gözleri cam gibi donuk, dudaklarından neredeyse dökülüverecek bir hıçkırığı zor zapt ederek genç kıza düşüncelerini anlatmaya çalışıyordu: Sevgilisine evliliğin ciddiyetinden bahsederek, ileride daha iyi koşullar altında evlenmenin daha doğru olacağını söyledi. Mustafa Kemal'in bu sözlerini yanlış anlayan Emine, bir an umutsuzluğa kapıldı ve titreyen narin ellerini yavaşça Mustafa'nın avuçlarından çekip hızla ayağa kalktı, yaşlı gözlerini son defa Mustafa Kemal'e çevirerek baktı ve "*Allahaısmarladık!*" diyerek süratle odadan çıktı...

Kıyıda coşkun dalga sesleri ve martı çığlıkları... İçeride romantik bir müzik... Mavi gözlü adam ne yapacağını şaşırmıştı; içten içe yıkılmış gibiydi... Genç kız odadan çıkarken, Mustafa Kemal mavi gözlerinden süzülen iki damla yaşı elinin tersiyle silip odanın penceresinden uzaklara dalıp gitti...

* * *

1899 yazının o genç masum kızı, ilk aşkını kalbinin derinliklerinde sakladı... Hiç evlenmedi ve bu hatıraya ömrü boyunca sadık kaldı...

Belki de sık sık, ayrıldıkları o günü ve Floka Gazinosu'nun o loş ışıklı odasını hatırlıyor ve içinden, "*Keşke zamanı geri çevirmek mümkün olsa!*" diye düşünüyordu.

Kim bilir, o an ellerini Mustafa'nın güven veren avuçlarından çekmemeyi ve o hazin sözü hiç söylememiş olmamayı ne kadar çok isterdi!

"*Allahaısmarladık!...*"

Levent Şahverdi Arşivi

Yasaklı Kitaplar

Mustafa Kemal Harp Okulu'nun ikinci ve üçüncü sınıflarında vaktinin önemli bir bölümünü kuramsal ve düşünsel konulara, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunlara, ülke yönetimindeki aksaklıklara ayırıyordu. Harp Okulu'nda, Osmanlı yönetimi tarafından yasaklanan bazı kitapları okumak gibi tehlikeli işlere kalkışıyordu.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat, Namık Kemal'in eserlerini okul idaresinin aldığı bütün önlemlere rağmen geceleri gizlice yatakhanede okuyorlardı.

Mustafa Kemal bir gece Namık Kemal'in "Vatan Kasidesi"ni teksirle çoğaltıp, bir kopyasını da Ali Fuat'a vererek, "*Fuat kardeşim, bunu ezberleyelim*" dedi. Ardından da alçak bir sesle, fakat yüksek bir heyecanla Ali Fuat'ın kulağına Namık Kemal'in şu dizelerini okudu:

"*Felek her türlü esbab-ı cefasın toplasın*
Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten."

Yine bir gün Mustafa Kemal bazı arkadaşlarıyla, yenilgiyle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı konuşuyordu. Birden üzüntüyle, Namık Kemal'in;

"*Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini*
Yokmuş kurtaracak bahtı kara maderini" dizelerini okudu.

Mustafa Kemal yıllar sonra 1919 yılının 24 Aralığı'nda Kırşehir'de kendisini dinleyen kalabalığa, bu dizeleri şu şekilde değiştirerek okuyacaktı:

"*Vatanın bağrına düşman dayasa hançerini*
Elbet bulunur kurtaracak bahtı kara maderini"

O günlerde düşman İzmir'e çıkmış, vatanın bağrına hançerini dayamıştı; fakat onu kurtaracak kişi de bulunmuştu. O kişi, daha Harp Okulu'ndayken bu şiiri belleğine kaydeden Mustafa Kemal'di...

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, Harp Okulu'nun ikinci sınıfını, 1900-1901 eğitim, öğretim yılında 420 arkadaşı arasında 11. olarak bitirdi ve üçüncü sınıfa geçti.

O, Harp Okulu'ndayken sınıfın en zeki öğrencilerinden biriydi. Duruşu, yürüyüşü, konuşması ve sergilediği tavırlar, çok daha olgun birine ait gibiydi. Çok kuvvetli bir ikna kabiliyetine sahipti. Herhangi bir kavgaya da karışmamıştı...

Mustafa Kemal "kitaplar üzerinde mütemadiyen kafa patlatan ezberciler gibi" çalışmazdı; özellikle merak ettiği konuların anlatıldığı derslerle ilgilenir, Matematik ve Edebiyata fazlaca düşkünlüğü her halinden belli olurdu. En çok okuduğu isimler arasında Tevfik Fikret başta gelirdi. Onun özellikle "Sis" manzumesini beğenirdi. Ayrıca Namık Kemal'i ve Abdülhak Hamit'i okumaktan da zevk duyardı.

En fazla ilgilendiği konular, dönemin felsefesi ve fikri akımlarıydı. Avrupa'da yeni yeni tartışılmaya başlayan ve Osmanlıya da sızan akımlar hakkında bilgi edinmeye çalışıyordu. Örneğin Darvin'in Evrim Teorisi ile ilgileniyor, Papazlar dini yayınını takip ediyordu.

Mustafa Kemal, sınıfının en yakışıklı, en şık, en temiz giyinen öğrencilerinden biriydi. Batı medeniyetinin Osmanlı'daki ilk uğrak yerlerinden Selanik'te büyümesinden dolayı "cemiyetin ince muaşeret kaidelerini" diğer arkadaşlarına oranla daha iyi biliyordu. Gayet iyi dans eden, Türkçeyi iyi kullanan, oldukça centilmen bir delikanlı olan genç adam, yakışıklılığı ve yüksek etkileme gücü sayesinde bilhassa çevresindeki kadınlar üzerinde çok çabuk ve derin etki bırakıyordu...

Batan Bir İmparatorlukta Asker Olmak

Mustafa Kemal, Harp Okulu'nun üçüncü sınıfında boş zamanlarının çoğunu yine Ali Fuat'la geçiriyordu: Ali Fuat'la Boğaz'da gezintiler yapıyor, akşamları da Ali Fuatların Kuzguncuk'taki yalısına gidiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Burada yemeklerden önce birkaç bira içtikleri de oluyordu...

Mustafa Kemal artık ders dışı konulara da hayli zaman harcıyordu. En çok ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgiliydi...

Öğrencilerin günde birkaç kez *"Padişahım çok yaşa!"* diye bas bas bağırdıkları Padişah II. Abdülhamit, artık gözden düşmüştü. Genç subaylar, Tıbbiyedeki genç ve aydın hürriyet taraftarlarının sürgün edildiği haberlerini duydukça içten içe isyan ediyorlar ve bir gün aynı şeylerle karşılaşacaklarını düşünüyorlardı. Devlet idaresinin iyi işlemediğini, suistimallerin alıp yürüdüğünü, memurların ve subayların maaşlarını alamadıklarını, buna karşılık saraya mensup sırmalı hafiyelerle, dalkavuklara maaşlarından başka, keseler dolusu altın verildiğini haber aldıkça Sultan Hamit'e zaten azalmış olan güvenleri büsbütün bitiyordu.

Ordunun ehliyetsiz kimselerin elinde değer ve saygınlığını yitirdiğini görüyorlardı. Merkezi Şam'da bulunan 5. Ordu'da seri ateşli toplar bile yoktu. Talimler ancak çok eskiden kalmış toplarla yapılabiliyordu. Donanma da kara ordusundan pek farklı değildi: Topların kamaları çıkarılmış, gemiler Haliç'te adeta çürümeye bırakılmıştı.

1897'de donanmanın Çanakkale Boğazı'ndan çıkması olay olmuştu. Yolda savaş gemileri birbirlerini yitirmiş, kazanlar patlamıştı. Hatta şiddetli yağmurlarda deniz subaylarının kamaralarından içeri giren sulardan kendilerini koruması için şemsiyeyle oturdukları rivayet oluyordu; fakat tüm bu olumsuz manzara karşısında yöneticilere "ülkeyi nereye götürüyorsunuz?" diyen birileri çıkmıyordu.

İşte bu koşullardaki bir ülkede Harbiyeliler, Fransız İhtilal Beyannamesi'ni, Batı'da insan haklarına ve hürriyetlerine verilen önemi gizli gizli okumuş, öğrenmişlerdi. Tüm amaçları, emperyalist ve monarşik baskıdan kurtulmak, geri kalmışlığın üstesinden gelmek ve ülkelerini "muasır medeniyetler" düzeyine çıkarmaktı...

Levent Şahverdi Arşivi

Arkadaşlarına Uyarılar

Mustafa Kemal'i üçüncü sınıfta en çok uğraştıran **hürriyet** sorunuydu. Ona göre ancak hürriyet sağlandıktan sonra yönetimdeki olumsuzlukları gidermek mümkün olabilirdi. Mustafa Kemal'in en duyarlı olduğu konulardan biri de "**vatanseverlikti.**" Hele bir Harbiyelinin vatansever olmaması düşünülemezdi. Ona göre bu duygu halka da aşılanmalıydı.

Hürriyet sağlanmadan yönetimin düzelmeyeceğine inanan Mustafa Kemal, kesinlikle örgütlenmek gerektiğine inanıyordu. Ona göre örgütü, ülke içinde ancak genç subaylar kurabilirdi.

Mustafa Kemal üçüncü sınıftayken kalabalık üçüncü sınıftan, ancak pek az kişinin Harp Akademisi'ne girebileceğini görüyordu. Geri kalanların ise atandıkları kıtalara dağılacaklarını düşünüyordu. Bu nedenle bu kişilerden güvendiklerine daha o günlerde gittikleri yerlerde örgütlenmeleri için öğütlerde bulunuyordu. Bir gün arkadaşı Ali Fuat'a, "*Biliyorum bu arkadaşlar erkânıharp olamayacaklar, fakat bizlere göre daha avantajlı durumda oldukları da bir gerçek; çünkü bizden önce ordu saflarına katılacaklar. Eğer Rumeli'ye giderlerse, erkânıharp çıktığımız zaman bizim için bir zemin ve ortam hazırlamış olacaklardır*" dedi.

Kurmay sınıflarına geçmiş olan Pirlepeli Ali Fethi de aynı düşüncedeydi. Mustafa Kemal, kendisinin kesinlikle kurmay subay olacağına inanıyordu. Bir gün, "*Ya erkânıharp olamazsan ne yaparsın?*" diye yarı ciddi, yarı şaka kendisine takılan Arif'i anında susturup, "*Seni bilmiyorum, ama ben kesinlikle erkânıharp olacağım*" diyerek, bu konudaki kararlılığını tüm açıklığıyla ifade etmekten çekinmemişti.

* * *

Mustafa Kemal, 1901-1902 eğitim öğretim yılında üçüncü sınıfı bitirdi. 459 arkadaşı arasından, üç yıllık notlarının toplamı üzerinden Harp Okulu'nu 8. bitirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şöyleydi:

"Sınıf-ı Salise Terbiyesi (41), İstihkâmat-ı Hafife (40), Fenn-i Esliha (45), Hıfzı's-Sıhha-yı Askeri (45), Coğrafya-yı Askeri (42), Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı (43), Talim Nazariyatı (44), Malumat ve Terbiye-yi Askeri (41), Lisan-ı Fransevi (43), İstikşafat-ı Askeriyye (17), İstihkam İşkali (18), Talim Ameliyatı (19), Tabiye Tatbikatı (18), Alman veya Rus Lisanı (36)

Sınıfın birincisi yine Ahmet Tevfik, ikincisi de yine Ispartalı Faik'ti.

Mezuniyet defterinde şöyle yazıyordu:

"Mustafa Kemal üç yıllık eğitim, öğretim döneminin ardından Harp Okulu'ndan 28 Kânunusani 1317 (10 Şubat 1902) Pazartesi günü neşet etti. (mezun oldu)"

Harp Akademisi

Sarı Paşa'nın Fikri Uyanışı

Mustafa Kemal Harp Okulu'nu bitirdiğinde yirmi bir yaşındaydı. Harp Okulu'ndan iyi dereceyle mezun olanlar, yine aynı yerde bulunan Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi) sınıflarına devam ederlerdi. Harp Akademisi üç yıl süren bir eğitim- öğretim programına sahipti. Bu üç yıllık eğitim-öğretimde başarılı olanlar "kurmay", diğerleri "mümtaz" yüzbaşı olarak orduya katılırlardı.

Mustafa Kemal, 10 Şubat 1902 Pazartesi günü Harp Akademisi'ne girdi. Mustafa Kemal, akademiye katıldığında sınıf mevcudu, topçu ve süvari okullarından gelenler ile birlikte sadece 43 kişiydi.

Ali Fuat da Mustafa Kemal'le birlikte kurmay sınıflarına devam etmeye hak kazananlardandı.Yine aynı sırada oturacaklardı. Ama bu sefer ufak bir problem vardı: Giyinişi, konuşması, yürüyüşü, kısacası her davranışıyla Mustafa Kemal'e benzemeye çalışan ve o öğrendi diye dansa başlayan Arif de aynı sırada oturmak istiyordu: "*Vallahi benden uysal bir arkadaş bulamazsı-*

Levent Şahverdi Arşivi

nız!" diye ısrar ediyordu. Mustafa Kemal ise Arif'in ısrarları karşısında, *"Dur hele, sılaya gidip dönelim, kolay!..."* diyerek onu oyalamaya çalışıyordu. Arif, yüz olarak da Mustafa Kemal'e çok benziyordu. Hatta okulda onları kardeş sananlar bile vardı...

Mustafa Kemal'le Ali Fuat'ın oturdukları sıranın arkasındaki sıranın başında Çerkez Fahri oturuyordu. Fahri, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından biriydi. Sınavlarda, gizlice Mustafa Kemal'in sırtına vurup kopya isterdi. Mustafa Kemal ise Fahri'nin tüm ısrarlarına rağmen kopya vermez, onun bu haline bıyık altından gülerdi.

Harp Akademisi'nin ilk günlerinde Mustafa Kemal, akademiye girmeye hak kazanamayarak, atandıkları görevleri başına gitmek için hazırlanan yeni subay arkadaşlarıyla, özellikle de Rumeli'ye gideceklerle ilgileniyor, onlarla uzun uzun konuşup öğütlerde bulunuyordu.

O günlerde bir öğleden sonra Makedonya'ya gidecek olan arkadaşlarından Refik'le uzun uzun konuştu: *"Merhaba Refik, nasılsın? Makedonya'ya gideceğini duydum. En uygun iklim Makedonya'dadır"* diye söze başladı. Daha sonra kolunu arkadaşının omzuna attı. İki arkadaş uzun koridorda yavaş adımlarla yürümeye başladılar.

Mustafa Kemal şunları söyledi:

"Makedonya'ya gitmen senin için büyük bir şans. Orda hem Batı'dan gelen fikirleri, hem de imparatorluğun içinde bulunduğu şartları yakından görebileceksin. Azınlıkların bağımsızlık için nasıl mücadele ettiklerine tanık olacaksın. Bunlar seni yıldırmasın! Sen artık gerçek bir subaysın, hepimizin amacı vatanımızı Düveli Muazzama'ya, azınlıklara ve yerli işbirlikçilerine karşı korumaktır. Hiç ama hiç aklından ***çıkarmaman gereken bir diğer husus da hürriyet mücadelesidir. Milletin menfaati için, vatanımızın menfaati için elimizden geleni yapmak zorunda olduğumuzu unutma. Ben Selanik'e geldiğimde seni mutlaka bulacağım. Allah hepimizin yardımcısı olsun"***

İki arkadaş sarılarak vedalaştılar...

Selanik'e sılaya döndüğü zaman Refik gibi genç subay-

Levent Şahverdi Arşivi

larla iletişim kuracaktı. Aslında Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde bir gizli örgüt kurup bu gizli örgütün ilk meyvelerini Makedonya'da toplamayı umuyordu. Bu nedenle Rumeli'ye gidenlerin üç yıl sonrası için uygun bir ortam hazırlamış olmaları son derece önemliydi.

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nin en hareketli ve en gözde öğrencilerinden biriydi.

Siyasal ve teorik konularda her geçen gün daha çok bilgi sahibi oluyordu. Türk ve dünya tarihi konusunda yerli ve yabancı kitaplar okuyor, okuduklarını arkadaşlarıyla paylaşıyor, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum hakkında derin analizler yapıyordu. Sonradan anılarında Harp Akademisi'nin ilk dönemleri hakkında şu bilgilere yer verecekti:

"Erkânıharp sınıflarına geçtik. Mutat olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Pek çok vatansever yazar ve şairi o yıllarda tandık. Kendimi bildim bileli Türklüğüm ile gurur duydum. Şair Mehmet Emin (Yurdakul)'in ilk defa Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum, 'Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur' mısralarıyla başlayan şiirinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç kaynağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım..."

Öğretmenleri

Mustafa Kemal'in bu fikri uyanışında, okuduğu kitaplar kadar Harp Akademisi'ndeki öğretmenlerinin de büyük katkısı vardı. İşte o yarının adamını şekillendiren belli başlı öğretmenler ve girdikleri dersler şunlardı:

Levent Şahverdi Arşivi

Topçu Feriki (Tümgeneral) Ahmet Muhtar Eski Osmanlı Seferleri Tarihi, Kurmay Binbaşı Refik Bey Napolyon ve Sair Savaşlar Dersi, Kurmay Yarbay Nuri Bey Tabiye, Pertev Paşa Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya- Avusturya, Prusya- Fransa Savaşları derslerine girerlerdi. Diğer öğretmenleri ise, Kurmay Albay Hasan Rıza Bey, Kurmay Albay Zeki Bey, Kurmay Yarbay Fevzi Bey'di...

Eski Osmanlı Seferleri öğretmeni Topçu Feriki Ahmet Muhtar Paşa, yazılı sınavlarda soruların yanıtlarından çok ne kadar yazıldığı üzerinde dururdu. Kim fazla yazdıysa en iyi notu ona verirdi. Mustafa Kemal de diğer arkadaşları gibi öğretmeninin huyunu çok iyi bildiğinden yazılılarda fazladan birkaç sayfa doldururdu. Hatta bazı öğrenciler çok sayıda sayfa doldurabilmek için çala kalem soruyla ilgili ilgisiz her şeyi yazarlar, konuyu uzattıkça uzatırlardı. Örneğin, soru eğer Niğbolu Savaşı ile ilgiliyse, o savaşın komutanı Yıldırım Beyazıt'ın dedesinden, ya da şehzadelik hayatından konuya girilirdi. Sınıfta bu konuda en uzman kişi ise Halil Yenimahalle'ydi. Bazen Mustafa Kemal kendisine takılır, "*Halil, Yıldırım Beyazıt'ın babası Sultan Birinci Murat'tan başla! Daha gerilere gitme!...*" derdi. Halil ise inadına, neredeyse Osmanlı'nın kuruluşuna kadar gider, okunması ayrı bir uzmanlık gerektiren bozuk Osmanlıcasıyla doğru yanlış, çala kalem ne varsa hepsini yazar, sayfalar doldururdu.

"Napolyon Bonapart ve Frederik Savaşları"nı okutan Kurmay Binbaşı Refik Bey, büyük kumandanların planlarına ve orduyu nasıl düzenlediklerine ilişkin ayrıntılara yeterince girmez, derin analizlerden kaçınır, konuyu şöyle bir anlatıp geçiştirirdi. Hatta zaman zaman sorular karşısında şaşırır, dersin hâkimiyetini sınıftaki zeki ve kurnaz öğrencilerden birine kaptırır, dersten bir sonuç çıkaramazdı. Çoğu kez öğrenciler dersin başıyla sonu arasında hiçbir ilişki kuramazlardı. Öğrenciler ona "General Mac" adını takmışlardı. Napolyon Bonapart, Bavyera'da Ulm'da 19 Ekim 1805'de Avusturyalıları korkunç bir yenilgiye uğratmış, General Mac kumandasındaki 40 bin kişilik bir Avusturya ordusu silah patlatmadan Fransızlara esir düşmüştü. Refik Bey de

Levent Şahverdi Arşivi

derslerinin sonunda General Mac'ın durumuna düştüğü için öğrenciler kendisine bu adı takmışlardı.

"Yüksek Matematik" öğretmeni Macit Bey ise gerek yazılı, gerekse sözlü sınavlarda ne yapar eder öğrencileri şaşırtırdı. Öğrencilerin hiç beklemedikleri yerden soru sorar ve bir yolunu bulup not düşürürdü. Bundan haz duyar gibiydi. Ahmet Muhtar Paşa'nın notu ne kadar bolsa, bunun da o kadar kıttı...

Pertev Paşa (Demirhan), Erkân-ı Harbiye ödevleriyle 1866-1871 Prusya-Avusturya ve Prusya- Fransa Savaşlarını uygulamalı biçimde okuturdu. Dersleri çok yaralı olurdu. Çok donanımlı, iyi yetişmiş ve dalında uzman bir öğretmendi. Tarihi olayları ezberletmek yerine, neden sonuç ilişkisini dikkate alan, olaylarla ilgili kapsamlı yorum ve değerlendirmeler yapan biriydi. Pertev Paşa'nın başka bir göreve atanması üzerine, yerine Kurmay Albay Hasan Rıza Bey getirilmişti.

Hasan Rıza Bey, Kastamonu'nun Tosya ilçesindendi. Bağdat valiliği de yapmış olan Namık Paşa'nın oğluydu. Bundan dolayı kendisine Bağdatlı da denirdi. 1895'de Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmış, "Kurmay Görevleri öğretmeni" olarak Harp Akademisi'nde görev almış, 1897'de Yunan Savaşı'nda Alasonya ordusu Kurmay heyetine atanmıştı. Yirmi sekiz yaşında binbaşılığa yükselmiş, Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na girdiği 1899 yılında bilgi ve görgüsünü artırmak üzere Almanya'ya gönderilmişti. General Hezler Kolordusu'nun albaylarından birine subay olarak verilmiş, bir yıl kadar da Alman Genelkurmayı'nın çeşitli şubelerinde çalışmıştı. Aynı zamanda Berlin Harp Akademisi'nin son sınıfına da devam etmişti. Almanya'dan ayrılırken Alman Genelkurmayı onunla ilgili raporda şu cümleye yer vermişti: "*Türk ordusu Büyük Erkân-ı Harbiye'sinde başkanlık yapabilir.*" Ömrü yetseydi belki bu makama da gelebilirdi; fakat Balkan Savaşı'nda İşkodra'yı savunurken Esat Paşa Toptani'nin adamları tarafından şehit edilecekti...

Hasan Rıza Bey, Mustafa Kemal'in derslerine girmeye başladığında henüz otuz iki otuz üç yaşlarında çok genç ve geleceği son derece parlak bir yarbaydı. Yürekli, dirayetli ve bilgili bir

Levent Şahverdi Arşivi

askerdi. Bir seksen boylarında, kumral, geniş omuzlu, üzerindeki üniformayı zarafetle taşıyan, kalemle çizilmiş gibi belirgin yüz hatlarına sahip ve son derce mütevazı bir insandı. "*Arkadaşlar, Alman ordusunu ayakta tutan güç, mutlak disiplindir. Ordu saflarına katıldığınız zaman bunu daima göz önünde tutun,*" derdi. Alman ordusundan örnekler verirdi. Gelecekte cepheden cepheye koşup, yeni bir devlet kuracak olan Mustafa Kemal, Hasan Rıza Bey'in derslerinden çok şeyler öğrendi.

Halepli Kurmay Albay Zeki Bey, "Kale savaşları"nı okuturdu. Hem dershanede harita üzerinde, hem de sınıf içinde öğrencilere tatbikat yaptırırdı. Mustafa Kemal de diğer arkadaşları gibi Zeki Bey'in uygulamalı derslerini ilgiyle izlerdi.

Zeki Bey, tatbikatta herkese bir görev verirdi. Kişileri bulundukları görevden alırken adeta gerçekte oluyormuş gibi davranır,"*Seni azlettim, yerine filancayı atadım*" derdi.

Bir gün Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından Müfit Kırşehir boş bulundu, azıl kararına karşı çıktı: "*Fakat ben görevimi yaptım. Niçin azlediyorsunuz, suçum nedir?*"dedi.

Albay Zeki Bey, yarı ciddi, yarı şaka şu cevabı verdi: "*İşte şimdi yanlış yaptınız, dikkatli değilsiniz. Çünkü azil davranışınızın bir ders dönemine ait olmaktan ileri gitmeyeceğini anlamanız gerekirdi.*"

Müfit'in tatbikatı gerçek gibi düşünüp, ciddi bir azille karşı karşıyaymış gibi davranmasına o gün herkes çok güldü... Dersten sonra Mustafa Kemal alaycı bir ifadeyle kendisine, "*Mülazımlıktan azledilmiş Kırşehirli Müfit Efendi buraya geliniz!*" diye takıldı.

Zeki Bey Balkan Savaşı'nda Komanova ordusu kumandanlığına kadar yükselecek ve I. Dünya Savaşı'nda Cemal Paşa'dan önce Şam'da ordu müfettişiyken Alman İmparatoru nezdinde askeri görevli olarak gönderilecekti.

Bir ara, "1870-1871 Fransa Savaşı'nı" Kurmay Yarbay Fevzi Bey okutmuştu. Fevzi Bey, Çanakkale Savaşları'nda Anafartalar Kolordu Kumandanıyken, 5.Ordu Kumandanı Liman Van Sanders Paşa'yla aralarında anlaşmazlık çıkınca, kumandanlık-

Levent Şahverdi Arşivi

tan düşürülerek emekliye sevk edilecek, yerineyse bir zamanlar öğrencisi olan Mustafa Kemal atanacaktı. Emekliliği çok kısa süren Fevzi Bey, Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Avusturya-Macaristan Hükümeti nezdinde Viyana ateşemiliteri olarak görevlendirilecekti.

Mustafa Kemal, Çanakkale'de Anafartalar'da hocasının yapamadığını yapacak, çok önemli ve parlak bir zafer elde ederek haklı bir şöhret kazanacaktı.

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde pek çok öğretmeninden etkilendi, pek çok öğretmeninden çok şey öğrendi; fakat onun üzerinde en derin etkiyi bırakan Trabzonlu Nuri Bey oldu. Mustafa Kemal ve sıra arkadaşı Ali Fuat, öğretmenlerinden en çok Nuri Bey'i severdi.

Mustafa Kemal'e, Nuri Bey'in çok iyi bir öğretmen, daha da önemlisi çok değerli bir insan olduğunu söyleyen ilk kişi Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa'ydı. İsmail Fazıl Paşa bir gün Ali Fuat'a ve Mustafa Kemal'e, "*Nuri Bey'in derslerine ilgi gösterip, dikkatle dinlerseniz çok şey kazanırsınız Mesleğinde güçlü ve geniş bir görüşe sahip bilgili bir askerdir*" diye öğüt vermişti.

Nuri Bey, gerçekten de çok kültürlü, son derece aydın, bilime ve bilginin gücüne inanan, askeri stratejide "üstat" sayılan bir kurmay yarbaydı. Tabiye okutuyordu. Öğrencileriyle arasında mesafeli bir yakınlık kurmuştu. Aradaki uzaklığı korumakla birlikte çoğu kez öğrencilerine karşı içten ve ağabeyce davranıyordu. Sadece ders vermekle kalmıyor, öğrencilerinin her türlü sorunuyla yakından ilgilenip çözümler üretmeye çalışıyordu.

"*Bir Erkânıharp zabiti askerlik dışında kalan bilgilerle de donanmış olmalıdır. Yarın hepiniz birer kumandan olacak, sorumluluk yükleneceksiniz*" diyordu.

Nuri Bey, I. Dünya Savaşı seferberliğinde kolordu komutanı olacak, fakat savaşa girmeden önce bir kaza sonunda ölecekti.

Yarbay Nuri Bey'in derslerinde anlattıklarını Mustafa Kemal hayatının sonraki dönemlerinde uygulama fırsatı bulacaktı. Nuri Bey'in dersleri sayesinde kafasında askerliğin incelikleri

Levent Şahverdi Arşivi

hakkında yeni düşünceler belirecek, yeni stratejiler geliştirme konusunda Nuri Bey'in anlattıkları ona yol gösterici olacaktı.

Gerilla Dersi

Yarbay Nuri Bey, bir gün Tabiye dersinde geniş bir şekilde gerilladan söz etti. Gerilla nedir, ne değildir? Konusu üzerinde uzun uzun durdu. Açıklamalarda bulundu ve bir ara, "*Arkadaşlar,*" dedi ve ekledi: "*Gerilla olmak ne kadar güçse, onu bastırmakta o oranda güçtür.*" Öğrenciler Nuri Bey'den birkaç örnek vermesini rica ettiler.

Bu arada Mustafa Kemal elini kaldırıp söz istedi. Söz alınca ayağa kalktı. Üzerine yapışan üniformasını düzelterek yumuşak bir ses tonuyla konuşmaya başladı. Diğer arkadaşları da dikkatle onu dinliyorlardı: "*Efendim, acaba konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, olayın ülkenin her hangi bir yerinde olmuş gibi açıklanması mümkün müdür?*" dedi. Mustafa Kemal'i arkadaşlarından Tevfik Selanik de destekledi. Bunun üzerine Nuri Bey, "*Öyle ise Boğaz'a ait haritalarınızı açın*" emrini verdi. Öğrenciler hep beraber haritalarını tahta sıraların üzerine açtılar. Mustafa Kemal ve Ali Fuat aynı harita üzerinde çalışacaklardı. Mustafa Kemal, elini Boğaz ve İstanbul üzerinde gezdirdi. Bu sırada Nuri Bey elindeki cetvelle Dudullu Köyü'nü işaret ederek, "*İsyanın bu köyde çıktığını varsayın*" dedi.

Öğrencilerin ilgisi iyice arttı. Nuri Bey, isyanın iki kol halinde geliştiğini var sayıyordu. Bir kol Beykoz'a, bir kol da Üsküdar üzerine yürüyordu. Üsküdar'a yürüyen kol hükümet güçleri tarafından yenilgiye uğratılmış ve dağıtılmış varsayıldı; fakat Beykoz'a kadar gelmeyi başaranlar, gece karanlığından yararlanarak, kayıklarla önce Ortaköy'e, sonra da yaya olarak ve hızla Ortaköy sırtlarına çıkmış var sayıldı.

Öğrenciler iyice meraklandı. Acaba daha sonra ne olacaktı. Bu kolun yönü ve amacı neydi? Öğrenciler kendi aralarında fısıldaşmaya başladılar. Nuri Bey, "*Sorun burada bitmiştir*" dedi ve öğrencilerine cevaplanmak üzere iki soru sordu: "*Bir: Bu isyan*

Levent Şahverdi Arşivi

ne için yapılabilir ve nasıl sürdürülebilir? İki: Hükümet ve ordu isyanı nasıl bastırabilir?"

İşte tam o anda Mustafa Kemal bir defa daha elini kaldırıp söz istedi ve hocasına şu soruyu sordu: "*Neden isyanın Dudullu'da çıktığını farz ediyorsunuz da başka bir yer göstermiyorsunuz?"* Nuri Bey bu soruya, "*Tatbikat sorularında mümkün oluğu kadar gerçek durumları bulmaya çalışmak gerekir. Bir isyan ya içeride ya da dışarı da olabilir"* diye cevap verip sınıfta bir baştan bir başa yürüdükten sonra Mustafa Kemal'in oturduğu sıranın çaprazında durdu ve Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakarak şöyle dedi: "*Ne demek istediğimi anladınız mı?*"

Dersten sonra Mustafa Kemal, Nuri Bey'in arkasından koşarak koridorda ona yetişip merakla, "*Efendim. Bu söylediğiniz gerilla gerçek olabilir değil mi?"* diye sordu. Nuri Bey, kendine özgü ve her zaman kullandığı "*nevima*" sözcüğünü de kullanarak, "*Olabilir..*" dedi ve ekledi: "*Fakat artık bu kadarı yeterli."* Mustafa Kemal, olduğu yerde kaldı. Nuri Bey ise hızlı adımlarla yürüyerek koridorun sonunda gözden kayboldu...

Mustafa Kemal, o günden sonra bu gerilla meselesini hiç unutmadı. Hep, "*acaba gerçekten ülkenin her hangi bir yerinde iç ve dış düşmanlara karşı gerilla savaşı verilebilir mi?*" sorusuna cevap aradı.

Mustafa Kemal, Nuri Bey'in o Tabiye dersinin ilk uygulama alanını Trablusgarp Savaşı'nda bulacaktı. 1911-1912 yılları arasında Trablusgarp'ta bölge halkına gerilla savaşını öğretip, İtalyanlara karşı gerilla metotlarıyla savaşacaktı. Nitekim o günlerde arkadaşı Ali Fuat'a Tobruk'tan gönderdiği bir mektupta Nuri Bey'in gerilla metotlarını başarıyla uyguladığını yazacaktı...

Akademide Bir Hatip

Mustafa Kemal'in Cuma Konferansları

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde hem askeri stratejiler, hem de kuramsal düşünceler konusunda kendini yetiştirdi;

Levent Şahverdi Arşivi

üstelik sadece kendini yetiştirmekle kalmadı, okuduğu kitaplardan ve gazetelerden edindiği bilgileri arkadaşlarıyla paylaşmanın yollarını da aradı. Girişimci bir yapıya sahip olmasının da etkisiyle pek çok arkadaşını vatan, hürriyet ve bağımsızlık gibi konularda aydınlattı.

O günlerde Harp Akademisi'ndeki arkadaşlarına değişik konularda konferans niteliğinde konuşmalar yapıyordu. Daha çok gençti, ama felsefi, sosyal ve kültürel konularda bir hayli bilgi birikime sahipti.

Harp Akademisi'nde her cuma akşamı kapılar kapandıktan sonra öğrenciler bir sınıfta toplanırdı. Mustafa Kemal, üzerine sımsıkı oturan şık üniformasıyla ve elinde bazı kâğıtlarla, hızlı adımlarla kürsüye çıkar, tıpkı bir hatip gibi Paris'ten gelen Türkçe ve Fransızca gazetelerden öğrendiklerini arkadaşlarına aktarırdı. O zamana kadar "*Padişahım çok yaşa!*" demekten başka bir şey bilmeyen birçok arkadaşı için Mustafa Kemal'in anlattıkları çok dikkat çekiciydi.

Yine bir cuma akşamıydı... Sınıfın mümessillerinden Şevki, Ali Fuat'a "kapılar kapandı!" anlamına gelen bir işaret yaptı. Harp Akademisi'nin arka tarafındaki dersliklerden birinde yine çok sayıda öğrenci toplanmış, Mustafa Kemal'in akşam konferanslarından birini bekliyordu.

Odayı aydınlatan gaz lambasından etrafa sönük bir ışık yayılmıştı... Oda soğuk ve loştu... Dışarıdan içeriye ara sıra silik insan sesleri ve gece kuşlarının cılız ötüşleri sızıyordu.

Öğrenciler kendi aralarında, acaba Mustafa Kemal bu gece hangi konuda neler söyleyecek diye fısıldaşıp konuşuyordu.

Derken birden mümessil Şevki ve Ali Fuat arka arkaya sınıfa girip, "*asayiş berkemal, kapılar kapandı!*" diye seslendiler.

Bu arada Mustafa Kemal sınıfa girdi... Yine her zaman ki gibi şık, mağrur ve dinç görünüyordu... Arkadaşlarına yumuşak bir ses tonuyla, "*İyi akşamlar arkadaşlar!*" diyerek, elindeki siyah dosyayla birlikte, her zamanki gibi hızlı adımlarla kürsüye çıktı. Önce dosyayı açıp içindeki kâğıtları belirli bir sıraya dizdi. Bu sırada arkadaşları ön sıralara toplanmışlar Mustafa Kemal'in

Levent Şahverdi Arşivi

gözünün içine bakıyorlardı. Her zamanki gibi Asım Gündüz ve Ali Fuat en önde oturuyordu. Mustafa Kemal kurmay tarzı kesilmiş sık sarı saçlarını parmaklarıyla şöyle bir arkaya doğru taradıktan sonra, iki elini kürsünün üzerine koyup hafifçe öne eğilerek etkili bir ses tonuyla ve ciddi bir yüz ifadesiyle şunları söyledi:

"Altı yüz yıl kadar önce Anadolu'da doğan Osmanlı İmparatorluğu, 350 yılda Viyana kapılarına kadar ilerledi. İmparatorluğu güçlendiren manevi faktörler zayıfladığı için yavaş yavaş Viyana, Budapeşte, Belgrat elden çıktı. Artık bir avuç Rumeli toprağına sığındık. Şimdi de elimizde kalan küçük toprak parçasını Ruslar ve Avusturyalılar almak istemekteler. Rusların bütün emelleri kendi ırklarından saydıkları Bulgarlar ve Sırplara Balkanları peşkeş çekmektir".

Ses tonunun gittikçe yükselmesinden içten içe bu duruma büyük öfke duyduğu anlaşılıyordu. Bu arada, ön sırada oturan Ali Fuat, yanındaki Asım Gündüz'ün kulağına eğilerek, "*Asım, Mustafa Kemal'in bu söylediklerini iyi dinle, korkarım onun söylediği şeyler pek yakında gerçek olacak*!" dedi. Bunun üzerine Asım Gündüz Ali Fuat'a, "*Merak etme Ali, ben Mustafa'nın söylediklerini cümle cümle hafızama nakşediyorum. İnan bana bir gün bu konuşmaları satırı satırına yazacağım!*" diye karşılık verdi. Gerçekten de Asım Gündüz yıllar sonra anılarında Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'ndeki bu konferanslarına da yer verecekti.

Mustafa Kemal bir süre, önündeki sararmış kâğıtları karıştırdıktan sonra kürsüdeki kristal bardaktan bir yudum su içerek konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Tarihte inkılaplar önce aydın kişilerin kafasında fikir halinde doğmuş, zamanla toplumu sarmıştır. Bakınız dünkü vilayetimiz Yunanistan'ın bir milli şairi vardır. Bu şair şiirleriyle Bulgarları mütemadiyen kurtuluş hareketine, miskinlikten kurtulmaya çağırmıştır. Milletine, tarihine âşık olan bu sanatkar kısa zamanda kiliseye hâkim olmuş, şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmaya başlamış, yüzyıllardır bizlerin çobanı

Levent Şahverdi Arşivi

olduğumuz Bulgarlar onun gösterdiği yolda istiklallerine kavuşmuşlardır. Belki de bir süre sonra bizden başka yurt topraklarını isteyecekler ve alacaklardır.

Sırpların da iki gözü görmeyen bir milli şairleri vardır. O da aynı yoldan yürüyerek milletine milli duyguları, istiklal fikrini aşılamıştır. Şiirlerinde Miloş Kaploviç'lerden, Sultan Murat'tan bahsederek toplumun hafızasına milliyet fikrini aşılamıştır. Onun bir şiirinde Sultan Murat'ın şu sözleri vardır: Hıristiyanlara zulüm etmeyiniz... Zülüm ve istibdat saltanat ve hâkimiyeti parçalar

O şiirlerinde istiklal fikrini işler ve bunu savunurken, gerçekleri de gizlememek gerektiğini göstermiştir.

Yunanlıların da böyle bir milli şairleri vardır. O da yıllar boyu Eski Yunan medeniyetini şiirleriyle anlatırken ulusuna güç kazandırmak, hürriyet için birlik ve beraberlik şartını telkin etmek istemiştir.

Bütün milletlerin böylesine çırpınan, milletini uyandırmak isteyen milli şairleri, aydınları vardır.

Başka milletlerin şairleri, münevverleri (aydınları) böyle çalışıp, milletlerini uyandırırken, nerede bizim mütefekkirlerimiz? Bizim bir Namık Kemal'imiz var. O Türk milletinin yüz yıllardan beri beklediği sesi verdi."

Mustafa Kemal bu sözlerin ardından derin bir nefes alıp sağ elinin işaret parmağını sınıfa doğru uzatarak ve ses tonunu biraz yükselterek şunları söyledi:

"Arkadaşlar! Bize büyük görevler düşüyor. Yarın görev alıp gittiğimiz her yerde milletimizi yetiştirmek için zabitlerimizin muallimi olacağız. Gittiğimiz yerlerde münevver gençlerle arkadaşlık ederek onları bu istikamete sevk edeceğiz. Vatanımızı ve İmparatorluğu büyük tehlikelerin beklediğini hatırdan çıkarmamak durumundayız. "

Mavi gözlü genç adam, her zaman olduğu gibi o gece de bir lider gibi, bir ihtilalci gibi, geleceği gören bir kâhin gibi konuştu.

Mustafa Kemal, konuşmasını sürdürürken gittikçe yakınla-

Levent Şahverdi Arşivi

şan ayak sesleri duyuldu. Öğrenciler kendi aralarında fısıldaşmaya başladı. Derken dersliğin kapısı birdenbire ağzına kadar açıldı. Kapıdaki gözcü, nefes nefese içeriye girdi. Bu sırada Mustafa Kemal konuşmasını kesti. Gözcü heyecanla, nöbetçi subayın gelmekte olduğunu haber verdi. Mustafa Kemal, önündeki kâğıtları toplayarak üzgün ve öfkeli bir halde kürsüden inmek zorunda kaldı.

* * *

Harp Akademisi'nde zaman su gibi akıyordu... Mustafa Kemal sıladan, Selanik'ten annesinin yanından yeni dönmüştü ve çok üzgündü... Aslında bu durum Mustafa Kemal için son derece normaldi; çünkü o her sıla dönüşü böyle üzüntülü ve içine kapanık oluyordu.

İkinci sınıfa başlayacaktı...

Tatil dolayısıyla Selanik'te bulunduğu dönemde Fransız Frerler Okulu'nun dil kurslarına katılmıştı. Kurs öğretmeni Papaz, hem kendisine ders vermiş hem de ona Figaro gazetesinde Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili haber ve makaleleri okumuştu. Bütün yabancı yayınlar Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmek üzere olduğunu gösteriyordu; üzüntüsünün kaynağı buydu.

Harp Akademisi'nin loş sınıflarından birinde yine bir cuma akşamı bu üzüntüyle kürsüye çıkan Mustafa Kemal şöyle konuştu:

"*Arkadaşlarım, sizlere üzülerek ifade etmek zorundayım ki Osmanlı İmparatorluğu'nun temelleri Avrupa yakasında iyice sarsılmıştır. Rumeli'de Sırp, Yunan ve Bulgar komitacılarını besleyen Ruslar dedelerimizin kanları pahasına aldıkları bu Türk yurdunu bizden koparmak gayretindedirler. Bu bölgede orduların başında bulunan kumandanlar acz içindedirler. Avrupalıların Kızıl Sultan adını verdikleri Padişah Abdülhamit ise orduya bakmamaktadır. Aylardan beri maaş alamayan zabitlerin bulunduğunu öğrendim. Orduda talim ve terbiye yoktur. Donanma Haliç'te çürümektedir. Bu asırda böyle hükümdarı bulunan bir devleti kolay yaşatmazlar.*"

Levent Şahverdi Arşivi

Öfkelenmişti! Yumruk yaptığı sağ elini aniden önündeki ahşap kürsünün üzerine indirdi. Kürsüdeki kristal bardakta bulunan suyun birkaç damlası sarsıntının etkisiyle etrafa saçıldı. Akşam mahmurluğuyla iyice kendinden geçmiş olan arka sıralardaki bazı öğrenciler çıkan sesin etkisiyle irkilip hemen toparlanarak Mustafa Kemal'in öfke dolu, fakat anlam yüklü sözlerini can kulağıyla dinlemeye devam ettiler.

Sarı Paşa, tarihten dersler çıkararak konuşuyordu:

"Nerede Fatih, Yıldırım, Kanuni, Üçüncü Selim gibi kumandanlar? Son devir Osmanlı Padişahları hep cahil ve zavallı kimseler... Kendileri cahil oldukları için de memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek vezirlere asla tahammül edememişler, memleketi bu hale sürüklemişlerdir. Abdülmecit, Mustafa Reşit Paşa'dan; Abdülaziz, Ali ve Fuat Paşalardan; Abdülhamit, Mithat Paşa'dan, Hüseyin Avni Paşa'dan daima korkmuştu. Sıkışık zamanlarda onları sadarete layık görmüşler, tehlikeyi atlattıktan sonra Mahmut Nedim gibi dalkavukları, hırsız ve uğursuzları iş başına getirmişlerdir. Şunu iyi bilelim ki Mithat Paşa sağ olsaydı, Hüseyin Avni Paşa öldürülmeseydi ne ordumuz, ne de donanmamız bugün ki hale düşerdi. Akdeniz de ikinci durumda olan donanmamız, Karadeniz de Ruslara her halde dersini verecek, 1877-1878 Seferinde Ayastefanos'a kadar çekilmeyecektik. Türk-Yunan Savaşı'nda bu donanmayı Haliç'ten çıkamayacak hale getirmek suç değil midir? Millet Padişahından neden hesap sormamalıdır? Bir hıyanet olan bu hareketlerde bulunan bir insanı Fatihlerin, Yavuzların torunu olarak kabul etmek mümkün müdür?" diyerek sözlerini bitirdi.

Kurmay tarzı kesilmiş sık sarı saçları alnına doğru savrulmuş, alnının her iki yanından sızan ter tomurcukları çenesinin altına doğru kaymaya başlamış, kaşları çatılmış, elmacık kemikleri her zamankinden daha belirgin hale gelmişti... Öfke, kızgınlık, hüzün gibi duygular ve geleceğe ait düşünceler mavi gözlerinin derinliklerinden fırlayacak gibiydi. Önünde duran sararmış kâğıtları özensizce bir araya toplayıp dosyaya yerleştirdi. Siyah

Levent Şahverdi Arşivi

kaplı dosyasını koltuğunun altına aldı ve üzerine yapışan üniformasına çekidüzen vererek kürsüden indi...

Başyazar Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde daha çok arkadaşını fikri bakımdan aydınlatabilmek için, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en önemli iletişim aracı olan gazeteden yararlanmaya karar verdi.

Bazı arkadaşlarının da yardımıyla bir gazete çıkaracaktı... Gerçi bu bir okul gazetesi olacaktı; fakat her şeye rağmen çok dikkatli olmalıydı; çünkü çok sayıda aydın, gazete çıkarıp Saray'a göre zararlı düşünceleri yaydıkları için tutuklanıp sürgünle cezalandırılmıştı. Abdülhamit bu aydınların yazılarını ve kitaplarını okumayı da yasaklamıştı. Bu yasak, Harp Akademisi öğrencileri için de geçerliydi; fakat her şeye rağmen o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Selanik gibi, özellikle merkeze uzak eyaletlerinde müthiş bir hareketlilik vardı. Jön Türk aydınları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, Batı'nın siyasal ve kültürel aydınlanmasının bir benzerini Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirmenin ince hesaplarını yapıyor; meclisin açılmasını, anayasanın ilanını, kadınlara Batı'dakine benzer haklar tanınmasını, hurafe ve batıl itikatların yerini bilimin alması gerektiğini savunuyordu. Jön Türklerin sayıları gün geçtikçe artıyordu. Çıkardıkları gazetelerde tüm baskıları hiçe sayarak çağdaş değerleri savunmaktan çekinmiyorlar, Padişah'ı bile en açık şekilde eleştirebilme cesareti gösterebiliyorlardı. Onların yazılarını, Harp Akademisi'nin kapalı kapıları ardındaki genç kurmay subay adayları, geceleri yatakhanelerinde gizli gizli okuyorlardı.

Mustafa Kemal'in bütün amacı, gelecekte Osmanlının kaderine hükmedecek Harp Akademisi'ndeki arkadaşlarının gerek yurt içindeki, gerekse yurt dışındaki fikir akımlarından, siyasi ve kültürel gelişmelerden daha fazla haberdar olmalarını sağlamaktı. İşte Mustafa Kemal'i geceler boyu uykusuz bırakan, okulda bir gazete çıkarma düşüncesi bu amaca yönelikti.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'ndeki bazı arkadaşlarının yardımını alarak iki sayfalık bir okul gazetesi çıkarmak için gizli gizli çalışmaya başladı. Özellikle İsmail Hakkı, Ömer Naci ve Ali Fuat gazetede yer alacak yazıları okunaklı bir el yazısı ile çoğaltarak Mustafa Kemal'e yardımcı oluyorlardı. Gazetecilik işinin lideri ve örgütleyicisi Mustafa Kemal'di. Bu nedenle en büyük yük onun omuzlarındaydı.

Harp Akademisi'nde birinci sınıfın yanındaki küçük dershanede veteriner öğrencileri ders görürlerdi. Sayıları kurmay subay adayı öğrencilere göre oldukça azdı; fakat içlerinde oldukça açık fikirli gençler vardı. Mustafa Kemal ve arkadaşları gazeteyi bu derslikte hazırlıyorlardı.

Hazırlanan gazeteler son derece gizli bir şekilde okulda elden ele dolaştırılıyordu.

Gazetede yayımlanacak yazıları genellikle Mustafa Kemal yazıyordu. Mustafa Kemal yazılarında daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılar, emperyalist devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için oynadıkları oyunlar, Batı medeniyeti ve Batı'da ortaya çıkan felsefi ve bilimsel gelişmeler, hürriyet, Meşrutiyet, kadın hakları, milli irade ve Türk milliyetçiliği gibi konulardan bahsediyordu.

Aykırı Bir Makalenin Düşündürdükleri

Bir gün Harp Akademisi öğrencilerinden biri Mustafa Kemal'e gazetede yayımlanması için bir yazı getirdi. Yazı, Fransız gazetelerinde çıkan bazı makaleler ve yerli, yabancı çok sayıda kitap taranarak hazırlanmıştı. Yazıda, Batı'da din ve tanrı konusundaki tartışmalara yer verilmiş ve pozitivizm, materyalizm gibi akımlar anlatılmıştı. Mustafa Kemal, söz konusu yazıyı kafasını kaldırmadan, başından sonuna kadar büyük bir dikkatle okudu.

Yazı oldukça radikal ve kapsamlıydı:

"*Din ve Tanrı konusundaki münazaralar antik çağlara kadar dayanmaktadır. Bu münazaralarda öteden beri kâinatın nasıl*

Levent Şahverdi Arşivi

meydana geldiği sorusu, insanların en çok cevap bulmaya çalıştığı soruların başında yer almıştır. Antik dönem mütefekkirlerinden Aristo, kainatın öteden beri var olduğunu düşünmekteydi. Fakat Aristo, doğa nizamının yaratıcısı sorunuyla uğraşmadı. Bu sorun, Hıristiyanlığın ve daha sonra İslâmiyet'in doğuşuyla itikat tarafından kendiliğinden çözüldü. Bu ilahi dinlere göre, doğa nizamını yaratmış olan Tanrı idi; binaenaleyh bu yüzeysel bir çözümdü. Tanrı'nın kendi kendine işleyen bir doğa nizamı yaratmış olup olmadığı veya doğanın nizamında oluşan tüm hadiselerde Tanrı'nın iradesini gösterip göstermediği önemli bir sorun olarak hâlâ ortadaydı. Kâinatın her zerreciğinin hareketi her defasında Tanrı'nın iradesiyle mi ilham edilmişti, yoksa Tanrı'nın evreni harekete geçirmesiyle her şey kendiliğinden mi işlemeye başlamıştı? Avrupa'da St. Thomas'a kadar olan dönemde doğa nizamı kavramının en belirgin özelliği Tanrı'nın iradesine boyun eğen, fakat kendisine has dahili mantığı bulunan ezeli ve ebedi maddenin kendi kendine oluştuğu söyleniyordu.

Ortaçağa gelindiğinde Avrupa'da din ve Tanrı konularını münazara etmek neredeyse imkânsız hale gelmiş, skolastik düşünce tüm Avrupa'yı zifiri bir karanlık içinde bırakmıştı. Ortaçağda Avrupa'da ilim ile din arasına kalın bir çizgi çizilmişti, Fakat tebeddül eden (değişen) zaman din ve Tanrı konusundaki münazaralara da yeni bir veçhe kazandırdı. Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleriyle Ortaçağ ın karanlığı, bilimi dışlayan skolastik düşüncesi yıkıldı. Kilise ve Papa eski haşmetini yitirdi. Ruhbanlar ile laikler arasındaki mücadelenin laikler lehine sonuçlanması ve pozitif bilim alanında her geçen gün meydana gelen yeni gelişmeler din ve Tanrı'nın eski önemini yitirmesine sebep oldu.

Batı'da din ve Tanrı konusundaki münazaralar 17. asırdan itibaren çok ciddi bir hal almıştır. Pozitivizm gibi cereyanlar bu münazaraların 19. asırdaki akisleri olarak ortaya çıktı. Leibniz'in, "içinde yaşadığımız dünyanın mümkün dünyaların en mükemmeli olduğu ve Tanrı'nın bu dünyadaki kötülüklerden sorumlu olmadığı" şeklindeki meşhur fikrine ve bu fikrini

Levent Şahverdi Arşivi

desteklemek için yazdığı "Tanrı Müdafaası"na (Theodicee), Voltaire alaycı bir şekilde yaklaşmış ve binlerce insanın ölümüne yol açan Lizbon depreminden sonra daha kötümser bir nazarla (bakış açısıyla), dünyada umumi bir kötülük olmadığı veya Tanrı'nın bu konudaki kötülüklerden sorumlu olmadığı şeklindeki Leibnizci iyimserliği kuvvetlendirmek amacıyla, "Candide" adlı Romanı başta olmak üzere tenkitler yazmıştı. Yine din ve Tanrı tartışmalarında İngiliz şüpheci düşünür David Hume'un, "...ya Tanrı evrendeki kötülüğü ortandan kaldırma gücüne sahiptir, ancak onu ortadan kaldırmak istememiştir. O halde kötü niyetlidir veya ahlaki olarak kötüdür, ya da onu ortadan kaldırmak istemekte, ancak buna gücü yetmemektedir; o halde güçsüzdür." dediği bilinmektedir. 18. asrın meşhur Alman filozofu Kant'a göre de bu dünyada Tanrı iradesinden bağımsız evrensel ve umumi bir iyi ve kötü vardır ve bir şey Tanrı iyi dediği için iyi veya Tanrı kötü dediği için kötü değildir. Tersine bir şey yapısı gereği iyi olduğu için, Tanrı onu emretmek zorundadır.

Voltaire, David Hume, Kant gibi 17. ve 18. asrın meşhur mütefekkirleri din olgusunun ve Tanrı'nın tamamen reddinden ziyade, dinin ve Tanrı'nın egemenlik alanının ne olup olmadığını münazara etmişlerdi. Zamanla daha radikal mütefekkirler ortaya çıktı. Örneğin, 18. asır boyunca meşhur Fransız mütefekkirlerinden özellikle De la Mettrie ve d'Holbach gibi mütefekkirler başta olmak üzere, Ansiklopedisiler ve materyalistler, din ve Tanrı konusunda çok daha sert ve acımasız tenkidlerle ortaya çıkmışlardı."Bu filozoflar Voltaire'in esas olarak Tanrı'ya değil de kiliseye karşı yönelttiği, meşhur "alçağı ezin" (ecrasez L'infame) sloganını doğrudan doğruya Hıristiyanlığa ve onun temel kavramı olan Tanrı kavramına yöneltmekten çekinmemişlerdi. 19. asrın Avrupa'sında başta Büchner, Moleschott ve Haeckel olmak üzere Alman biyolojik materyalistleri ve başta Comte olmak üzere Fransız pozivitistleri kendi anlayışları doğrultusunda bu tenkidleri sürdürmüşlerdi.

Fransız materyalist mütefekkirlerden olan ve materyalizmi sistemleştiren Paul Henri Baron d'Holbach (1723-1789) "Doğa

Levent Şahverdi Arşivi

Sistemi" adlı eserinde Tanrı kavramını tenkit ederek, Tanrı kavramının bazı tabiat olayları karşısında duyulan korku ve bilgisizlikten kaynaklandığını iddia ediyor. Holbach'a göre, gerçek olan tek şey maddedir. Maddenin haricinde kalan her şey bir vehimdenn ibarettir. O'na göre, Tanrı ve ruh gibi kavramlar tabii nedenlerin bulunamadığı yerlerde işin içine girmekteydi. Holbach, Tanrı tanımazlığın insanı aptalca korkularından kurtararak, yersiz vicdan azaplarından koruyacağını ve insanı hiçbir değeri olmayan öbür dünya hayalinin beklentisinden kurtararak, bu dünyanın güzelliklerini idrak etmesine yardımcı olacağını ileri sürmektedir.

Materyalist ve pozitivist mütefekkirlerden David Hume (1711-1776), "Dinin Doğal Tarihi" adlı eserinde insanın tabiat olayları karşısında yaşadığı gerilim, korku, umut ve sarsıntıların, insanı yüce varlıklara inanmaya zorladığını ve tabii bir süreç içinde insanlığın çok tanrılı dini yapıdan tek tanrılı dini yapıya ulaştığını ileri sürüyor.

Biyolojik materyalistler, bilimde özellikle tabiat bilimlerinde gösterilen ilerlemeler karşısında tabiatın haricinde ve üstünde bir Tanrı kavramının gereksizliğini telâffuz etmeye çalışırken; Comte ve onun başını çektiği pozitivistler, benzeri bir zihniyet içinde insanlığın dini ve metafizik tefekkür aşamalarını artık geride bıraktığı ve içinde yaşanan pozitif zihniyet çağında, insanlığın eski zihniyet biçimlerinin ürünü olan tabiatüstü bir Tanrı ve dine değil, yeni bir dine ihtiyaç duyduğunu, bu dinin pozitif bir din, bir insanlık ve ilim dini olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdi. Pozitivistlerin bu ve benzeri düşünceleri, bilimi geleneksel manadaki din olgusunun yerine koymaya çalıştıklarını göstermektedir.

Asrımızda, ayrıca Darwin'in "Evrim Nazariyesi"ni toplumsal hayata uyarlayan Nietszche'nın, geleneksel Hıristiyanlık inancına en şiddetli tenkitleri yönelterek, "Tanrı'nın ölümünün insanlığa verilecek en büyük müjde" olduğunu ileri sürdüğü malumdur.

Yaşadığımız asırda çok sayıdaki mütefekkir, geleneksel dinlerin ve Tanrı'nın artık öldüğünü, bunun yerine, ilime, ilerleme-

Levent Şahverdi Arşivi

ye, tebeddüle dayanan, yeni dinler ya da "beşeriyet dini" diye isimlendirilecek, yeni değerler bütününden oluşan "suni" dinlerin yaratılması görüşünü ortaya atmışlardır... Memleketimizde de bu tür mütefekkirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Misal, Abdullah Cevdet ve Baha Tevfik..."

Mustafa Kemal, yazıyı bitirdiğinde şaşırmıştı; yüzünde donuk bir ifade vardı. Araştırmayı yapan arkadaşını tebrik etti; fakat onu bir konuda uyarmayı da ihmal etmedi: Yanındaki masaya yaslanmış, elindeki kağıdı hafifçe sallayarak konuşuyordu:

"Gerçekten çok güzel bir yazı hazırlamışsın. Çok okuduğun ve araştırdığın belli. Keşke tüm arkadaşlarımız senin kadar bilinçli olsa! Senin kadar okusa! İşte memleket o zaman kurtulur; fakat şunu unutma ki Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni fikirler ve düşünceler henüz bizim toplumumuza çok yabancıdır. Bu düşünceleri yaymadan önce bizler bu fikir ve düşünceleri iyice incelemeli, öğrenmeli ve içimize sindirmeliyiz. En önemlisi bu düşünceler bizim toplumsal yapımıza uygun mu değil mi? İslam dininin hükümleriyle bu düşünceler arasında herhangi bir uyum kurulabilir mi? Yoksa bu düşünceler tamamen dinimizin hükümlerine, asırlık geleneklerimize aykırı mıdır? Bunları anlamalıyız. Sen de takip ediyorsundur. Bazı jön Türk aydınları, mesela Abdullah Cevdet bu konularda yazılar yazıyor. İslam dini ile Avrupa'da ortaya çıkan materyalizm ve pozitivizm gibi akımları inceliyor. Sana tavsiyem onun gibi aydınların yazdıklarını takip etmeye devam et; fakat her yazılana da inanama! Okuduklarını kendi akıl süzgecinden geçir. Ondan sonra bir kanıya var. Ayrıca, bilhassa J. J. Rouseau'yu oku. Bu Fransız Mütefekkir'in görüşleri sana bazı konularda ışık tutabilir. "

"Diyelim ki biz bu düşünceleri kendi toplumumuza aktarmaya karar verdik... Herhalde sen de kabul edersin ki muhalefetle, tepkiyle karşılaşmamız muhtemeldir. Bunu mutlaka dikkate almalıyız. Materyalizmi savunan bazı Jön Türklerin durumunu hepimiz biliyoruz. Savundukları düşünceler bazı kesimler tarafından büyük tepki görünce yurt dışına gitmek zorunda kaldılar. Dinsiz damgası yediler. Sultan Abdülhamit,

Levent Şahverdi Arşivi

Jön Türklerin dinsiz, Allahsız olduklarını yayarak dindar halkı bu aydınlara karşı kışkırtmaya çalışıyor. Sen bu toplumda böyle bir damga yemenin ne anlama geldiğini biliyor musun? Daha geçtiğimiz günlerde, dinsiz damgası yiyen Avrupa'da ki Osmanlı aydınlarından birinin yayımladığı dergilerden birini çantasında taşıdığı için yakalanan ve hapsedilen genç Tıbbiyeliyi duyduk... Biz daha stratejik ve dikkatli hareket etmek zorundayız. Hele hele öğrenci olduğumuzu ve okulun jurnalci kaynadığını hiç unutmamalıyız. Tabii ki okuyacağız: Darvinizmi, materyalizmi, pozitivizmi, sosyalizmi öğreneceğiz. Bu düşüncelerden yaralanacağız; fakat şunu da asla unutma ki ulusal değerlerimizi, kendi kültürümüzü, inançlarımızı da öyle kolayca bir kenara atamayız. Eeee, tabii bir de şu an içinde bulunduğumuz istibdat rejimi varken her şeyi ulu orta konuşmanın ne anlama geldiğini sen benden daha iyi bilirsin!..."

Mustafa Kemal, dudağında hafif bir gülümsemeyle, kendisini büyük bir dikkatle dinleyen arkadaşının omzuna dokunup "*Yazını yayımlayacağız, ama biraz sansür uygulayacağız.*" dedi. Bu arada arkadaşı Tevfik şaka yollu, "*Abdülhamit'i geçtin be Mustafa!*" diyerek arkadaşına takıldı. Gülüştüler... Mustafa Kemal, göz ucuyla elindeki yazıya bakarken, dudağındaki gülümsemeyi biraz daha genişleterek, "*Eeee!... Padişahımızdan bir şeyler öğrendik tabii!*" dedi.

Birkaç gün sonra çıkan ve gizlice elden ele dolaşan okul gazetesinde bu yazının kısa bir bölümü vardı...

Olmak Ya da Olmamak

Genç Kemal'in Felsefi Görüşleri: "Din ve Tanrı"

Mustafa Kemal Avrupa'dan sızan görüşlerden etkilenmekle birlikte, din ve Tanrı hakkındaki kişisel görüşü pek çok arkadaşından daha farklıydı. Bu konuda özellikle Fransız düşünürü **Voltaire**'den etkilenmişti.

Allah'ın varlığına inanıyordu. Mensubu olduğu İslam dinin "en mükemmel" ve "en akılcı" din olduğunu düşünüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Akılcı, ya da "doğal" bir din anlayışına sahipti. Karşı olduğu şey din değil, dinin kullanılması, kendi ifadesiyle *"vasıta-i siyaset ve vasıta-i menfaat aracı"* yapılmasıydı. Ayrıca tarihi süreçte İslam dininin batıl fikirlerle ve "hurafelerle" kaplandığını düşünüyor ve mutlaka İslam dininin bu batıl fikirlerden ve hurafelerden arındırılması gerektiğine inanıyordu.

Mustafa Kemal'in doğduğu yüzyılda Batı'da din, Tanrı ve bilim konusundaki tartışmalar üst düzeydeydi. Bu tartışmalarda pozitif bilimi savunanlar din ve Tanrı kavramlarına ağır eleştiriler yöneltiyordu. Avrupa'da bu tartışmaların sonucu olarak ortaya çıkan **pozitivizm** ve **materyalizm** gibi akımlar kısa sürede tüm dünyayı ve 19. yüzyılda Batı'dan sızan fikir cereyanlarına açık hale gelen Osmanlıyı etkilemeye başlamıştı. Dolayısıyla Mustafa Kemal de Harp Akademisi yıllarında bu akımlardan etkilendi.

Mustafa Kemal, hayatı boyunca tüm değişim eylemlerini akıl ve mantık çizgisinde, ortamın en uygun olduğu zamanda uygulamaya koyacaktı. *"Dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için başarı için, en hakiki mürşit bilimdir, fendir"* diyerek de ulusun siyasi ve sosyal hayatında, düşünsel gelişiminde ve eğitim hayatında "aklı", "bilimi" ve "fenni" rehber olarak gösterecekti.

Mustafa Kemal'in fikirlerini uygulamaya koyarken uygun ortamı beklemesi, yani zamanlamaya fazlaca dikkat etmesi, bir de akla ve bilime aşırı derecede vurgu yapması, onun **pozitivizmden** etkilendiğini göstermektedir.

Pozitivizm- olguculuk ya da uygulayıcılık- araştırmalara, olgulara, gerçeklere dayanan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız, pratik olarak yararsız gören, deneyle denetlenemeyen soruları sözde soru olarak niteleyen felsefi akım olarak tanımlanmaktadır. Kısaca metafiziği reddeden ve bilimin ancak, deney ve gözlemle elde edilebileceğini savunan görüştür. Bu nedenle, pozitivizm akımı geleneksel anlamda din olgusuna fazla bir önem vermez. Özellikle Batı'da pozitivistlerin önemli bir bölümü dinin, akıl ve bilim dışı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu anlayış, Osmanlı pozitivistleri arasında da yaygındır.

Levent Şahverdi Arşivi

19. yüzyılda Osmanlı aydınlarını çepeçevre saran materyalist ve pozitivist fikirlerin Mustafa Kemal'i etkilememesi imkânsızdı; çünkü Mustafa Kemal'in soluduğu atmosferde materyalist ve pozitivist fikirler kol geziyordu. Mustafa Kemal nesli, Batı'nın **Büçhner** gibi materyalist düşünürlerinin, pozitif bilimlerle toplum problemlerinin çözülebileceğine inanan pozitivistlerin ve Darwin'in Evrim Teorisi'nin sosyal bilimlere yansımasının etkisi altında yetişti.

Mustafa Kemal, pozitivizm, materyalizm hatta Darvinizm hakkındaki ilk önemli bilgileri Harp Okulu yıllarında edindi. Yıllar sonra sınıf arkadaşlarından Hayri (Paşa) bu konuda şunları söyleyecekti:

"*...En fazla meşgul oldukları şeylerden biri de zamanın felsefesi ve fikri cereyanları idi. Toplumun henüz halledilmemiş davalarıyla dimağlarını meşgul ederlerdi. Darwin nazariyesiyle de çok meşgul olurlar, papazlar dini neşriyatını takip ederlerdi.*"

Mustafa Kemal, iyi Fransızcasıyla Fransız aydınların eserlerine ilk elden ulaşabiliyordu; fakat o, pozitivizm, materyalizm gibi akımları daha çok bu akımlardan etkilenen Türk aydınları aracılığıyla tanıdı. Örneğin, Tevfik Fikret bu açıdan önemliydi. Mustafa Kemal, "*Tarih-i Kadim*", "*Haluk'un Amentüsü*" ve "*Tarih-i Kadime Zeyl*" adlı materyalist ve pozitivist çağrışımlı şiirlerin yazarı Tevfik Fikret'ten o dönemlerde oldukça fazla etkilendi.

Tevfik Fikret'in bazı şiirleri incelendiğinde, Tanrı'ya inanmadığı ortaya çıkmaktadır. "Tanrıya inanamamak" daha çok bir materyalist duruşudur; fakat bazı pozitivistlerde de görülebilmektedir. Tevfik Fikret'in etkisinde kaldığı materyalist ve pozitivist düşünceler, o dönemde başta Abdullah Cevdet olmak üzere pek çok Osmanlı aydını tarafından da tanınmakta, bilinmekte ve kabul görmekteydi.

Harp Okulu arkadaşları, Mustafa Kemal'in en çok etkilendiği edebiyatçıların başında Tevfik Fikret'in geldiğini belirtmişlerdir. Arkadaşlarına göre Mustafa Kemal, Tevfik Fikret'in en çok "*Sis*" manzumesini beğenirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in, rasyonalizm, pozitivizm ve materyalizmden etkilendiğinin en açık kanıtları arasında onun, ileride Descartes'in "Discours sur la Mathodeu" Türkçe'ye tercüme ettirerek, Milli Eğitim Bakanlığı'na bastırması, Kant hakkında "Kant ve Felsefe" adlı bir inceleme yayımlatması gibi girişimleri gösterilebilir. Ayrıca Mustafa Kemal'in özel kitaplığında, Goldschimid'in Kant and Haeckel (Gotha, 1906) adlı kitabı da vardı.

Mustafa Kemal, ünlü Fransız düşünür J.J. Rousseau'dan da çok fazla etkilendi. Rousseau, pozitivist olmasına karşın bir Tanrıtanımaz değildi; fakat dinin kafa işi değil, gönül işi olduğunu düşünüyordu. Rousseau'nun kişi için özgürlükçü, siyasal rejim olarak da cumhuriyetçi olması Mustafa Kemal'i etkiledi. Ayrıca Namık Kemal'in, Rousseau'nun "Toplum sözleşmesi"nin İslam devleti anlayışına aykırı düşmediğini savunması, Mustafa Kemal'in dikkatini çekti ve onu Rousseau'nun fikirleri üzerinde düşünmeye itti. Mustafa Kemal'e göre, Rousseau'nun "Toplum sözleşmesi" kuramının İslam ve Türk toplum geleneği ile bağdaşması, yeni Türkiye'de cumhuriyete geçişi kolaylaştırıcı bir etki yaratabilirdi.

Mustafa Kemal, Rousseau'nun tüm eserlerini okuduğunu, 1 Aralık 1921'de TBMM kürsüsünden açıklayacaktı.

Mustafa Kemal, Montesquieu'dan da etkilendi. Onun, "Pesprit de Lois" (Kanunların Ruhu) adlı yapıtını inceledi ve bu kitapta "Cumhuriyetle" ilgili bölümlerin altını çizdi.

Mustafa Kemal en fazla Harp Akademisi yıllarında Batı düşüncesinden etkilendi, fakat Batı'dan gelen tüm fikirler pozitivist ve materyalist değildi. Ayrıca pozitivist düşünceye sahip olanların tamamı da "Tanrıtanımaz" değildi. Bu bakımdan, değişik fikirlere açık olan Mustafa Kemal, Tanrı kavramının varlığını kanıtlamaya çalışan düşünürlerin fikirlerinden de etkilendi.

Örneğin Batılı düşünürlerden Diderot, "Felsefi Düşünceler" adlı eserinde, doğa bilimindeki araştırmaların Tanrıtanımazcılık ve materyalizme en büyük darbeleri indirdiğini belirtiyordu. Ona göre mikroskobun ortaya koyduğu harikalar, Tanrı'nın gerçek

Levent Şahverdi Arşivi

mucizeleriydi. Bir kelebeğin kanadı, bir sineğin gözü bir Tanrıtanımazı ezmek için yeterliydi. Yine Mustafa Kemal'in esin kaynaklarından olan Montesquieu, İslam medeniyetine de yansımış olan antik metafizik anlayışından etkilenmiş bir düşünürdü. Yıllar sonra İsaiah Berlin'in vurgulayacağı gibi, "*Montesquieu'nun tipler kavramı, deneysel değildir, doğal türlere ilişkin antik doktrinlerden kaynaklanır; tamamıyla metafizik ve Aristo'cudur. Ona göre her bir toplum tipi bir içyapıya, işleyişini sağlayan güçle ilgili dinamik bir iç ilkeye sahiptir.*"

Yine Mustafa Kemal'in esin kaynaklarından olan Fransız aydınlanmasının gerçek önderi François Maria Voltaire (1694-1778), zaman içinde Tanrıtanımazlık fikri dolayısıyla materyalizme karşı çıkmaya başlamıştı. Kendisi de Hıristiyanlığa çok ağır eleştiriler yöneltmesine rağmen, teorik bakımdan Tanrı'nın varlığına inanmak gerektiğini düşünüyordu. Özellikle ahlak için tek dayanak noktasının din ve Tanrı olduğuna inanıyordu. "*Tanrı olmasaydı bile biz O'nu icat etmek zorunda kalırdık. Ama bütün doğa O'nun var olduğunu bize haykırmaktadır.*" diyen Voltaire, Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne ilahi dinler açısından değil, sırf aklından dolayı inanıyordu; çünkü ona göre inanma ihtiyacı insanın doğasında vardı. Mustafa Kemal'in akılcı din anlayışının oluşmasında, Voltaire'in bu tarz görüşlerinin önemli etkileri oldu.

Yine Mustafa Kemal'in etkilendiği ve pozitivist, materyalist yönü ağır basan Tevfik Fikret "Tarih-i Kadime Zeyl" adlı şiirinde, Diderot'tan etkilenerek bir örümceğin kendisini hakka götürdüğünü" ifade ediyordu

Dolayısıyla, Mustafa Kemal o yıllarda Tanrı'nın varlığından ve birliğinden bahseden "Yaradancı" fikirleri de tanıma fırsatı bulmuştu.

Mustafa Kemal Ve Din Sömürüsü

Harp Akademisi'nde bulunduğu dönemde Mustafa Kemal'in pozitivist ve materyalist fikirlerden etkilenmesi, zaman içinde ge-

Levent Şahverdi Arşivi

leneksel anlamda din olgusundan da uzaklaşmasına neden oldu; fakat bu uzaklaşma onu, dini, Voltaire'nin anladığı gibi anlamaya yöneltti. Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanıyordu; ama dinsel itikatlara körü körüne bağlı olmayı da reddediyordu; akılcı bir din anlayışına sahipti. Kur'an başta olmak üzere çok sayıda dinsel içerikli kitap okudu. İslam dininin temel kaynakları itibariyle akılcı bir din olduğunu düşünüyordu. Dini gösteriş aracı haline getirenlere ise büyük tepki duyuyordu. Özellikle Ziya Gökalp ve Namık Kemal gibi aydınların din olgusunu içselleştirmiş birer inanan olmaları, onları izleyen Mustafa Kemal'i derinden etkileyecekti...

Aptessiz Namaza Durdum, Bağışla Tanrım...

Mustafa Kemal'i en çok kızdıran din sömürüsüydü. Harp Okulu ve Harp Akademisi yıllarda bizzat tanık olduğu bazı olaylar din sömürüsünden tiksinmesine neden olacaktı.

Ali Fuat, Harp Okulu'na başladığı ilk gün, dinin nasıl gösteriş aracı haline getirildiğini açıkça ortaya koyan bir olay yaşamıştı. Olayın tanıklarından biri de Mustafa Kemal'di.

O gün Ali Fuat ve Mustafa Kemal tüm arkadaşları gibi vakit namazlarından birini kılmak için okul camiinde saf tutacaklardı. Harp Okulu'nda iki binden fazla öğrenci vardı; fakat okulda ancak yedi ya da sekiz musluk vardı. Öğrencilerin, hatta subayların hepsinin aptes alabilmesi, zaman bakımından imkânsızdı. Mustafa Kemal ve Ali Fuat erken davranıp bir musluk önünde sıraya girmişler ve namaz vakti gelmeden aptes alabilmişlerdi.

Bu sırada Ali Fuat dahiliye subaylarının, öğrencileri bilerek aptessiz namaza götürdüklerini gördü. Ali Fuat ve Mustafa Kemal bu duruma içten içe büyük tepki duydular. Mustafa Kemal, Ali Fuat'ın kulağına eğilerek, "***İslam dininde zorlama yoktur. Oysa Padişah aralıksız her gün beş vakit cemaatle birlikte namaz kılmak için irade yayınlamıştır. Bu zorlama değil de nedir? Fuat, şunu asla unutma ki bir gün dinin gösteriş haline getiril-***

Levent Şahverdi Arşivi

mesine son vermedikçe bu millet daha çok sıkıntı çeker!..." diye fısıldadı.

Camide Mustafa Kemal ve Ali Fuat yan yana saf tuttular. Tekbir alıp namaza başlayacaklardı ki hemen yanı başlarında duran öğrencilerden birinin ağzından şu sözlerin döküldüğünü duydular:

"*Aptessiz namaza durdum, günahlarımı affet Tanrım!*"

Baskın

"Duyduğu Öfke Bir Detayda Gizliydi!..."

Okul gazetesi çalışmaları tüm hızıyla devam ediyordu... Mustafa Kemal çıkardığı gazeteyle, Harp Akademisi öğrencilerini dünyada meydana gelen fikirsel, kültürel ve siyasal konularda mümkün olduğunca aydınlatmaya çalışıyordu.

Geceleri sabahlara kadar uykusuz kalmak pahasına, okuduğu yerli ve yabancı kaynaklardan elde ettiği bilgileri kendi yorumlarıyla zenginleştirerek okul gazetesine yazıyordu. Bu gazeteler Harp Akademisi'nde gizlice elden ele dolaşıyordu...

Mustafa Kemal'in yönlendiriciliği altında gerçekleşen okul gazetesi çalışmaları okuldaki bir "jurnalci" tarafından Okullar Nazırı Zülüflü İsmail Paşa'ya duyurulmuştu. İsmail Paşa, Sultan Abdülhamit'in korkunç hafiyelerinden biriydi. Birkaç gün sonra Harp Akademisi Nazırı Ali Rıza Paşa, saraya çağrılarak azarlandı; kendisine ağır sözler söylendi. Paşa, Padişaha sadakatsizlikle suçlanıyordu. Neye uğradığını şaşıran Ali Rıza Paşa, "*Yalandır, iftiradır, aslı yoktur. Öğrencilerimizin sevgili Padişahımıza sadakati tamdır!*" diyerek ve yemin üstüne yemin ederek ancak yakasını kurtarabilmişti.

* * *

Aradan iki hafta geçti...

Yine bir gün Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı gazete yazılarından birini yazmak için Harp Akademisi'nin veteriner derslerinden birine girip kapıyı kapadılar; kapı arkasına da birkaç nöbetçi yerleştirdiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Yarım saat kadar sonra, nöbetçiler aniden koridorun başında okul müdürü Ali Rıza Paşa'yı gördüler. Nöbetçilerden biri telaşla içeriye girip, "*Ali Rıza Paşa geliyor, çabuk toparlanın!*" diye arkadaşlarına seslendi; fakat artık çok geçti.

Kısa süre sonra Ali Rıza Paşa içeriye girdi...

Loş dershaneye küçük bir pencereden sızan ışık, ortadaki masanın üzerinde ve ön tarafta duran yazıları aydınlatıyordu. Bu sırada Mustafa Kemal elindeki kalemi yavaşça masanın üzerine bıraktı. Odadaki herkes derin bir sessizlik içinde bir süre öylece bekledi. Derken, Ali Rıza Paşa "*Neden dersten başka şeylerle uğraşıyorsunuz?*" diye öğrencilere çıkıştı. Mustafa Kemal tam cevap verecekti ki içinden kendi kendine, "*Sakin ol, her şeyin bir yeri ve zamanı vardır. Cevap vereceğin zamanlar da gelecek!*" diye geçirip Paşa'nın azarlayıcı ifadelerini diğer arkadaşlarıyla birlikte donuk bir yüz ifadesiyle ve başı önde dinledi. İçinde fırtınalar kopuyor, volkanlar patlıyor; fakat o ağzını bile açmıyordu. Duyduğu öfke bir detayda gizliydi: Sıkı bir yumruk haline getirdiği sağ elinde!

Ali Rıza Paşa, yanında bulunan emir subaylarına sınıfta bulunan herkesin tutuklanmasını emretti. Düşünceli bir şekilde, iki elini arkasında birleştiren Paşa, kapıya doğru yöneldi. Tam kapıdan çıkarken, "*Yalnız izinlerini kaldırmakla iktifa olunabilir!*" dedi. Paşa, daha sonra da "*Hiçbir ceza tatbikine lüzum yoktur!*" diyerek, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ceza almalarını önledi.

Ali Rıza Paşa, belki ideal bir Harp Okulu müdürü değildi. Belki çok değerli ya da yetenekli bir asker de değildi; fakat şunu itiraf etmek gerekir ki son derece namuslu ve vicdani kaygıları olan bir insandı. Eğer o gün isteseydi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının geleceklerine engel olabilirdi. Paşa, o gün her şeyin farkındaydı; ama masanın üzerinde, pencereden sızan ışığın altında öylece duran gazete yazılarını görmezlikten gelmişti.

Ali Rıza Paşa'nın dershaneyi bastığını ve okul gazetesi çıkarılmasını yasakladığını duyan Pirlepeli Ali Fethi bu olaya büyük tepki gösterdi. Fethi, adeta ateş püskürüyordu! Ali Fuat'a

Levent Şahverdi Arşivi

bu olay hakkındaki düşüncelerini anlatırken, öfke ve sinirden yüzü kıpkırmızı olmuştu. Bir eliyle Yıldız Sarayı'nı işaret ederek, "*Hep oradaki adamın başının altından çıkıyor bunlar. Sarayı başına yıkmadıkça rahat yok. Elime fırsat geçse oraya bomba koyarım!*" diye bağırıyordu.

Şüphesiz ki söz ettiği kişi Sultan II. Abdülhamit'ti. 24 Temmuz 1908'de sarayı değil, fakat istibdat yönetimi yıkılacaktı. Dokuz ay sonra da, 27 Nisan 1909'da 31 Mart İsyanı'nda rolü olduğu gerekçesiyle meclis kararıyla tahtından indirilerek, koruma altında Selanik'e gönderilecekti. Ya garip bir rastlantı, ya da kaderin garip bir cilvesidir ki Abdülhamit'i Selanik'e götüren muhafız, Fethi (Okyar) olacaktı.

Ali Fuat, bir gün sonra Mustafa Kemal'i bularak, "geçmiş olsun!" dileğinde bulundu. Mustafa Kemal, arkadaşının kolunu kavrayarak üzgün; fakat kararlı bir şekilde şunları söyledi: "***Bu gazetecilik işine artık ara vermek zorundayız. Ali Rıza Paşa'dan kurtulduk; ama Zülüflü İsmail Paşa'dan kurtulmamıza imkân yok... Ocağımıza incir ağacı diker Allah korusun!... İlerde eğer bir fırsat bulursak yeniden başlarız; fakat pes etmek de yok. Daha çok okuyacağız, daha çok aydınlanacağız... Vatanımız için ve hürriyet için kafa yoracağız!...***"

İki arkadaş, hızlı adımlarla arka taraftaki dersliklerin bulunduğu bölüme doğru yürüdüler, ders başlamak üzereydi...

Yıllar sonra, 1918'de Mustafa Kemal ve Ali Fethi, "Minber" adlı bir gazete çıkaracaklardı.

İstanbul'u Yaşamak

"Ah İstanbul! Yaşlı İmparatorluğun İncisi..."

"*Ah İstanbul, gelinlik kız gibi heyecanlı ve süslü şehir, yorgunluğunu belli etmemek için çırpınan olgun güzel, ah 'mehtaplı gecelerde pembe bir ışık deryasında yıkanan şehir', ah İstanbul, ah yıllanmış koca çınar, yaşlı imparatorluğun incisi, vuslatı bekleyen âşıkların buluşma yeri, dinmeyen acılarının sığınağı, ah İs-*

Levent Şahverdi Arşivi

tanbul... seni seviyorum!..." diye geçirdi içinden bir akşamüstü Beyoğlu'nda yürürken!...

Mustafa Kemal, karanlık gecenin içinde Beyoğlu'nda yürüyordu! Gaz lambalarının sönük ışıkları üzerine yapışan şık üniformasında belli belirsiz ışık oyunları oluşturuyordu. Bir eliyle sık sarı saçlarını düzeltirken, diğer elini arkadaşı Tevfik'in omzuna atmıştı. Arif, Müfit ve Ali Fuat ise onları arkadan takip ediyordu. Cadde kenarında hafif bir rüzgâr altında yürürken, civardaki kafe ve barlardan yükselen müziğin ritmine kaptırmıştı kendini mavi gözlü adam... İçinden eşlik ediyordu Rum Eleni'nin Alman Birahanesi'nden yükselen baştan çıkaran sesine!...

Tevfik, gülerek Zeuve Birahanesi'ni gösterdi ve Mustafa Kemal'e dönerek, "*Yine geldik senin mekâna!*" dedi. Mustafa Kemal cevabı geciktirmedi: "*Ağzımın suyu akıyor desene sen şuna!... Bilirsin, ben buraya sadece bira içip biraz eğlenmeye geliyorum, sense tombul, süslü ve oynak Rum dilberlerini seyredip kendinden geçmeye Selanikli Tevfik Efendi!*" diye alaycı bir ifadeyle arkadaşına karşılık verdi. Bunun üzerine Tevfik, yarı şaka yarı ciddi, "*Selanikli Mustafa Efendi, burası Harp Akademisi'nin kürsüsü değil! Beni kandıramazsın, Sanki seni hiç ilgilendirmiyor tombul Rum güzelleri! Açtırma ağzımı şimdi!*" diyince, Mustafa Kemal gülerek elini tekrar arkadaşı Tevfik'in omzuna atıp onu sıkıca kendine doğru çekti ve "*Vay benim hemşerim! Seni nasıl da kızdırdım ama!*" diyerek arkadaşının gönlünü aldı.

Mustafa Kemal, yaz aylarında çoğunlukla arkadaşlarıyla Beyoğlu'ndaki Zeuve Birahanesi'ne gider ve burada büyük kristal bardaktan buz gibi Alman birası içerdi. Birahanenin sahibi, elli altmış yaşlarında, kır saçlı, göbekli bir eski Alman astsubayıydı. Kendisi daha çok kasada oturur, arka arkaya içtiği biralarla göbeğini gün geçtikçe daha da büyütürdü. Müşterilere ailesi hizmet ederdi. İçkinin yanında meze de getirirlerdi. Burası oldukça loş ve mahzen gibi bir yerdi. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının burayı tercih etmelerinin en önemli nedenlerinden biri, yazın kavurucu sıcaklarında buranın son derece serin olmasındandı. Ayrıca çok temiz bir mekândı. Müşterileri de adeta seçilmiş kişilerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha çok yabancıların uğrak yeriydi. Sapa bir yerde bulunmasından ve sahibinin Alman uyruklu olmasından dolayı Zeuve Birahanesi'ne hafiyeler gelmezdi. Burada Avrupa'dan gelen gazeteleri de bulmak mümkündü.

Arkadaşları daha çok tavla oynarken, Mustafa Kemal Fransa'dan ve Almanya'dan gelen gazeteleri karıştırır, Avrupa'daki son siyasi gelişmeleri takip eder, en heyecanlı yerinde arkadaşlarının oyununu kesip, gazetede gördüğü ilginç bir haberi birkaç cümleyle arkadaşlarına özetlerdi.

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde öğrenciyken en çok uğradığı yerlerden biri de Con Paşa'nın Lokantası'ydı. Burası bir İngiliz lokantasıydı. Sultan II. Abdülhamit, üniformalı subayların bu tür yerlere gitmesini yasaklamış olmasına rağmen, Mustafa Kemal ve birkaç candan arkadaşı, izinli oldukları zaman bu İngiliz lokantasına gelip birer kadeh viski-soda içerlerdi.

Con Paşa, aslen bir Ermeniydi...

Con Paşa'nın Lokantası, Tünelin Galata kapısından çıktıktan sonra köprü yönüne giderken soldaki köşede bulunan üç katlı büyük binanın ikinci katındaydı. Birinci kat çok çeşitli İngiliz mallarının satıldığı bir bakkal, ikinci kat ise oldukça iyi döşenmiş tam bir İngiliz lokantasıydı. Lokantaya, birinci kattaki bakkal dükkânının içinden ahşap merdivenlerle çıkılırdı. İçki olarak sadece viski-soda verilen lokantada, öğle yemekleri ayrı bir özenle hazırlanır, en leziz İngiliz yemekleri, Türk mutfağının geleneksel tatlarıyla harmanlanarak müşterilere sunulurdu. Lokantaya gelenler daha çok İstanbul'da bulunan İngiliz uyruklu tüccarlar ve memurlardı.

Yine izinli oldukları bir gündü. Mustafa Kemal arkadaşlarına, "*Çok ayıp oldu!... Geçen hafta uğrayamadık, bari bu hafta Con Paşa'ya uğrayalım!*" dedi. Bunun ne demek olduğunu bilmeyen Arif, "*Kim bu Con Paşa? Yoksa aramızda bir Parola mı var?*" diye sordu. Önce oldukça şaşıran Mustafa Kemal, bir taraftan ağız dolusu kahkaha atarken diğer taraftan, "*Yok canım! Manastır'da tanıdığım bir arkadaşımın babasıdır. Tünelin orda*

Levent Şahverdi Arşivi

içkili bir lokantası var. Fuat'la birlikte ziyaret edelim dedik. Ne parolası?" cevabını verdi.

Tünelin Galata kapısından çıkıp, köprü yönüne doğru ilerlediler. Gülüşmeleri sokağın başından duyulabiliyordu. Arif, Ali Fuat ve Mustafa Kemal havanın yeni yeni kararmaya başladığı sırada köşedeki üç katlı binanın önüne geldiler. Mustafa Kemal Arif'e yaklaşarak, "*İstersen vazgeç, inzibatlar gelirse karışmam, ona göre!"* diye arkadaşına takıldı. Arif bir ara tereddüt eder gibi oldu; fakat Mustafa Kemal dayanamayıp bir kahkaha daha patlatınca Arif de gülmeye başladı.

Önde Ali Fuat, arkada Arif ve Mustafa Kemal, önce birinci kattaki bakkal dükkânına girdiler. Bazı İngiliz mallarına bakıp, fiyat sordular. Mustafa Kemal, "***Ah bu kapitülasyon belası yok mu? Bir iğne bile üretmekten aciz bıraktı bizi. Her şeyi Avrupa'dan ithal eder olduk; ama bir gün bundan da kurtulacağız!***" diye geçirdi içinden... Az önceki neşeli halinden eser kalmamıştı. İçini garip bir hüzün kapladı. Kısa bir süre, önünde duran değişik İngiliz mallarına odaklandı. Gelecekte yapacaklarını düşünüyor gibiydi. Bu sırada Arif, "*Hadi Mustafa biz çıkıyoruz!*" diye seslendi. Üç arkadaş, her adım atışta gıcırdayan eski ahşap merdivenleri tırmanıp ikinci kattaki Con Paşa'nın Lokantası'na girdiler ve her zamanki gibi dışarıyı görebilmek amacıyla cam kenarındaki masalardan birine oturdular... Sıcak sohbetlerini viskiyle tatlandırıp şen kahkahalar atarak gece geç saatlere kadar eğlendiler... .

Tepebaşı ve Taksim Bahçelerinde Eğlence

"Kahve, Gazoz, Çay ve Bomenti Birasının Dublesi 40 Paradır..."

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde öğrenciyken, sadece kendini yetiştirmekle kalmıyor, fırsat buldukça İstanbul'un tüm güzelliklerinden de yararlanıyor; yakın arkadaşlarıyla gönlünce gezip eğleniyordu...

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nin üçüncü sınıfındaydı...

Levent Şahverdi Arşivi

1904 yılı Ağustos ayının çok sıcak günlerinden biriydi... O gece Ali Fuatların Kuzguncuk'taki yalılarında yatıya kaldı.

İki arkadaş bir cuma akşamı, yine birlikte okula dönüyorlardı. Yol boyu martı çığlıkları ve hafif bir meltem onlara eşlik ediyordu...

Mustafa Kemal ve Ali Fuat okula dönerken eğlence yerlerine uğramayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Özellikle okul yolu üzerinde bulunan Tepebaşı ve Taksim bahçelerine uğrarlardı.

Buralarda Avrupa'dan getirilen orkestralar çok çeşitli ezgiler çalar, Beyoğlu'nun aristokrat Hıristiyanları kadınlı erkeli buralarda toplanıp içer, eğlenirlerdi. Saraydan bazı paşalar, beyler ve İstanbul'da yüksek öğrenim gören öğrenciler de buraların sürekli müşterileri arasındaydı. O zamanki İstanbul'un en önemli eğlence yerlerinden Tepebaşı Bahçesi'nde dönemin ünlü edebiyatçılarını da görmek mümkündü. Yıllar sonra o edebiyatçılardan biri Tepebaşı Bahçesi'ni şöyle anlatacaktı:

"...Bahçenin dört bir yanı parmaklıklarla çevrilidir. Tek bir kapısı vardır. Bahçenin orta yerinde sivri çatılı güvercinlik biçiminde bir kameriye, bir orkestra yeri vardır. Sonradan buraya havuz yapılmıştır. Bahçe ikindiden sonra dolmaya başlar. Sular kararmaya başladığı zaman da tüm yükünü alır. Masalar, iskemleler çoklukla kameriyenin çevresindedir. Burada melek yüzlü kadınlar dolaşır.

Özel bir bahçedir burası. 40 para ödenerek gelinir. Kahve, gazoz, çay ve Bomenti birasının dublesi 40 paradır. Avrupa birasının dublesi ise 5 kuruştur. Pasta, dondurma, sütlü çay, sütlü kakao için de 5 kuruş alınır.

Buranın garsonları giyinmelerine son derece dikkat ederler. İş görürken ağızlarında sigara olmaz. Elleri pırıl pırıldır. Tırnakları da hep diplerinden kesilidir. Burada hızlı konuşulmaz. Bir şey içer, ya da yerken ağız açılmaz. Dirsekler masaya dayanmaz. Islık çalınmaz. Şunun bunun yüzüne dalarcasına bakılmaz. Bura da rakı da verilir. Ama mezeler pastırmalı, sucuklu, sarımsaklı olamaz. Rakı içenler daha çok beyaz peynir, keşesine güvenenler de havyar getirtir.

Levent Şahverdi Arşivi

Masalarda kelli felli Paşalar, beyler, mösyöler, madamlar, matmazeller başı çeker. Beyoğlu'nun kalburüstü yosmalarından Nemseli Anna, Deli Eleni, Kara Katina Arnavutköylü Poliniya, Çakır Uskuhi, Benli Anjel de sık sık görünmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Beyler, mösyöler yeni bir güzel gördüler mi yerlerinden fırlar volta atmaya başlarlar

Kameriyeden Faust, Traviata, Ajda, Rigoletto gibi ağır opera melodileriyle, Mavi Tuna Dalgaları, Lüxemburg Valsi gibi oynak havalar da yükselir. Birkaç haftalığına Viyana'dan gelmiş, ama halkın alkışını görünce İstanbul'da kalmış olanlar da vardır...

Ortalık kararınca bahçede havagazı lambaları yakılır. O zaman ağırlık Haliç'e karşı olan sete kayar Akşamcılar burada demlenir. Sahnede görünen şantözlere, dansözlere göz süzerek baygın baygın bakarlar. Bahçede yemek de yenir. Yemekler hem alakart hem de tabldottur.

Tepebaşı bütün Servet-i Fünuncuların bahçesidir. Buraya devam edenler arasında Abdülhak Hamit, Recaizade Ekrem, Süleyman Nazif de vardır. ...

Tepebaşı Bahçesi'nde eksik olmayanlardan biri de şair Abdülhalim Memduh'dur. Ali Kemal'i, Abdülhak Şinasi'yi, Yakup Kadri'yi ve Refik Halit'i de sayabiliriz..."

Mustafa Kemal Abdülhamit'in Yaveriyle İçerken

Mustafa Kemal ve Ali Fuat o gece önce Taksim Bahçesi'ne uğrayıp oradan Tepebaşı Bahçesi'ne geçtiler. Bahçede bir iki tur attıktan sonra, Mustafa Kemal Ali Fuat'a dönerek, "*Fuat, biraz otursak da bir iki kadeh bir şeyler içsek, canım çok istiyor!*" diye seslendi.

Bu sırada bir Macar orkestrasının çaldığı valsın, ruhu okşayan nağmelerine daha fazla karşı koyamayacaklarını anlayan iki arkadaş, boş masalardan birine oturdular; fakat her ikisi de oldukça çekingen ve ürkek davranıyordu. Ne de olsa Padişah, askeri okul öğrencilerine içki yasağı getirmişti; her an inzibatlar baskın yapıp her ikisini de yakalayabilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, bir taraftan kendini müziğin ritmine kaptırıp ayağıyla hafifçe tempo tutarken, diğer taraftan kaçamak bakışlarla çevreye göz atıyordu. Tam bu sırada Ali Fuat, "*Bir fikrim var!*" diyerek, Mustafa Kemal'e doğru eğildi. Mustafa Kemal, "*Nasıl yani?*" diye sordu. Ali Fuat, "*Birer viski-soda ısmarlayalım, limonata bardaklarına koyduralım ve kamışlarla yavaş yavaş yudumlayalım. İnzibatlar gelse bile ne içtiğimizin farkına varamazlar!*" diyerek fikrini açıkladı. Mustafa Kemal gülüyordu: "*Sen bu kurnazlığınla değil inzibatları, Abdülhamit'i bile alt edersin!*" dedi. Daha sonra şık üniformasının birkaç düğmesini gevşetti, bir süre önce esmeye başlayan ılık rüzgârın etkisiyle dağılan sarı saçlarını iki eliyle arkaya doğru tarayarak düzelttikten sonra şöyle dedi: "*Yalnız içkilerimizi yudumlarken yüzümüzü buruşturmayalım, tatlı bir limonata içiyormuş gibi davranalım ki kimse bir şey anlamasın!...*" Bu sefer de Ali Fuat gülüyordu: "*Tamam! Yüzün buruştuğunda ben seni uyarırım!...*" dedi ve eliyle işaret ederek garsonlardan birini masaya çağırdı. Viskileri söylediler... Mustafa Kemal, garson masadan ayrılırken, cebinden çıkardığı parayı avucunun içine sıkıştırıp garsona uzattı. Bahşişi peşin alan garson hemen limonata bardağında viski-sodaları getirdi. İki arkadaş, büyük bir rahatlık içinde viskilerini yudumlamaya başlamışlardı ki iki inzibat Mustafa Kemal'le Ali Fuat'ın oturdukları masanın önünden geçti. İnzibatlar masadaki üniformalı gençleri görmüş; ama doğal olarak hiçbir şeyin farkına varamamıştı.

İki arkadaş büyük bir keyif içinde içkilerini içip, müzik dinlerken, uluorta içki içmenin formülünü bulmuş oldukları için de ayrıca mutluydular. Buluşlarını, okulda arkadaşlarına anlatıp caka satacaklardı! Hele hele, Arif, Tevfik ve Halil'in geçen hafta buraya gelip canları çok içki istemiş olmasına rağmen, birer gazozla yetinmek zorunda kaldıklarını hatırladıkça gülüyorlardı...

İki arkadaş bir taraftan içkilerini yudumlarken, diğer taraftan koyu bir sohbete dalmıştı. Okuldaki durumlarından, ülkenin

Levent Şahverdi Arşivi

içinde bulunduğu duruma kadar pek çok konuda fikir alışverişinde bulundular.

Artık son sınıftaydılar ve Harp Akademisi bitince ne yapacaklarını düşünüyorlardı...

Mustafa Kemal, kristal limonata bardağını eline alıp, renkli kamışı ağzına götürerek yarıladığı viski-sodasından bir yudum daha aldı; viski tadı dudaklarındayken bardağı masaya koyar koymaz, "*Fuat*" dedi ve "*İnşallah, kıta stajlarında da aynı yere düşeriz. Beraber oluruz. Mesela, Selanik' çıksa ne güzel olur. Doğduğum şehir diye söylemiyorum. İnan bana Selanik çok güzel bir şehir. Bir de şu ayrılıkçı hareketler olmazsa! İnşallah bir gün orayı da bizden koparmazlar. Buna dayanamam Fuat, bunun acısına dayanamam!*" diye ekledi. Tam bu sırada birdenbire Ali Fuat terlemeye başladı, rengi soldu. Mustafa Kemal, "*Ne oldu?*" diye soracaktı ki oturdukları masanın hemen sağında, okul müdürü Ali Rıza Paşa, Albay Gani Bey ve Fehim Paşa'yı gördü...

Mustafa Kemal'i endişelendiren daha çok Fehim Paşa'ydı; çünkü Fehim Paşa, Sultan Abdülhamit'in özel yaverlerinden biriydi, o sultanın baş hafiyesiydi... Geniş yetkilerini kullanarak, Saray'ın baskısını tüm İstanbul'da hissettirmiş, pek çok namuslu ve vatansever insanı sürdürmüş, özellikle gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu ve daha özgür bir ortama sahip olan Beyoğlu'nda birçok skandal yaratmış, halkı adeta canından bezdirmişti. O yıllarda henüz otuz bir otuz iki yaşlarındaki Fehim Paşa, Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde halk tarafından linç edilerek öldürülecekti.

Mustafa Kemal biraz önce gevşettiği iki düğmesini çabucak iliklediği. Ali Fuat da kendine çekidüzen verdi. Paşalar ise hemen yandaki boş masalardan birine oturdu. Mustafa Kemal, okul müdürü Ali Rıza Paşa'ya güveniyordu; çünkü daha önce okul gazetesi olayı sırasında Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'e ve arkadaşlarına ceza vermemişti...

Bir süre sonra Ali Rıza Paşa bir el işaretiyle Ali Fuat'ı çağırdı. Ali Fuat, hızla yerinden kalkıp birkaç adım atarak paşa-

Levent Şahverdi Arşivi

ların masasına gelerek topuklarını sertçe birleştirip asker selamı verdi. Ali Rıza Paşa, "*Erkân-ı Harbiye'nin çok iyi ve çalışkan öğrencilerinden biridir. Babası İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin benim asker ocağına girişimde epeyce yardımı olmuştur*" diye iltifat ederek, Ali Fuat'ı masadakilere tanıttıktan sonra Fehim Paşa'ya dönerek, "*İzin verirseniz, bizimle otursunlar!*" diye ilave etti. Fehim Paşa, hiçbir şey söylemeden, başıyla bu teklifi onayladı. Bu sefer Ali Fuat çok şaşırdı! Fehim Paşa gibi birinin, Abdülhamit'in baş hafiyesinin, iki Harp Akademisi öğrencisiyle aynı masada oturmayı kabul etmesi, içinde bir kuşku yarattı. Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'i de masaya çağırdıktan sonra garsona, "*Gençler ne içiyorsa bize de ondan getir!*" dedi.

Birkaç dakika sonra içinde kamışlarla limonata bardaklarında viski-sodalar geldi. Nereden inceldiyse oradan kopacaktı! Mustafa Kemal ve Ali Fuat da bardakları yenilediler...

Paşalar viski-sodadan çok hoşlanmışlardı. Gerçi başlangıçta Fehim Paşa, viskinin sertliğinden olsa gerek, yüzünü buruşturduysa da sonradan onun da viski-soda tadına alıştığı anlaşılıyordu. Paşalar içtikleri şeyin alkollü bir içki olduğunu anlamakta gecikmediler; ama bir türlü içkinin adını soramıyorlardı; çünkü Padişah emri gereği rütbe farkı olmaksızın subaylar için her türlü alkollü içki yasaklanmıştı...

Yaklaşık yarım saat sonra Mustafa Kemal Ali Rıza Paşa'ya dönerek, "*Efendim, izin verirseniz biz kalkalım... Oldukça geç kaldık... Yoklamaya yetişelim!*" dedi. Ali Rıza Paşa, "*Olmaz!*" dedi ve ekledi: "*Gece geç saatte gidersiniz. Merak etmeyin. Benimle birlikte olduğunuza dair size imzalı kâğıt veririm!...*" Daha sonra Fehim Paşa'nın kulağına doğru eğilerek bir şeyler söyledi. Fehim Paşa gülerek "*tamam*" anlamında başını salladı. Okul müdürü Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'e dönerek ve bıyık altından gülerek, "*Haydi çocuklar, bizi şimdi Kristal'e götürün de felekten bir gece çalalım! Hem biraz yemek yeriz, hem de biraz varyete izleriz!*" diye emir verdi.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat daha önce bu gazinoya hiç gitmemişlerdi; çünkü fiyatları öğrencilere göre çok pahalıydı. Bu-

Levent Şahverdi Arşivi

rası en lüks ve gösterişli yerlerden biriydi. Galatasaray Lisesi'nin yanındaki büyük binanın ikinci katında bulunuyordu.

İki arkadaş, Ali Rıza Paşa'nın bu teklifine hem çok şaşırmışlar, hem de içten içe çok sevinmişlerdi. Ali Fuat içinden, "*İyi de ya hesap çok gelirse ve paramız yetmezse!*" diye geçiriyordu ki Ali Rıza Paşa garsonu çağırıp tüm hesabı ödedi. Ali Rıza Paşa'nın bu jesti Ali Fuat'ı rahatlattı, içindeki yersiz şüpheleri silip attı.

Tepebaşı bahçesinden çıkıp, yürüyerek Kristal'e geldiler. Salon, rengârenk ışıklar veren gaz lambalarıyla aydınlatılıyordu. Duvarlarda, Avrupalı ressamlara ait olduğu belli olan yağlıboya tablolar asılıydı; renkler, insana yaşama sevinci verecek kadar canlı ve parlaktı. Masalar özenle hazırlanmıştı. Yemek takımları İstanbul'un en lüks konaklarında rastlanabilecek cinstendi. Zevkle döşenmiş bu mekânda ruhlara hitap eden yumuşak müzikler çalardı.

Cam kenarındaki masalardan birinde Avrupa'dan geldikleri belli olan birkaç süslü bayan oturuyordu; ara sıra Fransızca konuşuyorlardı. Yanlarındaysa, kaşe kumaştan lacivert ceketli ve dar pantolonlu şık beyler vardı. Beylerin saçları Frenk tarzı kesilmiş ve arkaya taranmıştı. İçeride, çatal bıçak seslerini örten zarif bir uğultu vardı.

Derken yemekler ısmarlandı... Bu sırada Fehim Paşa o kalın sesiyle Mustafa Kemal'e, "*Haydi. İçeriye git de şef garsona söyle. Tepebaşı bahçesinde içtiğiniz o şerbetten getirsin; ama biraz daha sert olsun!*" diye bir emir verdi. Mustafa Kemal, "*Emredersiniz Efendim!*" diyerek şef garsonu bulmaya gitti. O sırada, "*Bizi buraya niçin getirdiklerini şimdi anladım. Paşalar, bahçedeki içkinin adını soramadıklarından bizi buraya getirdiler. Amaçları bizim hangi içkiyi içtiğimizi öğrenmek!*" diye düşündü.

Biraz sonra viski-sodalar geldi... Saat on iki'ye kadar yediler, içtiler, eğlendiler, varyete izleyip müzik dinlediler.

Gece saat tam on iki de Mustafa Kemal ve Ali Fuat izin istedi. Ali Rıza Paşa, hemen cebinden kartını çıkarıp söz verdiği gibi

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine şöyle yazdı: "*Mustafa Kemal Selanik ve sınıf arkadaşı Fuat Salacaklı adlı öğrenciler benim buyruğumda kalmışlardır. Kendilerine herhangi bir ceza verilmemesi buyurulur...*" Paşa, kartı Mustafa Kemal'e uzatırken şöyle dedi: "*Bu kartı dahiliye müdürüne verirsiniz...*" İki arkadaş her şey için teşekkür edip asker selamı vererek, "*iyi akşamlar!*" deyip oradan ayrıldılar.

Gazinodan çıkarken farklı duygular içindeydiler: Şaşkınlık, şüphe endişe ve mutluluk iç içe geçmişti... Çok içmişlerdi... Yürümekte zorluk çekeceklerini anlayınca kol kola girerek ve birbirine destek olarak okula doğru ilerlemeye başladılar. Saatin geç olmasına rağmen Beyoğlu hâlâ canlıydı: Müzik ve eğlence, yol kenarındaki gazinoların taş duvarlarından dışarıya, sokağa taşıyordu.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat kol kola okula geldiklerinde saat iyice ilerlemişti... Kapıdaki nöbetçiler, iki arkadaşı içeriye almak istemediler. Hatta nöbetçilerden biri, "*Bunlar galiba sarhoş!*" diye söylenmeye başladı. Diğer nöbetçi, nöbetçi yüzbaşı Ethem Efendi'yi çağırmaya gitti.

Uykudan uyandırıldığı için öfkelenen Çakal Ethem, söylenerek ve ellerini kollarını sallayarak kızgın tavırlarla dış kapıya geldi. Mustafa Kemal, hemen Ali Rıza Paşa'nın verdiği kartı uzattı. Ethem kartı aldı; fakat bakmadı bile... Bir taraftan kartı elinde sallarken, diğer taraftan Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ın yüzüne bakıp alaycı bir şekilde, "*Maşallah çok iyi görünüyorsunuz. Gecenin bu saatinde nereden böyle?*" diye sordu. Cevap, Ali Fuat'tan geldi: "*Baş hafiye Fehim Paşa ve okul nazırı Ali Rıza Paşa hazretleri ile beraberdik!*" Ethem, küçümseyici bir yüz ifadesiyle ve garip bir ses tonuyla alay edercesine, "*Siz içkiyi biraz değil, çok fazla kaçırmışsınız. Utanmasanız Padişah da bizimleydi diyeceksiniz!... Söyleyin bakalım başka kim vardı?*" Bu sefer Mustafa Kemal cevap verdi: "*Yüzbaşım, ayrıca Fehim Paşa hazretlerinin muavini Miralay Gani Beyefendi de bizimle birlikteydi...*" Çakal Ethem, Mustafa Kemal'in söyledikleriyle daha da sinirlenip yüksek bir sele, "*Artık saçmalıyorsunuz...*" dedi. Mustafa Kemal ve Ali Fuat, ikisi birden aynı anda Ethem'in de-

Levent Şahverdi Arşivi

minden beri elinde salladığı kartı işaret ederek, "*O zaman kartı okuyun. Söylediklerimizin doğru olduğunu göreceksiniz. Ali Rıza Paşa'nın emrine karşı mı geliyorsunuz?*" diye bağırdılar. Bu çıkış üzerine şaşıran Ethem, karta bakmak zorunda kaldı. Yüz ifadesi birdenbire değişti, suratı düştü! Ne yapacağını şaşırmış bir halde ve sakin bir tavırla, "*Ya!... pekâlâ!... Fakat bu kart dahiliye müdürü için yazılmış... Düşün önüme, ona gideceğiz!*" dedi

Üçü birlikte, Dahiliye Müdürü Topçu Albay Kalafat İbrahim Bey'in huzuruna çıktılar. Saat iyice ilerlemişti... Yüzbaşı Ethem durumu anlattı... İbrahim Bey, bir taraftan uyku sersemliği ile apar topar üstü başını düzeltmeye çalışırken, diğer taraftan tüm anlatılanları sakin bir şekilde dinliyordu. Ethem'in konuşması bittiğinde İbrahim Bey'in yüz hatları gerilmiş, kaşları çatılmıştı. Mustafa Kemal, İbrahim Bey'in kendilerine kızıp bağıracağını düşünürken, İbrahim Bey Ethem'e dönerek, "*Bunun sabahı yok mu? Neden gece yarısı beni rahatsız ediyorsun?*" diye çıkıştı. Ethem mahcup bir tavırla, "*Afedersiniz Efendim!*" diye özür diledi.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat topuklarını sertçe birleştirip, albayı selamlayıp odadan çıktılar. Ethem, "*Bu iş burada bitti. Haydi, yatakhanenize gidin*!" dedi.

İki arkadaş yatakhaneye gittiklerinde bazı arkadaşlarının uyumadığını gördüler. Arkadaşları, Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ın başına bir şey gelmesinden korktukları için uyumamış, onların gelmesini beklemişlerdi. Tevfik, Arif, Halil, Çerkez Fahri ve başkaları Mustafa Kemal'in etrafını sardılar ve tüm olanları anlatmasını istediler. Mustafa Kemal, bütün gece boyunca yaşadıklarından sonra iyice yorulmuş, bitkin düşmüştü. Uykusuzluktan göz kapakları ağırlaşmış, içkinin de etkisiyle neredeyse ayakta duramayacak hale gelmişti; fakat her şeye rağmen yine de arkadaşlarını kıramadı ve ıslıkla bir vals çalarak, "*Fuat'la beraber felekten bir gece çaldık. Önce Tepebaşı Bahçesi'ne gittik. Viskilerimizi içtik. Sonra Kristal'e uğradık. Orada da içtik,*

Levent Şahverdi Arşivi

eğlendik..." dedi, ama kimlerle birlikte olduklarını söylemedi. Gerçi söyleseydi de kimse inanmazdı ya!

Ertesi gün ne Çakal Ethem, ne de Albay İbrahim Bey, Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ı çağırmadılar, haklarında herhangi bir soruşturma da başlatmadılar.

Mustafa Kemal, Abdülhamit'in baş hafiyesiyle aynı masada viski-soda içtiği o geceyi hatırladıkça gülmekten kendini alamıyordu: "*Eee!... Sultan Abdülhamit Efendi, sen misin bize içki yasağı getiren?*" diye mırıldanıp kendini zafer kazanmış bir komutan gibi mağrur hissediyordu!

Alemdağ Sırtlarında Üç Kafadar

Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Satılmış Çavuş

Zaman su gibi akıyordu... İmparatorluk gün geçtikçe kötüye gidiyor, Sultan Abdülhamit Meşrutiyet taraftarlarına karşı amansız bir mücadele yürütüyordu. Mustafa Kemal ise bir taraftan Harp Akademisi'nin karanlık dersliklerinde geleceğini hazırlıyor, diğer taraftan Ali Fuat'la birlikte İstanbul'da gezip eğleniyordu.

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nin son sınıfındaydı. Yine bir gün Ali Fuatlara konuk olmuştu. O gün Ali Fuat'la birlikte seyis Satılmış Çavuşu da yanlarına alarak Alemdağ'a kadar şöyle bir uzanmaya karar verdiler...

Satılmış Çavuş iri yarıydı, Erzincan şivesiyle konuşurdu, kat kat giyinirdi. Aklına geleni söyleyen, açık sözlü, saf ve temiz biriydi. İlerlemiş yaşına rağmen çalışkan ve mütevazı bir Anadolu delikanlısı gibiydi...

Yol erzakları ve atlar hazırlandı...

Mustafa Kemal tam bir doğa aşığıydı. Yeşilin her tonuna hayrandı. Kırlarda özgürce dolaşmaktan, çiçek kokusunu ciğerlerinde hissetmekten, kuş cıvıltılarını dinlemekten çok hoşlanırdı. Daha çok küçükken, babasının ölümünün ardından annesi Zübeyde Hanım onu Selanik Langaza'daki ağabeyinin çiftliğine götürmüştü. Mustafa Kemal işte ilk kez o çiftlikte geçirdiği gün-

Levent Şahverdi Arşivi

lerde doğanın güzelliklerini tanımış, toprak ve ağaç arasındaki dostluğu ve paylaşımı görmüş, daha önce hiç hissetmediği bir mutlulukla ve yaşama sevinciyle dolmuştu...

Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Satılmış Çavuş, çantalarını sırtlarına alarak yola koyuldular... Müthiş manzaralar arasından geçildi! Öğleye doğru bir pınar başında mola verdiler...

Çok uzaklardaki yüksek dağların hemen önündeki tepelerin üzeri sık ormanlarla kaplıydı. Bahar kuşlarının cıvıltıları, ağaçlarının dallarını okşayan rüzgârın ıslığı ve keskin çiçek kokusu her yanı kuşatmıştı. Uzaktan, yılan kıvrımı bir derenin su yeşili şırıltısı geliyordu... Mustafa Kemal, mavi gözleri kısık, pınar başından ufka doğru baktığında bir Rönesans ressamının fırçasından çıkan yağlı boya tablo kadar etkileyici bir manzarayla karşılaştı. Derin bir nefes aldı... Uzak dağların karlı tepelerinden esen rüzgâr, köknar, ladin ve çam ağaçlarından aldığı mis kokuları getiriyordu pınar başına... Ilık rüzgâr, mavi gözlü adamın sarı saçlarını okşuyor, yüzüne çarpıyordu hafifçe...

Satılmış, tepeyi tırmanırken iyice yorulan atları alarak beş on adım gerideki bir ağacın dalına bağladı. Daha sonra sırtındaki çantasından çıkardığı Erzincan keçesini özenle yaşlı bir ağacın gölgesine serdi. Mustafa Kemal ve Ali Fuat ayakkabılarını çıkarıp keçenin üzerine oturdular. Satılmış ise alnından damlayan teri elinin tersiyle sildikten sonra Erzincan şivesiyle, "*Artık benden geçmiş! Nerde o eski günler ?*" deyip eliyle işaret ederek, "*Nah şu tepeleri koşarak bir nefeste çıkardım, ah ah zaman ilerlemiş de benim haberim yok!*" diyerek yavaşça keçenin kenarına ilişti.

Uzaklarda çok güzel bir eski kasır göze çarpıyordu... Burası, Sultan Aziz Köşkü olarak da bilinirdi... Mustafa Kemal büyülenmiş gibiydi! Eliyle göstererek, "*Fuat sen, bilirsin. Neden buraya Sultan Aziz Köşkü diyorlar?*" diye sordu. Ali Fuat, "*Duyduğum bir rivayete göre Serasker Hüseyin Avni Paşa (Sonraları sadaret makamına gelmiş ve Abdülaziz'in indirilmesinde en önemli rolü oynamıştır) birkaç kez buraya gelmiş, Padişah'ı süvari güçleriyle çevirip yakalamak ve işini bitirmek istemiş, fakat Aziz'in bir*

Levent Şahverdi Arşivi

geceden fazla kalmaması bu girişime engel olmuş" diyerek köşk hakkında kısa bir bilgi verdi. "*Gerçi bu rivayetin ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum... Belki de bir söylentidir."* diye de ekledi.

Öğle yemeğini, yaşlı ağacın seyrek ve çoğu kuru dallarının gölgelediği Erzincan keçesinin üzerinde yediler. Satılmış, sofrayı büyük bir özenle hazırladı. Ona Mustafa Kemal de yardım etti. Ali Fuat'ın annesi Zekiye Hanım'ın hazırladığı kuru köfte, sigara böreği ve haşlanmış yumurtalar çıkarıldı çantadan... Daha sonra pınar başında Mustafa Kemal'in yolda aldığı bir okka üzüm yıkandı güzelce... Yiyeceğin yarısını Mustafa Kemal ve Ali Fuat kendi aralarında paylaşırken, diğer yarısını Satılmış Çavuş'a verdiler. Ali Fuat ve Mustafa Kemal hem konuşuyor, hem yiyordu. Satılmış Çavuş ise biraz arkada oturmuş nefes bile almadan atıştırıyordu. Mustafa Kemal, daha köftelerini bitirmişti ki arkadan Satılmış Çavuş'un, ağız şapırtıları arasında, "*Yarabbi Şükür!..."* sesi işitildi. Ali Fuat göz ucuyla Mustafa Kemal'e, Satılmış Çavuş'un önündeki boş kapları işaret etti. Satılmış Çavuş, kendi payına düşen yemeği birkaç dakika içinde silip süpürmüştü; fakat doymamış gibi görünüyordu... Gerinerek, bir eliyle koca göbeğini sıvazlayıp yüksek sesle bir kere daha, "*Allah'a şükür!..."* dedi. Mustafa Kemal, kendi yumurtalarını da Satılmış Çavuş'a vermek istedi. Hatta ısrar etti. Satılmış Çavuş, "*Sağ ol Paşam, beni çatlatacak mısın? Baksana şu göbeğe, yeter bu kadar tıkınmak!"* diyerek teklifi geri çevirmek istedi. Mustafa Kemal ise ısrarını devam ettirdi: "*Çocuğum bak, askerlikte emir emirdir. Ben senden daha yüksek rütbeli bir askerim. Ben ne dersem sen onu yapacaksın! Biz zaten doyduk. Al bu yumurtaları da afiyetle ye!... Şu üzümler de fazla... Sonra bunları da yersin!..."* Bu ısrarlar üzerine Satılmış Çavuş bulunduğu yerden kalkıp Mustafa Kemal'e doğru uzanıp utana, sıkıla yumurtaları ve üzümü aldı.

Yemekten sonra önce pınarın buz gibi soğuk suyuyla eller yüzler yıkandı. Mustafa Kemal, sadece eli yüzünü yıkamakla

Levent Şahverdi Arşivi

kalmadı, saçlarını da ıslatıp düzeltti. Islak saçları rüzgârın etkisiyle kısa sürede kurudu.

Artık pınar başından ayrılma zamanı gelmişti. Ayrılırken Mustafa Kemal, "*Fuat!*" dedi. "*İnsan yaşlandıktan sonra şehirlerin gürültülü hayatından kesinlikle uzaklaşmalı, böyle sessiz ve ağaçlıklı bir yere çekilmelidir...*" Sağ eliyle işaret ederek, "*Bak şu karşıdaki köşk insanın ruhuna nasıl bir ferahlık veriyor!*" dedi.

Atlarına bindiler ve ağaçların gölgelediği taşlı patika yolda, kuş sesleri arasında, rüzgârın ağaç yapraklarını okşamasıyla çıkan hışırtıları ve nal seslerini dinleyerek uzaklaşıp gittiler...

İstanbul'da Yalnız Bir Adam ve Bir Fransız Madam

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde öğrenciyken İstanbul'da çok değişik yerlerde ikamet ediyordu. Bazen Beyoğlu'nda ki bir Fransız madamın evinde, bazen üvey babası Ragıp Efendi'nin kardeşi Hüsamettin Beylerin Akbıyık'taki evlerinde, bazen de arkadaşı Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa'nın önce Salacak'taki evinde, daha sonra da Kuzguncuk'taki konağında misafir olarak yatıya kalıyordu. Bazı hafta sonlarıysa Şehzadebaşı'nda Selanikli Evronoszade Muhsin Bey'i ziyaret edip onlarda kalıyordu.

Belirli aralıklarla uğradığı tüm bu yerlerin o günlerde Mustafa Kemal'in hayatında ayrı bir yeri vardı. Hele hele Beyoğlu'nda ki Fransız madamın yeri onun için bir başkaydı; çünkü bazı hafta sonları, yanında pansiyoner olarak kaldığı bu Fransız madamla aralarında zamanla duygusal bir ilişki gelişti.

Madam, Mustafa Kemal'den yaşça büyük olmasına rağmen duygularına engel olamamış, genç ve yakışıklı Harbiyeliye gönlünü kaptırmıştı. Son derece ince ruhlu, zarif ve kültürlü bir kadındı. Fransız asilzadesi gibi gururlu, Anadolu kadını gibi mert ve mütevazıydı. Çok güzel bir yüzü vardı... Simsiyah saçlarını topuz yapıp, başının üstünde toplar, narin boynunu Fransa'dan getirttiği sade bir mücevher süslerdi... Giysilerine büyük özen gösterir, Beyoğlu'nda özel terzisine diktirdiği uzun ve renkli elbiseler giyerdi...

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'le birlikte oldukları zaman saatlerce konuşurlardı... Mustafa Kemal, bazen gözlerini madamın siyah gözlerine odaklar, dakikalarca öylece bakar, sonra birdenbire kendine gelerek madamın yumuşak ve narin ellerine dokunur, Fransızca iltifatlar ederdi... Madam ise Mustafa Kemal'e Fransızcasını geliştirmesi için yardım eder, özel dersler verirdi!

Mustafa Kemal birkaç ay sonra Fransa'dan gelen gazeteleri madamın yardımı olmadan okuyabilecekti...

Sarı Paşa, çoğu kez madamın yanından, gözleri mahmur, dudağında viski tadı ve üzerinde kadın kokusuyla, sabahın erken saatlerinde ayrılırdı...

Ümitsiz Aşık: Fikriye

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki öğrencilik yılları umutsuz bir aşkın da başlangıç yıllarıydı. Bu umutsuz âşık, Mustafa Kemal'in üvey amcası Hüsamettin Beyin kızı Fikriye'ydi...

Fikriye şimdi on bir on iki yaşlarındaydı... Bazı hafta sonları Mustafa Kemal, Hüsamettin Beylere uğrayıp onlarda kalırdı.

Fikriye, "*Mustafa ağabey!*" diye seslenirdi içten içe derin duygular beslemeye başladığı genç adama... İçi içine sığmazdı o geldiğinde... Utana sıkıla yaklaşır, elini tutardı heyecanla... Buna karşın Mustafa Kemal, "*Ne haber güzel kız! Nasılsın bakalım? Gel seni bir öpeyim!*" diyerek Fikriye'yi yanaklarından öperdi...

Fikriye, Mustafa Kemal geleceği zaman daha coşkulu ve mutlu olurdu. Mustafa ağabeyinin hep onlarda kalmasını isterdi. O ayrılacağı zaman hüzünlenir, somurtur ve bir yolunu bulup yanına sokularak, "*Mustafa ağabey haftaya da gel, tamam mı?*" diye fısıldardı. Mustafa Kemal'in yanıtıysa hep aynı olurdu: "*Tamam Fikriyeciğim! Mümkün olursa yine gelirim!... Sen merak etme!...*" diyerek, Fikriye'nin göğsünü yırtıp dışarı çıkacakmışçasına çırpınan minik kalp atışlarını yavaşlatmaya çalışırdı...

O günlerde Fikriye'yi en çok tedirgin eden şey, Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'ni bitirmek üzere olmasıydı. Genç

Levent Şahverdi Arşivi

adamın mezun olmasına çok az zaman kalmıştı ve okul bitince görev yerine atanacak, İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalacaktı. Fikriye, Mustafa Kemal'i bir daha görememe endişesiyle geceleri uyuyamaz olmuştu... Yatağına yattığında; "*Allahım, sana yalvarıyorum! Ne olur Mustafa ağabeyimi görmemi engelleme!*" diye dua ediyor, gözyaşlarına engel olamıyordu...

Zar ve Pul Tıkırtıları

Mustafa Kemal, İstanbul'daki öğrencilik yıllarında, zaman buldukça yakın arkadaşlarıyla birlikte tavla, bilardo, satranç ve değişik kâğıt oyunları oynanan bazı kıraathanelere giderdi.

Arkadaşlarından Tevfik tavla oynamayı, Çerkez Fahri ise kâğıt oyunlarını severdi. Mustafa Kemal ise daha çok bilardodan hoşlanır, fakat arkadaşlarını kıramadığı zamanlarda tavla da oynardı. Çoğu kez şansı pek yaver gitmez, Tevfik'e yenilirdi; fakat her seferinde bir bahane bulur, Tevfik'i sinirlendir, çoğu zaman oyun yarıda kalırdı.

İstanbul'da en çok Sirkeci'deki Selanik Kıraathanesi'ne ve Babıali'deki Meserret Kıraathanesi'ne giderdi.

Sigaralardan çıkan dumanların helezonik dalgalar çizerek tavana doğru yükseldiği kıraathanelerde, zar seslerine karışan pul sesleri arasında bir şeyler içme isteğine pek bir anlam veremese de genellikle arkadaşlarının ısrarına yenik düşerdi.

Mustafa Kemal, tavla oynarken Tevfik'in oyunun en kritik anında hile yapıp pul çalmasından ise bıkıp usanmıştı: Bir keresinde oyundan önce Ali Fuat'a, Tevfik'in ellerini bağlamasını söyledi! Mustafa Kemal'in bu isteği gülmüşlere yol açtı...

Mustafa Kemal'in En Büyük Sırdaşı: Not Defterleri

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde askerlik mesleğinin tüm inceliklerini öğreniyor, 20. yüzyılın başlarında dünyayı kasıp kavuran fikir akımlarıyla yakından ilgileniyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumdan kurtulup, gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurabilmesi için yapılması ge-

Levent Şahveren Arşivi

rekenleri düşünüyor ve keskin zekâsını kullanarak şaşırtıcı bir öngörüyle geleceğini planlıyordu.

O bir kurmay subaydı. Kurmay subayların en belirgin özelliği, disipline, kararlılığa ve sonuç almaya dayalı bir mantık sahibi olmalarıydı. Harp Akademisi'nde bir kurmay subay adayına disiplinin, cesaretin ve planlı hareket etmenin ne kadar önemli olduğu anlatılırdı. Özellikle planlı ve programlı hareket etmek, kurmay mantığının belirleyici özelliğiydi. Bu nedenle birçok kurmay subay not defteri tutar, günlük işlerini, gelecekle ilgili düşüncelerini ve değişik konulardaki bazı önemli ayrıntıları bu not defterlerine yazardı. Kurmay subayın not defteri, onun en yakın sırdaşıydı.

Mustafa Kemal de Harp Akademisi yıllarından itibaren not defteri tutmaya başladı. Önemli olayları, özel düşüncelerini, gelecekle ilgili planlarını bu defterlere yazıyor, not defterini asla yanından ayırmıyor; tatillerde Selanik'e gittiği zaman bile not tutmayı ihmal etmiyordu.

Ulus Devlet

Harp Akademisi'nde öğrenciyken yine bir tatil döneminde Selanik'e geldiğinde, mavi karton kaplı, 10 santime, 15 santim boyutlarında tek formalı ve 40 yapraklı bir not defteri tutmaya başladı.

Birinci sayfaya Arap harfleriyle şöyle yazdı: "*Mustafa Kemal, Selanik 4 Kânunusani 319 Pazar (1903)*".

İkinci sayfanın başına da, "*70-71 Senesinden*" diye bir başlık attı.

Mustafa Kemal, bu başlık altında 1870-1871'de yapılan Alman-Fransız Savaşı'nı anlatmaya başladı. Prusya Krallığı'ndan Alman İmparatorluğu'na geçişte ve Alman birliğinin sağlanmasında önemli rol oynayan bu savaşa, Fransa'ya karşı Güney Almanya'nın da birlik gönderdiğini, iyi bir askeri yönetimle savaşın kazanıldığını, Alsas Loren Bölgesi'nin Fransızlardan alın-

Levent Şahverdi Arşivi

dığını ve 18 Ocak 1871'de Prusya Kralı'nın Alman İmparatoru ilan edildiğini not düştü.

Konu, bir kurmay subay için son derece ilginç ve ders alınacak nitelikte olduğundan Mustafa Kemal bu konuyu "örnek olay" olarak ele alıp değerlendirmişti.

"İkinci Ordu Kumandam Frederik Şarl muktedirdir. Doğru kararlar vermiştir. Moltke ile aralarında ihtilaf olmakla birlikte Erkânıharp Reisi Hezler, Golç bulunmuştur."

Mustafa Kemal, bu notları, Harp Akademisi'nde vereceği bir konferans için tutuyordu. Aslında bu notlar konferans metninin taslak çalışmasıydı. Daha sonra üzerinde yapacağı düzeltmelerden sonra, asıl metni oluşturacaktı. Notları, bir askeri plan tatbikatının müsveddesi şeklinde kaleme aldı. Savaşla ilgili tüm detaylara yer verdi; savaşın oluşum biçimi, tarafların asker, silah ve teçhizat açılarından durumu, alınan kararlar ve verilen emirler Mustafa Kemal tarafından bir uzman titizliği ile değerlendirildi.

Mustafa Kemal, defteri yazarken, taslak metin olduğundan dolayı, özensiz bir Osmanlıca kullandı ve notları başından sonuna kadar kurşun kalemle tuttu.

Mustafa Kemal'in anlattığı konu, Avrupa'nın uluslaşma sürecini anlatması bakımından dikkate değerdi. Mustafa Kemal, Alman birliğinin kuruluşuna yer vererek, bir ulus-devletin kuruluşunu, daha doğrusu bir ulus-devlet modelini incelemek istiyordu. O, vereceği konferans için özellikle bu konuyu seçmişti. Amacı genç subayları, "ulus-devlet" konusunda aydınlatmaktı; çünkü o gelecekte çokuluslu imparatorlukların tamamen yıkılacağını ve ulus-devletlerin kurulacağını tahmin ediyordu.

Bu notları tutarken bir ara yazmayı bıraktı. Elindeki siyah kurşun kalemi dudağına götürdü: *"Artık çokuluslu imparatorluk felsefesinin sonu geldi. Değişik milletleri bir arada tutmak imkânsızlaştı. Osmanlıcılık akımı önemini yitirdi. Yakın bir gelecekte tüm dünya da ulus-devletler kurulacaktır. Tüm azınlıklar teker teker Osmanlı'dan ayrılıyorlar. Neden biz Türkler de bir ulus-devlet kurmayalım!..."* diye geçirdi içinden. Bir süre öğlece kaldı! Sadece geleceği ve geleceğin Türkiye'sini düşündü!...

Levent Şahverdi Arşivi

Aradan birkaç dakika kadar geçmişti ki alt kattan Zübeyde Hanım'ın sesi yükseldi: "*Hadi Mustafa, yemeğin soğuyor!...*" Mustafa Kemal de zaten notlarının sonuna gelmişti. Son bir cümleyle notlarını tamamladı. Siyah kurşun kalemi mavi kaplı küçük not defterinin arasına sıkıştırıp, önündeki masanın üzerine bırakıp koşar adım aşağı indi...

Aşk

Mustafa Kemal'in, kenarında, üzeri dikişli kırmızı bir bez şerit bulunan, haki renk bezle kaplı, 9 santime 14 santim boyutlarında, kareli kâğıttan, toplam 47 yapraklı bir cep defteri daha vardı. Bu defteri bazen kurşun kalemle, bazen de mürekkepli kalemle tutuyordu. Yazılar özensizdi... Yer yer karalamalar vardı...

Mustafa Kemal bu defteri, 1903 yılında Selanik'te, Erkân-ı Harbiye Namzedi ve Mülazım-ı Evvel (Kurmay subay adayı ve üsteğmen) iken tutmaya başladı.

Kapak sayfasının arkasına;

"*Mehmet Emin Efendi: Fatih, Doktor Faik*" yazdıktan sonra bir aşk şiirinin üç mısrasına yer verdi:

"*Cevher-i ruhumsun sen ey melek*
Hüsnünün meclubuyum, şahit felek,
Çok değil bir kalbi meshur eylemek,"

Galiba genç adam yine âşık olmak üzereydi!...

.....

Mustafa Kemal, iyi öğrenim görmüş, "cemiyetin en ince muaşeret kaidelerini" bilen, yakışıklı, iyi giyinen, kibar ve centilmen bir delikanlıydı... Vatan ve hürriyet konularını düşünmekten vakit bulduğunda kalbinin sesini dinleyip, her delikanlının özlem duyduğu güzel yüzlü sevgiliye kavuşma hayalleri kuruyor, başında kavak yelleri esiyordu...

"*Hayat kadınsız olmaz!*" diyordu...

Hayatını, manastır rahipleri gibi sürdürmüyor, o coşkulu gençlik yıllarında kadınlarla ilişki kuruyordu... Mağrur ve gu-

Levent Şahverdi Arşivi

rurluydu... Hiçbir kadına boyun eğmiyor ve asla yalvarmıyordu... Fakat aşka ve sevgiye özlem duyduğu da bir gerçekti. Bu özlemini, bazen yakın arkadaşlarından birinin kulağına fısıldıyor, bazen de not defterinin bir köşesine yazdığı mısraların arasına gizliyordu.

Genelde kadınlar ona yaklaşıyordu... O da çok seçici davranıyor, ilişkisini ayağa düşürmemeye özen gösterip toplumsal kurallara ve ahlaki değerlere uygun hareket ediyordu.

Bazen, yaşadığı aşk acılarını şarkı sözleriyle törpülemeye çalışıyordu ve bu sırada en yakın sırdaşı yine küçük bir not defterinin sararmış pütürlü yaprakları oluyordu...

Casus

Mustafa Kemal, 1903 yılında Selanik'te bulunduğu günlerde kırmızı şeritli haki renkli küçük cep defterine çok değişik konularda notlar düşmeye başladı.

Bir yerde, Selanik'te tanıştığı birinden, büyük bir ihtimalle bir Bulgar casusundan şöyle bahsediyordu:

"Selanik'te Millet Oteli'nde Panayot me Yordan namında biri ile görüştüm. Fransız ve İngilizce'yi nazari ve pratik, Almanca'yı pratiksiz, lisan-ı Türki'yi fevkal'ali fevkalade güzel biliyor. Esna-yı musahabede L.nin şiddetle aleyhinde bulunuyor. Dinden bahsolunmamayı istirham ediyordu. Üç saat mütemadiyen görüştüm. Selanik'e geleli bir ay imiş, Fransızca muallimlik ediyor.

İki üç şekilde malik imiş. Sultaniye'den diploması olduğu gibi memealik-i ecnebiyyeden (yabancı ülkelerden) birinde ikmali tahsil etmiş. İstanbul'da malumat, İkdam muhabirliğinde bulunmuş.

Otel hademesi 'Dimitri' bu adamı mecnun olarak tanıyordu.

Bu adam erbab-ı fesaddan (kötü kişi) ve Bulgar olsa caiz."

Yer yer üzeri karalanmış kelimelerin ve cümlelerin göze

Levent Şahverdi Arşivi

çarptığı bu notların hemen altına ise kurşun kalemle, kısa kısa, askerlerin durumlarıyla ilgili notlar aldı.

Fakirlik

Mustafa Kemal'in kaleminden dökülen sözcükler yan yana geldiğinde Osmanlı'nın içine düştüğü perişanlık, olanca açıklığıyla ortaya çıkıyordu:

"250 mevcutlu bir bölüğe, hedayayı şitaiyyeden bir 50 mintanın taksimi; hepsi muhtaç, hepsi çıplak.

Mülazım-ı sani..."

"Nöbete gönderilen bir nefer: 'Af buyrun efendim sırtımda çamaşır yoktur. Paltomun altında setreye bakın, 'parça parça', öldürmek isterseniz gideyim'.. dedi."

M. Kemal

Belli ki Sarı Paşa, gördükleri karşısında üzülüyor, acıyor, hüzünleniyor, gizliden gizliye imparatorluğun içinde bulunduğu çaresizliğe, yokluğa ve yoksulluğa lanet ediyordu... Yokluk içinde kıvranan, muhtaç, aç, sefil ve perişan askerleri gördükçe duyduğu acı dinmez bir öfkeye dönüşüyordu ve mavi gözleri çakmak çakmak olan genç adam, bir taraftan elinde siyah kurşun kalemle, haki renkli küçük defterine sefaleti, acıyı, yokluğu not düşerken, diğer taraftan özgürlüğün, mutluluğun, bolluk ve bereketli günlerin hayalini kuruyordu sessiz ve derinden...

Ve o günlerde ansızın bastıran yağmurun sesiyle uyanıyordu puslu hayallerden...

"*Her ay yağmurlu ve soğuk*" diye not düşmeyi de unutmuyordu küçük haki renkli defterine...

Gerçi yağmurları seviyordu sevmesine de "***Ya yoksul halka bir darbe de yağmurlar vurursa!***" diye düşünmekten de kendini alamıyordu...

Ve bir gün haki renkli küçük defterine sevinçle, "*Çok yağmurlar sebebiyle narenciyelerin pek cüzi kısmını ekemediler*" diye yazıyordu. Ulusunun fakirliğine ve perişanlığına üzülüyor,

Levent Şahverdi Arşivi

fakat bir gün tüm bu sefaletin, tüm bu perişanlığın sona ereceğine, Türk ulusunun da muasır medeniyetler düzeyine ulaşacağına inanıyordu...

Sosyalizm

Mustafa Kemal, hemen her konuyla ilgileniyor, hemen her konuda düşünüyor, hemen her konuda fikir üretiyordu; fakat o yıllarda üzerinde en fazla düşündüğü konular arasında Avrupa'dan sızan fikir akımları başta geliyordu. Rasyonalizm, pozitivizm, materyalizm, Darvinizm ve sosyalizm üzerinde kafa yormaya başlamıştı. Bu konularda kitaplar okuyor, analizler yapıyor ve kendi kişisel görüşünü oluşturmaya çalışıyordu.

1904 yılında yine küçük bez ciltli not defterlerinden birine kurşun kalemle:

"***Evvele Socialiste olmalı. Maddeyi anlamalı***" diye bir not düştü...

Tanrı

Mustafa Kemal, Tanrı'ya da kafa yoruyordu. Milli Mücadele yıllarında bir gün küçük not defterlerinden birine iki kalın çizgi arasına, "***Tanrı birdir ve büyüktür***" diye not düşecekti.

Onun düşünce dünyasının sınırları yok gibiydi. O, pek çok farklı düşünceyi aynı potada eritmeyi başaran ender insanlardan biriydi...

İsyan ve Bağımsızlık

Genç subay adayı Mustafa Kemal'i o günlerde en çok tedirgin eden ve üzen ayrılıkçı hareketlerdi. Balkanlar adeta kaynayan kazan gibiydi. Avrupa'nın da kışkırtmasıyla Osmanlı azınlıkları bağımsızlık marşları söylemeye başlamıştı. Yunanlılar, Sırplar ve şimdi de Bulgarlar imparatorluktan kopmanın çarelerini arıyordu. Tam bir vatansever olan Mustafa Kemal için bu durum

Levent Şahverdi Arşivi

dayanılmazdı. Her geçen gün aldığı darbelerle köşeye sıkışan ve parçalanan imparatorluğun acı çığlıklarını yüreğinin derinliklerinde hissediyor, bir taraftan bu durumu kabullenmeye ve duygularına yenilmemeye çalışırken, diğer taraftan ayrılıkçı unsurların bağımsızlık için verdikleri mücadelenin "ulusal" amaçlarla verildiğini dikkate alarak, aynı yöntemi Türk ulusunun da benimsemesi gerektiğini düşünüyordu.

Bu duygularla olsa gerek, 1904 yılında Selanik'te haki renkli not defterine Bulgarların imparatorluktan ayrılma çabalarıyla ilgili bazı notlar aldı.

Balkanlarda Bulgarların en hareketli olduğu günlere ilişkin notlarda "*Panayt M. Yordan*" adındaki birinin istihbarat elemanı olduğunu, diğer cephelerdeki Bulgarların örgütlendiklerini, Balkanlarda yayımlanan Sırpça, Bulgarca, Arnavutça, Latince gazetelerin Avrupa'daki gazetelerden haberlerle, Selanik civarıyla ilgili bilgiler verdiklerini yazdı.

Mustafa Kemal, azınlıkların bu tür ayrılıkçı hareketlerine hem büyük tepki duyuyor, hem de içten içe onların "aydınlanma" ve "bağımsızlık" için verdikleri mücadeleden etkileniyordu.

İmparatorluk sarsılıyordu! İmparatorluğun içindeki diğer unsurlar teker teker bağımsızlıklarını ilan edip imparatorluktan ayrılıyordu. İmparatorluğun yıkılması an meselesiydi. Ve eğer bir şeyler yapılmazsa koca enkaz, Türklerin üzerine yıkılacaktı...

Dünyada olup bitenlerden de haberdardı...

Sadece siyaset değil, bilim, teknik, tarım ve sanayi gibi konulardaki yeni gelişmeleri de takip ediyor ve haki renkli küçük not defterinin sararmış sayfalarına kurşun kalemle gelişen ve değişen dünyadaki yeniliklerle ilgili küçük notlar alıyordu.

Karasevda ve Gözyaşı

8 Kânunusani 1319 (1904) Perşembe, sabah saatleri...

Mustafa Kemal o gün erken uyandı, yatağından çıkarak ilk horoz ötüşleri arasında, odanın bir köşesinde asılı duran ünifor-

Levent Şahverdi Arşivi

masının iç cebinden haki renkli not defterini çıkardı. Tekrar yatağının üstüne oturdu. İşaretparmağını dudağına götürüp hafifçe ıslatarak, küçük sarı sayfaları çevirmeye başladı. Birkaç sayfayı boş bıraktıktan sonra, sayfalardan birini elinin kenarıyla yukarıdan aşağıya doğru bastırarak iyice düzgün hale getirdi. Kuru kâğıt sesi çabucak dağılıp yok olurken, siyah kurşun kalemini dudağına götürüp biraz düşündükten sonra not defterine sevdiği bir şarkı güftesini yazmaya başladı. Kurşun kalemin kâğıt üzerinde kayarken çıkardığı ses iç gıcıklayıcıydı!

Sayfanın başına, "*Hicaz- ağır aksak*" diye yazdı. Hemen altına da, "*Zülfüne dil besteler, zülf-ü perişanım kadar, Görmedim sayyad-ı dil, âlemde müjganın kadar*" diye yazıp, arka sayfaya da"*Suzinak, ağır aksak*" yazarak, hemen altına şöyle devam etti:

"*Bir gün ah ettimse canan suz-i nak oldum yeter,*
Sağ iken oldum helak, sonra harap oldum yeter,
Pay-i ağyar'a serildim, sanki hak (toprak) oldum yeter,
Gözlerinden kıskanırken bir zaman dildarını
Gel de seyret yarının bu devre-i ibdarını
Bir televvün bak ne hale koydu cism-i zarını"

Kalemi bir kenara bırakıp yazdığı güfteyi bir kere daha gözden geçirerek, alçak bir sesle ve o kendine has Rumeli şivesi ile mırıldanmaya başladı...

"*Zülfüne dil besteler, zülf-ü perişanım kadar,*
Görmedim sayyad-ı dil, âlemde müjganın kadar..."

.....

Mavi gözlü adam, yine karasevdaya tutulmuştu... Yine yüreği kıpır kıpırdı ve yine aşk acısı çekiyordu... Âşık olduğunda başka bir insan oluyordu; ama yine de duygularının mantığını gölgelemesine asla izin vermiyordu. Sürekli okuyor, sürekli düşünüyor, kafasındaki soruları yanıtlamaya çalışıyordu.

Kafası karmakarışıktı!... Duygularındaki gelgitler, ruhunda derin izler bırakıyor, gerçeklere çarparak parçalanan hayaller, billur damlalar halinde boşalıyordu mavi gözlerinden... Mavi gözlü adam ağlıyordu! Yanaklarından süzülen gözyaşlarıyla ıs-

Levent Şahverdi Arşivi

lanıyordu haki renkli küçük not defterinin orta sayfalarından biri...

Takvimler, 27 Şubat 1319'u (1904) gösteriyordu..

Tan yeri ağaralı birkaç saat olmuştu... Bir cuma günüydü!... "*Saat 07.00*" diye not düşmüştü haki renkli küçük defterinin üst köşesine, içindeki fırtınaları anlatmadan önce! Kurşun kalemini sıkıca tutmuştu, sıkıntılı görünüyordu, gözleri dolu doluydu... Derin bir nefes alıp kalbinin sesini dinledi bir süre... Aradan birkaç dakika geçti... Elindeki siyah kurşun kalemin sivri ucunu dokundurdu yavaşça ve korkarak haki renkli defterin orta sayfalarından birine ve hiç duraksamadan şu cümleleri yazdı... Kaleminden dökülen harfler duygu yüklüydü:

"Selanik'ten geleli üç ay oldu. Burada bulunuşumun ilk günlerinde yaşam düzeyimde bir çığır bulduğumu zannediyorum. Maddi ve manevi etkisinde kaldığım duygularımı çözümlenmiş gibi görüyordum. Fakat ne yazık ki bugün bilmem kaç yüzüncü kez olmak üzere yine kalbimin bütün yakınma ve inlemelerini işitmekten dolayı gözlerim yaşlı, her zamanki gibi ve şu dakika da olduğu gibi..."

Son cümleyi bitirir bitirmez işaret parmağını yüzüne götürerek yanaklarından aşağıya doğru akan gözyaşlarını sildi... Daha sonra üzerinde oturduğu yatağından kalkıp odanın içinde dolaşmaya başladı, bu sırada az önce yazdıklarını bir kere daha gözden geçirdi. Siyah kurşun kalemi haki renkli defterin arasına koyarak defteri kapatıp köşedeki masanın üzerine bırakarak pencereye yaklaştı, perdeyi sonuna kadar araladığında mavi gözleri ve sarı saçları güçlü bir ışık demetiyle aydınlandı.

Sokakta hızlı hızlı yürüyen insanlar; gözleri uyku sarhoşu... Ağız dolusu esnemeler... Bir atlı araba, içinde yalnızca arabacı var... Tekerlek ve nal sesleri yükseliyor pencereye doğru... Mustafa Kemal, bir süre güneşe inat, gözlerini hafifçe kısarak, dışarıyı seyretti... Çok uzaklara bakıyordu!

Üç gün sonra...

Haki renkli not defterinin sayfalarını tek tek çevirip üç gün

Levent Şahverdi Arşivi

önce yarım bıraktığı sayfayı bularak yazdıklarını bir kere daha gözden geçirdi. Hüzünlendi! Kalbindeki fırtına, içindeki boşluk, düşüncelerindeki dalgalanmalar yüzüne yansımış gibiydi...

Not defterine *"Salı saat 8"* diye not düştükten sonra şunları yazdı tüm içtenliğiyle:

"Üç gün önce tamamlayamadığım bütün duygularımın hangi oluşumlarla sonuçlandırılması gerektiğini düşünüyorum. Bütün varlığımı yokluyorum. Anlıyorum ki yaşamımda yakarış ve isteklerimin tek bir biçimde oluşmasının imkânı yoktur. Fakat şunu anlıyorum ki kalbim dönem dönem, her gün ve her dakika yeni bir duygulanışın oluşum alanı oluyor. Bu sürekli artan düşünce ve duyguların tek sebebi, duygularımın tam belirgin olmayan çırpınışlar içinde oluşudur.

Belirsiz...

O kadar belirsiz ki...

Sağ iken oldum harap, yok oldum yeter."

Birkaç saat sonra aynı konuya şöyle devam etti:

"Bir dakika zihnimde hiçbir bulutlanma ortamı olduğunu kabul etmek istemiyorum. Zira işte şen ve neşeli bir haldeyim.

Şimdi şu değerlendirmeyi yapmak istiyorum ki; mutluluk neşelenmenin yardımı ile anlayışa bağlıdır.

Bu düşünce genel olmasa bile benim için izlenmesi gerekir; çünkü bu düşünce, felsefe olmadıkça, hayatın son nefesini verinceye kadar, bir an neşe ve mutluluk görmek olanaksızdır..."

M. Kemal

Parasızlık

Aynı tarihin tekrarlandığı defterin "3 tarihli" sayfasına, değişik zamanlarda çeşitli özel notlar almaya devam etti. Bu notlar, aylık bütçesine ait görüşler, Napolyon'a ait değerlendirmeler ve akademide 3. sınıfı bitirirken diğer sınıflardaki arkadaşlarına yapacağı bir veda konuşmasının müsveddelerinden oluşuyordu.

Pazartesi, saat: 6

"Bugün bütçemin hesabına göz gezdirdim. Masrafları, ge-

Levent Şahverdi Arşivi

lirlerin çok üstünde buldum. Şimdiye kadar para çantama giren parayı hesap etmek hatırıma bile gelmemişti.

Fakat bu hesapsızlığın kötü sonucu olmak üzere pek büyük ızdıraplar altında manen, maddeten ezildim. Şimdi sarf olunan paranın harcama süresini bildiren defterime baktığım zaman hareketimdeki düzensizlik ortaya çıkıyor. Her zaman bu defterin gözden geçirilmesiyle hissolunan nedametler davranışlarımın düzeltilmesine yardımcı olur. Fakat ya henüz bunun tesirini kavrayamıyorum, sebebi; masrafların fazlalığından ziyade gelirin azlığıdır."

Mustafa Kemal o sıralarda, ekonomik sıkıntı çekmekte, tıpkı mensubu olduğu imparatorluk gibi gelirleriyle giderlerini bir türlü denkleştirememekte ve bu durumun nedeni olarak, hem düzensiz harcamalarını hem de gelirlerinin azlığını görmekteydi.

Napolyon

Bu notların hemen ardından ise Napolyon hakkında övgü dolu şeyler yazdı:

"Napolyon, yıldırımlardan oluşan bir ortamda dünyaya gelmiş bir dahidir. Hayatı top tüfek sesleri ile yankılanan bir kişi... Kanlı derelerin aktığı bir yerden ve şöhret bulutlarına bütün bu düşmanların arasından geçip geldi. Fakat ne yazık ki dünyada mutluluk çok kısa sürer. Bu parlak dünyanın yine parlak bir güneşi olan o koca komutanın, çevresindeki denizi kara bulutların müthiş darbeleri altında inleyen bir kara parçasında ömrünü tamamladığını görmek ne kadar üzücü bir durumdur."

M. Kemal

Aşk Mektubu

3 Mart 1320 (16 Mart 1320) Çarşamba saat: 3 gündüz...

Mustafa Kemal, biraz önce eline ulaşan zarfı, çabuk birkaç

Levent Şahverdi Arşivi

el hareketiyle özensizce yırttı. İç gıcıklayan kâğıt sesi, zarfın kopan ucuyla birlikte yere düştü!

Mustafa Kemal, uzun zamandır görmediği sevgilisinden gelen mektupta yazanları çok merak ediyordu. Çok heyecanlıydı!

Bir ara geçmişi hatırlar gibi oldu. Birlikte geçirdikleri o güzel günleri hayal etti... Yüzünde çocuksu bir tebessüm belirdi... Yırtık zarfı bir kenara bırakıp mektubu açtıktan sonra, kat yerlerinin iyice düzelmesi için mektup kağıdını havada şöyle bir salladı...

Mektubu okurken yerinde duramıyor, odanın içinde bir sağa bir sola volta atıyor, bir eliyle mektubu tutarken, diğer eliyle sarı saçlarını karıştırıyordu.

Mektup bittiğinde iyice yoğunlaşan duygularına hâkim olamadı. Mavi gözlerinden iki damla yaş süzüldü yanaklarına doğru... Mektubu okuyup bitirdikten sonra kat yerlerine dikkat ederek yeniden katlayıp özenle yırtık zarfın içine yerleştirerek özel eşyalarının bulunduğu ahşap dolaba koydu.

Birkaç saat sonra ise üniformasının cebinden haki renkli not defterini çıkarıp sevgiliden gelen mektubun sevinciyle şu satırları yazdı:

"*Uzun bir zamandan beri kendisiyle mektuplaşmayı teselli kaynağı olarak gördüğüm o kişinin sesiz kalışıyla... mektuplaşmadaki ilgisizliğini görmekle üzülüyordum. Bugün o uzun süren sessizliği bozan bir mektubun gelişi vicdan azabımı dindirdi.*

Bir mektup... Evet, birkaç satırlık kâğıt parçası, fakat sevilen bir kalbin, sevdalı bir ruhun akla gelişi, sonsuz bir değer taşımaktadır. Aynı yerde yaşadığım, duygu ve düşünce birliği içinde olduğum için, kendileri hakkında yürekten sevgi beslediğim arkadaşlarımla mümkün olduğu kadar çok, karşılıklı sevgi göstermeyi istediğim gibi, aradaki uzaklıklardan dolayı yüzlerini görmediğim ve sözlerini işitebilmek duygulanışından uzak kaldığım kardeşlerimle de her türlü engellerin zorlamaları ile sürekli karşılıklı görüşmek tek dileğimdi; çünkü bence birlik ipi bir altın bağ değerindedir."

M. Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Duyguluydu! Arkadaşlığa ve dostluğa inanıyordu. Mümkün olsa yakın arkadaşlarından ve dostlarından hiç ayrılmaz, yıllarca hayatı ve sevgiyi onlarla paylaşır, tüm gücüyle, "*altın bir bağ*" dediği "*birlik ipi*" ne sarılırdı; fakat maalesef hayat acımasızdı: Uzaklık ve zaman dostlukların ve sevgilerin amansız düşmanıydı. Mavi gözlü adam, henüz gencecik bir delikanlıydı; ama uzaklığın ve geçen zamanın ne demek olduğunu çok iyi biliyordu.

Yine de hayatla mücadeleye kararlıydı... Dostluğa ve sevgiye olan inancını hiç yitirmeyecek, dostlarını ve sevdiklerini asla unutmayacak, geçen zamana ve uzaklıklara yenik düşmeyecekti! İç dünyasında kopan fırtınalar, ruhsal kırılmalar, umutsuz aşklar ve pembe hayaller Mustafa Kemal'i gerçek dünyadan uzaklaştırmayı başaramayacaktı.

Askeri Teknoloji

Yaşadığı çağın siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerini takip ediyordu. Küçük defterinin sarı sayfalarına düştüğü bazı notlar bu konulara ilişkindi. Özellikle askeri teknolojideki yenilikleri çok yakından izliyordu.

Bir gün not defterine, o dönemde dünyadaki ve Osmanlı donanmasındaki gemiler, torpiller ve zırhlılar hakkında bazı bilgiler kaydedip bazı resimler çizdi. Bu notları mürekkepli kalemle tuttu. Bu notların hemen altına "*Kamer kıraathanesinde yazıldı*" diye de ekledi... .

Rus-Japon Savaşı

Değişik konulardaki bu genel bilgilerden sonra o dönemin en sıcak askeri ve siyasi konularından biri olan Rus-Japon Savaşı'yla ilgili bazı notlara yer verdi. 1905'te başlayan Rus-Japon Savaşı'nda Japonların daha etkin olduklarını belirttikten sonra, Japon komutanlarının adlarını yazdı.

13 sayfaya ise Rus-Japon Savaşı hakkında şu çarpıcı değerlendirmeyi yaptı:

"*Şimdiye kadar Avrupa'nın bilmediği bir unsur meydana*

Levent Şahverdi Arşivi

çıktı. Kirno Muharebesi Japon askerinin kıymet-i askeriyesi nokta-i nazarında parlak safhalar meydana getirecek."

Bu notun hemen altına savaşla ilgili bir kroki çizdi. Krokinin başına da, "*Yeni Japon tabiyesi...*" diye yazdı.

Diğer iki sayfaya da yine Rus-Japon Savaşı'nın kritiğini yaptı.

Mustafa Kemal, haki renkli küçük not defterinin son bölümüne ise, "*Meşhur Osmanlı Kumandanları*" başlığı altında Makbul İbrahim Paşa'yla Lala Mustafa Paşa hakkında biyografik bilgiler kaydetti; fakat daha sonra bu konu hakkında yazmaktan vazgeçti.

* * *

Mustafa Kemal, birkaç gün sonra, odasında yine haki renkli küçük not defterinin sayfalarını hızla çeviriyordu. Kuru kâğıt sesine artık alışmıştı... Çevirdi, çevirdi, çevirdi, bir sayfa daha çevirdi; ama nafile! Defterde tek satırlık boş bir yer bile yoktu...

Bazen gizli duygularını, bazen eski bir dosta duyduğu özlemi, bazen sevdiği bir şarkının güftesini, bazen bir Namık Kemal şiirini, bazen Bulgar komitacılarına duyduğu öfkeyi, bazen gelecekle ilgili planlarını, bazen de dünyada meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmeleri not düşmüştü siyah kurşun kalemiyle sarı sayfalara...

Dışarıda kalabalık uğultusu ve çocuk bağırışları vardı. Uzaktan dalga sesleri duyuluyordu. Küçük not defteri elinde, ayağa kalktı: "*Sırdaşım, dert ortağım!*" diye geçirdi içinden ve sonra özel eşyalarının bulunduğu ahşap dolabın alt çekmecelerinden birini uzandı. İçeride, daha önce tuttuğu bir not defteri, Harp Okulu yıllarına ait not çizelgeleri, bazı resmi evraklar ile birkaç gazete kupürü vardı. Haki renkli küçük not defterinin pürüzlü kapağına sağ elinin parmak uçlarıyla son kez dokundu. Kim bilir bir daha ne zaman dokunacaktı sırdaşına, kim bilir bir daha ne zaman çevirecekti o sarı sayfaları! Kim bilir, belki de aradan yıllar geçecek, mavi gözlü adam yaşlanacak ve bir gün gençlik hayallerinin özlemiyle, küçük haki renkli not defterini

Levent Şahverdi Arşivi

hatırlayacaktı. Belki o zaman elleri titreyerek, artık iyice eskimiş sarı sayfalara yıllar önce yazdıklarını gördüğünde hüzünlenecek ve kırışıklıklarla çevrelenmiş mavi gözlerinden iki damla yaş düşecekti yavaşça sarı sayfalardan birine... Ve yıllar önce siyah kurşun kalemiyle yazdığı satırların birindeki birkaç harf ıslanacak, dağılacak ve solacaktı birdenbire... Kim bilir!

Akademide Son Gün

"Daha Dün Gibi..."

Zaman çabuk geçti. En unutulmaz yıllar, yüksek okul yılları geride kalmak üzereydi. Mustafa Kemal, Harp Akademisi'ndeki yatakhanesinde birkaç gecedir uyuyamıyordu. Gözlerinin önünde hep o an: altı yıl önce İstanbul'a gelmek için Selanik limanında vapura bindiği o dakikalar canlanıyordu... Biraz puslu ve bulanık:

Limanda, ellerinde siyah ve kahverengi bavullarıyla birkaç genç. Hepsi de kendi yaşıtı, hepsi de heyecanlı ve tedirgin... Dokunsanız ağlayacaklar gibi... Yanlarında sevdikleri, gözleri nemli...

Ve kalabalığın arasında bir kadın; güzel yüzlü, sarışın mavi gözlü... Gururlu ve hüzünlü... Hafif aralık dudaklarında titrek kıpırtılar; dua ediyor... Gözlerinde dolaşan pamuk beyazı bulutlar... Kendini zor tutuyor ağlamamak için. Eli oğlunun beline sarılı. Ara sıra altın sarısı saçlarına dokunuyor Sarı Paşasının...

Ve hemen yanlarında genç bir kız. Sessiz ve çekingen. O da hüzünlü. Onun da gözlerinde dolaşan yoğun bulutlar... Suratı asık!... Omzunda ağabeyinin eli...

Adı Makbule!...

Ve gözlerde gök gürültüsü...

Sarılıyorlar sıkıca; önce anne oğul, sonra bacı kardeş!...

Kulaklarda mavi denizi çalkalayan dalga sesleri ve ayrılık acısını körükleyen martı çığlıkları...

Ve limanda yankılanan keskin vapur sirenleri!... Motor uğultusu ve liman semalarına yükselen kesif siyah bir duman...

Levent Şahverdi Arşivi

Zübeyde Hanım ve Makbule kalabalıktan ayrılmışlar elleri havada!... Mustafa da vapurdan onlara el sallıyor, hafif bir rüzgâr Mustafa'nın sarı saçlarını dağıtıyor ve yavaş yavaş vapur ufukta kayboluyor!...

Mustafa, Selanik'ten ayrılırken mutlu, fakat hüzünlüydü... Ne de olsa ilk kez ayrılıyordu Makedonya'dan... Gittiği dünya onun için çok yeniydi! Nasıl geçerdi onca yıl! Nasıl dayanırdı canından çok sevdiği annesinin özlemine!...

Şimdi ise okul yatakhanesinde zamanın ne kadar çabuk geçtiğini düşünüyordu. Koskoca altı yıl göz açıp kapayıncaya kadar uçup gitmişti...Selanik'ten ayrılırken hissettiklerini, şimdi de İstanbul'dan ayrılırken hissediyordu: Hüzün ve tedirginlik!...

Harp Akademisi'nde yaşadığı olaylar canlandı gözünde... Ali Fuat'ı ve Pirlepeli Ali Fethi'yi düşündü. Tevfik'i hatırladı bir an... Tepebaşı Bahçesini, Con Paşa'nın yerini, Kız Kulesini, Ali Fuatların yalısını, kalbinde iz bırakan o aşk acısını, Beyoğlu'ndaki Fransız madamı ve bir de küçük Fikriye'yi düşündü. Ellerini başının arkasında birleştirmiş yatağının üzerinde sırt üstü yatıyordu. Bu sırada hafif aralık pencereden içeriye doğan güneşin ilk kızıllığı sızdı; kış soğuğu da beraber! Gözleri yorgun ve uykusuzdu... Yatağında yavaşça doğruldu...

Harp Akademisi'ndeki son gün böyle başladı... .

Mustafa Kemal, 1904 yılı Aralık ayında Harp Akademisi'nden mezun oldu. O dönemde akademiden Mustafa Kemal ile birlikte 37 kişi daha diploma aldı. Bunlardan 13'ü kurmay, 24'ü mümtaz oldu. Mustafa Kemal akademiyi kurmay olarak bitiren 13 kişi arasında 5. idi. Dönemin birincisi Ali İhsan, ikincisi Asım Gündüz, üçüncüsü Ahmet Sedat, dördüncüsü Ahmet Tevfik, beşincisi Mustafa Kemal, altıncısı Mehmet Hayri, yedincisi Mustafa İzzet, sekizinci Ali Seydi ve dokuzuncu da Ali Fuat'tı. Eğer sıralama son sınıfta alınan notlara göre yapılsaydı Mustafa Kemal sınıfın birincisi olacaktı.

Mezuniyet töreni Harp Akademisi'nin tören salonunda yapıldı. Tüm akademi öğrencileri ve tüm öğretmenler törende hazır bulundu. Önce Akademi müdürü bir konuşma yaptı. Mezun

Levent Şahverdi Arşivi

öğrenciler yemin ederek diplomalarını aldı. Daha sonra dereceye giren bazı öğrenciler arkadaşlarına hitap etti ve hep bir ağızdan akademi marşı söylendi.

Dışarıda iri taneli bir kar yağışı vardı... Harp Akademisi'nin koridorları soğuktu; ama konferans salonu nispeten daha sıcaktı; insan nefesi ve vücut ısısı ortamı biraz olsun yumuşatıyordu...

Mezun olanlar heyecanlıydı... Kaşe üniformalar, yukarıdan aşağıya doğru sağlı sollu altın renginde düğmelerle süslenmişti. Bakışlar sert, yüzler gergin ve gururluydu... Gençlerin hepsi de çakı gibiydi!

Mustafa Kemal düşünceli görünüyordu... Konuşmalar, kulaklarında anlamsız sesler gibi uçuşuyordu; kafasında başka şeyler var gibiydi, geleceği düşünüyordu: Kurmaylık stajını ve sonra da ilk görev yerini...

Belki bir savaşa katılacak, ateş ve barut içinde patlayan bombalar, kulakları sağır eden top gürültüleri... Arkasında bir bölük asker, Sarı Paşa'nın emirlerine kilitli... Ve hücum işareti!... Allah Allah sesleri ve inanılmaz bir tevekkül!... Üst üste yığılan insan bedenleri, çok uzakta düşman süvarileri, etraf toz duman, havada parçalanmış insan bedenleri ve kesif bir ölüm kokusu!...

"Selanikli Mustafa Kemal!" diye adı okunduğunda ancak kendine geldi, üniformasına çekidüzen verip hızlı adımlarla kürsüye çıktı. Arkadaşlarına kısa bir konuşma yaparak yemin edip diplomasını aldı; gururlu ve mutluydu, mavi gözleri ışıl ışıldı! Tam o sırada üçüncü sınıfa geçen öğrencilerden Nuri (Conker), yaşlı gözlerle Mustafa Kemal'e yaklaşıp boynuna sarılarak arkadaşını kutladı.

O gün Harp Akademisi'nde, havada ayrılık acısı, gözlerde patlamak üzere olan bulutlar ve mutluluk pırıltıları, kalplerde ise vatan aşkı ve hürriyet özlemi vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ BÖLÜM

Vatan ve Hürriyet Savaşçısı

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Sirkeci'de Eski Bir Ev...

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'ni bitirdiğinde 24 yaşındaydı. Kurmay stajını Makedonya'da yapmak istiyordu, şimdi heyecanlı bir bekleyiş içindeydi.

Okul biter bitmez birkaç arkadaşıyla birlikte Sirkeci'de bir ev kiraladı. Ev sahibi yaşlı bir Ermeniydi. Ev, limana inen yokuşun hemen bitiminde üst üste yığılı duran eski ahşap binalardan birinin ikinci katındaydı. Buraya, yaşlı ahşap merdivenlerden çıkılıyordu. Rengi solmuş, zarif oymalarla süslü eski tahta kapının üzerindeki yorgun kapı tokmağını tıklatıp içeriye girince küçük bir hol ve üç kapı göze çarpıyordu. Bu kapılar, bakımsız ve loş odalara açılıyordu. Odaların duvarlarında yer yer çatlaklar ve dökülmüş sıva boşlukları göze çarpıyordu. Yerlerde, yürüdükçe çatırdayan kabarmış ve iyice eskimiş tahta döşemeler vardı. Odalardaki küçük pencerelerin camlarından biri boydan boya çatlamıştı, çağla yeşili pencere pervazları da iyice kararmıştı; yer yer kazıntılar ve çürükler görülebiliyordu. Deniz tarafındaki biraz daha geniş odanın ortasında eski, tahta bir masa vardı. Oymalarla süslü eski bir dolap duvara yaslanmıştı; antika gibi duruyordu ve içindeki raflar tozluydu. Odada hep bir uğultu vardı: Sokak gürültüsü, martı çığlıkları, satıcı sesleri, vapur sirenleri ve bir de Bab-ı Ali yokuşundan aşağı doğru koşan gazete dağıtıcısı çocukların iç karartan haberlerle ergenleşmeye yüz tutmuş tiz sesleri içeride yankılanıp duruyordu...

Mustafa Kemal'le birlikte evde iki arkadaşı daha kalacaktı. Gençler o gün ilk iş olarak bitpazarından az kullanılmış üç yatak aldı. Ayrıca Mustafa Kemal bir tava, bir tencere, birkaç su

Levent Şahverdi Arşivi

bardağıyla, biraz kahve ve birkaç fincan getirdi; haa tabii, bir de bolca tütün...

Mustafa Kemal, tüm kitaplarını evdeki ahşap dolabın raflarına büyük bir özenle yerleştirdi. Namık Kemal'in eserlerini ise masanın üzerine bıraktı. Onlar hep elinin altında olmalıydı.

Bu evdeki toplantılara Kuzguncuk'ta oturan yakın arkadaşı Ali Fuat da katılıyordu. Ali Fuat da ilk gelişinde birkaç ufak tefek eşya getirdi.

Hemen her gece güneş battıktan sonra Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı, deniz tarafındaki odada, loş ışıklı bir gaz lambasının ışığı altında, ortadaki ahşap masanın etrafında toplanıp saatlerce konuşurlardı. Baskı rejiminden kurtulma ve demokratik bir yönetim için yapılması gerekenleri tartışırlardı. Mustafa Kemal daha çok Avrupalı emperyalist devletlerin baskısıyla köşeye sıkışan imparatorluğun içinde bulunduğu durumu tahlil edip kurtuluş yollarını sıralardı. Bir gece arkadaşlarının dikkatli gözlerine bakarak şunları söyledi:

"Siz yalnızca toprak kayıpları ile meşgulsünüz ama bunun mühim sebeplerine de bakmak lazımdır. Tarihimizdeki vahim hataları iyi tespit etmek ona göre vaziyet almak lüzumu vardır. İktisadi vaziyetimizi askeri vaziyetimizden ve siyasi vaziyetimizden ayrı bir vaziyetmiş gibi görmek vahim bir hatadır."

Elindeki yarılanmış sigaradan bir nefes daha aldı, burnundan yayılan gri duman arasında ağzından şu sözler döküldü:

"Avrupa devletlerinin iç vaziyetimize müdahaleleri ve o vasıta ile yürüttükleri siyaset bizi imparatorluğun kaybı tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. İktisadi vaziyetimizin perişanlığını görmemek kabil midir?"

Biten sigarasını, izmarit dolu kül tablasına bastırdı. Ağzından burnundan boşalan dumanı dişleriyle kesip Ali Fuat'ın gözlerinin içine bakarak şöyle konuştu:

"Türklerin yaşadığı doğu vilayetlerimizden Selanik ve Balkan cihetine kadar halk iktisadi vaziyetin bozukluğunun azabını çekmektedir. Ancak mütegallibe denilen zümre ile çok az sayıdaki bir zümre ve saray çevresi hayatın imkânlarından fay-

Levent Şahverdi Arşivi

dalanmaktadırlar. Başımızda kapitülasyon denilen bir iktisadi bela vardır. Peki, bununla neler olmuştur? Avrupa zenginleşti... Avrupa milletleri fabrikalarını yaptılar; fakat kapitülasyonların getirdiği iktisadi vaziyet bizi bunları yapmaktan men etti.

Avrupa devletlerinin hakim oldukları topraklardaki öteki milletlerin fertleri de Avrupa milletlerinin fertleri için istihsal yapmaktadırlar. Bu günkü mevcut topraklarımız içindeki öteki milletler Avrupa'nın kendi emelleri ile tatbik edecekleri siyaset ile kendi vaziyetlerini tayin etmek siyasetini güdeceklerdir. Buna bağlı olarak da Osmanlı azınlıkları bağımsızlık için var güçleriyle mücadele edeceklerdir."

Konuşma bittiğinde odada derin bir sessizlik oldu. Sadece sokak uğultusu ve uzaktan gelen keskin vapur sirenleri sessizliği bozuyordu. Odanın içi gri sigara dumanıyla doluydu. Mustafa Kemal, yerinden kalkıp pencereye doğru yürüyüp pencereyi hafifçe araladı. Ahşap duvarlardan yükselen, birbirine karışmış insan sesleri aralık pencereden usulca odaya sızdı. Mustafa Kemal, pencereden bakıyordu: Sokakta hızlı adımlarla yürüyen fesli, sarıklı erkekler vardı; yoksulluk ve çaresizlik adeta üstlerine sinmişti. Karşı kaldırımda kahverengi pelerinli bir madam limana doğru iniyordu. Hava soğuktu ve lapa lapa kar yağıyordu. Mustafa Kemal, cam kenarında biriken kardan bir parça alıp avuçları arasında sıkıştırdı; eriyen kar suları ellerinden yere damlıyordu. Birkaç dakika sonra aralık camı kapatarak pencereden uzaklaşıp sönmeye yüz tutmuş ortadaki sobanın yanına gelip kar sularıyla ıslanan ellerini kuruturken düşünceliydi...

* * *

Sirkeci'deki o ahşap evde düzenlenen toplantılara katılanlar arasında bir de sivil vardı, adı Fethi'ydi; tedirgin bir hali vardı ve çok sessizdi... Gözlerinde bir gizlilik, bir öfke saklıydı; yüzüne bir samimiyetsizlik ifadesi çökmüştü!

Bu durumdan rahatsız olan Ali Fuat, bir gün Mustafa Kemal'e gizlice Fethi'nin kim olduğunu sordu. Mustafa Kemal,

Levent Şahverdi Arşivi

Fethi'nin askerlikten çıkarıldığını, yatacak yeri ve parası olmadığı için burada kaldığını söyledi.

Ali Fuat'ın endişelerinde haklı olduğu çok kısa bir süre sonra anlaşılacaktı...

Jurnal

O günlerde Mustafa Kemal'le birkaç arkadaşı bir taraftan kurmaylık stajlarını yapacakları yerin belli olmasını beklerken, diğer taraftan son hazırlıklarını yapıyordu.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat, Mercan Yokuşu'nda o dönemin en iyi askeri terzilerinden Altın Makas'a birer giysi ısmarlamışlar, hatta iki kez provaya bile gitmişlerdi.

Bir salı günüydü... Hava yine buz gibi soğuktu... Ara sıra kuru bir rüzgâr esiyor ve kar taneleri rüzgârla dans ediyordu...

Ali Fuat, yeni giysilerini almak için Altın Makas'a uğradı. Yeni giysileri hayal ettiğinden de güzel olmuştu. Oracıkta giyinip kuşanan Ali Fuat, üzerindeki giysileri daha sonra almak üzere terzide bırakıp yeni giysileriyle dükkândan çıkarken, arkadan makastar seslendi: "*Fuat Efendi, Fuat Efendi! Bir dakika!...*" Ali Fuat geri dönerken makastar şöyle dedi: "*Arkadaşınız Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey de dün gelip giysisini alacaktı; fakat uğramadı...*" Ali Fuat biraz düşündü... "*Neden gelmedi ki acaba!*" diye mırıldandı kendi kendine... Aklına kötü bir şey gelmemişti. Makastara şöyle dedi: "*Ben Perşembe günü Mustafa'ya uğrayacağım. Perşembe akşamı birlikte uğrar, Mustafa'nın giysilerini de alırız...*" Ali Fuat, "*Hayırlı işler*" diyerek, hızlı adımlarla oradan uzaklaşırken birazdan olacakları asla tahmin edemezdi!

Mercan Yokuşu'ndan aşağıya doğru inerken çocuklar kadar şendi; ne de olsa yirmi iki yaşında gencecik bir kurmay subaydı. Gururlu ve mutluydu; öyle ki mutluluktan gözleri parlıyordu!

Galata Köprüsü'ne geldiği zaman birdenbire yanında atlı bir araba durdu. Ali Fuat neler olduğunu anlamaya çalışırken yavaşça arabanın kapısı açıldı. Kar şiddetini arttırmıştı ve köprünün tam üzerinde savrulan martı öbekleri vardı...

Levent Şahverdi Arşivi

Bir gün Önce

Sabahın ilk ışıkları... Güneş yeni doğuyor... Gökyüzünde buz mavisi bulutlar var. Saçaklardan çözülen buzlardan sular damlıyor... Limandan yükselen vapur ıslığı, martı çığlıklarına karışıyor...

O gün Fethi erken kalktı. Ortadaki sobaya birkaç odun attı. Yanan odunların çıtırtısıyla oda yavaş yavaş ısınmaya başladı. Yarım saat sonra Fethi'nin gürültüsünden olsa gerek, yan odadaki Mustafa Kemal de uyandı, üzerinde pijama vardı, göz kapakları mavi gözlerinin üzerine düşmüştü, ağzında akşamdan kalan bir acılık hissediyordu, sarı saçları dağınıktı, "*Günaydın Fethi!*" diye, seslendi holden... Fethi, "*Günaydın Mustafa! Seni de mi uyku tutmadı? Hayrola, erkencisin!*" diye karşılık verdi. Mustafa Kemal cevap vermeden lavaboya yüzünü yıkamaya gitti. Bir süre sonra göz kapakları biraz daha aralık, elinde havlu, yüzünü kurulayarak Fethi'nin bulunduğu deniz tarafındaki odaya girdi. Bir sandalye çekip sobaya yakın bir yere oturdu ve bir sigara yakarak derin bir nefes aldı; burun deliklerinden çıkan koyu gri bir duman odanın tavanına doğru yükseliyordu. Tam bu sırada Fethi, mahcup ve sıkılgan tavırlarla başını önüne eğerek şöyle dedi: "*Mustafa, eğer zahmet olmazsa senden bir şey rica edeceğim!*" Mustafa Kemal, elindeki sigaradan bir nefes daha aldıktan sonra, merakla, "*Nedir Fethi? Çekinme söyle!...*" dedi. Bu sırada Fethi ayağa kalkarak ceketini omuzlarına atıp kapıya doğru yöneldi. Mustafa Kemal'in meraklı bakışları arasında ayakkabılarını giyerken şöyle dedi: "*Ben şimdi çıkmak zorundayım, öğlene doğru vaktin olursa Beyazıt'taki malum kıraathaneye gel! Ben orda olacağım! Hem konuşuruz, hem de bi şeyler içer tavla oynarız!*" Mustafa Kemal şaşkındı! "*Konuşalım öyle çık...*" dedi. Fethi, "*Biraz acelem var!*" deyince, Mustafa Kemal, öğlen mutlaka o kahvehaneye uğrayacağını söyledi. Fethi üzgün gözlerle, "*Allahaısmarladık, öğlen görüşürüz!*" diyerek evden ayrıldı.

Mustafa Kemal, olup bitenleri anlamaya çalışıyordu: "*Zavallı Fethi! Ne kadar da mahcup! Şimdi cesaret edemediği için beni kıraathaneye çağırıyor! Yazık! Parası da yok, kimsesi de!...*"

Levent Şahverdi Arşivi

diye düşündü. Biten sigarasını teneke sobanın üzerine bastırarak söndürüp ayağa kalkıp pencereye yaklaştı.

Sokakta günün ilk hareketliliği yaşanıyordu. Mustafa Kemal pencereden bakarken Fethi sokaktaki insanların arasına karıştı; üzerinde kalın siyah bir ceket, başında kalıbı bozulmuş vişne-çürüğü bir fes vardı. Fethi gözden kaybolurken Mustafa Kemal kendine kahvaltı hazırlamak için mutfağa yöneldi.

Mustafa Kemal o gün Beyazıt'taki kıraathanede Fethi'yle görüştükten sonra terziye uğrayıp yeni giysilerini alacaktı; ama evden çıkarken içinde anlaşılmaz bir sıkıntı vardı. Kafası karmakarışıktı; görev yerinin neresi olacağını düşünüyordu: "*Ne olur Allahım Selanik olsun!*" diye geçirdi içinden bir ara...

Sokak aralarında su birikintileri vardı: Çatılardan damlayan erimiş kar suları minik gölcükler oluşturmuştu. Tam tepedeki güneş, kuru ocak soğuğunda insanın içini ısıtıyordu. Mustafa Kemal, öğlene doğru İstanbul'un abidevi camilerinden semaya yükselen ezanları dinleyerek Sirkeci'den Beyazıt'a kadar yürüyerek kıraathaneye geldi. Mavi gözleriyle içeriyi taradı. Ortada cayır cayır yanan kıpkırmızı bir soba; dumanı borularla dışarı verilmiş... İçerisi yoğun sigara dumanı... Nargile fokurtusu ve kahve buharı içeriye mistik bir hava vermiş... Zar ve pul tıkırtıları rahatsız edici; Kaba bir uğultu... Ara sıra ağız dolusu gülmeler... Derken Mustafa Kemal, arkadaşı Fethi'nin arkada duvar dibindeki masalardan birinde oturduğunu gördü, hemen önünde bir nargile vardı. Fethi, Mustafa Kemal'i görmesine rağmen hiç istifini bozmuyor, nargilesini fokurdatmaya devam ediyordu. Aynı masada Fethi'nin hemen yanında saraydan bir yaver oturuyordu. Mustafa Kemal, henüz masaya yaklaşmıştı ki yaver "*Mustafa Kemal bu mu?*"diye sordu Fethi'ye... Fethi, "*Evet!*" dercesine başını salladı. Mustafa Kemal şaşkındı! Mavi gözlerinde yıldırımlar çakmaya başlamıştı. Fethi'nin gözlerinin içine baktı; yüz hatları çelik gibi sert, kaşları yay gibi gergindi, gözlerinden çıkan öfke bulutları bir anda kıraathaneyi kapladı! Yaver ayağa kalkarak Mustafa Kemal'e, "*Dışarıda bir araba bekliyor. Bizimle geleceksiniz. Hakkınızda jurnal var!*" dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaver arkada, Mustafa Kemal önde kıraathaneden çıktılar. Dışarıda ince taneli kar yağıyordu. Araba, gittikçe artan kar yağışı arasında saraya doğru ilerledi; araba, atların yeleleri, yol kenarındaki ağaçlar ve İstanbul'un yıllara meydan okuyan mabetleri, her yer ve her şey, şeker beyazı bir örtüyle kaplandı. Mustafa Kemal, sarsılarak ilerleyen arabanın penceresinden dışarıda uçuşan kar tanelerini seyrederken her şeyi anlamıştı...

Sirkeci'deki evde yaptığı konuşmalar cümlesi cümlesine önüne konulduğunda jurnal ağının genişliğini bir kere daha gördü ve işte o zaman içinden, "*Bir gün bunun hesabı elbette sorulur!*" diye geçirdi.

Tutuklanma gerekçesi olarak pek çok neden ileri sürülüyordu: Okulda gazete çıkarmak ve zararlı fikirleri yaymak, Ramazanın 15'inde Hırka-i Şerif'i ziyaret edecek olan Abdülhamit'in arabasına bomba atmak, Sirkeci' deki evde gizli toplantılar yapmak, gizli bir örgüt kurmak, Harp Akademisi'nde öğrenciyken, menfaat sağlamak amacıyla arkadaşları arasında bir yardım sandığı kurarak ihtiyacı olan öğrencilere faizle para vermek gibi eylemlerle suçlanıyordu!

Sarayda, uzun süre Askeri Okullar Nazırı Zülüflü İsmail Paşa, Kabasakal Mehmet Paşa ve Mabeyn Başkatibi Tahsin Bey tarafından sorguya çekildi. Suçlamaları kanıtlayacak hiçbir belge yoktu; iyice abartılmış bir takım varsayımlar üzerine kurulmuş bir sürü soru hepsi bu!...

***

Bir gün sonra Ali Fuat da yakalanmış ve aynı şekilde sorguya çekilmişti. Ali Fuat bir süre sarayda koruma altında kalmış, daha sonra Harp Okulu Subay Tutukevine (Bekirağa Bölüğü) götürülmüştü.

Ertesi gün, arkadaşı Mustafa Kemal'in de oraya getirildiğini öğrendi. Gerçi resmen görüşmeleri yasaklanmıştı; ama can arkadaşının başına daha kötü şeyler gelmediği için mutluydu.

Ali Fuat, yirmi gün kadar tutuklu kaldı; bayram sonrası serbest bırakılırken kendisine, "*İkinci bir emre kadar İstanbul'dan bir yere ayrılmayınız*" talimatı verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bekirağa Mahkumu

Mustafa Kemal'in tutuklu kaldığı Bekirağa Bölüğü, istibdada kafa tutan hürriyet savaşçılarıyla doluydu. Çok sayıda öğrenci, buradaki berbat hücrelerde haklarında verilecek sürgün ya da hapis kararını bekliyordu.

Mustafa Kemal, mücadelesinde yalnız değildi. Abdülhamit'in tüm baskılarına ve kurduğu jurnal ağına aldırış etmeksizin istibdat savaşçılığına soyunan çok sayıda Harp Akademisi öğrencisi vardı; fakat Mustafa Kemal'in kader birliği ettiği arkadaşlarından farklı ve üstün bir tarafı vardı: O, sadece baskı rejimine karşı yapılacak bir ihtilal fikrinin peşinde koşmakla kalmıyor, daha sonra neler yapılması gerektiğini de düşünüyordu.

Bekirağa Bölüğü, Beyazıt'ta, Harbiye Nezareti'nin Süleymaniye tarafındaki iki katlı bir binada faaliyet gösteriyordu. Resmi adı, "İstanbul Muhafızlığı Dairesi" idi. 1870-1922 yılları arasında tutukevi olarak kullanılan Bekirağa Bölüğü adını, zalimliğiyle ünlü Binbaşı Bekir Ağa'dan almıştı. II. Abdülhamit döneminde Bekirağa'nın soğuk taş duvarlarında mahkumların acıya bulanmış çığlıkları yankılanırdı. Mahkumlar çok çeşitli işkencelere maruz kalırdı. Bazen falakaya yatırılır, bazen birbirlerine dövdürülür, bazen de domuz topu yapılırdı. Domuz topunda bacaklar enseye kadar çevrilip bağlanır, böylece mahkum ostoparlak olur, ardından da dayak yerdi. Bu şekilde dövülen mahkumlar çoğu kez baygınlık geçirirdi. Bayılan mahkumun kafasına bir kova su dökülür, ayıldıktan sonra dayağa devam edilirdi. Bekirağa'da uzun süre tutuklu kalan mahkumlar, gün boyu bit ayıklamakla uğraşırlardı.

Mustafa Kemal'in Bekirağa'daki hücresi gün yüzü görmeyen, çok soğuk, loş ve küçük bir yerdi. İçeride derin bir karanlık vardı; içeriye sadece hava deliğinden parlak beyaz bir ışık sızıyordu.

Duvar dibinde yayları bozuk eski bir ranza... Üzerinde küflenmeye yüz tutmuş saman bir yatak... Dört bir yanı saran keskin bir nem ve küf kokusu...

Levent Şahverdi Arşivi

Sarı Paşa, adeta kafese konulmuş bir aslan gibiydi. İçecek tütünü, okuyacak kitabı yoktu. Hiç olmadığı kadar sıkıntılı ve düşünceliydi. Elleri, yağlanmaya başlamış sarı saçlarının arasında, günlerini ve gecelerini hücresinde volta atarak geçiriyordu. Mavi gözleri kızarmıştı; göz kapakları yorgun gözlerinin üstüne düşmüştü ve karnı açtı. En çok özlem duyduğu şey ise dumanı üzerinde bir sigaraydı...

Geceleri çok soğuktu ve birkaç gecedir böbreklerinde dayanılmaz acılar hissediyordu.

Sabahları bir inzibat çavuşunun ayak sesleri yankılanıyordu soğuk taş duvarlarla çevrili koridorda... İnzibat çavuşu, kapıyı gıcırtılarla aralayıp elindeki tepsiyi bırakıyor ve hiçbir şey söylemeden çekip gidiyordu; tepsi de yarım tayın ve birkaç zeytin vardı.

Kapının önünde hep bir inzibat teğmeni bulunuyordu. Arada bir Mustafa Kemal'i göz ucuyla süzen teğmen, onunla konuşmaktan çekinir gibiydi. İçeride, mahpushane kokan gardiyan sesi ve ara sıra açılıp kapanan çelik kapılardan çıkan sinir bozucu metalik sesler yankılanıyordu: ama Bekirağa'da genelde büyük bir sessizlik hâkimdi.

Mustafa Kemal, dağınık sarı saçlarıyla ve yorgun gözleriyle başı önünde küçük hücresinde volta atarken en çok diğer arkadaşlarını merak ediyordu; günlerdir onlardan hiçbir haber alamamıştı. Ara sıra tüm yorgunluğuna ve bitkinliğine rağmen bıyık altından kendi kendine gülüyordu. Daha birkaç gün öncesine kadar her şey ne kadar da güzeldi: Harp Akademisi'ni iyi derece ile bitirmiş, büyük bir heyecanla ilk görev yerini bekliyordu. Ne de büyük hayalleri vardı! İstibdata karşı mücadele edecekti. Cepheden cepheye koşacak, vatanı için tüm gücüyle vuruşacaktı. Oysa ki şimdi birkaç adımlık soğuk bir hücrede günleri, geceleri tüketiyordu.

Sonra birden durdu... Yüzünde masum bir gülümsemeyle, "*Vatan ve hürriyet mücadelesine girdin mi bunlara da katlanacaksın!*" diye düşündü. Hafif aralık dudaklarından bir Rumeli

Levent Şahverdi Arşivi

türküsünün ilk ezgileri dökülürken, yavaş adımlarla hücreyi arşınlamaya devam etti.

Gün ağaralı birkaç saat olmuştu. Dışarıda lapa lapa bir kar yağıyordu ince taneli; İstanbul bembeyaz bir örtüyle kaplanmıştı. Bekirağa'nın taş duvarlarla çevrili hücreleri her zamankinden daha soğuk, her zamankinden daha boğucu, her zamankinden daha sessizdi. Derken gittikçe yakınlaşan ayak sesleri ve Mustafa Kemal'in artık iyice alıştığı o sinir bozucu kapı gıcırtısı duyuldu. İnzibat çavuşu, üzerinde yarım tayin ve birkaç zeytin bulunan tepsiyi içeriye uzattı. Mustafa Kemal tepsiyi alırken, çavuş Mustafa Kemal'in kolunu kavrayarak ona doğru eğilerek sessizce, "*Size sayılı sigara verme emri aldık... Daha fazla ısrar etmeyiniz... Yapamayız... Emirlere uygun değildir!*" dedikten sonra hafifçe tebessüm edip göz kırptı!

Mustafa Kemal şaşırmıştı! Birkaç dakika sonra yine o sinir bozucu kapı gıcırtısı eşliğinde çavuş hızlı adımlarla oradan uzaklaştı.

Mustafa Kemal günlerdir belki de ilk kez sevinmişti! Bu sözlerden büyük bir ümide kapıldı. Köşede duran saman yatağın kenarına ilişip elindeki sigarayı parmakları arasında hafifçe yuvarlayarak birkaç dakika yumuşattıktan sonra yaktı. Her nefesten sonra dumanı üzerindeki sigaraya bakıyordu. Burnundan salıverdiği yoğun duman, küçük hücrenin tavanını kaplamıştı.

Aradan haftalar geçti. Acaba kaç hafta geçmişti aradan? Nereden bilsin? Saymamıştı ki... Derken bir akşamüstü hücrenin kapısı gıcırtılarla ardına kadar açıldı. Mustafa Kemal, köşedeki saman yatağın üzerine uzanmış yatıyordu. Yavaşça doğrulup dağınık sarı saçlarını düzeltti. Kapıda iki inzibat eri ve o teğmen vardı. Teğmen yumuşak bir sesle ve hafif tebessüm ederek, "*Buyurunuz!*" diye eliyle Mustafa Kemal'e yol gösterdi. Mustafa Kemal, çok sevinmişti! Kendini özgürlüğe kanat çırpan bir kuş gibi hissediyordu...

Rutubetli soğuk taş koridorlardan geçilip üst katlara tırmanıldı. Birkaç dakika sonra Mustafa Kemal kendini İsmail Hakkı Paşa'nın karşısında buldu.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Hakkı Paşa, altın çerçeveli gözlüklerinin üzerinden Mustafa Kemal'i baştan aşağı şöyle bir süzdü. Madalyalarla süslü şaşaalı üniformasıyla ve yüzünün her iki yanından sarkıp çenesinde birleşen ak düşmüş sakalıyla, tam eski tip bir Osmanlı memuruydu.

Mustafa Kemal iki inzibat arasında sessizce bekliyordu. Yorgun ve perişan görünüyordu. Üzerindeki üniforma kirlenmiş, sarı saçları uzamış, elmacık kemikleri iyice belirgin hale gelmiş, yanakları çökmüş ve mavi gözleri iki derin çukura yuvarlanmış gibiydi; ama yine de her şeye rağmen dimdik ayakta duruyordu ve yüz hatları çelik gibi sertti.

İsmail Hakkı Paşa, müşfik bir tavırla, oturmasını istedi. Mustafa Kemal karşıdaki sandalyelerden birinin kenarına ilişip derin mavi gözlerini Paşa'nın gözlerine kilitledi.

İsmail Hakkı Paşa, bir taraftan önündeki masanın üzerinde duran dosyanın içindeki kâğıtları karıştırırken, diğer taraftan Mustafa Kemal'e şunları söyledi: "*Sizi serbest bırakıyoruz... Askerlik görevinize devam edeceksiniz... Fakat zannedersem tayininiz uzak yerlere yapılacaktır... Birkaç gün içinde nezarete giderek tayin emrinizi alırsınız. İstanbul'da fazla kalmasanız iyi olur!...*"

Paşa, daha sonra oturduğu sandalyeden yavaşça kalkarak Mustafa Kemal'in yanına gelip alçak bir sesle ona şöyle dedi: "*Mektepteki hocalarınızdan bazıları, özellikle okul müdürü Rıza Paşa sizin için çok ısrar ettiler!...*"

Mustafa Kemal, durumu anladığını ifade edercesine başını salladı. Şimdi kafasını kurcalayan soru şuydu: Gerçekten sürgün mü edilecekti? Yoksa diğer birçok arkadaşı gibi Makedonya da bir yere mi tayin edilecekti?

Sarı Paşa, topuklarını askerce birbirine vurarak İsmail Hakkı Paşa'nın odasından ayrıldı.

Bekirağa'dan çıkarken geriye dönüp, şöyle bir daha baktı. İyice zayıflamıştı. Soğuk bir rüzgâr sarı saçlarını dağıtıyordu. Hafif hafif yağan kar omuzlarında birikmeye başlamıştı ve o

Levent Şahverdi Arşivi

öfke doluydu: Sağ elini sımsıkı bir yumruk haline getirmiş, dişleriyle alt dudağını ısırıyordu!

Sarı Paşa, o soğuk taş hücrede geçirdiği günleri hiç unutmayacaktı ve yıllar sonra Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından işgalcilerin buraya hapsettikleri ittihatçıları ziyaret etmek için uğrayacaktı Bekirağa'ya...

O günlerde Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'nı örgütlemeyi düşünüyordu ve bu düşüncesini, güvendiği tutuklu İttihatçılarla paylaşmak için uğrayacaktı Bekirağa'ya...

Sürgün

"Pekâlâ, Biz de Bu Çöle Gider Yeni Bir Devlet Kurarız!..."

Mustafa Kemal, Bekirağa'dan kurtulmuş olmasına rağmen huzursuz ve tedirgindi. Tutuklu öğrencilerin askerlikten kovulacakları veya sürgün edilecekleri söyleniyordu. Mustafa Kemal, o günlerde bir ara, eğer sürgün edilecek olursa Avrupa'ya kaçmayı düşündü. Eğer Libya'da Fizan'a sürerlerse, orada kumandan Recep Paşa'dan Avrupa'ya kaçma konusunda kolaylık görebilirdi.

Aradan birkaç gün geçti... Mustafa Kemal, Ali Fuat ve diğer arkadaşları Genelkurmay'a çağrıldılar. 2. ya da 3. Orduya gönderileceklerdi. 2. Ordunun merkezi Edirne, 3. Ordunun merkezi ise Selanik'ti.

Kendilerine gidecekleri yeri belirlemek için ya kura çekmeleri, ya da aralarında anlaşmaları söylendi. Genç kurmay subaylar, Mustafa Kemal'in bir işaretiyle çok çabuk bir şekilde anlaşınca, bu sefer de aralarında bir teşkilat olduğu şüphesi uyandı!

Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Tevfik Selanik, 3. Orduya gitmek için anlaşmışlardı. Mustafa Kemal, Ali Fuat'a, *"Artık Selanik'te bana konuk olursun!"* diyordu.

Tevfik ise şakayla karışık, Ali Fuat'a bir oda verebileceğini söylüyor, ballandıra ballandıra evinin bahçesindeki meyve ağaçlarının güzelliğinden bahsediyordu.

O günlerde Makedonya karmakarışıktı: Sırp ve Bulgar çeteleri dağlara çıkarak, Müslüman köylerini basıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Arnavutluk'taki durum daha da kötüydü. Ordu birlikleri iç güvenliği sağlamakla, eşkıyanın zararlı faaliyetlerini önlemekle uğraşıyordu. Mustafa Kemal ve idealist arkadaşlarının Makedonya'yı tercih etmelerinin arkasında yatan temel neden, Sırp ve Bulgar komitacılarının ayrılıkçı hareketlerine karşı mücadele edebilmekti. Ayrıca, Makedonya ve Selanik hürriyet mücadelesi veren Osmanlı aydınlarıyla doluydu. Mustafa Kemal de bu mücadelenin içinde yer almak istiyordu. Bunun için mutlaka merkezi Selanik'te bulunan 3. Orduya katılmak istiyor, başka bir ihtimali aklının ucundan bile geçirmiyordu.

Ertesi gün atamalar belli oldu: Genç kurmay subayların bir kısmı 4. 0rduya, bir kısmı ise merkezi Şam'da bulunan 5. Orduya atandılar. Atamalara Saray'ın el koyduğu belliydi. Bu bir sürgündü!...

Mustafa Kemal ve Ali Fuat Şam'da ki 5. Orduya atanmışlardı. Mustafa Kemal bu kararı öğrendiğinde mavi gözlerinde şimşekler çaktı. İçinden bir öfke dalgası gelip geçti. İki eliyle sarı saçlarını düzeltti. Bir taraftan alt dudağını ısırırken, diğer taraftan her iki elini sıkı birer yumruk haline getirip hemen yanındaki Ali Fuat'ın gözlerinin içine bakarak şöyle dedi:

"Pekâlâ biz de bu çöle gider ve orada yeni bir devlet kurarız!"

Bir gün sonra Sirkeci'deki Ev

Hava kararmak üzereydi... Sokakta akşam uğultusu ve uzak dalga sesleri... İçeride ise düşünceli yüzler ve derin bir sessizlik... Mustafa Kemal elinde sigara, pencereden dışarıya bakıyor... Ali Fuat, ortadaki masanın başında oturmuş, dirsekleri masaya dayalı; önünde İçtihat Dergisi'nin son sayısı... Derginin üzerinde ekmek kırıntıları ve masanın hemen köşesinde izmarit dolu bir kül tablası...

Tevfik sıkıntılı; elleriyle ara sıra yüzünü ovuşturup odanın içinde bir sağa bir sola volta atıyor... Düzenli ayak sesleri ve döşemelerden yükselen çıtırtılar odayı dolduruyor...

Mustafa Kemal ve Ali Fuat büyük bir hayal kırıklığı yaşı-

yorlardı! Düşlerini gerçekleştirememiş olmanın üzüntüsü içindeki iki arkadaş akşamüstü bir faytona atlayarak Galata'ya gittiler. Biraz eğlenerek, üstlerine çöken kara bulutları dağıtmak istiyorlardı. Her ikisinin de yüzünden düşen bin parçaydı. Yolda hiç konuşmadılar! Araba yaylarından çıkan gıcırtılar, düzenli nal sesleri ve bir de akşam satıcılarının sokak aralarında yankılanan seslerini dinleyerek ilerlediler...

Mustafa Kemal, "*Haydi Beyoğlu'na çıkalım, Zeauve'nin Birahanesi'ne uğrayalım!*" dedi. Ali Fuat, biraz düşündükten sonra, "*Benim başka bir fikrim var. Hadi bize gidelim*!" diye diretti. Mustafa Kemal, bu teklife karşı çıkmadı... Arabacının eline birkaç kuruş sıkıştırıp arabadan indiler.

Mustafa Kemal üzgün görünürken, Ali Fuat daha rahat görünüyordu. Bu sırada soğuk bir rüzgâr esmeye başlamıştı. İki arkadaş avuçlarını nefesleriyle ısıtarak Tünel'in girişindeki Con Paşa'nın bakkaliye dükkânına uğradılar. Bir şişe Skoç viski, dört beş şişe İngiliz sodası ve biraz da çerez satın aldıktan sonra limana inerek bir vapurla karşıya geçtiler.

Akşam soğuğu şiddetini büsbütün artırmıştı... Bir süre soğuk havaya rağmen, güvertede oturmayı denediler. Soğuk rüzgâr, Mustafa Kemal'in altın sarısı saçlarını dağıtırken Ali Fuat'ın yüzü kıpkırmızı olmuştu. Bu sırada Mustafa Kemal'in ağzından burnundan yükselen nefesin buğusu arasında dudaklarından şu sözler döküldü: "*Fuat! Harp Akademisi'nden mezun olduktan sonra anneme yazdığım mektupta en kısa sürede Selanik'e geleceğimi bildirdim. Gözü yaşlı anam benim, beni çok bekleyecek, benim başka bir yere atandığımı duyunca kim bilir nasıl üzülecek?*" Konuşurken mavi gözleri nemlenmeye başlayınca elinin tersiyle gözlerini sildi. Cebindeki tabakadan bir sigara çıkarıp yaktı; ağzından ve burnundan çıkan sigara dumanı vapurun güvertesinden Boğaz'a yayılırken, derin mavi gözleri ufka kilitlenmişti.

Ali Fuatların Kuzguncuk'taki yalılarına geldiklerinde hava iyice kararmak üzereydi. Dondurucu bir soğuk vardı. Mustafa Kemal ve Ali Fuat yalının alt katındaki büyük odaya girdiklerin-

Levent Şahverdi Arşivi

de şöyle bir "oh!" çektiler. İçerisi sıcaktı... Emektar uşak, alt kattaki Boğaz'a karşı büyük odanın çini sobasını önceden yakmıştı; yanan odunların sıcak çıtırtısı odada dolaşıyordu.

Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa evde yoktu; eşiyle birlikte, Genelkurmayda beraber çalıştığı bir paşa arkadaşının evine gitmişlerdi ve akşam yemeğini orada yiyeceklerdi.

Masayı, Mustafa Kemal ve Ali Fuat birlikte hazırladılar. Pencereden bakınca dışarıdaki dondurucu rüzgârın etkileri görülebiliyordu. Yakın dalga sesleri ve martı çığlıkları konağın içindeymiş gibi hissediliyordu. Uşak, sık sık büyük odanın pencerelerini açarak odayı sigara dumanından arındırmaya çalışıyordu.

İçerisi iyice ısınmıştı. Birkaç dakika sonra Mustafa Kemal ve Ali Fuat baş başa viskilerini yudumluyorlardı... Üstelik artık limonata kamışlarına da gerek yoktu! İki kafadar büyük odadaki yemek masasının başında oturmuş dertleşiyordu. Masanın üzerinde küçük porselen tabaklara yerleştirilmiş leblebi, fıstık, fındık gibi çerezlerin hemen yanında, iki büyük viski-soda şişesi duruyordu. Şişelerden biri boşalmıştı bile! Şişelerin yanında içi izmarit dolu bir kül tablası vardı. İki arkadaş, ordu saflarında başlayacak staj dönemlerinde neler yapacaklarını konuşuyorlardı. Ara sıra şakalaşıyorlar, içinde bulundukları tüm olumsuzlukları unutmak istercesine kahkahalarla gülüyorlardı. Gerçi tüm çabalarına rağmen acı gerçeklerden bir türlü uzaklaşamıyorlardı. Ortak düşünceleri, 5. Ordunun hürriyet çabalarına uygun bir ortama sahip olmadığıydı. Mustafa Kemal, bir taraftan viskisini yudumlarken diğer taraftan sessizce, "*Ah bir Selanik'e atansaydım, her şey çok farklı olacaktı!*" diye mırıldanıyordu. Ali Fuat ise sakin bir tavırla, "*Ne yapalım Mustafa, kader böyleymiş!*" diyerek, Mustafa Kemal'i teskin etmeye çalışıyordu... .

İki arkadaş önce birlikte Beyrut'a gideceklerdi... Beyrut'un eğlenceli ve renkli bir şehir olduğunu duymuşlardı. Mustafa Kemal, ağzından burnundan süzülen sigara dumanını dişleriyle kesip hafifçe tebessüm ederek, "*Oldu olacak Beyrut'ta birkaç gün kalırız!...*" dedi. İki candan arkadaş için en önemli şey kurmay stajını birlikte yapmaktı. "*Acaba buna imkân bulabilecek mi-*

Levent Şahverdi Arşivi

yiz?" diye sordu Ali Fuat... "*İnşallah!*" diye karşılık verdi Mustafa Kemal iri bir leblebiyi çiğnerken...

Saat iyice ilerlemişti... Her ikisinin de gözleri kızarmış, göz kapakları ağırlaşmıştı. Masadaki şişeler de boşalmıştı. Kül tablası ise tepeleme izmarit doluydu. Tiz martı çığlıkları ve rüzgâr ıslığına karışan dalga sesleri hâlâ konağa girmeye çalışıyordu!

Sohbet, geç saatlere kadar devam etti... Ara sıra kristal bardakların birbirine tokuşturulmasıyla çıkan ses büyük odada yankılandı...

Bu arada Ali Fuat'ın anne ve babası gelmişler, ama gençleri rahatsız etmemek için sessizce üst kata çıkıp yatmışlardı.

Mustafa Kemal, iyice ağırlaşan göz kapaklarını biraz aralayarak, "*Fuat, artık yatalım!*" dedi ve "*Ben burada yatayım. Sabah erken kalkar son kez doya doya Boğaz'ı ve Marmara'yı seyrederim,*" diye de ekledi.

Boğaz manzaralı büyük odada, köşede kahverengi bir örtüyle kaplı eski usul bir sedir vardı. Ali Fuat, uşağı çağırarak yatağı o sedirin üzerine yaptırdı ve Mustafa Kemal'i yalnız bırakarak üst kata çıktı; alkolün verdiği sarhoşlukla yatar yatmaz uyudu. Mustafa Kemal ise gecenin loş ışığı altında, yatmadan önce son bir sigara yakarak yavaş adımlarla pencereye doğru yaklaştı. Dışarıdaki hafif rüzgâr gece karanlığında siyaha boyanmış denizin serin sularını yalıyor, dalga sesleri ve gece kuşlarının düzensiz ötüşleri ruhunu okşuyordu. Ağzında, külü üzerinde yarılanmış bir sigara vardı. İki elini pencere kenarına dayamış, yorgun göz kapaklarını hafifçe aralayarak mavi gözlerini, karanlık bir örtüyle kaplı gökyüzüne doğru çevirmişti, bir süre altın sarısı yıldızları seyretti, aniden bir yıldızın kaydığını gördü; kayan yıldızın "ölüm" demek olduğunu duymuştu bir yerlerden...

Annesini hatırladı bir ara, mavi gözleri buğulandı... Makbule'yi düşündü... Tarla bekçiliği yaptığı günler canlandı gözünde... Rum Eleni'yi hatırladı... Floka Gazinosu'nun loş ışıklı odasındaki o dakikalar geçti gözünün önünden acıklı bir film şeridi gibi... Biricik aşkı Emine'yi hatırladı... Emine'nin "Allahaısmarladık!" deyişi yankılandı kulaklarında... Bir de

Levent Şahverdi Arşivi

genç kızın, sonbahar yaprağı gibi hafif, solgun ve titrek o beyaz elleri canlandı Mustafa Kemal'in mavi gözlerinin derinliklerinde...

Ertesi Gün

Ali Fuat erkenden kalktı. Kış güneşi eski Bizans surlarını çoktan aşmış, şehrin yedi tepesini birden aydınlatıyordu. Havada sabah ayazı vardı. Boğaz'daki ağaçların üstüne gece kar yağmıştı. İçerisi daha yeni yeni ısınmaya başlamıştı. Uşak, sobaları yakalı yarım saat kadar olmuştu; yanan odunların çıtırtısı konağa yayılıyordu yavaşça...

Ali Fuat, kalkar kalmaz babası İsmail Fazıl Paşa'nın yanına gitti. İsmail Fazıl Paşa Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ın 5. Orduya atandıklarını onlardan önce öğrenmişti; dingin ve soğukkanlı görünüyordu. Ali Fuat, babasına yaklaşıp "*Hayırlı sabahlar babacığım!*" diyerek, saygıyla babasının elini öptükten sonra üzgün bir yüz ifadesiyle ve endişeli bir ses tonuyla şöyle dedi: "*Baba, Mustafa da ben de çok üzgünüz. 5. Orduya atandık. Moralimiz çok bozuk. Ne yapacağımızı bilemiyoruz!*" İsmail Fazıl Paşa, kendinden emin bir tavırla: "*Merak etme oğlum, her şey yoluna girecektir. Ben bir an önce Rumeli'deki ordulardan birine gönderilmeniz için çalışacağım. Genelkurmayda tanıdık ve nüfuzlu eski dostlarım var. Kısa süre içinde atamalarınızı yaptırmaya çalışacağım. Ayrıca 5. Ordu* Müşiri *Hakkı Paşa çok namuslu ve vicdanlı bir askerdir. Orada bulunduğunuz süre içinde size çok iyi davranacaktır!*" dedi. Arkasından da konuyu değiştirircesine, "*Eeee, Mustafa nerede? Daha uyanmadı mı? Gelsin de bir görelim...*" diye ekledi.

Ali Fuat koşar adım aşağı indi. Mustafa Kemal, cam kenarında, sırtı odaya dönük, elleri cebinde hiç kıpırdamadan Marmara'yı ve Boğaz'ı seyrediyordu; hipnotize olmuşçasına hareketsiz ve donuktu. Erken kalktığı anlaşılıyordu; çünkü tıraş olmuş ve giyinmişti. Ali Fuat birdenbire, "*Günaydın Mustafa!*" diye seslendi. Bir an irkilen Mustafa Kemal, hızla geriye dönüp hafif bir tebessümle, "*Günaydın Fuat!... Korkuttun beni!*" dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra iki arkadaş yandaki odaya geçerek aile fertleriyle birlikte kahvaltı etti. Kahvaltının ardından İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Kemal'i ve Ali Fuat'ı gözlerinden öperek başarılar diledi: "*Mektep sırasındaki yakın dostluğunuzu ve arkadaşlığınızı ordu saflarında da devam ettiriniz*" diye de nasihat etti.

* * *

Mustafa Kemal ve Ali Fuat öğlene doğru Kuzguncuk'tan ayrıldılar... Güzel ve güneşli bir kış günüydü: Saçaklardan sarkan buzlar eriyordu. Deniz mavi şeffaf bir çarşaf gibi, dingin ve sessizdi. Deniz kokusu tüm sahile yayılmıştı. İstanbul'un işlek caddeleri sanki her zamankinden daha kalabalıktı! Kışın son günleri yaşanmasına rağmen, insanların yüzlerinde bir ilkbahar coşkusu vardı! Süslü faytonlar geçiyordu ara sıra... Sokak aralarındaki küçük dükkânlardan çekik sesleri geliyor, satıcı sesleri ezan seslerine karışıyordu. Yeni Cami'de öğle namazı sonrası hareketliği... Aksakallı ve sarıklı birkaç ihtiyar çıkıyordu caminin bahçesinden: Yüzleri çizgili, gözleri derin ve anlamlı, yanakları al al, belleri hafif eğik; yaşlılık ne de olsa!... Ellerinde ince oymalı bastonlar; hepsi de kalın giyinmişler...

Mustafa Kemal ve Ali Fuat, önce Con Paşa'ya uğradılar, daha sonra da Sirkeci'deki eve... Mustafa Kemal, yanına alacağı eşyaları hazırlayıp hepsini, üzerinde "MK" harflerinin kazılı olduğu siyah bir bavula özenle yerleştirdi...

Gün artık iyice ilerlemişti... İkisi de buruk bir heyecan yaşıyordu! Çok sevdikleri İstanbul'dan ayrılmalarına sadece saatler vardı...

Ertesi gün
10 Şubat 1905, Cuma,

Hava çok soğuktu... Limana inen üniformalı genç subay adayları nefeslerinin buğusuyla ellerini ısıtmaya çalışıyordu. Yokuştan aşağıya doğru inen yolun etrafında rasgele serpiştirilmiş gibi duran ağaçların üzerinde kar birikmişti. Bazen dallardan kar

Levent Şahverdi Arşivi

öbekleri düşüyordu. Deniz tarafına doğru esen sert bir rüzgâr yerdeki iri kar tanelerini süpürüp götürüyordu...

Mustafa Kemal'in elinde o siyah bavul, üzerinde çifte düğmeli sıkı bir üniforma, onun da üzerinde kalın ve uzun bir yün palto vardı. Omuzlarında kar birikmişti; yüzüne düşen iri kar taneleri eriyip çenesine doğru kayıyordu yavaş yavaş... Hemen yanında Ali Fuat ve Müfit... Onlar da sıkı giyinmişler; hızlı adımlarla yürüyorlar...

Mustafa Kemal yanındaki bir subay arkadaşıyla bir şeyler konuşurken eliyle üstünde biriken kar tanelerini süpürmeye çalışıyor; bir de sık sık ağır bavulunu tuttuğu elini değiştiriyor... Limana yaklaştıkça dalga sesleri ve bir de sokak aralarından gelen tek tük köpek havlamaları işitiliyor...

Birkaç dakika sonra Mustafa Kemal, Ali Fuat ve bazı seçkin yüzbaşılar Galata Rıhtımı'ndan kalkan bir Nemçe (Avusturya) vapuruyla Beyrut'a doğru yola çıktılar. Vapur sirenlerinin acı çığlığıyla limandaki martı öbekleri dağıldı. İri kar taneleri Nemçe vapurunun güvertesinde anlamsızca uçuşup duruyordu. Kara ve soğuğa rağmen Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Müfit bir süre güvertede oturmayı yeğlediler. Vapur, Boğaz'ın turkuvaz mavisi soğuk sularında ilerliyordu. Topkapı Sarayı beyaz bir örtüyle kaplanmıştı. Kız Kulesi her zamanki gibi yalnızdı ve üşüyordu ve Nemçe Vapurunun güvertesinde üç genç: Müfit, Fuat ve Mustafa... Üçü de heyecanlı, üçü de hırslı ve üçü de üşüyordu... Güverte çok soğuk... Mustafa Kemal elinde yeni yanmış bir sigara, dumanı karla karışık savruluyor etrafa... Ali Fuat ayakta ellerini ovuşturuyor, Müfit, hemen Mustafa Kemal'in yanında siyah bavulunun köşesine ilişmiş, üstü başı bembeyaz... Müfit'in yaptığı esprilere Ali Fuat ağız dolusu gülüyor... Mustafa Kemal de hafif tebessüm etmekten kendini alamıyor... Genç subaylar üzüntülerinden kurtulmuş gibi görünüyorlar... Evet, sürgün edilmişlerdi; ama hepsi de daha meslek hayatına yeni atılan gencecik insanlardı. Karamsarlığa kapılıp dövünmenin anlamı yoktu... Ülke her geçen gün uçuruma yuvarlanıyordu. Böyle bir ortamda nerede görev yaptıkları çok da önemli değildi. Hepsinin idealleri vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Canlarından bile çok sevdikleri vatanları için mücadele edeceklerdi.

Birden Mustafa Kemal'in ağzından iri kar tanelerini eriten sıcak nefes arasında şu sözler döküldü: "*Bizim için hayat daha yeni başlıyor!*" Müfit, başıyla Mustafa Kemal'i onayladı...

Etrafta, yankılanan coşkun dalga sesleri ve karla karışık soğuk bir rüzgâr... Gençlerin kaşlarında ve kirpiklerinde biriken kar taneleri kristalleşmiş...

Üşüyen İstanbul yavaş yavaş gerilerde kaldı... Saatler çabuk geçti ve akşam oldu.

Genç subaylar birinci mevki kamarada yolculuk ediyorlardı. Üç arkadaş o akşam geminin yemek salonunda kendilerine güzel bir ziyafet çekti. Gece geç saatlere kadar uyumadılar; güldüler, eğlendiler, şakalaştılar; fakat her şeye rağmen tedbiri de elden bırakmadılar: Vapurda Jurnalci, hafiye veya casus olabilirdi; bu nedenle ulu orta tehlikeli laflar etmemeye özen gösteriyorlardı.

Yatmadan önce Mustafa Kemal tek başına güverteye çıktı, yine hüzünlenmişti; çünkü annesini hatırlamıştı, elinde bitmek üzere olan bir sigara ve hafif aralık dudaklarında belli belirsiz bir kıpırtı vardı: "*Anacığım, zavallı anacığım seni göremeden gidiyorum, ne olur bana dua et!*" diye mırıldandı, gözleri nemlendi. Vapur, dalgalı denizde bir beşik gibi sallanıyordu. Mustafa Kemal, deniz kokusuna alışmış görünüyordu. Kirpiklerinde ve kurmay tarzı, yukarıya doğru burulmuş bıyıklarında iri kar taneleri birikmişti. Karla karışık hafif ve soğuk bir rüzgâr, sarı saçlarını yalıyor ve mavi gözlerinden süzülen yaşlar yanaklarına inmeden kristalleşiyordu. Birden, elindeki sigarayı denize fırlattı. Kafasındaki bulanık düşünceleri toplamaya çalıştı: "*Hayat devam ediyor. Yapacak çok iş var!*" diyerek kalın paltosunun yakalarını kaldırıp ellerini ovuşturarak hızlı adımlarla kamarasına indi.

Nemçe vapuru ertesi gün öğle üzeri İzmir'e geldi. Güneş buz mavisi bulutlar arasından kendini gösteriyordu. Soğuk kış gününde bu öğlen güneşi, adeta insanın içini ısıtıyordu.

Vapur, işlek İzmir Limanı'na demirledi. Genç subay adaylarının birçoğu İzmir'i ilk kez görüyordu. Etrafta koşuşturan liman

Levent Şahverdi Arşivi

işçileri vardı; elleri nasırlı, yüzleri soluk, omuzları çökmüş işçiler, sırtlarındaki kilolarca yükün altında ezile büzüle ilerliyordu.

Üç arkadaş bir araba kiralayarak Kordon boyunu dolaştı. Araba Kordon boyunda ilerlerken nal seslerinin rutin tıkırtıları arasında Mustafa Kemal derin mavi gözlerini denize doğru çevirip sanki hayatında hiç deniz görmemiş taşralı bir delikanlı gibi engin maviliği seyretti.

Sarı Paşa, nereden bilebilirdi yıllar sonra o engin maviliğin kızıla boyanacağını! Nereden bilebilirdi o gün arabayla dolaştığı Kordon boyunda yıllar sonra Yunan ordusunun acımasızca katliamlar yapacağını! Ve nereden bilebilirdi yıllar sonra işgalci Yunan ordusunu denize döken kahraman orduların muzaffer başkomutanı olarak bu şehre tekrar geleceğini!

Kaderin garip bir cilvesi!

İzmir o güne kadar gördükleri en güzel şehirlerden biriydi. Sahildeki gazinolardan dışarıya güzel ezgiler yayılıyordu. Üç arkadaş bu gazinolardan birine girmek istediler, fakat gemiyi kaçırabileceklerini düşünerek bu fikirden vazgeçtiler.

İki ay sonra

Eğlenceli ve rahat bir yolculuk sonunda Beyrut'a geldiler. Mustafa Kemal'le Ali Fuat'ın yol boyunca en çok düşündükleri, bu uzak coğrafyada yabancılık çekmekti; fakat şansları yaver gitti. Limanda Mustafa Kemal ve kurmay arkadaşlarını Beyrut'a daha önceki kafileyle gelen sınıf arkadaşlarından Kurmay Yüzbaşı Hayri ve Mümtaz Yüzbaşı Halil Rıfat karşıladı.

Hayri ve Halil, daha önce ordu merkezi Şam'a giderek kendilerini Beyrut'taki nişancı taburuna tayin ettirmeyi başarmışlardı.

Arkadaşlar limanda kucaklaştılar. Hayri: "*Bu gece bir yere gidemezsiniz!... Birlikte biraz eğleniriz... Beyrut'un ne kadar güzel bir şehir olduğunu göreceksiniz. Ne Selanik'i, ne İstanbul'u aramayacaksınız!*" dedi. Mustafa Kemal ve Ali Fuat kararsız gözlerle bakıştılar. Aslında Mustafa Kemal daha yola çıkmadan Beyrut'ta birkaç gün kalıp eğlenmeyi düşünüyordu. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

düşüncesini Kuzguncuk'taki yalıda geçirdikleri son gecede Ali Fuat'a açıklamıştı. Ali Fuat, bunu hatırlamış olacak ki Mustafa Kemal'in kararsızlığını giderecek şu cümleyi kurdu: "*Mustafa, istersen bu gece arkadaşların misafiri olalım. Biraz eğlenir, konuşuruz. Böylece yol yorgunluğumuzu da atarız! Ne dersin?*" Mustafa Kemal, dudağında derin bir tebessümle ve biraz alaycı bir ses tonuyla, "*Mademki eğlenmek istiyorsun, ne yapalım biz de sana katılacağız!*" diye karşılık verdi. Bu cevap, gülüşmelere yol açtı. Müfit, bir taraftan gülerken, diğer taraftan şakayla karışık Mustafa Kemal'in sırtına hafif bir yumruk indirdi. Beyrut limanından yükselen şen kahkahalar, dalga seslerine karıştı. Genç kurmaylar bavullarını alıp sohbet ederek yavaş yavaş limandan uzaklaştılar.

Önce iyi bir otel bulundu. Mustafa Kemal, Müfit ve Ali Fuat otele yerleştiler. Hayri ve Halil, arkadaşlarının tüm ihtiyaçlarıyla ilgilendiler. Daha sonra onları alıp çalgılı bir gazinoya götürdüler.

Genç kurmay subaylar, o gece geç saatlere kadar eğlendiler. Ara sıra ciddi sohbetlere daldılar. Bir ara Trabzonlu Rıfat, Beyrut'u övmeye başladı: "*Buraya atanırsanız İstanbul'u aramazsınız!*" dedi. Bu sırada Hayri söze karışarak, "*Gerçi Şam da kötü sayılmaz ama doğrusu Beyrut'la kıyaslanamaz bile..*" diye ekledi. Tam o sırada Ali Fuat, elindeki kristal kadehten, bir yudum aldıktan sonra, içki daha boğazında, "*Ben Şam'ın çok kötü bir yer olduğunu duydum. Arap fanatiklerle dolu olduğu da söyleniyor. Şam için ahret şehri diyenler de var!...*" dedi. Elindeki sigaradan bir nefes alan Mustafa Kemal, ağzındaki dumanı dışarıya boşaltırken, "*Göreceğiz Fuat, Şam'ı da Beyrut'u da göreceğiz!*" dedi ve kristal kadehini ağzına götürdü. İçeride hoş bir müzik dolaşıyordu. Masalarda yabancı uyruklu tüccar ve diplomatlar vardı. Ara sıra Fransızca birkaç söz duyuluyordu. Mustafa Kemal, belli aralıklarla etrafı süzüyordu; sanki bir şeylerden endişeleniyormuş gibiydi: Abdülhamit'in jurnalcileri mesela...

O gece arkadaşları gülüp eğlenirken Mustafa Kemal de garip bir dalgınlık vardı: Kurmaylık stajını, ordu saflarında yapa-

Levent Şahverdi Arşivi

caklarını, hürriyet mücadelesini, ya da canından çok sevdiği annesini düşünüyordu; Çok durgun, dingin ve düşünceliydi; mavi gözlerinin derinliklerde uzak hayaller vardı, sanki parçalara bölünmüş gibiydi: Bedeni Beyrut'taki o gazinoda, düşünceleri geleceğin Türkiye'sinde, ruhu ise Selanik'te, ana ocağındaydı.

Genç kurmaylar birkaç gün sonra trenle Şam'a gittiler... Mustafa, Müfit ve Ali Fuat, üçü birlikte ordu müşiri Hakkı Paşa'yı ziyaret ettiler. Hakkı Paşa, genç subaylara son derece iyi davrandı. Ali Fuat'a, babası İsmail Fazıl Paşa'nın hatırını sordu. İyi kalpli ve babacan bir mareşaldi; fakat emrindeki ordu önemli bir güç olmaktan uzaktı. Hakkı Paşa da bu durumun farkındaydı. O da pek çok vatansever komutan gibi adeta imparatorluğu saran çelik bir örümcek ağına takılmış, son çırpınışlarını yapıyordu.

Genç kurmaylar, sokakta rastladıkları askerlerin de son derece yılgın, yorgun ve kılık kıyafetlerinin bozuk olduğunu görmüşler ve bu durum karşısında büyük üzüntü duymuşlardı.

Yarım saat kadar süren bir görüşmenin ardından önce Mustafa Kemal sonra Ali Fuat ve Müfit topuklarını sertçe birleştirip selam vererek Hakkı Paşa'nın odasından ayrıldılar. Oda kapısı gıcırtıyla kapanırken, Ali Fuat, Hakkı Paşa'nın oğlu Haydar'la göz göze geldi. Ali Fuat, Haydar'ı Harp Okulu'ndan tanıyordu. Haydar, iki yana yaylanarak ve hafifçe sırıtarak Ali Fuat'a yaklaşıp sağ elini uzatarak tokalaştı. Haydar, Ali Fuat'ın elini sıkarken emri vaki bir tavırla; ama şakayla karışık, "*Bu gece bizde konuk olacaksın. Babamın emri var!*" dedi. Bu sırada Mustafa Kemal Müfit'le göz göze geldi. Ali Fuat ise arkadaşlarını yoklamak istercesine, "*Bilmem ki arkadaşlar ne düşünüyor? Biz hep birlikte başka bir yerde kalacaktık? Bana izin verirler mi?*" diye ortaya bir soru attı. Bunun üzerine Haydar iki elini yana açarak ve Ali Fuat'ın gözlerine bakarak, "*Fuat amma da yaptın! Arkadaşlar da bizde kalabilirler!*" dedi.

Tam bu sırada üstü başı kir-pas içinde bir grup asker hızlı adımlarla yanlarından geçti; düzensiz ayak sesleri yankılandı koridorda... Etrafı keskin bir ter kokusu kapladı. Mustafa Ke-

Levent Şahverdi Arşivi

mal, yüzündeki üzgün ifadeyle, gittikçe uzaklaşan perişan durumdaki askerlerin arkasından baktı uzun uzun... Haydar'ın, "*Eeee, ne dersiniz arkadaşlar, bu gece bizde kalacak mısınız?*" diye bağırırcasına sorduğu soruyla kendine geldi. "*Vallahi bir yere bırakmam. Bu gece hem birlikte biraz gezeriz. Size Şam'ı tanıtırım!*" diye ekledi Haydar... Haydar'ın ısrarlarına Mustafa Kemal kararlı bir şekilde, teşekkür edercesine şu cevabı verdi: "*Biz daha önceki kafileyle gelen arkadaşlara konuk olmaya söz verdik. Müfit ve ben onlarla kalalım. Sen Ali Fuat'ı götür. Yarın erkenden buluşuruz. Bize Şam'ı gezdirirsin!*" Haydar bu cevap üzerine ikna olmuş bir şekilde başını hafifçe yana eğdi. Gençler tokalaşıp ertesi gün buluşmak üzere ayrılırken koridorda hâlâ yırtık asker potinlerinden çıkan o sesler yankılanıyordu...

Genç kurmay subaylar, Şam'da üç gün kaldılar. Haydar kurmay arkadaşlarını değişik eğlence yerlerine götürdü ve onlara Şam'ı tanıttı.

Şam'a gelişlerinin üçüncü günü görev yerleri belli oldu: Ali Fuat, Beyrut Süvari Alayı'na, Müfit 29. Süvari Alayı'na, Mustafa Kemal ise 30. Süvari Alayı'na atandılar. Müfit'le Mustafa Kemal'in görev yerleri Şam'daydı.

Sarı Paşa, çok sevdiği kader arkadaşı Ali Fuat'tan bir süre uzak kalacak olmanın acısını şimdiden duymaya başlamıştı.

Şam'da Yaşamak

"Bu Topraklar Bir Zamanlar Uygarlık Kokardı"

Güneşli bir ilkbahar günü öğlen saatlerinde, zirveleri pamuk beyazı bulutlarla kaplı Lübnan dağlarının yamaçlarında birkaç atlı ilerliyordu. Hemen tepede bir karga sürüsü; düzensiz ve çığırtkan... Dağların tepelerinden bodur ağaçlarla kaplı yamaçlara doğru esen sert bir rüzgâr... Atların yeni nallanmış ayaklarının altında her adım atışta çatırdayan kuru dallar... Taşlı ve dar bir patika yol...

Mustafa Kemal'in arkasında, birkaç adım geride, üç atlı daha vardı. Bunlar Mustafa Kemal'i korumakla görevli muhafız-

Levent Şahverdi Arşivi

lardı. Kendi aralarında konuşuyorlardı. Üçü de boncuk boncuk terlemişti. Mustafa Kemal de alnından burnuna doğru süzülen ter tabakasını elinin tersiyle siliyordu.

Yaklaşık üç saattir yoldaydılar ve Şam'daki alaya varmalarına kısa bir süre kalmıştı...

Mustafa Kemal, kışlaya geldiğinde çok yorgundu. Kışlada olağanüstü bir hareketlilik vardı: Tüm bu hareketliliğin nedeni, şehrin dağlarında yaşayan Dürzilerin isyanıydı. Üstü başı perişan haldeki askerler adeta savaş hazırlığına benzer bir koşuşturma içindeydiler. Bu garip durum, Mustafa Kemal'i hayli şaşırtmış; genç adam, gördükleri karşısında yorgunluğunu bile unutmuştu. Bir ara mavi gözleri, çok eski üniformalı bir askerin ayakkabılarına takıldı: Neredeyse parçalanmış haldeki bu eski potinlerine bakarken, kafasında yapacaklarını berraklaştırmaya çalışıyordu. İşte o an, her şeyin düşündüğünden çok daha kötü ve çok daha zor olduğunu anladı: İmparatorluğun bu uzak ve sıcak topraklarında onu bekleyen çok iş vardı...

Mustafa Kemal, daha ilk gün pek çok şeyin eksik ve yetersiz olduğunu fark etmişti. Şam'daki bu süvari alayı da, daha önce Manastır'da gördüklerine benziyordu. Hatta bu alay onlardan daha da kötüydü: Kötü teçhiz edilmiş, kötü eğitilmişti ve en önemlisi de çok kötü kumanda ediliyordu.

Mavi gözlü adam, yaşadığı hayal kırıklığını çabuk atlatıp kısa zamanda alayına ve görevine uyum sağladı.

Görev arkadaşları ve emri altındaki askerler bu Makedonyalı genç kurmayın her bakımdan farklı biri olduğunu anlamakta gecikmediler. Her zaman şık ve temiz giyiniyor, çevik ve dimdik yürüyor, konuşmaları ve davranışlarıyla çevresindekileri etkiliyordu. Disiplini, tevazu ve sevgiyle yoğuran bu kararlı ve girişken genç kurmay, askerlerine her bakımdan örnek oluyordu.

Şam'a geleli birkaç hafta olmuştu... Mustafa Kemal, yine her zamanki gibi bir akşamüstü, askerliğini kıtasında bırakıp evine gidiyordu. Dar ve karanlık Şam sokaklarında yürürken, küçük oğlunun elinden tutan çarşaflı bir kadın, başı önünde hızlı adımlarla yanından geçti. Mustafa Kemal belli etmeden göz

Levent Şahverdi Arşivi

ucuyla kadına ve küçük oğluna baktı. Bir anda yıllar öncesini, Selanik'i hatırladı:

Mavi gözlerinin kuytu derinliklerinde annesi Zübeyde Hanım canlandı. Henüz okula yeni başlayan küçük Sarı Paşası da yanında... Annesinin eli küçük Mustafa'nın sarı saçlarında... Bir de babasını görür gibi oldu. Ali Rıza Efendi suskun ve çökmüş... Mustafa'ya bakıyor uzaktan...

Mustafa Kemal, ezan sesiyle kendine geldiğinde eve yaklaşmıştı. İki odalı eski ve basit bir evde oturuyordu. İçeriye küçük bir pencereden sızan ışık, yerdeki Acem halısının üzerinde oynaşırdı kararsızca... Hemen köşede hareketsizliğe mahkum portatif bir karyola, üzerinde saman bir yatak ve ortada ahşap bir masa vardı. Eski ahşap masanın üzerinde, Mısır'da yayımlanan bir Jöntürk gazetesinin bir hafta önceki sayılarından birinin ikiye bölünmüş sayfalarından biri duruyordu. Gazetenin üzerindeyse esmer bir köy ekmeği ve dağınık ekmek kırıntıları vardı.

Mustafa Kemal, bu küçük evde geceleri bir lambanın sönük ışığının oynak gölgesi altında sabahlara kadar gazete okuyor, memleketin içinde bulunduğu durumu düşünüyor, kafasında hem kendi geleceğini, hem de ülkenin geleceğini kurup, her seferinde bir eksiklik, bir yanlışlık görüp her şeyi yıkıyor, yeni baştan kuruyordu. Bazen mavi gözlerinin etrafında mor halkalar oluşuyor, küçük odanın tavanını saran gri sigara dumanını soluyarak sabah ezanları okununcaya kadar çalışıyordu. Ülke, göz göre göre uçuruma yuvarlanıyordu. Bir an önce somut adımlar atmak gerekiyordu.

Artık, Harp Akademisi'nde iyice belirginleşen teorik düşüncelerini uygulamaya geçirmeliydi. Kaybolan zaman, onu gizliden gizliye yiyip bitiriyordu: "*Daha ne kadar bekleyeceğim? Kaç gün, kaç ay, kaç yıl? Artık harekete geçme zamanı geldi de geçiyor bile! Ama nasıl? Ama nasıl? Şam gibi bir Arap şehrinde nasıl harekete geçebilirim? Ne yapabilirim? Ah bir Makedonya'da olsaydım!... Ah bir Selanik'te olsaydım!... Ah!... Ah!...*" diye mırıldanıyordu. Sabırsız ve kararlıydı. Avının üzerine atlamaya

Levent Şahverdi Arşivi

hazırlanan çevik bir aslan gibiydi. Sadece bir ışık bekliyordu; çok ufak bir ışık...

Bazı geceler sıkılıp, bunalıyordu. İçine sıkıştığı küçük odanın duvarları adeta üzerine geliyordu. İşte o an kendini sokağa atıyordu.

Şam geceleri sessiz ve hüzünlüydü. Akşam ezanlarıyla birlikte koca şehir ıssızlığa bürünürdü. Her şey ışıksız ve sesiz... Arada bir uzaklardan gece kuşlarının mahcup ötüşleri duyulurdu, bir de sık köpek havlamaları... Çoğu kez hafif bir rüzgârın ıslığı yankılanırdı dar sokak aralarında...

Mustafa Kemal, o ıssız, karanlık sokaklarda gurbetin bütün acılarını hisseder, iliklerine kadar hüzne batardı. Yine de dolaşırdı inadına... Bazen kendini ölü bir şehrin ruhani dehlizlerinde dolaşıyormuş gibi hisseder, bu ölü şehrin sessizliğini dağıtmak için avaz avaz bağırmak gelirdi içinden... Evlere girip insanları tek tek dışarı çıkarmak, tüm sokakları gazla aydınlatmak ve sokak aralarına orkestralar yerleştirip sessizliği, hüznü ve karanlığı şarkılarla, gülüşlerle ve şenliklerle yırtıp atmak isterdi... Sonra da kendi kendine hafifçe tebessüm edip hızlı adımlarla karanlık sokakta kaybolurdu...

Yine bir akşam evine dönüyordu...

Dar ve kuytu bir sokaktan geçerken kulağına uzaktan bir mızıka sesi geldi. Olduğu yerde durup bir süre duyduğu sesin yönünü saptamaya çalıştı. Daha sonra köpek havlamalarının arasında zorlukla duyabildiği sesin geldiği yöne doğru yürümeye başladı. Birden önünden fırlayan siyah bir kedinin çığlığıyla irkildi. Küçük bir gürültü... Bu sırada içini garip bir sevinç kapladı. Onu sevindiren, bu üzerine ölü toprağı serpilmiş şehrin hayata dair bir yönünü keşfetmiş olmanın mutluluğuydu. Takip ettiği mızıka sesi, onu pencereleri kâğıtla kaplı bir kahvehanenin önüne getirdi. Dışarıda kimsecikler yoktu; fakat içerisinin kalabalık olduğu anlaşılıyordu. Kararsız ve çekingen birkaç adım daha atıp kağıdı hafif sıyrılmış pencerelerden birine yaklaşarak göz ucuyla içeriye baktı. İçeride, lamba isi ve ağır tütün dumanı arasında zor seçilebilen neşeli insanlar vardı. Hicaz demiryolun-

Levent Şahverdi Arşivi

da çalışan İtalyan işçiler karıları ve kızlarıyla birlikte eğleniyorlardı: Mandolin ve mızıka çalıyorlar, şarkı söylüyorlar, şarap içip oynuyorlardı; hepsi de işçi kılığındaydı. Ölü şehrin sessiz ve dar sokaklarından birinde şen kahkahalar yankılanıyordu. Bir süre o küçük aralıktan içeriyi seyrederek derin bir iç geçirdi. Selanik Floka Gazinosu'nu hatırladı. Hemen içeriye girip eğlenceye katılmak istedi. Hatta pencereden ayrılıp kapıya doğru yönelmişti ki giysilerinin içeriye girmeye uygun olmadığını fark etti. İçerideki herkes işçi kılığındaydı. Eğer üzerindeki üniformalarla içeri girecek olursa garip karşılanacağını, rahat olamayacağını düşündü. Kapı koluna uzanmayı denedi, ama yapamadı.

Fakat ertesi gün kullanılmış bir işçi kıyafeti satın alarak bu kahvehaneye tekrar gitti. Yabancı bir işçi gibi davrandı. Onlarla birlikte şarkılara eşlik etti, onlarla birlikte oynadı, onlarla birlikte şarap içti ve o günden sonra Şam'da bulunduğu dönemde ara sıra buraya uğrayıp eğlenmeyi âdet haline getirdi.

Zamanla, yabancı işçilerin gönüllerince içip eğlendikleri bu pencereleri kâğıtla kaplı kahvehaneye her gelişinde içini derin bir hüzün kaplamaya başladı. Yabancılar imparatorluğun her tarafında olduğu gibi Şam'da da ayrıcalıklı ve rahattı. Müslümanlar ise imparatorluğun her tarafında olduğu gibi burada da büyük sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Mustafa Kemal'in görüşüne göre, Osmanlı İmparatorluğu Müslüman olmayanların cennetin tüm nimetlerinden yararlandıkları, Müslümanların ise cehennem azabı çekmeye zorlandıkları bir yerdi.

Mustafa Kemal'i en çok üzen, bir zamanlar uygarlık kokan bu topraklara şimdi, gericilik, baskı ve bir güvensizlik havasının çökmüş olmasıydı. Mustafa Kemal, pencereleri kâğıtla kaplı o kahvehaneye her gelişinde milletinin tek düşmanının sadece yabancılar olmadığını anlamaya başladı. Gerçek düşman, Müslümanları, yabancı milletlerin yürüdüğü uygarlık yolundan alı koyan, geri bırakan, baskı altında tutan kara bir kuvvet; softalık ve yobazlıktı...

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, bir akşam birliğinden eve döndüğünde kapının altında bir zarfla karşılaştı, eğilip zarfı aldı... Zarfın üzerindeki "*Beyrut Süvari Alayı!*" yazısını gördüğünde heyecanlandı. Mektubun, kader arkadaşı Ali Fuat'tan geldiğini anlamıştı. Yüzünde, tüm kaslarının gevşemesiyle beliren tatlı bir tebessüm vardı: "*Can arkadaşım...*" diye mırıldandı. Bir taraftan üniformalarını çıkarmaya çalışırken, diğer taraftan mektubu okuyordu.

Ali Fuat, Mustafa Kemal'i en yakın zamanda Beyrut'a çağırıyordu. Mustafa Kemal, bu daveti hiç düşünmeden kabul edip üç gün sonra kısa süreli bir izinle Beyrut'a, arkadaşı Ali Fuat'ın yanına gitti.

Beyrut'a Ali Fuat'ı ziyarete geldiğinde en mutlu günlerini yaşardı. Kader arkadaşıyla birlikte olmak, eski ve tanıdık bir yüz görmek, özel düşüncelerini paylaşmak, görüş alış verişinde bulunmak ve en önemlisi gönlünce gezip eğlenmek için arkadaşı Ali Fuat'tan daha iyi birini bulması imkânsızdı.

Yirmi dört yirmi beş yaşlarında, kanı kaynayan genç ve yakışıklı delikanlılar için dünyevi zevklerden yararlanmak doğal bir ihtiyaçtı.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat, Beyrut'ta daha çok Basel Oteli'nin karşısında, denizin yanında, direkler üzerindeki Schrender adlı Alman birahanesine giderlerdi. Burası oldukça elit bir mekândı. İçki yanında meze ve yemek verilirdi. İçerisi alafranga zevkle döşenmişti: Turkuvaz mavisi duvarlarda düzenli aralıklarla yerleştirilmiş yağlıboya tablolar arasına, içeriyi aydınlatan gaz lambaları dizilmiş, masalar, şık garsonlar tarafından özenle hazırlanmıştı. Burası daha çok Beyrut'taki yabancıların uğrak yeriydi. Buraya aileler de gelirdi.

Mustafa Kemal ve Ali Fuat, deniz gören masalardan birine oturup saatlerce konuşur, büyük bir keyifle soğuk biralarını yudumlarlardı. Müzik olmadığı için sohbet etmeye ve dertleşmeye uygun bir yerdi. İki arkadaş Schrender'den çıktıktan sonra limana inen yolun yaklaşık elli metre uzağında sol taraftaki yeni

Levent Şahverdi Arşivi

açılan büyük yazlık bahçeye uğrar, hem biraz müzik dinler hem de Alman birahanesinde yarım kalan içkilerini bitirirlerdi.

Beyrut'taki bu gezmelerde Mustafa Kemal ve Ali Fuat'a bazen Müfit de katılırdı. Mustafa Kemal, o günlerde arkadaşlarıyla sohbetlerinde, devletin içinde bulunduğu olumsuzluklardan, yöneticilerin yetersizliklerinden, halkın çektiği sıkıntılardan, ordunun perişanlığından ve eğitiminin yetersizliğinden yakınıp dururdu...

Şam'dan Beyrut'a ilk gelişinde cehennemden kaçmış bir hali vardı... Şam'da kendini ölü bir şehrin tek yaşayan insanı olarak görüyordu! Bu duruma büyük üzüntü duyuyor, Müslümanların geri kalmışlıklarına, durağanlıklarına, sessizliklerine derinden derine büyük bir tepki duyuyordu. Ali Fuat'la sohbetlerinde, Şam'daki en büyük sıkıntılardan birinin Dürzilerin isyanları olduğunu söylemişti. Ordunun başlıca görevinin bu isyanları bastırmak olduğunu söylerken de alaycı ve öfkeli sözlerle tepkisini dile getirmişti. Herkesin isyanları bastırmakla uğraştığını; fakat kimsenin isyanın nedenleri üzerinde kafa yorma ihtiyacı duymadığını dile getirirken kızgındı!

Beyrut'a ilk gelişinde henüz siyasi faaliyetlere başlayamamaktan yakınıyordu.

Hep Mustafa Kemal Beyrut'a gidecek değildi ya, ara sıra da Ali Fuat da Şam'a Mustafa Kemal'in yanına geliyordu. Gerçi, Ali Fuat Şam'a her gelişinde Mustafa Kemal'le baş başa kalmayı bir türlü başaramıyordu; çünkü Hakkı Paşa'nın oğlu Haydar, Ali Fuat'ın Şam'a geldiğini duyar duymaz, koşup geliyor ve mutlaka Ali Fuat'ı buluyordu. Ali Fuat da Mustafa Kemal'le Müfit'i bırakmadığından genelde dördü birlikte vakit geçiriyordu.

Haydar eğlenceye fazlaca düşkündü. Subay arkadaşlarına göre ekonomik durumu da iyiydi; fakat yine de genç subaylar ona çok yük olmamaya çalışıyordu.

Şam'ın belki de tek eğlence yeri Sahra âlemleriydi. Yeşilliklerle, rengârenk çiçeklerle bezenmiş bahçelerin içinden sular akardı. Her yanı saran çiçek kokusu arasında çeşitli kuşların ötüşleri yankılanırdı. Kurulan büyük sahnede Arap şarkıcıları

Levent Şahverdi Arşivi

kıvrak ezgilerle giydirilmiş şarkılar söylerdi. Ali Fuat, Müfit ve Haydar bir yandan soğuk içkilerini yudumlarken, diğer yandan müziğin ritmine uyarlar, gerçek dünyadan kısa bir süre de olsa uzaklaşırlar, batan imparatorluğun acı çığlıklarını, kıvrak Arap ezgileriyle bastırmaya çalışırlardı. Mavi gözlü adam ise, en coşkulu anlarda bile kafasının içinde bir yerlerde geleceği planlardı. Bu sırada ağzında yarılanmış bir sigara, kulaklarında kıvrak Arap ezgileri, ciğerlerinde nefis çiçek kokusu ve dudaklarında acı arak(rakı) tadı vardı...

Mustafa Kemal Dürzilerin Peşinde

Şam'da Mustafa Kemal'in kurmaylık stajını yaptığı 5. Ordunun görevlerinden biri de civar dağlardaki isyancı Dürzileri denetim altında bulundurmak, isyanlarını bastırmaktı.

Şam'ın güneyindeki dağlık Havran bölgesinde yaşayan Dürziler, imparatorluğun bu uzak eyaletindeki otorite boşluğundan yararlanarak sık sık ayaklanıyorlardı. Bu nedenle çıkan karışıklıkları bastırmak için ara sıra Havran'a asker göndermek gerekiyordu,

Bu durum, bazı asker ve subaylarca istismar ediliyor, sık sık yağma ve rüşvet olaylarıyla karşılaşılıyordu. Bazı Osmanlı subayları için Havran isyanları ek gelir kapısıydı. Söz konusu subaylar, bazı Dürzi liderlerle para karşılığında anlaşıyorlardı.

Süvari alayının eğitim işleriyle görevli olan Yüzbaşı Mustafa Kemal, Havran'da sıkça isyan çıkaranların kimler olduğunu biliyordu. Bu kişilerin haksız kazanç elde etmek isteyen vurguncular olduğunun farkındaydı. Bu vurguncular arasında bazı subayların olduğunu bilmek onu derinden yaralıyordu.

Yine bir gün Havran'da isyan çıktı. Havran'a kuvvet gönderilmesi gerekiyordu. Bu sefer, Mustafa Kemal'in staj yaptığı alay isyanı bastırmakla görevlendirildi. Tesadüfen o gün Mustafa Kemal alayda yoktu. Bu durumu fark eden arkadaşlarından biri gizlice alaydan ayrılıp Mustafa Kemal'in evine gelerek kapısını çaldı. Mustafa Kemal, üzerinde sivil elbiselerle kapıyı açtı. Kar-

Levent Şahverdi Arşivi

şısındaki üniformalı subay, topuklarını birleştirip selam verdi. Mustafa Kemal şaşkındı. Subay arkadaşını içeriye davet edip, "*Hayrola ne oldu? Nedir bu telaşın?*" diye sordu. Üniformalı subay, telaşla ve kesik kesik cümlelerle, "*Haberin var mı? Gitmek üzere...*" dedi. Mustafa Kemal, yüzünde meraklı bir ifadeyle, "*Kim, nereye?*"diye sordu. "*Bizim staj yaptığımız alay Havran'a gitmeye hazırlanıyor. Senin de gitmek isteyeceğini düşündüm. Acele edersen yetişirsin!*"

Genç subay konuşmasını henüz bitirmişti ki Mustafa Kemal içeriye geçip üniformalarını giyerek atına binip doğrudan, staj yaptığı 30. Süvari Alay Komutanı'nı görmeye gitti. Kısa süre sonra karargâha ulaşıp Alay Komutanı'nın odasına girdi, topuklarını sertçe birleştirip selam verdikten sonra tok bir sesle, "*Alayım Havran'a gidecekmiş. Bu alayda ben de bölük komutanıyım. Benim de alayımla birlikte gitmem gerekmez mi?*" diye sordu. Alay Komutanı oturduğu yerde hafif öne doğru eğilip yutkunarak şöyle dedi: "*Siz staj yapıyorsunuz. Bölüğünüzün asıl komutanı başkasıdır. Hem siz kurmaysınız. Böyle işlere gelemezsiniz. Maaşınızı gene alacaksınız!*"

Mustafa Kemal, hiçbir şey söylemeden selam vererek oradan ayrılıp ordu müşirine giderek Alay Komutanı'nı şikâyet etmek istedi. Bu, askeri hiyerarşide alışılmadık bir davranıştı. Nitekim müşir, bir subayın kendisine kadar gelip Alay Komutanı'nı şikâyet etmek istemesini, bir küstahlık olarak değerlendirip görüşme talebini reddetti. Kapının önünden geri çevrilen Mustafa Kemal, kızgın ve kararlı bir şekilde kendi kendine, "*Ben de kimseye sormadan giderim!*" diyerek, alayına katılmaya gitti.

Yine her yerde koşuşturan askerler ve eski yırtık potinlerden çıkan sesler vardı. Sarıklı müezzinlerin uzun ince minarelerden semaya yükselen ve dalga dalga yayılan akşam ezanları bitmek üzereydi.

Hazırlıklar tamamlandı. Akşam ezanlarının ardından hava kararmaya yüz tuttuğu sıralarda kıtalar Havran'a doğru yola çıktı.

Yağız atların sırtında üniformalı askerler; çoğu daha çok

Levent Şahverdi Arşivi

genç ve hepsi de adeta bir savaşa gidercesine heyecanlı!... At kişnemeleri, gittikçe uzaklaşan nal sesleri ve toprak patika yoldan yükselen gri bir toz bulutu; hepsi birbirine karıştı...

Kıtalar, o akşam Şemskin'de çadırlı ordugâhta konakladılar. Mustafa Kemal, tüm ısrarlarına rağmen isyanı bastırmakla görevli alaya dahil edilmedi, fakat inadına yanına aldığı bir stajyer arkadaşıyla birlikte alayı takip etti. Alay, Şemskin'de konakladığında ve tüm askerler daha önceden kapasitesi belirlenmiş çadırlara yerleştiklerinde doğal olarak Mustafa Kemal açıkta kaldı. Şam'ın bu dağlık kesimlerinde geceler çok soğuk olurdu. Üzerindeki üniformalarla tüm geceyi dışarıda geçirmesi neredeyse imkânsızdı. Mavi gözlü kurmay, tüm bunları bilmesine rağmen Havran'da olup bitenleri anlamak pahasına her şeyi göze almıştı.

Aradan birkaç saat geçti. Gecenin koyu gölgesi beyaz çadırları griye boyamış, yırtıcı gece kuşlarının ürpertici çığlıkları sıklaşmış, uzaktan uzun ve acı kurt ulumaları duyulmaya başlamıştı. Zirveleri karlı dağlardan esen soğuk ve kuru bir rüzgâr, incelmiş çadır bezlerini havalandırıyordu. Mustafa Kemal, kalın bir örtüye sarılıp yaşlı bir ağacın yosunlu gövdesine sırtını dayamış oturuyordu. Ağzındaki yeni yanmış sigaradan yükselen duman yaşlı ağacın karışık, sık ve uzun dalları arasında kayboluyordu. Elindeki çalı parçasıyla hemen önündeki yumuşak kahverengi toprağa anlamsız çizikler atıyordu ve gözleri çalıya odaklanmıştı: Onun bu dalgınlığı gelecekle ilgiliydi; yeni bir dünya kuruyor olmalıydı yine... Gecenin sessizliğini, tiz böcek uğultusu ve baykuş sesleri bozuyordu.

Birden uzaktaki çalılıklar arasından bazı çıtırtılar geldi. Mustafa Kemal ve yanındaki arkadaşı önce dikkatlice sesin geldiği tarafa doğru baktılar. Daha sonra Mustafa Kemal yavaşça ayağa kalkarak sesin geldiği tarafa doru birkaç adım attı. Çalılıklar arasında koyu bir insan silueti ona doğru yaklaşıyordu. Birkaç dakika sonra üniformalı bir subayla göz göze geldi. Karşısındaki, Havran'da görev yapacak tecrübeli subaylardan biriydi. Mustafa Kemal, karşısındaki subayı, topuklarını sertçe birleşti-

Levent Şahverdi Arşivi

rip askerce selamladı. Subay, babacan bir tavırla, "*Nasılsınız? Üşümüş olmalısınız...*" diye söze başladı. Mustafa Kemal, subayı onaylarcasına başını salladı. Subay, biraz sert bir ses tonuyla ve son derece ciddi bir yüz ifadesiyle, "*Görüyorsunuz size komutanlık vermeyecekler. Bunun sebebi vardır... Ben özel bir görevle geldim. Eğer kimseye söylemeyeceğinize dair namus sözü verirseniz, bizimle beraber olursunuz!*" Mustafa Kemal, önce kısa bir süre kararsızlık yaşadı. "*Bu subaya gerçekten güvenebilir miydi? Ya o da Havran olaylarından haksız kazanç elde eden subaylardansa? Ya ağzımı aramak için yalan söylüyorsa?*" diye düşündü; fakat her şeye rağmen Havran'da neler olup bittiğini anlamak pahasına tüm riskleri göze alarak, subaya söz verdi. Sağ elini sol göğsüne, kalbinin üzerine koyarak, "*Allah'ın huzurunda, şerefim ve namusum üzerine söz veriyorum!*" diyerek yemin etti.

O geceyi bir nefer çadırında geçirdi. Ertesi gün, Havran'ın bir takım bölgelere ayrılarak, her bölgeye bir kuvvet sokulduğunu ve bu kuvvetlerin asıl amacının da halkı soymak olduğunu anladı. Havran halkı kendini kurtarabilmek için bazı subaylara bir iki gümüş mecidiye veya birkaç altın lira vermek zorunda kalıyordu. Subaylar ikiye ayrılmıştı: Halkı soymak için bir araya gelenler ve vatan uğruna mücadele etmek için bir araya gelenler. Yüzbaşı Mustafa Kemal çok geçmeden bu ikinci grubun lideri olacaktı...

Çerkez Bölgesi Kunaytıra'nın Yakınında Bir Ordugâh

Sabah Saatleri...

Mustafa Kemal o gün, üzerine yapışan ütülü şık üniformasıyla yine çakı gibiydi. Hızlı adımlarla, kendisini hazır kıta bekleyen askerlerine doğru ilerleyip onlara askerce "*Nasılsınız?*" diye seslendi. Askerler de hep bir ağızdan gür bir sesle "*sağ ol!*" diye karşılık verdiler. Ordugâhtan yükselen ses, karşı tepelere çarparak geri döndü. Tam bu sırada ordugâh yönünden bir asker koşarak Mustafa Kemal'e doğru yaklaştı; topuklarını sertçe birleştirerek selam verdikten sonra, "*Komutanın size yıldırım*

Levent Şahverdi Arşivi

telgraf var!" diyerek elindeki kağıdı uzattı. Mustafa Kemal, uzanıp telgrafı alıp merakla okumaya başladı. Birdenbire yüzündeki ifade değişti: Kaşları, iki ucundan çekilmiş bir ip gibi gerilirken pürüzsüz alnında öfkelendiğinde ortaya çıkan çizgiler oluştu ve mavi gözleri kristalleşti.

Telgrafta, "*Asiler ordugâhı basacaklar ve herkesi öldürecekler!*" diye yazıyordu. Bir süre olduğu yerde çakılı kaldı. Bir elinde sabah rüzgârının çekingen dokunuşlarıyla hafif hafif sallanan telgraf, diğer eli şakağında ve mavi gözleri telgrafa kilitli; birkaç dakika düşündü. Gelen haber gerçekten doğru muydu? Yoksa yine bölge halkını soymak için ileri sürülen bahanelerden biri miydi? Gerçeği öğrenmenin tek bir yolu vardı; gidip yerinde görmek... .

Hiç vakit kaybetmeden yanına bir arkadaşı ile bir emirerini alarak batıya doğru yola çıkmaya karar verdi. Çevik bir hareketle süt beyazı atına binip eyer üzerine iyice yerleştikten sonra, hafif topuk hareketleriyle atını mahmuzladı, yuları gevşetip dörtnala karşı dağlara doğru ilerledi. Taşlı patika yoldan yükselen toz bulutu yavaş yavaş dağıldı. Sabah kuşlarının mahmur ötüşlerine, uzaklaşan atların nal sesleri karıştı. Sabah içtiması için hazır bekleyen askerler şaşkındı; süt beyazı atının üzerinde bir şövalye gibi duran Sarı Yüzbaşı'nın arkasından imrenerek bakıyorlardı.

Mustafa Kemal ve emireri, geniş bozkırlardan, sarp kayalıklardan ve taşlı, tozlu patika yollardan geçtiler. Öğlene doğru bir tepede atlarından indiler. Zirvesi çıplak bir tepe... Üzeri, öğlen güneşiyle beslenen çöl sıcağının etkisiyle iyice kavrulmuş kızıl bir toprakla kaplı... Yamaçlarında yemyeşil bodur ağaçların, parlak renkli çiçeklerin ve çürümeye yüz tutmuş yaşlı kütüklerin dağınık gölgelerinin oynaştığı bir tepe... İnsanın genzini yakan keskin çiçek kokusu ve hiç dinmeyen bir uğultu: Tiz çekirge sesleri, ince serçe ötüşleri ve çiçeklerle dost dağ böceklerinin şarkısı...

Yüz, iki yüz metre kadar ilerde başka bir tepe daha var. Biraz daha büyük, biraz daha yeşil, neredeyse sık ormanla kaplı bir tepe... İki tepeyi taşlı dar bir patika yol estetik kıvrımlarla birbi-

Levent Şahverdi Arşivi

rine bağlıyor. Tepenin hemen dibinden bir dere akıyor; suyu berrak... Uzaktan, içerideki yosunlarla kaplı rengârenk su taşları görülebiliyor. Çevresi, bir metre boyunda sazlarla ve gür yeşil otlarla bezeli. Yer yer boynunu büküp sudan içmek istercesine kıvrılmış kırmızı ve mor çiçekler... Hemen derenin kenarında boylu boyunca yatan çürümeye yüz tutmuş yaşlı bir kütük... Üzerinde yeni filizlenmiş yeşil otlar... Kütüğün altı yosun tutmuş... İçinde derin bir oyuk... Oyuğun içindeki parlak boğumlu iri siyah karıncaların ayak sesleri derenin şırıltısına karışıyor...

Mustafa Kemal, elindeki Alman malı eski dürbünle bu tepeyi gözetliyordu. Mavi gözüne dayadığı tekli dürbünün merceğiyle yeşil tepeyi tararken birden ağaçların arasında eli silahlı bazı adamlar gördü. Tam o sırada adamların bir kısmı kıvrımlı patika yoldan Mustafa Kemal'in bulunduğu tepeye doğru hareket ettiler. Anlaşılan, aşağıdaki saldırganlar da karşı tepedeki Sarı Paşa'yı fark etmişler ve atlı kuvvetleriyle saldırıya geçmişlerdi. Mustafa Kemal, gayet soğukkanlı, elindeki dürbünü küçültüp süt beyazı atına bindi ve sakin bir şekilde arkadaşına, "*Atına bin, arkamdan gel!*" diye seslendi.

Bu sırada birkaç el silah sesi duyuldu. Sesin etkisiyle civardaki kuş öbekleri dağıldı acı çığlıklar atarak... Mustafa Kemal, hücum edenleri şaşırtan zikzaklar çizerek, maharetli beyaz atıyla, izini kaybettirmeyi başardı. Ağaçlar arasından, yapraklara ve dallara sürtünerek, taşlı tozlu patika yollardan geçip dörtnala ordugâha geri döndüğünde akşam ezanları bitmek üzereydi...

Mustafa Kemal, düşmanın durumunu, gücünü ve amacını anlamıştı.

Ordugâha döner dönmez durumu üstlerine anlattı. Gerekli önlemlerin alınmasını sağladı. Bu olay, genç yüzbaşının ordugâhtaki nüfuzunu arttırdı; artık fikir ve düşünceleri çok daha fazla önemseniyordu.

O gece ordugâh çevresindeki nöbetçi sayısı artırıldı. Tüm askerler gecenin açık karanlığında elleri tetikte beklediler. Mustafa Kemal de o gece sabaha kadar ordugâhta kaldı. Gece kuşlarının ötüşleriyle ve uzak yakın köpek havlamalarıyla kapanan gözleri-

Levent Şahverdi Arşivi

ni aralayarak, sabah ezanlarını duyuncaya kadar uyumadı; ama baskın da olmadı...

Çürümüşlüğe ve Kokuşmuşluğa İsyan

Birkaç gün sonra Mustafa Kemal, yanında birkaç askerle birlikte Kunaytıra'nın doğusundaki bir köye gitti.

Çerkez köylüler başlangıçta onu ve yanındaki askerleri soyguncu gruptan zannederek iyi karşılamadılar. Köylülerin yüzünde tedirginlik ve kaygı vardı. Yüzlerindeki çizgiler, üniformalı askerleri gördüklerinde daha da derinleşmiş, yılların yorgunluğuyla iyice çökmüş göz çukurlarına nefret ve bıkkınlık, oturmuştu. Yorgun gözlerinde askerlere karşı her an patlamaya hazır büyük bir öfke dalgası vardı.

Mustafa Kemal onları etkilemeyi başardı. Köylüler, uzun bir süreden beri ilk kez, bir Osmanlı subaydan olumlu etkilenmişlerdi. En azından söylediklerini dinleme sabrı göstermişler ve genç subayın çok farklı biri olduğunu anlamışlardı. Bir süre sonra şık üniformalı, mavi gözlü ve şahin bakışlı bu Sarı Yüzbaşı'nın kendilerine iyilik etmeye, dertlerini dinlemeye geldiğine inanarak, yaşadıkları sıkıntıları tüm çıplaklığıyla anlatmaya başladılar. Kalabalık grup içinden köy ileri gelenlerinden biri öne çıkarak, işaret parmağını Mustafa Kemal'e doğru uzatıp yüksek bir sesle şöyle dedi: "*Siz ne derseniz yaparız! Fakat bizi ezen devletin istediğini yapmayız! Bazı subay ve askerler burada sık sık çıkan isyanlardan en az isyancılar kadar sorumludurlar. İsyanları bastırmak istemiyorlar. Rüşvet alıyorlar. İsyanlar tekrarlandıkça kazanç elde edeceklerini biliyorlar. Halkı soyuyorlar. Olan bu dağ köylerinde yaşayan biz Çerkezlere oluyor. Huzurumuz kalmadı! Neyimiz var neyimiz yok kaybettik. Siz namuslu, adaletli bir askere benziyorsunuz. Ne olur bize yardım edin! Bizi bu soyguncular dan kurtarın!*" Sözleri bittinde kırışıklıklarla çevrilmiş gözleri nemlenmişti. Diğer köylüler de hep bir ağızdan memnuniyetsizliklerini anlatmaya çalışıyorlardı. Üstleri başları yırtık, ayakla-

Levent Şahverdi Arşivi

rı çıplak, başlarında yağlı sarıklar, sırtlarında eskimiş abalarla, hepsi yıllardır bekledikleri bir umuda tutunmaya çalışıyordu.

Genç Yüzbaşı Mustafa Kemal, kime ne cevap vereceğini şaşırmıştı; kulaklarında sefil, perişan ve yoksul insanların umut feryatları yankılanıyordu. Bir süre boş gözlerle, önünde el kol hareketleriyle konuşan insanların titrek ağız kıpırtılarına baktı. Daha sonra birden, "*Beni dinleyin!... Susun ve beni dinleyin!*" diye bağırdı. Bu sırada ileri gelen köylüler de ateşli kalabalığa sus işareti yaptılar. Ortalık birden sessizleşti; böcek uğultusu ve kuş sesleri iyice duyulur hale geldi...

Mustafa Kemal, etrafını saran köylülere, kararlı ve umut veren bir ses tonuyla şunları söyledi: "***Yaşadığınız sıkıntıları anlıyorum. Bazı askerlerin yaptığı suistimalleri de biliyorum. İsyancılar yetmezmiş gibi bir de bu askerlerle uğraşmak zorunda kaldığınızı da görüyorum; fakat şunu unutmayın ki bu ülkede namuslu, vatansever halkın refah ve mutluluğu için mücadele eden askerler de var. Sizi soyan, fakir bırakan, canınızdan bezdiren isyancılarla da, isyanları bahane ederek haksız kazanç elde eden askerlerle de mücadele edeceğime benim gibi düşünen çok sayıdaki dava arkadaşım adına Allah'ın ve sizlerin huzurunda namus sözü veriyorum. Bundan sonra sık sık sizleri ziyarete geleceğim. Buradaki haksızlıkları resmi makamlara bildireceğim, siz de bundan sonra daha dikkatli olun ve isyancılara müsaade etmeyin...***"

Kalabalık, bu genç yüzbaşının söylediklerinden büyülenmiş gibiydi. Kimi başını önüne eğmiş, kiminin gözleri nemlenmiş, kimi de onun mavi gözlerine odaklanmış, ağzından çıkan umut dolu sözleri dinliyordu can kulağıyla... Yaşlı köylüler, tek tek Mustafa Kemal'in elini sıkıp sırtını sıvazladılar; "*Allah senden razı olsun!*" diye, minnettarlıklarını dile getirdiler. Hatta içlerinden bazıları, yaşları çok ilerlemiş olsa da, saygıyla eğilerek genç yüzbaşının elini öpmek için davrandılar. Mustafa Kemal de her seferinde çevik bir hareketle ve mahcup bir tavırla elini çekerek, yaşlı köylülerin onore eden alçakgönüllü davranışlarına aynı alçakgönüllükle karşılık verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Aradan hayli zaman geçti. Yine de Şam'ın dağ köylerinde değişen çok fazla bir şey olmadı. Mustafa Kemal, Çerkez köylülerine verdiği sözü tutabilmek için olağanüstü bir çaba harcamasına rağmen, çürümüş düzeni tam anlamıyla yıkmayı bir türlü başaramadı.

Yine bir gün, bu Çerkez köyüne hücum eden bir kolağasıyla kuvvetlerini köylüler kuşattılar. Öfkeli kalabalığın arasından ağız dolusu küfürler yükseliyordu. Bağrış ve gürültüler arasında, "*Öldürelim! Yaşatmayalım*!" sesleri duyuluyordu. Bir grup asker, gözlerinde öfke bulutları dolaşan ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan köylüler tarafından esir alınmıştı ve öldürülmeleri an meselesiydi...

Tam o sırada süt beyazı atının üzerinde dimdik oturan Mustafa Kemal, dörtnala kalabalığa doğru yaklaşıyordu. Köylüler Mustafa Kemal'i tanıyor ve ona güveniyordu. Sarı Paşa, kalabalığa yaklaşınca, beyaz atını durdurup aşağı indi. Kalabalık, bir anda Mustafa Kemal'in çevresini sardı. Köylüler, öldürmek üzere oldukları kolağasını, Mustafa Kemal'in hatırına bağışladı.

Mustafa Kemal'in sayesinde kendiliğinden yatışan bu isyanı bile istismar etmek isteyen jandarma komutanı, İstanbul'a gönderilmek üzere şişirilmiş raporlar hazırladı. Mustafa Kemal, bu düzmece raporları görünce itiraz etti. Zafer diye nitelendirilen bu olayın aslında zaferle uzaktan yakından herhangi bir ilgisinin olmadığını, düşmanın kendi isteğiyle geri çekildiğini belirtti.

Komutan, kendince Mustafa Kemal'in saflığıyla alay etti: "*Sen henüz cahilsin! Padişahımızın ne istediğini bilmiyorsun!*" dedi gülerek... Mustafa Kemal ise vatansever, namuslu bir asker gibi konuştu: "*Ben cahil olabilirim; ama Padişahımız cahil olamamalıdır!... Ayrıca sizlerin de neler yaptığınızı bilmelidir!*" Daha fazla konuşmak istemeyerek selam verip oradan ayrıldı.

Mustafa Kemal, Şam'daki alayında, bir taraftan her geçen gün daha fazla nüfuz kazanıp sevilirken, diğer taraftan bir o kadar tepki çekip kontrol altına alınması gereken bir tehlike olarak görülüyordu. Alaydaki soyguncu grubun elebaşları onu satın almayı bile denediler: Bir gün, yine bir vurgun dönüşü Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal'e ve bir arkadaşına sus payı olarak bir miktar altın vermek istediler. Mustafa Kemal, rüşvet alıp almamak konusunda kararsızlık yaşayan arkadaşını ayıplayıp azarlarcasına ona şu soruyu sordu:

"Bugünün adamı mı olmak istiyorsun yoksa yarının mı?"

"Elbette yarının!"

"Öyleyse elbette pay alamazsın..."

Mavi gözlü adam bu tavrıyla, tüm kokuşmuşluğa ve çürümüşlüğe inat, onurlu ve dürüst bir asker olarak kalacağını bir kere daha gösterdi. O, içinde bulunduğu şartları istismar ederek küçük maddi kazançlar elde etmeyi düşünen insanlardan değildi. O, daha kurmay sınıflarındayken kafasında yeni bir dünya, yeni bir ülke kuran adamdı. Rüşvet, yolsuzluk ve haksız kazanç peşinde koşan subayları gördükçe yüreği eziliyor ve bu şartlar altında imparatorluğun daha fazla ayakta kalamayacağını görebiliyordu. Tüm tesellisi, kendisi gibi düşünen ve vatan aşkıyla yanan çok sayıda onurlu ve dürüst Harbiyeli arkadaşının ordu saflarına katılmış olmasıydı.

Evet, belki bu yaşlı imparatorluğu kurtarmak artık mümkün değildi; ama bir ihtilalle bu çürümüşlüğe son vermek pek ala mümkündü.

Artık siyasal eyleme geçmenin zamanı gelmişti...

Allah Benim Dilimden de Anlar

Medeniyet bu topraklarda doğmuştu. Binlerce yıl önce yazı, takvim, matematik, astronomi, hukuk, ilk kez bu topraklarda ortaya çıkmıştı.[4] Yorgun imparatorluğun tarih ve kültür kokan bu sıcak topraklarında, şimdi derinden derine bir samimiyetsizlik, bir iki yüzlülük, bir çürümüşlük hissediliyordu. Aslında bu manzara imparatorluğun genel görünümünün küçük bir yansımasıydı. Burada, yaşlı imparatorluğun tüm hastalıklarını yakından görmek mümkündü: Yoksulluk, sefalet, rüşvet, yılgınlık,

4 Mezopotamya'da MÖ.3000"lerde yaşayan Sümer uygarlığı, Ortada Doğu'nun bir uygarlı merkezi haline gelimesinde çok büyük bir etkiye sahiptir.

Levent Şahverdi Arşivi

adaletsizlik, geri kalmışlık, bağnazlık ve yobazlık ve bir de İslam dininden güç alan, İslam dinini kendine kalkan yaprak üstünlük kurmaya çalışan bir ırk; Araplar ve Arap milliyetçiliği... Mavi gözlü genç kurmay, en çok da buna bozuluyordu: Arapların İslam dinini sadece kendilerine aitmiş gibi görüp Arap olmayan Müslümanlara, hele hele de Türklere ikinci sınıf insan muamelesi yapmalarına tahammül edemiyordu.

Mustafa Kemal, bu topraklarda Müslüman Arapların, Müslüman Türkleri nasıl dışladıklarına ve aşağıladıklarına tanık oldu; ümmetçiliğin, halifenin gücünün çoktan tarihe karıştığını gördü.

Arapçılığa Tepki

Mustafa Kemal'in burada yaşadığı olaylar, Arapçılığa büyük bir tepki duymasına neden oldu: Örneğin, bir gün Şam'daki garnizonda basit bir nedenle kavga eden biri Türk, diğeri Arap kökenli iki eri karşısına alan nöbetçi subay, kimin haksız olduğunu bile araştırmadan, "*Sen kim oluyorsun da Kavm-i Necib'ten birine hakaret ediyorsun!*" diye Türk erini suçlayıp aşağıladı. Bu olay, Mustafa Kemal de imparatorluk içindeki üstün kavim anlayışına karşı büyük bir tepki doğurarak onun Türklük duygularını kamçıladı. Mustafa Kemal, kendisini fazlaca etkileyen bu olayı yıllar sonra şöyle anlatacaktı:

"*Bakınız nasıl oldu! Kurmaylık stajı için verildiğim süvari alayı Hayfa'da bulunuyordu. Kışla ile deniz arasında geniş bir talim alanı vardı ve piyade acemi eğitim devri yeni başlamıştı. Erler bölgeden toplanmış Arap gençlerinden, öğretici kadro da tecrübeli ve Anadolu kıta çavuşları olan Türk delikanlılarından kuruluydu. Katıldığım bölüğün, alaydan yetişmiş, Makedonya Türklerinden, ileri yaşlı bir yüzbaşısı vardı. Erlere çavuşlar talim yaptırıyor, biz subaylar arada dolaşarak çalışmaları izliyor ve denetliyorduk. Yüzbaşı, çavuşlarına karşı sert davranıyor, yeni erlere karşıysa fazla şefkatli görünüyordu. Onların herhangi bir şekilde azarlanmasına, hırpalanmasına gönlü razı olmadığını is-*

Levent Şahverdi Arşivi

rarla söylüyordu. Halbuki talimlerde, Türkçe bilmedikleri için çavuşların söylediklerini iyi anlayamayan kimi erlerin yanlış hareketlerinin, zaman zaman çavuşların sabırlarını tükettiği, sertçe davranışlara yol açtığı da oluyordu:

Bir gün yüzbaşı, bu yolda hareketten kendini alıkoyamayan bir çavuşunu mimlemiş ve talimden döndükten sonra, birlikte oturduğumuz bölüm komutanlığı odasına çağırtmıştı. Takım komutanıyla birlikte gelerek yüzbaşısını saygıyla ve askerce selamlayan çavuş, yirmi beş yaşlarında dinç ve yakışıklı, ince bıyıklı, elmacık kemikleri fazla kabarık, uyanık bir Türk çocuğu idi. Yüzbaşı onun ulusal onurunu ağır şekilde hançerleyen, Türk sözleriyle azarlamaya başlamıştı. 'Sen nasıl olur da 'Kavm-i Necib-i Arab'a mensup Peygamberimiz efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, ağır söz söyler, onların kalbini kırarsın, kendini bil, sen onların ayağına su bile dökmeye layık değilsin!' gibi gittikçe manasızlaşan, fakat yaşlı yüzbaşının samimi inancından kuvvet alan, sözlerle hareket ediyor, gittikçe asabileşiyordu. Ben dikkatle çavuşun yüz ifadesini izliyordum. Başlangıçta, üstünde bir babaya duyulan saygının içtenliği okunan çizgiler sertleşmeye, içten gelen haklı bir isyanın ateşleri gözlerinde okunmaya başlamıştı; fakat gerçek itaatin simgesi olan her Türk askeri gibi bu da iç duygularını gemlemesini bildi. Sessizce göz pınarlarından dökülmeye başlayan damlalar yanaklarından birbirini kovalayarak, bıyıkları üstünde toplanıyordu.

Ben bir taraftan üzgün ve sinirli, bu sahneyi seyreder ve söylenenleri dinlerken, bir yandan da içimde bir isyan duygusu şahlanıyor ve şöyle düşünüyordum: 'O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihlerini şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus olduğu da bir an şüphe götürmez bir gerçekti. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak, kendini onlardan aşağı görüp, nefsine olan güvenini yitirmesindendir. Artık bu

Levent Şahverdi Arşivi

yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir,' dedim ve ondan beri inandığım o gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp, kendine güvenmesini ülkü bildim."

Şam, ırkçı ve fanatik Arapların merkezi durumuna gelmişti. Şam'da karşılaştığı bu Arap fanatikliği Mustafa Kemal'i derinden etkiledi.

İslamı Arap Etkisinden Kurtarmak

Mustafa Kemal, Suriye'de bulunduğu dönemde, Arapların İslam dini üzerindeki suistimallerini, ihmallerini ve yanlış yorumlarını fark etti. İslam dininin bu topraklarda sömürü aracı olarak kullanıldığını gördü. İşte tam da o günlerde kafasında, İslam dinini sömürü aracı olarak kullanılmaktan kurtarmak gerektiği yönünde ilk fikirler belirmeye başladı. Mustafa Kemal'e göre, bu konuda atılacak ilk adım, İslam dinini öncelikle Arap etkisinden ve baskısından kurtarmaktı.

Onun Şam'da karşılaştığı olaylar, yıllar sonra gerçekleştireceği dinde Türkçeleştirme çalışmalarının fikirsel alt yapısını hazırlayacaktı.

Mustafa Kemal, Şam'da, din konusunda uzman kişilerle de birlikte oldu. Bunlar arasında, Selanik Hukuk Mahkemesi Müdürü ve daha sonra Şeyhülislam ve Evkaf Nazırlığı yapacak olan Mustafa Hamdi Efendi'yle, "Osmanlı Müellifleri" adlı eserin yazarı Bursalı Tahir Bey'in özel bir yeri vardı.

Din ve Felsefe

Mustafa Kemal, bazı akşamlar o derme çatma evine kapanmadan önce kuytu, karanlık ve küf kokan sokak aralarındaki kıraathanelerden birine uğrardı. Burada, diğer kıraathanelerden farklı olarak, sigara kokusunun sindiği kırmızı masa örtüleri bilge dirsekler tarafından aşındırılmıştı. Burası, Şam'a değişik nedenlerle gelen yabancıların, Şam'ın ileri gelen bazı aristokratla-

Levent Şahverdi Arşivi

rının ve entelektüel Osmanlı subaylarının uğrak yeriydi. Katran karası Türk kahvelerinden yükselen sıcak buhar arasında zar ve pul seslerinin kulakları sağır eden tıkırtıları, çoğu kez sokağa taşardı. Arkada köşedeki masalarda ise, ellerinde hep bitmek üzere sigaralarıyla birkaç subay, Fransızca kelimeler serpiştirdikleri yarım yamalak Türkçeleriyle yabancı gazeteciler ve zengin tüccarlar, ellerindeki pipolarla hararetli hararetli konuşurlardı. Genç kurmay Mustafa Kemal, elinde, dumanı gri helezonik dalgalar çizerek tavana yükselen bir sigarayla, dirsekleri masaya dayalı, konuşulanları dinler, ara sıra söze karışırdı.

O akşam yine her zamanki gibi kesif sigara dumanı ve nargile fokurtusuna, sade kahvelerini yudumlayanların ağız şıpırtıları karışıyordu. Mustafa Kemal'in de bulunduğu arka duvar dibindeki kırmızı örtülü masalardan birinde ise her zamankinden daha farklı bir hareketlilik vardı. O gün din ve felsefe konusu tartışılıyordu. Fransa'da okumuş fakat daha sonra Kudüs'e yerleşmiş Yahudi asıllı Dr. Abraham, Şam'ın aristokratik ailelerinden Arap tüccar Muhammed Ali'yle sıcak bir tartışmaya girmişti.

Mustafa Kemal, tartışmayı büyük bir dikkatle takip etti.

Sarı Paşa, tartışma bittiğine söylenenlerden etkilenmiş görünüyordu. Kişisel kanısı şuydu: "***İnanmak ya da inanmamak kişisel bir tercihtir. İnsanın yapması gereken her ne düşünce de olursa olsun karşısındakinin inancına karşı hoşgörülü olmak ve karşısındaki insanın kendisine uymayan düşünce ve inançlarına tahammül edebilmektir!***"

Mustafa Kemal, o gece geç saatlerde kıraathaneden eve dönerken düşüncelerinde bir berraklık hissediyordu. Son zamanlarda hiç olmadığı kadar da mutluydu. Bu bağnazlık ve gericilikle kuşatılmış coğrafyada birilerinin, hem de Batı'da yetişmiş bir Yahudi filozofun din ve felsefe arasında kurduğu ilişki, dinden bahsederken izlediği yöntem, Sarı Paşa'nın kafasında yeni köprüler kurulmasına, yeni kapılar açılmasına neden olacak kadar ilginçti.

Doktor bilimsel bir düşünce yapısına sahip olmasına rağmen, alışılageldiği şekilde hemen dini reddetme yoluna gitmiyor,

Levent Şahverdi Arşivi

akılıcı yaklaşımlarla pekâlâ dinin ve Allah'ın da birer gerçeklik olabileceğini ima ediyor; en önemlisi felsefe ve dinin aslında temelde aynı sorulara farklı bakışlarla cevap vermeye çalıştığını dile getiriyordu. Doktor, dinin de akıl ve bilimle yan yana olabileceğini söylemek istiyordu. Mustafa Kemal, bu tür bir yaklaşıma pek de alışık değildi. Doktor, değişik bir mantıkla, Allah'a inanmakla inanmamak arasındaki farkın, konuya nereden bakıldığına bağlı olduğunu belirtiyordu. Zannedildiği gibi, bilimin Allah'ın varlığı tezini çürüttüğü iddialarının en azından şimdilik doğru olmadığını, Allah'ın varlığının en az yokluğu kadar güçlü bir varsayım olduğunu ima ediyordu!

Genç kurmay, gece geç saatlerde Şam'ın karanlık sokaklarından evine doğru ilerlerken bunları düşünüyordu. Uzun zamandan beridir belki de ilk kez Müslüman olmaktan derin bir haz duymuştu.

Bir zamanlar Müslüman bilim adamlarının medeniyete yaptıkları katkıları düşünüyor ve doktorun sözleri kulaklarında yankılanıyordu.

Biruni'yi, İbni Sina'yı, El Kindi'yi, Farabi'yi, El Cabir'i, el yazması kitaplarla dolu odalarında büyük ahşap masalar üzerinde çalışırken hayal ediyordu.

Bu Müslüman bilim adamları içinde onun en çok dikkatini çekenler Türk olanlardı. Biraz önce doktor, İslam medeniyetinden bahsederken, bu medeniyete katkı yapan çok sayıda Türk bilim adamından söz etmişti.

Mustafa Kemal o gece, İslam dünyasındaki bilimsel uyanışta, Türklerin büyük katkıları olduğunu fark etmişti. Bir ara, "*İslam dünyasında neden Türklerin önderliğinde yeni bir aydınlanma dönemi, yeni bir akıl çağı başlamasın ki? Neden ileride muasır bir Türkiye kurulmasın ki? Neden olmasın ki?*" diye düşündü. Sonra Harp Okulu yıllarından itibaren kendisini derinden etkileyen Yeni Osmanlı aydınlarının İslam dini ve medeniyet konusundaki görüşlerini anımsadı.

Özellikle, Namık Kemal ve Şinasi'nin fikirleri ilginçti:

Levent Şahverdi Arşivi

Namık Kemal'in, "*İslam Devleti başlangıçta bir tür cumhuriyetti!*" sözü aklına geldi. J.J. Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi'nin*" İlamdaki "bi'atla" aynı şey olduğunu söyleyen, siyasal hakların ve parlamenter sistemin Kur'an'daki "meşveret" (danışma) emriyle aynı anlama geldiğini belirten de Namık Kemal'di. Sadece Namık Kemal değil, Yeni Osmanlı aydınlarından Ziya Paşa ve Şinasi de İslam'ın ilerlemeye engel olmadığı görüşünü savunuyorlardı. Mustafa Kemal, bu aydınların eserlerini okumuştu; fakat o gece doktoru dinleyinceye kadar, özellikle vatan ve hürriyet konusundaki fikirlerinden fazlaca etkilendiği Osmanlı aydınlarının, İslam dini ve çağdaş medeniyet konusundaki görüşleri üzerinde derinlemesine düşünmemişti; ama şimdi, kendisinin fikir dünyasını biçimlendiren bu aydınların yeni bir yönünü keşfetmiş olmanın mutluluğunu yaşıyordu.

Yürürken kendi kendine mırıldanıyordu: "***Müslüman bir toplumu muasır medeniyet düzeyine ulaştırmak... İslam'la birlikte muasırlaşmak... Müslüman Türk toplumunun muasır medeniyetler düzeyine ulaşması hatta o düzeyi aşması... Neden olmasın!***"

Yine o masmavi gözleri çakmak çakmak olmuştu; yine geleceği planlıyor, yine gerçek olacak bir düş görüyordu ki birden aklına Kuran'ı Kerim'deki, düşünceye ve akla vurgu yapan bazı ayetler geldi. Daha çok küçük yaşlarda annesinin etkisiyle Kur'an eğitimi almıştı. Kur'an'ı anlayarak okumayı seviyordu. Bakara Suresi'ndeki birkaç ayeti önce Arapça, sonra Türkçe olarak mırıldandı sessizce:

"*...Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?..*"[5], "*...Size ayetleri gösteriyor ki aklınızı işletebilesiniz...*"[6], "*..Allah bunları bilgi sahibi bir topluluğa açıklar...*"[7]

O gece şunu anlamıştı ki dini, bağnazlara, gericilere bırakmak, onların söylediklerini dini hüküm zannetmek büyük bir hatadır. İnsanları dini konularda aydınlatmak gerekir. Bu dinsel

5 Bakara, 44.
6 Bakara, 73.
7 Bakara, 230.

Levent Şahverdi Arşivi

aydınlanmayı yapacak kişilerin ise çok iyi yetişmeleri, felsefe ve bilimle haşır neşir olmaları zorunludur.

İşte o günden sonra Müslüman Türklerin, dinlerinin ilkelerini anlamaları için Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi gerektiğini düşünmeye başladı.

Bir zamanlar uygarlık kokan bu topraklar Mustafa Kemal'i derinden etkilemiş, onun din ve maneviyat konularına bakışını bile değiştirmişti.

Daha sonra yapacağı konuşmalarda, "***Bizim dinimiz akla ve mantığa uygun bir dindir", "Bizim dinimiz akla aykırı, ilerlemeye engel hiçbir şey içermiyor***" şeklinde ifade edeceği düşünceler, Şam'da bulunduğu dönemde filizlenmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal, Suriye'den Selanik'e döndüğünde artık başka bir adamdı. Öyle ki Selanik'te pek çok arkadaşı onu tanımakta zorlanacaktı. Artık dinler üzerine de kafa yormaya başlamıştı. Yakın arkadaşlarından Ahmet Fuat (Bulca), Mustafa Kemal'deki değişimi şöyle gözlemlemişti:

"*Bizlerle sohbetlerinde sık sık Arapların din yapıları ve bize karşı bu faktörü kasıtlı kullandıklarına ait dinledikleri ve gördükleri vardı. Hususiyetle Suriyelilerin İslamiyet'i telakki ve tatbik tarzlarının bize hiç benzemediği yolunda misaller veriyordu. İngilizlerin Vehabiliği bir mezhepten farklı olarak, adeta bir din yapısına sahip düşüncelerin esas İslamiyet'le alakasını münakaşaya değer buluyordu. Bu arada Hıristiyanlık ve Musevilikle ilgili kendi gözlemlerini değerlendirmeye çalışıyordu. Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır İdadisi'nde talebeyken yaz tatillerinde Fransızcasını ilerletmek için Cizvit Frerler Okulu'na devam etmişti. Bu arada Katolik ve Ortodoks mezhepleriyle de ilgilenmişti. Birkaç defa beni de zorlayarak iki mezhebin kiliselerine, ayrıca Musevi Havrasına (Sinagog) gitmiştik. Bunları hiç yadırgamamıştım. Bu gün de aynı duyguları koruyorum. O, milletini alakadar eden her mevzuya bizden çok farklı karar verir, onları kendi kıstasları içinde inceler, hükümlendirirdi.*"

"*İyi hatırlıyorum, bir defa Arap İslamiyet anlayışıyla Musevilik ve Hıristiyanlığı kıyaslarken, 'Bunların inançları Müslüman*

Levent Şahverdi Arşivi

ismi taşıyan Lübnanlı Katoliklerden daha çok bize benziyor, hiç olmazsa bir Allah'a bağlı kalmada daha samimiler. Anlaşılıyor ki dünyada en samimi Müslüman biziz. Milletimizi şu Arapça'dan da kurtardığımız zaman daha kalbi Müslüman olacağız.' demişti"

Mustafa Kemal, daha çok yaşadıklarının etkisiyle, pozitivist arkadaşlarından ve döneminin pozitivist aydınlarından farklı bir düşünce yapısına sahip olmaya başlamıştı: Dönemin pozitivist aydınları genelde din, özelde İslam konusunda daha önyargılı bir tutum içindeyken; İslamiyet'in bölgesel farklılıklarına, uygulanış biçimlerine, kafa yorma ihtiyacı duymazken; Mustafa Kemal, onlardan farklı olarak İslamiyet'in bölgesel farklılıkları üzerinde durmuş, Arap İslam anlayışıyla Türk İslam anlayışını kıyaslamış ve İslam dinini diğer ilahi dinlerle karşılaştırmıştır. Mustafa Kemal'in İslam dini konusundaki bu "farklı bakışının" arka planında sezgi, algılayış ve değerlendirme gücü kadar, bulunduğu ortamların da büyük etkisi vardı. Özellikle bir süre Şam'da bulunması Mustafa Kemal için büyük bir şanstı. Burada İslamın Arap yorumunu bizzat görebilmiş, Türklerin İslam anlayışlarının daha "ileri" ve daha "doğru" bir anlayış olduğunu fark etmiş ve İslam üzerinedeki Arap baskısını kıracak, Türk İslam anlayışını geliştirecek, güçlendirecek faaliyetlerin fikri hazırlığına çok erken bir dönemde başlamıştır.

Siyasi Eyleme Geçmek

Zaman ilerliyor, günler geçiyor, Sarı Paşa küçük evinde sabahlara kadar uyumadan, boğazında acı kahve tadı, burnunda ağır sigara kokusu, gazeteleri ve kitapları son satırına kadar okuyup notlar alıyor; bir süre sonra uygulamaya koymayı düşündüğü planlarının teorik hazırlığını yapıyordu.

Birkaç gecedir, titreyen cılız lamba ışığı altında, yırtıcı gece kuşlarının ötüşlerini ve aç köpek havlamalarını dinlerken, Fransız İhtilali'ni anlatan siyah ciltli kalın bir kitabı adeta sürükleyici

Levent Şahverdi Arşivi

bir macera romanı gibi gözlerini bile kırpmadan okuyup bitirmişti.

Bu büyük ihtilalden fazlaca etkileniyordu. Despot ve adaletsiz yöneticilere karşı burjuvaların önderliğinde gerçekleşen halk hareketinin başarıya ulaşması, önce Fransa'da ardından da tüm dünyada imparatorların tahtlarının sallanması, imparatorluk düşüncesinin hiçbir dönemde olmadığı şekilde sorgulanmaya başlanması, halkın kendi iradesiyle, özgürce yöneticilerini seçeceği bir dönemin başlamış olması, onu büyülüyordu. Ve bir gün, benzer bir hareketin Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşebilme ihtimalinin zayıf olasılığı onu çok heyecanlanıyordu.

Bunaltıcı Şam gecelerinde, iki odalı o derme çatma evde, ağzından burnundan yükselen kesif sigara dumanı arasında, "*Siyasi eyleme geçmeli! Mutlaka, ama mutlaka siyasi eyleme geçmeli ve bir an önce vatan ve hürriyet için mücadele etmeli!*" sözleri dökülüyordu...

Hürriyet Yemini

"O gece Tabanca ve Kur'an Üzerine Yemin Ettiler..."

Bir gün, öğlen ezanlarının okunduğu sırada Mustafa Kemal ve arkadaşı Müfit, Kumandan Lütfi Bey'le birlikte Hamidiye Çarşısı'nda dolaşıyordu. Çarşı, her zamanki gibi yine çok kalabalıktı. Hafif kıvrımlarla uzayıp giden daracık sokağın her iki yanında birbirine bitişik eski dükkânlar sıralanmıştı. Kiminin sıvaları dökülmüş, kiminin vitrin camları çatlamıştı; Bazı dükkânların önünde sokağa taşmış rengârenk kumaşlar vardı: İncecik tüller ve parlak ipekler, sıcak rüzgârın hafif dokunuşlarıyla tatlı tatlı salınıyordu. Bazı dükkânların önünde birkaç kişi alçak taburelerde koyu bir sohbete dalmış, nargile fokurdatıyordu. Bazı dükkânların önünde biriken çarşaflı kadınlar ise, bedenlerinin güneş gören tek bölümü olan iri gözleriyle satıcılarla konuşuyor, dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir kadının alış veriş anında yaptığı gibi biraz daha indirim istiyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Uzaktaki dükkânlardan sokağa taşan gür satıcı sesleri çarşı uğultusuna karışıyordu...

Mustafa Kemal, her zamanki gibi üzerine yapışan şık ve temiz üniformasıyla Arap güzellerinin kaçamak bakışlarını görmezden gelerek, dimdik yürüyordu. Müfit ise, çizme pantolon giydiği halde, ayağına çizme yerine siyah adi pabuçlar giymişti. Mustafa Kemal, arkadaşının samimiyetine inanarak fısıldarcasına, neden böyle giyindiğini sordu: Müfit, dudaklarında utanç ve gururla karışık acı bir tebessümle, "*Başka pantolonum kalmadı!*" diye cevap verdi. Genç subayın istemeden yüzü kızarmıştı! Bu cevap üzerine duygulanan Mustafa Kemal, elini arkadaşının omzuna atarak, "*İşte çalmayan subay!*" diye mırıldandı sessizce...

Bu sırada ufak bir dükkânın önüne geldiler. Kumandan Lütfi Bey, dükkâna doğru hareketlenerek, "*Mustafa Bey neredesin?*" diye seslendi. Birden ayağında takunyalarla genç bir adam kapıda belirdi. İçeride oturacak yer olmadığından dükkânın kapısına üç dört tabure çıkarıp misafirlerine yer gösterdi. Mustafa Kemal, Müfit ve Kumandan Lütfi Bey taburelere otururken, genç adam misafirlerine birer kahve söyledi.

Mustafa Bey ticaretle uğraşıyordu. Suriye'nin yerlisi değildi. Arapça yerine düzgün İstanbul Türkçesi konuşuyordu. Mustafa Kemal, ilk tanışmanın ardından bu adamın genç yaşına rağmen iyi yetişmiş, görmüş geçirmiş biri olduğunu anladı.

Kahvelerden yükselen sıcak buhar arasında gittikçe tatlanan koyu bir sohbet başlamıştı. Tam bu sırada Mustafa Kemal ayağa kalkarak şöyle bir etrafa bakındı. Kapısı ardına kadar açık dükkâna girdi. Bir bacağı sallanan ahşap bir masanın üzerinde üst üste yığılı duran birkaç kitap dikkatini çekti. Önce biraz şaşırdıktan sonra büyük bir merakla masadaki kalın kitapları tek tek incelemeye başladı: En üstte duran Fransızca bir tıp kitabıydı. Onun hemen altındakiler ise yine Fransızca, felsefe ve sosyoloji kitaplarıydı. Mustafa Kemal, felsefe kitabının okunmaktan yıpranmış sayfalarını karıştırarak dışarı çıktı ve dudağında takdir

Levent Şahverdi Arşivi

yüklü bir gülümsemeyle genç adama, "*Mustafa Bey! Siz esnaf mısınız, yoksa filozof mu?*" diye sordu!

Mustafa Bey, soruda gizlenen övgüyü fark etmişti. "*Eskiden tüccardım. Şimdi esnaflık yapıyorum, ama okumayı da severim!*" dedikten sonra şöyle devam etti: "*Hele özgürlük edebiyatını okumaya bayılırım!... İçerideki o kitaplar, eskiden kalan kitaplar... Unutmamak için ara sıra göz atıyorum!...*" Mustafa Kemal, bu sözleri söyleyen kişinin daha farklı bir öyküsü olduğunu düşünmeye başladı. Bir elinde, arasına işaret parmağını koyup kapalı tuttuğu kalın felsefe kitabı, bir eli sık sarı saçlarının arasında, Mustafa Bey'in hemen yanına oturup gerçekleri öğrenmek isteyen bir sorgu hâkimi gibi şöyle dedi: "*Bize gerçek öykünüzü anlatmaya ne dersiniz?*" Mustafa Bey, yarılanmış kahve fincanını bir kenara bıraktıktan sonra, "*Madem çok merak ediyorsunuz benim için sakıncası yok!*" diyerek, her şeyi açık seçik anlatmaya başladı:

İstanbul'da ihtilalci fikirlerin merkezi Askeri Tıbbiye'de okuduğunu, siyasete karıştığını ve hürriyet yanlısı düşünceler taşıdığı için tutuklandığını ve hapis yattığını, ardından da sürgün edildiğini; fakat bir türlü uslanmadığını, Şam'a geldikten sonra burada edindiği yeni arkadaşlarla gizli bir örgüt kurduğunu; ama istediği sonuçlara ulaşamadığını açıkladı. Arkadaşlarının ona Hacı Mustafa diye hitap ettiklerini de söyledi.

Mustafa Kemal, kendisiyle aynı adı taşıyan bu idealist adamı sevmişti. Fikirleri, kendisinin fikirlerine benziyordu. Birden elindeki felsefe kitabını yere bırakarak ayağa kalkarak heyecanla, "*Her şeye yeniden başlamaya, birlikte hareket etmeye ne dersiniz?*" diye sordu. Sesindeki titreme, gözlerindeki ışıltı, davası için ölümü bile göze alacak insanlarınkine benziyordu. Mustafa Bey, bir süre adaşı Mustafa Kemal'in mavi gözlerine baktıktan sonra, "*Bu konuları her yerde konuşmak tehlikelidir, yarın sizleri evime bekliyorum!...*" dedi. Bu çağrı, Mustafa Kemal'i çok mutlu etti. Mavi gözlerinde yine o parlak ışık belirdi. Mustafa Kemal, Müfit ve Kumandan Lütfi Bey tek tek Mustafa Bey'le

Levent Şahverdi Arşivi

tokalaşıp yarın buluşmak üzere vedalaşarak çarşıdaki insan kalabalığı arasında kayboldular.

Mustafa Kemal, ertesi gün Müfit ve Kumandan Lütfi Bey'le birlikte kendi siyasi düşüncelerine katılan bir arkadaşını daha yanına alarak Mustafa Bey'in evine gitti. Ev, Şam'ın dar, karanlık arka sokaklarındaydı. Akşam ezanları okunalı birkaç saat olmuştu. Hava kararmak üzereydi.

Mustafa Kemal, tek katlı kerpiç binanın kapısını tıklattı. Ayağında takunyalarıyla Hacı Mustafa kapıyı açtı. Kim olduklarını görebilmek için elindeki gaz lambasını kaldırarak hafif araladığı kapıdan dışarıya baktı. Gaz lambasının cılız ışığı Mustafa Kemal'in mavi gözlerinden yayılan ışığa karışmıştı ki Hacı Mustafa lambayı indirip, misafirlerine, "*Hoş geldiniz, hadi girin içeri!*" diye seslenerek, misafirlerini sade döşenmiş bir odaya aldı.

İlerleyen saatlerde, o sade döşenmiş odada, fıstık yeşili bir örtüyle kaplı dikdörtgen masanın üzerinde, izmarit dolu kül tablaları, boşalmış kristal viski-soda bardakları ve yarılanmış kahve fincanları birikmişti...

O gece, o masanın etrafında bir araya gelenlerin hepsi de çekinmeden tüm düşüncelerini ortaya döktüler. Hacı Mustafa konuştukça, Mustafa Kemal kendini görür gibi oluyordu. Hacı Mustafa, daha önce birkaç arkadaşıyla birlikte gizli bir örgüt kurmuştu; fakat örgüt büyüyemediği için fiilen ortadan kalkmıştı. Örgütü genişletmek için güvenecek dava arkadaşlarına ihtiyaç vardı; ama Abdülhamit'in hafiyelerinin cirit attığı bir ortamda güvenecek samimi ve vatansever kişiler bulmak çok zordu. Hacı Mustafa, samimi heyecanlar taşıyan gerçek bir hürriyet savaşçısıydı. Konuşma sırasında sıkça, "*İhtilal yapmalı!... İnkılap yapmalı!...*" diyordu. Hatta bir ara daha da coşarak, "*Ben tıbbiyenin son sınıfında bu ülkü peşinde olduğum için hapiste yattım!... Buraya sürüldüm... Çok değerli arkadaşlarımız var... İnkılap yapmalıyız!...*" dedi. Bu sözler üzerine Mustafa Kemal'in arkadaşlarından ikisi ona destek olmaya, inkılap için mücadele etmeye söz verdi. Kumandan Lütfi Bey ise, "*Kalbim sizinle beraber,*

Levent Şahverdi Arşivi

ama ben çoluk çocuk sahibiyim, benden faal yardım beklemeyin!" dedi. Ötekiler onu anlayışla karşıladılar. Lütfi Bey, bir süre sonra genç subaylara başarılar dileyip oradan ayrıldı.

Saatler ilerliyor, kül tablasındaki izmarit yığınları gittikçe yükseliyor, ağızlardaki acı kahve tadı, yakıcı tütün tadıyla harmanlanıyordu. Uzaktan, tek tük köpek havlamaları ve sinir bozucu baykuş ötüşleri geliyordu.

Konuşmalar gittikçe hararetlenmiş, genç kurmaylar ihtilal uğruna ölmekten söz eder olmuşlardı.

Mustafa Kemal, son bir nefesin ardından elindeki izmariti, dolu kül tablasına iyice bastırdıktan sonra, genç arkadaşlarını adeta rüyadan uyandıran şeyler söyledi:

"***Konuşuyoruz, hep konuşuyoruz, fakat asıl mesele bu değildir... Asıl mesele söylediklerimizi düşünceden uygulamaya geçirmek için bir cemiyet meydana getirmektir! Bu cemiyet, ihtilalin güç kaynağı olmalıdır. Vatan göz göre göre elimizden kayıp gitmektedir... Avrupa devletlerinin, imparatorluğun idaresini ellerine aldıkları ortadadır... Mali kaynaklarımız, iktisadi durumumuz hepsi onların kontrölü altındadır... Peki, biz bu vatan topraklarında neyiz?***"

O bir gerçekçiydi: "***Hayal peşinde koşmak, gençliği tüketmektir!***" dedi ve sert bir ses tonuyla, "***Mesele ölmek değil, ölmeden idealimizi gerçekleştirmektir!***" diye de ekledi...

O gece geç saatlerde tabanca ve Kur'an üzerinde ellerini birleştiren genç subaylar, bundan sonra birlikte hareket etmeye ve ülkeyi içine düştüğü bunalımdan kurtaracak bir ihtilal gerçekleştirmeye yemin ettiler. Bu amaçla bir cemiyet kurdular.

Adını Mustafa Kemal koydu: **Vatan** ve **Hürriyet** Cemiyeti...

Saat sabahın üçünü, lambanın zayıf titrek ışığının aydınlattığı odanın karşıdaki çatlamış duvarına asılı duran maarif takvimi 1906 yılını gösteriyordu.

İlk horoz ötüşleri ve sabah ezanları, karanlık geceyi yırtan aydınlığı işaret ederken, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin lideri Mustafa Kemal'in uykusuzluktan ve yorgunluktan morarmış

Levent Şahverdi Arşivi

mavi gözlerinin derinliklerinde her zamankinden daha farklı bir ışıltı, yüreğinde ise her zamankinden daha güçlü bir heyecan vardı.

Günün ilk ışıklarının, karanlığı yavaş yavaş eriterek odaya düştüğü sırada Mustafa Kemal, masanın etrafında, uykusuz gecenin yarattığı tüm perişanlığa rağmen kendisini, gözlerini bile kırpmadan büyük bir dikkatle dinleyen dava arkadaşlarına son olarak şunları söyledi:

"Memleket kargaşa içinde... Makedonya'daki durum malûmdur. Avrupa devletleri Osmanlı mirasını paylaşamadıklarından neredeyse birbirleri ile harp edecek vaziyete gelmişlerdir. İktisadi ve siyasi menfaatleri için bizi parçalamaya kararlıdırlar. Harici siyasetin zayıflığı, yetersizliği meydandadır. Elimizden çıkan toprakların fazlalığı, harici siyasetin zayıflığını açıkça göstermektedir. Payitaht'taki şahıs kendi telaşındadır. Araplar bile Avrupa'nın değişik memleketlerinde gizli gizli kongreler yaparak aleyhimizde çalışmaktadırlar. Kapitülasyonların milleti nasıl perişan ettiğini göremeyen kör beyinler vardır. Ordunun durumuna bakınız. İhmaller, elimizde vuruşacak silah bırakmamıştır. Donanmamız perişan vaziyettedir; Haliç'te çürümektedir. Maliye idaresi yabancıların kontrolünde değil midir? Eşkiyası, mütegallibesi milletin başına beladır. Mütegalibe, sırtını saraya dayamıştır. Saray, kendi vaziyeti için mütegallibeye tavizler vermektedir. Ya millet? Fakir... Avrupa, kendi iktisadi vaziyetini fabrikalar kurarak güçlendirmiştir. Bizim kaç fabrikamız vardır? Söyler misiniz? Bizim, dava arkadaşlarımız işte bunları düşünmelidir; ihtilali, bu sorunların çözümü için bir araç olarak görmelidir."

Bu sözler, artık iyice aydınlanan odada bulunanlar üzerinde kısa süreli bir sessizlik yarattı. Dr. Mustafa Bey, Mustafa Kemal'in ihtilale bakışının kendilerinden farklı olduğunu anlamıştı. Mustafa Kemal, ihtilali bir araç olarak görüyordu, oysaki o günlerde pek çok insan için ihtilal başlı başına bir amaçtı.

Levent Şahverdi Arşivi

Örgütlenme

Ali Fuat, Şam'a son gelişinde Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne katıldı. Mustafa Kemal, örgütün Beyrut şubesini kurmakla arkadaşı Ali Fuat'ı görevlendirdi. Kendisi de askeri görevle gittiği Yafa ve Kudüs'te cemiyetin şubelerini kurdu.

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti örgütlenmeye başlamıştı; fakat cemiyetin ilk şubelerinin kurulduğu tüm bu şehirler anavatana çok uzak Arap şehirleriydi. Mustafa Kemal, uzun zamandan beridir tasarladığı Türk unsuruna dayalı bir ihtilale, bu topraklarda yaşayan halkın toptan destek vermesinin imkânsız olduğunu görüyordu. Bu coğrafyadaki tüm hareketler subaylar arasında kalmaya mahkumdu. İhtilal için en uygun ortamın Makedonya'da olduğuna şimdi daha çok inanmaya başlamıştı.

Makedonya, imparatorluğun Batı'ya, Batı düşüncesine açılan kapısıydı. Yeni düşüncelerin cesurca tartışılabildiği özgür bir yerdi. En önemlisi azınlıkların ayrılıkçı hareketleri Makedonya'daki Türkler arasında milliyetçiliğin güçlenmesine neden oluyordu. Makedonya'da, sadece genç subaylar ve vatansever aydınlar arasında değil, sıradan halk arasında da milliyetçilik gün geçtikçe daha fazla yayılıyordu. Ayrıca, merkezin baskısından uzak olması, ihtilalci fikirlerin rahatlıkla seslendirilebileceği bir ortam yaratıyordu. Tek tehlike, Abdülhamit'in, izini belli etmeyen jurnalcileriydi. Mustafa Kemal, aslında Harp Akademisi yıllarından beri hep Makedonya'ya gitmek istemiş; fakat bazı aksiliklerden dolayı bu hareketsiz Arap topraklarına mahkum olmuştu; fakat artık vakit gelmişti, ne yapıp edip mutlaka Makedonya'ya, Selanik'e gitmeliydi...

Kaçış

"Ben Makedonya'ya Gidiyorum..."

Mustafa Kemal, o günlerde sık sık Selanik'teki arkadaşı Ali Fethi'yle mektuplaşıyordu.

Yine bir akşamüstü karargâhından eve dönmüştü. Kapı-

Levent Şahverdi Arşivi

yı açtığında bir zarfla karşılaştı. Gönderen, Ali Fethi'ydi. Zarfı özensizce yırtıp, mektubu okumaya başladı...

Ali Fethi özetle, "*Bir yolunu bul bir an önce Selanik'e gel!...*"diyordu.

Bu çağrı, içinde kabaran ihtilalci duyguları taşma noktasına getirdi. İyi ama Selanik'e nasıl gidebilirdi? Kendisini Selanik'e tayin ettirmesi neredeyse imkânsızdı. O bir kere saray tarafından damgalanmıştı; o bir ihtilalciydi ve imparatorluğun bu uzak topraklarına sürgün edilmişti...

O gece yine sabahlara kadar uyumadı... Gece kuşlarının düzensiz ötüşleriyle seyrek köpek havlamalarını dinledi. Çok sayıda sigara ve kahve içerek sabaha kadar o derme çatma evinin karanlık odasında dolanıp durdu. Kendisiyle hesaplaşır gibiydi; sağ eli, sarı saçlarının arasında, açık duran pencereden dakikalarca gökyüzüne, yıldızlara baktı...

Sabah ezanları okunduğu sırada kesin kararını verdi: Bir yolunu bulacak çok kısa zamanda Selanik'e gidecekti...

Beyrut Süvari Bölüğü

Öğlen Saatleri...

Karargâhın yemekhanesinde her zamanki öğlen hareketliliği yaşanıyordu. Dev kazanlarda kaynayan kuru fasulye, pilav ve mercimekten yükselen sıcak buhar, aç mideleri baştan çıkartan kokusuyla yemekhaneden taşarak tüm karargâhı sarmıştı... Yırtık ve yamalı üniformalarıyla askerler, üçerli beşerli gruplar halinde üst üste yığılı duran tabldotları alarak yemek kuyruğuna giriyordu. Bu sırada iki arkadaşıyla beraber genç Kurmay Subay Ali Fuat içeri girdi. O da diğer askerlerin yaptığı gibi kuyruğa girip yemeğini alarak subaylar için ayrılan özel masalardan birine oturdu. Esmer ekmeği ikiye bölerek dumanı üzerindeki mercimek çorbasına banıp ağzına götürdü. Kaşık sesleri ağız şıpırtılarına karışıyordu. Ali Fuat, hem büyük bir iştahla yemeğini yiyor, hem de subay arkadaşlarıyla bir şeyler konuşuyordu...

Yemeklerini bitiren askerler ve genç subaylar teker teker

Levent Şahverdi Arşivi

yemekhaneden ayrılıyordu. Ali Fuat da yemeğini bitirmiş ve yemekhanenin kapısına çıkmıştı ki bir teğmenin kendisine doğru yaklaştığını gördü. Teğmen, Ali Fuat'ı askerce selamladı. Genç teğmen, iki kurmay subayın Ali Fuat'ı Schrender Birahanesi'nde beklediklerini söyledi. Ali Fuat, o akşam Kurmay Yüzbaşı Hayri ve Trabzonlu Halil Rıfat'la Schrender Birahanesi'nde buluşacaktı. Arkadaşlarının böyle acele etmelerine bir anlam veremedi; ama başka bir neden olabileceğini düşünerek vakit kaybetmeden Alman Birahanesi'nin yolunu tuttu.

Birahanenin kapısından içeriye girer girmez duvar dibindeki masalardan birinden iki kişinin kendisine el salladığını fark etti. Biraz daha ilerlediğinde, hafif tebessüm ederek kendisine el sallayanların Mustafa Kemal ve Müfit olduğunu gördü. Ali Fuat çok şaşırmıştı; çünkü Mustafa Kemal'den daha bir hafta önce aldığı son mektupta, süvari stajını tamamladığını, piyade stajını Yafa'da yapacağını, yeni görevine başlamadan önce Beyrut'a gelerek birkaç gece kalacağını yazmış ve on beş gün sonrası için iyi bir otelde iki kişilik yer ayırtmasını istemişti.

Ali Fuat'ın şaşkınlığı yüzüne, mimiklerine yansıdı; fakat arkadaşlarıyla kucaklaştığında biraz önceki şaşkınlığı tatlı ve sürpriz bir mutluluğa dönüştü.

Mustafa Kemal ve Müfit, kocaman kristal bardaklarda soğuk bira ısmarlamışlardı. Ali Fuat da onlara katıldı. Eski dostlar, her zamanki gibi yine bir aradaydı. "*Gelecekte yapacaklarımıza...*" diyerek kadeh tokuşturdular. Kristal bardakların birbirine değmesiyle çıkan cam sesi içerideki uğultuya karıştı.

Ali Fuat, düşünceli ve kaygılı gördüğü Mustafa Kemal'e şaka yollu, "*Hayrola Mustafa ne oldu? İyi ettiniz geldiniz de neden erken geldiniz?*" diye sordu. Müfit başını hafifçe çevirip, dudağında belli belirsiz bir gülümsemeyle Mustafa Kemal'e baktı. Mustafa Kemal ise elindeki kristal bardaktan bir yudum daha alıp dudaklarını ıslatarak herkesi şaşırtan şu cevabı verdi:

"*Ben Makedonya'ya gidiyorum!*" İlk sözü bu oldu ve daha sonra yakınarak şöyle devam etti: "*Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bu topraklarda gelişmesine imkân yok! Subaylar*

Levent Şahverdi Arşivi

arasında bile istediğimiz etkiyi uyandıramadık! Senin de kabul edeceğin gibi Makedonya'da çok çabuk bir gelişme olanağı var. Mutlaka Makedonya'ya Selanik'e gitmeliyim ve gideceğim! Müşir Hakkı Paşa'nın oğlu şu bizim Haydar'ın da yardımıyla bir izin belgesi uydurdum!"

Tam bu sırada Ali Fuat, "*Şu belgeyi görebilir miyim?*" diyerek Mustafa Kemal'in sözünü kesti. Mustafa Kemal hiçbir şey söylemeden üniformasının iç cebinden çıkardığı belgeyi Ali Fuat'a uzattı. Ali Fuat, gayet ciddi bir ifadeyle belgeye şöyle bir göz gezdirdikten sonra, belgeyi Mustafa Kemal'e geri verip kendinden emin şöyle dedi: "*Yalnız, bu belge İzmir'den öteye geçmez!...*" Mustafa Kemal, bir süre düşündü. Birasından bir yudum daha aldı. İçki daha boğazındayken, "*Kaçak gideceğim Fuat! Selanik'e vardıktan sonrası kolay! Bir yolunu bulurum... Geçenlerde bizim Ali Fethi'den bir mektup aldım. Beni Selanik'e çağırıyor... Sınıf arkadaşlarımızdan Tevfik'e ve Cemil'e de birer mektup yazdım. Yine Selanik'te kurmay yüzbaşı olarak görev yapan Kemal Ohri'ye haber saldım. Kemal, Topçu Müfettişi Şükrü Paşa'yı iyi tanıyormuş, aldığı olumlu yanıtı bana bildirdi,*" dedi.

Yapacaklarını anlatırken ses tonundan, kararlı olduğu kadar kaygılı olduğu da anlaşılıyordu. Ali Fuat, başı önünde, elindeki küçük çakıyla oynarken, "*Ben yine de Makedonya yolculuğunun pek kolay olacağını sanmıyorum!*" diyerek şunları ekledi: "*İzin belgesindeki yanlışlık nasıl olsa anlaşılır; çünkü biz 5. Orduya atandığımız zaman çıkan buyrukta, ordu alanından uzaklaşamayacağımıza ilişkin bir bilgi vardı. Yani biz mimliyiz Mustafa! Sonra şu Şükrü Paşa tanınmış ve yurtsever bir asker olmakla birlikte Padişah'a bağlıdır. Öyle bir eğitim öğrenim görmüş. Alıştığı bir düzeni devirmek için çalışacaklara yardım etmeyebilir...*"

Ali Fuat'ın kaygılarını Müfit de paylaşıyordu: fakat Mustafa Kemal kesin kararını çoktan vermişti. Ne pahasına olursa olsun, neye mal olursa olsun Makedonya'ya gidecekti... Birden iki elini masanın üzerinde birleştirip o insanın içine huzur veren mavi tebessümüyle, "*Kısa bir süre sonra annemin elini öpeceğim*

Levent Şahverdi Arşivi

Fuat! Ayrıca sana Selanik'ten mektup yazarak durumu bildireceğim! Sen Müfit'le ilişkini korumaya çalış..." dedi.

Üç arkadaş, ayrılmadan önce son planları yaptılar: Müfit, Yafa'daki Nişancı Taburu Kumandanı Ahmet Bey'le arkadaşlık kurmaya çalışacak, ilerde ondan yararlanma yollarını arayacaktı. Ali Fuat ise, eğer işler kötüye giderse Şam'a gidecek Haydar aracılığıyla Hakkı Paşa'ya başvuracaktı.

Mustafa Kemal, üç gün arkadaşlarıyla Beyrut'ta kaldı. Üç gün sonra Beyrut'tan Yafaya geçti. Oradan da bir vapura atlayarak Mısır'da İskenderiye'ye gitti.

Kısmen kaçak sayılırdı; fakat kimseden de korkusu yoktu! Sivil ve şık giyinmişti. Vakit kaybetmeden limanda vapur acentelerinin bulunduğu yere giderek Pire'ye kalkacak ilk vapura bilet aldı. Biletini cebine koyarken heyecanlıydı! En çok annesini merak ediyordu; bir an önce Selanik'e ve sevgili annesine kavuşmanın özlemini çekiyordu!

Bindiği vapur, İskenderiye'den Yunanistan'a giden Rum yolcularla doluydu. Vapurda çok sayıda Rum kızı vardı; modern, bakımlı ve cilveli Rum güzelleri... Yakışıklı genç adam Rum güzellerinin başını döndürdü. Bazen vapurun güvertesinde, bazen de barında yalnız başına uzosunu içerken, ara sıra yanına sokulan Rum güzelleriyle sohbet ediyor, güzellerin baştan çıkartan gülüşlerine ve iltifat dolu sözlerine hafif bir tebessümle karşılık verip kendi yalnızlığına geri dönüyordu...

Vapur, mavi sularda salınarak ertesi sabah Pire Limanı'na demirledi. Mustafa Kemal limandaki lokantalardan birinde karnını doyurduktan sonra, Selanik'e giden vapur acentelerini bularak biletini aldı ve Selanik'te görev yapan kurmay arkadaşlarından Tevfik'e üç sözcükten oluşan Fransızca bir telgraf çekti: *"Limana gel, beni al!..."*

Vapur, ertesi gün Selanik Limanı'ndaydı. Mustafa Kemal, gece boyu uyuyamamış, doğduğu şehre ve sevgili annesine kavuşacak olmanın heyecanıyla tüm gece güvertede kalmış; sert esen rüzgârın altında sigarasının ateşiyle ısınarak, güneşin doğuşunu seyretmişti...

Levent Şahverdi Arşivi

Vapur, motorlarını susturup ağır ağır kayarak Selanik Limanı'na yanaştı. Mustafa Kemal, rıhtıma çıkmak için acele etmiyordu; çünkü gümrükten ve inzibat kontrolünden sıyrılması kolay olmayacaktı.

Bu sırada arkadaşı Yüzbaşı Tevfik'in bir kayıkla vapura yaklaştığını gördü. İki arkadaş özlemle kucaklaştılar... Tevfik, Mustafa Kemal'in siyah bavulunu alıp *"Acele etmeliyiz! Gümrükte arkadaşımız bekliyor!"* deyip yürüdü, Mustafa Kemal'de arkasından...

İki arkadaş, şüphe çekmemek için rahat tavırlar sergileyerek gümrük rıhtımına çıktılar. Dalga sesleri ve martı çığlıkları rıhtımdaki insan kalabalığının özlem kokan uğultusunda eriyordu.

Rıhtımda onları Selanik Merkez Kumandan Muavini Mümtaz Yüzbaşı Cemil bekliyordu. Yüzbaşı Cemil, arkadaşlarını gümrükten ve inzibat kordonundan güvenle geçirdi. Mustafa Kemal, o ana kadar her şeyin yolunda gitmesinden son derece memnundu. Birden olduğu yerde durdu ve geriye dönerek Selanik Limanı'na, limanda sarmaş dolaş olan insanlara baktı. Derin bir nefes aldı. Ciğerleri deniz kokusuyla doldu. Bu koku farklıydı: Ne Beyrut'takine, ne de Şam'dakine benziyordu. Bu memleket kokusuydu.

Çocukluğunu hatırladı!... Limanda arkadaşlarıyla oynadığı günleri düşündü... İstanbul'a, Harp Okuluna uğurlandığı günü hatırladı... Gözleri nemlendi.. Fakat çabuk toparlandı ve arkadaşlarıyla konuşarak limandan uzaklaştı.

Birkaç gün sonra buluşmak üzere arkadaşlarıyla vedalaştı ve elinde siyah bavuluyla Selanik'in hareketli Kordon boyundan, yavaş yavaş uzaklaşarak, daracık sokaklardan geçip çardaklı kahvehanelerde sıcak kahvelerini yudumlayan sarıklı, beyaz sakallı, nur yüzlü ihtiyarla selem vererek, Türk mahallelerinin bulunduğu yukarı bölüme geldi.

Evlerinin bulunduğu sokağın başında durdu. Bavulunu yere bırakıp köşesine ilişti, Koşarak yanından geçen çocuklara baktı bir süre... Başlarında küçük vişneçürüğü feslerle küçük adamlara benziyorlardı. Etrafı hafif bir toz bulutu kapladı. Çocuk-

Levent Şahverdi Arşivi

lar aralarında şakalaşıp, gülüyorlardı. Bu sırada yoldan atlı bir araba geçti. Arabacı, yol kenarında oturan bu yabancıyı başıyla selamlayınca Mustafa Kemal de eliyle arabacıya karşılık verdi. Tekerlek tıkırtıları ve nal sesleri gittikçe uzaklaşırken iki kadın, sokağın başındaki bu yakışıklı genç adamı görmezden gelerek hızlı adımlarla oradan geçip yukarı mahalleye doğru ilerlediler: Başları kapalıydı; ince şeffaf örtülerle saçlarını gölgelemişlerdi. Biraz dinlenen Mustafa Kemal, rüzgârın dağıttığı kurmay tarzı kesilmiş, fakat günlerdir makas ağzı görmemiş sarı saçlarını iki eliyle arkaya doğru tarayarak bavulunu eline alıp yavaş adımlarla çocukluk hatıralarının saklı olduğu o üç katlı, cumbalı ahşap eve doğru yürümeye başladı.

Her adım atışta yüreği ile bedeni arasındaki bağların tek tek koptuğunu hissediyor, anne özleminin yarattığı heyecan başını döndürüyordu. Evini gördüğünde birden tir tir titrediğini hissetti! Başını kaldırıp eve doğru şöyle bir baktı. İşte o an adeta evin ahşap duvarlarında çocukluk hatıraları canlandı. Hızla yanından geçen bir arabanın gıcırdayan yayları ve nal sesleriyle ancak kendine gelebildi. Üstüne başına çekidüzen verip yüzüne, o huzur veren tatlı tebessümü yerleştirerek eve doğru yürüdü.

Birkaç adımdan sonra kapının önündeydi. Yavaşça kapı tokmağını kavrayıp iki kere tıklattı. Aradan çok kısa bir zaman geçmişti ki kapı aralandı. Kapıda genç ve güzel bir kız belirdi. Başının üzerinde topuz yaptığı saçlarını ince bir örtüyle kapatmış olan bu kızın adı Makbule'ydi. Makbule, kapıda dimdik duran, hafif sakallı, nispeten uzun saçlı, sivil giyinmiş, parlak mavi gözlü genci gördüğünde önce kısa süreli bir şaşkınlık yaşadı ve sonra şiddetli bir çığlık attı: "*Anne!... Mustafa Ağabeyim geldi!*" Tek sözü bu oldu... Sonra! Sonra, bacı kardeş kucaklaşıp, sarmaş dolaş oldular. Mustafa Kemal, çok eskiden yaptığı gibi kardeşinin gözyaşlarını işaret parmağıyla sildi. Onu bir kere, bir kere daha yanaklarından öpüp başını okşadı... Abi kardeş kol kola, sarmaş dolaş içeri girdiler.

Zübeyde Hanım, başında kenarları işlemeli beyaz bir örtü, üzerinde siyah bir elbise, ağzında ufak birkaç kıpırtı, yüzünde

Levent Şahverdi Arşivi

sevinçle harmanlaşmış şaşkınlık ve soru yüklü bir tebessümle, "*Mustafa'm!... Canım oğlum!...*" diyebildi. Sesi titriyordu... O ana kadar ağlamamak için kendini tutmayı başaran mavi gözlü adam, annesinin bir yaprak kadar hafif ve titrek eline dokunur dokunmaz gözyaşlarına engel olamadı... Mavi gözlerinden sızan billur damlalar, hafif sakallı yüzünden güçlükle çenesine doğru kayıyordu. Zübeyde Hanım ise ağladığını belli etmemeye çalışıyor, çok çabuk gözyaşlarını siliyor, oğlunun yüzünü, gözünü öpüyordu...

Gözü yaşlı annenin heyecan ve sevinçle titreyen dudaklarından birden şu sözler döküldü: "*Sarı Paşam! Neden böyle habersiz, ansızın çıkıp geldin? Yoksa kaçak mısın?*" Ana kalbi önceden hissetmişti işte!

"*Evet, canım anam! Kaçağım!... Uydurma bir izin belgesiyle geldim!...*"

"*Oğlum çıldırdın mı sen!... Ya yakalanırsan? Vallahi zindanlarda çürütürler seni!... Ayrıca Padişahımızın emirlerine karşı gelmeye nasıl cesaret ettin abe?*"

Mustafa Kemal, günlerin yorgunluğu taşıyan mavi gözlerini annesinin güzel gözlerine odaklayarak, kendinden emin ve yumuşak bir ses tonuyla, "*Korkma anneciğim! Ben gelmeden önlemlerimi aldım. Selanik'teki sınıf arkadaşlarımın geldiğimden haberi var. Güvendiğimiz üst düzey kumandanlara durumu anlatacaklar. Başım derde girmeyecek! Yeter ki sen bir süre kimseye bir şey söyleme!*" dedi ve anlamlı bir tebessümle ekledi: "*Padişahımıza gelince: O zatın nasıl biri olduğunu şimdi değil, ama belki ileride görürsün!...*"

Ana oğul konuşup hasret giderirken, Makbule mutfakta ağabeyi için yiyecek bir şeyler hazırlamakla meşguldü. Acı kahve kokusu oturma odasından duyulabiliyordu. Bir süre sonra Makbule, üzerinde bir kâse tarhana çorbası, birkaç parça çıtır çıtır Rumeli böreği bulunan bir tepsiyle mutfaktan çıktı. Yiyecek dolu tepsiyi gören Mustafa Kemal, dudağında mavi bir gülücükle, "*Makbuş! Böreği sen yapmadın herhalde?*" diye Makbule'ye

Levent Şahverdi Arşivi

takıldı! Tıpkı eski günlerde olduğu gibi onu kızdırmaya çalışıyordu.

Mustafa Kemal, o gece erken yatmak istedi; çünkü çok yorgundu. Günlerdir yoldaydı ve uzun süredir gözüne uyku girmemişti; fakat o gece de sabaha kadar uyuyamadı. Hep düşündü: İçinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağını, bundan sonra yapacaklarını ve en çok da doğduğu şehri, eski günleri düşündü. Bu şehirden altı yıldır uzak kalmıştı. Doğup büyüdüğü bu büyülü şehre farklı bir bağlılığı vardı. Manastır Askeri İdadisi'nde ve İstanbul Harp Okulu'nda okurken yaz tatillerinde hep Selanik'e gelmişti. Annesi Zübeyde Hanım, üvey babası Ragıp Bey ve biricik kız kardeşi Makbule bu şehirde yaşıyordu. Ayrıca, çocukluktan beri birlikte olduğu pek çok arkadaşı da bu şehirdeydi. Üstelik burası imparatorluğun en özgür şehriydi: Gazete, mecmua, kitap, tiyatro, eğlence... Ne ararsan var...

Mustafa Kemal, birkaç gün boyunca, doğup büyüdüğü o pembe evden dışarı çıkmadı. Ne de olsa o bir kaçaktı! Fakat bu durum canını sıkmaya başlamıştı. Doğup büyüdüğü şehirde bir yabancı, bir suçlu gibi eve kapalı kalamazdı. Bir an önce bu sorunu çözüp özgürce Kordon'da dolaşmalı, Beyaz Kule'ye, Yonyo'nun yerine gidip soğuk bir bira içmeli, en önemlisi Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin gelişip, büyümesini sağlamalıydı...

Üç Gün Sonra...

Tan ağarmaya başlamıştı. Sabah kuşlarının ince ve yumuşak ötüşleri, gazete dağıtan çocukların haber kokan sesleri, araba yaylarından çıkan gıcırtılar, nal sesleri ve at kişnemeleri, Mustafa Kemal'in uyuduğu odanın camında toplanmış hep beraber içeriye girmeye çalışıyorlardı!

Üzerinde, annesinin onun için alıp sakladığı yeni pijamalarıyla uyandı. Yatağında birkaç kere sağa sola döndükten sonra yorganı kafasına kadar çekti; fakat ne çare, güneş onu uyandırmaya kararlıydı bir kere! Rahatsız edici ışık parçacıkları tüm odayı kaplamış, renkli yorganın üzerinde oynaşıp duruyordu; artık uyumak mümkün değildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, kahvaltıdan sonra erkenden evden ayrıldı. Kendini gizleyerek sokak aralarından geçip önceden haberleştiği arkadaşlarından Kemal Ohri'yle buluştu. Uzun uzun konuştular ve ertesi akşam beraber Şükrü Paşa'nın evine gitmeye karar verdiler.

Mustafa Kemal, Şükrü Paşa'nın karşısına yalnız çıktı. İçinde bulunduğu durumu anlattı. İlerlemiş yaşına rağmen, dinç ve oldukça sağlam görünen Paşa'nın alnındaki çizgiler sinirlendiği zamanlarda derinleşiyor, sakinleşince kayboluyordu. Mustafa Kemal, Şükrü Paşa'ya Şam'dan mektup yazmıştı; ama Paşa, mektubu hatırlamıyordu bile... Alnındaki çizgiler gittikçe derinleşen ve boş gözlerle Mustafa Kemal'i dinleyen Paşa'nın son sözleri pek de iç açıcı değildi:

"Ben bir şey yapamam! Ancak senin yaptıklarını olumlu karşılayabilirim, daha doğrusu yaptıklarına ses çıkarmam... Ha! Bir de senden bir ricam var, Beni yakma!" Bu sözlerin ardından elindeki tespihi çevirmeyi durdurdu. Çaresizlik ve korkaklık Paşa'nın mimiklerine yansımıştı.

Mustafa Kemal, Şükrü Paşa'nın yanından ayrılırken düşünceliydi. Kapıdan çıktığında kafasında yeni arayışlar vardı. Umutsuzluk bulutlarını çabuk dağıtıp kendisini dışarıda bekleyen Kemal Ohri'yle gece karanlığında evine döndü.

Yüzbaşı Ohri, aracılık ettiği görüşmeden Mustafa Kemal'in istediği sonucu alamamasından dolayı çok üzgündü. Başı önde, pek fazla konuşmadan kendi kendine söylene söylene yürüyordu. Bir ara Mustafa Kemal'den özür diledi. Mustafa Kemal, elini arkadaşının omzuna atarak onu avuttu: *"Üzülecek bir şey yok.... Sen elinden geleni yaptın..."* dedi ve Ohri'den bir istekte daha bulundu:

"Bu gece git Tevfik'le Cemil'i bul; durumu bildir. En kısa zamanda görüşelim. Henüz bir şey yitirmiş değilim!"

O gece yine uyuyamadı... İlk horoz ötüşleri sırasında kararını verdi: Üniformalarını giyip, gidip Hasan Bey'i görecekti. Hasan Bey, Mustafa Kemal Selanik Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra eğitimini İstanbul'da sürdürmek isterken, onu bu fikrinden

Levent Şahverdi Arşivi

vazgeçirerek Manastır İdadisi'ne yönlendiren babacan bir subaydı.

Sabahın ilk ışıkları, çekingen dokunuşlarla Mustafa Kemal'in odasının penceresine vururken, o üniformalarını giydi. Annesi ve kız kardeşi henüz uyanmamışlardı. Parmak uçlarına basarak yavaş adımlarla evden çıkıp doğruca 3. Ordu merkezine gitti.

Bir süre kapıda Kurmay Albay Hasan Bey'in gelmesini bekledi. Hasan Bey'in geldiğini görür görmez, koşarak önüne geçti ve topuklarını sertçe birleştirerek albayı selamladı. Albay şaşkındı! Mustafa Kemal heyecanla: "*Beni tanımadınız mı?*" diye sordu. Albay düşünceli bir yüzle, "*Tanıyamadım çocuğum!*" dedi... Mustafa Kemal ısrarlı ve kararlı, kendini tanıttı: "*Ben Selanik Rüştiyesi'ni bitirdiğimde İstanbul'a gitmek isterken, beni kararımdan vazgeçirip, Manastır İdadisi'ne gitmeme vesile olmuştunuz...*" Albay, çevresi düzensiz halkalarla dolu yeşil gözlerini kıstı. Alnında oluşan zoraki çizgilerden hafızasını toparlamaya çalıştığı anlaşılıyordu. Birden, "*Tabii ki hatırladım, şimdi hatırladım!*" dedi. Albayın, geçen yılların çilesini taşıyan halkalarla çevrili yeşil gözlerinin derinliklerinde maziye ait hatıraların canlandığını Mustafa Kemal de görebiliyordu. Albayın düzgün yüzünde müşfik bir tebessüm belirmişti. Mustafa Kemal'in sırtını okşadı. "*Hadi çocuğum içeriye, daireme geçelim de orda konuşalım!*" dedi. Birlikte albayın dairesine gittiler. Albay iki kahve söyledi... Mustafa Kemal, bir taraftan kahvesini yudumlarken, diğer taraftan başından geçenleri olduğu gibi anlattı. Sarı Paşa'yı, dikkatle dinleyen albay, kahvesinden son bir yudum aldıktan sonra boş fincanı masanın üzerine bıraktı. Kahve tadı daha dudağındaydı: "*Sen her şeyi yakıp buraya gelmişsin. Ben senin için ne yapabilirim?*" diye sordu. Mustafa Kemal tam cevap vermek için dudaklarını aralamıştı ki kapı çalındı, içeriye giren nöbetçi subay albayı selamlayarak, "*Efendim dışarıda sizinle görüşmek isteyen biri var. Çok önemliymiş!*" dedi. Albay, sert bir ses tonuyla, "*Oğlum, söyle biraz beklesin!*" dedi. Nöbetçi subay, "*Baş üstüne efendim!*" diyerek, topuklarını birleştirip odadan çıktı. Kapı gıcırtıyla kapanırken, Mustafa Kemal oturduğu sandalye-

Levent Şahverdi Arşivi

de hafif hareketlenerek öne doğru kaydı: "*Ben milletime daha faydalı olabilmek için her şeyi göze aldım. Bana yardım etmezseniz hayatım da mesleğim de tehlikeye girer...*" dedi. Mevcut yönetimden memnun olmayan ve ihtilalin gerekliliğine inanan bir vatansever olan Hasan Bey, bu sözler üzerine duygulandı. Genç subayın kararlılığı ve vatanseverliği onu etkilemişti. Odada bir süre sessizlik oldu... Hem Mustafa Kemal, hem de Hasan Bey sustular. İnce duvarları aşıp içeri giren silik sesler gezindi odanın içinde bir süre... Ve birden Hasan Bey başını kaldırdı ve elindeki kalemi dudağına götürüp Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakarak, "*Sana yardım edeceğim!*" deyip elini uzattı. Mustafa Kemal, sevinçle oturduğu yerden fırlayıp Hasan Bey'in yardım elini bir dost sıcaklığıyla sıktı.

Mustafa Kemal, üç gün sonra Beyrut'ta kendisinden haber bekleyen arkadaşı Ali Fuat'a bir mektup yazdı. Mektubunda, Hasan Bey'in kendisine yardım ettiğini, onun sayesinde, dört ay Selanik'te hava değişimi raporu aldığını, dolayısıyla artık kaçak olmadığını belirtip durumu Müfit'e de bildirmesini ve her ihtimale karşı Yafa Nişancı Taburu Kumandanı Binbaşı Ahmet Bey'le ilişkilerin sıkılaştırılmasını istedi. Mustafa Kemal, bu mektubu Schrender Birahanesi'nden tanıdığı zengin bir Hıristiyan Arap ailesi aracılığıyla gönderdi.

Ali Fuat, mektubu alır almaz, Trabzonlu Halil Rıfat'ı gizlice Yafa'ya yolladı.. Halil Rıfat durumu Müfit'e bildirecekti...

Selanik'te Hareketli Geceler

Sarı Paşa, son derece tehlikeli bir iş yapmış, geleceğini, mesleki kariyerini, belki de hayatını tehlikeye atmış, fakat sonunda başarmıştı. Başta Ali Fuat olmak üzere, arkadaşları onun gerçek bir lider, gerçek bir eylem adamı olacağını o günlerde anlamışlar; cesaretine, soğukkanlılığına ve kararlılığına hayran kalmışlardı.

Mustafa Kemal, artık biraz olsun rahatlamıştı. Dört ay gibi uzun bir süre izinli sayılırdı.

O gece uzun zamandan beri ilk kez deliksiz bir uyku çekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Sabah pırıl pırıl bir güne uyandı. Kalkıp pencereyi araladı, sabah satıcılarının sesleri... İnce serçe ötüşleri... Arnavut kaldırımdan yükselen topuk sesleri ve uzaklardan geçen bir arabanın motor uğultusu... Hepsi birleşmiş üç katlı pembe evin duvarlarına tırmanıyordu...

Yıkanıp tıraş oldu. Sivil elbiselerini giyinerek kahvaltıdan sonra evden ayrıldı. Topçu Subayı Hüsrev Sami'yi, Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı Ömer Naci'yi ve o sırada Selanik Askeri Rüştiyesi'nde tarih ve edebiyat öğretmenliği yapan yine sınıf arkadaşlarından Yüzbaşı İsmail Hakkı'yı buldu. Onlar aracılığıyla Selanik Askeri Rüştiyesi Müdürü Binbaşı Bursalı Tahir Bey ve Muallim Mektebi Müdürü Mahir Hoca'yla tanışarak, onlara Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nden bahsedip cemiyetin ilkelerini anlattı...

Ertesi akşam, İsmail Hakkı'nın evinde toplanmaya karar verdiler. Ertesi gün hava kararmaya başladığı sırada Mustafa Kemal, Hüsrev Sami, Ömer Naci, Mahir Hoca ve Hüsrev Kızıldoğan, İsmail Hakkı'nın evinde toplandılar. Büyük bir masanın etrafına oturdular. Masanın üzerinde lacivert bir örtü vardı. Masanın iki başında iki büyük sürahi ve birkaç tane kristal su bardağı duruyordu. Boş kül tablaları ise yavaş yavaş dolmaya başlamıştı bile... Ev sahibi İsmail Hakkı oldukça renkli bir kişiliğe sahipti: Alafranga müzikten hoşlanan, flüt çalan, arkadaşlarını, Japon pijamasıyla karşılayan rahat biriydi.

Mustafa Kemal'in, kısa açış konuşmasının ardından ilk sözü şair Ömer Naci aldı. İhtilal ve hürriyet hakkında şairane sözler söyledi. Sesiyle resim çizer gibiydi! Yumuşak ve kafiyeli konuşuyordu. Sözlerinden, gerçeklere fazlaca romantizm kattığı anlaşılıyordu. Fransız İhtilali'nden, Robespierre'den, Bastil Hapishanesi'nden, burjuva aydınlarından bahsetti ballandıra ballandıra ve sözü döndürüp dolaştırıp Osmanlı Devleti'ne getirdi: Abdülhamit'i, Kral 16. Lui'ye benzetti ve dirseklerini masaya dayayıp, "*İhtilal ateşiyle yanmak, hürriyet uğrunda savaşmak!... Hayatımızı bu değerlere adamaya var mısınız?*" dedi. Masadakilerden bazıları da duruma uygun birkaç şey söylediler.

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmalardaki hâkim temalar; kahramanlık, vatanseverlik ve hürriyet mücadelesiydi...

Bu hararetli nutuklar atılırken, Mustafa Kemal elindeki küçük bir karta, akıcı Osmanlıcasıyla bir şeyler yazıyordu. Ağzındaki sigarının külü iyice uzamış, sigarasından yükselen duman alnından sarı saçlarına doğru yükselmişti. Başı önünde elindeki karta bakıyordu. Birden, bitmek üzere olan sigarasını dikkatle izmarit dolu kül tablasına bastırıp, "*İzninizle beyler! Ben de bir şeyler söylemek istiyorum...*" dedi. Oturduğu yerde hafifçe hareketlendi. Az önce bazı notlar aldığı karta bakarak, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin en önemli üç ilkesini okudu. Daha sonra ağır bir ses tonuyla, ülkenin genel durumunu, Rumeli'deki sorunları ve Sultan II. Abdülhamit'in iç yüzünü kısaca açıkladıktan sonra, masa başındaki sürahilerden birini alıp önündeki kristal bardaklardan birini yarısına kadar doldurdu, ufak bir yudumla dudaklarını ıslatıp yutkunurken elindeki küçük kartı hafif hafif masaya vurarak şunları söyledi:

"*Ulusumuz baskı ve istibdat altında kan ağlıyor. Hürriyet olmayan bir ülkede ölüm ve yok oluş vardır. Her ilerleme ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz çocuklarına bazı büyük görevler yüklüyor. Ben Suriye'de bir örgüt kurdum. İstibdat ile mücadeleye başladık. Buraya da örgütün temellerini atmaya geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve örgütü genişletmek zorunludur. Sizden özveri bekliyorum. Yok eden bir istibdada karşı ancak devrimle yanıt vermek ve köhneleşmiş bu çürük yönetimi yıkmak, ulusu egemen kılmak, kısaca yurdu kurtarmak için sizi göreve çağırıyordum.*"

Bir süre ağır bir sessizlik oldu. Hüsrev Sami ayağa kalktı. Belindeki tabancasını çekip masanın orta yerine koydu. İki elini masaya koyarak öne doğru eğilip arkadaşlarının gözlerinin içine bakarak, "*Arkadaşlar!...*" dedi. "*Mustafa Kemal'in söylediklerine uyacağımıza, vatan ve özgürlük için gerektiği zaman canımızı vereceğimize hemen yemin edelim...*"

Masanın etrafındakiler tabancayı elden ele gezdirerek teker teker öptükten sonra ellerini tabancanın üstünde birleştirerek,

Levent Şahverdi Arşivi

"*Vatanı kurtarıncaya kadar mücadelemize devam edeceğimize, namusumuz ve şerefimiz üzerine söz veriyoruz...*" diye yemin ettiler.

Gecenin karanlığında iki gaz lambasından yayılan güçsüz ışık parçacıkları ortadaki masanın etrafında oturanların yüzlerini aydınlatırken, gözlerdeki cesaret parıltıları ve mücadele azmi görülebiliyordu. O gece, o masanın etrafında yemin edenler, artık gizli bir cemiyetin üyesiydiler. İlk amaçları, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin tüm Makedonya'da örgütlenmesini sağlamaktı.

Mavi gözlü adam adeta etrafını saran ateş çemberini parçalayıp ölümün kıyısından dönmüş gibiydi. Artık özgürdü; artık yakalanma korkusu taşımadan, tıpkı eski günlerde olduğu gibi bahar yağmurlarıyla ıslanan Selanik sokaklarında gönlünce gezebilirdi...

İhtilal tohumlarını atmak için döndüğü baba ocağı Selanik, yakışıklı subayı, okaliptüs ağaçlarının bahar yağmurlarıyla keskinleşmiş çarpıcı kokularıyla karşıladı. O yokken bu şehir çok değişmişti... Azınlıkların tüm bölücü faaliyetlerine rağmen, hiçbir sorun yokmuş gibi gözüken aşağı zengin mahallelerinin bahçelerindeki rengârenk çiçeklerden yayılan yakıcı çiçek kokusu, Kordon boyuna sıralanmış birahanelerden taşan soğuk bira köpüğü ve kızarmış kalamar kokusu, sahili yalayan hırçın dalgaların derinlerden söküp getirdiği yosun kokusu, vitrinlerinde iştah kabartan süslü tatlıların sergilendiği pastanelerden taşan sütlü kakao ve vanilya kokusu, kafeşantanlardan yükselen müzik sesi, konyak ve kadın kokusuyla şehir, Müslüman sahiplerinin hoşgörülü bakışları arasında Avrupalı bir yaşam sürüyordu ve bu manzara Mustafa Kemal'in onuruna dokunuyor, gururunu incitiyordu...

Şehrin bu coşkulu ve vurdumduymaz görüntüsünün altında, sadece samimi ve vatansever hürriyet savaşçılarının fark edebildiği her an patlamaya hazır bir öfke dalgası vardı; azınlıklara karşı, istibdada karşı, Padişah'a ve Saray'a karşı, gün geçtikçe daha da büyüyen bir dalga...

Bazen coşkulu bir gazino ya da kafeşantanın arka masların-

Levent Şahverdi Arşivi

dan birinde, bazen Beyaz Kule'ye doğru yürüyen iki genç subayın dudakları arasında, bazen de Türk mahallesindeki cumbalı ahşap evlerden birinin sabaha kadar aydınlık üst kattaki odalarından birinde ihtilal hazırlıkları yapılmaya başlamıştı gizlice...

Mustafa Kemal Selanik'te kaldığı dört ay boyunca sık sık arkadaşlarıyla bir araya geldi. Pek çok kere, ilkokuldan beri dostu olan Salih (Bozok), Manastır İdadisi'nden arkadaşı Nuri (Conker), sonradan aralarına katılan Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ve daha birçok arkadaşıyla Kordon boyundaki, Beyaz Kule'deki gazinolarda buluşup, saatlerce konuştu.

En güzide mekânlarıysa Olimpos Gazinosu'ydu...

Geleceği Gören Gözler

"Seni Hariciye Vekili Yapacağım..."

Olimpos Gazinosu'nun sigara dumanıyla sararmış duvarları nelere şahit olmadı ki o günlerde? En çok da mavi gözlü genç bir adamın şaşırtan sözleri ve kehanet derecesine varan öngörüsü yankılandı kızarmış kalamar kokusunun sindiği sararmış duvarlarda...

Yine bir gün Olimpos Gazinosu'nun gözlerden uzak arka masalarından birinde birkaç genç, viski-sodalarını yudumluyordu. Mimiklerinden, alçalıp yükselen seslerinden ciddi şeyler konuştukları anlaşılıyordu. Masanın başındaki sık sarı saçlı, iyi giyimli, uzun parmaklı genç, Mustafa Kemal'di. Arkadaşları bağıra çağıra birbirlerini ikna etmeye çalışırlarken, o sakince viskisini yudumluyordu. Bakışlarından, o an başka bir yerlerde olduğu anlaşılıyordu; çünkü mavi gözlerinin kuytu derinliklerinden yayılan o parlak ışık bir kere daha ortaya çıkmıştı. Dalgın görüntüsü, aynı noktaya odaklanması ve çakmak çakmak gözleri, ilginç şeyler söyleyeceğine işaretti. O sırada tartışılan konu devletin dış politikasıydı.

Mustafa Kemal, bir taraftan konuşulanları dinlerken, diğer taraftan de pencereden, henüz kararmaya başlayan Kordon boyunu seyrediyordu. Yol boyu düzenli aralıklarla sıralanan gazlı

Levent Şahverdi Arşivi

sokak lambaları daha yeni yanmaya başlamıştı. Kordon her zamanki gibi cıvıl cıvıldı. Kadınlı erkekli akşam gezmesine çıkan insanların dudak kıpırtılarından neşeli oldukları anlaşılıyordu. Sahile vuran dalgaların beyaz köpüğü, Kordon'a kadar taşmıştı ve rıhtımdaki balıkçı kayıkları beşik gibi sallanıyordu. Akşam karanlığında gökyüzünde çığlık çığlığa martılar vardı; sanki Kordon boyunda akşam gezmesindeki insanları selamlıyorlarmış gibi alçaktan uçan martılar...

Mustafa Kemal, birden gözlerini arkadaşı Salih'in gözlerine çevirdi. Salih hararetli hararetli konuşuyordu. Mustafa Kemal'in, "*Yeter artık biraz da ben konuşayım!...*" dercesine baktığını görünce sözlerini bitirdi.

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin dış politikasını sert bir dille eleştirdikten sonra, işi biraz latifeye dökerek karşısında oturan arkadaşı Tevfik Rüştü'ye bakıp parmağıyla göstererek, "*Doktor, bu kötü siyaseti bir gün senin aracılığın ile düzelteceğim!*" dedi. Bunu söylerken yüzündeki mavi tebessüm kararlılık doluydu.

Mustafa Kemal'in sağında oturan Nuri, dudağında alaycı bir gülümsemeyle aniden, "*Ne!... Ne!... Sen mi düzelteceksin?*" diye sordu. Soru, şaşkınlık yüklüydü!

Mustafa Kemal, yüzünden az önceki tebessümün izini silerek kararlı bir ses tonuyla, "*Evet... Ben düzelteceğim! Doktoru hariciye vekili yapacağım; bütün falsoları ona tamir ettireceğim!...*"dedi. Bu sırada bir sigara yakmak istedi. Ceplerinde kibrit ararken, Nuri, yüzündeki alaycı tebessümü koruyarak, "*Demek sen doktoru hariciye vekili yapacaksın? Ya beni ne yapacaksın?..*" diye sordu.

Mustafa Kemal, elindeki kibrit çöpünü, dolu kül tablasına atarken, ağzındaki sigaradan küçük bir nefes daha aldı, dumanı ağzından burnundan dışarıya verirken, daha da kararlı, şöyle dedi: "*Seni de vali ya da kumandan yaparım!*"

Bu sırada Salih atıldı: "*Herhalde bu arada beni de bir şey yaparsın?*"

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal yine parmağıyla işaret ederek, *"Salih, seni yaver yapacağım ve yanımdan ayırmayacağım!"*

Bu sırada Nuri yine dayanamadı; ancak bu daha sefer ciddi görünmeye çalışarak, yüksekçe bir ses tonuyla ve hafif öne doğru eğilerek, *"Allahını seversen! Sen ne olacaksın ki hepimize şimdiden böyle bir takım makamlar veriyorsun?"* dedi.

Mustafa Kemal, henüz daha birkaç nefes aldığı sigarasını dolu kül tablasına bastırarak şöyle cevap verdi: *"Bu memuriyetleri ve bu makamları veren kimse, işte ben o olacağım!..."*

Viski-sodasından peş peşe birkaç yudum aldıktan sonra, gözlerini tekrar pencereye çevirdi. Masadaki arkadaşları şaşırmışlardı. Nuri'nin bakışlarından, Mustafa Kemal'i hayalci bulduğu anlaşılıyordu. O gece o masanın etrafında bulunanlardan sadece Salih, Mustafa Kemal'in söylediklerini bir gün gerçekleştireceğine inanmış görünüyordu.

Mustafa Kemal'in o gece söyledikleri yıllar sonra aynen gerçekleşecekti: Yıllar sonra Salih (Bozok)'i kendisine yaver yapacak ve ölünceye kadar yanından ayırmayacaktı. Mustafa Kemal'e yürekten bağlı olan Salih (Bozok), Mustafa Kemal'in ölüm haberini aldığında tabancasını şakağına dayayıp intihara teşebbüs edecek ve yaralı olarak kurtulacaktı... Nerden nereye...

O gece Mustafa Kemal, arkadaşı Tevfik'le birlikte biraz erken ayrıldı Olimpos'tan... İki arkadaş gece karanlığında Selanik sokaklarında ilerlerken, Olimpos'ta kalanların şaşkınlığı devam ediyordu.

Viski-sodayı biraz fazla kaçıran Nuri, Mustafa Kemal için, *"Eskiden daha gerçekçiydi. Şam'a gittikten sonra bu bizim Mustafa'ya bir şeyler olmuş! Çok hayalci olmuş!..."* diye söyleniyordu ki hemen yan masada oturan, geniş alnı biraz açık, saçları hafif dökülmüş, Rumeli Türklerine has ıslak gözlü gülümsemesiyle, yaşlıca bir adam, gençlerin oturduğu masaya yaklaşarak selam verdi ve *"İzin verirseniz size katılmak istiyorum!"* dedi. Yumuşak ve cılız bir ses tonuyla konuşuyordu. Masadaki gençler bu teklifi memnuniyetle kabul ettiler.

Yaşlı adam biraz mahcup, *"Konuştuklarınıza istemeyerek*

Levent Şahverdi Arşivi

kulak misafiri oldum. Aslında beni de şaşırtan biraz önce ayrılan sarışın arkadaşınızın söyledikleri!... O arkadaşınız, birkaç yıl önce bana da buna benzer şeyler söylemişti. O zaman ben de çok şaşırmıştım!" dedi ve biraz daha rahat tavırlarla, hatta tebessüm etmeye çalışarak, "*Şimdi anlatacaklarım sizi iyice şaşırtacaktır!*" diye ekledi.

Salih ve Nuri tam göz göze gelmişlerdi ki yaşlı adam bir sigara yakarak ağır ağır içmeye başladı. Gözlerindeki o ıslak gülümsemeyle yaşadığı olayı şöyle anlattı:

"*Galiba 1902 yılıydı. Bir memuriyetle tayin edilerek Selanik'e geldiğim ilk akşamdı. Otelimin iyi olmayan odasında geçireceğim saatleri azaltmak için karşıdaki kıraathaneye gitmeyi uygun bulmuştum. Bir arkadaşla beraberdik. Yanımızdaki masada sivil-asker birçok Osmanlı memuru oturuyordu. Şuradan buradan konuşuyorlar; fikre benzer, tenkide benzer bir şey ileri sürdüler mi, masada geldiğimden beri sesini duymadığım, bir tek kelime konuştuğunu görmediğim bir genç zabite bakıyorlardı. Saraya mı mensuptu? Gammazlanırız diye mi korkuyorlardı? Yoksa o duyunca, istenilen tesirin meydan gelmemesinden mi çekiniyorlardı bilmem. Geniş alınlı, ışık saçlı, gökyüzlü, uzun ince elli bir zabitti. Biraz önce ayrılan genç arkadaşınız işte... Ben de o arada bu komşu masanın sözlerine katılmış, bazı fikir kırıntılarını gevelemiş olmalıydım. Onlar birer birer dağılıyorlardı. O genç zabit masada tek başına kaldı. Son arkadaşı da gidince birden sandalyesini benim yanıma çekti ve hiçbir merasime lüzum görmeden, 'Şimdi konuşabiliriz!' diye söze başladı..."*

Yaşlı adam bir ara durakladı... Garsondan içkisini tazelemesini istedi... Garson, büyük bir kristal bardak içinde bir bira daha getirdi. Yaşlı adam, soğuk birasından bir yudum aldıktan sonra, dudaklarını büzüştürerek sözlerine kaldığı yerden devam etti:

"*Sarışın genç adam, imparatorluğun o çöküş yıllarındaki bütün sakatlıkları, beceriksizlikleri anlatıyor, anlatıyor... 'Ben bir gün re'isikara gelirsem... ' deyip, kalkınma ve tutunma çarelerini sıralıyordu. İmparatorluğun her milletine ayrı hak tanıyor;*

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletini ayakta tutmanın çarelerini düşünüyor; şapkadan, Latin harflerine kadar pek çok şaşırtıcı şeyler söylüyordu: 'Bir gün gelecek, ben hayal olarak kabul ettiğiniz bu inkılapları başaracağım! Mensup olduğum Türk milleti bana inanacaktır! Düşündüklerim demagoji mahsulü değildir... Bu millet gerçeği görünce arkasından yürür... Saltanat ortadan kalkacaktır... Devlet, mütecanis bir unsura dayanacaktır... Din ve devlet işleri bir birinden ayrılacaktır... Kadın ve erkek arasındaki farklar kalkacaktır... Emin olunuz ki bu söylediklerimin hepsi bir bir olacaktır.' diyordu."

Yaşlı adam kendisini pür dikkat dinleyen Nuri'ye bakarak ve gülerek, "*Rüyada bir adamdı!*" dedi ve şöyle devam etti:

"*Gözleri çakmak çakmaktı... Gülünebilecek kadar hayalci şeyler söylüyor, fakat hangi kuvvetle bilinmez, insan içten içe ona inanmak zorunda kalıyordu. Kahvenin sandalyeleri etrafımızda kuleler gibi üst üste yığılmıştı... Anlattıkları o kadar ilginçti ki ağaran gökyüzünü fark edememiştik. Büyük bir merakla onu dinliyordum... Geç olduğunu fark edip de sözlerini kesecek diye nefes almaktan korkuyordum... Gözlerimin içine bakarak, 'Çok geç olmuş!... Tuttum sizi!' diye özür diledi.*"

"*Ben otelin merdivenlerini çıkarken onun uyanık sayıklamalarını tekrarlıyordum!...* "

Yaşlı adamın sözleriyle birası aynı anda bitmişti. Nuri bile bu sözlerden sonra yüzündeki alaycı gülümsemeyi silmiş, başı önünde düşünüyordu. Salih ise, inançlı bir tebessümle yaşlı adamın dingin yüzüne bakıyordu. Kimse bir şey konuşmuyordu... Civar masaların uğultusunun ve dalga seslerinin doldurmaya çalıştığı sessizliği yine yaşlı adam bozdu:

"*O mavi gözlü genç adama dikkat edin... Kanımca o, bu günü yaşayanlardan değil! O, geleceği kuranlardan biri... Onun düşünceleri, devletlerin başına geçen lider insanların düşüncelerine benziyor...*" dedi.

Gece bir hayli ilerlemiş, Olimpos artık iyice boşalmıştı... Kordon yalnızlaşmış, martılar bile susmuştu... Gökyüzünde tek

Levent Şahverdi Arşivi

tük yıldızlar vardı. Sanki dev bir avuçtan rasgele serpiştirilmişçesine dağılmışlardı karanlık gökyüzüne!...

Güneş Olmak

Ertesi akşam, ondan sonraki akşam ve daha sonraki akşam... Mustafa Kemal kafesinden kurtulup özgürlüğe kanat açmış bir kuş misali gönlünce gezip eğlendi. Kafeşantanlar, barlar, Kordon boyu, Beyaz Kule, Türk mahallesi ve Selanik'in dağları tepeleri onun ayak izlerini tanıdı. Bu sırada yanında hep yakın arkadaşları vardı.

Henüz güneş doğmamıştı. Ağaçların üzerinde akşamdan kalan çiğ taneleri sabah ayazında üşüyordu. Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı Selanik Kordon boyundan yükselen hırçın dalga seslerini ve martı çığlıklarını dinlemek için yüksekçe bir tepeye çıktılar. O yeşil tepede nefis bir manzara vardı: Gecenin şafağında Selanik yukardan çok daha muhteşem görünüyordu.

Mustafa Kemal o yeşil tepede her nefes alışta ciğerlerinin oksijenle dolduğunu hissediyor ve canı çok istese de sigara içememek için kendini dizginlemeye çalışıyordu. Birden parmağını ufka doğru uzatıp yine ufkun ötesini görmeye çalışarak konuşmaya başladı. Elinde biraz önce kopardığı bir papatya vardı:

"*Çocuklar, şimdi şafak sökecek ve bir güneş doğacak! Ne mutlu ki dünyaya ışık verecek bu güneşi biz bu tepeden daha zevkle seyredeceğiz... Güzelliğinden hoşlanacağız... Her gün doğduğunu bile fark etmediğimiz güneşi, bugün büyük bir zevkle seyredeceğiz!...*" dedi. Arkadaşları tam olarak ne demek istediğini anlayamadılar.

Yaklaşık on dakika kadar sonra güneş doğmaya başladı. Güneşin henüz olgunlaşmamış kızıl ışıklarıyla, yüzlerce yıllık mabetlerin gölgeleri Selanik limanına yansıdı. Mustafa Kemal, elinde solmaya başlayan papatyaya dokunurken mavi gözlerini, tül beyazı bulutların arasından sıyrılmaya çalışan güneşe çevirip dudaklarında bilge bir tebessüm kırıntısıyla, "*Hayır!... Hayır!...*

Levent Şahverdi Arşivi

Çocuklar... Ben bu sisli güneşi kastetmedim... Yarının güneşi daha aydınlık olacaktır, onu kastettim..." dedi.

Arkadaşları, Mustafa Kemal'den bu tarz sözler duymaya alışık olmanın verdiği bir olgunlukla söylenenleri dinlediler.

Artık sabah olmuştu. İyice dinlenip ciğerlerini oksijenle dolduran gençler gitme zamanının geldiğini düşünerek yavaşça hareketlenip ayağa kalktılar. En son ayağa kalkan Mustafa Kemal, arkadaşlarının sessiz bakışları arasında şunları söyledi:

"*Bizim beklediğimiz güneş görkemli, azametli, kısacası her türlü varlığıyla bir gün yurdumuzu aydınlatacaktır!...*"

O gün o tepede güneş doğarken Mustafa Kemal'i dinleyenler, Sarı Paşa'nın ne demek istediğini yıllar sonra anlayacaklar, "*Her türlü varlığı ile yurdumuzu aydınlatan güneşin!*" Mustafa Kemal'in ta kendisi olduğunu o zaman göreceklerdi...

* * *

Mustafa Kemal, Selanik'te geçirdiği o tedirgin günlerde, gezip eğlendiği zamanlarda bile vatan ve hürriyet mücadelesini sürdürüyordu. Bazı geceler arkadaşlarından birinin evinde buluşarak sabah kuşlarının mahmur ötüşlerini duyuncaya kadar ülke meselelerini konuşuyorlardı.

Mustafa Kemal yine bir gece, Yüzbaşı Hakkı Baha, Askeri Rüştiye Müdürü Tahir, Ömer Naci, Mustafa Necip ve Hüsrev Sami'yle buluştu. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ve ihtilal konusundaki görüşlerini açıkladı. Konuşurken duyduğu heyecan ses tonuna oturmuştu. İhtilali, adeta yaşar gibi anlatıyordu; mavi gözlerinin içi parlıyor, uzun parmaklı, kemikli eli sıkı bir yumruk halinde önündeki masanın kenarında duruyordu. Bu sırada Mustafa Necip, Mustafa Kemal'e doğru bakarak, "*Önce tayininiz buraya olmalı ki rahat çalışabilelim...*" dedi.

Esasında, dört ay izin koparmış olmasına rağmen Mustafa Kemal'in de en çok düşündüğü konu buydu. Bir an önce karargâhına dönmek zorunda olduğunu biliyordu. Ayağa kalkıp önüne bakarak yavaş adımlarla pencereye doğru yürürken

Levent Şahverdi Arşivi

düşünceliydi... İnce uzun parmaklarıyla cama uzanıp pencereyi hafif araladığında ılık bir rüzgâr yüzünü yaladı. Pencereyi ardına kadar açarak, ellerini pencere kenarına koyup başını hafifçe dışarıya uzatıp öylece bir süre baktı yıldızlı gökyüzüne... Daha sonra keskin bir dönüşle yüzünü odaya çevirerek, "*Siz burada Cemiyet için çalışırsınız... Ben tayinimi yaptırınca da hep birlikte ihtilali daha ileriye götürürüz...*" dedi.

Sonra hep birlikte Selanik'in dar arka sokaklarından birindeki o evden ayrılıp karanlık gecenin yıldızlı aydınlığında köpek havlamalarını ve baykuş ötüşlerini dinleyerek, sahili okşayan dalgaların huzur veren uğultusu içinde Yonyo'ya gittiler. Şafak sökünceye ve güneşin ilk ışıkları dalgalı berrak maviliğin üstünde oynaşıncaya kadar konuştular, konuştular...

Selanik'te Mustafa Kemal'li bir ihtilal gecesinin şafağında yine güneş doğuyordu... Hepsi o gece bir kere daha ihtilal yemini ettiler. O gecenin şafağında sabah ezanları okunurken Mustafa Kemal'in en sevdiği arkadaşlarından Ömer Naci hâlâ konuşmaya devam ediyordu. Mustafa Kemal, Manastır İdadisi yıllarında tanıdığı Ömer Naci'nin hitabetine hayrandı, bunu birçok kereler kendisine de söylemişti. Ömer Naci de Mustafa Kemal'in ruh halini iyi biliyordu. Çok zeki ve çalışkan biriydi; daha idadi yıllarında ihtilaller tarihini okumuş, Namık Kemal'in eserlerini incelemişti. Ömer Naci, Mustafa Kemal'i en iyi tanıyanlardan biriydi ve bu nedenle onun bu kaçak gelişine de hiç şaşırmamıştı. O gece çok yorgun ve bitkindi; ama yine de Mustafa Kemal'i uyarmadan edemedi:

"*Burası jurnalci kaynamaktadır. İşin doğrusu bir an önce Şam'a dönmen sonra da tayinle buraya gelmendir... Çünkü zaten Şam'a sürgün edilme nedenin bellidir. Saray burada olduğunu duymamalıdır...*"

Mustafa Kemal, o ihtilal gecesinin sabahında kafasında türlü düşüncelerle Yonyo'dan ayrılıp elleri ceplerinde evine doğru giderken, hâlâ viski-soda tadını koruyan dudaklarındaki kıpırtılardan kendi kendine bir şeyler mırıldandığı anlaşılıyordu:

"*Daha önce ihtilalci konuşmalarım yüzünden Yıldız'da*

Levent Şahverdi Arşivi

mahkeme edilerek Bekirağa Bölüğü'nün soğuk zindanlarına kapatıldım. Bu zindan hayatından zorlukla kurtulabildim; fakat şimdi de Şam sürgünüyüm. Bir kere daha yakalanırsam üniformamı da kaybederim, İhtilal hayalleri yerine zindan kabusları görebilirim. Diğer sürgünlerin bazılarının başına gelenleri herkes biliyor..."

Bu duygu ve düşünceler mavi gözlü adamın içinde bir telaş, bir ürperti yarattı. Evine giderken yanından gecen insanların konuşmalarını, araba yaylarından çıkan sinir bozucu gıcırtıları, sabah kahvelerinin önünde ilk sigaralarını tüttüren aksakallı ihtiyarları görmeden yürüdü. Yeniden Şam'a dönüp, Selanik'e tayin edilmek için uğraşması gerektiğine kesin olarak karar verdiğinde, kapıda Zübeyde Hanım'ın o huzur veren sesiyle karşılaştı:

"Nerede kaldın abe oğlum... Sarı Paşam benim... Kaçtın geldin, ama yine de yüzünü gören cennetlik..."

* * *

Birkaç gün sonra Ömer Naci, arkadaşlarına şunları söyleyecekti:

"Mustafa Kemal'in düşündüğü çok farklıdır! O İhtilalden çok, daha sonra yapılması gereken işleri düşünmektedir... Asıl maksadı, ihtilal sonrasında bugün pek çoğumuzun düşünemeyeceği şeyler yapmaktır!..."

Yeniden Göreve Dönüş

Sarı Paşa, Selanik'te siyasi faaliyetlerle uğraşırken, Şam'da olanlar olmuştu: Mustafa Kemal'in Şam'dan kaçak olarak ayrıldığı, İstanbul'a jurnal edilmiş, Şam'daki 5. Ordu komutanlığından bilgi istenmiş ve ardından Mustafa Kemal'in tutuklanması için karar çıkmıştı. Saray, Mustafa Kemal'e 3. Ordu Sıhhiye Daire Başkanı İskender Paşa tarafından verilen dört aylık raporu tanımak istemiyordu. İşte tam bu sırada Hasan Bey bir kere

Levent Şahverdi Arşivi

daha devreye girerek İstanbul'dan gelen raporu gizlice Mümtaz Yüzbaşı Cemil aracığıyla Mustafa Kemal' e ulaştırıp bir de haber göndererek bir an önce Selanik'ten ayrılıp görevinin başına dönmesi gerektiğini bildirdi.

Geçen sürede Beyrut'ta Ali Fuat ve Yafa'da Müfit boş durmamışlar, gereken önlemleri almışlardı. Müfit, hayli çaba harcayarak Nişancı Taburu Kumandanı Binbaşı Ahmet Bey'i etkilemeyi başarmıştı. Ahmet Bey, Mustafa Kemal'in nerede olduğunu soran İstanbul'a, Mısır sınırında Bir-i Sebi'de kıtalarının başında görevde olduğu yanıtını vermişti; Fakat İstanbul, bu yanıttan kuşkulanmış olacak ki Yafa'ya araştırma için bir subay göndermişti. Binbaşı Ahmet Bey araştırma için gelen subayın eline, Mustafa Kemal'in Mısır'da olduğuna ilişkin bir belge tutuşturmuştu. Mustafa Kemal'in Şam'daki ordu kumandanı Müşir Hakkı Paşa da her şeyi bilmesine rağmen, araştırma subayının getirdiği raporu yeterli bulmuş, olayın üzerine daha fazla gitmemişti.

Tüm bu karmaşa içinde Mustafa Kemal Selanik'ten Yafa ya döndü. Yafa'ya geldiği gün Ordu Kumandanı Müşir Hakkı Paşa'yı bularak her şeyi anlattı. Paşa, elinden geleni yapmıştı... Babacan bir tavırla, "*Mustafa Kemal Efendi oğlum! Neden bana çok daha önceden bilgi vermedin? Seni sevdiğimi bilirsin!... Başına kötü bir şey gelmesini istemem. Duygularını anlıyorum... Anneni, arkadaşlarını özlediğin için Selanik'e gittiğini de biliyorum! Sıla hasretinin ne demek olduğunu da çok iyi bilirim!... Bunlar hep benim anlayacağım şeyler! Fakat beni çok zor durumda bıraktığını da unutma... Bir daha böyle şeyler yapmayacağına inanıyorum!*" dedi.

Mustafa Kemal, Hakkı Paşa'ya teşekkür ederek, hiç zaman kaybetmeden Yafa'dan ayrıldı.

Şimdi sıra, Binbaşı Ahmet Bey'i sorumluluktan kurtarmaya gelmişti. Yanına aldığı az bir kuvvetle, doğru Mısır'a, Bir-i Sebi'ye hareket etti...

İki Ay Sonra...

Üzerinde, rengi solmuş eski bir yüzbaşı üniforması, yüzünde

Levent Şahverdi Arşivi

ise bir haftalık sakal vardı. Biraz zayıflamıştı; yanakları çökmüş, elmacık kemikleri çıkmış, gözleri iki kuytu karanlığa yuvarlanmıştı; uzun parmaklı elleri cebinde, önüne bakarak yürüyordu. Hava serin, gökyüzü pırıl pırıldı. Beyaz bulutların hemen altında uçuşan aç bir karga sürüsü göze çarpıyordu. Sokaklarda kirli ve yağlı eski gazete parçaları ve boş teneke kutuları vardı. Eski ve boş bir ahşap binanın yıkık, dökük bahçesindeki iki köpek, önlerindeki kemik parçalarıyla ilgileniyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşı Müfit, eski kerpiç binaların sıralandığı dar sokakta hızlı adımlarla yürüyordu. Mustafa Kemal, daha birkaç dakika önce bir sigara yakmıştı. Elindeki büyük siyah bavulu adeta sürükleyerek taşımaya çalışan Müfit'in yorgunluğu gözaltlarındaki morlukardan anlaşılıyordu. Mustafa Kemal'e ve Müfit'e ait düzensiz ayak sesleri sokak uğultusu içinde eriyordu.

Beyrut sokaklarında ilerleyen iki genç subay, yarım saat sonra üç katlı beyaz badanalı bir evin önüne geldiler. Arkadaşları Ali Fuat, bu evde oturuyordu. Mustafa Kemal ve Müfit birkaç gün Ali Fuat'ta kalacaktı.

Üç arkadaş, Akdeniz'in taze balık kokan bu şirin liman kentinde birkaç gün gönüllerince gezip eğlenerek geçen zor günlerin acısını çıkarttılar. Mustafa Kemal, aylardan beridir belki de ilk kez, rahat ve kaygısız bir gece geçirdi; şakalar yapıp kahkahalarla güldü... Sarı Paşa mutluydu!

Mustafa Kemal ve arkadaşları o günleri ölümsüzleştirmek için 15 Temmuz 1906 tarihinde Beyrut'ta bir fotoğraf çektirdiler: Toplam dokuz kişiydiler... Dördü önde oturdu, beşi arkada ayakta durdu... Mustafa Kemal en önde sağ baştaydı... Hepsinin başında kalıbı düzgün fesler, üstlerinde ütülü, pırıl pırıl üniformalar vardı; dik yakalı, altın yaldızlı düğmelerle süslü gri subay üniformaları... Bellerinde, beyaz kınlı ince uzun kılıçlar... Hepsi de burma bıyıklı... Bakışlar sert ve kararlı... Mustafa Kemal, kolunu koltuğun kenarına koymuş, yüzündeki ciddiyeti mavi gözlerinden yayılan gizli bir tebessümle yumuşatmaya çalışıyor... Genç subaylar, iyi bir poz verebilmek için fotoğrafçının da yön-

Levent Şahverdi Arşivi

lendirmesiyle son hazırlıklarını yapıp hep birlikte, üç uzun ayak üzerine oturtulmuş metalik kutudan dışarıya taşan kocaman objektife doğru bakmaya başladılar. Fotoğrafçının işaretiyle patlayan flaş, kısa süre hafif dumanlı bir aydınlık oluşturdu.

İşte Beyrut hatırası!

Mustafa Kemal, bu fotoğraftan bir kopya da annesine gönderecek ve yıllar sonra o fotoğraf Atatürk albümlerini süsleyecekti...

"Fuat, Anneme Selam Söyle!"

Sıcak topraklardaki ihtilal kokan o coşkulu günler artık bitmek üzereydi. Genç subaylar stajlarının geride kalan bölümlerini imparatorluğun değişik yerlerinde yapacaklardı.

Topçu stajı için Ali Fuat Selanik'e, Mustafa Kemal ise Şam'a atandı!

Ali Fuat'ın Selanik'e hareket ettiği günlerde Mustafa Kemal de 14 Kasım 1906'da Şam'a hareket etti.

Mustafa Kemal, Ali Fuat'ı Selanik'e uğurlarken buruk bir sevinç yaşıyordu. Ali Fuat için seviniyor, kendisi bir süre daha Şam'da kalacağı için üzülüyordu.

"*Fuat gider gitmez mutlaka anneme uğra, benim iyi olduğumu, stajımı tamamlar tamamlamaz geleceğimi söyle... Bilirsin annem seni de öz oğlu gibi sever fırsat buldukça bize gidersen annemi mutlu edersin. Arkadaşlara da selam söyle... Siyasi faaliyetlere ara vermesinler... İhtilal yeminimizi hatırlat onlara ve en önemlisi kendine dikkat et... Bir de sık sık mektup yaz... Olup bitenlerden beni haberdar et...*"

Mustafa Kemal ve Ali Fuat artık ayrılığa alışmışlardı. Nasıl olsa kader onları bir şekilde bir yerde birleştiriyordu. Harp Okulu'ndan beri böyle olmuştu. Bundan sonra da yola birlikte devam edeceklerine yürekten inanıyorlardı. Geçici ayrılıkların özlemi her seferinde onları daha çok birbirine yaklaştırıyordu. Onlar adeta kardeş gibiydi. En kısa zamanda tekrar görüşmek üzere sarılıp öpüşerek ayrıldılar.

Ali Fuat uzaklaşırken, Mustafa Kemal arkadan, "*Fuat, gi-*

Levent Şahverdi Arşivi

dince Olimpos'a uğra! Benim yerime de soğuk bir bira iç!" diye seslendi. Ali Fuat gülerek geri döndü: "*Söz veriyorum, gidince Olimpos'a uğrayıp senin için de bir bira içeceğim!"* dedi ve üzüntüsünü gizleyerek şu cümleyi kurdu: "*İyi de sensiz tadı olmaz ki inşallah en kısa sürede birlikte gideriz Olimpos'a..."*

Selanik'te Hürriyet Rüzgârları

Ali Fuat, Selanik'te bir süre, teyzesinin damadı Evronoszade Rahmi Bey'in şehrin biraz dışında, Küçük Karaburun tarafındaki konağında kaldı.

Konağın hemen yanında geniş ve ağaçlıklı bir bahçe içinde Alatini Köşkü vardı. Bahçesi özenle düzenlenmişti: Rengârenk çiçekler, çeşitli boylarda yemyeşil ağaçlar kuş sesleriyle dans eder gibiydi. Ali Fuat, pek çok kez bu köşkün önünden geçerken durmuş ve bir süre gözlerini bile kırpmadan bu güzelliği imrenerek seyretmişti. Önünde durup seyrettiği o köşkün, bir gün Sultan II. Abdülhamit'in sürgün yeri olacağını bilemezdi tabii...

Ali Fuat, iki gün sonra eski sınıf arkadaşı, şimdi 15. Topçu Alayı'nın Batarya Kumandanı Tevfik Selanik'i buldu. İki arkadaş özlemle kucaklaşıp eski günleri andılar. Tevfik, "*Mustafa Kemal nasıl?"* diye sorunca, Ali Fuat, yüzünde, görevini yerine getirmeyi unutmuş birinin yaşadığı içi huzursuzlukla, "*Az kalsın unutuyordum Tevfik! Mustafa, annesine vermem için biraz para ve birkaç parça armağan gönderdi. Ne dersin? Bugün birlikte gidip Zübeyde Hanım'ı ziyaret edelim mi?"* dedi. Tevfik, "*Neden olmasın! Ben de uzun zamandır Zübeyde Teyze'yi görmedim... İkimizi bir arada görünce kim bilir ne kadar çok sevinir...*" karşılığını verdi.

O gün iki arkadaş Zübeyde Hanım'ı ziyaret ettiler... Zübeyde Hanım kapıyı açtığında Tevfik'le göz göze geldi, Ali Fuat, biraz arkadaydı. Zübeyde Hanım, bir eliyle başındaki örtüyü düzeltirken, yüzüne yayılan parlak bir ışık arasında, o kendine has Rumeli şivesiyle ve yumuşak bir sesle, "*Tevfik, oğlum, hoş geldin be, gir içeri!"*diye seslendi.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevfik tebessümle, "*Bak valide hanım! Size kimi getirdim, bakalım tanıyacak mısınız?*" dedi. Zübeyde Hanım, biraz şaşkın biraz meraklı, dikkatle Tevfik'in yüzüne bakarken tam bu sırada Ali Fuat'ı fark etti. O sırada dudağındaki tebessüm kırığı tüm yüzüne yayıldı: "*Aaa!... Elbette tanıdım... Sarı Paşamın sınıf arkadaşı Salacak'lı Fuat....*" Bu cevap Ali Fuat'ı şaşırtmıştı; çünkü Zübeyde Hanım onu daha önce hiç görmemişti. Peki, ama nasıl tanımıştı?

Gençler eşikte Zübeyde Hanım'ın elini öptüler. O da gençleri yüzlerinden gözlerinden öpüp hemen oracıkta ayaküstü oğlunu sordu. Sokaktan yükselen çocuk bağrışları ve ayak sesleri, hızla uzaklaşan bir arabanın gürültüsüne karıştı.

İçeriye, oturma odasına girdiklerinde Ali Fuat, sedef işlemeli ceviz sehpanın üzerinde, basit bir çerçevenin içinde, Beyrut'ta son çektirdikleri o fotoğrafı gördü: "*Demek ki Mustafa Kemal fotoğraflardan birini de annesine göndermiş...*" diye düşündü. Bu sırada Zübeyde Hanım elindeki kahve fincanını sehpanın kenarına bırakıp gözlüklerinin üzerinden, o fotoğrafta ayakta duranlara şöyle bir baktıktan sonra, işaret parmağıyla Ali Fuat'ı göstererek: "*İşte, bu sensin...*" deyip kendinden emin şöyle devam etti: "*Oğlum, ben seni daha önceden tanıyordum!*" Makbule boş kahve fincanlarını elindeki tepsiye koyarken, Zübeyde Hanım yavaşça eğilip konsolun gözünü çekti ve oradan naylon kaplı bir albüm çıkardı. Elindeki eski albümle Ali Fuat'ın hemen yanına oturup ince narin parmaklarıyla tek tek albümün sayfalarını çevirmeye başladı. Birden:"*Bak bakalım Fuat! Bu fotoğraftakileri tanıyabilecek misin?*"*dedi.* Ali Fuat merakla fotoğrafa doğru eğildi. Karşısında, Harp Akademisi'nin üçüncü sınıfında öğrenciyken babası İsmail Fazıl Paşa'yla çektirdiği fotoğraf duruyordu. Fotoğrafın altında şöyle yazıyordu: "*Değerli kardeşim ve sınıf arkadaşım Mustafa Kemal'e... Ali Fuat Salacak...*" Ali Fuat, fotoğrafı incelerken, Zübeyde Hanım gülüyordu! "*Şimdi anladın mı seni nasıl tanıdığımı?*"

Ali Fuat, "*Zübeyde Teyze! Benim de size bir sürprizim var!*" dedi. O sırada mutfağa doğru giden Zübeyde Hanım olduğu yer-

Levent Şahverdi Arşivi

de durup geri dönerek, "*Nasıl yani?*"diye sormuştu ki Ali Fuat, yanındaki iki küçük paketi ve cebinden çıkarttığı bir miktar parayı Zübeyde Hanım'a uzattı. Parayı yanındaki masanın kenarına bırakan Zübeyde Hanım, heyecan ve merakla, yüreği titreyerek paketleri hemen oracıkta açmaya başladı. Ne zaman oğlundan bir mektup ya da bir armağan alsa aynı heyecanı duyar, oğlunun kokusunu arardı. Paketlerden birini yırtarak açtığında Suriye işi dört tarafı gümüş sırmalarla işlemeli bir başörtüsüyle karşılaştı. Kendi kendine: "*Canım oğlum Sarı Paşam! Mustafam benim!*" diye mırıldandı. Özenle katlanmış örtüyü yavaşça açarken, oğlunun parmak izlerini arar gibiydi. Başörtüsünü yüzüne, gözüne sürüp kokladı. Bir annenin oğluna duyduğu bu derin sevgi, odadakilerin gözlerini nemlendirmişti.

Ali Fuat, o günden sonra Zübeyde Hanım'ı öz annesi gibi sevdi. Zübeyde Hanım'ı tanıdıkça, Mustafa Kemal'in pek çok ayırt edici özelliğinin kaynağını da keşfetti.

Ali Fuat, arkadaşlarıyla Selanik'te sabahladığı geceler evine gitmez, Zübeyde Hanımlarda kalırdı. Her seferinde gece karanlığında kapıda Zübeyde Hanım tarafından karşılanır. Önce biraz hırpalandıktan sonra, "*Fuat çocuğum! Kendinize hiç bakmıyorsunuz, böyle sabahlara kadar kalınır mı? Hasta olacaksınız...*" şeklinde uyarılırdı. Ertesi sabah ise kahvaltı yapmadan evden ayrılamazdı; çünkü Zübeyde Hanım buna izin vermezdi! Ali Fuat Zübeyde Hanım'ın ikinci oğlu gibiydi...

Ali Fuat, Selanik'te, Harp Okulu'ndan tanıdığı pek çok arkadaşıyla karşılaştı. Hemen hepsi önemli yerlere gelmişti. Bir kısmı 3. Ordu çevresinde kıta görevinde subay, bir kısmı ise askeri rüştiyede öğretmendi.

Genç subaylar, kendilerinden yaşlı ve rütbece yüksek subaylarla kişisel dostluk da kurmuşlardı. Genç ve yaşlı subaylar sabahlara kadar Selanik'in içkili gazinolarında aynı masa etrafında ülke sorunlarını tartışıp ihtilal ateşini körüklüyorlardı. Bu toplantılara katılanlar arasında birkaç sivil de vardı.

Ali Fuat da birkaç gece bu toplantılara katıldı. Burada herkesin sesinin çok daha gür ve daha özgür çıktığını gördüğün-

Levent Şahverdi Arşivi

de kulaklarında, Mustafa Kemal'in, *"Hürriyet mücadelesi için en uygun iklim Makedonya'dadır..."* sözleri yankılandı. Kendi kendine, *"Mustafa'nın neden pek çok tehlikeyi göze alarak Suriye'den kaçıp Selanik' e geldiğini şimdi anlıyorum!"* diye düşündü.

Ali Fuat, Selanik'te İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimleriyle de tanıştı: Edirne Postahanesi'nde memurken, Selanik'e sürülen İttihat Terakki Partisi'nin lideri Talat Bey, partinin genel sekreteri Mithat Şükrü, Necmettin Molla ve partinin kurucularından Rahmi Bey'le iyi ilişkiler kurdu.

Hürriyet İçin Savaşanlar

Jön Türkler ve İttihatçılar

Ali Fuat ve Mustafa Kemal daha idadi öğrencisiyken, ülkenin kurtuluşunun bir ihtilalle mümkün olacağını düşünen ve daha çok Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye öğrencilerinden oluşan ihtilalci örgütler kurulmaya başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde bu amaçla kurulan ilk örgüt, Askeri Tıbbiye-i Şahane öğrencileri tarafından Fransız İhtilali'nin yüzüncü yıl dönümünde, 1889'da kurulmuştu. Sonraları adından çok söz ettirecek olan bu örgütün adı, İttihat ve Terakki Cemiyeti idi!

Cemiyetin öncelikli amacı, II.Abdülhamit'in Birinci Meşrutiyet anayasasını yürürlükten kaldırdıktan sonra kurduğu istibdat (baskı) rejimini yıkmaktı.

İstibdata karşı ilk başkaldırı, 1878'de anayasanın askıya alınmasından çok kısa bir süre sonra gerçekleşmişti. Bu eylemin lideri, en cesur Yeni Osmanlı aydınlarından biri olan Ali Suavi'ydi.

Ali Suavi, öteki Yeni Osmanlılar gibi yurda dönünce, Padişah onu o dönemin en güzide okullarından biri olan Galatasaray Sultanisi'ne müdür olarak atamıştı. Suavi, meşruti sistemin en ateşli savunucularındandı. Anayasanın askıya alınmasına dayanamamış ve padişah V. Murat'ı kurtararak yeniden tahta çıkar-

Levent Şahverdi Arşivi

mak amacıyla adamlarıyla birlikte Çırağan Sarayı'na bir baskın düzenlemişti. Suavi, amacına ulaşamadan, sarayı basan polis tarafından öldürülmüştü.

Suavi'nin başarısız girişiminin ardından on yıllık bir süre II. Abdülhamit'e karşı hiçbir muhalif hareket olmamıştı. Ancak bu on yıllık bu sürede, bizzat Abdülhamit tarafından açılan teknik ve mesleki okullarda okuyan öğrenciler özgürlük, vatanseverlik, meşruti idare, anayasal yönetim, parlamenter sistem gibi çağdaş düşüncelerle beslenmişlerdi. Osmanlıda, daha 19. yüzyıl sona ermeden on sekiz tane meslek yüksek okulu açılmıştı.

Mülkiye, Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye'nin dersliklerinde modern eğitim görmüş öğretmenlerin Fransızcaya batırılmış Türkçe sözleri yankılanırdı. Bu öğretmenler arasında pek çok Yeni Osmanlı taraftarı vardı. Öğretmenler öğrencilerini gizli gizli istibdat rejimine ve padişah II. Abdülhamit'e karşı bilemekteydi.

Çırağan Vakası'ndan tam on yıl sonra, 1889 yılında, Gülhane'de, beş Tıbbiye öğrencisi; İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Ishak Sukuti, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına damgasını vuracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdeği durumundaki İttihadı Osmani Cemiyeti'ni kurdular.

Cemiyet kısa sürede hem yurt içinde, hem yurt dışında örgütlenerek, Osmanlı Devleti'nin ilk muhalif örgütü olan Yeni Osmanlıların mirası üzerinde yükseldi. Öncelikle Paris'te bir şube açan cemiyet, orada Osmanlıca "Meşveret" ve Fransızca eki "Mecheveret Suplement Français" gazeteleriyle, dönemin öğrenci kitlesi üzerinde etkili olmaya başladı. Bu sırada cemiyetin Cenevre şubesi de "Mizan" ve "Osmanlı" gazetelerini çıkarmaya başladı. Cemiyetin kolları Afrika'ya kadar uzandı; Kahire şubesi, "Hak" ve "Kanun-i Esasi" adlı gazeteleri yayınlamaya başladı.

Cemiyetin temel amaçları, istibdadın kaldırılması, anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyet birkaç yıl içinde büyüdü. İstanbul'da Tıbbiye dışındaki diğer okullarda da cemiyetin hücreleri kuruldu.

Saray, 1892 yılında, jurnalcileri sayesinde cemiyetin varlığını ortaya çıkardı. Padişah II. Abdülhamit, cemiyet üyelerini tutuklamaya başlayınca pek çok cemiyet üyesi yurt dışına kaçmak zorunda kaldı; genellikle özgürlükler ülkesi olarak gördükleri Fransa'ya gittiler ve Paris'te, Meşrutiyet'in askıya alınmasından sonra Abdülhamit'e muhalefet etmek için yurt dışına çıkmış olan küçük bir muhalif Osmanlı grubuyla bir araya geldiler. Kısa bir süre sonra, Paris grubundan Halil Ganem ve İstanbul'dan kaçıp gelenlerden Ahmet Rıza birlikte hareket ederek "Meşveret" adlı Türkçe ve Fransızca bir gazete çıkardılar.

Çok geçmeden Ahmet Rıza, Abdülhamit'e karşı gelişen muhalif hareketinin sembol isimlerinden biri haline geldi; fakat Ahmet Rıza, radikal bir pozitivistti; gerek, materyalizme varan aşırı görüşleri, gerek uzlaşmaz sert karakteri, çabuk parlayan yıldızının çabuk sönmesine yol açacaktı.

Yurt dışına kaçan ve orada Ahmet Rıza'nın liderliğinde örgütlenen Osmanlı aydınları kendilerini "Jön Türk" olarak adlandırdılar.

Jön Türklerin İstanbul'daki uzantısı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1894 ve 1896 yılları arasında birdenbire çığ gibi büyüdü. Cemiyet o sırada imparatorluğun yaşadığı krizlerden de istifade ederek her geçen gün daha da güçlendi: Doğu Anadolu'da başlayan Ermeni olayları İstanbul'a sıçramış, Güney Afrika altın madenleri üzerindeki başarısız spekülasyonlar ekonomik bir krize yol açmıştı. Yönetimden memnun olmayan pek çok memur ve asker cemiyete akıyordu.

Yeterince güçlendiğine inanan İttihatçılar, 1896'da bir hükümet darbesi yapmaya karar verdiler; fakat darbe hazırlığı saraya jurnal edildi ve elini çabuk tutan yönetim darbecilerin çoğunu yakalayıp uzak diyarlara sürgün etti.

Saray, ittihatçı avına çıkmıştı! Tutuklamalar ve sürgünler birbirini izliyordu. 1896 ve 1897 yılındaki tutuklamalar, cemiyeti neredeyse bitirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İçerde her şeye yenden başlamak gerekecek, gelecek on yıl boyunca istibdat mücadelesi yurt dışından yürütülecekti.

Jön Türklerin omuzlarına binen yük artık daha da artmıştı, fakat Jön Türkler bu yükün ağırlığını kaldırabilecek güce sahip görünmüyordu; örgütün lider kadrosu arasındaki çekişme her geçen gün daha da büyüyordu.

Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza'ya karşı ilk ciddi başkaldırı "Mizan" gazetesini çıkardığından Mizancı lakabıyla anılan Murat Bey'den geldi.

Mizancı Murat, Mülkiye'de öğretmenlik yapmıştı. Mülkiye öğrencileri arasında çok sevilen biriydi. Ayrıca Ahmet Rıza'nın Pozitivist görüşlerine karşı, onun Panislamist görüşleri cemiyet üyelerine daha çekici geliyordu.

Saray, cemiyetin yurt dışındaki faaliyetlerinden haberdardı ve Mizancı Murat'ın cemiyet içinde yükseldiğini öğrenmişti. Kurnaz Padişah II. Abdülhamit, cemiyetin kilit adamı Mizancı'yı cemiyet saflarından uzaklaştırabilirse Jön Türklerin de dağılacaklarını düşünüyordu. Bu nedenle yaverlerinden Ahmet Celalettin Paşa'yı, başta Mizancı olmak üzere, yurtdışındaki Jön Türkleri yurda dönmeye ikna etmek amacıyla Cenova'ya gönderdi.

Celalettin Paşa, Padişah'ın genel af ilan ettiğini, yurda döneceklerin devlet kademelerinde görevlendirileceklerini ve Padişah'ın çok yakında bir ıslahat programını uygulamaya koyacağını söyleyerek Jön Türkleri ikna etmeye çalıştı. Celalettin Paşa'nın bol keseden vaatlerinin "laf-ı güzaf" olduğunu bilen Jön Türkler, Paşa'yı ciddiye almadılar.

Abdülhamit'in en az kendisi kadar kurnaz yaveri Celalettin Paşa'nın vaatlerinden etkilenen sadece bir kişi vardı: Bu kişi, Jön Türklerin yeni lideri Mizancı Murat Bey'di!

Jön Türklerin güvendikleri dağlara kar yağmıştı!

Murat, dava arkadaşlarını şaşırtan bir kararla, 1897 yazında Şurayı Devlet üyesi olmak üzere ülkeye geri döndü! Bu olay Jön Türklere büyük bir darbe vurdu. Padişah ise verdiği sözlerin hiçbirini tutmadı.

Mizancı Murat'ın bu tarihi hatasının ardından, Jön Türkler

Levent Şahverdi Arşivi

içinde yeniden Ahmet Rıza'nın yıldızı parlamaya başladı. Bu sırada, Trablus'tan kaçmayı başaran bazı sürgün eylemciler, birer ikişer Ahmet Rıza'nın etrafında toplanmaya başladılar. Sonradan Jön Türk hareketi içinde haklı bir ün kazanacak olan Abdullah Cevdet ve İshak Suküti de o günlerde Trablus'tan kaçarak Cenova'ya yerleşenler arasındaydı.

Özellikle Abdullah Cevdet, fazlaca Batı kültüründen etkilenmiş, radikal bir materyalistti. Ona göre kurtuluşun tek yolu toptan Batılılaşmaktı. Cenova'ya gelir gelmez, İshak Sükuti'yle birlikte kendi yayın organını, "Osmanlı"yı çıkarmaya başladı. O yılarda imparatorlukta faaliyet gösteren Avusturya ve Fransız postaneleri arcılığıyla yurda da giren "Osmanlı", kısa süre içinde Ahmet Rıza'nın "Meşveret"ini gölgede bırakacaktı.

Yaşlı Padişah Sultan II. Abdülhamit, bir süre önce Mizancı Murat'ı etkisiz hale getirerek Jön Türklere büyük bir darbe indirmişti; fakat şimdi de Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet gibi aydınlar çıkardıkları gazetelerle sakıncalı düşünceleri geniş kitlelere yayıyorlardı ve onların yüzünden, sönme noktasına gelen Jön Türk ateşi yeniden alevleniyordu.

Abdülhamit, Mizancı Murat'a uyguladığı taktiği, örgütün bu yeni gözdelerine de uyguladı, Padişah'ın vaatleriyle gözleri kamaşan Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti, 1899 yılında geri dönmeye ikna oldular. Tecrübeli Padişah II. Abdülhamit, bu defa samimi olduğunu gösterebilmek için, gerçekten bazı mahkumları serbest bıraktı, Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti'yi Viyana ve Roma'daki Osmanlı elçiliklerinde görevlendirdi, böylece Jön Türk hareketi bir kere daha çökertilmiş oldu.

Her şey padişahın istediği gibi devam ederken, birdenbire hiç kimsenin beklemediği bir olay meydana geldi:

1899 yılı Aralık ayında, padişahın üvey kardeşi ve enistesi, Damat Mahmut Celalettin Paşa, iki oğluyla birlikte Fransa'ya kaçtı. Fransa'ya ulaştığında ayağının tozuyla Padişah'ı suçlayıp, Ahmet Rıza'yı övmesi, Jön Türk hareketinin yeniden canlanmasına neden olacaktı.

Bu sırada örgüt içinde yeniden liderlik yarışı başladı. Mah-

Levent Şahverdi Arşivi

mut Celalettin Paşa'nın oğullarından Prens Sabahattin, Jön Türk hareketinin başına geçmek istiyordu. Üstelik rakibi Ahmet Rıza'ya göre bazı önemli avantajları da vardı: Babasının saraya mensup olması, para sıkıntısının olmaması gibi nedenlerin etkisiyle yavaş yavaş çevresi kalabalıklaşmaya başladı. Aslında bu seferki liderlik kavgası kişisel olmaktan çok, siyasi ve ideolojikti: Ahmet Rıza, merkeziyetçiliğe dayanan Müslüman-Osmanlı milliyetçiliğini savunuyordu. Her türlü yabancı müdahalesine karşıydı. Avrupa'nın Osmanlı'yı sömürmeye çalıştığını düşünüyordu. Buna karşılık Prens Sabahattin, Edmond Demoilins'ten etkilenmişti. İlerlemenin ön koşulu olarak şahsi teşebbüse geniş bir hareket alanı bırakan, etkisi sınırlı adem-i merkeziyetçi bir hükümetten yanaydı. Dahası, Osmanlı İmparatorluğu'nu kalkındıracak, gelişmeyi hızlandıracak, yabancı müdahalesine sıcak bakıyordu. Prens Sabahattin bir liberaldi.

Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin arasındaki gizli çekişme, Prens Sabahattin'in çağrısı üzerine 1902 yılı Şubat ayında yapılan **Birinci Osmanlı Liberalleri Kongresi**'nde su yüzüne çıkacaktı. Bu kongrenin en önemli özelliği, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün milletlerin temsil edilmesiydi.

1902 kongresi Jön Türkleri ikiye böldü: Ahmet Rıza grubu, örgütün rolünü, Meşrutiyet'i ilan etmek ve Abdülhamit'i devirmekle sınırlandırmak isterken, Prens Sabahattin grubu, reformu gerçekleştirmek için gerekirse Ermenilerle birlikte hareket edilmesi, Abdülhamit rejimine karşı şiddet kullanılması gerektiğini savunuyordu. Hatta Prens Sabahattin ve kardeşi, Abdülhamit'i devirmek için bir darbe hazırlığına bile başlamışlardı; fakat bu düşüncelerini uygulama fırsatı bulamadılar. Prens Sabahattin, 1902 kongresinden sonra Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdu, böylece Jön Türk hareketi resmen ikiye bölünmüş oldu.

1907 yılında Jön Türkler ikinci kongrelerini düzenlediler. Bu sefer Ahmet Rıza da Meşrutiyet'in ilanı ve Padişah'ın indirilmesi için kuvvet kullanılmasına razı oldu. Aslında inatçı Ahmet

Levent Şahverdi Arşivi

Rıza'nın fikirleri değişmiş değildi, değişen şartlardı ve Jön Türklerin artık elini çabuk tutmaları gerekiyordu.

1905-1907 yılları arasında içerde İttihatçılar yeniden güçlenmeye başladılar. Padişah karşı kuvvet kullanmayı düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi Makedonya'daki 3. Orduydu.

Cemiyetin en hızlı büyüdüğü şehir Selanik'ti. Selanik, imparatorluğun en özgür şehri olsa da, Abdülhamit'in jurnalcilerine dikkat etmek gerektiğinden, cemiyet çalışmalarını gizli yürütüyordu.

Selanik, öteden beri gizli cemiyetlerin kurulduğu bir yerdi. Çok eskiden burada Aziz Paul'un ardından Hıristiyan olanlar, Roma İmparatoru Neron'un zulmünden kaçmak için gizli gizli örgütlenmişlerdi. Bunlara **Farmason** denilirdi. İttihat Terakki Cemiyeti'nin kurucuları da bu Farmasonların tekniklerinden ve hatta binalarından yararlanmışlardı. Giriş törenin ritüelleri mason localarının gizli ritüellerine benziyordu. Giriş töreni görülmemiş bir gizlilik içinde yapılıyordu. Cemiyete girmeyi kabul eden kişi, gözleri bağlanarak, adresi bilinmeyen bir yere götürülüyor, orada dikdörtgen bir masada oturan pelerinli ve siyah maskeli üç kişinin huzuruna çıkartılıyor, cemiyetin ilkelerine uyacağına -ki bu ilkeler arsında cemiyetin verdiği ölüm cezalarını yerine getirmek de vardı- ülkeyi kurtarmak için gerektiğinde canını bile vereceğine ve her ne koşulda olursa olsun sır vermeyeceğine, hem Kur'an hem de kılıç üstüne yemin ettiriliyordu. Zamanla yemin törenlerinde Kur'an'ın yerini tabanca alacaktı; çünkü cemiyet üyelerinin çoğu pozitivist ya da materyalist felsefeye doğru kayıyordu.

Mustafa Kemal İttihat ve Terakki'ye Katılır Mı?

Ali Fuat Selanik'teyken, Mustafa Kemal'in Suriye'de kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti üyelerinin de İttihat ve Terakki'ye katıldıklarını gördü.

Bir gün Ömer Naci, "*Fuat, ben Mustafa Kemal'in de İttihat*

Levent Şahverdi Arşivi

Terakki'ye katılacağına inanıyorum. Sence Mustafa Kemal Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin dağılmasına tepki duyup İttihat ve Terakki dışında kalabilir mi? Ne düşünüyorsun?" diye sordu.

Ali Fuat, bir eli çenesinde, biraz düşünceli fakat kendinden emin şöyle dedi:

"*Zannedersem önce biraz kızıp sinirlenecektir!... Fakat daha sonra o da İttihat ve Terakki'ye katılacaktır; çünkü senin de bildiğin gibi Mustafa Kemal kişisel hırs peşinde koşan biri değildir!... Onun tüm amacı, vatanın kurtulması, hürriyetin ilanı ve istibdadın yıkılmasıdır. Ha!... 'Vatan ve Hürriyet' ha 'İttihat ve Terakki'! Önemli olan güçlü bir siyasi örgüt olsun, samimi ve vatansever insanlardan oluşsun!*"

Ali Fuat konuşurken Ömer Naci başıyla onu onaylıyordu: "*Fuat!*" dedi. "*Ben Mustafa'yı bilirim! Bak, hele şu Suriye'den bir dönsün, mutlaka İttihat ve Terakki'ye katılacaktır. Böylelikle İttihat Terakki çok daha güçlü bir örgüt haline gelecektir!...*"

Eski Bir Gönül Yarası

"Hayatı Kaçırmamak Lazım..."

Bir akşam Ali Fuat'la arkadaşı Tevfik Selanik, topçu kışlasından çıkmış eve dönüyorlardı. İkisinin de üzerinde parlak düğmeli şık subay üniformaları ve bellerinde beyaz kınları içinde uzun ince kılıçlar vardı. Atları üzerinde yavaşça sarsılarak ve konuşarak ilerliyorlardı. Söz dönüp dolaşıp Mustafa Kemal'in çocukluk hayatına geldi.

Dar sokaklı Türk mahallesine gelmeden önce Kule Kapı Mahallesi'nden geçerken, Tevfik göz ucuyla çevreye şöyle bir bakındıktan sonra, bıyık altından gülmeye başladı. Ali Fuat, Tevfik'in okul yıllarındaki hınzırlıklarını hatırlamış olacak ki o da tebessüm etti. Ali Fuat, "*Ne oldu?*" diye sormaya kalmadan Tevfik, aşk acısı çekenlerin yüzlerindeki o umutsuz ifadeyle, "*Eski bir gönül yarası!*" diyerek, tüm yüzünü kaplayan kocaman bir tebessümle, her şeyi taa başından anlatmaya başladı:

"*Mustafa'yla birlikte Selanik Askeri Rüştiye'sine giderken*

Levent Şahverdi Arşivi

çok güzel bir kıza âşık olduk! Rumeli kızlarına benzemiyordu! Upuzun saçları, beyaz bir yüzü vardı... "

Yanlarından geçen bir arabanın gürültülü tekerlek tıkırtıları ve nal sesleri uzaklaştıktan sonra, Tevfik devam etti:

"*Kız, şu ilerdeki Kulekapı Mahallesi'nde oturuyordu!... Bizim için o bir uğur perisiydi... Akşamüstleri okuldan çıktıktan sonra mutlaka onun penceresi altından geçerdik... Eğer onu pencerede görürsek, işlerimizin uğurlu gideceğine inanırdık!...*"

İlerledikleri sokağı göstererek, "*Buradan koşarak geçerdik... O, balkonun altına önce ulaşabilmek için yarışırdık... Bizimkisi tamamen platonik bir aşktı...*"

Bu sırada Ali Fuat, Tevfik'in sözünü keserek, "*Kız gerçekten güzel miydi?*" diye sordu. Tevfik, "*Kız güzel miydi, yoksa bize mi öyle gelirdi, bilmiyorum? Ama Mustafa Kemal, kızın çok güzel olduğuna inanırdı,*" dedi.

Hava soğumuş, rüzgâr şiddetini arttırmıştı. Yol kenarındaki ağaçlardan dökülen yapraklar etrafta uçuşuyordu. Yoldan gelip geçen insanların görünüşü, imparatorluğun değişimini yansıtıyordu: Kadınların üzerindeki siyah çarşafların yerini rengârenk elbiseler ve şeffaf başörtüleri, kaçamak bakışların yerini de kısmen özgür ve rahat davranışlar almıştı; tüm bunlar yaklaşmakta olan hürriyetin ilk işaretleriydi.

İki arkadaş ayrılacakları kavşağa gelmişlerdi. Koyu sohbetin tadı başkaydı. Kavşakta durup biraz daha at üstünde konuşmaya devam ettiler. Tevfik, biraz huysuzlaşan atının boynunu okşayarak yatıştırdıktan sonra, "*Hikâyenin sonunu öğrenmek istersen, atlarımızı bizim mahalleye doğru sürelim!*" dedi.

Ali Fuat, hafif birkaç topuk darbesiyle atının karnına dokundu, Tevfik de onu takip etti.

Kızın evinin önünden geçerken Tevfik'le Ali Fuat, balkona ve pencereye doğru baktılar; ama ortada kimsecikler yoktu... Tevfik gülerek, "*Artık çok geç Fuat!*" dedi ve cumbalı evin kafesli penceresine bakarak, "*Her şeyin bir zamanı var... Yıllar önce şimdiki aklım olsaydı onunla konuşur, ana âşık olduğumu*

Levent Şahverdi Arşivi

söylerdim!... Hayatı kaçırmamak lazım Fuat!... Hayat bir kaçtımı yakalamak mümkün olmuyor!..." diye konuştu.

İki arkadaş, Tevfik'in evinin önünde durup vedalaşarak ayrıldılar.

Talat Bey'in Evindeki Gizli Toplantı

İhtilal Yapmak ve Abdülhamit'i Devirmek...

Ali Fuat, yirmi otuz at boyu yol almıştı ki hemen önündeki evlerden birinin balkonunda düzgün yüzlü, orta boylu ve yapılı birinin oturduğunu gördü. Balkonun altına doğru iyice yaklaştığında, uzaktan çok sıradan biri gibi görünen o adamın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lideri Talat Bey olduğunu fark etti. Elinde, Balkan tarzı küçük süslü bir çakı vardı; hemen yanındaki bir tahta parçasına rasgele çizikler atıyor ve düşünceli görünüyordu. Ali Fuat'ı görünce oturduğu yerden ağırca ayağa kalkıp elindeki çakıyı katlayarak cebine koydu ve balkonun pervazlarına dayanarak aşağıya doğru eğilip davetkâr bir sesle, "*Fuat Bey, buyurmaz mısınız?*" dedi. Bu sırada Balkan rüzgârı, siyah saçlarını dağıtıyordu. Ali Fuat, biraz kararsızca da olsa daveti kabul edip atından indi ve atını arkasından gelen seyisiyle birlikte kışlaya gönderdi. Bu sırada Talat Bey aşağıya inip kapıyı açarak Ali Fuat'ı içeriye buyur etti. Tokalaşarak sarılıp öpüştükten sonra, önde Ali Fuat, arkada Talat Bey yavaş adımlarla üst kata çıktılar.

Odada yerde boydan boya bir kilim, köşede tıkış tıkış doldurulmuş bir kitaplık, odanın tam ortasında üzerinde gri bir örtüyle kaplı yuvarlak büyük bir masa ve etrafında ahşap sandalyeler vardı. Masanın etrafındaki sandalyelerin fazlalığı, bu evde çok sayıda kişinin katıldığı toplantılar yapıldığına işaretti. Talat Bey, Ali Fuat'a, "*İsterseniz balkona geçelim... Hava çok güzel!... Üşürsek içeri geçeriz, ne dersiniz?*" diye sordu. Ali Fuat, "*Memnuniyetle!*" diye karşılık verince balkona doğru yöneldiler...

Ev tenha bir sokaktaydı. Balkonun önündeki yoldan nadiren birkaç yaya ve birkaç araba geçiyordu. Her yer yemyeşil ağaç-

Levent Şahverdi Arşivi

larla kaplıydı. Sürekli kuş sesleri insanın ruhunu rahatlatan cinstendi. Uşak, kahveleri uzatırken Talat Bey, "*Bu akşam burada olmanız iyi oldu... Birazdan -aralarında sizin de tanıdığınız- çok sayıda güvenilir ve yakın dostum burada olacak!...*" dedi. Ali Fuat, elindeki fincanı ağzına götürüp küçük bir yudum almıştı, kahve daha boğazındayken, "*Buna çok memnun oldum... Ben tesadüfün iyisi buna derim!...*" diye sevinçle cevap verdi!

Hava kararmaya başlamıştı. Balkonun önündeki yolda, çevredeki ağaçların karanlık gölgeleri, gün boyu gelip geçenlerin ayak izleri üzerinde oynaşıyor; gece kuşlarının ilk ötüşleri evin en kuytu köşelerinde yankılanıyordu.

Derken sık sık kapı çalınıyor, içlerinde Ali Fuat'ın eski ve yeni tanıdıklarının da bulunduğu davetliler birer ikişer içeri giriyordu... Davetlilerin hepsi geldiğinde mütevazı bir Osmanlı sofrasında hep birlikte akşam yemeği yendi. Yemekte başlayan konuşmalar gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam etti. İki gaz lambasının puslu ışığı altında o gece önemli bazı kararlar alındı. En çok tartışılan, anayasanın yeniden yürürlüğe konulması için Sultan Hamit'i zorlayacak önlemlerin nasıl alınacağıydı:

Anayasa konusunda ilk sözü, Selanik Mıntıkası Kurmay Başkanı Kolağası Hafız Hakkı aldı. Yaşlı bir öğretmen edasıyla konuşmaya başladı: "*Sultan Abdülhamit!*" dedi. Bu sırada alt dudağını ısırıyordu! O, Abdülhamit'in "Kızıl Sultan" olduğuna inananlardandı. Derin bir nefes aldıktan sonra şunları söyledi:"*Efendiler, Sultan Abdülhamit 93 Anayasası, Kanun-i Esasi'yi hangi koşullar altında hazırlatıp ilan etti! Önce isterseniz bunu kısaca bir hatırlayalım. Bu şekilde Abdülhamit'e yeniden anayasayı nasıl ilan ettirebileceğimizi daha iyi tartışabiliriz*!" Biraz nefeslenirken gözleriyle masadakileri taradıktan sonra o kendine has tonlamalarla konuşmasını şöyle sürdürdü:

"*Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği tarihlerde şu anda burada bulananlardan birçoğu çok genç, hatta çocuk yaştaydı. Ben de o günlerde yirmi yaşlarında gencecik bir delikanlıydım. İmparatorluk kelimenin tam anlamıyla köşeye sıkışmıştı. Rusya diplomatik oyunlarla Devlet-i Aliyi her geçen gün içinden çıkılmaz*

Levent Şahverdi Arşivi

bir batağa sürüklüyordu. Bağıra bağıra gelen Rus tehlikesine rağmen imparatorluğu yönetenler üstlerine ölü toprağı serpilmişçesine sessiz ve kaygısız görünüyorlardı. Bu gafletin nedeni, değişen siyasi dengeleri takip edememekti. Payitaht'ta oturan zat ve devletten nemalanan sözüm ona siyaset adamları hâlâ 1853-1856 Kırım Harbi'nin etkisinden kurtulamamışlardı. Bilindiği gibi, Kırım Harbi'nde Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa Osmanlı'ya yardıma koşmuşlar, -tabii ki kendi çıkarları o günlerde bunu gerektiriyordu- ve savaş sonrasında imzalanan Paris Antlaşması'nda güya Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti altına almışlardı. Devleti yönettiğini iddia edenler yirmi yılda pek çok şeyin değiştiğini maalesef göremediler. Onlar, Rusya eğer Osmanlı'ya saldıracak olursa İngiltere ve Fransa'nın verdikleri sözü tutup bir kere daha Osmanlı'ya yardıma koşacaklarını bekliyorlardı."

Sözlerine alaycı bir gülümsemeyle devam etti:

"*Bugün bile nasıl böyle bir gaflet içinde olabildiklerini aklım almıyor. Üstelik o günlerde Jön Türkler çıkardıkları gazetelerde ve dergilerde İngiltere'nin ve Fransa'nın, artık Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ettiğini, Avrupa'da Türk düşmanlığının yeniden hortladığını, İngiliz gazetelerinde her gün Türklerle ilgili küçültücü yazıların kaleme alındığını yazıyorlardı. Avrupa'da bir Türk düşmanlığı vardı. Avrupa'daki Türk düşmanlığının pek çok nedeni olmakla birlikte en önemli neden Osmanlının 1854'den beri aldığı borçları bir türlü ödeyememesiydi. Ödenmeyen borçlar, Türk düşmanlığını körüklemişti. Hepsi bir yana, sanayileşen Avrupa devletlerinin hammadde gereksinimini karşılamak için Osmanlıyı parçalama planları yaptıkları kahve sohbetlerinde bile konuşulur olmuştu...*"

Dudaklarında öfkeli bir tebessüm vardı, önünde duran su bardağını ağzına götürüp arka arkaya birkaç yudum aldıktan sonra yutkunurken, "*İşte Abdülhamit böyle bir ortamda Osmanlı tahtına oturdu...*" diyerek, oturduğu yerde biraz sağa sola kayıp, hafifçe doğrularak şöyle devam etti:

"*Sultan Abdülhamit tahta çıktığında iki ay önce Sırbistan ve*

Levent Şahverdi Arşivi

Karadağ'la başlayan savaş devam ediyordu. Basın yoluyla olup bitenlerden haberdar olan Osmanlı kamuoyunda büyük bir heyecan vardı. Devletin başındakiler Osmanlının saldırgan taraf olmadığını belirterek Avrupa'dan siyasi destek talep ediyorlardı. Bölgede nüfuz mücadelesi yapan Avusturya ve Rusya daha 8 Temmuz 1876'da aralarında Reichstad Antlaşması'nı imzalamışlardı. Müdahale için aç kurtlar gibi harbin sonunu bekleyen devletler Osmanlı Devleti'nin galip gelmesi halinde savaş öncesindeki durumu devam ettireceklerdi. Osmanlı Devleti yenilirse Sırbistan, Karadağ ve Avusturya Bosna-Hersek'i paylaşacak, Rusya, Basarabya ve Batum'u alacaktı. Osmanlı Devleti'nin çok ağır bir yenilgiye uğraması halinde ise tek ve büyük bir Slav devleti kurulmaması şartıyla, Arnavutluk, Bulgaristan ve Doğu Rumeli üç küçük devlet olacaktı. Kısacası birleri Osmanlı Devleti'ni her koşulda parçalamayı kafasına koymuştu. Savaşı Osmanlı kazandı. Fakat plan gereği bu sefer devreye İngiltere ve Fransa girdi. Bilhassa İngiltere Sırbistan ile Karadağ'a yeni imtiyazlar ve Bosna Hersek'e muhtariyet istedi. İngiltere'nin bu tavrı, Sırbistan'ı cesaretlendirdi; fakat Osmanlı orduları bir kere daha Sırpları yenilgiye uğrattı. Bu gelişme üzerine bu sefer Rusya devreye girerek Osmanlı'yı tehdit etmeye başladı. Rusya'nın güneye yayılması İngiltere'yi telaşlandırdığı için, İngilizler Osmanlıyı İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlemeye zorladılar. Neticede, Rusya, Avusturya, Fransa ve Almanya, İstanbul Konferansı'na katılmayı kabul ettiler. 11 Aralık 1876'da kendi aralarında görüşmelere başlayan devletler Osmanlı Devleti'ne zorla kabul ettirecekleri maddeler üzerinde anlaştılar."

Bu sırada Talat Bey, cam kenarında ayakta duruyordu, elinde bir sigara vardı ve başı şeffaf bir duman bulutu arasında kalmıştı, eliyle bu bulutu yırtarak masaya doğru yaklaşıp sandalyesine oturdu.

Hakkı Bey, daha yüksek bir ses tonuyla ve imalı vurgularla sözlerini sürdürdü:

"Sultan Abdülhamit, İstanbul Konferansı'nı işlevsiz bırakabilmek için konferansın yapıldığı gün Avrupalıların reform

Levent Şahverdi Arşivi

isteklerinin özünü taşıyan Meşruti idareyi ilan etmeye karar verdi. Çalışmalar konferanssın başlangıcına yetiştirildi ve nihayet 23 Aralık 1876'da konferans görüşmeleri başladığında Kanun-i Esasi top sesleri arasında ilan edildi. Top sesleri, duyulduğunda konferansa katılan Osmanlı delegeleri artık Meşrutiyet'in ilan edildiğini, tüm reformların teker teker yerine getirileceğini ileri sürerek, söz konusu konferansın gereksiz olduğunu belirterek konferanstan ayrıldılar; fakat Osmanlı delegelerinin iştirak etmediği görüşmelerde yabancı temsilciler, Balkanlara muhtariyet getirecek şartlarda ısrar ettiler!..." Biraz nefeslendikten sonra şöyle dedi: "*Kıymetli arkadaşlarım! Tüm bu tarihi gerçekler bize Sultan Abdülhamit'in hürriyete, anayasaya, halk iradesine önem verdiği için değil, mecbur olduğu için, zor durumda kaldığı için ve Avrupa'yı memnun etmek için anayasayı ilan ettiğini göstermektedir. Nitekim bir yıl sonra 93 Harbi'ni bahane ederek anayasayı ve meclisi feshetmiş ve 30 yıldır imparatorluğu tek başına idare etmiştir. Abdülhamit bir müstebittir!...*"

Bu sırada Mithat Şükrü Bey söze karıştı: "*Abdülhamit müstebit olmasına müstebittir; ama aynı zamanda taktikçi bir siyaset adamıdır!... Şartlar zorlarsa ve iyice mecbur kalırsa, pekâlâ yeniden anayasayı ilan edip Meşrutiyet'i yürürlüğe koyabilir... Tahtını kaybetmektense meclisi açmayı yeğleyecektir!...*" dedi. Bıyık altından gülüyordu, yüzünde, uğruna yıllarca mücadele edilen sevgiliye bir türlü kavuşamamanın verdiği acıyla yoğrulmuş bir gülümseme vardı!

"*Az önce Hakkı Bey 30 yıl önceki siyasi koşulları ve 30 yıl önceki Abdülhamit'i bize teferruatıyla anlattı. Gerçi, Hakkı Bey koşulların değiştiğinden bahsetti, fakat beyler, eğer dikkat edecek olursanız bugünkü siyasi koşullarla o gün ki siyasi koşullar arasında şaşırtıcı benzerlikler olduğunu göreceksiniz... O gün de gayrimüslim unsurlar isyan halindeydi, bugün de... O gün de Avrupa devletleri reform istiyordu, bugün de... Eğer o gün Abdülhamit anayasayı ilan ettiyse bugün hayda hayda ilan eder! Bugün koşullar daha zor! Ayrıca bugün Abdülhamit'in üzerinde baskı kurabilecek bir unsur var: Biz varız, İttihat ve Terakki Ce-*

Levent Şahverdi Arşivi

miyeti var! Beyler, hatırlayın o günleri; eğer Jön Türkler Padişah'ı zorlamasalardı, Abdülhamit Meşrutiyet'i ilan eder miydi? 30 yıl öncesine göre bugün biz çok daha güçlü, *çok daha örgütlüyüz... Mücadelemizi her geçen gün daha da arttırmalıyız... Gerekirse vuruşur çıkarız!... İnanın bana hürriyet zamanı yakındır!..."*

Mithat Şükrü'nün sözlerini Talat Bey kesti! Başka birinin sözlerinde kendi düşüncelerini gören insanların duyduğu gizli bir hazla ve etkileyici bir ses tonuyla, *"Yani, demek istiyorsunuz ki şartlar ihtilal için uygundur... Yapılması gereken şey Abdülhamit'i anayasayı ilan etmeye zorlamak, mecbur etmektir! Öyle mi?"* diye sordu.

Mithat Şükrü başıyla da destekleyerek, *"Aynen öyle Talat Bey!"* dedi.

Talat Bey birden ayağa kalkıp aralık duran pencereye doğru yürürdü. Dışarıda gelen serin hava, ay ışığı altında oynaşan gece kuşları, baykuş ve çekirge sesleriyle birlikte pencereden odaya sızıyordu... Talat Bey, ellerini arkasında birleştirerek konuşmaya başladı:

"Haklısın Mithat! Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmeye mecbur etmedikçe bu istibdadın yıkılması mümkün değil! Cemiyetimizin ilk amacı, bir yolunu bulup Abdülhamit'e yeniden Meşrutiyet'i ilan ettirmektir! Bunun için Sultan'ı mecbur etmek gerekiyorsa bu işi yapacak olan da biziz!." Mithat'ın yüzüne bakarak ve sağ elini sıkı bir yumruk haline getirerek, *"Evet, gerekirse bu uğurda vuruşuruz, yarıp çıkarız!..."* diye bağırdı.

Talat Bey'in bu sözleri, uzun bir süredir masanın başında sessiz ve sakince oturan ve ara sıra önündeki kâğıtları karıştıran Manastır Erkânı Harbiyesi'nden Enver'i harekete geçirdi. Enver, son derece yakışıklı, oldukça kararlı ve çok hırslı genç bir subaydı. Sakin ve yumuşak bir sesle, *"Bunu yapmak çok zor değil!..."* dedi. Gayet rahat ve inandırıcı bir biçimde şöyle devam etti: *"Makedonya'da durum kontrolümüz altındadır. Selanik'te, Manastır'da, hatta İstanbul'da cemiyetimize üye çok sayıda asker ve genç subay vardır ve her geçen gün cemiyetimize yeni katılımlar olmaktadır. Kişisel inancım, bir yıl içinde cemiye-*

Levent Şahverdi Arşivi

timizin askeri kanadı önemli bir güç haline gelecektir. Ve bu güç Abdülhamit'i Meşrutiyet'in ilanına zorlayacaktır..."

Biraz durup bakışlarını önündeki kâğıtların üzerine indirdikten bir süre sonra dudaklarından herkesi şaşırtan şu sözler döküldü: "*Gerekirse burada, Selanik'te Meşrutiyet'i önce biz ilan ederiz!..."*

Talat Bey, "*Evet, gerekirse Meşrutiyet'i biz ilan edeceğiz! Bunun için güçlü olmak zorundayız. Siyasi bakımdan olduğu kadar, belki daha fazla askeri bakımdan güçlü olmak zorundayız... Bence, Abdülhamit'i güçlü olduğumuza inandırmak için ses getirecek bazı eylemler yapmalıyız!...*" diyerek Enver'i destekledi.

Enver Bey, alacağı cevabı önceden tahmin eden bir yüz ifadesiyle Talat Bey'e "*Nasıl eylemlerden söz ediyorsunuz? Bir misal verir misiniz?*"diye sordu.

Talat Bey, önemli şeyler söyleyeceği zaman yaptığı gibi yine ayağa kalkıp ellerini masaya koyarak biraz öne doğru eğildi ve fısıldarcasına: "*Misal, Abdülhamit'in İttihatçı avlamak için Selanik'e gönderdiği jurnalcileri ve saray yalakası Paşaları ortadan kaldırmak!...*"dedi. Kalkık kaşları, hafif kısık gözleri ve söylediklerinden daha fazlasını anlatan bakışları risk ve tehlike yüklüydü! Talat Bey'in fısıldarcasına söylediği bu sözler, masadakilerin şaşkınlıklarını örten maskeleri yırtmış, olanca şiddetiyle yüzlere çarpmıştı!

Bu sırada iri cüssesiyle, siyah, kalın ve yay gibi gergin kaşlarıyla konuşmaları dinleyen Niş'li Faik söz aldı. Uzun bir süredir sözün dönüp dolaşıp bu noktaya gelmesini beklemişti. Ağzından köpükler saçan bir aslan gibi kükreyerek, "*İhtilal vuruşarak olur!... Kanla olur! İhtilal konuşarak, alttan alarak olmaz!... İhtilal korkak işi değildir!... İhtilalin bedeli vardır!... Bu bedel, tahmin ettiğimizden daha ağır olabilir!... Mademki hepimiz davamız uğruna ölmeyi göze alıyoruz, o zaman başka kaybedecek neyimiz olabilir ki?*" dedi.

Gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibiydi.

Nişli Faik'in bu sözlerini duyan Ali Fuat, Mustafa Kemal'i ve onun ihtilal konusundaki görüşlerini hatırladı: "*Bunlar ihtilal*

Levent Şahverdi Arşivi

uğruna ölmekten söz ediyor, oysa Mustafa Kemal, 'Mühim olan ölmek değil, ölmeden idealleri gerçekleştirebilmektir' diyor! " diye içinden geçirerek şöyle düşündü:

"*İttihatçıların tüm amacı iyi kötü bir ihtilal yapmakken, Mustafa Kemal'in amacı ihtilalden sonra da bir şeyler yapmaktır! Bu İttihatçılar heyecanlı, samimi ve vatansever insanlar; ama çok aceleci ve tecrübesiz görünüyorlar! Bir de ihtilal sonrasını pek düşünmüyorlar... İnşallah, Mustafa Kemal bir an önce gelir de bu ihtilal ateşiyle yanıp tutuşan insanları gerçek ve doğru hedeflere yönlendirir!...*"

Niş'li Faik'in, eli silahlı komitacı mantığının bir ürünü olan, öfke ve kızgınlık kokan sözlerine İsmail Canbulat aynı sertlikte cevap verdi. Kararlı bir şekilde masadakilerin gözlerine bakarak ve ellerini iki yana açarak yüksek bir sesle "*Faik Efendi!*" dedi. Sesi kızgınlık ve alayla örtülüydü: "*Bu işler öyle kolay işler değil!. Ha dedinmi olacak işler değil... Alalım silahları dağa çıkalım! Alalım silahları vuruşalım! Olacak şey mi Allah'ını seversen? Kiminle vuruşuyorsun, nasıl vuruşuyorsun? Öyle kolay mı? Şu özgür dediğimiz Selanik bile jurnalci kaynarken, imparatorluk avuçlarımızdan kayarken, tabirimi maruz görün ama külhanbeyi ayaklarıyla ihtilal yapmakta neyin nesi? Bu gece üzülerek şunu gördüm ki sadece Faik Bey değil, Talat ve Enver Beyler de önce silah, önce barut diyorlar! Yanlış anlamayın, şu an gecenin bu ilerlemiş saatinde burada bulunanların hiçbirinin samimiyetinden kuşkum yok; fakat ben diyorum ki daha temkinli, daha planlı ve daha sistemli hareket etmeliyiz!. İhtilal! 'Hadi ihtilal yapalım!' demekle olmaz.. İhtilalin bir fikri hazırlık safhası olur. Halk ihtilale hazırlanır. Halkın en azından bir kısmını yanınıza almadan ihtilal yapmak mümkün değildir. Bana sorarsanız öncelikle yapmamız gereken, halkı kendi yanımıza çekmek için neler yapabileceğimizi tartışmaktır. Bakın Fransız ihtilaline; eğer ihtilal yapmak isteyen burjuvalar, işçileri ve köylüleri, yani halkı kendi yanlarına almasalardı, acaba başarıya ulaşabilirler miydi? Gerçekçi olmalıyız! Sultan Abdülhamit'in tüm müstebitliğine rağmen halk arasında yabana atılmayacak bir saygınlığının ol-*

Levent Şahverdi Arşivi

duğunu biliyoruz... Tabii halkın Abdülhamit'e bağlılığını sadece Abdülhamit'in kişisel özelliklerine bağlamak da doğru değil. Bu bağlılığın ana nedenlerinden biri halkın Halifelik makamına duyduğu saygıdır. Yani bu bağlılığın geleneksel ve dini gerekçeleri vardır. Bana kalırsa, bu gerekçeleri ortadan kaldırmak, halkın Padişah'a bağlılığını sarsabilir..." Önündeki kristal bardağı ağzına götürüp birkaç yudum suyla boğazını ıslattıktan sonra su boğazından kayarken, yanındaki siyah deri çantadan birkaç dergi çıkardı; dergilerden birini çabukça açıp, daha önce işaretlediği yerlerden birini buldu ve eliyle bastırarak sayfayı düzelttikten sonra masadakilerin meraklı ve düşünceli bakışları arasında, "*Abdülhamit'i gözden düşürmek!*" dedi. Biraz düşünüp yutkunduktan sonra sözlerine şöyle devam eti:

"*Onu evliya zannedenlere bunun böyle olmadığını ispatlamak zorundayız! En azından zannedildiği kadar dindar biri olmadığını halka fısıldamalı, tabiri caizse bu konuda dedikodular yaymalıyız! Nitekim bunu yapan aydınlarımız var! Bakın Osmanlı Mecmuası'nda Dr. Abdullah Cevdet neler yazmış?*" Bakışlarını, önünde açık duran dergiye indirerek şu satırları okudu:

"*Sultan Hamit dinsizdir!... Çünkü din-i mübeyyin-i İslam'ın ahkâm-ı Mübeccelsinden olan 'veşavirhum fi'l emr' ferman-ı ilahiyesiyle müeyyed bulunan hükm-ü bülend-i furkan-ı istihtaf etdi. Meclis-i Meşveret-i dağıttı. Sultan Hamit kafirdir!... Zira fetvayı şerife ile müeyyed olduğu üzere asrımız Padişahlarına adil demek küfür iken (ilm-ü hal) Abdülhamid kendisine adil sıfatını verdiriyor. Velinimet-i alemiyanım diyerek sıfat-ı kutsiye-i ilahiyeye iştirak etmek gibi, küfr-ü azimi de irtikab ediyor. Buhara-yı şerif-i şerh-i muvafık-ı ihkak ve küt-ü diniyeyi tahrif ettiriyor...*"

Okumayı bitirdiğinde başını hafif kaldırarak, "*Dr. Cevdet bu yazıyı 1898'de kaleme almış!*" dedi ve derginin sayfalarını çevirmeye devam etti; daha önceden işaretlediği yerlerden birinde durup tezini kanıtlamak isteyen bir bilim adamı edasıyla, "*Dr. Cevdet Abdülhamit'i gözden düşürmek için dini meşruiyetten yararlanma konusunda en ileri giden Osmanlı aydınlarından*

Levent Şahverdi Arşivi

biridir; fakat o yalnız değildir. Ahmet Rıza da tıpkı Dr. Cevdet gibi yazılar kaleme alıyor ve Abdülhamit'in dinsiz olduğunu ileri sürüyor... Bu aydınlarımız, bu tür neşriyata bugün de devam ediyorlar!" diyerek, bakışlarını yeniden önündeki derginin sayfalarına indirip parmağıyla işaret ederek, "*Bakın işte 15 Sefer 1316 (15 Temmuz 1898) tarihli Osmanlı Mecmuası... Dr. Cevdet, bu sayıda "Abdülhamit'in Peygambere İsyanı!" başlıklı bir yazı yazmış. Yazıda, Abdülhamit'in Kur'an'dan bazı ayetleri sildirdiğini ileri sürmüş! Dr. Cevdet, daha radikal yazılarına kendi çıkardığı İçtihat Mecmuası'nda yer veriyor!. Dr. Cevdet, yazılarında ayrıca meclis, anayasa gibi kavramların İslam dinine aykırı kavramlar olmadığını; bilakis İslam'ın özüne uygun olduğunu kanıtlamaya çalışıyor!... Bunun için Hz. Muhammed döneminden, dört halife döneminden örnekler veriyor!...*"

Bu sırada önündeki dergiyi kapatıp kenara koydu ve onun hemen altındaki dergiyi açtı; biraz karıştırdıktan sonra önceden işaretlediği yeri buldu: "*Bakın! Doktor bir yazısında bu meclis konusunda neler demiş?*" diyerek söz konusu yazıyı okumaya başladı:

"*... Demek oluyor ki bizim dahi yapmak istediğimiz, Meclis-i Mebusan bundan bin üç yüz sene evvel Medine-i Münevvere'de Hazret-i Faruk tarafından küşad olunmuş bir şeydir ki hadis-i şerif-i mentuk-i münifince sebeb-i hidayet ve aynı şeriatımızdır...*"

Gördüğünüz gibi Dr. Cevdet, meclisi Batı'daki benzerlerinden almak yerine İslam trihinden almanın, ya da en azından bunu söylemenin daha doğru olacağını söylüyor. "*Dr. Cevdet yazının devamında, Abdülhamit'i 1876 anayasasını yürürlükten kaldırıp, meclisi kapattığı için İslam dininin hükümlerine karşı gelmekle suçluyor. ..*"

"*Ben bu aydınlarımızın görüşlerine büyük ehemmiyet verenlerdenim! Dr Cevdet olsun, Ahmet Rıza olsun, bu aydınların pek çoğunun materyalist ya da pozitivist olduklarını biliyoruz! Tanrı'ya inanmadıkları da aşikâr! Ama onlar, belki de bizim farkına varamadığımız bir gerçeği yıllar önce fark ettiler! En*

Levent Şahverdi Arşivi

azından belirli bir süre -bana soracak olursanız ihtilali gerçekleştirinceye kadar- İslami meşruiyetten yararlanmak gerektiğini gördüler!. Özellikle eğitimsiz, geleneksel kültüre sonuna kadar bağlı halk kitlelerini başka türlü harekete geçirmek olanaksız olduğundan bu yöntemi tercih etmektedirler. Osmanlı toplumunda hepiniz de takdir edersiniz ki meşruiyet bugün de doğrudan dine bağlıdır. Dolayısıyla Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza ve Baha Tevfik gibi Jön Türk aydınları ilerici görüşlerini geniş halk kitlelerine kabul ettirebilmek için İslam'dan yararlanmak gerektiğini kolayca görebilmişler ve İslam'dan bir meşruiyet aracı olarak yararlanmışlar ve yararlanmaktadırlar... Bence de ihtilalin fikri hazırlık aşamasında İslami meşruiyetten yararlanmalıyız! Abdülhamit'in zannedildiği kadar dindar olmadığını halka aşılamalıyız! Buna mecburuz!"

Konuşmasını bitirdiğinde masadakilerin dudaklarından sarkan sözler görülebiliyordu; kimi öfkeli, kimi düşünceli, kimi de sabırsızdı!

Manastır'lı Akil söz aldı: "*Evet, Abdülhamit'in halkımızın zannettiği kadar dindar, olmadığını her kese söylemeli... Yıllardır, acımasız istibdat düzenini, siyaseten katillerini, korkunç cinayetlerini meşrulaştırmak için dinden yararlanmadı mı? O kadar insanı zindanlarda çürüttü, astırdı, kestirdi, tüm bu günahları şeyhülislam fetvalarıyla din gereğiymiş gibi göstermedi mi? Dindar halkımız, Sultandır, Halifedir, İslam'ın direğidir diye ses çıkarmadı, çıkarmaz! Beyler! O zatın bir melek, bir evliya olmadığını halka duyurmalı! İçki içmiyor mu? İçiyor!. Kadına kıza düşkün mü? Düşkün! Kahve sohbetlerinde bile, şehvani heveslerinden, körpe kızlara düşkün olduğundan bahsediyor insanlar! Yüzlerce senedir padişahlar, din dediler, şeriat dediler, hilafet dediler, şeyhülislam fetvası dediler halkı ezdiler!... Zulümlerini, cinayetlerini ve günahlarını dine batırıp halkı aldattılar! Yüce İslam dinini de perişan ettiler! Yüce dinimizi saltanat hırslarına alet ettiler! Artık hesap verme zamanı gelmedi mi?*"

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

O gece, ertesi gece, bir sonraki gece...

İttihat Terakki mensupları, Talat Bey'in Selanik'in arka sokaklarındaki gözlerden ırak evinde sabahlara kadar konuşup, tartıştılar...

Günlerce, gecelerce, anayasa, meclis, hürriyet, toplumsal aydınlanma, kadınların durumu, hurafelerle savaş, bilimsel anlayışın yerleştirilmesi, milli ekonominin güçlendirilmesi gibi daha pek çok konu masaya yatırılıp hararetle tartışıldı...

Paris mi Selanik mi?

Ali Fuat, gün geçtikçe cemiyetle olan bağlarının sıkılaştığını ve ihtilal ateşinin tüm bedenini sardığını hissediyordu. Artık o ilk gecelerdeki sessiz ve kaygılı Ali Fuat'ın yerini Mustafa Kemal'in düşünceleriyle yoğrulmuş diri ve uyanık bir Ali Fuat almıştı! Tartışmaların en hararetli sahnelerinde Ali Fuat'ı görmek mümkündü! Bir düşünceyi yürekten savunurken boynundaki damarların şiştiği, yüzünün kızardığı, gözlerinin parladığı ve sesinin titrediği olurdu! Bazen tüm çabasına rağmen sıkışıp bocalıyor ve işte o zaman mavi gözlü arkadaşını arardı!

Ali Fuat, Talat Bey'in evindeki gece toplantılarında İttihat ve Terakki'nin içinde çok farklı görüşler ve anlaşmazlıklar olduğuna tanık oldu.

Hemen her gece, en fazla tartışılan konulardan biri, İttihat Terakki Cemiyeti'nin Paris'teki şubesiyle olan anlaşmazlıklardı.

Talat Bey, Enver Bey ve Selanik'teki pek çok İttihatçıya göre anlaşmazlığın nedeni, Paris'teki İttihatçıların Makedonya'yı bilmemelerinden kaynaklanıyordu. Paris merkezi ise, işlerin acele ve sistemsiz yürütüldüğünden yakınıyordu.

Ali Fuat'a göre Paris'tekiler bazı kaygılarında haklı olsalar da, imparatorluk içinde çeşitli bölgelerde, değerli kurmay subaylar ve becerikli kaza kaymakamlarının çalışmalarıyla Rumeli'nin her tarafında ve bilhassa 3. Ordu çevresinde örgütlenme tamamlanmıştı.

Bir gece, Paris'le Makedonya arasındaki anlaşmazlığa son

Levent Şahverdi Arşivi

verebilmek için önemli bir karar alındı. Alınan karara göre, Rumeli'deki durumu bizzat yerinde görmesi için Paris şubesi tarafından görevlendirilecek birinin gizlice Selanik'e gönderilmesi istenecekti. O gece ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezinin Paris'te mi, yoksa Selanik'te mi olmasının daha uygun olacağı konusu tartışıldı. Bu konuda çok şey söylendi ve bu konuya son noktayı Talat Bey koydu: "*Yüksek merkezin Selanik'te bulunmasında türlü yararlar vardır!*" diyerek bu yararları bir bir sıraladı. Pek çok İttihatçı da onu destekleyen şeyler söyledi.

O gece Ali Fuat da söz aldı: "*Eğer bir devrim olacaksa, bunu yönetenlerin mutlaka ülke içinde bulunmaları gerekir,*" dedi.

Bu konudaki son karar, Paris'ten gelecek yanıta göre verilecekti.

Hürriyet ateşiyle yananlar, bir ihtilal gecesini daha geride bırakmışlardı!

Sabah kuşlarının gece ayazıyla bilenmiş gagalarından çıkan tiz ses, ilk horoz ötüşleriyle karıştığında ve güneş Selanik'in yaslandığı dağların ardından kendini gösterdiğinde İttihatçılar birer ikişer evlerine dönüyordu.

Lider Kim?

Ali Fuat o gece Rahmi Bey'le birlikte eve döndü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir üyesi olmasına rağmen, cevap bulamadığı çok sayıda soru vardı. Mustafa Kemal'in görüşleriyle İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinin görüşleri yankılanıyordu kafasında... En çok da İttihatçı liderlerin, ihtilal sonrası için ciddi hazırlıklarının olmamasına şaşırıyordu.

Keskin sabah ayazında cumbalı evlerin henüz aydınlanmamış ön cephelerine çöken gecenin hüznü yavaş yavaş dağılırken, iki dava arkadaşı Selanik'in dar sokaklarından birinde yorgun bedenlerini sürükleyerek ilerliyordu. Balkan tarzı, ince uzun minarelerden yükselen ezan sesleri Selanik'i çevreleyen yaşlı surların duvarlarında yankılanırken Ali Fuat, Rahmi Bey'e, "*Lider kim?*" diye sordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Rahmi Bey, biraz önce yaktığı sigaranın ateşiyle ısınmaya çalışırken, önce biraz durakladı, sonra sigarasından derin bir nefes alıp dumanı ağzından burnundan salıverirken, "*Lider yok!*" dedi ve bilge bir tavırla, "*Ama sen de anlıyorsun ki Talat inisiyatifi kendi elinde tutmak istiyor!*" diye de ekledi. Başı önünde, dudakları arasındaki sigarayı içine çekerken konuşmaya devam etti:

"*Haa!... Yeri gelmişken şu Paris'ten gelecek olan meçhul yetkili kişinin kim olduğunu bilmende yarar var! Söz konusu kişi, önde gelen Jön Türklerden, gözü pek ve gerçek bir komitacı olan Dr. Nazım'dır. En az Talat kadar ihtiraslıdır. Liderlik için onun da adı geçiyor!*" dedi.

Ali Fuat, "*Ben bu ismi Ömer Naci'den duymuştum; fakat kendisini tanımam!*" diye karşılık verdi.

* * *

Ali Fuat, ancak sabah horozlarının son ötüşleriyle birlikte yatağına girebildi. Birkaç saat kestirecek, daha sonra kışlasına dönecekti; fakat bir türlü gözüne uyku girmiyordu; düşünüyordu:

Talat Bey zeki, çalışkan, soğukkanlı, hırslı ve sağduyulu biri, en önemlisi de dürüst ve vatansever; fakat bütün bu özellikler lider olabilmek için yeterli mi? Enver Bey ise, çok hırslı ve aceleci, ayakları da pek yere basmıyor, vatanseverliğinden kuşkum yok ama bir gün eğer cemiyetin liderliğini ele geçirecek olursa neler olur orasını bilemem! Diyelim ki ihtilal gerçekleşti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ihtilal sonrasında neler yapacak? Neden İttihatçılar asıl sorunları çözmek yerine fazlaca ayrıntılara takılıp kalmışlar? Paris şubesiyle olan görüş ayrılıkları giderilebilecek mi? Kafasındaki bu tür sorulara günlerdir yanıt bulamamıştı. Cemiyeti her an dağılacakmış gibi görüyordu.

Uyuyamayacağını anlayınca yatağında doğrulup bir sigara yaktı. Kendi kendine, "*Ah!*" dedi: "*Mustafa Kemal Selanik'e bir*

Levent Şahverdi Arşivi

gelse, eski arkadaşlarını şöyle bir derlese toplasa, işte o zaman her şey daha kolay olur!"

Birkaç saat sonra yatağından çıkmış, üniformalarını giyiyordu. Dışarıda gün çoktan başlamıştı. Genç subay Ali Fuat, yaklaşık yarım saat sonra kışlasına gitmek için evden çıkıp sabah hareketliliğine karışarak gözden kayboldu.

Bir İmparatorluğun Değişimi

Yıl 1907: Hürriyete Bir Kala...

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 Tanzimat Fermanı'ndan 1876 Kanun-i Esasi'ye kadar geçen dönemde, "kararsız" ve "kırılgan" bir modernleşme, bir değişim süreci yaşanmıştı. Bu kararsız ve kırılgan modernleşme hareketinin ilk temsilcileri bazı padişahlar ve devlet adamlarıydı.

Osmanlıda değişim sancılarının ilk hissedilmeye başlandığı dönem 17. yüzyılın sonlarıydı. Osmanlı ileri gelenleri askeri mağlubiyetlerin korkunç acılarını dindirmek amacıyla ilk yeniliklere başlamışlar; fakat yapılan yenilikler sürekli kan kaybeden yaşlı imparatorluğu iyileştirmeye yetmemişti!

18. yüzyılın başlarına gelindiğinde alınan yenilgiler bir toplumsal tramvaya yol açmıştı. İmparatorlukta, geleneksel değerlere sonuna kadar bağlı olanlara göre, "Frenk mukallitliği, ahlak çöküntüsü, toplumsal yozlaşma, zevk ve sefa dönemi!"; değişimden yana olanlara göre ise, "Garplılaşma, hayatın nimetlerinden yararlanma!" diye adlandırılan bir dönem yaşandı. Sonraları Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış nedenleri arasında gösterilecek olan bu sancılı dönemin adı Lale Devri'ydi (1718-1730).

Lale Devri aslında yalnızca sınırsız arzuların ölçüsüzce tatmin edildiği bir şehvet çağı değildi! Lale Devri, aynı zamanda kendini dev aynasında gören bir toplumun yüzyıllardır bastırılmış duygularının uzun süren bir yıkım ve savaş döneminin ardından aniden patlak vermesiydi. Lale Devri, bir toplumun, yenilgilerini ve acılarını zevk ve eğlenceyle bastırmayı denediği "travmatik" bir dönemdi. Bu tıpkı her şeyini kaybetmiş, yıkık ve bitkin bir

Levent Şahverdi Arşivi

insanın tüm sıkıntılarını unutup biraz olsun rahatlayabilmek için sarhoş olmak istemesi gibi bir şeydi; bu, topluma bilinçsizce uygulanan bir şok tedavisiydi; fakat bu şok, imparatorluğu yüz yıllardır çepeçevre saran kalıpları parçalamıştı! Matbaanın, çiçek aşısının, doğu ve batı klasiklerinin, ilk imalâthanelerin Osmanlıya girişinin bu döneme rastlaması tesadüf değildi! Bu ilk değişim dönemi kısa sürdü. Zevk ve eğlenceyle harmanlanmış radikal değişim, bazı kesimlerin tepkisini çekti. Patrona Halil İsyanı patlak verdiğinde ve isyancılar at meydanında toplanıp, *"Şeriat isteriz, gavur Padişah istemeyiz!,.. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kellesini isteriz!..."* diye bağırmaya başladıklarında imparatorluk adeta kısa süren bir düşten uyandı!

19. yüzyılın başlarında ince ruhlu, alafranga müzikten hoşlanan bestekâr Padişah III. Selim yine at meydanında "istemezük!" sesleriyle noktalanacak olan Nizamı Cedid dönemini başlattı!

Onu, üzerinde ceket ve gömlek, bacağında setre pantolon, elinde zarif bir bastonla resmini yaptıran II. Mahmut izledi! Mahmut, tam bir reformistti. Yeniliklerine başlamadan önce muhtemel engelleri ortadan kaldırdı: Önce devlet otoritesini zaafa düşüren güçlere son verdi: Ayanlarla ittifak kurup isyankâr Yeniçerileri ortadan kaldırdı. Ardından eğitimden, kültüre, siyasetten, toplumsal ilişkilere kadar pek çok alanda yenilik yaptı. Onun bazı yenilikleri, imparatorluğun son dönemlerine damgasını vuracak olan yeni bir neslin yetişmesine yol açtı. Açtığı okullardan mezun olanlar ve Avrupa'ya gönderdiği öğrencilerden eğitimini tamamlayıp yurda dönenler, mehteran bölüğünün iki ileri bir geri yürüyüşünü andıran Osmanlı modernleşmesine hayli ivme kazandırdılar. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nda kendilerini "aydın" olarak tanımlayan ve geleneksel toplumu değiştirmeyi amaçlayan bir kesim ortaya çıkmıştı. Sonraları adından çok söz ettirecek olan bu kesime Yeni Osmanlılar, onların takipçilerine de Jön Türkler denilecekti.

Bu sırada yorgun imparatorluk siyasi ömrünü uzatabilmek için peşi sıra hamleler yapıyordu: Yüz yıl öncesine kadar yalnız

Levent Şahverdi Arşivi

başına çevresindeki tüm düşmanlarla boğuşacak güçteydi; fakat artık o eski günler geride kalmıştı; şimdi ayakta durabilmek için desteğe ihtiyacı vardı. Artık o eski gururu da yoktu; kendisine uzanacak eski bir düşman elini bile bir dost sıcaklığı ile sıkmaya hazırdı! En çok da bir zamanlar ezeli düşman olarak gördüğü Batı'ya ihtiyaç duyuyordu ve aslında Batı'nın ne istediğini de çok iyi biliyordu...

68 Yıl Önce

Yıl 1839'du!... O yıl, yaşlı imparatorluk çok çetin sorunlarla karşı karşıyaydı: Bir taraftan aç bir kurt gibi avının üstüne atlamak için fırsat bekleyen Rusya, diğer taraftan Mısır Valisi ihtiraslı Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından tehdit ediliyordu.

İşte bu şartlar altındaki Osmanlıda bir sabah, Gülhane Meydanı'nda Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın gür sesi işitildi! Paşa'nın elinde "Tanzimat Fermanı" adlı bir hattı hümayun vardı. Tüm Osmanlı tebaasına sesleniyordu: "*Sultan Abdülmecit Han Buyururlar ki!...*" diye söze başladı!

Fesli, sarıklı, peçeli, külahlı, cüppeli, ceketli, entarili, yazmalı; Müslüman, Hıristiyan, Türk, Rum, Yahudi, Kürt; köylü, esnaf, tüccar, zanaatkâr her kılıktan, her milletten ve her meslekten insan, endişeli gözlerle sarayın tüm şatafatını yansıtan süslü ve zengin kıyafetiyle adeta bir padişah kadar ihtişamlı adamın ağzından dökülen sözleri dinliyordu şaşkınlıkla...

Sadrazam Reşit Paşa, "*herkes kanun önünde eşittir, herkesten gelirine göre vergi alınacaktır, mahkeme kararı olmadan kimse tutuklanmayacaktır. Herkesin canı, malı, namusu devlet tarafından korunacaktır...*" diyordu!

Fermanın okunması bittiğinde meydanda savaş hazırlığı yapan yeniçeri uğultusuna benzer bir uğultu başladı! Herkes, olup biteni anlamaya çalışıyor; kanundan, adaletten, eşitlikten bahseden bu fermana kendince bir anlam yüklüyordu.

O sırada kalabalık arasındaki bir Fransız gezgin, çevresinde birikenlere bu fermanı yorumluyor; bunun bir tür Magna Charta, olduğunu söylüyordu! İyi de Manga Carta neydi? Osmanlı

Levent Şahverdi Arşivi

Padişahı'nın bundan sonra "kanun üstünlüğünü" kabul ettiğini, bunu yaparken aslında kendi yetkilerini kendisinin sınırladığını belirtiyordu.

Bu sırada, başında eskimiş vişneçürüğü bir fes bulunan, ütüsüz setre pantolonlu bir memur söze karıştı: "*Yani şimdi Padişahımız her istediğini yapamayacak mı demek istiyorsunuz? Yani şimdi Padişahımız da mı kanuna göre hareket edecek? Fe suphanallah!*" diye birbirine bağlı iki soru sordu. Fransız gezgin, sağ eliyle çenesinin altındaki bir tutam sakalı sıvazlayarak, kendinden emin bir şekilde, "*Evet, monşer, aynen öyle, bundan sonra Padişahınız da yasalara uygun hareket edeceğine söz verdi! Ayrıca herkesin de yasalar önünde eşit olacağını duyurdu!*" Az önce soru soran kişi bir kere daha söze karışarak, "*Yani Müslümanlarla gayrimüslimler arasında hiçbir fark kalamayacak mı demek istiyorsunuz?..*" dedi.

"*Bunu ben demiyorum, Padişahınız diyor!*"

"*Ama bu hem şeriata, hem de Osmanlı düzenine aykırı!...*"

"*Osmanlı düzeni mi? Artık o eski düzen yıkıldı! Bugün sizin için yeni bir düzen başladı!...*"

Fransız'ın yüzünde alaycı bir gülümseme vardı!... Osmanlı memuruysa şaşkındı! Osmanlı İmparatorluğu'nda derinden derine bir değişimin yaşandığını biliyordu; ama bu kadarına da hazır değildi. Kendi kendine, "*Allah sonumuzu hayır ede!...*" diyerek başı önde oradan ayrılıp kalabalığa karıştı.

O gün Gülhane'de yeni bir dönem başladı; etkileri yaklaşık yüz yıl devam edecek olan bu döneme tarihçiler Tanzimat Dönemi adını verdiler. Tanzimat Dönemi, 20. yüzyılın başlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün tamamlayacağı bir modernleşme sürecinin başlangıcıydı.

Bir Selaniklinin Anlattıkları

"Hukuk, Basın, Mizah, Kadın, Eğitim ve Futbol"

Evet hikâye böyle başladı. Aradan bir hayli zaman geçti. Şimdi yıl 1907 ve imparatorluk öylesine değişti ki! Ama bu da

Levent Şahverdi Arşivi

yetmez; hürriyete ihtiyaç var, meclise ihtiyaç var ve daha özgür bir anayasaya ihtiyaç var.

Şu yaşlı imparatorlukta artık çok sayıda günlük gazete çıkıyor ve bu gazeteler bir şekilde taşraya kadar ulaşıyor; gerçi zaman zaman basına sansür uygulandığından gazete sayfalarında yer yer boşluklar göze çarpsa da, buna da şükür! Artık dünyadan haberimiz var; bilimden, yeni buluşlardan, siyasetten ve günlük olaylardan bihaber değiliz. Hele bir, şu istibdat rejimi yıkılsın, hürriyet ilan edilsin, işte o zaman değmeyin keyfime!... Yasaklı oldukları için Cenevre'de, Paris'te ve Londra'da yayımlanan yüze yakın gazete ve mecmua var; hürriyet ilan edilince onlar da içeride yayımlanmaya başlayınca kim bilir nasıl aydınlanacağız? Kim bilir daha neler öğreneceğiz şu koca dünya hakkında?

Gazete, mecmua dedim de aklıma geldi, babam anlatmıştı: Yıl 1831, anlayacağınız daha Tanzimat bile ilan edilmemiş... Hani şu yenilikçi padişah II. Mahmut var ya, işte onun isteğiyle Osmanlı'nın ilk resmi gazetesi Takvim-i Vakai çıkmaya başlamış. Başlangıçta okuyucuları sivil Osmanlı memurları, elçiler ve iş adamlarıyla sınırlıymış; ama zamanla halkın da dikkatini çekmiş... Babam, geceden "ertesi günün gazetesinde acaba hangi haberler var" diye merak eder, sabahı iple çekermiş, sabah gazeteyi eline alıp okumaya başladığında ayrı bir heyecan yaşar, gizliden gizliye bir gurur duyar, içini çocuksu bir sevinç kaplarmış; hatta laf aramızda, bazen çaktırmadan gazeteyi koklarmış!

Birkaç yıl sonra -hafızam beni yanıltmıyorsa- 1840 yılında Mr. Churchill adında yabancı biri tarafından Osmanlının ilk özel gazetesi Ceride-i Havadis çıkarılmaya başlanmış. Başlangıçta Ceride, reklam hizmeti için el ilanı olarak dağıtılmış. O günlerde babam, el ilanı şeklindeki o ilk Ceride-i Havadis gazetelerinden birini saklamış; geçenlerde evdeki eski eşyalarını gözden geçirirken rastlamıştı, bana da gösterdi: Sarı, küçük kurumuş bir kâğıt parçası; o günlerde satılan bazı ürünlerin basit reklamlarıyla dolu...

Ceride-i Havadis, 1853-56 Kırım Harbi sırasında, Kırım'dan gönderilen telgrafları yayınlamaya başladığında daha fazla ilgi

Levent Şahverdi Arşivi

çekmiş. Daha sonra özellikle dış haberler başlığı altında okuyucularına Yeni dünya, Hindistan, modern seyahat yöntemleri, paleontoloji ve sigorta gibi konularda zengin bilgiler vermiş. Gazetede ayrıca parlamenter sistem ve insan aklı üzerine de yazılar yer alıyormuş.

1860'ta Ceride-i Havadis'e rakip olarak, Şinasi ve Agâh Efendi, Tercüman-ı Ahval gazetesini yayımlamaya başlamışlar. Gazetede daha çok Avrupai kurumların yararları anlatılıyormuş. Bu sırada yayına başlayan Tasvir-i Efkâr gazetesi ise kültürel ve bilimsel konuların tartışıldığı bir gazete olarak tanınmış. Yine babamdan dinlemiştim: Şinasi, tabii hukuk nazariyelerinin Avrupai içeriğini vurgulamak için Tasvir-i Efkâr'da ilk tefrika olarak, Vattel'in Droit des Gens'ini (Uluslararası Hukuk) yayımlamış.

Zaman nasıl da çabuk geçti; göz açıp kapayıncaya kadar 1907 yılına geldik. Bugün Selanik'te, İstanbul'da ve İzmir'de yerli ve yabancı çok sayıda gazete çıkıyor, hangisinden bahsedeyim bilemiyorum! Saray'a yakın olanlardan mı? Gizli gizli ihtilal çağrısı yapanlardan mı? Suya sabuna dokunmamaya özen gösterenlerden mi? Bilemiyorum doğrusu! Ha, unutmadan, bir de bugünlerde Babıali'de bir telaş var; Cağaloğlu'nda gazetelerin merkezlerinde cesaretle harmanlanmış bir tedirginlik göze çarpıyor. Saray, özellikle son iki yılda gazete merkezlerine göz açtırmıyor; her gün bir yetkili, gazete merkezlerini dolaşarak ertesi gün çıkacak yazıları kontrol ediyor. Özellikle hacı-hoca takımını kızdıran yazılar yazan, dini zayıf Hüseyin Cahit mimlenmiş durumda; inanın bana şu mürteci takımı bir fırsatını bulsa Hüseyin Cahit ve onun gibi düşünenleri bir kaşık suda boğar! Her ne ise... Osmanlı tebaası daha çok yabancı gazeteleri okuyor. Payitaht'ta gazeteler bir iki Mecidiye fiyatına bile alıcı buluyor. Okur sayısı her geçen gün daha da artıyor. Allah'a çok şükür, kadınlarımız da okumaya başladı.

Okuyan kadınlardan bahsetmişken, aklıma Halime geldi. "Halime de kim?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim. İsterseniz Halime'nin hikâyesini en başından anlatayım:

Halime, Anadolu'da şimdi ismini hatırlayamadığım bir

Levent Şahverdi Arşivi

köyde dedesi tarafından büyütülmüş, on dört yaşında örtünene kadar, kuzeni Murat'la birlikte İngilizce, Fransızca, Almanca ve Batı edebiyatı öğrenmiş. Bu günlerde zengin Osmanlı kadınları özellikle edebiyat ve şiir eğitimi alıyorlar, bazıları da okuma öğreniyor; ama aşk mektubu yazmasınlar diye yazma öğretilmiyor. Her ne ise... Halime on sekiz yaşına gelince Murat'la nişanlanmış. Murat, üç yıl boyunca Paris, Viyana ve İngiltere'de hem diplomatik görevler yapıp hem de eğitimini tamamlarken Halime de Murat'ın gönderdiği kitaplardan Batı edebiyatını incelemiş. Halime her gün Paris'te, Londra'da, Viyana'da ve Berlin'de çıkan gazetelerden ve mecmualardan birer tane ediniyormuş. Halime'nin ailesi de zenginmiş. Uzatmayalım, kıssadan hisse, bu olay bize bazı Osmanlı kadınlarının okuduklarını ve dünyadaki gelişmeleri takip ettiklerini gösteriyor. Ancak şunu da üzülerek ifade etmeliyim ki bu tür okuyan kadınların sayısı parmakla gösterilecek kadar az! Çoğu da zaten saraylı...

Bugünlerde, kahvehanelerde gazetelerin yüksek sesle okunduğunu söylemeyi unutuyordum az daha... Alt ve orta sınıfların toplanıp sohbet ettikleri kahvehanelerde, okuma yazama bilenler, okuma yazma bilmeyenlere, matbuat sansürünün izin verdiği ölçüde gazetelerde çıkan günlük haberleri okuyorlar. Meraklıları için söylüyorum, böyle kahvehaneler özellikle Galata Köprüsü'nde var.

Gazeteler en çok da büyük şehirlerde ilgi görüyor; Selanik ve İstanbul'da gazeteler elden ele dolaşıyor, atıldıkları yerden alınıp okunuyor, taşraya gönderiliyor ve duvarlara yapıştırılıyor. Osmanlı gazete ve mecmualarını okuyanlar çeşit çeşit; erkek kadın, zengin fakir, yaşlı genç... Herkes bir şekilde gazete okuyor.

Benim ilgimi mecmualar çekiyor. Mecmualar çok farklı içeriklere sahip, içerikleri okurların arzu ve isteklerini yansıtıyor biraz da... Okurlar artık kendilerinden saklanan şeyleri öğrenmek istiyorlar ve de öğreniyorlar; dahası bilgi, eğitim ve aydınlanma talep ediyorlar; bazen de eğlence istiyorlar. Mecmualar okurun bu isteğine de cevap vermeye başladı bu günlerde...

Mesela mizah mecmuaları çıkıyor ve bu mecmualarda değ-

Levent Şahverdi Arşivi

şik gülmeceler, karikatürler yayınlanıyor. Halk bu karikatürlerde kendini ve yöneticilerini komik şekillerde görüp basıyor kahkahayı!... Çoğu kez de güldürürken düşündürüyor bu karikatürler!

Bazı mecmualar da ödüllü bilmeceler yayımlıyor. Bu bilmeceleri doğru çözenlere mecmua tarafından çok çeşitli mükâfatlar veriliyor. Gazete ve mecmualar daha çok son sayfalarında yer veriyorlar bilmecelere... Bilmeceyi çözenler cevapla birlikte gazetede verilen kuponu gönderiyorlar. Cevaplar ve kazanan isimler sonraki sayıda ilan ediliyor. Ödüller de bir bilgi yarışmasına uygun; kitap, abonelik, hatta pullu kartpostallar... Bazı bilmeceler göze hitap ediyor. Okurlar bu bilmeceleri çözerken hem bilgi ve kültürlerini artırıyor, hem de eğleniyor. Okurların, bilmecelerin doğru çözümlerini öğrenebilmek için sonraki sayıyı almak zorunda kaldığını bilen gazete ve mecmualar, bilmecelere ayrı bir önem veriyor. En önemlisi de bu bilmeceleri doğru çözüp, gazetede ya da mecmuada yayımlanan kuponu kesip yollayanların isimleri, semtleri ve meslekleri yayınlanıyor, böylece okurun bilgisi matbuat tarafından mükâfatlandırılmış oluyor. Yine de bu bilmece yarışmalarına katılan okurların sayısı sınırlı. Pek çok okur, gazete ve mecmualardaki bilmece kuponlarını kesmeye üşeniyor. Bu kuponlar üzerinde sadece mecmuanın ismi ve sayısı yer alıyor, son derece de basit hazırlanmış. Resimli Kitap Mecmuası'nın süslü bilmece kuponları hariç tabii... Resimli Kitap'taki bilmece kuponu ikiye bölünmüş durumda, yarışmacı her iki bölüme de adını ve adresini yazıyor, daha büyükçe olanı katılım formu, küçük olanı ise ödül kazanıldığında kullanılacak makbuz. Bu mecmua ayrıca okuyucusunu şöyle uyarıyor:

"*Bilmece hallinin kuraya dahil olabilmesi için yirmi gün zarfında gönderilmesi ve bilmece hallerinin Dersaadet'te Resimli Kitap idarehanesinde Kenan Bey namına gönderilmesi iktiza eder. Hal varakalarına, bu nüshamıza merbut bilmece kuponu rabtolunmadığı halde kuraya dahil edilmez.*"

"*Doğru cevap verenler namına çekilecek kurada birinciye hanımlara mahsus mineli bir saat, ikinciye yazlık zarif bir şem-*

Levent Şahverdi Arşivi

siye, üçüncüye mükemmel bir pergel takımı ihda (hediye) edilecektir. Dördüncüden yirminciye kadar hususi fotoğrafçımız Kenan Bey'in fotoğraf kartları, yirmi birinciden ellinciye kadar üç kartpostal ihda edilecektir."

Resmili Kitap'ın ödüllerine dikkat ettiniz mi? Daha çok kadınlara mahsus ödüller koymuşlar. Anlaşılan, kadın okuyucuları çekmek istiyorlar. Ha, bir de şu meşhur Kenan Bey'in, sadece bilmece çözümlerinin gönderildiği mecmua temsilcisi olmadığını, aynı zamanda ödül olarak verilen fotoğrafları çeken bir fotoğrafçı olduğunu anladınız sanırım? Kenan Bey, bir taşla iki kuş vurmaya çalışmıyor mu, ne dersiniz?

Size şimdi, Resimli Kitap Mecmuası'nın geçen sayıdaki bilmecesini doğru çözerek çekilen kurada kazan birkaç okuyucunun ismini okumak istiyorum. İşte kazanlar listesi: Birinci Selanik'ten Asım Paşazade Rauf Bey, ikinci Beyoğlu Alman Mektebi'nin müdavimlerinden Kemal Bey, Yaver Bey'in oğlu. Üçüncü Gedik Paşa'dan Hatice İclal Hanım... Fotoğraf kartları kazananlar arasındaysa öğrenciler, memurlar, askerler, iki tüccar ve bir de Yeni Asır gazetesinin hususi muhabiri var. Yirmi birinciden ellinciye kadar kartpostal kazananlar arasında erkek isimlerin ardından üç kadın ismi geliyor: Kanlıca'dan muallime A. Naciye, Üsküdar'dan Doğancı Miralay Arif Bey'in kızı Saadet, yine Üsküdar'dan Mirahor Ziya Bey'in kızı Hatice Hanım...

Ben bu bilmecelere hiç kafa yormadım; ama bana soracak olursanız eğer bir gün ihtilal olacaksa Osmanlı matbuatının bu ihtilaldeki payı büyük olacaktır.

Osmanlı'da bugün çeşit çeşit mecmua yayınlanıyor. Yirmi otuz yıl önce, gelecekte bir gün şu Osmanlı İmparatorluğu'nda mizah ve kadın mecmuaları çıkacak deselerdi, kim inanırdı Allah aşkına? Osmanlı Türkleri, 1727 yılına kadar matbaayı bile tanımıyordu. Üstelik matbaa geldikten sonra da onu pek fazla kullanamadılar doğrusu. Yanılmıyorsam, İbrahim Müteferrika'nın kurduğu o ilk matbaada bir sözlük basılmış, uzun bir süre de dini kitap basımı yasaklanmış galiba! O günleri yaşayan bir Osmanlı bugünleri görseydi, kim bilir nasıl şaşırırdı? Bugün matbaa da

Levent Şahverdi Arşivi

dini kitaplar da basılıyor, dinsizlik propagandası yapan kitaplar da! Hatta kadın mecmuaları bile basılıyor. Ha, bu anlattıklarıma bakıp Osmanlı'da Rönesans yaşandığını falan da zannetmeyin, bunları fazla abartmayın... İyi, hoş; ama tüm bunlar da yeterli değil! Abdülhamit'in sansürü tüm şiddetiyle devam ediyor. Hele bir ihtilal olsun, sansür tamamen ortadan kalksın da o zaman görün siz daha ne mecmualar ne gazeteler çıkacak şu Memalik-i Osmaniye'de...

Doğrusunu isterseniz, babamı ne kadar methetsem, ne kadar takdir etsem az! İnanın bana çok kültürlü bir adam. Babam diye demiyorum, gerçekten de kendini çok iyi yetiştirmiş. Osmanlıda çıkan ne kadar gazete, ne kadar mecmua varsa hepsinin bir örneğini mutlaka saklamış. Geçenlerde – hani şu eski eşyaların bulunduğu dolabı karıştırırken- bana bir mecmua gösterip şöyle dedi: "Meşrutiyet ilan edilince bu gibi yayınların sayısı her geçen gün artacak, toplumumuz tıpkı ecnebi toplumlar gibi aydınlanacak".

Benim en fazla ilgimi çeken kadın mecmuaları. Şu Osmanlıda yüzyıllardır en çok onlar dışlandı, en çok onlar ezildi, en çok onlar horlandı. Bir de biz utanmadan, "Cennet anaların ayağı altındadır" der dururuz. Hepsi boş laf! Analarımıza, hanımlarımıza, kızlarımıza hep ikinci sınıf insan muamelesi yapan biz değil miyiz? En çok da kadınlarımızın muasırlaşmalarını, erkeklerle eşit haklara kavuşmalarını istiyorum. İnşallah bir gün bu rüyam gerçek olacak.

Osmanlı'da kadın hakları mücadelesinin çok kısa bir geçmişi var. Önceleri Namık Kemal, İbret ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde kadın haklarını savunan makaleler yazmış, onu izleyen Ahmet Mithat, çok kadınla evlenmeyi eleştirmiş. Abdülhak Hamit de "Bir devletin kadınları, o milletin ilerleme derecesinin ölçüsüdür" diye yazmış. Hüseyin Rahmi ise, eserlerinde kadın erkek eşitliğini savunmuş. Kadın konusundaki bu bilinçlenme, zamanla kadın konusunu ele alan mecmuaların çıkmasına yol açmış.

Babamın bana gösterdiği Osmanlı kadın mecmuaları bir

Levent Şahverdi Arşivi

hayli eski tarihliydi; zannedersem bunlar ilk çıkan Osmanlı kadın mecmualarıydı. Bu mecmualar içinde Terakki-i Muhadderat (Müslüman Kadınların İlerlemesi), pek çok bakımdan diğer kadın mecmualarından farklıydı. Terakki-i Muhadderat'ta kadın erkek ilişkileri, evlilik ve kadınların eğitimiyle ilgili sorunlar, oldukça derinlemesine incelenmişti. Bu mecmua ayrıca, toplumu Avrupa, Amerika ve Rusya'da gelişen kadın hareketlerinden haberdar ediyordu. Aklımda yanlış kalmadıysa eğer, ilk yayın tarihi, 1869'du.

Kadın sorunlarıyla ilgilenen başka mecmualar da vardı: Mesela, 1875'de Selanik'te yayımlanan ve çocuklara hitap eden Ayine, İstanbul'da yayımlanan Vakit ve Mürebbie-i Muhadderat bunlardan birkaçıydı.

Bu mecmuaları incelerken, çok şaşırtıcı bir durumla karşılaştım. İster inanın, ister inanmayın; ama "Kadınlar Dünyası" adlı mecmuanın tüm yazı kadrosu kadınlardan müteşekkildi. Mecmuanın sahibi de Ulviye Mevlan adlı bir kadındı. Mecmua daha çok kadın haklarına yer vermişti. İyi hatırlıyorum, "feminist" sözüne de ilk kez bu mecmuada rastladım. Kadınlar Dünyası'nın sararmış sayfalarını karıştırırken beni en çok şaşırtan, bazı kadın yazarların, kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşmaları gerektiğinden bahsetmeleriydi.[8]

Şimdi bana gülümseyerek baktığınızı görür gibiyim; dudaklarınızda alaycı bir tebessüm kırığı var sanki: "İyi de bu aydın kadınlar nasıl yetişti de mecmular çıkarıp yazılar yazıyorlar?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim. Yeri gelmişken hemen bu sorunuza cevap vereyim: Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonlarında kızlar için okullar açıldı. Tüm bu mecmuaları çıkaranlar ve bu mecmualarda yazılar yazanlar, işte bu okullarda okuyan ya da mezun olan pırıl pırıl Müslüman Türk kızlardır. Bilhassa kız öğretmen okulu olan Dar'ül Muallimat'tan mezun olup öğretmenlik yapmaya başlayan yeni bir kuşak ortaya çıktı. İşte

8 Kadınlar Dünyası dergisinde, 1913 yılında Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti üyelerinin Avrupai tarz kıyafetlerle çekilmiş fotoğrafları yayınlanmıştır. Bu fotoğraflar, Osmanlıda yayımlanan ilk Müslüman kadın fotoğraflarıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

bu yeni kuşağın -yani okula giden kadının- çıkardığı ilk kadın mecmuası Şukufezar'dır. 1886'da çıkmaya başlayan Şukufezar Mecmuası'nın imtiyaz sahibi, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın kızı Arife'dir. Yazı kadrosu tamamen kadınlardan oluşan ilk kadın mecmuası da budur.

Osmanlıda kadın hakları mücadelesinin bayraktarlığını yapan erkekler de vardı. Mesela Şemseddin Sami, 1879 yılında Kadınlar adlı bir risale yayımlamış. Ben geçen yıl –yine babamın tavsiyesi üzerine- bu risaleyi bulup okudum. Bence, Sami'nin bu risalesi şu Memalik-i Şahane'de kadın konusuna çok farklı bir boyut kazandıracak kadar ilginç fikirlerle dolu. Aklımda kaldığı kadarıyla Sami risalesinde, Avrupa ve Amerika kadının özgür durumuna değinerek, Müslüman kadının da benzer özgürlüklere kavuşması gerektiğinden bahsediyordu. Ancak Müslüman kadının muasırlaşmasını savunmakla birlikte, Batılı kadınların bozuk ahlak ve kötü adetlerinden de uzak durmak gerektiğini ifade ediyordu. Şemseddin Sami'ye göre Müslüman kadının temel sorunu eğitimdi; kadınlar öncelikle iyi eğitilmeliydi.

Size Osmanlı kadınının değişimini anlatırken şimdi aklıma geldi. Biraz bekleyin, hemen bi koşu gidip içerden bir kalem, kâğıt alıp geleyim. İzninizle... 19. yüzyılın ortalarından, içinde bulunduğumuz şu 1907 yılına kadar Osmanlı'da kadınlarla ilgili bazı önemli yenilikleri şöyle maddeler halinde alt alta sıralamak istiyorum; tabii ki hatırladığım kadarıyla...

Birkaç dakika sonra...

Orada mısınız? Umarım sıkılıp da bir yere ayrılmamışsınızdır! Şu kağıdı katlamama izin verin... Ha! Tamam işte!... Evet, başlıyorum: Bakın, 1880'li yılların ortalarından itibaren kadınlarımız nasıl da değişmiş! Ha, unutmadan şunu baştan söyleyeyim; özellikle en köklü ve ilginç yenilikleri sıralamak istiyorum:

1840'lı yıllarda kadınların şehir yaşamı içinde çalışmasına izin verildi.

1863'te Kız Öğretmen Okulu açıldı.

1869'da Kız Sanayi Mektebi açıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

1869'da basında ilk kez özel kadın eki yayımlandı.

1874'te basında ilk kadın karikatürleri yayımlanmıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında kadınlar göçmenlere fiili yardım yaptı.

1880'lerde ilk kadın yazarlar ortaya çıktı.

1890'larda kız çocuklarının eğitilmesi için Bab-ı Ali Yemen' de faaliyete geçti.

1889'da Sultan Abdülmecit, Alman İmparatoriçesi'ne, 1898'de de Sultan Mehmet Reşat, Bulgar Kraliçesi'ne kolunu vererek sarayda gezdirdi.

1900'de Servet-i Fünun, Sanayi Nefise ismiyle ilk çıplak kadın resimlerini yayınladı.

1904'de P. Loti'nin haremle ilgili romanlarına Türk kadınları büyük tepki gösterdi.

Osmanlı'daki değişimi anlatırken galiba bu kadın konusuna kendimi biraz fazla kaptırdım; bana kalırsa bu kadar yeter! Bu anlattıklarım bile Osmanlı kadınının nasıl yavaş yavaş değiştiğini ya da bazı mütefekkirlerimizin dediği gibi, "muasırlaştığını" anlatmaya yeter de artar bile... Biraz da başka alanlardaki yeniliklerden bahsetmek istiyorum. Biraz önce kadınlardan bahsederken, kadınların eğitiminden, kız çocuklarının eğitilmesi için açılan okullardan söz etmiştim. Hazır eğitime değinmişken, isterseniz Osmanlı'da Tanzimat'tan beri ne gibi yenilikler yapıldı, biraz da ondan bahsedeyim. Biliyorum biraz sıkıldınız, bu arada ben de kendimi bir tarih hocası gibi hissetmeye başladığımı belirtmeliyim.

Eğitim! Bu kelimeyi ne zaman duysam içim burkulur, hüzünlenirim! Bugün yaşadığımız tüm sıkıntıların nedeni, bütün çırpınışlarımızın tek sorumlusu, koskoca imparatorluğun günden güne eriyip yok olmasının baş müsebbibi eğitim eksikliğidir. Şimdi sizi duyar gibiyim: 1727 yılına kadar matbaayı tanımayan bir toplumda eğitim ne arasın? 1800'lere kadar tek eğitim kurumunun, daha çok erkek çocukların gönderildiği sıbyan mektepleri olduğu bir ülkede eğitim ne arasın? Ortaçağ karanlığını yaşayan Avrupa 1500'lerde Rönesans ve Reform'la aydınlanır-

Levent Şahverdi Arşivi

ken, "Göklerin sırlarını öğrenmek caiz değildir!" diyerek rasathanesini yıktıran bir devlette eğitim ne arasın? Evet çok haklısınız. Bizim yakın zamanlara kadar tek yükseköğretim kurumumuz medreselerdi. Üstelik, nerede o Fatih dönemindeki, Kanuni dönemindeki pozitif bilimlerin öğretildiği medreseler! Şimdiki medreselerde sadece sözde dini bilgiler öğretiliyor. Hayır, yanlış söylemedim, bilerek "sözde dini bilgiler" dedim; çünkü bugün medreselerde öğretilenler gerçek dinle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir dizi hurafe ve saçmalık! Genç beyinleri sulandırmaktan başka hiçbir işe yaramayan deli saçmaları!...

Hurafelerden bahsederken aklıma geldi. 1862 yılında Mustafa Behçet Efendi ve kardeşinin yayımladığı "Hazar Esrar", sizin anlayacağınız "Bin Sır" adlı bir kitaptan bahsetmek istiyorum. Allah sizi inandırsın, ben bu kitabı elime alıp biraz karıştırdığımda şaşkınlıktan neredeyse küçük dilimi yutuyordum! Kitap, sözde sırlarla ve ilkel ilaç tarifleriyle doluydu. Aklımda kaldığı kadarıyla bu kitaba göre çiçek hastalığından korunmak için çocuklara –affedersiniz- merkep sütü içirilmeliymiş, suçlu bir kimseye bıldırcın dili yedirilirse sorguda bütün suçlarını itiraf edermiş, karnabahar tohumu dört sene sonra dikilirse bu tohumdan şalgam; şalgam tohumu dört sene sonra dikilirse bu tohumdan karnabahar çıkarmış. Bunlar aklımda kalanlar; kitapta daha ne sırlar vardı, anlatamam!

Bir de herkes tarafından bilinen şeyler var: Mesela, fi tarihinde Osmanlıda coğrafya derslerinde harita göstermenin şeriata uygun olup olmadığı bile tartışılmış. III. Mustafa, Prusya Kralı Frederick'e, Ahmet Resmi Efendi isimli bir elçi göndererek ondan üç müneccim istemiş. 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamaya gelen Osmanlı delegelerine şeyhülislam muska yazmış, bu muskalar Rus delegelerinin geçecekleri yerlere gömülürse, Rus heyetinin ağzının dilinin tutulacağına inanılmış. 1831 yılında İstanbul'da çıkan bir veba salgınında gemilerin karantinaya alınması gündeme geldiğinde, "Karantina denilen şey Frenk âdetidir, buna ehli İslam dininde riayet caiz değildir" şeklinde fetva yayınlanmış. Yakın zamanlara kadar

Levent Şahverdi Arşivi

göklerin bir meleğin omzunda döndüğünü, Dünya'nın öküzün boynuzunda veya balığın sırtında bulunduğunu düşünenler vardı. 1907 yılına geldik; ama üzülerek söylemeliyim ki Osmanlıda hâlâ bu gibi düşüncelere sahip insanlar var!

En çok neye üzülüyorum biliyor musunuz? Şu samimi ve saf halka üzülüyorum! Binbir güçlükle çocuklarını medreseye gönderen tanıdıklarım var; çocukları dinini, diyanetini öğrensin, ilim irfan sahibi olsun istiyorlar; ama nafile! İslam diye, din diye, ilim diye medreselerde biraz önce anlattığım saçmalıkları okutuyorlar. Yobazlık ve bağnazlık almış başını yürümüş. Bana kalırsa, bırakın bilimi, fenni, dini bile şu yobazların eline bırakmamak lazım. Şu bizim İttihatçıların medreseleri ıslah etmek istediklerini, bu konuda bazı projeler geliştirdiklerini duydukça, ne kadar seviniyorum, bilemezsiniz!

Allah razı olsun şu yenilikçi padişahlardan; eğitim konusunda ilk adımları atanlar onlardı. Gözünü sevdiğimin II. Mahmut'u, Osmanlı'daki eğitim yetersizliğini fark edip bu konuda cesurca yenilikler yapan ilk oydu! Sıbyan mekteplerinin üzerine, Rüştiye, İdadi ve Sultani adlı yeni mektepler açarak yeni bir neslin yetişmesini sağladığı için ona çok şey borçluyuz.

Gerçi eğitimdeki ilk yenilikler, Mahmut'tan da önceye dayanıyor. Osmanlıdaki ilk modern mektepler Mühendishanelerdir: Mühendishane-i Berri Hümayun ve Mühendishane-i Bahri Hümayun... Bu mekteplerde pozitif bilimlere ağırlık veriliyor, yabancı dil olarak da Fransızca okutuluyor. Bu askeri mektepler, bugün pek çok mütefekkir ve vatansever subayın yetiştiği Harp Akademileri'nin ilk nüveleridir.

Büyüklerimiz der ki "Yiğidi öldür; ama hakkını da ver!" Ben de bu sözün hatırına bir gerçeği belirtmek istiyorum: Şu müstebit sultan II. Abdülhamit var ya, Osmanlıda en çok yeni mektep açan odur. Ve herhalde kaderin garip bir cilvesidir ki bugün onun tahtını sallayan şu Jön Türklerin ve İttihatçıların neredeyse tamamı o mekteplerden yetişti. Abdülhamit acaba bu mektepleri açarken bir gün bu mekteplerden yetişen gençlerin ona cephe alacaklarını tahmin etmiş miydi? Orasını bilemem ama bu

Levent Şahverdi Arşivi

mekteplerin memleketi değiştiren yeni bir nesil yarattığını kimse inkâr edemez.

Bugün Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Hukuk ve Darülfünun başta olmak üzere, şu yaşlı imparatorlukta çok sayıda yeni usul eğitim, öğretim veren mektep var. Korkmayın, her birinden ayrı ayrı bahsedecek değilim; ama bu mekteplerden yetişen neslin özelliklerini iyi anlatabilmek için size biraz Mekteb-i Tıbbiye'den bahsetmek istiyorum.

Osmanlıda bilimsel tıp eğitimini ilk ele alan padişah II. Mahmut'muş. Babamdan öğrendiğime göre II. Mahmut, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin sağlık hizmetlerini karşılamak üzere yeni bir mektep açılmasına yönelik raporunu onaylamış ve 1827 yılında Vezneciler'de Tophane-i Amire Cerrahhane-i Mamure ismiyle bir askeri tıp mektebi açılmış. Okul, Mekteb-i Tıbbiye ismini, 1836'da almış. Birkaç yıl sonra, galiba 1838'de Viyana'dan Prof. Bernard getirilerek mektebe yeni bir düzen verilmiş. Bu düzenlemeyle öğretim altı yıla çıkarılmış ve daha önce okutulan Arapça ve din dersleri programdan kaldırılmış, bunların yerine klinik dersleri konulmuş.

1847 yılında Türkiye'ye gelen Mac Farlane, Tıbbiye kütüphanesini ziyaret ettiğinde çok şaşırmış! Çünkü Farlane kütüphanede çoğu Fransızca olan kitaplar arasında, Fransız İhtilali'ni hazırlayan maruf (ünlü) materyalist filozofların eserlerinin bulunduğunu görmüş. Farlane, uzun süredir materyalist filozofların kitaplarını bir araya toplayan böyle bir koleksiyon görmediğini belirtip şahit olduğu bir olayı şaşkınlık yüklü bir hayranlıkla şöyle anlatıyormuş:

"Genç bir Türk oturmuş, dinsizliğin el kitabı olan 'Syssteme de la Nature'u (Doğa Sistemi)'ni okuyordu."

Farlane, Üsküdar'da askeri hastaneyi ziyaret ettiğinde de doktorlara ve Türk asistanlara ayrılmış, mükemmel döşenmiş bir salona davet edildiğinde kanepe üzerinde duran bir kitap dikkatini çekmiş. Merak ve heyecanla yaklaşıp kitabı eline aldığında bir de ne görsün! Baron Holbach'ın dinsizlik kitabı, "Systeme de

Levent Şahverdi Arşivi

la Nature" un en son Paris baskısı, orijinal Fransızca. En ilginci, Farlane'ın eline aldığı kitabın bazı sayfaları çizilmiş; kitap öyle çok karıştırılmış ve okunmuş ki sanki yüzyıllar önce basılmış antika bir esere benziyormuş. Farlane, kitapta işaretlenmiş olan yerlerin –haşa, tövbe- Tanrı'nın varlığına inanmanın saçmalığını, ruhun ölmezliği inancının imkânsızlığını matematikle gösteren bölümler olduğunu görmüş. Mac Farlane, Askeri Cerrahhane öğrencilerinde Fransız öğretmenlerce aşılanan materyalist bir ruh görmüş.

Harbiye'deki Fransızca hocasının, hayatının on yılını Paris'te geçirmiş bir Jön Türk olduğunu öğrenmiş. Burada kullanılan ders kitabı da Fenolon'un Fales'iymiş.

Farlane ayrıca iki öğrencinin Voltaire'in "Life Of Charles II" isimli kitabını okuduklarını ve II. Charles'in hayatını öğrenmek için birbirlerine yardım ettiklerini görmüş, Tophane Askeri Hastanesi'nde ise yine Voltaire'in "Dictionnaire Philosophique", yani Felsefe Sözlüğü'nün en önemli pasajlarını tercüme etmiş olan bir Türk'le karşılaşmış.

Niye mi anlatıyorum bunları? İki sebepten dolayı anlatıyorum bütün bunları: Bir, Osmanlı'nın gerçekten değiştiğini, yenileşmeye başladığını göstermek için. Bundan mutluluk duyduğumu da söylemeliyim; çünkü ben Osmanlının değişip gelişip dünyaya ayak uydurması gerektiğini düşünenlerdenim. İkincisi, Osmanlıdaki değişimin ve yenileşmenin ne kadar uç noktalara vardığını göstermek için. Ben bu kadar ileri gidilmesine de karşıyım doğrusu. Evet, yenilikten, değişimden yanayım ama bilinçsizce bir kendini kaybetmeye de karşıyım. Avrupa'nın tekniğini, bilimini, fenini, tıbbını, hürriyet fikrini, meclisini alalım ama kendi kültürel yapımızı da koruyalım. Korkarım böyle giderse "muasırlaşıyoruz" diye kendimizi kaybedeceğiz. Nedense bir türlü dengede durmayı beceremiyoruz. Bir de yapılan bütün yenilikler sadece belli şehirleri etkiliyor, Osmanlının büyük bir bölümü hâlâ Ortaçağ karanlığını yaşıyor.

İşte böyle! Gördünüz mü neler olmuş şu koca Osmanlının son elli yılında... "Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir"

Levent Şahverdi Arşivi

demişler ya, vallahi doğru! Bugün 1907 yılındayız ve daha çok değişim istiyoruz. Sizi bilmem ama ben en çok hürriyetin ilanını ve meclisin açılmasını istiyorum; her şeyin bugün olduğundan çok daha özgür bir ortamda tartışılmasını, gazetelerin sayfalarının boş kalmamasını istiyorum. Sizi bilmem ama ben umutluyum! Kim bilir, belki de ileride bir gün bu ülkede cumhuriyet ilan edilir. Bu son söylediğim aramızda kalsın; çünkü cumhuriyet kelimesi Abdülhamit'in yasakladığı kelimelerden biri, duyarsa başım belaya girer!...

Osmanlıda Futbol

"Adı Fenerbahçe, Renkleri de Papatyanın Renkleri Olsun..."

İster inanın ister inanmayın ama değişiyoruz ve gelişiyoruz. Oyun anlayışımız bile değişiyor, spor ve idman yapmanın, vücudu korumanın birinci yolu olduğunu öğrenmeyen kalmadı. Geleneksel oyunların ve geleneksel sporların yerini yeni oyunlar alıyor; güreş, cirit, tavla gibi oyunlar her geçen gün eski rağbetini yitiriyor. Artık biz Osmanlılar da yeni oyunlar oynuyoruz. Bu oyunları da Avrupalılardan öğreniyoruz. Geçenlerde yakın arkadaşlarımdan birinin oğlu İstanbul'a gitti, geri döndüğünde İstanbullu gençlerin son birkaç yıldır yeni bir oyuna merak saldıklarını anlattı. Gerçi ben bu oyun hakkında daha önce de bir hayli bilgi toplamıştım.

Dünyada ilk kez İngilizlerce oynana bu oyuna "futbol" deniliyor. Bu oyuna "geleceğin oyunu" diyenler var. Bizim dilimizdeki karşılığı "ayak topu" olsa gerek. Oyunun kuralları aslında gayet basit; bir topu, iki taşın ya da üç direğin arasından geçirmek yeterli. Topa elle dokunmak, rakibi sakatlayacak şekilde sert girmek ve güreşte olduğu gibi dalmak yasak. Bir de oyunu idare eden hakem var. Topçular hakemin kararlarına uymaya mecbur. İngiltere'de gençler takımlar kurmuş, müsabakalar yapıyorlarmış. İngiliz halkı bu oyunu çok seviyormuş. Maçlar sırasında seyirciler, tuttukları takıma tezahürat yapıp, bağırıp

Levent Şahverdi Arşivi

çağırıyorlarmış; maçlardan önce de bahse giriyorlarmış. Bazı müsabakaların günlerce konuşulduğu oluyormuş.

Son birkaç yıldır İstanbul'da da, İngiltere'de olduğu gibi futbol takımları kuruluyor. Duyduğuma göre, Osmanlıda önce bazı yabancılar futbol oynamaya başlamışlar. Daha sonra bu oyuna bazı Osmanlı gençleri de merak salmış. Yobaz kesim ise her şeye karşı olduğu gibi bu oyuna da gülünç gerekçelerle karşı çıkıyormuş. Neymiş efendim, bu top oyununu oynamak günahmış! Sözüm ona topu tekmelemek, Hz. Ali Efendimiz'in Kerbela'da şehit edilen oğlu Hz Hüseyin'in başını tekmelemekmiş! Yok devenin pabucu!...

Futbolu İstanbul'a getiren James Lafontaine isminde bir İngilizmiş –böyle masal gibi anlattığıma bakmayın, topu topu on on beş yıl öncesinden bahsediyorum– Moda Çayırı'nda üç beş İngiliz, akşamları top oynamaya başlamışlar. Ancak iki takım kuracak kadar oyuncuları varmış. Zamanla, hep aynı kişilerle oynamaktan sıkılmışlar ve topçu olacak yeni insanlar aramaya başlamışlar. Ne yapalım, ne edelim, kimleri topçu yapalım? diye düşünürken bu oyuna Türklerin de ilgi duyduğunu fark etmişler. Fakat Türk gençlerini bu işe teşvik etmekten çekiniyorlarmış. Bilirsiniz, padişahımız halifemiz Sultan Abdülhamit iyidir, hoştur da biraz fazlaca vehimlidir! Ahalinin futbol için bile olsa yan yana gelip topluluk oluşturmasına, en önemlisi Türk gençlerinin bir araya gelerek takım kurmalarına asla müsaade etmez, "Nerde çokluk, orada şeylik..." politikası izlediğinden Müslüman ahaliden üç beş kişinin bile bir arada görülmesini yasaklamıştır. Her ne ise biz futbol muhabbetimize devam edelim:

Moda'da Papazın Çayırı'nda futbol oynayan James Lafontine ve arkadaşları sarayla başlarının derde girmesinden korkarak Türk gençlerini de aralarına almaktan çekiniyorlarmış; fakat "Bu ne iştir!" diyen Müslüman ahali maç seyretmek için Papazın Çayırı'nda, Bakla Tarlası'nda ve Taksim Kışlası'nda birikmeye başlamış; seyrettikçe de oyun büyüsüne kendini kaptırmış. Türk seyirciler bazen öyle iştahlanıyorlarmış ki maçın olmadık bir yerinde, bir eliyle kafasındaki vişneçürüğü fesi tutarak sahaya da-

Levent Şahverdi Arşivi

lan bir Türk seyirci, yakaladığı topu tekmeleyip havaya dikmeye çalışıyormuş. Bu sırada ya fesini düşürüyor, ya pantolonu yırtılıyor, ya da ayağından pabucu fırlıyor ve çok gülünç sahneler yaşanıyormuş. Bu nedenle maçlar sık sık kesintiye uğruyormuş. Üstelik bu futbol heveslilerini durduracak bir polis kuvveti de bulunmadığından sahadaki İngilizler çok sıkıntı çekiyormuş.

Bu arada size Osmanlıda futbolun ilk kez 1890 yılında İzmir'de oynandığını da hatırlatayım.

İstanbul'daki ilk futbol ligi bundan birkaç yıl evvel, 1902 yılında kuruldu. O yıl ligde, üçü İngiliz, biri Rum toplam dört takım mücadele etti. Hatırladığım kadarıyla takımlar şunlardı: Kadıköy, Moda, İmogene ve Elips. Bu ligin şampiyonu İmogene olmuştu. Aynı yıl İzmir'de de Panionios ve Apollon adlı Rum takımları ve Pelop adlı Ermeni takımları kendi aralarında müsabakalar yapmışlardı. Şimdi meraklı gözlerle bana şu soruyu sorduğunuzu duyar gibiyim: "İyi de o tarihlerde hiç Türk takımı yok muydu?" Hemen sorunuza cevap vereyim: Vardı, vardı ama adı Black Stocking'di. İsterseniz her şeyi en başından anlatayım:

Önce ilk kez futbol oynamak için sahaya çıkan Türk'ten, Fuat Hüsnü Bey'den bahsetmek istiyorum: Amiral Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğlu olan Fuat Hüsnü Bey, Mekteb-i Bahriye'de okuyormuş, iyi İngilizce bildiği için Moda'daki İngilizlerle kısa sürede ahbaplık kurmuş, futbol oynamaya kesin kararını vermiş ve İngiliz ahbaplarından bir top tedarik ederek başlamış Papazın Çayırı'nda tepinmeye... Futbolun tüm inceliklerini öğrenmeye kararlı, idmanlarını hiç aksatmıyor; kâh boş bir arsada saatlerce topun peşinden koşuyor, kâh Papazın Çayırı civarındaki bir okul duvarını topuyla dövüyor, durmadan şutlar atıyor ve bir de sık sık topu havaya dikiyor. Onu bu halde görenler, bu oyunun amacının topu en yükseğe göndermek olduğunu zannediyor. Bir gün Fuat Hüsnü Bey'i, yine topu duvara vururken gören arkadaşı Reşat Danyal Bey gülerek, "Hayrola Fuat! Yoksa duvarı yıkmaya mı çalışıyorsun?" diye sormuş, Fuat arkadaşına, niyetinin duvarı yıkmak değil, futbol talimi yapmak olduğunu anlattıktan

Levent Şahverdi Arşivi

sonra bir teklifte bulunmuş: "Neden bizim de bir futbol takımımız yok? Gel biz de bir futbol takımı kuralım!" demiş.

Ve birkaç gün sonra Osmanlınm ilk Türk futbol takımı kurulmuş. Fuat Hüsnü ve Reşat Danyal ile birlikte, Şevki Bey, Fahri Bey, Nurettin Bey, Hafız Mehmet ve Hafız Mustafa kardeşler, Kemal Nuri Bey ve Tamburacı Osman Pehlivan... Kadronun yarısı mevlide giden hafızlardan, diğer yarısı da sanki saz takımından meydana gelmiş gibi, değil mi?

Papazın Çayırı'nın hemen yanındaki Mahmudiye İlkokulu'na yakın bir kahveyi, Hurşit Ağa'nın kahvesini de kendilerine kulüp lokali olarak seçmişler, toplantılarını orada yapıyorlarmış. İlk toplantıda en çok tartışılan konu, takıma ne isim verileceği imiş. Tabii ki Türkçe isim verilemezdi; çünkü sevgili Padişahımız Halifemiz, en ceberrut zaptiyesini, Zaptiye Celal'i bu işe memur etmiş. Celal'in görevi, Türk gençlerine futbol oynatmamakmış. Ardına taktığı tüfekli iki neferle Kadıköy ile Taksim arasında mekik dokurmuş Celal... İşte bu Zaptiye Celal'in şerrinden korkan Fuat Hüsnü ve arkadaşları, kurdukları takıma İngilizce Black Stocking, yani Siyah Çoraplılar adını vermişler. Amaçları, en azından hürriyet ilan edilinceye kadar kendilerine İngiliz süsü vererek hafiyeleri atlatmakmış. Birkaç idmandan sonra Moda'nın Rum gençlerine maç teklifi yapmışlar. Tabii Rumlar da Türklerin acemi olduğunu düşünerek bu teklifi derhal kabul etmişler.

26 Ekim 1901 tarihinde Papazın Çayırı'nda Rum gençlerinin karşısına çıkan İngilizce isimli, acemi Osmanlı futbol takımı, bu ilk maçı 5-1 kaybetmiş; fakat Fuat Hüsnü bir punduna getirip Türk futbol tarihinin ilk golünü atmayı başarmış.

Bu arada maçın yapılacağını haber alan bir muhbir, durumu hemen Zaptiye Celal'e jurnallemiş. Zaptiye Celal, sanki savaşa gider gibi yanına aldığı neferlerle Papazın Çayırı'na doğru hareket etmiş. Ancak o günlerde Beşiktaş'tan Kadıköy'e geçmek o kadar kolay değil; çünkü arada akıntısı güçlü bir Boğaz var! O gün İstanbul Boğaz'ı çok dalgalı olduğundan vapur seferle-

Levent Şahverdi Arşivi

ri ertelendiği için bizim Celal, biraz geç kalmış baskına! Ancak maçın sonlarına doğru gelebilmiş olay yerine; at sırtında önde Zaptiye Celal, arkasında da iki silahlı adamı girmişler sahaya... Süngü takıp, Allah Allah sesleriyle sahaya dalan askerleri gören Türk futbolcular, çil yavrusu gibi dağılmış; kimi mezarlık yönüne, kimi denize doğru kaçmış... Bazı futbolcular ise yakalanmış. Zaptiye Celal hırsını toptan çıkartmış, topu eline alıp, söylene söylene kamasıyla ortadan ikiye ayırmış.

Fuat Hüsnü Bey, deniz subayı olduğundan askeri mahkemeye çıkartılmış. Padişah'a karşı bir tertip içinde olmadığını, amacının sadece top oynamak olduğunu söylemiş. Sorgu Hâkimi Reşit Bey ise hayatında futbol denilen şeyi duymamış. Top deyince Fatih Sultan Mehmet'in balyemez topu gibi bir şey anlıyor. Kaşlarını çatarak, ciddi ciddi, "Demek elinizin altında top bile var? Bre melunlar, sarayı yıkacaksınız ha?" diye tutturmuş. Fuat Hüsnü Bey, bakmış olacak gibi değil, askeri topla futbol tapu arasındaki farkı hâkime anlatabilmek için, "Efendim, suç aletinin yüce mahkemenin huzuruna getirilmesini istiyorum" diye talepte bulunmuş. Bunun üzerine hâkim, tüm yüzünü örten şaşkınlıkla, "Oğlum, sen şaşırdın mı? Koca top hiç mahkeme salonuna getirilir mi? Fesuphanallah!..." diye karşılık vermiş başını sallayarak. Hakim hem Fuat Hüsnü Bey'in bu sözlerine, hem de üstündeki futbolcu kıyafetine bakarak kendi kendine, "Komitacılık, ihtilalcilik ciddi bir iştir. Bu genç güpegündüz don gömlek gezdiğine göre olsa olsa kafadan sakattır!" deyip takipsizlik kararı vermiş. Fuat Hüsnü paçayı kurtarmış ama arkadaşlarının bazıları sürgüne gönderilmiş.

Şu içinde bulunduğumuz 1907 yılında İstanbullu gençler Kadıköy'de bir futbol takımı kurmuşlar. Hani şu İstanbul'dan dönen arkadaşımın oğlu vardı ya, işte o anlattı. Sultan Abdülhamit artık köşeye sıkışmış, eskisi gibi herkesi takip edemez olmuş. Futbolcuları kovalayan Zaptiye Celal, Jurnalci Şamil artık ortalarda görünmüyorlarmış. Bunu fırsat bilen üç kafadar genç bir Türk futbol takımı kurmaya karar vermişler: Ayetullah Bey, Nu-

Levent Şahverdi Arşivi

rizade Ziya Bey ve Necip Bey takımı kurmak için bir gün Samipaşazade Sezai'nin yeğeni olan Bahriyeli Necip Bey'in Moda'daki evinde buluşmuşlar; yaptıkları toplantıda takıma Fenerbahçe ismini vermişler. Takım kurulmuş kurulmasına ama paraya ihtiyaç varmış. O gece kesenin ağzını Nurizade Ziya Bey açmış, gereken parayı masaya koymuş. Böylece parayı veren düdüğü çalar misali Ziya Bey Fenerbahçe'nin ilk başkanı olmuş. Ziya Bey, aynı zamanda Saint Joseph Frerler Mektebi mezunuymuş, bu nedenle Fenerbahçe'ye sadece para değil, Saint Josephlilerin desteğini de getirmiş. Takımın kuruluşu bahara rastladığı için Fenerbahçe'ye renk olarak papatyanın sarı beyaz renkleri verilmiş.

Başkan Ziya Bey'de para bol! Hemen Avrupa yakasına geçip soluğu Tünel'de, Baker'ın dükkânında almış. Bugün İstanbul'da ne futbol topu ne de futbol ayakkabısı var. Forma nereden olsun ki? Fenerlilerin iki seçeneği var: Ya analarına bacılarına diktirdikleri iğreti şeylerle sahaya çıkacaklar, böylece hiçbir maçı kaçırmayan Rum ve Ermeni güzellerine rezil olacaklar, ya da parayı bastırıp adam gibi tek tip, takımın renklerini taşıyan formalar yaptıracaklar. Başka Ziya Bey, hiç takımını ezdirir mi? Baker'a forma siparişi vermiş. Bu sırada da ısrarla tembih etmiş: "Sakın unutma! Renkler papatyanın renkleri, yani sarı-beyaz olacak. Dikine çubuklu olacak; çubuklardan biri sarı biri beyaz, biri sarı biri beyaz... olacak.. Yakalar iplikli olacak..." Ama yine bir sorun var! Siparişler ancak birkaç ay sonraya yetişebilir. Formaları nisanda sipariş eden Ziya Bey, ancak kasımda alabilecek. Bir taraftan formalar beklenirken diğer taraftan takım son hazırlıklarını yapmış. Bu sırada takıma futbolcu olarak alınan Topuz Hikmet de takımın amblemini çizmiş. Topuz'un en önemli özelliği topa çok sert vurmasıymış. Fenerbahçe'nin amblemini nasıl çizdiğini soranlara şöyle anlatıyormuş:

"*Resme merakım, biraz da yeteneğim olduğu için bu amblemi çizmemi istediler. Çok heyecanlandım. Günlerce kafa yordum. Sonunda karar verdim. Önce bir yuvarlak çizip içine bayrağımızın renklerinden kırmızıyı, çevresine de beyazı oturt-*

Levent Şahverdi Arşivi

tum; ortasına da stilize edilmiş bir kalp çizip asaleti temsil eden lacivert renge boyadım. Çevresini de defne dalı ile süsledim."

Eee, siz şimdi Fenerbahçe'nin ilk maçını merak ediyorsunuz değil mi? Sizi fazla merakta bırakmadan söyleyeyim: Fenerbahçe daha ilk maçını oynamadı; ama inşallah yakın zamanlarda bir Rum ya da İngiliz takımını devirdiği haberini alırız.

Ben en çok neyi merak ediyorum, biliyor musunuz? Avrupa yakasında, Fransız Mektebi'nin desteklediği Galatasaray ile Anadolu yakasının yeni takımı Fenerbahçe arasındaki ilk maçı merak ediyorum! Bakalım kim kazanacak? Ha, unutmadan söyleyeyim, İstanbul'da bir de saraylı gençlerin kurduğu Beşiktaş varmış...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ALTINCI BÖLÜM

Örgüt ve İhtilal

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Geri Dönüş...

Selanik'in renkli kesme taşlarla döşeli sokaklarından, bahar coşkusuyla renklenmiş çiçek kokan yemyeşil tepelerinden, rüzgârda ince şeffaf bir çarşaf gibi salınan masmavi denizinden ve Türk mahallesindeki eski cumbalı ahşap evlerin kırmızı kiremitlerle kaplı çatılarından, kızgın balkan güneşiyle buharlaşan bahar yağmurlarının buğusu yükseliyordu; tüm şehrin üstü yumuşak nemli bir örtüyle kaplanmıştı. Islak toprak kokusu, yeşil çimen ve çiçek kokusu, şehri çevreleyen yosunlarla kaplı yaşlı surları aşıp çok uzaklara, belki de ta Dersaadet'e kadar gidecekti. Bu koku, belki de Yıldız Sarayı'ndaki yaşlı adamın, Sultan II. Abdülhamit'in genzini yakacaktı! Bu hürriyetin kokusuydu!...

Ali Fuat, birkaç ay önce stajını bitirmiş ve bahar yağmurlarının Selanik'i sırılsıklam ettiği o günlerde, 3.Ordu Müşirliği Kurmay Dairesi'nde göreve başlamıştı. Bir gün, Sisam'da patlak veren bir isyanı bastırmak için aniden oluşturulan Nişancı Taburu'na kumandan olarak atandığı haberini aldı, rütbesi de Kolağasına yükseltildi.

Genç subay, gizliden gizliye büyük bir gurur yaşıyor, artık gerçek bir asker olduğunu düşünüyordu. İçinde, daha önce hiç hissetmediği duygular vardı; cesaretle sarmalanmış korku, ağır bir sorumluluk ve ince bir duygusallık!... Hepsinden de önemlisi, ölümün bir çelik kadar sert ve soğuk fısıltısı!...

Ali Fuat, bir öğleden sonra emrindeki birlikle Asar-ı Tevfik zırhlısıyla Sisam'a gitmek için Selanik Limanı'na inip askeri zırhlıyı beklemeye başladı. Kısa bir süre sonra Ordu Müfettişliği'nden, zırhlının gelmeyeceği haberini aldı.

Ali Fuat, emrindeki birlikle ordu merkezine döndüğünde bu

Levent Şahverdi Arşivi

sefer başka bir sürprizle karşılaştı. Mademki Sisam'a gidememişti, bu sefer de Karaferi Bölgesi'nde birdenbire başkaldıran çetelerin isyanını bastırmakla görevlendirilmişti.

* * *

Akşam yorgun argın eve döndüğünde bir mektupla karşılaştı. Mektubun, can arkadaşı Mustafa Kemal'den geldiğini görünce gözlerinin içi parladı, yüzünü derin ve anlamlı bir tebessüm kapladı! Çabucak zarfı yırtıp Mustafa Kemal'in o kendine has Osmanlıcasıyla yazdığı satırları okumaya başladı.

Mustafa Kemal, mektubuna, "*Kardeşim Fuat!...*" diye başlamış, atamasının 3. Orduya çıkmak üzere olduğunu yazmış ve şöyle devam etmişti:

"*...Bir yandan Şam'da Erkân-ı Harbiye'de görevimi sürdürürken, diğer yandan da Makedonya'ya geçişin çarelerini arıyordum. Haydar aracılığıyla Müşir Hakkı Paşa'ya ricalarımı yineliyordum. Beni destekleyen daha başka arkadaşlar da vardı. Bunlar arasında atış talimatnamesinin hazırlanmasında çabalarımı bilen Ordu Talim ve Terbiye Heyeti Reisi Miralay Şeref Bey de vardı.*

Son günlerde Hakkı Paşa'nın Akabe sorunu yüzünden Yıldız Sarayı'yla arasının açıldığı ve görevinden alınacağı söylentileri ortalarda dolaşıyordu. Eğer Hakkı Paşa ayrılırsa, benim atanmam suya düşecekti. Üzüntüm günden güne artıyordu. Sonunda Hakkı Paşa bir gün beni çağırıp sordu:

'3.Orduya atanmak istiyormuşsunuz öğle mi?

'Uygun buyurulursa, evet Paşa Hazretleri!' yanıtını verdim.

Müşir Hakkı Paşa, bir şey söylemedi; ama tavırlarından onayladığını anladım. Ertesi gün erken saatlerde beni bulan Haydar bitirme haberimi verdi...

'Bir aksilik çıkmazsa bu iş tamam!' dedi. Kardeşim Fuat, Allah'a şükürler olsun bir aksilik çıkmadı!... Daha anlatacak çok şeyim var... Ama gerisini gelince anlatırım...

İnşallah yakında sevinç içinde görüşürüz!... Ha unutmadan,

Levent Şahverdi Arşivi

yakında geleceğimi anneme de söyle... Allah'a emanet ol kardeşim!..."

Yüzbaşı Mustafa Kemal

Ali Fuat, mektubu bitirince başını biraz yukarı kaldırıp hafifçe gözlerini kıstı. Bu sırada bahçedeki ağaçların dallarına çarparak kırılan güneş ışıkları, pencereden sızarak yüzüne düştü. "*Asıl mücadele şimdi başlıyor... Mustafa Kemal geliyor!... Umarım şu İttihatçılar onun düşüncelerinden, gelecekle ilgili fikirlerinden yararlanırlar!...*" diye düşündü. Mektubu katlayıp üniformasının cebine koyarak yavaş adımlarla ahşap merdivenleri tırmanırken kulaklarında, akşam satıcılarının kısık sesleri, okullarından dönen çocukların şakalaşmaları ve uzaklardan gelen tek tük köpek havlamaları vardı.

Ali Fuat, ertesi gün hemen Rahmi Bey'i bularak onunla görüşüp ondan Kurmay Dairesi'nde kendisinden boşalan yere arkadaşı Mustafa Kemal'in atanması için aracılık etmesini rica etti. Mustafa Kemal'i daha önceden tanıyan Rahmi Bey, "*Tasalanma, bu iş kolay!... Haydi, şimdi seninle Talat'a gidelim...*" dedi.

Ali Fuat, Rahmi Bey'le birlikte o gün Talat Bey'i ziyaret edip ona durumu tüm açıklığıyla anlattı. Genç kurmay subayları, İttihat ve Terakki'de toplamayı amaçlayan Talat Bey, bu isteği olumlu karşıladı. Talat Bey ve Rahmi Bey, önemli görevlerdeki yakın dostlarını devreye sokarak Mustafa Kemal'in tayin işini halledeceklerine söz verdiler.

Ali Fuat, o gün akşam saatlerinde eve dönerken yolda Selanik Zibefçe Doğu Demiryolları Hat Müfettişi Kolağası Ali Fethi'yle karşılaştı. İki arkadaş önce sıkıca sarılıp hal hatır sordular, daha sonra Ali Fuat, çok önemli bir haber veren kişilerin yüzüne yayılan o şımarık gururla, "*Haberin var mı, yakında Mustafa Kemal Selanik'e gelecek?*" dedi. Ali Fethi de aynı şımarık gururla cevap verdi: "*Haberim var Fuat!... Biraz önce Binbaşı Cemal söyledi!*" Ali Fuat, "*Demek ki Talat ve Rahmi Beyler Mustafa Kemal'in geleceğini cemiyetin diğer üyelerine de haber vermişler! Bu da gösteriyor ki Mustafa Kemal'in şimdiden cemiyet içinde bir ağır-*

Levent Şahverdi Arşivi

lığı oluşmaya başlamış... Dolayısıyla kendisi Selanik'e gelip İttihat ve Terakki saflarına katılınca cemiyet içindeki etkinliği daha da artacaktır." diye düşündü.

Ali Fuat, Karaferiye hareket etmeden önce Zübeyde Hanım'ı ziyaret edip yakında oğlunun geleceğini müjdelemek istiyordu. Akşam ezanlarının okunduğu sıralarda Zübeyde Hanımlara gitti. Ertesi gün görev yerine hareket edecekti, o akşam çok işi vardı; fakat Zübeyde Hanım, Ali Fuat'ın tüm ısrarlarına rağmen onu bırakmamış, yemeğe kalmasını istemişti, Ali Fuat da Zübeyde Teyzesini kıramayıp yemeğe kalmıştı.

Ortalık kararmaya başladığından Makbule gaz lambalarını yaktı, içerisi bir anda aydınlandı! Bu sırada Zübeyde Hanım kızına yardım ediyor, ortadaki yer sofrasına mutfaktan getirdiği tabakları diziyordu. Yuvarlak, ahşap yer sofrasının tam ortasında kocaman bir tepsi çıtır çıtır Rumeli böreği vardı. Börek tepsisinden yükselen leziz buharın cezp edici kokusu tüm odayı kaplamıştı. Yemek sırasında Zübeyde Hanım, Ali Fuat'a bundan sonra neler yapmayı düşündüğünü sordu? Ali Fuat'ın cevap vermesini beklemeden, "*Sarı Paşam gelince önce biraz gezin eğlenin! Sonra ne yapacaksanız yaparsınız!*" diye ekledi. Ali Fuat, bir taraftan ağzındaki böreği çiğnemeye çalışırken, diğer taraftan Zübeyde Hanım'a cevap vermeye çalışıyordu: "*Zübeyde Teyze, isyan bölgesine gidiyorum. Allah'ın izniyle isyanı bastırıp döneceğim!*" Zübeyde Hanım, birden elindeki bardağı masaya bırakıp endişeli gözlerle Ali Fuat'a bakarak titrek ve kaygılı bir sesle, "*Aman be oğlum! Kendine çok dikkat et e mi!... Çetelerin dini imanı yoktur!...*" dedi. Sesindeki titremeden, gözlerindeki eskiye ait hatıra kırıntılarından ve sabahları yaprakların üzerinde kristalleşmiş çiğ tanelerini andıran iki damla gözyaşından, birdenbire hüzünlendiği anlaşılıyordu! Kısa bir süre kimse konuşmadı. Sadece çatal, bıçak sesleri, ağız şıpırtıları ve sokaktan gelen silik gece uğultusu dolaştı odada... Zübeyde Hanım üzgünce sözlerine devam etti: "*Ben bu çete belasını çok iyi bilirim!... Rahmetli Ali Rıza Efendi'nin hastalanıp yataklara düşmesine neden olan da*

Levent Şahverdi Arşivi

onlardı!... Çocuklarımın nafakasını çıkarmaya çalışan rahmetli kocamdan haraç istemişler vermeyince de kerestelerini yakmışlardı... Aman oğlum dikkatli ol!... Çetelerle yapılan çatışmalarda nice genç subaylar şehit düştü!... "

Ali Fuat, gece geç saatlerde Zübeyde Hanım'ın elini öpüp Makbule'ye "Allahaısmarladık" diyerek ayrıldı Zübeyde Hanımlardan... Zübeyde Hanım, *"Oğlum!"* dediği Ali Fuat'a sarılıp gözlerinden öptü! "*Aman oğlum ne olur dikkatli ol!"* diye tembihte bulunmayı da unutmadı. Ali Fuat, karanlık sokakta gözden kayboluncaya kadar Zübeyde Hanım, Ali Fuat'ın arkasından öylece bakakaldı; hafif titrek dudaklarından, içinden bir dua okuduğu anlaşılıyordu...

O gece fedakâr annenin içi içine sığmıyordu! İki yıla yakın bir zamandır görmediği sevgili oğluna kavuşacak olmanın mutluluğu tüm benliğini sarmıştı.

Ali Fuat ise birkaç gün sonra, sorumluluğunu yerine getiren insanların yaşadıkları iç huzuruyla Karaferiye hareket etti; bir tek üzüntüsü vardı: Can arkadaşı Mustafa Kemal'i bir süre daha göremeyecek...

Mustafa Kemal Selanik'te...

Kordon boyundaki lambalarının cılız ışıkları, Mustafa Kemal'in hatları belirgin kemikli yüzünü ve üzerine yapışan şık üniformasını aydınlatıyordu, elindeki siyah bavulun ağırlığıyla yavaş adımlarla yürüyordu. Gece hayli ilerlemiş, Kordon boyu tenhalaşmıştı; birkaç sarhoş narası, gazinolardan dönen gençlerin şen kahkahaları dışında ortalık derin bir sessizliğe bürünmüştü. Genç subay yürüdükçe, sahili okşayan dalga sesleriyle dans eden martı çığlıkları da duyulmaz olmuştu. Gece kuşlarının insanı gizliden gizliye hüzünlendiren nağmeli ötüşlerini dinleyerek dar, kuytu ve kıvrımlı sokaklardan geçip, karanlıkta üzerinde beyaz örtüler bulunan kocaman hayaletler gibi duran cumbalı eski Türk evlerinin bulunduğu yukarı mahalleye ulaştı. Sokak aralarından gelen köpek havlamalarını dinleyerek ve ılık bir

Levent Şahverdi Arşivi

rüzgârın ipeksi dokunuşlarını hissederek evine doğru yürüdü. O sırada düşündüğü iki şey vardı; annesi ve dava arkadaşları!

Kapıyı çalarken heyecanlıydı! Tüm bedeni titriyordu! Kapının çalındığını duyan anne Zübeyde Hanım, o gece oğlunun geleceğini hissetmiş olacak ki bir türlü uyuyamamış; sabaha kadar yatağında bir sağa bir sola dönüp durmuştu.

"*Oğlum geldi!*" diyerek yataktan fırladı, üzerinde beyaz bir gecelik vardı ve başı açıktı; beyaz, kenarları işlemeli bir başörtüsüyle özensizce başını örttü. Bu sırada Makbule de uyanmış, bir taraftan üzerine bir şeyler almaya çalışırken, diğer taraftan "*Anne ne oldu? Bu saatte kim gelmiş olabilir ki?*"diye soruyordu.

Zübeyde Hanım, kapıyı açmadan önce, heyecandan sesi titreyerek, "*Kimdir o?*" diye seslendi. Hiçbir cevap gelmeyince endişelenip bir kere daha, fakat daha sert ve kararlı bir ses tonuyla, "*Kimdir o dedik!*" diye bağırdı.

Dışarıdan gelen yanıt iki kelimelikti: "*Benim annem, oğlun!...*" Kapıdan gelen ses, gecenin karanlığını yırtan bir ışık huzmesi gibi adeta evin içini aydınlattı! Zübeyde Hanım, yüzünde, kendine has o gülümsemeyle ve gözlerinden boşalan sevinç gözyaşlarıyla kapıyı açtı... Karşısında mavi gözlü Sarı Paşa'sını görünce bir an düşüp bayılacakmış gibi oldu; ana oğul sarmaş dolaş oldular ve bir süre hiçbir şey konuşmadılar; sadece karşılıklı bakışıp bakışıp sıkıca sarıldılar... Bu sahne o kadar uzadı ki Makbule annesine şakayla karışık, "*Anne yeter artık!... Ağabeyimi biraz da bana bıraksan da biraz da ben sarılsam!*" diye seslenerek bu aşırı duygu yüklü havayı dağıtmayı denedi.

Makbule sevgili ağabeyine kahve pişirdi. Anne Zübeyde Hanım günler öncesinden yapıp sakladığı yemeklerden yedirdi biricik oğluna... Mustafa Kemal, Şam'da geçirdiği günlerden bahsetti. Ana oğul, bacı kardeş hasret giderdiler uzun uzun... Bazen hiçbir şey konuşmadan sadece bakıştılar, bazen de sevinç gözyaşlarını sildiler fark ettirmeden... Bu sırada birdenbire Mustafa Kemal'in ağzından şu sözler döküldü: "*Anne, izninle hemen şimdi gidip arkadaşlarımı görmek istiyorum!...*"

Levent Şahverdi Arşivi

Zübeyde Hanım, önce ne diyeceğini bilemedi. Sonra yüzündeki şaşkınlığı gizlemeye çalışarak, karşısındaki insanın düşüncesini değiştiremeyeceğini bilen insanların seslerine yansıyan o yumuşak tınıyla ve kendine has Rumeli şivesiyle:, "*A be güzel oğlum! Daha yeni geldin! Yol yorgunusun! Gece de bir hayli ilerledi. Bu saatte arkadaşlarını nerede bulacaksın? Bu gece şöyle iyi bir uyku çek, yorgunluğunu at! Yarın gider arkadaşlarını görürsün!*" *dedi.* Makbule de şaşırmıştı; hiçbir şey söylemeden ağabeyinin gözlerine bakıyordu... Bir süre kimse konuşmadı, sessizliği Mustafa Kemal bozdu. Elindeki boş kahve fincanını kardeşine uzatıp annesine bakarak, "*Canım anam, haklısın, ama inan arkadaşlarımı çok özledim! Onlarla konuşacak çok şeyim var! Artık kaybedecek zamanımız kalmadı!Üstelik beni gördüklerinde kim bilir nasıl sevinecekler?*" dedi. Sesindeki yumuşaklığın altında söylediğini yapacak insanların kararlılığı gizliydi. Feleğin türlü badirelerini atlatmış olan anne Zübeyde Hanım, oğlunun kesin kararlı olduğunu anlamıştı; yüzünü, adeta memnuniyetsizliğini gizleyen ince bir tebessüm örtüsüyle kaplayarak, "*Peki Sarı Paşam! Mademki çok istiyorsun, o zaman hadi artık zaman kaybetme, bir an önce arkadaşlarına kavuş! Ha unutmadan söyleyeyim: Sevgili arkadaşın Ali Fuat geçen gün bize geldi... Karaferi'de eşkıyalar isyan etmiş! İsyanı bastırmak için onu görevlendirmişler! Seni göremeden gittiği için çok üzülüyordu! İnşallah bir şey olmaz da sağ salim geri döner!...*" dedi. Mustafa Kemal, annesinin narin beyaz ellerini sıkıca tutarak, "*Anacığım sen merak etme! Fuat işini bilir!... Allah'ın izniyle görevini eksiksiz tamamlayıp geri dönecektir... İnan bana!... Ben Fuat'ı bilirim!... O dayanamaz, mutlaka beni görmeye gelir! Eğer gelemezse, Karaferi, Selanik'e trenle üç, bilemedin dört saatlik mesafede... Arkadaşıma ben giderim...*" dedi.

Alelacele yıkanıp ütülü sivil giysilerini giyerek yol yorgunluğuna aldırmadan gecenin, zifiri karanlığında sokağa fırladı ve inatla kaldırım taşlarına basarak Yonyo'ya gitti. Kapıdan girdiğinde, gece bir hayli ilerlemişti, ama yine birkaç masa doluydu. İçerisi anason, bira ve deniz kokuyordu...

Levent Şahverdi Arşivi

Masalardaki genç subaylar, ikişerli, üçerli gruplar halinde bir taraftan içkilerini yudumlarken, diğer taraftan konuşuyorlardı. Mustafa Kemal, mavi gözleriyle içeriyi şöyle bir taradıktan sonra, sigara dumanını eliyle dağıtarak cam kenarındaki masalardan birine doğru yürüdü; çünkü o masada, arkadaşlarından Ömer Naci ve Hakkı Baha oturuyordu. Mustafa Kemal'in, yüzünde tatlı bir gülümsemeyle kendilerine doğru geldiğini görünce sevinçle ayağa fırladılar! Önce Hakkı Baha, sonra Ömer Naci sarıldı Mustafa Kemal'e... Ömer Naci ve Mustafa Kemal öyle bir sarılıp özlem gidermişlerdi ki onların bu halini gören civar masadakiler, "*Bunlar galiba bir asırdır görüşmemiş!*" demekten kendini alamadı.

Birden salondaki genç subayların oturdukları masalarda bir hareketlenme görüldü; salondaki zabitan Mustafa Kemal'i tanımıştı... Genç subaylar önce kısa süreli bir şaşkınlık yaşadı; ama daha sonra birer, ikişer oturdukları masalardan kalkıp Mustafa Kemal'in oturduğu masanın etrafında birikmeye başladılar... Mustafa Kemal, genç subaylarla tek tek tokalaşıp hal hatır sorduktan sonra, "*Merak etmeyiniz, bu sefer kaçak değilim. Gizli de gelmedim! Tayin edildim!* " diyerek söze girdi. Bu sözlerin, masadaki kalabalığı rahatlattığı yüz ifadelerinden kolayca anlaşılıyordu. Genç subaylardan bazıları Mustafa Kemal'in Selanik'e tayin edildiğini duymuştu; fakat büyük bir çoğunluğun bundan haberi yoktu.

Mustafa Kemal'in hemen karşısında oturan Ömer Naci, oturdukları masanın etrafındaki insan kalabalığından yükselen uğultuyu bastıracak şekilde garsonlara seslendi: "*Buzlu kristal kadeh isteriz...Buzlu sürahi isteriz,.. Arak isteriz... Bu gece kutlama var...Haydin çabuk olun!*" Birkaç dakika sonra özel giysili iki garson, ellerindeki kristal bardaklarla çıkagelip özenle masayı donattılar. Bu esnada masanın etrafındaki kalabalık da yavaş yavaş dağılmaya başladı.

Üç arkadaş baş başa kalmıştı... Mustafa Kemal, masadaki sürahiden rakı bardağına biraz su koyup kadehi ağzına götürerek peş peşe birkaç yudum aldı, içki boğazından kayarken, elinin

Levent Şahverdi Arşivi

tersiyle ağzının kenarını silip arkadaşlarının gözlerinin içine bakarak, *"Sizi çok bekletmedim değil mi?"* diye sordu. Bu sırada dışarıdan gelen sesler, denizin köpürüp hırçınlaştığına, martıların ise rüzgârın etkisiyle savrulup huysuzlaştığına işaretti; kim bilir belki onlar da Mustafa Kemal'in dönüşünü kutluyordu!...

* * *

Birkaç gün sonra Mustafa Kemal'e ek bir görev verildi: Genç subay, Selanik–Üsküp demiryolu müfettişliğine getirilmişti. Bu görev Mustafa Kemal'i memnun çok etti; çünkü ihtilale yakın bir zamanda Üsküp ve Selanik gibi iki hareketli merkez arasında gidip gelmek, gelişmeleri yakından izlemesi bakımından işe yarayabilirdi.

Sevgiliye Kavuşmak...

Mustafa Kemal artık baba ocağında, Selanik'teydi... Son birkaç yıldır bu şehre hasret kalmıştı... Hele hele kendini zincirlerle bağlı hissettiği Şam'da, o derme çatma evinde yalnız başına kaldığı geceler Selanik burnunda tüterdi!

Hortaç Dağı'nın yemyeşil eteklerinden tüm şehre yayılan çiçek kokusunu, bahar yağmurlarıyla ıslanan cumbalı evlerin çatılarındaki kırmızı kiremitlerden yükselen buharı, Kordon boyuna sinmiş yosun kokusunu ve Türk mahallesinde daracık sokaklardaki çardaklı kahvehanelerin önüne konulan eski ahşap masalarda namaz vaktini bekleyen aksakallı ihtiyarların sade kahvelerinden yükselen sıcak dumanı bile özlemişti...

O bu şehre âşıktı! Öyle çok seviyordu ki bu şehri, iki yıl kadar önce türlü tehlikeleri göze alarak gizlice kaçıp gelmiş, sevgilisine kavuşmuştu! Fakat nedendir bilinmez, iki yıl kadar uzak kaldığı Selanik'e geleli birkaç gün olmuştu; ama sanki o sevgilisini ihmal ediyor gibiydi! Yoksa artık eskisi kadar çok sevmiyor muydu? Yoksa şiddetli bir şekilde istenen ve özlenen şeylere kavuşan insanların eski istek ve özlemlerini yitirmeleri gibi o da bu

Levent Şahverdi Arşivi

şehre olan eski sevgisini yitirmeye mi başlamıştı? O gün sabahın erken saatlerinde evden çıkıp renkli parke taşlarıyla döşeli sokaklarda yürürken bunları düşünüyordu.

Köşe başına geldiğinde durup şöyle bir çevresine baktı; çevresinden geçip giden insanlar, sanki günden güne kan kaybeden, günden güne küçülen, günden güne eski haşmetini yitiren bir imparatorluğun bireyleri değil gibiydi; sanki ülkenin içinde bulunduğu siyasi durum, kimseyi ilgilendirmiyordu; sanki herkes batan bir gemiden kendisini kurtarmanın çaresini arıyor, kimse kimseyi düşünmüyordu. Dahası, bazıları geminin battığından bile haberdar değildi!

Dalgın bir vaziyette karşı caddeye geçmek için tam adımını atmıştı ki bir arabacının tok sesiyle kendine geldi: Arabacı iki eliyle yularları sıkıca kavrayıp, kendine doğru çekerek, arabayı yavaşlattı, ağız dolusu küfür etmemek için kendini zor zapt ederek, el kol hareketleri eşliğinde, *"Bre adam!... Önüne baksana! Az daha atlarımın ayakları altında ezilecektin!... Kör müsün?"* diye bağırdı. Mustafa Kemal özür dilercesine eliyle ve başıyla arabacıyı selamlayıp hızlı adımlarla karşıya geçti. Arabacı söylenerek yularları gevşetip sinirini, sütbeyazı atlarından çıkartırcasına, elindeki kırbacı atların terli sırtına indirdi, araba caddede kızgın tıkırtılar bırakarak uzaklaşırken Mustafa Kemal Yonyo'ya girdi.

Mustafa Kemal o gece, sonraki gece ve daha sonraki gece Yonyo, Kristal ve Olimpos gazinolarının arka tarafındaki özel odalarda ihtilalci arkadaşlarıyla birlikte sabahlara kadar ülkenin içinde bulunduğu durumu ve kurtuluş çarelerini konuştu.

Sonraki gecelerde ise bazen ya kendi evinde, ya da herhangi bir arkadaşının evinde toplandılar.

Mustafa Kemal'in Manastır'daki yakın arkadaşlarından Ali Fethi de o günlerde Selanik'e gelmişti. Yakın arkadaşlarından Yüzbaşı Kazım Nami de Mustafa Kemal'in gece toplantılarının vazgeçilmez isimlerinden biriydi!

Levent Şahverdi Arşivi

"Asıl Amaçları Anadolu'dur!..."

Ali Fethi, Yüzbaşı Kazım Nami, Ömer Naci ve Mustafa Kemal yine bir gece buluştular... Mustafa Kemal o gece yanında Times ve Temps gazetelerinin son sayılarından da birer adet getirmişti. Bu yabancı gazeteleri hariciyedeki bazı arkadaşları aracılığıyla elde ediyordu. O gece getirdiği gazetelerden, önceden işaretlediği bazı yazıları arkadaşlarına okudu. Bu yazılar, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa ilişkileri, ulusalcı akımlar ve azınlıklar, Avrupa'da sanayileşme, yeni düşünceler, anayasalar gibi konularla ilgiliydi. Mustafa Kemal, yazıları okurken arada kişisel yorumlar da yapıyor, Avrupa'nın nasıl ilerlediğini adeta bir üniversite hocası gibi arkadaşlarına anlatıyor, inceden inceye, ileride çağdaş bir ülke kuracağının ipuçlarını veriyordu...

Onun düşünceleri diğerlerinden farklıydı: Pek çok arkadaşı Avrupa devletlerinin asıl amacının imparatorluğu parçalamak olduğunu söyleyip bu süreci yavaşlatmak için yapılması gerekenler üzerinde kafa yorarken, o meselelere çok daha farklı pencerelerden bakıyor, yapılması gerekenler konusunda çoğu kez arkadaşlarıyla görüş ayrılığına düşüyordu.

O gece geç saatlerde arkadaşlarından ayrılırken bilgiç bir tebessümle ve kendinden emin, *"Yarın karargâha gelin de size asıl vaziyeti açıklayayım!..."* dedi.

Sarı Paşa, o gece arkadaşlarından ayrılıp yalnız başına Selanik'in Türk mahallesine doğru yürürken kendi kendine, *"Arkadaşlarımda bir tuhaflık var! Eskiden böyle değillerdi! Sanki beni dinlemiyorlar, sanki kafalarında başka şeyler var, sanki bana söylemek istedikleri fakat bir türlü söylemeye cesaret edemedikleri bir şeyler var!..."*diye düşündü. Rüzgârın hafif dokunuşlarını yüzünde hissederek, köpek havlamalarını duymazlıktan gelerek ve gecenin karanlığıyla örtülen renkli parke taşlarına basarak düşünceli bir şekilde yürümeye devam etti.

Arkadaşları ertesi gün Mustafa Kemal'in görev yaptığı karargâha gittiler. Mustafa Kemal, arkadaşlarını küçük odasın-

Levent Şahverdi Arşivi

da kabul etti... Önce herkese birer kahve söyledi, daha sonra masanın üzerindeki öteberiyi bir kenara çekerek, çekmeceden büyükçe bir harita çıkararak masanın üzerine yayıp kat yerlerini düzeltmek için ellerini harita üzerinde gezdirmeye başladı. Birden çekingen vuruşlarla kapı çalındı. Mustafa Kemal, gözleri önündeki harita üzerinde, *"girin!"* diye seslendi. Yavaşça aralanan kapıdan bir er, elindeki kahve tepsisiyle içeri girip masaya doğru yöneldi, ancak masanın üzerinde kocaman bir haritanın serili olduğunu görünce kısa süreli bir kararsızlık geçirdikten sonra Mustafa Kemal'in işaretiyle kahveleri bir kenara bırakıp selam vererek odadan çıktı. Kapı, acı bir gıcırtıyla kapanırken, Mustafa Kemal, tek bir yudumdan sonra elindeki fincanı bir kenara bırakıp, tekrar masanın üzerine eğilerek sağ elini haritanın üzerinde gezdirmeye başladı. Bu sırada arkadaşlarını da masanın etrafına çağırdı. Herkes masanın etrafında toplanınca o, aniden kemikli ve uzun parmaklı elini Anadolu yaylasının üzerine koyarak şunları söyledi:

"Evet, Avrupalıların imparatorluk topraklarını kendi siyasi ve iktisadi durumları nedeniyle bizden koparmak istedikleri bir vakadır. Balkanlarda oynadıkları kirli oyunlar bunun en açık göstergesidir... Sömürgeci İngilizlerin Araplarla ilişkileri çok önceden başlamıştır. Paris'te Arap şeyhlerinin katıldıkları toplantılar düzenlenmiştir. Araplar Avrupa devletlerinin siyasi tesiri altına girmişlerdir. Zaten ondan evvelki hal ve hareketlerine bakarsanız, kendi vaziyetlerini hep üstün görmek sevdasında olmuşlardır. **Bunun zararları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır."**

Biraz durup derin bir nefes aldıktan sonra arkadaşlarının dikkatli bakışları altında ses tonunu biraz daha yükselterek konuşmaya devam etti. Konuşurken sağ eli haritada, Anadolu yaylası üzerinde sabit duruyordu ve hafif öne doğru eğilmiş, haritaya bakarak konuşuyordu. Bazen boynundaki damarlara kan doluyor, bazen kaşları geriliyor, bazen de gözleri çakmak çakmak oluyordu. Bir ara mavi bakışlarını, Anadolu yaylasına yönelterek şöyle dedi: *"Şimdi asıl paylaşmak istedikleri yerler*

Levent Şahverdi Arşivi

buralardır!" Elini birkaç kere Anadolu üzerine vurarak, sözlerini şöyle sürdürdü:

"Buraları ele geçirerek, kendi askeri ve iktisadi vaziyetlerini daha da kuvvetlendirmeyi düşünmektedirler! Asıl dikkat ettikleri husus buraları aralarında paylaşırken en büyük ve en değerli parçayı koparabilmektir. Kanımca bu konuda mutlaka anlaşmazlığa düşeceklerdir. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında belki de savaşa varacak olan anlaşmazlıklar yaşanacaktır. Bu toprakları ele geçirmek için iki şey yapacaklardır: Ya, bizzat kendileri buraları istila edecekler veyahut başka bir gücü devreye sokarak amaçlarına ulaşmayı deneyeceklerdir. Buralara hâkim olmadan, kendi siyasi ve iktisadi menfaatlerini tam temin edemeyecekleri kanaatindedirler!..."

Elini, yavaşça harita üzerinden kaldırıp doğruldu; ama gözleri hâlâ Anadolu yaylasına kilitliydi. Arkadaşları şaşkındı! Mustafa Kemal'den daha önce de buna benzer sözler duymuş olan Ömer Naci, *"Bu kanaate nereden varıyorsun?"* diye sordu! Diğerleri de mimikleriyle soruya ortak oldular. Mustafa Kemal, masanın kenarındaki kâğıt bıçağını eline almış küçük odanın tam ortasındaki tahta direğe gelişigüzel çizikler atıyordu. Ömer Naci'nin yüzüne, *"Tüm bunları siz neden göremiyorsunuz?"* dercesine bakarak, şöyle dedi:

"Şimdi düşününüz! Neden kapitülasyonların peşine düşmüşlerdir? Çünkü kendi iktisadi çıkarları onu icap ettirmektedir. Neden her konuda imtiyazlar istiyorlar? Bir türlü Tanzimat'tan beri verilen imtiyazlarla yetinmiyorlar? Çünkü siyaseten ve iktisaden bizi çökertmek istiyorlar; çünkü siyaseten ve iktisaden kendilerinin buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorlar. Peki neden bizim içişlerimize karışıyorlar? Ayaklanmalar tertipliyorlar? Bütün bunları topladığımız vakit ortaya çıkan hakikat şudur: İktisadi, siyasi ve askeri vaziyetlerini daha da kuvvetlendirebilmek için adeta bir karargâh olan Anadolu'yu ele geçirmeyi deneyeceklerdir."

Yeniden uzun parmaklı elini harita üzerinde gezdirerek, *"Buraları, dediğim gibi, ya tam kendi hâkimiyetleri altına*

Levent Şahverdi Arşivi

alacaklar ya da parçalara bölmeyi deneyecekler. Evet! Şu an siyaseten ve iktisaden istediklerini yaptırabilmektedirler; ama şunu da düşünmektedirler ki bir gün bu topraklarda başka bir idare hâkim olursa o zaman planları bozulabilir. Şimdi ortaya çıkardıkları Balkan meselesi ve azınlık meselesinin temelinde bu sebep vardır. Evet, Balkanlar onlar için asıl amaca ulaşmak yolunda bir adımdır. Önce buraları koparacaklar; ama asıl hedef –elini tekrar Anadolu üzerine koyarak- işte burasıdır," dedi.

Ömer Naci'ye hitaben, "*Çocuk! Bak bir gün göreceksin, üzülerek söylüyorum, elimizde sadece şu Anadolu yaylası kalacak ve yine üzülerek söylüyorum, orayı da işgal edecekler!... Ha! Sonra ne mi olacak? Orasını bilemem, ama işte bu memleketin asıl o zaman bizlere ihtiyacı olacak!...*" dedi.

Mustafa Kemal'in bu sözleri, bir süre karargâhın o sade döşenmiş küçük odasında yankılanıp durdu. Arkadaşları şaşkınlıklarını gizlemeye çalışıyordu. Bu sözler olsa olsa, ya ufkun ötesini gören çok öngörülü birine, ya da bir kâhine ait olabilirdi. O yıllarda herkes "Osmanlı İmparatorluğu nasıl kurtulur?" sorusuna cevap arayıp yeniden Meşrutiyet'in ilan edilmesi için çaba harcarken, Mustafa Kemal çok sonrasını, ihtilalin ötesini, imparatorluğun hazin sonunu önceden görüyor ve kendinden çok emin konuşuyordu.

Kazım Nami, Ömer Naci ve Ali Fethi o gün bir kere daha Mustafa Kemal'in söylediklerinden büyülenmiş olarak karargâhtan ayrıldılar.

O günden sonra tedirginlikleri daha da arttı. Yol boyunca, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat Terakki'ye katıldığını Mustafa Kemal'e nasıl söyleyeceklerini düşünerek yürüdüler...

Yıl: 1907

Mevsim Hüzün Kokan Bir Sonbahar ve İhtilalcilerin Güçbirliği

Şehrin cumbalı evlerinin üst üste yığılı durduğu yukarı ma-

Levent Şahverdi Arşivi

hallenin daracık sokaklarında kahverengi ve çağla yeşili ölü yaprakların sayısı her geçen gün daha da artıyordu; kırılgan, solgun ve yalnız yapraklar; annelerinden ayrılmak zorunda kalan çocuklar gibi öksüz ve mutsuz; rüzgârın acımasız ve şımarık dokunuşlarıyla savrulup, uçuştukça kırılıp dökülüyor; sararmış narin ve gevrek gövdelerinin uçlarındaki son hayat belirtisi yeşil yüzeyler her geçen dakika daha da azalıyor... Selanik'in sokak aralarında ara sıra kıpırdayıp, çoğu kez sessizce yatan kuru sarı yapraklar en çok da üstlerine basıp geçen ve onlara dayanılmaz acılar veren ayakları sevmezdi! Devasa bir ayakkabının altında kalıp çatırdayarak toprağa yapışmaktan, ya da ayakkabının altına yapışıp sürüklenmekten nefret ederlerdi! Yerdeki sarı kuru sonbahar yaprakları en çok karıncaları severdi; çünkü karıncalar onların tek dostuydu: İncitmeden, ince bacakları üzerinde yaylanarak yaprakların üzerlerinde gezer, sanki onlarla konuşur, dert ortağı olurlardı!

1907 yılının hüzün kokan bir sonbahar günü Mustafa Kemal'in evinin hemen yanındaki yaşlı dut ağacından dökülen sarı kuru yapraklar, evin önündeki yolda, gece yağan yağmurla dolan ayak izlerinin üzerinde yüzüyordu. Mustafa Kemal, üzerinde şık bir üniformayla evden çıkıp, o su dolu çukurlara ve çamur birikintilerine basmamaya dikkat ederek yürümeye başladı. Tam bu sırada yoldan geçen bir arabanın ince metal tekerleklerinden sıçrayan sulu çamur parçaları şık üniformasını berbat etti! Islak gri çamur, pantolonun paçasından aşağıya doğru akıyordu. Araba hızla uzaklaşırken, Mustafa Kemal kızgın bir ifadeyle üniformasındaki sulu çamur lekelerini temizlemeye çalışıyordu. Gün kötü başlamıştı, genç subay gecenin iyi geçmesini umarak yürüdü.

Mustafa Kemal'in 27 Eylül 1907'de 3.Orduya tayin edilmesi en çok Selanik gecelerini ve ihtilal uğruna her şeyi göze almış yakın arkadaşlarının kaderini değiştirecekti.

Mustafa Kemal, henüz Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat ve Terakkiye katıldığını bilmiyordu. İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri Selanik'te bulundukları için kendi cemiyetlerini

Levent Şahverdi Arşivi

öne çıkarmışlardı. Cemiyet, yeni katılımlarla her geçen gün daha da büyüyordu. Enver, Niyazi, Talat Bey, Ohrili Eyüp Sabri, Arif, Hüseyin Cahit, Ömer Naci, Sait Halim Paşa, Babanzade İsmail Hakkı, Doktor Bahattin Şakir, Hacı Adil, Yakup Cemil ve Ali Fethi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuşlardı.

Mustafa Kemal Selanik'e geldiğinden beri tüm gözler onun üzerindeydi. Özellikle Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından, İttihat Terakki'ye katılanlarda bir tedirginlik vardı. Arkadaşları, sabahlara kadar devam eden gece toplantılarında bir türlü cesaret edip de Mustafa Kemal'e, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat Terakki'ye katıldığını söyleyememişlerdi. Daha Mustafa Kemal, Şam'dan Selanik'e gelmeden önce geceleri Yonyo'da Mustafa Kemal'in İttihat Terakki'ye katılması gerektiği konusunda görüşler ileri sürülmüştü. Özellikle cemiyetin ileri gelenlerinden Talat Bey, Edirne Kolordusu'nda görev yapan Topçu İsmet Bey'den sonra Mustafa Kemal'i de İttihat Terakki'ye dahil etmek gerektiğini savunuyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iş bitiricilerinden Mithat Şükrü ve Mustafa Kemal'in okul arkadaşlarından Ali Fethi, Mustafa Kemal Selanik'e geldiğinde onunla görüşerek, Sarı Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye katılmasını sağlamakla görevlendirilmişlerdi; fakat Mustafa Kemal, Selanik'e geleli birkaç gün olmasına rağmen, bir fırsatını bulup onunla bu konuyu konuşamamışlardı.

Ali Fethi bir gece, Yonyo'da Mustafa Kemal'le buluştu. Kristal bardaklarda birer bira söylediler. Bir taraftan soğuk köpüklü biralarını yudumlarken, diğer taraftan konuşuyorlardı. Ali Fethi'nin amacı bir yolunu bulup Mustafa Kemal'e İttihat Terakki'den söz etmek ve bu konuda nabzını yoklamaktı.

Ali Fethi, kutsal amaçlar için ölümü bile göze almış insanların kararlılığıyla İttihat ve Terakki'den söz etti! Konuşmasını bitirinceye kadar Mustafa Kemal arada bir soğuk birasından küçük yudumlar alarak arkadaşını dinledi ve sonra kendi düşüncelerini açıkladı:

"Artık zaman değişti Ömer! Şimdi öyle bir vaziyet var ki her millet kendi bağımsızlığının sevdasına düşmüştür. Meşru-

Levent Şahverdi Arşivi

tiyet ilan edilse de anayasa yeniden yürürlüğe girse de bizden kopup ayrılmak isteyen azınlık unsurları artık imparatorluğa bağlı tutmak mümkün değildir. Bak çocuk! Kişisel kanımı soracak olursan bizim bundan sonra yapmamız gereken Türklerin durumunu düşünmek, Türklerin geleceği için kafa yormaktır! Avrupalılar zaten güçlü olan siyasi vaziyetlerini, iktisadi vaziyetleriyle takviye etmeğe çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de bizi parçalamak için azınlıkları bize karşı kışkırtıyorlar. İmparatorluğun artık bu baskılara dayanacak gücü kalmamıştır. Mesele sadece hürriyetin ilanı olmamalıdır; ondan sonra neler yapılacağı daha önemlidir: İlan edilecek hürriyeti her geçen gün takviye etmek, siyasi ve iktisadi durumu her geçen gün düzeltmek gerekir. Üstelik yalnızca belirli bir zümrenin bunları istemesi de yeterli değildir; tüm toplumu, bütün fertleriyle ilerlemeye, çağdaşlaşmaya inandırmak, bu uğurda mücadeleye çağırmak gerekir... Tüm bunları bir araya getirebildiğimiz vakit, belki elimizdekilerin bir kısmını kurtarmak mümkün olabilir! Peki, ama neleri kurtarabileceğiz? Gerçekçi ve inançlı olmak zorundayız Ömer!... Benim hem Şam'da, hem Manastır'da hem İstanbul' da, hem de şu bizim Selanik'te gördüğüm iki şey var: İhtilal düşüncesi ve yılgınlık!..."

Bir sigara yakıp ilk nefesten sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Sizler ve sözünü ettiğin o İttihatçılar daha yılgınlığın farkında bile değilsiniz; ama korkarım ki toplumda fark edilmese de bir yılgınlık, bir yorgunluk var!... Son yıllarda girdiğimiz savaşlar toplumu tüketti! Dahası bundan sonra gireceğimiz muhtemel savaşların sonuçları çok daha yıkıcı olacaktır!... Bu sebeplerle ihtilalden sonrasını, ilan-ı hürriyetin sonrasında neler yapılması gerektiğini düşünmeliyiz!" Sözleri ve sigarası aynı anda bitmişti, izmariti, dolu kül tablasına bastırırken gergin ve düşünceliydi...

Mustafa Kemal ertesi gece, bu sefer Olimpos'ta Mithat Şükrü'yle buluştu. Mithat Şükrü de İttihat Terakki'den söz etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal onunla da ihtilalin sonrasını, hürriyetin ötesini görürcesine konuştu!

Mithat Şükrü, o gece Mustafa Kemal'in söylediklerine benzer düşünceleri daha önce hiçbir İttihatçıdan duymamıştı! Ne Talat, ne Enver ne Niyazi ne de İsmail Hakkı! Hiçbir İttihatçı, ihtilalin ötesini düşünmüyor gibiydi. Herkes, hürriyetin ilanı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi halinde tüm sorunların ortadan kalkacağına inanıyordu.

Mithat Şükrü o gece evine dönerken, Mustafa Kemal'in söylediklerini düşündü. O geceden sonra Mustafa Kemal'in İttihat Terakki'ye katılmasının hayati önem taşıdığına inanmaya başlamıştı!

Mithat Şükrü, ertesi gün Ömer Naci'yle buluştu, arkadaşının koluna girip yürümeye başladıklarında dün geceden söz etti:

"*Ömer, dün gece Mustafa Kemal'le konuştum! Bana öyle ilginç şeyler söyledi ki dün geceden beri kafamda söyledikleri yankılanıp duruyor! Dün geceki görüşmemizden sonra ona gerçekten ihtiyacımız olduğuna yürekten inanmaya başladım! Ama bir türlü ona söyleyemedim. Bunu ancak sen yapabilirsin diye düşünüyorum. Aramızda Mustafa Kemal'e en yakın olan sensin... En kısa zamanda ona tüm olanları anlatmalı ve İttihat Terakki'ye katılmasını sağlamalısın!...*" dedi.

İki arkadaş, kalın kaputlarının yakalarını dikleştirerek keskin akşam esintisinden korunmaya çalışarak yürüyorlardı. Ömer Naci önüne, Mithat Şükrü ise Ömer Naci'nin gözlerine bakıyordu. Yürürken ara sıra duruyorlar, hararetli hararetli bir şeyler konuşuyorlar; çevreden geçen insanların bakışlarına aldırış etmeden mavi gözlü adamı cemiyete nasıl dahil edeceklerini tartışıyorlardı. Mithat Şükrü, endişeli görünüyordu, endişelerini Ömer Naci'ye de anlattı! Sesinin rengi ve seçtiği sözcükler, karşısındakini yapılan işin doğruluğuna inandırma amacı taşıyordu! Sigarasından art arda derin nefesler alarak şunları söyledi:

"*Sen de kabul edersin ki aynı amacı savunan iki ayrı cemiyet bizi bölmekten başka bir işe yaramaz! Ha şurası doğru:*

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, cemiyetini genişletebilecek özelliklere sahiptir ve zabitan arasında büyük ilgi görmektedir, ayrıca çok dikkat çeken bir şahsiyeti vardır! Bunları sen benden daha iyi bilirsin; ama belki bir talihsizlik, cemiyeti kurduktan sonra Şam'a gitmek zorunda kaldığı için, cemiyeti fazla büyütme olanağını bulamadı. Onun yokluğunda senin de gördüğün gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti çok genişledi, daha da genişleyecektir! Bu bakımdan Mustafa Kemal'in kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti İttihat ve Terakki'yle birleşmiştir. Zaten Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne dahil olanlar, Mustafa Kemal Şam da bulunduğu sırada İttihat ve Terakki'ye katılmışlardır. En önemlisi, aynı gayedeki iki cemiyetin aynı azalarının bulunması da sakıncalar doğurur. Allah korusun! Hürriyet için mücadele ederken, birbirimize düşeriz!..."

Ömer Naci, Mithat Şükrü'ye hak verircesine kafasını sallıyordu; fakat gözlerinde gerçekleri haykırmak isteyen insanların hırçınlığı ve vicdani kaygıları vardı. Mithat Şükrü'ye şöyle cevap verdi:

"*Evet haklısın!... Mustafa Kemal'in Şam'a dönmek zorunda kalması buradaki Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin daha fazla gelişmesine mani oldu. Ben bunu Mustafa Kemal'e anlatabilirim; ama bunu anlatırken ona hakikati de ifade etmek zorundayım. O hakikat şudur: Eğer Mustafa Kemal Şam'a dönmemiş olsaydı Vatan ve Hürriyet Cemiyeti daha fazla güçlenirdi! Mustafa Kemal'i tanıyan biri olarak buna yürekten inanıyorum! Bunu sen de kabul edersin herhalde? Yalnız şurası da doğru ki bugün İttihat ve Terakki Cemiyeti çok fazla güçlenmiştir. Tabii ki iki cemiyet arasında bir mücadele olabilir. Böyle bir mücadele bizi birbirimize düşürmek dışında başka hiçbir işe yaramaz. En kısa zamanda Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından Fethi'yle de konuşup, Mustafa Kemal'i bir an önce İttihat ve Terakki'ye katılmaya çağırmalıyız. Yalnız, hepimiz çok dikkatli olmalıyız! Bu durumu Mustafa Kemal'e uygun bir dille anlatmak mecburiyetindeyiz. Onu ikna edemezsek, tanıdığım Mustafa Kemal, İttihat Terakki'ye katılmak şöyle dursun, kendi cemiyeti Vatan ve Hürriyeti daha da güçlendirmek için mücadele eder!..."*

Levent Şahverdi Arşivi

İki arkadaş yukarı mahallenin içlerinde çocuk bağırışları, at kişnemeleri ve kuş sesleri arasında yürüyorlardı. Ömer Naci, birden Mithat Şükrü'nün kolundan tutup durdu, çok önemli ve gizli şeyler söyleyen insanların yaptığı gibi fısıldarcasına arkadaşına şunları söyledi:

"Bak! Mustafa Kemal'i ne kadar iyi tanıdığımı biliyorsun!... Eğer en ufak bir tehdit kokusu alırsa, ya da bunu hissederse o zaman üzerine Osmanlı ordularını göndersen pes etmez! Tehdidin üzerine gider ve tehlikeyi akıllıca savuşturur..."

"Yıllar önce bir sohbette bana şöyle demişti: 'Tehditten ve tehlikeden korkarsan, tehdit ve tehlike senin peşini bırakmaz; ama her ikisini de akıl ve cesaretle def etmek mümkündür... '

"Yani Mustafa Kemal, cesaretini akılla dengelemeyi bilen nadir insanlardan biridir! İttihat ve Terakki onu karşısına değil yanına almaya mecburdur..."

Ömer Naci'nin yüzünde, söylediklerine yürekten inanan insanların rahatlığı, dudağında ise alaycı bir tebessüm kırığı vardı. Mithat Şükrü, arkadaşının bu son sözlerine içten içe sevinmişti. Bu sefer de birdenbire Mithat Şükrü yolun orta yerinde durdu ve pek de düşünmeden Ömer Naci'ye İttihatçı ağzıyla şu soruyu sordu:

"Silah oyununu sever mi?"

Ömer Naci Mithat Şükrü'ye sertçe bakıp,

"Bak söylediğinden başka bir mana çıkarıyorum..." dedi.

Mithat Şükrü, arkadaşının kendisini yanlış anladığını fark edince hafifçe tebessüm ederek şöyle dedi:

"Yok, yok yanlış anladın! Öyle demek istemedim. İnan sadece merakımdan sordum..."

Bu sefer Ömer Naci gülerek karşılık verdi:

"Silah oyununu sevmez... Lakin şartlar silah oyununu zorunlu kılarsa onun da ustası olduğunu söyleyebilirim. Mustafa Kemal'i yakından tanırsan bunu sen de göreceksin... Unutma ki o Harp Akademisi'nin en parlak öğrencilerindendi; fakat o silahına güvenenlerden değildir; o yüreğine ve aklına güvenir... Biliyorsun, Bekirağa mahkumu olurken sorguda ceberrut heyete

Levent Şahverdi Arşivi

kafa tutmaktan bile çekinmemişti! Daha sonra başına gelenler herkesçe malumdur. Kısacası Mustafa Kemal, sözünden ve inandığı yoldan asla dönmez! Ona göre konuşmak lüzumludur; ama konuşulanları yapmak daha da lüzumludur."

"Biliyorsun ki ben ve pek çok arkadaşım Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne üyeydik; ama Mustafa Kemal'in Şam'a dönmesi buradaki durumu değiştirmiştir. Şimdi İttihat Terakki de beraberiz; ama Mustafa Kemal'i yanımıza alamazsak içim rahat olmayacak. Onu yanımıza almaya mecburuz Mithat, buna mecburuz!... İnan bana, içimizde ona benzeyen hiç kimse yok!..."

Bir süre hiçbir şey konuşmadılar, akşam esintisini iliklerinde hissederek, düşünceli düşünceli yürüyerek uzaklaştılar.

* * *

Çardaklı kahvehanenin önündeki tahta masaların neredeyse tamamı doluydu. Kırmızı fesli kahveci çırağı, elindeki tepsiyi bir o yana bir bu yana sallayarak masalar arasında mekik dokuyordu... Öylesine maharetliydi ki tepsi alt üst olmasına rağmen, bardaklar ve fincanlar tepsiye yapışmışçasına sabit duruyor, tek bir damla bile dökülmüyordu... Masaların çoğunda aksakallı, nur yüzlü ihtiyarlar oturuyordu; alınlarındaki çizgiler yılların yorgunluğuyla derinleşmiş, yüzlerindeki acı, gözlerinden yayılan iyice solmuş umut ışıklarının kırıntılarıyla örtülmüştü. Kaşık sesi, nargile fokurtusuna karışırken, orta masalardan birinden çardağın altına doğru yükselen sözcükler, orada koyu bir sohbetin yapıldığına işaretti... Çırak, yine her zamanki hızlı adımlarla, *"Telveli bunlar!..."* diye bağırarak ortadaki o masaya yaklaşıp bıçkın hareketlerle kahveleri masaya bıraktı... Osman Bey, önce bardağa şöyle bir dokunup sıcaklığını kontrol ettikten sonra titrek eliyle yavaşça fincanı kavrayıp ağzına götürerek küçük birkaç yudum aldıktan sonra; derinden bir"oh!..." çekti. Yıllar onu nasıl da yormuştu! Konuşurken bile yoruluyor, ara sıra biraz nefeslenip sonra yeniden devam ediyordu. Yaşlıydı, yorgundu, ama yine de umutluydu; her şeyin daha iyi ola-

Levent Şahverdi Arşivi

cağına inanıyordu. Yıllar önce anayasanın ilan edildiği günleri hatırladıkça ve geçen zaman içinde şahit olduğu onca olayı düşündükçe, "*Şu yaşlı imparatorluk var ya!... Şu koca çınar var ya!... Nasıl da değişiyor!...*" demekten kendini alamıyor ve hep son sözü, "*Umudu yitirmeyelim!*" oluyordu. Birden, "*Hey gidi günler!*"dedi. Çizgilerle dolu yüzünü, tatlı bir huzur kapladı; ne zaman geçmişten bahsedecek olsa böyle olur, yaşadığı acıları bile ballandıra ballandıra anlatırdı; geçmişe anlaşılamayan bir özlem duyardı; fakat o geçmişe kölecesine bağlananlardan da değildi; geçmişi, geleceği hazırladığı için severdi. Onun tüm isteği, kendi ifadesiyle, "*Toplumu oluşturan fertlerin teker teker mütefekkir olmalarıydı...*"

Osman Bey, yılların verdiği tecrübeyle, büyük bir maharetle sözcükleri üst üste yığarken, hemen karşısında, gözlerini bile kırpmadan onu dinleyen Selanik eşrafından Ziya Bey, oturduğu ahşap sandalyede ara sıra sağa sola hareket ederek ve sade kahvesini yudumlayarak mutlu bir gelecek hayal ederdi; kendisi için değil, Mekteb-i Tıbbiye'de okuyan büyük oğlu ve Darül Muallimat'da okuyan küçük kızı için...

Akşamları o çardaklı kahvehaneden yükselen zayıf bir uğultu kahvehanenin önündeki toprak yola yayılırken, sıkı üniformalı sarışın bir genç, dışarıdaki masalarda oturanlara selam verip hızlı adımlarla oradan geçerdi... "*Fertler tek tek mütefekkir olmalıdır...*" diyen Osman Bey'i duymuş mudur bilinmez; ama yıllar sonra o sarışın genç, Türk toplumunu tek tek mütefekkir yapabilmek için bir ihtilal gerçekleştirecekti...

O gün yine çardaklı kahvehanenin önünden geçerken nur yüzlü ihtiyarlara selam verdi, her zamankinden daha hızlı yürüyordu; acelesi var gibiydi, telaşlı ve düşünceliydi. Akşam Beyaz Kule'de, arkadaşı Ömer Naci'yle buluşacaktı, ne de olsa randevularına geç kalmaktan hiç hoşlanmazdı...

Neredeyse akşam ezanları okunmak üzereydi... Mustafa Kemal, sonbahar yağmurlarıyla ıslanan dar sokaklardaki kuru yaprakları çatırdatarak yürüyordu. Türk mahallesinden aşağıya doğru ilerlerken kendisini bir anda akşam telaşının tam ortasın-

Levent Şahverdi Arşivi

da buldu. Eski Türk dükkânlarının önündeki çığırtkan satıcıların, sırtında kilolarca yükle ezile, büzüle limana inmeye çalışan amelelerin, şık üniformalı genç subayların ve başındaki renkli örtünün kenarından taşan altın sarısı saçları akşam esintisinde uçuşan güzel yüzlü bir bayanın kaçamak bakışları arasından sıyrılarak Kordon boyuna doğru aktı.

Ömer Naci, nihayet o akşam Mustafa Kemal'e meseleyi açma cesaretini gösterebildi. Beyaz Kule'de o gece, Ömer Naci ihtilalin yaklaştığından, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinden bahsederek, sözü döndürüp dolaştırıp asıl meseleye getirdi. Soğuk birasını bir dikişte bitirip derin bir nefes alarak cesaretini toplayıp Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakarak şunları söyledi:

"Bak Mustafa! Beni iyi tanırsın! Seni sevdiğimi, senin düşüncelerine büyük ehemmiyet verdiğimi de bilirsin! Nasıl başlayacağım bilemiyorum; ama sana günlerdir söylemek istediğim bir şey var! Sen, Şam'a döndükten sonra burada durum süratle değişti. Arkadaşlar ihtilal için sabırsızlanmaya başladılar. Açık söylemem gerekirse arkadaşlar senin uzun bir müddet daha Şam'dan buraya tayinle gelebileceğini tahmin etmiyorlardı; çünkü senin durumundaki birinin kolay kolay oradan kurtulamayacağına inanıyorlardı. Canım! Vaziyetini sen de biliyorsun! Şam sürgünlerinin yolunu kolay kolay açmadıklarını bilirsin! Oralarda çürüyen nice civanmert delikanlılar var!"

Bu sırada Mustafa Kemal arkadaşının sözünü kesip birazdan söylenecekleri tahmin edercesine rahat ve anlayışlı biçimde, *"Sadede gel Ömer! Ne söylemek istiyorsan açık söyle!"* dedi.

Böylece biraz daha rahatlayan Ömer Naci şunları söyledi:

"Hatırlarsın, sen Şam'a dönmeden önceki o gece Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne katılan bazı arkadaşlarımız, sen Şam'a döndükten sonra, bir daha buralara dönüşünün mümkün olamayacağını düşünerek, ihtilalin başarısı açısından İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dahil oldular... Bu kararı vermelerini kolaylaştıran nedenlerden biri de iki cemiyetin de amacının aynı olmasıydı. Aynı gayeyi güden iki cemiyetin bazı sakıncalar doğuracağını

Levent Şahverdi Arşivi

diğer arkadaşlar gibi ben de düşünüyorum... Bu durum bizi bölebilir ve hedefimizden uzaklaştırabilirdi. Ha şurası bir gerçek ki eğer Şam'a gitmek zorunda kalmasaydın da burada bulunabilseydin, eminim ki Vatan ve Hürriyet Cemiyeti daha fazla büyürdü; ama şimdi tam tersi bir durum söz konusudur. Bu durumda tüm arkadaşlarımızın ve benim isteğim, senin de bize katılman! İttihat ve Terakki Cemiyeti saflarındaki yerini almandır..."

Mustafa Kemal, bir süre hiçbir şey konuşmadan Ömer Naci'nin sözlerini bitirmesini bekledi. Daha sonra, viskisodasından küçük yudumlar alıp biraz düşündü; Ömer Naci'nin ne demek istediğini çoktan anlamıştı bile:

"İki cemiyetin birleştiğini, daha doğrusu bizim cemiyetin İttihat Terakki'ye katıldığını söylüyorsun. İleri sürdüğün gerekçelere katılıyorum! Aynı gayeyi güden iki gizli cemiyetin bazı mahsurlar doğuracağına da inanıyorum; ama madalyonun bir de öteki yüzü var: İttihat Terakki ihtilali amaçlayan bir cemiyet, peki ama ihtilalden sonra neler yapılacak? Bunlar düşünülmüş müdür? Tartışılmış mıdır? Kanaatimce bu noktada münakaşa edilmesi gereken hususlar vardır... İttihat ve Terakki Cemiyeti ve faaliyetleri hakkında ben de bilgi sahibiyim. Şunu söylemeliyim ki bizim cemiyetimizle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikaları arasında bazı ciddi farklar vardır! İttihatçılar için varsa yoksa ihtilal! Sonrasını pek düşünmedikleri ortada! Oysa ki ben Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurarken ihtilalden sonra yapılacakları daha çok önemsiyordum. Benim dahili siyasetimle İttihat ve Terakki'nin dahili siyaseti arasındaki farkları münakaşa etmeliyiz!..."

Ömer Naci, o gece Mustafa Kemal'i İttihat ve Terakki'ye dahil etmeye kararlıydı. Mustafa Kemal'in sakin ve ılımlı tavrı, Ömer Naci'yi umutlandırmıştı, biraz yüksek bir sesle şöyle dedi:

"Söylediklerin, İttihatçıların da dikkatini çekmiştir. Daha birkaç gün önce Mithat Şükrü ile birlikteydim, seninle görüşmüş; söylediklerinden nasıl etkilenmiş anlatamam! İttihat Terakki'nin önde gelenlerinden Talat Bey'in de senin hakkında söylediklerini

Levent Şahverdi Arşivi

kendi kulaklarımla duydum. Senin için, 'Mustafa Kemal, bizim aklımıza gelmeyenleri söylemektedir!' diyorlar. Seni de aralarında görmek istiyorlar..."

"Bana soracak olursan önce ihtilal gerçekleşmeli... Sonrası kolay! Hele bir hürriyet ilan edilsin! Ondan sonra oturur her şeyi münakaşa ederiz. Cemiyetin pek çok sorununun olduğunu ben de biliyorum, aceleci davranıldığına da şahidim; ama söylediğim gibi önce ihtilali gerçekleştirmeliyiz."

Konuşurken kuruyan boğazını ıslatmak için kendine yeni bir bira daha söyledi... Mustafa Kemal o gece fazla içmedi, ciddi bir karar aşamasındaydı ve kendi kendisiyle mücadele ediyor gibiydi: Sanki içinde iki ayrı kişilik vardı; ikisi de vatanseverdi; ama biri aceleci ve deli dolu, diğeri ise hırslı, ama temkinliydi. Mustafa Kemal, sabahın ilk ışıklarına kadar hem arkadaşı Ömer Naci'yle hem de içindeki iki farklı kişilikle mücadele ederek sabah ezanlarının okunduğu sırada kararını verdi:

"Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki'ye katılmasını kabul ediyorum; fakat ihtilalden sonra oturup pek çok konuyu münakaşa edeceğiz..."

Sabahın ilk ışıkları Beyaz Kule'ye düşerken Mustafa Kemal ve Ömer Naci sarılarak ayrıldılar... Ömer Naci mutlu ve sevinçliydi, bıyık altından hafifçe gülerken İttihatçı ağzıyla kendi kendine, *"İşte şimdi tamamdır!... En kısa zamanda yarıp çıkarız!..."* diye mırıldanıyordu.

* * *

Ömer Naci, sabahın erken saatlerinde Mithat Şükrü'ye gittiğinde yine bıyık altından gülüyordu, çok rahatlamıştı! Sanki hürriyet ilan edilmişçesine sevinçliydi! Mithat Şükrü, Ömer Naci'nin bu halini görür görmez işlerin yolunda gittiğini, Mustafa Kemal'in de İttihat ve Terakki'ye katıldığını anladı.

Ömer Naci Mithat Şükrü'ye önceki geceyi, Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmeyi anlattı ve sonunda, *"Mustafa Kemal, her şeyi*

Levent Şahverdi Arşivi

birkaç kere derinlemesine düşünür... Onu iyice etkilemek, inandırmak zarureti vardır... Anlayacağın şimdi sıra sende!" dedi.

Ertesi gece Mithat Şükrü, sonraki gece de Talat Bey'in isteğiyle Ali Fethi, Mustafa Kemal'le görüştü. Tüm bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal ikna edildi ve yaşlı imparatorluğun son yıllarına damgasını vuracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı; fakat kafasını kurcalayan pek çok soruya henüz tatminkâr cevaplar verilememesi onu gizliden gizliye rahatsız ediyordu.

Birdenbire hiç hesapta olmayan bir yola girmişti... Pek çok konuda farklı düşüncelere sahip olan bir siyasi yapılanmaya dahil olmanın sıkıntılarını şimdiden yaşamaya başlamıştı. Taviz vermeye, alttan almaya veya doğru bildiği yoldan ayrılmaya hiç niyeti yoktu... İlerleyen günlerde İttihat Terakki'nin toplantılarında kendi düşüncelerini cesurca savunacak, yeri geldiğinde cemiyetin lider kadrosuna bile kafa tutacaktı!

O, akıntıya kapılıp sürüklenenlerden değil, akıntıya yön vermeyi düşünenlerdendi!

Yıldızların Çatışması

"Mustafa Kemal ve Enver"

1907 yılında Selanik, genç hürriyet savaşçılarıyla dolmuştu. O günlerde ya Kordon boyundaki gazinoların arka odalarında, ya da yukarı mahallenin ara sokaklarındaki eski bir Türk evinde gece geç saatlerde bir araya gelen asker-sivil idealist gençler, sabah ezanlarını duyuncaya kadar vatan ve hürriyet için yapılması gerekenleri konuşuyordu.

Selanik'in hürriyet ışığıyla aydınlanan karanlık gecelerinde sessiz bir genç subay, arka masalardan birinde oturur ve arkadaşlarının söylediklerini can kulağıyla dinlerdi. Bu çelik bakışlı, düzgün yüzlü genç subayın adı Enver'di...

Enver, Harp Okulu'nun ve Harp Akademisi'nin en parlak öğrencilerinden biriydi, çok ihtiraslıydı! Gözlerinde, ülkeyi yönetecek insanların kararlığı vardı. İhtilal rüzgârlarının esmeye başladığı o günlerde Enver nedense çok suskun ve mahcuptu.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver gerçek bir vatanseverdi; fakat biraz aceleci ve hayalciydi! Siyasi konulardaki tartışmalara pek girmezdi. Kendi yolunu çok önceden çizmişe benziyordu ve büyük idealleri vardı! Başkalarının konuşmalarından neredeyse hiç etkilenmeyen, sonuna kadar doğru bildiği yoldan gitmeye kararlı biriydi.

O günlerde Kordon boyundaki özel odalardan birinde arka masalarda sessizce oturan Enver, sarışın genç bir subayın söylediklerini dinlerken, elinde olmadan sabit düşüncelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalıyordu. Sözleriyle, Enver'i derin derin düşündüren ve adeta kendi kendisiyle yüzleştiren bu genç subay Mustafa Kemal'di...

Mustafa Kemal, arkadaşları arasında en özgün düşünceleri korkmadan dile getiren kişiydi, çok tenkitçiydi! Sorunları sıralamak dışında, çözüm yollarını da söylüyordu. İmparatorluğun meselelerini sayarken yalnız askeri sorunlar üzerinde durmuyor, siyasi ve ekonomik durumu da tahlil ederek şaşırtıcı şeyler söylüyordu. İç siyasetten dış siyasete geçiyor, Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini sıralayıp, genç subayların yapması gerekenleri açık bir dille ifade ediyordu; fakat onun gibi düşünenlerin sayı yok denecek kadar azdı. Mustafa Kemal, daha o günlerde yalnız bir adamdı!

Zaman ilerledikçe İttihat ve Terakki içindeki tartışmalar Mustafa Kemal'in yıldızının parlamasına yol açıyordu. İşte tam da o günlerde arka masalardan birinde sessizce oturan Enver'le Mustafa Kemal'in yıldızları yavaş yavaş çatışmaya başlayacaktı.

Ve Enver artık yıldızını parlatma zamanı geldiğini düşünerek yavaş yavaş konuşmaya başlayacak, cemiyetin iplerini eline almanın yollarını arayacaktı.

Fakat o mavi gözlü sarı subay yok mu? O subay, Kristal, Yonyo ve Beyaz Kule gecelerinde arkadaşlarının ve tüm imparatorluğun kaderini kendi avuçlarında toplamak istermişçesine konuşuyor, ağzından dökülen sözler insanlar üzerinde büyülü bir etki bırakıyordu... Genç erkânıharplerin tüm benliklerini saran ihtilal ateşini körükleyen o genç subay, Mustafa Kemal'di!...

Levent Şahverdi Arşivi

Hepsi de onun etrafında yatağına doğru akan bir nehrin farklı kolları veya ışığa koşan pervaneler gibiydi; yalnız Enver hariç!

Enver çok hırslı bir ihtilalciydi... Öyle kolay kolay pes etmeye, birinin peşine takılmaya ve meydanı Mustafa Kemal'e bırakmaya niyeti yoktu.

Misak-ı Milli

"Fuat! Yeni Bir Devlet Kurmalıyız!"

Serin bir perşembe akşamıydı... Karaferiye İstasyonu'nda yakınlarını bekleyen insanlar vardı; kimi sohbet ediyor, kimi elleri cebinde bir o yana bir bu yana volta atıyor, kimi sigarasının ateşiyle ısınmaya çalışıyor, kimi de olduğu yerde, gözlerinde özlem ışıltıları, heyecan içinde ellerini ovuşturuyordu... Duygular ve davranışlar farklıydı; ama bakışlar hemen hemen aynıydı; herkesin gözü, soğuk çelik raylar üzerinde, kulaklar ise keskin düdük seslerine kilitlenmişti...

İstasyonun sonunda şık bir subay, gözleri asker potinlerinin üzerinde, birkaç metrelik bir alanda ufak adımlar atarak zamanı tüketiyordu; elinde yarılanmış bir sigara vardı ve heyecanlıydı; ara sıra bakışlarını kaldırıp uzak raylara bakıyor, sonra tekrar önüne bakarak birkaç adım atıyor, bir süre olduğu yerde duruyor, sonra tekrar geri dönüp birkaç adım daha atıyordu, bu genç subay Ali Fuat'tı; istasyonda arkadaşı Mustafa Kemal'i bekliyordu.

Yarım saat sonra

Siyah bir duman tabakası gökyüzüne doğru yükselirken, kulaklarda özlem ateşini söndürecek tizlikte düdük sesleri yankılandı; beklenen tren, biraz gecikmeli de olsa nihayet istasyona ulaştı. İstasyonu kaplayan kesif duman tabakası yavaş yavaş dağılırken, makinelerin homurtusu susmuş, yolcular ellerinde çantalar ve bavullarla birer ikişer vagonlardan boşalmaya başlamıştı... Yakınlarını bekleyen insanlar, kapıların önüne birikmiş, özlemle sarmalanmış bir sevinç kaplamıştı her yanı... İstasyonda tatlı bir uğultu vardı; özlemle kucaklaşan insanların sevinç

Levent Şahverdi Arşivi

gözyaşları, bekledikleri gelmeyenlerin son umutlarını sürükleyip götürüyor gibiydi...

Bu sırada Ali Fuat, trenden inen üniformalı subaylar arasında Mustafa Kemal'i gördü, elindeki sigarayı fırlatarak, hızlı adımlarla arka vagonlara doğru yürüdü. Mustafa Kemal her zamanki gibi şık ve yakışıklıydı, yüzünde yine çok şeyler ifade eden bir tebessüm vardı. Ali Fuat çok mutluydu! Göz göze geldiklerinde önce hiçbir şey konuşmadan sadece sarılıp öpüştüler, sonra birden Mustafa Kemal'in ağzından şu sözler döküldü: "*Seni ziyarete geldim!*"

Ali Fuat, Mustafa Kemal'in siyah bavulunu aldı. İki arkadaş kol kola, sohbet ederek istasyondan uzaklaşıp Ali Fuat'ın kaldığı eve geldiler.

Mustafa Kemal, önce yıkanıp temiz giysilerini giyindi ve yol yorgunluğuna aldırış etmeden can arkadaşıyla koyu bir sohbete daldı.

Yemek yiyip birkaç kadeh içki aldıktan sonra sabaha kadar konuştular: Mustafa Kemal, 5. Ordu'nun ne duruma geldiğini anlattı. Konuşurken eskisinden daha öfkeli ve heyecanlı görünüyordu, en önemlisi çok daha kararlıydı.

"*5. Ordu'da askerlikten eser kalmamış...*" dedikten sonra acı eleştirilerde bulundu. İmparatorluğun içine düştüğü sıkıntıların sorumlusu olarak idarecileri görüyor, ikide bir "*Fuat bu düzeni değiştirmeliyiz!*" diyordu.

Ali Fuat da Selanik'te geçirdiği on ayın hikâyesini anlattı: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne nasıl girdiğini ve genel merkez toplantılarında konuşulanları olduğu gibi aktardı. Bu sırada Mustafa Kemal sorduğu sorularla Ali Fuat'ın İttihat ve Terakki hakkında gerçekten neler düşündüğünü anlamaya çalışıyordu, bir ara açıkça, "*Fuat! Sence bu İttihatçılar ülkeyi yönetebilirler mi? Bu konuda yeterli bilgi ve donanıma sahip midirler? En önemlisi ihtilal sonrasında ne yapmayı planlıyorlar? Ne diyorsun?*" diye sordu. Ali Fuat önündeki viski-soda bardağını ağzına götürüp bir yudum aldıktan sonra, elinin kenarıyla ıslak dudaklarını hafifçe silerek, biraz endişeli, biraz temkinli, "*Mustafa! Açık ko-*

Levent Şahverdi Arşivi

nuşmamı istersen, devrim öncesi ve sonrası hazırlıksız bulunuyoruz. Üstelik arkadaşlar arasında önder olacak niteliklere sahip kimse yok... Bazen diyorum ki keşke şu senin Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin gelişmesi için daha fazla mücadele etseydik... Sahi, senin Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni yeniden diriltmek için bir çaban var mı?"

Mustafa Kemal, sigarasından derin bir nefes aldı, duman alnına doğru yükselirken, biraz üzgün, biraz pişman, Ali Fuat'ın da bildiği şeyleri yineledi: Kendisi Şam'a gittikten sonra Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin gelişemediğini, en önemlisi bu cemiyetin Selanik'te ilk şubelerini kuran arkadaşlarının da İttihat ve Terakki'ye katıldıklarını ve bu cemiyet içinde eriyip gittiklerini anlattı; sözlerinde bir yakınma, bir sitem vardı:

"Fuat, düşünebiliyor musun? Bizim cemiyetin en güvendiğim üyelerinden Bursalı Tahir, Şam'dan geldiğimde İttihat Terakki'nin bir numaralı üyesi olmuştu!..." dedi. Bir yudum viski aldı, içki boğazından kayarken, *"Paris'teki cemiyet merkezinin önderlerinden Dr. Nazım dış merkezin yetkili bir görevlisi olarak Selanik'e gelmiş, 'İttihat ve Terakki Cemiyeti en güçlü teşkilattır. Ülke dışında pek çok yayın yaparak kendini tanıtmıştır. Bu ad altında birleşir çalışırsak, daha iyi sonuç alınır. İki ayrı cemiyet, amaçları bir de olsa ayrılık görüntüsü verir... ' diyerek Vatan ve Hürriyet'in Selanik şubesini kuran arkadaşları inandırmış, böylece iki cemiyet birleştirilmiş..."*

Biraz sustuktan sonra acı bir tebessümle, *"Bu zorlamayı kabul etmek zorunda kaldım ve ben de İttihat'ın bir üyesi oldum Fuat!..."* dedi.

Mustafa Kemal konuştukça, Ali Fuat yaşadığı kaygıların Mustafa Kemal tarafından da paylaşıldığını görüyordu. Mustafa Kemal, yine de ihtilalin gerçekleşeceğinden emindi:

"Meşrutiyet mutlaka ilan edilecek!. Sultan Hamit, ister istemez biraz direndikten sonra razı olacak. Razı olmazsa kan dökülecek, ama şöyle ya da böyle anayasa yürürlüğe konulacak; fakat sonra ne olacak? Cemiyetin ne iyi bir planı, ne de Meşrutiyet'in ilanından sonra onu uygulayacak bir önderi var! Bunu defalarca

Levent Şahverdi Arşivi

arkadaşlara ifade ettim; ama aradığım desteği bulamadım. Ancak kararlıyım Fuat! Sonuna kadar mücadele etmeye, cemiyete ihtilalin ötesini düşündürmeye kararlıyım... Olmazsa başka planlarım var! Olmazsa yola tek başıma devam ederim! Yalnız olduğumu da düşünmüyorum! Senin gibi birkaç arkadaşımın hep benimle olacağından eminim! Allah yardımcımız olacaktır kardeşim!"

Ali Fuat, Karaferi'de Mustafa Kemal'le birlikte geçirdiği günlerde bir şeyi daha fark etmişti: Mustafa Kemal, artık o Harp Okulu yıllarındaki coşkusunu yitirmişti; neredeyse hiç kendine bakmıyordu, tüm zamanını siyasi konular üzerinde düşünmekle geçiriyordu. Artık o çok sevdiği içkiden bile tat almadığı belliydi. Sanki artık kendisi için değil, sadece ülkesi için yaşıyor gibiydi; vatan ve hürriyet ateşi tüm benliğini sarmıştı! Dahası İmparatorluğun sonunu görür gibiydi; kafasında, on beş, yirmi yıl sonrasının Türkiyesini planlıyordu sanki... Ve gelecekte olacakları önceden görmüşçesine kararlı ve inançlı konuşuyordu.

Öyle ki Karaferi'de bir gece, Ali Fuat'a geleceğin Türkiyesinin sınırlarından bahsetti. Konuşurken o kadar kendinden emin ve rahattı ki sanki o mavi gözleri bir kere daha geleceği görmüştü!

Kuşkusuz, Ali Fuat'ı asıl şaşırtacak olan, o gece Mustafa Kemal'in söylediklerinin yıllar sonra tek tek gerçekleşecek olmasıydı:

"Meşrutiyet, köhneleşmiş ve düzenini yitirmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşlı gövdesi üzerinde değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmalı, düşmanların, yani büyük emperyalist devletlerin bizi parçalamaları beklenmeden ihtilali gerçekleştirenler kendi istekleriyle bir Türk Devleti kurmalıdır.

Meşrutiyet ilan edildikten sonra, yabancı devletlerin kışkırtmalarıyla Meşrutiyet'in özgürlük ortamından da yararlanacak olan Osmanlı azınlıkları İmparatorluktan kopacaklardır... Daha önceden bir karar alınmadığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlık sorunu büyük devletlerin

Levent Şahverdi Arşivi

isteği doğrultusunda çözülecek ve durum daha kötü olacak... Rumeli'de, Bulgaristan, Sırbistan, Avusturya-Macaristan, Karadağ ve Yunanistan ile çevrilmiş durumdayız. Kendilerini bu devletlere bağlı hisseden unsurlar bir an önce bizden ayrılıp bu devletlere katılmak için çaba harcıyorlar. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı, bağlandığı tek unsur Türklerdir... Gerçi biz Türkler de imparatorluğu ayakta tutabilmek için sayısız savaşlara girip iyice yıprandık. Rahatça tarım yapamadığımız için de yoksul düştük. Servet diğer ulusların eline geçti. İmparatorluktaki Türk olmayan Müslüman unsurlara, özellikle Araplara, Avrupalı devletler milliyetçilik ruhunu aşılıyorlar. Yarın herhangi bir savaşta Arapların bizim yanımızda olacakları garantisini kim verebilir! Fuat. Şam'da bulunduğum günlerde Arapları iyice gözlemledim. Araplar arasında milliyetçilik almış başını yürümüş, adamlar ne Osmanlı'yı ne de biz Türkleri önemsemiyorlar, hatta bizden nefret ediyorlar! Bizim Müslüman olmamızdan bile rahatsızlık duyuyorlar! Halifeliğin Arapların olduğunu, Türklerin halifeliği gasp ettiğini düşünüyorlar! Biz bir savaş durumunda bu Araplara mı güveneceğiz Fuat?

Harici vaziyete gelince, emperyalist devletler çoktan bizi parçalamaya karar vermiş durumdalar! Planlarını uygulamak için kendileri için en uygun zamanı bekliyorlar. Bu uygulama sırasında en çok zarar görecek olan yine Türkler olacaktır kardeşim! Tanzimat Fermanı'nın ilanından beri gayrimüslimlere daha çok hak diye bağırıyorlar! Azınlıklara verilen onca hakkı yeterli bulmuyorlar, hep daha fazlasını istiyorlar! Efendim neymiş, Ermenilerin yaşadıkları yerlerde ıslahat yapılmalıymış, neymiş, gayrimüslimlere yeni ayrıcalıklar verilmeliymiş. Fuat, inana bana! Bu Avrupa'nın asıl niyeti Ermenilerin ya da başkalarının mutluluğunu gerçekleştirmek değil, sırf kendi siyasi ve iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmektir! Amaçları bizim içişlerimize müdahale etmek, bizi sömürge haline getirmektir!... "

Bu sırada dışarıda aniden bastıran yağmurun çatıda bıraktığı tıkırtılar ve gök gürültüsü duyuluyordu; gaz lambasının hafif

Levent Şahverdi Arşivi

ışığıyla aydınlanan oda, çakan şimşeklerin etkisiyle birdenbire ışığa boğuluyordu. Mavi gözlerindeki pırıltıların iyice belirginleştiği o dakikalarda Mustafa Kemal sözlerine şöyle devam etti:

"Nüfusun yarısı Türk olmayan ve geniş bir alana yayılan imparatorluğun bütün ağırlığı ve savunması Türklerin omuzlarına yüklenmiş... Hıristiyan azınlıklarsa yalnız kendi çıkarlarını sağlamakla kalmıyorlar, komşu ve aynı ırktaki devletlerle birleşmek için fırsat bekliyorlar. Geriye, Türkler ve Araplar kalıyor ki onlar da ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri haline getirilmeye uğraşılıyor. Türk olmayan unsurların tamamı düşman devletlerin yanında yer alacak. Şu halde devlet gövdesinin çökmesiyle oluşacak enkazın altında ezilip yok olmak mı? Yoksa çoğunluğu Türk olan milli sınırlara çekilerek burasını savunmak mı doğru ve hayırlı olacak? Ben esenliği ikinci düşüncenin uygulanmasında görüyorum!..."

Ali Fuat biraz düşündü! Mustafa Kemal'in bu söylediklerinden kendince bir anlam çıkarmıştı; fakat tam olarak neyi kastettiğini anlayamamıştı, daha fazla aydınlanmak için şu soruyu sordu:

"Nasıl yani? Bu ikinci düşünce nasıl uygulanacak, bu tasfiye nasıl yapılacak?"

Mustafa Kemal, işaret parmağıyla masaya ufak vuruşlar yaparak bu önemli soruya şu tarihi cevabı verdi:

"Rumeli, Doğu ve Batı Trakya bizde kalacak, Edirne'nin Kuzey sınırları Bulgaristan zararına düzeltilecek. Arnavutluk, Avusturya-Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı başkanlığında İstanbul'da toplanacak bir konferansta milliyet çoğunluğu ilkesine dayanılarak Osmanlı Rumeli Kıtası'nın Doğu ve Batı Trakya'dan başka kısımları, yukarıda adları geçen devletlere bırakılacak! İnan Fuat! Bunları söylerken canım acıyor! Tabii gönül isterdi ki hiç böyle bir taksime ihtiyaç olmasın, yüzyıllardır olduğu gibi bundan sonra da bu topraklar Osmanlı'da kalsın, azınlıklar bizi parçalamak için mücadele etmesin ve işbirlikçi emperyalistler onlara destek olmasın!... Bu topraklardan vazgeçmek en derin acıları hissetmek

Levent Şahverdi Arşivi

gibi bir şey! Ama eğer ölmek, yok olmak istemiyorsak bu derin acılara göğüs germek zorundayız! Hastayı kurtarmak istiyorsak, kangren olan organları kesip atma cesaretini göstermeliyiz! Anadolu sahillerine yakın adalar yeni Türkiye Devleti'nde kalmalı, diğerleri Yunanistan'a verilmeli, güney sınırlarımız Hatay, Halep ve Musul illerini içine almalı, diğerleri Araplara bırakılmalıdır. Yeni Türkiye içinde kalacak olan Rum, Bulgar ve Sırp azınlıkları, dışarıda kalan Türklerle değiş tokuş edilmelidir..."

"Biliyorum, ileriyi göremeyenler, imparatorluktan toprak özverisi yapılmasını hoş karşılamayacaklar, hatta bizi ihanetle itham edeceklerdir! Buna rağmen biz bu görüşleri Meşrutiyet sonrasında bir program haline getirerek genel merkezde seslendirmeliyiz. Yoksa korkarım bir gün, şu ata toprağı Anadolu'yu bile kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliriz!"

Mustafa Kemal, 1907'de Karferiye'de arkadaşı Ali Fuat'a, 1919'da olacakları on iki yıl önceden, neredeyse bütün detaylarıyla anlatmış; 1920'de ilan edilecek olan Misak-ı Milli'nin esaslarını, inanılmaz bir biçimde, on iki yıl önceden tahmin etmişti.

Tanyeri ağarırken, yağmur dinmiş, topraktaki canlılar ve cansızlar hareketlenmişti. Doğa yeni bir güne yıkanmış olarak başlarken, Mustafa Kemal ve Ali Fuat yine sabaha kadar gözlerini bile kırpmadan ülkenin geleceği üzerine kafa yormuşlardı.

Mustafa Kemal o sabah Selanik'e geri dönecekti. Dışarı çıktıklarında güneşin ilk ışıkları çoktan yere değmişti ve gökyüzüne doğru yükselen buhar, ıslak toprak kokuyordu! Sarı Paşa Langaza'daki o çiftlik hayatından beri bu kokuyu çok severdi.

Mustafa Kemal, o sabah trenle Kraferiye'den Selanik'e döndü.

Doktor Fevzi

"Sürgün Edilince Hürriyetçilere Katıldı..."

Doktor Fevzi Askeri Tıbbiye'den yeni mezun olmuştu. Uzun boylu, sağlam yapılı, oldukça yakışıklı ve şık biriydi. Okulu bi-

Levent Şahverdi Arşivi

tirdikten sonra İstanbul'da bir hastanede Asaf Paşa'nın yanında asistan olarak çalışmaya başlamıştı.

Birkaç hafta sonra üzerinde beyaz bir önlükle muayenehanede çalışırken, dışarıda bir faytonun tekerlek tıkırtılarını duyarak pencereye doğru yaklaşıp dışarıya baktığında bahçe kapısının hemen önünde süslü bir saray faytonunun beklediğini gördü. Bu sırada faytonun kapısı açıldı ve içerden kırmızı fesli biri indi. Doktor Fevzi, pencereden uzaklaşıp beyaz önlüğünü çıkartarak kapıya yöneldi, tam kapıyı aralamıştı ki biraz önce faytondan inen o kişiyle göz göze geldi. Selamlaştılar! Gelen bir uşaktı... İçeriye girmeden kapının önünde, "*Doktor Fevzi Siz misiniz?*" diye sordu. Doktor, "*Evet benim!... Hayrola?..*" dedi şaşkın mimiklerle... Giyim kuşamından, bir uşaktan çok bir asilzadeyi andıran kişi, "*Sizi rahatsız ettim, bağışlayın ama konağımızda bir hasta var! Durumu ağır! Sizi tavsiye ettiler...*" diye söze başlamıştı ki insan hayatının her şeyden kutsal olduğunu düşünen doktor, kendisine yapılan emrivakiyi görmezden gelerek, "*Tamam, anlıyorum... Biraz bekleyin çantamı alıp geleyim!*" diyerek hızlı adımlarla muayenehaneye girdi. Birkaç dakika sonra başında vişneçürüğü bir fes, sırtında alafranga bir yün palto ve elinde de küçük bir deri çantayla dışarı çıkıp, "*Ben hazırım. Gidelim!*" dedi.

Uşak önde, doktor arkada dışarı çıktılar, faytona atlayıp Kıztaşı'nda muhteşem bir konağa gittiler. Doktor Fevzi, bu kadar gösterişli bir yere getirileceğini düşünmemişti. İçinden, "*Burası, Yıldız Sarayı'ndan daha ihtişamlı!*" diye geçirdi! Oymalı merdivenlerden çıkarken, gözleri tavana kaydı; tavan ince işlemeli ve yaldızlıydı. Bir süre sonra önünde büyük bir kapı açıldı ardına kadar ve yine tavanları yaldızlı, kadife sırma işlemeli ve perdeli geniş bir salona alındı! Etrafındaki muhteşem dekora bakıyordu şaşkınlıkla; adeta büyülenmiş gibiydi! Bu sırada içeriye, renkli giysileriyle çok güzel bir kız girdi. Kızın hemen arkasında iri yarı iki harem ağası vardı, yanlarında da küçük bir kız çocuğu duruyordu sessizce; yanakları kırmızı, kumral saçları belinde ve

Levent Şahverdi Arşivi

gözleri zeytin karası bir kız çocuğu... Doktor Fevzi, çocuğu tanıdı; çünkü onu daha önce ameliyat etmişti...

Bir süre sonra salona hamile bir hanım getirildi. Hasta bu hanımdı! Doktor Fevzi, salonun boşaltılmasını istedi ve salon derhal boşlatıldı; içeride yalnızca, kırmızı uzun elbiseli ve renkli şeffaf başörtülü o güzel genç kadın kaldı. Doktor, hastayı muayene ederken, kadın doktoru seyrediyordu. Doktor Fevzi, bu sırada tarif edilemez bir heyecan dalgasının tüm bedenini sardığını hissetti! Heyecanını yenmek için biraz durup derin bir nefes aldı ve kısa süre sonra muayeneye devam etti. Doktor, kendisini seyreden güzel kadından çok etkilenmişti; kadının bakışları şehvet ve şefkat yüklüydü! Yüzünde, insanın içini ısıtan çok sıcak bir tebessüm örtüsü vardı. En önemlisi, insanın içini okşayan güzel kokular sürmüştü. Doktor Fevzi, elinde olmadan ara sıra göz ucuyla bu güzel kadına bakıyordu ki bir ara göz göze geldiler! İşte ne olduysa o göz teması sırasında oldu; birden genç kadının mavi gözlerinden yayılan parlak bir ışık, Doktor Fevzi'nin yeşil gözlerinin derinliklerine aktı sanki... Hiçbir şey söyleyemeden öylece bakakaldılar... Doktor kabaran duygularını mantığıyla dizginlemeyi denedi: "*Böyle zengin bir asilzadeye âşık olmak, onunla evlenmek bana göre değil!*" diye düşündü. Adeta nefsiyle savaşır gibiydi! "*Üstelik Sarayla da mutlaka bir ilişkisi vardır. Tıbbiye'de okurken ihtilal yemini eden ben değil miydim? Şimdi nasıl olur da bir gönül ilişkisi yüzünden yeminimi unutup, saraya yakınlaşabilirim?*" Nefsini yenmeyi başardı, mantığı duygularına galip geldi.

Muayenesini bitiren Doktor Fevzi, geldiği faytonla hastaneye geri götürüldü. Muayenehaneye girerken fesini, paltosunu ve ceketini çıkarıp avniye kapısına astı. Bu sırada paltosunun cebinde iki altın lira buldu; bu oldukça yüksek bir muayene ücretiydi.

Birkaç gün sonra...

Doktor Fevzi, yine hastanede çalışıyordu. Öğlene doğru bir inzibat subayıyla bir miralay, doktoru ziyarete geldi. Doktor,

Levent Şahverdi Arşivi

önce ne olduğunu anlayamadı. Bir ara, "*Öğrenciyken ihtilalci faaliyetlere karıştığımdan Saray4a jurnallenmiş olmalıyım!*" diye düşündü! Merakla beklerken yapılı miralay, yumuşak bir yüz ifadesiyle konuşmaya başladı:

"*Geçen gün konakta gördüğünüz genç bayan sizi çok beğenmiş, kendisi saraya mensuptur. Sizinle izdivaç düşünüyor. Sizin bu konudaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyor...*" dedi.

Miralay, konuşurken terlemiş, yüzü kızarmıştı! Anlaşılan, bir bayanın izdivaç için bir erkeği beğenip istetmesi onuruna dokunmuş, onu rahatsız etmişti! Aynı rahatsızlığı Doktor Fevzi de duyuyordu; fakat bir taraftan da beğenilmek, saraya mensup genç bir bayanın ilgisini çekmek gururunu okşamış, kendine güvenini artırmıştı. Bıyık altından gülerek, biraz mahcup, biraz alaycı, "*Teşekkür ederim, ama şimdilik bir izdivaç düşünmüyorum!...*" dedi.

Ertesi gün akşam saatlerinde Doktor Fevzi yanında asistanlık yaptığı Asaf Paşa'yla hastanede ameliyat yapıyordu. İkisinin de üzerinde beyaz önlükler, yüzlerinde maskeler, ellerinde eldivenler vardı. Doktor Fevzi, Asaf Paşa'ya bir neşter uzattı, Asaf Paşa, "*Bismillahirrahmanirrahim...*" diyerek, ameliyata başlamak üzereydi ki birdenbire ameliyathanenin kapısı açıldı ve paldır küldür içeriye giren kapıcı bağırarak Doktor Fevzi'yi çağırdı. Asaf Paşa şaşkındı: "*Ameliyathaneye böyle girilir mi? Olacak şey değil!*" diye söylenerek kapıcıyı azarlarken, kapıcı diretiyordu; üstelik sesi titriyordu, belli ki korkmuştu! Kesik kesik kelimelerle, "*Saraya mensup adamlar geldi! Doktor Fevzi'yi götüreceklermiş!*" diyince işin ciddiyetini anlayan Doktor Fevzi, izin istedi. Asaf Paşa, henüz neler olduğunu tam olarak anlayamamıştı, ama yine de başıyla doktora izin verdi. Doktor maskesini, eldivenlerini ve önlüğünü çıkarıp ameliyathaneden çıkarken, hakkında jurnal olduğunu düşünmeye başladı. Jurnal olunca da kurtulmanın mümkün olmadığını biliyordu. Kafasında sorularla dışarı çıktığında yanılmadığını anladı.

Birkaç dakika içinde kendisini bekleyen iki üniformalı asker eşliğinde saray faytonuna bindi. Kapıcı tüm olup bitenleri üzgün

Levent Şahverdi Arşivi

gözlerle hastanenin kapısından seyrediyordu; uzaktan doktora sadece şöyle bir el sallayabildi. Fayton, nal sesleri ve tekerlek tıkırtıları arasında uzaklaşıp, gözden kayboldu...

Fayton, yarım saat sonra Merkez Komutanlığı'nın önünde durdu. Doktor, iki inzibat arasında Merkez Komutanlığı'na alındı. Merkez Komutanı Saadettin Paşa, kendisine irade-i saniyeyi okudu: Doktorun hiç vakit kaybetmeden Selanik'teki 3.Orduya gitmesi isteniyordu. Doktor Fevzi, öteki otuz arkadaşının da tevkif edildiğini ve Suriye, Yemen, Hicaz gibi uzak eyaletlere gönderileceklerini öğrendi. Ne yapacağını bilemiyordu, *"Yine de şanslıyım!"* diye düşündü bir ara... Ne de olsa Selanik, Suriye'ye ve Yemen'e nispetle çok daha yakın, çok daha iyi bir yerdi...

Her şey yolunda giderken, öyle gelişmeler olmuştu ki Doktor Fevzi'nin kaderi birdenbire değişmişti! Tıbbiyeden yeni mezun, idealist bir doktor olarak çalışmaya başlamıştı ve çok mutluydu! Fakat kadere bakın ki birden kendisini Selanik'te buldu!

Doktor Fevzi, Selanik'e geldikten sonra Manastır'a tayin edildi. Durmadan geziyor, olup bitenleri anlamaya çalışıyor, bu topraklarda ihtilal hazırlıklarının son aşamaya geldiğini görebiliyordu. O günlerde bir not defteri tutmaya başladı; artık duyduklarını, gördüklerini, duygularını ve düşüncelerini fırsat buldukça o deftere yazıyordu. Bir gün not defterine şunları yazdı:

"İlkbahar geldiğinde Bulgar ve Rum komitacılar yine faaliyete geçtiler. Beni bir ara Tikveş'teki 4. Alay'ın 3. Taburu'na verdiler. Oraya gittiğimde bir tabur imamı ile bir tabur katibinden başka kimseyi görmedim; çünkü eşkıya takibine çıkmışlar. Daha sonra bizde aynı yere intikal ettik. Geceyi silah sesleri içinde geçirdik. Sabaha karşı silahlar sustu. Perlepe civarındaki müsademede Bulgarlar seksen ölü bırakarak kaçmışlar... Perlepe'deki askerlerin başında da Erkânıharp Enver vardı."

"Daha sonra Komonova'ya tayin edildim. Hayatımız vuruşmalar içinde geçiyordu. Fethi Bey de oradaydı. Hat müfettişiymiş. Erkânıhap Kolağası Mustafa Kemal Bey de o sırada hem hat müfettişliği yapıyor, hem de dağlarda komitacılarla vuruşuyordu."

Levent Şahverdi Arşivi

Genç doktorun hayatı her geçen gün değişiyordu. Elinde olmadan ve hiç hesapta yokken imparatorluğun en hareketli topraklarında vatan ve hürriyet mücadelesi veren insanların arasına katılmıştı, aslında o da bir hürriyet savaşçısıydı; fakat okul bittikten sonra kendisini mesleğine adamaya karar vermişti. Jurnallenmesinin nedeni Askeri Tıbbiye'deyken hürriyetçi fikirleri savunmasındandı. Doktor Fevzi, daha önce pek de anlamlandıramadığı gelişmeleri şimdi daha iyi anlıyordu: Kendisine konaktan gelen evlenme teklifini kabul etmiş olsaydı buralara sürgün edilmeyeceğini anlamıştı; çünkü kendisinden konağa damat olması istenirken, teklifi yapan kişi, "*Bunu kabul ederseniz çok bahtiyar bir hayatınız olur!*" demişti. Doktor Fevzi, o teklifi kabul etmediğine şimdi daha çok seviniyordu! Onun için öyle bir bahtiyar hayattansa, böyle bir sürgün daha iyiydi! Birdenbire Askeri Tıbbiye'deki heyecanlarını hatırlamış, kendisini o günlerin coşkusuna yeniden kaptırmış, vatan ve hürriyet mücadelesi veren insanlar arasına katılmanın yollarını düşünmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal ve Doktor Fevzi

O günlerde artık İttihat ve Terakki iyice teşkilatlanmıştı; cemiyetin üye sayısı her geçen gün artıyordu. Doktor Fevzi de cemiyetten haberdardı ve gizliden gizliye, bir yolunu bulup cemiyete katılmayı düşünüyordu. Beklediği fırsatı Üsküp'e giden bir trende bulacaktı!

Kompartımanda cam kenarında oturan zayıf, düzgün yüzlü, uzun parmaklı, sık sarı saçlı ve mavi gözlü genç subay, pencereden dışarıyı seyrediyordu; düşünceliydi! Doktor Fevzi kompartımana girince genç subay, Doktor Fevzi'ye "*Buyrun, oturun*!" diye eliyle yer gösterdi. Doktor Fevzi, subayın hemen yanına iliştı, el sıkışıp tanıştılar; önce sarışın genç subay kendini tanıttı: "*Adım Mustafa Kemal, Selanikliyim, askeri görevim dışında hat müfettişliği yapıyorum!*" dedi. Daha sonra da doktor kendini tanıttı: Tıbbiye mezunu olduğunu, göreve yeni başladığını ve Se-

Levent Şahverdi Arşivi

lanik'e nasıl geldiğini anlattı. Biraz şuradan buradan konuştular. Mustafa Kemal, Doktor Fevzi'nn jurnalle geldiğini öğrenmişti. Birdenbire doktorun gözlerinin içine bakarak şu soruyu sordu: "*Abdülhamit'i devirmek için nasıl bir teşkilat yapılmalıdır?*" Mustafa Kemal'in amacı, doktorun gerçek bir ihtilalci olup olmadığını öğrenmekti. İttihat Terakki'nin usulü buydu; cemiyete alınacaklar önce yoklanıyorlar, o yoklamanın ardından kısa bir takibe alınıyorlar, arkasından cemiyete kabul ediliyorlardı.

İşte o an Mustafa Kemal doktorun ilk yoklamasını yapıyordu! Doktor Fevzi, önce şaşırdı; çünkü doğrudan böyle bir soru beklemiyordu. Evet! Aslında kendisi de Tıbbiye'de okurken uluorta ihtilalden bahsettiği olurdu; ama yeni tanıştığı bir subayla bu konuları konuşmak ne kadar doğruydu? Üstelik Mustafa Kemal, etrafın jurnalci kaynadığı bir ortamda nasıl oluyor da böyle uluorta ihtilalden bahsedebiliyordu? Tren, Makedonya'nın yemyeşil tepeleri, yüksek dağları arasından sarsılarak ilerlerken doktor, meraklı bir edayla Mustafa Kemal'e bakarak, "*Bunu neden soruyorsunuz?*" dedi. Soruyu, çevresini kontrol ederek sessizce sormuştu! Mustafa Kemal ise dudağında o her zamanki anlamlı tebessüm kırığıyla, son derece kendinden emin, doktora şu cevabı verdi: "*İki gün sonra hat müfettişi Fethi gelecek! O size anlatır!...*" Bu gizemli cevap Doktor Fevzi'yi hem ürküttü, hem de meraklandırdı! Bu sırada keskin düdük sesleri duyuldu; tren istasyona gelmişti. Mustafa Kemal ayağa kalkarak kompartımanın camını aralayıp pencereden dışarıya baktı; arkadaşları onu bekliyordu. Sarı Paşa, siyah deri çantasını aldı ve güler yüzle doktorun elini sıkarak vedalaşıp hızlı adımlarda kompartımandan çıktı. Doktor Fevzi şaşkındı! O da arkadan ilerledi...

Mustafa Kemal, istasyondaki insan kalabalığı arasından sıyrılarak kendini bekleyen arkadaşlarına ulaşıp onlarla kucaklaştıktan sonra beyaz atına bindi. Doktor Fevzi, uzaktan gizlice Mustafa Kemal'i izliyordu... Sarı Paşa, üzerindeki gri üniforması ve elindeki filintasıyla atının üzerinde adeta bir masal kahramanı gibiydi!

Levent Şahverdi Arşivi

* * *

Doktor Fevzi, o günden sonra bir süre gizlice takip edildi. Yine bir gün hastanede çalışıyordu. Kendisine, Erkânıharp Fethi Bey'in geldiğini haber verdiler. Doktor, önlüğünü çıkarıp ceketini giyerek heyecanla muayenehaneden çıktı. Erkânıharp Fethi'yle karşı karşıya geldiğinde bir hayli tedirgindi. Cemiyete kabul edilmeyi umuyordu ve umutları boşa çıkmayacaktı!

Fethi Bey, Doktor Fevzi'yle biraz sohbet ettikten sonra, onu cemiyete dahil etmek istediklerini söyledi. Doktor rahatlamış bir yüz ifadesiyle, "*Biz zaten burada cemiyetin bir şubesi gibi olduk!*" diye şaka yollu cevap verince, Fethi Bey gayet ciddi, "*Biliyoruz!*" karşılığını verdi. Doktor, takip edildiğini o zaman anladı ve "*Cemiyet tahmin ettiğimden daha da güçlüymüş*" diye düşündü.

Doktor Fevzi o gece İttihat ve Terakki'nin yeminli üyelerinden biri oldu: Gözleri bağlanarak, gizli bir yere götürülüp orada siyah maskeli üç kişinin huzurunda, İttihat Terakki'ye katılan tüm üyelere yapıldığı gibi tabanca ve Kur'an üzerine yemin ettirildi...

Neye niyet neye kısmet! O, bu şehre sürgün edilmişti; fakat artık hürriyet için mücadele edecekti, artık o da bir hürriyet savaşçısıydı!...

Gece Kuşları...

Mustafa Kemal, Kareferiye'den döneli bir ay kadar olmuştu; ama Zübeyde Hanım hâlâ oğlunun yüzünü doğru dürüst görememişti: Akşam ezanları okunur gelmez, yatsı ezanları okunur gelmez, gece kuşları ötüşür gelmez! Ana yüreği, belli etmez ama derinden derine ezilir, tükenir; gözü pencerede, kulağı kapıda!...

Gaz lambasının gölgeli ve titrek aydınlığı altında Makbule, elindeki Rumeli işi iki ince şişle kazak örüyordu; gözleri, kar beyazı ipliğin iki ters bir düz hareketlerine odaklanmıştı. Anne Zübeyde Hanım az önce, yeni içilmiş boş bir kahve fincanını

Levent Şahverdi Arşivi

mutfağa götürmüştü, birazdan da Kur'an okumayı düşünüyordu; başına yeni bir örtü almıştı. Gece ilerlemişti. Tek tük baykuş sesleri ve uzaklı yakınlı köpek havlamaları şehrin semalarında yankılanıyordu. Nedendir bilinmez, birkaç gecedir baykuşlarla köpekler sohbet ediyor gibiydi; biri duruyor, biri başlıyor; bazen de münakaşa edercesine bağırıyorlardı avaz avaz ve sesleri birbirine karışıyordu. O gece de Zübeyde Hanım'ı uyutmadılar. Yorgun anne yatağında doğrulup oturarak, "*Hayırdır inşallah! Bu mübarek hayvancağızlar neden böyle huzursuz? İnşallah bir fenalığın habercisi değildir! Yeterince acı gördük Allahım! Sen bize bir daha büyük acılar gösterme ne olur!...*" diye mırıldandı ve ellerini açıp bir fatiha okuyarak yeniden başını yastığa koyup usulca gözlerini kapadı...

Zübeyde Hanım'ın uyumaya çalıştığı o saatlerde Mustafa Kemal ise vatan ve hürriyet savaşçısı arkadaşlarıyla birlikte derin sohbetlere dalmış, ateşli tartışmalar yapıyordu... O gece yine Olimpos'ta toplanmışlardı. Konu dönmüş dolaşmış 1905 İran olaylarına gelmişti. Mithat Şükrü, İran olaylarını anlatıyordu:

"*İran'da hürriyet savaşına atılanlar, büyük başarı kazandılar, Muzafferiddin Şah parlamentoyu açmak zorunda kaldı. Venizolos ise, Girit'te adayı Yunanistan'a katmak için savaşıyor...*"

Bu sırada Ali Fethi birden söze karışıp, "*Bizden neden böyle adamlar çıkmaz?*" diye bir soru attı ortaya...

Mustafa Kemal, mavi bakışlarını önündeki küçük kâğıt parçasının üzerinde gezdirirken, derin düşüncelere dalmıştı. Bir süre kimse konuşmadı; sessizlik tüm odayı dolaştıktan sonra birdenbire adeta ortadaki masanın üzerine düştü!

Sessizliği, Mustafa Kemal'e seslenen Tevfik bozdu! Tevfik biraz tahrik edici bir üslupla, üstelik eliyle de göstererek, "*Ben senin ne düşündüğünü biliyorum: 'Neden ben çıkmayayım!' diyorsun, öyle değil mi?*" dedi.

Mustafa Kemal, mavi gözlerini Tevfik'e doğrulturken pürüzsüz alnında birkaç zoraki çizgi oluşmuştu, kaşları çatık, yüz hatları gergindi: "*Evet, böyle düşünüyorum! Evet, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?*" dedi yüksek bir tonda... Daha cüm-

Levent Şahverdi Arşivi

leyi bitirmeden, dudağındaki mavi tebessüm kırığı yüzündeki ciddiyet içinde eriyip yok oldu. Oda yeniden derin bir sessizliğe boğuldu; kimse bu çıkışa ne cevap vereceğini bilemedi! Ve biraz sonra masadakilerin birçoğu ayrılıp, gitti...

Mustafa Kemal, masayı terk etmeyen birkaç arkadaşıyla sohbete devam etti. Uzaklara bakarak, bir kere daha, *"Evet, neden bir Ali Fethi, bir Mustafa Kemal çıkmaz?"* diye tekrarladı.

Fethi, *"Biraz da Yonyo'ya gidelim!"* dedi, amacı gerilen ortamı biraz olsun yumuşatmaktı; bahsi değiştirmek istiyordu, biraz gönül işlerinden söz etti; fakat Mustafa Kemal yine sözü vatan ve hürriyet konusuna getirdi. Bunun üzerine Fethi, biraz zoraki bir gülümsemeyle, *"Çok iyi söylüyorsun; ama bir parça da eğlenerek politikayı bıraksak!..."* dedi; fakat nafile! Mustafa Kemal, durmadan konuşmak istiyordu! Masanın üzerinde sabit duran sağ elinin işaret parmağıyla önündeki küçük kâğıt parçasına düzenli vuruşlar yaparken, şöyle dedi:

"Hem ihtilalden söz ediyoruz, hem İstanbul baskısından korkuyoruz. Sonra da İran'daki, Girit'teki hareketlere imreniyoruz! Ben baş olabilirim, diye biri ortaya çıkınca herkes susuyor!"

İki elini iki yana açıp *"Yok öyle şey! Hemen toplanmalı ve karar vermeliyiz!"* dedi.

Fethi, Mustafa Kemal'i dikkatle dinledikten sonra, kadınlı, danslı bir yere gitmeyi önerdi... Üç arkadaş, Fethi'nin teklifini kabul ederek coşkulu bir gazinoya gittiler. Mustafa Kemal, içten içe Tevfik'e kızmıştı; ama onu çok sevdiğinden dolayı kırmak istemiyordu. Mustafa Kemal için içki, kadın, eğlence, hepsi kafasından, gönlünden bir türlü çıkarıp atamadığı o büyük kaygının; bir an önce bir şeyler yapmak, ipleri avucuna almak hırsının gölgesi altındaydı.

Fethi, elindeki kristal viski-soda bardağıyla barın kenarına ilişti, hemen yanı başında ona eşlik eden iki Rum güzeli vardı; ara sıra şehvetli kahkahalar atıyorlardı! Artık iyice sarhoş olan Fethi, kadınların arasında bir ihtilalciden çok, bir akşamcıya benziyordu; zevkine dalmıştı!...

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal ise, onu en iyi anlayan can arkadaşı Ali Fuat'la konuşuyordu.

"*Niçin çıkmamalı?*" diyerek ekledi: "*Bu millet Yunanlılardan da mı cansızdır? İranlılardan da mı düşüktür?*"

Saat ilerlemiş, gece devrilmiş, gece kuşları bile susmuştu! Ortalık ağarmak üzereydi ve genç subaylar sabah görev başında olmak zorundaydı.

Önce, sarhoş olan Fethi'yi evine bıraktılar. Ali Fuat'ın evi uzaktı. Mustafa Kemal, "*Fuat, bize gidelim! Anam bir şeyler hazırlamıştır! Hem, anam seni görünce çok sevinecek, kahvaltı eder, yıkanıp tıraş olur, daireye gideriz*!"dedi.

Ay, yıldızlı gökyüzünde yuvarlanırken, iki arkadaş kol kola, uzaklı yakınlı köpek havlamalarını dinleyerek eve geldiler... Mustafa Kemal, yavaşça kapıyı tıklattı, kapıyı yorgun gözlerle Zübeyde Hanım açtı; tüm gece gözüne uyku girmemiş, oğlunu beklemişti, tüm yorgunluğuna rağmen, yüzünde o her zamanki ışık vardı.

"*Bu kadar geç kaldığınıza göre, iyi eğlenmişsinizdir!... Oh!... Oh!... Ne iyi ettiniz!*" dedi. Sesinde, alayla sarmalanmış mutluluk kırıntıları vardı!

İçeriye önce Ali Fuat girdi, arkadan da Mustafa Kemal... Sırayla Zübeyde Hanım'ın uzattığı o yumuşak eli öptüler. Mustafa Kemal, annesine sıkı sıkı sarılıp yanaklarından öptü! Ali Fuat, yün paltosunu çıkarırken, "*Aman teyze! Sormayın!... Fethi'yle beraberdik!...*" Zübeyde Hanım, Ali Fuat'ın paltosunu alıp kapının arkasındaki zarif ahşap askıya asarken, "*Fethi'yle mi? Akıllı çocuktur o!...*" dedi. Dudağındaki tatlı tebessüm, beyaz yüzüne iyice yayıldı. Ali Fuat, hemen karşıdaki sedire doğru yürürken, "*Oğlun, birahanede bir bahis tutturdu... Bir türlü arkası gelmez, Fethi ise, hadi gidelim de biraz eğlenelim diye diretip durdu!...*" dedi.

Makbule de uyanmıştı, mahmur gözlerle Ali Fuat'a, "*Hoş geldiniz!*" dedi ve ağabeyiyle göz göze geldi. Zübeyde Hanım, "*Kızım, hadi güzel bir kahve yap da, biraz ayılsın gece kuşları!*" diye Makbule'ye seslendi gülerek... Makbule, gözlerini ovuştu-

Levent Şahverdi Arşivi

rarak mutfağa yönelirken Zübeyde Hanım, tekrar Ali Fuat'a dönüp, *"Ya!... Fethi öyledir, akıllıdır!..."* dedi.

Ali Fuat gülerek; *"Gittik, ama oğlunun bahsinden kurtulursan kurtul! Gene konuştuk durduk... Vatan! Millet! Hürriyet!..."*

"Fethi ne yaptı?"

"O eğlenecek bir şey buldu!..."

Zübeyde Hanım, olup bitenleri anladığını belli edercesine, *"Dedim ya!... Akıllıdır Fethi!..."* diyerek konuyu kapattı.

Birkaç saat sonra güneş, Selanik dağlarının ardından sıcak yüzünü gösterirken, Mustafa Kemal ve Ali Fuat yıkanıp tıraş olmuşlar, kahvaltı yapıyorlardı. Mustafa Kemal, çayından son bir yudum daha alırken, Ali Fuat, elindeki zeytin çekirdeğini önündeki tabağa bırakıp kapıya doğru yürüdü, kapı arkasındaki askılıktan paltosunu alıp, sırtına geçirdi..

İki arkadaş birkaç dakika içinde evden çıktı...

Zübeyde Hanım ve Padişah'ın Kudreti

"Bu Vatan İşlerinde Bizim de Katkımız Olsun"

Ertesi gece, Mustafa Kemal arkadaşlarını evine davet etti. Gençler üst kata çıkarak, kapıyı kapatıp sabaha kadar konuştular. Önce, toplanan paraları masaya yaydılar, bir de eski bir harita açtılar ortaya... Herkes, fikrini cesurca dile getirdi. Hürriyetin ilanı konusundaki farklı planlar tartışıldı. O gece, Mustafa Kemal suskundu, daha çok arkadaşlarını dinledi, ancak yine de tamamen sesiz kalmadı; arkadaşlarına bazı sorular sorup, onların gerçekten neler düşündüğünü öğrenmeye çalıştı.

İlerleyen saatlerde, oymalı tahta kapının arkasına usulca bir kulak misafiri yaklaştı. Bu davetsiz misafir Makbule'ydi. Yavaşça eğildiği ve yüzünü kapatan uzun saçlarını arkaya doğru atıp kulağını kapıya koyarak içeride neler konuşulduğunu öğrenmeye çalıştı; bu yaptığının doğru bir davranış olmadığının farkındaydı. Eğer, bu davranışını, ağabeyi görecek olursa, ona çok kızardı! Bir süre korkusunu bastırmayı deneyerek içeriyi dinledikten

Levent Şahverdi Arşivi

sonra, usulca kulağını kapıdan ayırıp nefes bile almadan, parmak uçlarına basarak oradan uzaklaştı, ahşap merdivenlerden yavaşça inip annesi Zübeyde Hanım'a, yukarıdaki odada esrarengiz şeylerin olduğunu; bir miktar paradan söz edildiğini, bir takım planlardan bahsedildiğini, anlattı heyecanla!...

Zübeyde Hanım, kızını iyi tanırdı. Makbule çok soğukkanlı bir yapıya sahipti, *"Eğer, bu kadar heyecanlandıysa, bu işte bir iş var!"* diye düşünüp hasta yatağından kalkarak, yavaşça pervaza tutunup ahşap merdivenlerden tırmanarak ikinci kata çıkıp toplantının yapıldığı odanın kapısına kadar geldi, belini incitmemeye özen göstererek hafifçe eğilip kulağını kapatan başörtüsünü biraz geriye çekerek, çıplak kulağını kapıya dayadı, konuşulanları dinledi ve sonra yine sessizce tekrar aşağı indi.

Ay, karanlık gökyüzünde tembel tembel yuvarlanırken, baykuşların uyuşuk geceyi hareketlendiren ötüşleri, ikinci katta toplantının yapıldığı odanın yarım aralık penceresinden içeriye düştü! Yorgunluk tüm bedenleri esir almış, uyku en uyanık gözleri tehdit etmeye başlamıştı. O gece şafak sökerken sona eren toplantıda birtakım kararlar alındı. Mustafa Kemal, arkadaşlarını, tek tek ellerini sıkarak uğurladı.

Sarı Paşa, doktorların yatak istirahatı verdikleri annesinin uyuduğunu düşünüyordu; fakat Zübeyde Hanım uyumamış, toplantının bitmesini beklemişti. Mustafa Kemal odasında, yatmak için hazırlanırken birden kapı çalındı, cevap vermeye kalmadan, üzerinde beyaz geceliğiyle Zübeyde Hanım içeri girdi. Mustafa Kemal, o saatte annesini ayakta görünce şaşırmıştı. Çıkarmak üzere olduğu gömleğini yeniden sırtına geçirip düğmelerini iliklerken, "*Canım anam! Daha uyumadın mı? Doktorun kesin talimatı var! Yatağından kalkmamalısın! Biliyorsun!...*" dedi ve annesinin kolundan tutarak yatağına kadar ona eşlik etti, birlikte yatağın üzerine oturdular, bu sırada Mustafa'nın bir eli annesinin elindeydi. Zübeyde Hanım, doğrudan meseleye girdi:

"*Çocuğum, bir şey anlamak istiyorum: Sen ve senin arkadaşların yedi evliya kudretindeki padişaha isyan mı ediyorsunuz?*" Çok kızgın olduğu her halinden belliydi!

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, annesinin elini daha sıkı kavrayıp biraz düşündü: Sofu olarak adlandırılacak kadar koyu bir Müslüman olan Zübeyde Hanım'a saltanatın, hilafetin Müslümanlıkla bir ilgisinin olmadığını anlatmak neredeyse imkânsızdı! Her şeyden önce Padişah onun için yedi evliya kudretindeydi! Ümmeti Muhammed'in halifesiydi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesiydi! Böyle öğrenmişti Zübeyde Hanım... Böyle inanmıştı! Mustafa Kemal, bu duruma büyük tepki duyuyordu; yüzyıllardır insanların nasıl cahil bırakıldıklarını, nasıl "din", "iman" diye kandırıldıklarını düşündükçe içini bir öfke dalgası kaplıyordu!

"*Yüzyıllardır, bu milleti sultan-halife-şeriat sözleriyle aldattınız! Hareketsiz bıraktınız! Sözlerinize ve uygulamalarınıza, 'Allah'ın gölgesi!' sıfatıyla meşruluk kazandırdınız! Ey koca padişahlar! Siz Allah'ın gölgesiyseniz, neden bugün bir felakete doğru sürükleniyoruz? Ey koca padişahlar! Siz eğer Allah'ın gölgesiyseniz, bugün muasır medeniyetin neden bu kadar uzağındayız?*"

Dudaklarından dökülmek üzere olan bu sözlere güçlükle engel oldu; fakat annesine, verdiği mücadeleyi ve amacını bir şekilde anlatmalıydı; buna mecburdu, nasıl olsa annesi konuşulanları da duymuştu. Üstelik Zübeyde Hanım, evet belki fazla okumamıştı ve de koyu bir Müslüman'dı; fakat doğuştan zeki ve öngörülü bir kadındı.

Mustafa Kemal, oturdukları yatağın üzerine düşen ay ışığı altında, annesinin eli avucunda, ona şunları söyledi:

"*Evet, anne, senin yedi evliya kudretinde farz ettiğin adam hiçbir kuvvete malik değildir! Biz, burada toplanan insanlar, memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz. Senin aklın buna ermeyebilir, bunu anlamayabilirsin! Veyahut, evladın olduğumu unutarak, gider evliyalara kavuşursun!...*"

Oğlunun gözleri çakmak çakmak olduğunda, onu yolundan çevirmenin mümkün olmadığını bilen Zübeyde Hanım, bir eli oğlunun avucunda, diğer eliyle, oğlunun sarı saçlarını okşarken durumu kavramıştı:

"*Evladım siz acemisiniz! Mademki böyle şeylerle uğraşıyor-*

Levent Şahverdi Arşivi

sunuz, beni yaptığınız işlerden haberdar ediniz ve gizli şeylerinizi bana veriniz! Muvaffak olmak zordur! Allah korusun bu işin ucunda ölüm de var!... Ne yapayım, yegâne erkek evladımsın!... Senin mahvolmanı istemiyorum! Bu çok gücüme gidiyor!..."

"Anne, hiç merak etme!... Artık yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik... Ben vatanım için mücadele ediyorum... Namuskâr bir insan olarak bu işlerin içinde bulunmak mecburiyetindeyim... Beni bundan men eder misiniz?"

Sözlerini bitirirken annesinin gözlerine baktı, ondan olumlu bir yanıt bekliyordu. Zübeyde Hanım, yumuşak elini oğlunun altın sarısı saçlarında gezdirirken, şunları söyledi:

"Hayır evladım! Bir gün bu işler nihayetlendikten sonra, seni, namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem, işte o zaman meyus olurum!... Ben senin kadar okumadım, senin kadar bilmem... Seni, inandığın, anladığın, doğru olduğunu düşündüğün şeyleri yapmaktan men edemem, men etmeye kalkışmam... Yalnız dikkat et, esas muvaffak olmaktır, muvaffak olmak için ne gerekiyorsa yapınız!..."

Ana oğul sarıldılar... Zübeyde Hanım, oğlunun mavi gözlerinden, Mustafa Kemal ise annesinin beyaz yanaklarından öptü! Zübeyde Hanım, yavaşça ayağa kalkarken oğluna, *"Allah rahatlık versin!..."* deyip kapıya doğru yöneldi. Mustafa Kemal de gömleğini çıkarmaya başladı. Zübeyde Hanım kapıyı aralamış, odadan çıkıyordu ki geriye dönüp gülerek, *"Bundan sonra, arkadaşlarınla bizde toplanacağınız zaman haber ver de Makbule'ye size kahve yapmasını söyleyeyim! Bu vatan işlerinde bizim de katkımız olsun!"* dedi. Kapı, gıcırtıyla kapanırken, Mustafa Kemal, tüm yüzüne yayılan o tatlı tebessüm örtüsünü kaldırmaya çalışıyordu. O kadar uykusuzdu ki yatağına uzanır, uzanmaz ağırlaşan göz kapakları mavi gözlerinin üstüne düştü...

Liman İşçilerinin Nümayişi

Liman işçileri o gün yine iş bırakmışlardı. Yamalı pantolonundan sarkan iplikleri koparmaya çalışan bir işçiye, arkadaşla-

Levent Şahverdi Arşivi

rı bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Biraz ötede, liman görevlisi iki memur, durum değerlendirmesi yapıyor, işçileri grev kararından vazgeçirmenin yollarını arıyordu. Onların, yirmi-otuz metre kadar gerisinde ise küçük bir işçi yumağı vardı: Omuzları çökük, yüzleri asık, umutları bitmiş, yoksul işçiler geçinemiyorlardı! Koca imparatorluğun yükünü omuzlarında taşımışçasına yorgun ve bitkin görünüyorlardı ve öfkeliydiler; omuzlarına çöken onca ağırlığa, sorunlarına kayıtsız kalan yöneticilere, yaşanmadan geçen yıllara ve bir de kadere... Ara sıra işçi yumağından bir uğultu yükseliyor, uzaktaki tepelere çarpıp birdenbire martı çığlıkları arasında kayboluyordu. İşçiler, Rumca ve Türkçe sloganlar atıyordu. Bir ara, beyaz bir bez üzerine Osmanlıca, "*Hakkımızı istiyoruz!*" yazılı bir pankart açtılar. Limandan yükselen uğultu, Kordon'a inen vatandaşların dikkatini çekmişti; pek çok kişi, liman işçilerinin bağıra çağıra attıkları sloganlara alışmaya başlamıştı bile... Daha bir hafta önce de benzer bir işçi eylemine şahit olanlar vardı; fakat liman işçilerinin, bu şekilde toplanıp iş bırakmalarına ve sloganlar atmalarına kızanlar da vardı. Elinde siyah bir baston, başında beyaz yağlı bir sarık, sırtında eski yamalı bir mintan ve bacağında haki renkli şalvar pantolonuyla, olay yerinin yakınından geçen yaşlı bir adam, bir eliyle yumuşak kar beyazı sakalını sıvazlarken, "*Bunlar eşkıya oldu! Ümmeti Muhammed'in halifesi, Padişahımız Efendimize isyan ediyor, nümayiş yapıyorlar... Şu Memalik-i Osmaniye'de dirlik düzen kalmadı!*" diye kendi kendine söylenerek uzaklaştı. İşçi eylemini uzaktan izleyenler arasında, tatil için Selanik'e gelen Manastır Askeri İdadisi ve İstanbul Harp Akademisi öğrencileri de vardı. Selanikli liman işçilerinin, tıpkı, "ecnebi memleketlerde" olduğu gibi "grev" yapmaları dikkatlerini çekmişti, içlerinden biri alçak bir sesle ve bilgiç mimiklerle arkadaşlarına şöyle dedi: "*Milletimiz uyanıyor arkadaşlar!... Milletimiz uyanıyor!*" Bir diğeri de alaycı bir biçimde şunları söyledi: "*Milletimiz uyuyor mu, uyanıyor mu, bilmem; ama bildiğim tek bir şey var ki bu işçiler ya deli, ya da çok cesur... İddia ediyorum, birazdan zaptiyeler*

Levent Şahverdi Arşivi

burada olacak ve işçiler tutuklanacak; üstelik dayak da cabası." Gülüşmeler!...

Yapılan haksızlıklara karşı Osmanlı toplumunun da en azından küçük bir bölümü sesini yükseltmeye başlamıştı. İttihat Terakki Cemiyeti'nin örgütlemesi sayesinde gelecek günlerde Osmanlı'da daha pek çok grev, pek çok boykot gerçekleşecekti. Özellikle Meşrutiyet'in ilanından sonra Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgal etmesi üzerine Osmanlı tüccarı, Avusturya mallarını boykot edecekti. Bu amaçla kurulan Boykotaj Cemiyeti, başta Selanik, İzmir ve İstanbul olmak üzere tüm yurtta harekete geçerek, yaptığı propagandalarla Osmanlı tüccarının Avusturya mallarını boykot etmesini sağlayacak, boykota uymayanlara yaptırımlar uygulanacaktı. Bilhassa Avusturya'dan ithal edilen "fes" ve "şeker" boykot edilecekti. Osmanlı basını da bu harekete katılacak, gazetelerde, başlarından feslerini çıkarıp yere atan ve üzerinde tepinen insanların karikatürleri yayımlanacaktı.

O günlerde Selanik liman işçileri de Avusturya mallarıyla yüklü gemilerin yüklerini boşaltmayarak bu boykota katılacaklardı.

O günkü grevi, Sosyalist Amele Örgütü'ne mensup birkaç Türk işçisi örgütlemişti. Osmanlı'da Sosyalist hareketler, II. Meşrutiyet öncesinde ortaya çıkmaya başlamıştı. İlk Sosyalist örgütleri kuranlar gayrimüslimlerdi. 20. yüzyılın başlarında Balkanların içten içe kaynadığı günlerde Makedonya'daki Sırp ve Bulgar komitacılar, Rusya noradnikleri ve nihilistlerinin etkisi altındaydı. Ayrıca, Osmanlı Hınçaksutyan Ermeni Komitesi Sosyalistti. Osmanlı Devleti'ndeki ilk Sosyalist örgüt olarak adlandırılabilecek "Sosyalist Amele Örgütü!", Selanik'te Musevi işçiler tarafından kurulmuştu. Bürüksel II. Enternasyonal'iyle sıkı temas halindeki bu örgüte Museviler, Bulgarlar ve Rumlar dışında az sayıda Türk de üye olmuştu.

Genç subay Mustafa Kemal, daha Harp Akademisi'nde öğrenciyken, sosyalizmi tanımıştı; Bu konuda pek çok kitap okumuştu.

Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren başlayan saniyeleşmeye

Levent Şahverdi Arşivi

paralel ortaya çıkan işçi sınıfı, emeğinin sömürülmesine karşı başkaldırmış, sokaklara dökülüp hak aramıştı. Avrupa'daki ilk büyük işçi ayaklanması 1848'de Fransa'da başlamış ve kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Çalışma koşullarının ağırlığından, ücret azlığından, iş güvencesinin olmamasından şikâyetçi olan işçiler, tarihe 1848 İhtilalleri olarak geçen ünlü başkaldırılarıyla bazı haklar elde etmişlerdi.

Mustafa Kemal, sosyalizmin ortaya çıkması için sanayileşmenin zorunlu olduğunu düşünüyordu; sanayileşmemiş bir ülkede işçi sınıfının sayıca az, etkice cılız olacağına ve böyle bir ülkede sosyalizmin gelişemeyeceğine inanıyordu. Dolayısıyla Osmanlı Sosyalistlerinin bu tür münferit hareketlerini fazlaca ciddiye almıyordu; fakat Osmanlı'yı etkileyen tüm Batılı akımlar gibi, sosyalizm üzerine de kafa yormaya devam ediyordu.

O gün olay yerinden hızla geçerken, polisin işçileri tutukladığını gördü. O sırada çevrede toplanan sessiz kalabalık da yavaş yavaş dağılmaya başlamıştı.

Yol Ayrılığına Doğru

Mustafa Kemal, akşam arkadaşı Ali Fuat'la buluşacaktı; ama önce Kordon'a inip biraz yalnız dolaşmak istiyordu.

Ali Fuat, Kareferi'den Selanik'e atanmayı başarmıştı, artık Selanik'teki 3.Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığı'nda görev yapıyordu; üstelik Mustafa Kemal'le de kapı komşusuydu. Mustafa Kemal, Müşiriyet Dairesi'nin Kurmay Kurulu'nda, Ali Fuat ise aynı dairenin Süvari Tümen Kumandanlığı'ndaydı.

Günlerin çoğunu beraber geçiriyorlardı: Birlikte İttihat Terakki genel merkezindeki toplantılara katılıyorlar, akşamları da sonradan, "Hürriyet Alanı" adını alan meydandaki gazinolarda hem birkaç kadeh bir şeyler içiyorlar, hem de sohbet ediyorlardı.

Çoğu kez, yakın arkadaşlarından Pirlepeli Ali Fethi de onlara eşlik ediyordu. İttihat Terakki'nin Genel Merkez toplantılarında rahatça dile getiremedikleri düşünceleri, üç arkadaş burada eni-

Levent Şahverdi Arşivi

ne boyuna tartışıyordu. Bu üç arkadaşı sık sık bir araya getiren tek neden geçmiş yıllara dayanan güçlü arkadaşlıkları değildi.

Genel merkez toplantılarında düşünceleri pek ilgi görmemeye başlamıştı ve dahası son zamanlarda Mustafa Kemal'in söyledikleri, bazı İttihatçıları rahatsız etmişti. Bu nedenlerle bu üç eski arkadaş, düşüncelerini kendi aralarında daha rahatça dile getirip tartışabildiklerinden sık sık genel merkezden ayrı olarak toplanma kararı almışlardı. En çok konuştukları konu ihtilal öncesi ve sonrası uygulanacak politikalardı. Mustafa Kemal, ihtilalden çok, ihtilalin sonrasını düşünüyordu; onu İttihatçılardan farklı kılan en önemli özelliklerden biri buydu.

Ali Fuat ise ihtilalin liderinin kim olacağını düşünüyordu, kafası karmakarışıktı. Bir gece endişelerini şöyle dile getirdi: "*Devrimi ordu yapacak! Bundan kimsenin kuşkusu yok... Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi için Padişah'ı zorlayacak olan da yine ordudur. Peki, ama orduyu bu işe kim yöneltecek? İnkılapçı subaylar ne zaman harekete geçecek? Dahası, sonra ne olacak?*"

Sözlerini bitirirken Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakıp cevap aradı! Mustafa Kemal, elindeki çatal bıçağı kullanarak önündeki kızarmış tavuğu parçalamaya çalışıyordu... Ali Fuat şöyle devam etti: "*İşte bu sorunun yanıtı verilemiyor... Bir kişinin veya birkaç kişinin bir an önce ortaya atılması gerekir; lakin İttihat Terakki genel merkezi, başarı kazanıldığı takdirde büyük bir ün kazanacak bu bir veya birkaç kişiyi henüz seçmedi. Sivilleri bir yana bırakırsak Binbaşı Enver mi olacak!*" Mustafa Kemal, çatal bıçak sesi arasında ağzındaki beyaz eti iyice çiğneyerek yuttu. Bıyık altından gülüyordu! Ali Fuat ise konuşmaya devam ediyordu:

"*Enver idealist ama çok toy, toy olduğu kadar da kendini beğenmiş bir asker... Binbaşı Cemal desem... Cemal belki ölçülü ve dengeli görülüyor ama o da biraz kibirli.*"

Mustafa Kemal yemeğini bitirmişti. Peçeteyle ağzını ve ellerini sildi. Kızarmış tavuk tadı hâlâ dudaklarında: "*Merak etme Fuat! Zamanı gelince lider bulunur! Geçen gece söylemiştim. Ne-*

Levent Şahverdi Arşivi

den bir Ali Fuat çıkmasın! Neden bir Mustafa Kemal çıkmasın! İhtilal araçtır Fuat, araç! *Amaç toplumsal aydınlanmadır. Toplumu meydana getiren fertlerin teker teker mütefekkir olmalarıdır. Yani amaç ihtilalin sonrasıdır. Belki de on yıl, yirmi yıl sonrası... Allah çıktığımız bu yolda bizi muvaffak etsin kardeşim!..."*

Hürriyet Alanı'ndaki gazinolar sadece içilip eğlenilen yerler değildi. O günlerde buralar çeşitli ülke sorunlarının konuşulduğu yerlerdi.

Mustafa Kemal'in, düşüncelerini genç subaylara aşılamak için yoğun çaba harcadığı yerler de buralardı; aynı amaç için mücadele edeceği pek çok genç yüzbaşıyı, ya Olimpos Palas'ta ya Kristal'de ya da Yonyo'da tanımıştı.

Mustafa Kemal, son günlerde İttihat ve Terakki içinde kendisine karşı bir muhalefet gelişmekte olduğunu görüyordu. Birey birey, genç subayları örgütlemenin önemine şimdi daha çok inanmaya başlamıştı.

Geçen gün genel merkezde ihtilal sonrasıyla ilgili düşüncelerini yine tüm açıklığıyla ifade etmişti. Ali Fuat ve Ali Fethi de Mustafa Kemal'i desteklemişti; çünkü ona ve gelecek hakkındaki öngörülerine yürekten inanıyorlardı.

Mustafa Kemal o gece konuşmasını bitirdiğinde oradaki pek çok kişi önceden sözleşmişçesine hep birlikte Mustafa Kemal'in düşüncelerini çürütmek için çaba göstermişti.

O gece Mustafa Kemal'in ihtilal sonrasıyla ilgili konuşmasının bir ayrılık konuşması olduğu birkaç gün sonra anlaşılacaktı. İttihatçılar, sonraki günlerde Mustafa Kemal'i genel merkez toplantılarına çağırmamaya başlamıştı.

Bir gün Rahmi Bey, Ali Fuat'a, *"Bu Mustafa Kemal çok ileri gidiyor!" dedi.* Ali Fuat ise tereddüt bile etmeden şu yanıtı verdi: *"Mustafa kemal yoksa ben de yokum!"* Rahmi Bey'le Ali Fuat arasındaki bu kısa konuşmadan sonra genel merkez toplantılarına katılmayanlar arasına Ali Fuat ve Ali Fethi de eklendi.

Bir hafta sonra Mustafa Kemal, Üsküp merkeze, Ali Fuat ise Manastır'a genel merkez rehberi olarak atandılar. Bu atamalar Mustafa Kemal'e ve onun yakın çevresindekilere açık bir uyarıy-

Levent Şahverdi Arşivi

di! Sarı Paşa kibarca, Selanik merkezden uzaklaştırılmıştı; fakat o sürgünlere alışıktı, sürgünler onun için yeni bir başlangıçtı...

"Yoksa Meşrutiyetçilere Katılırız..."

Ali Fuat, Manastır'a ulaştıktan bir gün sonra, tatbikat amacıyla 14. Süvari Alayı'nı Resne'ye götürdü. Bu sıradan bir tatbikat değildi. Ali Fuat, tatbikat bahanesiyle, uzun yıllar silah altında kaldıklarından, isyan ederek telgrafhaneyi basan, beş-altı yüz redif askerini yola getirecekti! Redif askerinin kumandanı Kolağası Niyazi Bey'di.

Ali Fuat Resne'ye varır varmaz, birkaç koldan kasabayı kuşattı. Kasabada eskimiş, derme çatma evlerin sıralandığı dar sokaklar, sokak aralarında köpekler, tavuklar ve bir de çelik çomak oynayan çocuklar vardı. Çocukların üstleri başları kir pas içindeydi. Her yer atlı askerlerle doluydu. At kişnemeleri, köpek havlamalarına karışıyordu. Bu sırada bir kadın, bir eliyle rüzgârda uçuşan başörtüsünü tutmaya çalışırken, diğer eliyle yedi sekiz yaşlarındaki oğlunu, adeta sürükleyerek götürüyordu. Bir süre sonra genç subay Ali Fuat, yanına kırk-elli kadar atlı asker alarak, dörtnala telgrafhaneye doğru ilerlemeye başladı. Atların nal sesleri gittikçe büyüyen bir ses yumağı halinde civar tepelere doğru yükseldi. Ali Fuat, bir ara atının üzerinde şık üniformasıyla kendisini bir masal kahramanı gibi hissetti. "*Savaş, herhalde böyle bir şey olsa gerek,*" diye düşündü. Tozlu yolda dörtnala ilerlerken, karşılarına isyancıların elebaşlarından birkaç subay çıktı. Ali Fuat, birdenbire yuları kendine doğru çekti. Altındaki at, kendi ekseni etrafında dönüp, durdu. Her yer kalın bir toz bulutuyla kaplandı. Toz ve duman tabakası yavaş yavaş dağılırken, Ali Fuat: "*Ne istiyorsunuz?*" dedi. İsyancılardan, üzerinde eski bir üniforma bulunan bir subay, atını birkaç adım ileri sürerek Ali Fuat'ın tam önünde durdu.

"*Uzun yıllardır buradayız. Yurdumuzdan, çoluğumuzdan, çocuğumuzdan ayrı kaldık. Birçok kez bize terhis sözü verdiler. Ama bir türlü sözlerini tutmadılar. Çok kötü durumdayız. Terhis olmamız için ne gerekiyorsa onun yapılmasını istiyoruz. Yoksa*

Levent Şahverdi Arşivi

kışlalarımıza gitmeyeceğiz" dedi. Arkadan başka biri, eli havada, *"Bizi kimse, kışlalarımıza geri götüremez,"* diye bağırdı. Atını biraz öne doğru süren, başka biri ise, *"Eğer terhis edilmezsek, zorla gideceğiz!"* dedi. Kenarları acıyla çizilmiş halkalarla çevrili gözlerinde, öfke bulutları birikmişti, kaybedecekleri hiçbir şeyleri yoktu. Bugüne kadar pek çok şey kaybetmişlerdi. Çoğu Anadolu çocuğuydu. Yaşlı anne babalarını, sevgili hanımlarını ve yüzlerini görmedikleri çocuklarını merak ediyorlardı; özlem ateşi, mantıklı düşünmelerini engelleyecek kadar yakıcıydı.

Ali Fuat, biraz düşündü. Kısa süreli bir sessizlik oldu. At kişnemesi, uzak köpek havlaması, sert ve yakıcı bir rüzgâr ve atların yeleleri uçuşuyor tel tel... Ali Fuat, birden kafasını kaldırıp bir askerden çok, bir arkadaş gibi içten, şöyle dedi:

"Askerler! Bunun bir tek yolu, bir tek çözümü var. Eğer dediklerimi dinlerseniz, sizi hemen terhis ederler." Beyaz atlı subay merakla, *"Nedir?"* diye sordu.

"Sizin adınıza, fakat sizin imzanızla Mabeyin Baş Katibi aracılığıyla Padişah'a bir telgraf çekeceğim. Bizleri terhis edip, illerimize göndermezseniz, biz de Meşrutiyetçilere katılacağız. Bunu ister misiniz?"

Askerler, bu teklifi kabul ettiler. Hep birlikte, yakındaki postaneye gittiler. Telgrafı bizzat Ali Fuat yazdı ve altını tek tek isyancı askerlere mühürletti. Cayır cayır yanan bir sobanın yanında oturan telgraf memuruna, *"Bakar mısınız?"* diye seslendi. Telgraf memuru, gözleri kapalı, şekerleme yapıyordu, Ali Fuat'ı duymazlıktan geldi. Ali Fuat bu sefer askerce bağırdı: *"Bakar mısınız dedik!"* Telgraf memuru çabucak toparlanıp ayağa kalkarak üniformasına çekidüzen verdi: *"Affedersiniz. Şey sandım da..."* Ali Fuat, *"Tamam tamam uzatma. Bana çabuk Yıldız Sarayı'nı bul. Bu telgrafı çek. Yıldırımdır!"* diye azarlarcasına telgrafı uzattı. Telgraf memurunun yüzü bir anda patlıcan moruna çaldı. Gözleri merak ve şaşkınlıkla açıldı, sözcükler boğazında düğümlendi. Kısa bir uğraştan sonra Yıldız'a ulaşıp telgrafı gönderdi ve saygıyla Ali Fuat'a bakarak, *"Tamam efendim, telgrafınız yerine ulaştı"* dedi. Ali Fuat, *"O zaman şimdi telgrafı*

Levent Şahverdi Arşivi

ver bana" diyerek, elini camdaki delikten içeriye uzattı. İsyancı subaylar olup bitenleri sessizce izliyordu. Ali Fuat, "*Bu telgraf mühürleyenlerde kalmalıdır*" diyerek telgrafı, isyancı subaya verdi. Diğer isyancı askerlere de bir an önce kışlalarına dönmelerini, bu sorunun kısa sürede çözüleceğini söyledi. Askerler, Ali Fuat'a dualar edip, kışlalarına geri döndüler.

Gelişmeleri duyan Niyazi Bey bu işe çok sevindi.

Bir hafta sonra...

Ali Fuat Resne postanesine uğradığında hava kararmak üzereydi. Kendisini saygıyla selamlayan telgraf memuruna askerce karşılık veren Ali Fuat, "*Bize bir şey var mı?*" diye sordu. Telgraf memuru, "*Evet efendim!*"diyerek bir telgraf uzattı.

"*Hepinizin hemen terhisiyle, illerinize sıkıntısız bir şekilde gönderilmesi konusunda Hümayun Ordusu Müşiriyeti'ne Padişahımızın buyruğu bildirilmiştir.*"

Yanıt olumluydu. Genç Ali Fuat'ın sevinci yüzüne yansıdı. Kendi kendine,"*Mustafa bunu duyunca bakalım ne diyecek?*" diye mırıldandı. Sevinçten dudaklarını ısırarak postaneden çıktı.

Umut telgrafını, isyancı askerlere, bizzat kumandanları Resneli Niyazi Bey okuyacaktı. İsyan bastırılmıştı; fakat o günden sonra pek çok subay, Ali Fuat'ın, "*..Yoksa Meşrutiyetçilere katılırız!*" sözünü düşünmeye başlamıştı.

Birkaç ay sonra, isyancı askerlerin kumandanı Resne'li Niyazi Bey, mahiyetindeki orduyla Resne dağlarına çıkacak ve aynı gün Resne Postanesi'nden Yıldız Sarayı'na, Padişah'a, "*Meşrutiyet'i ya siz ilan edersiniz, ya da biz*," diye bir telgraf çekilecekti.

Bu telgraf, Payitaht'ta bomba etkisi yapacak ve bir dönemi bitirecekti.

Bir Namık Kemal Şiiri'nin Düşündürdükleri

"Yare Nişandır Tenine Erlerin..."

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Fuat, Resne'deki isyanı bastırdıktan sonra mahiyetindeki orduyla birlikte Manastır'a dönüyordu. Şehrin yakınlarına gelmişlerdi. Manastır'ın sırtını dayadığı Pelister Dağı'nın eteklerindeki yeşil düzlüklerden birinde, zaman bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen, piknik yapan gençler vardı. Mutlu görünüyorlardı; şen kahkahalar atıp, gülüp eğleniyorlardı. Ali Fuat, arkasındaki kocaman orduyla piknik alanına yaklaştı. Bir "dur" işaretiyle, Pelister Dağı'nın karlı zirvelerinde yankılanan nal sesleri, bir anda olduğu yerde donup kaldı. Önce Ali Fuat, sonra askerler atlarından indi. Piknik alanındaki gençler, askerleri coşkuyla karşıladı. Ali Fuat, birkaç öğrencinin elini sıkıp onlarla tanıştı. Çoğu Harp Okulu öğrencisiydi. İçlerinden biri, *"Tam zamanında geldiniz. Şimdi arkadaşlarımız bir temsil verecek. Büyük Vatan Şairimiz Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre piyesini oynayacaklar. Sizin gibi, vatansever ordu mensuplarının da aramıza olması bize gurur verecek!"* dedi. Ali Fuat, tebessüm ederek,*"Ooo! Ne iyi! Buna çok sevindim!"* diye memnuniyetini gösterdi gülümseyerek! Akşam serinliği, hafif hafif ısırmaya başlamıştı. Askerler, bir disiplin içinde yeşil alana oturdular. Geleceğin ve o günün askerleri yan yana, aynı hisleri paylaşıyordu; vatan ve hürriyet... Oyuncular, profesyonel tiyatrocular gibi rahattı. Kendilerine kostüm bile ayarlamışlardı. Askerler ve öğrenciler bir daire oluşturdular; burası sahne olarak kullanılacaktı. Bir açık hava tiyatrosu gibi... Oyuncular yerlerini aldıklarında bir alkış koptu. Oyun başladığında, sadece oyuncuların sesleri, yol kenarında bekleyen atların kişnemeleri ve bir de Pelister Dağı'nın yamaçlarındaki ağaçların dallarında tünemiş kargaların çirkin ötüşleri duyuluyordu. Ali Fuat, oyunu başından sonuna kadar duygu dolu gözlerle seyretti ve genç öğrencilerin hislerini anlamaya çalıştı, kendi öğrencilik yıllarını hatırladı; Mustafa Kemal'le birlikte Harp Okulu yatakhanesinde Namık Kemal'in eserlerini gizli gizli okudukları geceler canlandı gözlerinde... Oyunculardan biri oyunun son sahnesinde,

"Yare nişandır tenine erlerin
Mavi ise son rütbesidir askerin

Levent Şahverdi Arşivi

Altı da bir üstü de birdir yerin
Arş yiğitler vatan imdadına."

Bu dizeler, eratı heyecanlandırmıştı, bir alkış fırtınasıdır koptu. Kimi gözler nemlendi, kimi gözler ıslandı. Ali Fuat, ağlamamak için kendini zor tutanlardandı. Sağ eliyle nemlenen gözlerini sildi; bir kere daha gözlerinin derinliklerinde Harp Okulu yılları canlandı. Mustafa Kemal'i hatırladı: Hani, Harp Okulu'nda bir gece, elinde bir fotokopi kâğıdı ile gelip Ali Fuat'a, "*Al bunu ezberle*" demişti ya, işte o kâğıttaki şiir de Namık Kemal'e aitti. "*Mustafa Kemal'le beraber bu şiirleri, o zaman okumuş ezberlemiştik. Fakat böyle bir coşkuyla haykıramamıştık!*" diye geçirdi içinden. "*Ah istibdat yönetimi, ah!...*" dedi sessizce...

Ali Fuat, o gün gördüklerinden fazlaca etkilendi. Artık Osmanlı'da yeni yetişen genç bir nesil, her şeye rağmen sesini yükseltme cesareti gösterebiliyordu. Artık istibdat eski gücünü yitiriyordu. Artık, ulusal bir bilinç doğuyordu; belli ki hürriyet yaklaşıyordu. Genç subay o günden sonra mücadelesine daha büyük bir şevkle devam edecekti.

* * *

Ali Fuat o gece Manastır'da bir toplantıya katıldı. Çok uzun konuştular... Manastır'daki İttihatçı subaylar, bir hafta, on gün içinde Meşrutiyet'i ilan edeceklerini söyleyip izin istiyorlardı. O gece Ali Fuat, böyle acele bir hareketin doğru olmayacağını, diğer merkezlerdeki hazırlıkların bitirilmesinden sonra harekete geçilirse, daha doğru olacağını savunarak, genel merkezin bu konuda direttiğini söyledi.

Yalnız, masanın başında oturan Vehip, Ali Fuat'a itiraz edip durumun vahametini anlatmaya çalıştı. Masaya doğru eğilerek, iki elini açıp, "*Rica ederim Fuat Bey, arkadaşlara söyleyiniz. Bu coşkuyu, daha uzun süre disiplin altında tutmaya imkân yok!*" dedi. Vehip, samimi ve ateşli bir hürriyet savaşçısıydı. İttihatçıları daha fazla dizginlemenin mümkün olmadığını görebiliyordu.

Ali Fuat, Manastır Valisi Hıfzı Paşa'nın durumunu sorarak

Levent Şahverdi Arşivi

gerilen ortamı biraz yumuşatmayı amaçladı. Vehip, "*Onun bir tehlike olacağını sanmıyoruz*" yanıtını verdi.

Ali Fuat, ertesi gün Selanik'e hareket etti. Bu yolculuk bir buçuk gün sürdü. Ali Fuat Selanik'e ulaştığında Mustafa Kemal henüz Serez'den dönmemişti.

Mustafa Kemal, Serez Olayları ve İttihatçılar

İttihatçı Ağzıyla: "Vurup Kurtulmak!..."

Mustafa Kemal, salı günü akşam saatlerinde Serez'den dönerek 3. Ordu Müşirliği Kurmay Kurulu'ndaki görevine başladı.

Sert iklimli Makedonya ısınıyor, zirveleri karlı dağların sarp yamaçlarında hürriyet çığlıkları yankılanıyordu. Saray, belki de ilk kez hürriyet çığlıkları atan ağızları kapatmakta zorlanıyor, Makedonya'yadan Payitaht'a doğru esen hürriyet rüzgârları her geçen gün daha da şiddetleniyordu.

Mustafa Kemal Serez'deyken önemli olaylara tanık olmuştu: Serez'de, İttihatçılara yakın bir binbaşı, Nurettin Bey, istibdat yönetimine karşı bir demeç vermiş, uluorta Sultan Hamit'i eleştirmiş, Sultan hakkında atıp tutmuş, "*Bu milletin başında Hamit ve onun hafiyelerine dayanan istibdat yönetimi varken, bu ülke yükselmez. Ülkeyi yükselebilmek için önce onu başımızdan atmalıyız*," demiş. Hürriyetçi subay, derin heyecanlarını, bilenmiş, keskin sözcüklerle uluorta ifade edince, bir casus tarafından Saraya jurnal edilmiş. Söz konusu subay hakkında soruşturma yapması için, Selanik Merkez Kumandanı Yarbay Nazım Bey görevlendirilmiş. Nazım, Binbaşı Enver'in eniştesiydi. İttihat Terakki genel merkezi, Nazım'ı bu görevden uzaklaştırmak için bir hayli çaba harcamış; fakat bir türlü Nazım'ı bu görevden uzaklaştırmayı başaramamıştı. Geriye bir tek seçenek kalıyordu. İttihatçı ağzıyla,

"*Vurup kurtulmak!*"

İttihat Terakki ihtilalci bir örgüttü. Örgüt, Makedonya'daki ayrılıkçı çetelere karşı gerilla metotlarıyla mücadele ediyordu. İttihatçıların karşısında iki güçlü düşman vardı: Bunlardan biri,

Levent Şahverdi Arşivi

Sultan Hamit ve onun istibdat düzeni, diğeri de emperyalist ülkeler ve onların Osmanlı Devleti'ni sömürme politikaları... İttihatçılar kendilerini amansız bir savaş içinde görüyordu. Amaçları her iki savaşı da kazanıp, her iki düşmandan da kurtulmaktı. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıydı. Gerçek bir ittihatçı, davası uğruna ölümü bile göze alır, ölümün sıcak nefesini ensesinde hissederek yaşardı. Pek çok ittihatçı silah taşır ve iyi silah kullanırdı. Fakat suikastler için kullanılan özel tetikçiler de vardı. Yakup Cemil ve Mustafa Necip en ünlü tetikçilerdendi. Onlar asla geri adım atmaz, korku nedir bilmez, ne pahasına olursa olsun verilen görevi mutlaka yerine getirirlerdi; onlar, Abdülhamit'in gizli hafiyelerinin amansız düşmanıydı.

Genel Merkez, Nazım Bey'in işini bitirme görevini de Mustafa Necip'e verecekti. Selanik Merkez Komutanı Yarbay Nazım Bey, İttihat Terakki'nin yıldızı parlayan isimlerinden Enver'in kız kardeşi Hasena Hanım'ın kocasıydı. Nazım Bey, Abdülhamit'in en ceberrut hafiyelerden biriydi. Selanik'te, hatta tüm Makedonya'da tıkır tıkır işleyen bir jurnalci ağı kurmuştu. Son zamanlarda, onun jurnalleri sayesinde pek çok genç subay görevden alınmış, tevkif edilmiş, uzak diyarlara sürgün edilmiş, Bekirağa'nın loş, karanlık ve soğuk zindanlarında çürümeye terk edilmişti. Nitekim son olay -Serez'deki hürriyetçi subayın tutuklanması- bardağı taşırmıştı. Nazım Bey, İttihat Terakki için çok tehlikeli olmaya başlamıştı.

Nazım Bey'in durumu, önce genel merkezde ele alındı. Oy birliğiyle Nazım Bey'in ortadan kaldırılmasına karar verildi. Fakat ortada çok önemli bir sorun vardı: Öldürülecek olan kişi, Enver'in enişteşiydi ve konu mutlaka Enver'le görüşülmeli, hatta bu iş doğrudan Enver'e bitirtilmeliydi. Böylece Yüzbaşı Enver de sınanacak ve ihtilal için aranan lider olup olmadığı anlaşılacaktı.

İttihat Terakki'nin genel merkezinde o gece her zamankinden farklı, ağır bir hava vardı. Talat Bey'in hafif bir baş işaretiyle Mithat Şükrü durumu Enver'e açtı. Sesinden, bu durumdan acı çektiği anlaşılıyordu: "*Enver Bey, enişteniz Nazım Bey'in vata-*

Levent Şahverdi Arşivi

nımız için, davamız için ve örgütümüz için, son derece tehlikeli çalışmalar içinde olduğu ispatlanmıştır. Size sormadan bu mesele hakkında bir karara varmak istemedik... Sizin bu konudaki düşünceniz nedir?" Fitili indirilmiş, iki gaz lambasından odaya yayılan solgun ve şeffaf ışık çubukları, ince çizgiler şeklinde Enver Bey'in pürüzsüz alnından, yuvarlak çenesine doğru uzanmıştı. Kalbindeki acı, suratına oturmuş; yüreği adeta ikiye bölünmüştü: Bir tarafında kız kardeşine duyduğu sevgi, diğer tarafında hürriyet ateşi...Ve çok geçmeden hürriyet ateşi, kardeş sevgisini yakacaktı. Enver, göz ucuyla siyah örtülü dikdörtgen masanın bir kenarında duran tabanca ve Kur'an-ı Kerim'e bakıyordu: "*Her ne koşulda olursa olsun vatan ve hürriyet için mücadele edeceğime, namusum ve şerefim üzerine and içerim!*" diye yemin ettiği geceyi hatırladı ve birdenbire ok gibi yerden fırlayıp ayağa kalktı.

"*Bu işi bitirelim!*" dedi. Elini bir yumruk haline getirdi. Loş oda derin bir sessizliğe gömüldü. Öfkeden kızaran, suratı düşen ve boyun damarları şişen Enver Bey, pencereye doğru yürüdü, yutkundu! Sırtı odaya dönük, adeta düşüncelerini pencereden dışarı dökmek istercesine; sesini tüm Selanik'e duyurmak istercesine şöyle konuştu:

"*Tehlikeli bir hal almaya başladığını ben de biliyorum. Galiba yakın zamanda İstanbul'a gitmek için de hazırlık yapıyormuş. Bu haberi daha bugün aldım. İstanbul'a ulaşması bizim için çok tehlikeli olacaktır...*" Biraz durup cebinden tabakasını çıkardı. "*İzninizle, bir sigara içmek istiyorum*" diyerek sigarasını yaktı. Derin bir nefes alıp biraz bekledikten sonra şöyle devam etti:

"*Vücudunu ortadan kaldırmaya mecburuz! Hem de zaman geçirmeden, bir an önce!...*"

Pencereden uzaklaşıp yeniden yerine oturdu. Sessizlik, loş ışık ve Enver'in sigarasından yükselen koyu duman, bir süre odaya hâkim oldu.

Talat Bey, sadece önüne bakıyor, hiçbir şey konuşmuyordu. Sessizliği Mithat Şükrü bozdu: "*Peki, o halde, bu konuda nasıl bir hareket önerirsiniz?*"

Levent Şahverdi Arşivi

Yüzbaşı Enver, yarıladığı sigarasını önünde duran kül tablasına bastırırken cevap verdi: "*Bunda düşünecek bir şey yoktur.*" Başını kaldırıp önce Mithat Şükrü'nün, sonra Talat Bey'in ve daha sonra diğer İttihatçıların yüzüne bakarak, sağ elini tabanca şeklinde getirdi ve herkesin şaşkın bakışları arasında, "*Tek bir kurşun... Bam!... Dünyası değişir. Fakat işin en kestirme yoldan yapılması gerekir. Ha! Benim eniştem olması da hiçbir şeyi değiştirmez, değiştirmemelidir!*" dedi.

Bu sefer Talat Bey sordu: "*İyi de bu işi kim yapacak?*"

Enver Bey, ellerini masanın üzerine birleştirmiş, başparmaklarıyla yassı daireler çiziyordu. Hiç beklemeden cevap verdi:

"*Fedailerimiz vardır. Mesela, Mustafa Necip... Bu işi o bitirsin!*" Talat Bey, gözlerini kırpmadan Enver'e bakarken, Enver ayağa kalktı:

"*O kabul etmezse, bu işi ben bitiririm. Bir fedai değilim, ama bir fedai kadar iyi silah kullanırım.*"

Talat Bey de ayağa kalktı, Enver'in yanına gelerek, "*Evet, bu işi Mustafa Necip bitirsin!*" dedi. Odadakiler de bu kararı onayladılar.

Talat Bey, Enver'den bir sigara istedi. Enver, cebindeki altın yaldızlı tabakadan bir sigara çıkarıp Talat Bey'e uzattı. Talat Bey, elindeki sigarayı diliyle boydan boya ıslatıp, parmakları arasında yumuşattıktan sonra dudakları arasına yerleştirerek, yaktı. Daha sonra pencereye doğru yürüyerek hafifçe perdeyi aralayıp yıldızlı gökyüzüne baktı. Sonra, gri helezonik duman tabakaları arasında, yüzünü odaya çevirip şöyle dedi:

"*Karar bu gece Mustafa Necip'e bildirilecektir. Mustafa Necip'in olay yerinden kaçırılması için öteki fedailere de haber verilecek, onlar da gereken tedbirleri alacaklar.*"

Üç saat sonra...

Mustafa Necip, geniş omuzları, çakır gözleri, ince, uzun ve kemikli parmakları, arkaya doğru taranmış, sık kumral saçları, uzun boyu ve iri cüssesi ile odadan içeri girdi. Dimdik yürüyerek geniş adımlarla ortadaki masaya doğru yaklaştı. Sanki suratında kalın bir örtü vardı ve yüzüne yansıyan tüm duygular, bu

Levent Şahverdi Arşivi

kalın örtünün altında kalmış, çırpınıp duruyordu. İnip kalkan şakakları, zayıf kemikli yüzünün her iki yanında sonradan ilave edilmiş gibi duran elmacık kemiklerini daha da belirginleştirirken, belindeki tabancanın altın kaplama kabzasına düşen lamba ışıkları, ateş böcekleri gibi yanıp sönüyordu. Talat Bey, "*Hoş geldin Necip, buyur otur!*" dedi. Uygun bir dille durumu kendisine anlattı. Mustafa Necip, siyah örtülü masanın kenarına ilişti. Dirseklerini masaya koyup biraz öne doğru eğildi. Bir eliyle masanın kenarında duran tabancanın namlusuna dokunurken, şöyle konuştu:

"*Merkez Komutanı Nazım Bey Yalılar'da, Akaretler'de bir evde oturmaktadır. Orayı avucumun içi gibi bilirim. Kendisini de tanırım. Misafirlerini alt katta, bahçe tarafındaki odada kabul eder. İsmail Canbolat Bey, terfi etmek için askeri makamlara istida vermiştir. Bu istidanın çabuk muamele görmesi için Nazım Bey'le görüşüp yardımını isteyecek. Bu görüşme gece geç saatlerde yapılacak. Bu sırada Enver Bey de eniştesinin evinde olacak ve İsmail Canbolat Bey'in geldiğini Nazım Bey'e haber verecek ve İsmail Bey kabul odasındaki pencerenin biraz kenarında duracak. Enver Bey, ne yapıp edip eniştesinin İsmail Bey'le bu odada görüşmesini temin edecek. Bu sırada pencere açık olacak ve ben dışarıdan ateş ederek Nazım Bey'i vuracağım... Sonrası diğer fedailere kalmış. Olay yerinden bir an önce uzaklaşmam için ne gerekiyorsa yapılacak. Diğer teferruatları ben arkadaşlara anlatırım.*"

Yüzünde en ufak bir korku, endişe, ya da kararsızlık ifadesi yoktu. Cebinde tütün taşırdı. Tabakasını çıkarıp kemikli parmaklarıyla tütün sarmaya başladı. Bu sırada Enver, bir şeyler konuşacak gibi oldu; fakat yutkundu. Derken Talat Bey söze karıştı:

"*Bu plana itirazı olan var mı?*" dedi gözleriyle odayı tarayarak. Kimseden ses çıkmadı. Genel merkez, Mustafa Necip'in planını kabul etti.

Plan ertesi gece uygulanacaktı. Gece kızıla boyanacak, geceye kan damlayacaktı. Anlaşılan hürriyet pahalıya mal olacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ertesi gece...

Genel merkezin toplantı odasında çıt çıkmıyordu. Herkes, siyah örtülü dikdörtgen masanın etrafına toplanmış, endişeli gözlerle sonucu bekliyordu. Talat Bey'in gözü, Mithat Şükrü'nün önünde duran siyah kalın dosyanın üzerinde, kulağı kapıdaydı. Biraz sonra kapı çalındı; İttihatçı usulü aralıklarla üç kere... Önce Talat Bey döndü kapıya doğru. Mithat Şükrü yerinden fırladı. Bu sırada Mustafa Necip, nefes nefese içeri girdi! Birkaç adım atıp odanın ortasına doğru ilerlerken kapı yavaşça kapandı.

"Evelallah yarıp çıktım! Nazım'ı vurdum; fakat yarasının öldürücü olduğunu zannetmiyorum. Gerçi dört, beş kere sıktım. Hatta bu sırada pencerenin kenarında duran İsmail Canbulat Bey bile ayağından yaralandı ama onun durumu iyi."

Talat Bey, Mustafa Necip'in yanına yaklaşıp yüzüne baktı: *"Yani, plan tam olarak uygulanamadı. İşi tamamlamak zorundayız. Fakat önce seni hemen bu civardaki emin evlerden birine saklamalıyız. Elimizi çabuk tutmalıyız. Makedonya'da haber çabuk yayılır."*

Nazım Bey, 29 Mayıs 1908'de vuruldu. Nazım Bey'in vurulduğu o gün, Emperyalistler yaşlı imparatorluğu paylaşıyorlardı. İngiltere ve Rusya Reval'de bir araya gelmişti. İngiltere Kralı VIII. Edvard ile Rus Çarı II. Nicholas'ın Reval'de Osmanlı'yı parçalamak için buluştukları gün, İttihat Terakki genel merkezinde bir matem havası vardı. İttihatçılar, yabancı basını çok iyi takip ediyorlardı. İngiltere ve Rusya'nın Reval'de buluşacakları tarihi de öğrenmişlerdi. O gece Talat Bey, *"Hangisiyle mücadele edeceğimizi şaşırdık: İmparatorluğu parçalamak için şer ittifakı kuran Avrupa'yla mı? İstibdat rejimiyle hürriyeti boğan Abdülhamit'le mi? Bilemiyorum!"* diye yakındı. İngiltere ve Rusya, Reval Buluşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'da yapacağı ıslahatın ayrıntılarını konuşacaklarını söylüyorlardı; fakat işin iç yüzü başkaydı. Aslında bu dörtlü bir buluşmaydı; İtalya ve Fransa'da bu şer ittifakının diğer ortaklarıydı. Düvel-i Muazzama, Reval'de Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve bölüşmek için toplanmıştı. İttihatçılar, Avrupa'nın gerçek niyetini

Levent Şahverdi Arşivi

görebiliyor, gereken önlemlerin bir an önce alınmasını istiyorlardı. Fakat Sultan II. Abdülhamit iktidarda oldukça imparatorluğun parçalanmasını önlemek bir yana, bu sürecin daha da hızlanacağını düşünüyorlardı. Avrupa da, İttihatçıları yakından takip ediyordu. Nazım Bey'in vurulması kısa sürede Avrupa'da da duyuldu. İttihatçılar, bu olayın Avrupa basınında nasıl yankı bulacağını merak ediyorlardı.

Ertesi gün, Merkez Komutanı Nazım Bey'in yaralandığı haberi tüm Selanik'e yayıldı. Birkaç gün sonra da bu haber Yıldız Sarayı'nın geniş salonunda, elleri arkasında volta atan yaşlı sultanın kulağına kadar gitti.

İttihatçılar böyle durumlarda soğukkanlılıklarını korurlardı. Çoğu kez hiçbir şey olmamış gibi davranır, bir yolunu bulup yarım kalan işi bitirirlerdi. Mithat Şükrü, olayı yeni duymuş gibi davranarak yaralı Komutan'a, geçmiş olsun ziyaretine gitti. Asıl amacı, İsmail Canbulat'ı koruma altına alıp, Nazım Bey'in durumunu öğrenmekti. Gerekirse, Nazım Bey, hastanede vurulacaktı.

Saray, olayları duyar duymaz harekete geçti. Yaralı Komutan Nazım Bey alelacele İstanbul'a çağrıldı. Bu sırada 3. Ordu Müşiri Sabri Paşa, Nazım Bey'e yaverini gönderip, kendisine bir özel doktor ayarlamak istediğini bildirdi; fakat Nazım Bey, gönderilecek doktorun İttihat ve Terakki mensubu olabileceğini düşündüğü için bu teklifi reddetti.

İttihatçılar, ikinci bir suikast için hazırlık yaparken, Nazım Bey saraydan gelen ikinci bir şifreyle bir Rum doktorun refakatinde Dersaadet'in yolunu tuttu. Nazım Bey, buruk bir sevinç yaşıyordu: Bir taraftan, Selanik'ten uzaklaşmak zorunda kaldığı için ve bir daha geri dönmesinin mümkün olmadığını hissettiği için üzülüyor, diğer taraftan suikasttan kurtulduğu ve hayatta olduğu için seviniyordu.

Saray, Nazım Bey suikastında Enver Bey'in parmağı olduğunu düşünüyordu. Yaşlı Padişah, İttihatçıların, hele hele ihtiraslı Enver'in hürriyet davası uğruna gözünü kırpmadan babasını bile

Levent Şahverdi Arşivi

öldürebileceğini biliyordu. Bu nedenle pekâlâ eniştesini ortadan kaldırmaya teşebbüs edebilirdi!

Ve beklenen oldu. Bir gece İstanbul'daki İttihatçılardan Selanik'teki genel merkeze bir şifre geldi:

"Mubayn, Enver Bey'in Nazım Bey'e yapılan suikastte parmağı olduğunu tahmin etmektedir. Hatta bu mevzuda kuvvetli kanıtlar olduğu, yine Nazım Bey'in yakın çevresindekiler tarafından dile getirilmektedir. Çok yakında kendisi bir bahane ile İstanbul'a çağrılıp tutuklanacaktır."

O gece genel merkez, bu haberi müzakere etti. İlerleyen saatlerde Talat Bey verilen kararı açıkladı:

"Enver kesinlikle İstanbul'a gönderilmeyecek; fakat Selanik'ten uzaklaştırılacak. En uygun yer Tikveş'tir. Yanına bir silahlı müfreze verilerek Tikveş'e geçirilecektir. Kendisinin oradaki görevi İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişliğidir. Orada teşkilatı genişletmek için çalışmalar yapacaktır."

O geceki toplantıda Enver Bey yoktu. Alınan bu karar ertesi gece genel merkezde Enver'e bildirilecekti.

Ertesi gece Enver, genel merkeze çağrılarak kendisine dün gece alınan karar bildirildi. Talat Bey, önce İstanbul'dan gelen haberi okudu. Elindeki kahve fincanını masaya koyduktan sonra da şöyle dedi:

"Enver Bey, gördüğünüz gibi sizi İstanbul'a çağırıyorlar. İstanbul'a gitmeniz mümkün olmadığına göre, bir süre ortalıktan kaybolmanız gerekmektedir. Sizi Tikveş'e göndermeye karar verdik. Yeni görevinizi İttihat ve Terakki Genel Müfettişliği olarak tespit ettik. Aramızdaki haberleşme bilindik yollarla olacaktır. Yanınızda bir müfreze olacak, fakat üzerinize bir kuvvet gönderilme durumu hasıl olursa derhal size bir yardımcı müfreze gönderilecek. Yalnız, eğer İstanbul'dan resmen sevk emri gelir ve siz buna uymazsanız, bu davranışınız isyan olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz bu durumlarda Saray ona göre tedbir alacaktır."

Talat Bey, biraz nefeslenirken tekrar masadaki kahve fincanına uzandı. Sıcak kahve buharı Talat Bey'in dudaklarından geniş alnına doğru yükselirken Enver Bey, *"Yani bu yolda dönüş*

Levent Şahverdi Arşivi

yok. İleride başımıza daha fena işler gelebilir demek istiyorsunuz?" Talat Bey, boş kahve fincanını masaya bırakırken cevap verdi:

"*Aynen öyle!... Şimdi bu konuda sizin neler düşündüğünüzü öğrenmek istiyoruz. Evet, bu karar cemiyetin kararıdır. Ama sizin kararınız bizim için çok daha önemlidir. Çünkü bu karar sizin için her şeyin sonu olabilecektir. Lütfen tüm açık yürekliliğinizle bize nihai kararınızı bildiriniz.*"

Enver Bey, bu sözlerden rahatsız olmuştu. Yaşadığı sıkıntıyı belli etmemeye çalışıyordu. Önünde duran kahve fincanına dokunmamıştı bile. Talat Bey'i dinlerken, ince makas darbeleriyle biçimlendirilmiş sık siyah bıyıklarıyla oynuyordu ve belli ki çok sıkıntılıydı. Biraz düşündükten sonra Talat Bey'e bakarak, hafif bir tebessümle birlikte ağzından şu sözler döküldü:

"*Benim için artık dönüş olmayacağını siz de bilirsiniz. Bir ihtilal içindeyiz. Davamızdan dönmek bize göre değildir.*" Köşede duran tabanca ve Kur'an'ı işaret ederek, "*Namus ve şeref sözü verdim! Sonuna kadar vuruşacağımdan emin olabilirsiniz. Ben üzerime düşenleri yapacağım, ama kader neler gösterir, bizi nerelere savurur orasını bilemem.*"

Bir faytonun tekerlek tıkırtıları ve atların nal sesleri genel merkezin loş odasında yankılanırken, Enver Bey herkesle tek tek vedalaşarak genel merkezden ayrıldı. Güneş doğarken siyah atına bindi ve yanına aldığı bir müfrezeyle birlikte Tikveş yollarına düştü. Atanın sırtında dimdik oturuyordu. Elinde pırıl pırıl bir mavzer vardı. Hafifçe arkaya doğdu dönüp mavzerini atının sırtına çapraz astı. Enver Bey, müfrezesiyle birlikte Selanik'ten hareket ettiğinde sabah ezanları okunuyordu.

Enver Bey, o gün başlayan yolculuğun kendisini nerelere sürükleyeceğini bilmiyordu. O gün Selanik, İttihat Terakki genel merkezinin önünden başlayan yolculuk Asya içlerine kadar devam edecek; tüm hayatı vuruşmalarla, cengâverlikle, gerçekleşmeyen düşler uğruna mücadele etmekle geçecekti. Osmanlı ordularına başkomutan vekili olacak, I. Dünya Savaşı sırasında vereceği kritik kararla seksen bin askeri Sarıkamış yaylalarında

Levent Şahverdi Arşivi

telef edecek, İttihat Terakki'nin en önde gelen isimleri arasına girecek; fakat o kendisini hep elinde mavzer, kalbinde hürriyet ateşi, atının sırtında Tikveş yollarına düşen ve dağa çıkan Enver olarak görecekti. Ta ki yıllar sonra Rusya'da vuruşurken Bolşevik kurşunlarıyla can verinceye kadar... Bir de Mustafa Kemal ile yıldızı hiç barışmayacaktı.

İlerleyen günlerde Serez olayının soruşturması görevinin ordudan birine verilmesi kararlaştırıldı. Serez olayını, genç subay Mustafa Kemal araştıracaktı. Söyledikleriyle ortamı ısıtan hürriyetçi subay Nurettin Bey, Serez Tümeni Merkez Kumandanı Müşir İbrahim Paşa'nın oğluydu.

Mustafa Kemal, soruşturma için birkaç gün sonra Serez'e gitti. Önce Müşir İbrahim Paşa'yla görüştü. İbrahim Paşa, Sultan Hamit'i, çevresinde saraya karşı kimsenin bulunmayacağına inandırmıştı. Mustafa Kemal, İbrahim Paşa'nın yaşanan olaylardan çok tedirgin olduğunu, hatta fazlaca korktuğunu anladı. Oğlu Nurettin Bey'in yaptığı konuşma sonucunda saraya jurnal edilmiş olması, Padişah'ın ona olan güvenini yitirmesine, belki de tevkif edilip, sürgün edilmesine neden olacaktı.

Yaşlı Müşir, Mustafa Kemal'e içinde bulunduğu durumu anlatırken, oturduğu alçak tabure üzerinde durmadan bir o yana, bir bu yana hareket ediyor, ellerini ovuşturuyor, fesini çıkarıp kafasını kaşıyor, aklaşmış sakalıyla oynuyordu; belli ki çok tedirgindi. Genç subay Mustafa Kemal, Paşa'nın yüreğine su serpen sözler söyledi; ona güvence verdi:

"Paşa Hazretlerinin çevresinde Zat-ı Şahane'ye karşı bir kişinin bulunabileceği doğru değildir. Verilmiş olan jurnalin içeriğinin yerinde araştırılması, devletimizce kurulmuş disiplin ve aşılanmış olan bağlılık duygularını kolaylıkla belirtecektir. Eğer isterseniz, yapacağım soruşturma raporunun bir kopyasını da size göndereyim."

Bu sözler, Müşir İbrahim Paşa'yı rahatlattı. Oturduğu küçük tabureyi bir kere daha düzelttikten sonra ellerini dizlerinin üzerine koydu. Yüzündeki gerginlik yavaş yavaş dağıldı. Geniş

Levent Şahverdi Arşivi

alnındaki gergin çizgiler, gevşeyip derinleşti; korkuları biraz olsun azalmıştı.

Mustafa Kemal'in Serez'de yaptığı soruşturma, hem hürriyetçi subayı, hem de İbrahim Paşa'yı kurtardı. Jurnal veren ise itirafçı durumunda kaldığından cezalandırıldı.

Mustafa Kemal, görevini başarıyla yerine getirmiş, sarayı inandırmayı başarmıştı. Oysa ki Serez hürriyet savaşçısı genç subayların gizli gizli toplandıkları merkezlerden biriydi ve Serez'de pek çok subay İttihat Terakki üyesiydi.

* * *

Makedonya'da, özellikle de Selanik'te ittihatçı kurşunları sıkılmaya devam edecek,. Mustafa Necip, daha pek çok jurnalciyi, hafiyeyi ve işbirlikçiyi gözünü kırpmadan öldürecekti. O günlerde genel merkeze ulaşan haberlerin çoğu öldürülen jurnalcilerle ilgiliydi. Bir gece genel merkeze, uzun zamandır takip altında bulunan Manastır Alay Müftüsünün tüm jurnal evrağı ile birlikte ortadan kaldırıldığı haberi ulaştı. Haberi, Talat Bey okudu:

"Alay Müftüsü, Kolombo Oteli'nden, elinde bavulu olduğu halde çıkarken arabaya bineceği sırada fedaimiz tarafından alnına yediği tek kurşunla cehennemin dibine gönderilmiştir. Fedaimiz, alınan tertibat ile olay yerinden salimen uzaklaştırılmıştır. Cesedi kaldırılırken, arkadaşlarımız bavulunu bir kenara alarak, içindeki jurnal evrağına el koymuşlardır. Evrak yarın genel merkeze gönderilecektir."

Büyük Kapışma: Padişah ve İttihatçılar

Öğlen saatlerine doğru Selanik sokakları tenhalaşmaya başlamıştı. Çatılardaki kırmızı kiremitler kavurucu Makedonya sıcaklarının etkisiyle şişip çatlarken, limonata satıcıları, Yukarı Mahalle'den Kordon'a inen Vardar Caddesi boyunca, kendilerine özgü giysileriyle bardağı bir Mecidiyeye limonata satıyorlardı. Başlarında, özensizce sarılmış beyaz sarıklar, sırtlarında yamalı

Levent Şahverdi Arşivi

mintanlar ve bacaklarında geniş, siyah çuha pantolonlarla köylüler, sırtlarındaki dokuma sepetlerle yukarı mahalledeki pazara mal taşıyorlardı. Ellerinde rengârenk şemsiyelerle Rum güzelleri, oynak ve işveli tavırlarını gizlemeye çalışarak, Kordon'a inen yolun sonundaki dörtyol ağzında bulunan gazinolara doğru ilerliyorlardı. Vardar Caddesi'nin ince, turkuvaz kesme taşlarla döşeli Arnavut kaldırımında Selanik Askeri Rüştiyesi öğrencisi oldukları anlaşılan birkaç genç taşıdıkları şık üniformaların ağırlığına aldırış etmeksizin, ellerindeki kılıçları kaldırım taşlarına vurarak yürüyorlardı. Türk mahallesine doğru kıvrılarak yükselen yokuşun kenarındaki kıraathanenin asmalı çardak altında aksakallı birkaç ihtiyar, köpüklü kahvelerini yudumluyorlardı. Ve kırmızı fesli, haki setre pantolonlu, lacivert ceketli biri, İttihat Terakki genel merkezine doğru hızlı yürüyordu adımlarla yürüyordu.

Birkaç dakika sonra, göz ucuyla etrafına bakarak kapıyı tıklattı İttihatçı usulü... Kapı yavaşça aralandı. Kapıyı açan kişi fısıldarcasına, "*Hoş geldin Mithat Şükrü*" dedi, etrafı kolaçan ederek. Mithat Şükrü, " *Talat Bey içerde mi?*" diye sordu telaşla!

"Evet, az önce geldi. İçerde Eyüp Sabri'yle birlikteler."

Mithat Şükrü, dar koridor boyunca koşar adım ilerleyerek toplantı odasının kapısına geldi. Kapıyı ittihatçı usulü çalarak, cevap beklemeden içeriye daldı. Nefes nefese, "*Saray fazla olmaya başladı!*" dedi. Talat Bey, sakin bir sesle, "*Hayrola Mithat yine ne oldu? Hele biraz soluklan!*" dedi merakını gizleyerek.

"*Saray, soruşturma için Selanik'e yeni bir heyet göndermiş. Heyetin başkam Hakkı Bey adında biriymiş. Bu Hakkı Bey denilen zat, her yerde bizim için, 'Hepsi Divan-ı Örfi'ye verilecek, hepsi idam edilecek! Diyormuş! Gözü kara bir herifmiş. Bir an önce işini bitirmeliyiz.*"

Talat Bey, Mithat Şükrü'ye bir sigara uzattı. Mithat sigarayı yakıp derin bir nefes aldı; kumral saçları, gri duman tabakası arasında kaldı. Mithat Şükrü, eliyle dumanı dağıttıktan sonra Talat Bey'in yanındaki sandalyeye otururken, "*Eee, ne diyorsunuz? Hakkı Bey'i bitirecek miyiz?*" diye sordu. Talat Bey, yine

Levent Şahverdi Arşivi

her zamanki sakinliğiyle, "*Mithat*" dedi. Biraz bekleyip önündeki dosyayı karıştırdıktan sonra, "*Bizim için şu an asıl tehlike tüm Makedonya'da cirit atan padişah yaverlerinden Sadık Paşa'dır. Elinde bir sürü evrak vardır. İstanbul'a dönerse çok geniş bir soruşturma açılabilir. Önce onun işini bitirmek zorundayız. Ondan sonra Hakkı Bey için de ne gerekiyorsa yaparız. Telaşlanmamalıyız! Daha sakin olmak zorundayız! Doğru karar vermek için buna mecburuz*" dedi.

8 Temmuz 1908
Akşam Saatleri...

O akşam saatlerinde genel merkeze şu haber ulaştı: "*Sarayın jurnalcilerinden ve soruşturma heyeti başkanlarından Hakkı Bey ve Sadık Paşa öldürüldüler. Osman Hidayet Paşa ise, bir Padişah iradesi okurken üzerine açılan yaylım ateşi sonunda yaralandı ve İstanbul'a kaçtı.*"

Sıcak Makedonya akşamları kan kokuyordu. İpler iyice gerilmişti. Makedonya'da ölüm kol geziyor, gazetelerde hemen her gün bir ya da birkaç kişinin öldürüldüğüne ilişkin haberler yer alıyordu.

Talat Bey'in Öfkesi

İri yağmur damlaları Selanik sokaklarında ıslak tıkırtılar bırakıyordu. Ortalıkta kimsecikler yoktu. Arka sokaklarda birkaç ıslak köpek ve birkaç ıslak kedi ezeli düşmanlıklarını unutmuş, yan yana koşuyor; sığınacak bir delik arıyordu. Üzerine yapışmış ıslak üniforması, dağılmış ve ıslanmış saçlarıyla genç bir teğmen, başı önde hızla ilerliyordu. Her adım atışta, Arnavut kaldırımda birikmiş yağmur damlaları etrafa saçılıyor, haki renkli pantolonunun paçaları ıslandıkça ağırlaşıyordu. Genç teğmen, soluk soluğa genel merkeze ulaştı. Kapının önünde durup göz ucuyla sık, iri yağmur damlalarının arasından karşı kaldırımı ve sokağı taradı. Etrafta kimsenin olmadığına kanaat getirince, kapıyı ittihatçı usulü, aralıklarla üç defa tıklattı. Genç Teğmen, genel

Levent Şahverdi Arşivi

merkeze, saraydan gelen bir şifre getirmişti. Şifreyi ezberlemişti; fakat her ihtimale karşı şifreyi küçük bir kâğıt parçasına da not etmişti. Acelece ıslak üniformasının ceplerini karıştırıp şifrenin yazılı olduğu kâğıt parçasını buldu. Islanmış kağıdı yırtmamaya çalışarak dikkatle kat yerlerini açtı. Şöyle bir hafifçe sallayınca kağıdın pütürlü yüzeyine saklanmış yağmur damlaları bir anda ortalığa saçıldı. Bir eliyle, cebinden çıkardığı beyaz mendille ıslak saçlarını ve yüzünü kurularken, diğer elinde tutuğu kâğıtta yazan şifreyi okumaya başladı. Odadakiler, Saray'ın daha neler yumurtladığını öğrenmek için dikkat kesilmişti:

"*Saray'dan Umumi Müfettişliğe*

Selanik'te vakayı siyasiyeden sürgünde bulunan Talat Bey'in, yaptıkları, tehlikeli bir hal arz ettiğinden, vakit geçirmeden ve mahfuzen Anadolu'nun daha sonra belirtilecek bir yerine sevk edilecektir. İcab eden tertibatı bir an önce alınız. Yeni verilecek şifre emrini bekleyiniz."

Talat Bey, iri cüssesine aldırış etmeden oturduğu sandalyeden fırlayıp ayağa kalkarak teğmenin elindeki kağıdı aldı ve tekrar gözden geçirdi. Yavaşça masanın başındaki sandalyesine otururken öfkelendiği zamanlardaki o boğuk ses tonuyla, "*Vay gavurun dölleri. Vay deyyuslar... Demek beni Anadolu'nun ücra bir köşesine sürgün edeceksiniz ha? Demek benim yaptıklarımdan rahatsız olmuş sevgili Padişahımız ha?*" dedi ve elindeki şifre kağıdını büyük bir öfkeyle yırtıp odanın orta yerine doğru fırlattı. Kağıt parçacıkları havada salınarak yerdeki gece mavisi halının üzerine düştü. Dava arkadaşları Talat Bey'i hiç böyle görmemişlerdi; o sakin adam bir anda kafesinden kurtulmuş yırtıcı bir aslana dönmüştü. Şiddetli yağmur genel merkezin camlarında şifre tıkırtılarına benzer tıkırtılar bırakıyordu. Bu sırada pencereye yakın bir yerde ayakta duran Talat Bey'in gergin ve öfkeli yüzü bir ışık demetiyle aydınlandı. Müthiş bir gök gürültüsü ve arkasından olağanüstü bir ışık huzmesi genel merkezin küçük penceresinden içeriye düştü. Genç teğmen, gürültüyle irkilmişti ki Mithat Şükrü, "*Hayırdır inşallah!*" dedi. Talat Bey, pencereye uzanıp kalın sicim perdeleri araladı. Karanlık gökyüzündeki

Levent Şahverdi Arşivi

parlak sarı çizgileri tetikleyen gök gürültülerini ve cama çarpıp dağılan iri yağmur damlarını dinledi bir süre ve sonra bir sigara yaktı. Sigarasından derin bir nefes aldıktan sonra, "*Hemen şimdi bir karara varmak zorundayız*" dedi. Sesi, normal rengini bulmuştu.

Sigarasından derin nefesler alarak yürüyüp masanın başındaki yerine oturdu. İzmarit dolu kül tablasına uzandı, henüz bitmemiş sigarasını dolu kül tablasına bastırarak söndürdü ve masadakilerin gözlerine bakarak şöyle dedi:

"*Bu işi bizzat ben Paşa'yla görüşmeliyim. En kısa zamanda gidip Hüseyin Hilmi Paşa'dan durumu öğreneceğim. Yalnız gideceğim. Hiç kimse ne bir üye ne bir subay ne de bir fedai arkamdan gelmeyecek. Bunlar tehlikenin üzerine yalnız giden birini gördüler mi korkar, geri adım atarlar... Merak edilecek bir şey yoktur. Boşuna öfkelenmek yarar değil zarar getirir. Eğer bana bir şey olursa o zaman gerekeni yaparsınız. Ama şimdi, Talat korktu, fedaileriyle geldi dedirtmem. Beni yalnız görünce, bu dava uğruna nasıl ölümü bile göze aldığımı hissedecekler.*"

Talat Bey, o gece dinmek bilmeyen yağmur altında atına atladı. Islak ve ıssız Selanik sokaklarında atının nal seslerini dinleyerek Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağına dayandı. Konak, ıslak ve karanlık gecenin içinde hemen girişe yerleştirilmiş lambalardan yayılan güçlü ışıklarla aydınlanıyordu. Talat Bey'in at sırtındaki ıslak gölgesi, konağın ön bahçesine düşmüştü ki nöbetçiler ellerinde mavzerlerle çıkageldiler. Talat Bey, nöbetçilere, hiç çekinmeden kendini tanıttı. Atından inip üstü başına çekidüzen vererek, adeta kendi evine girer gibi rahat ve fütursuzca yürüyüp ıslak merdivenlerden tırmandı. Nöbetçilerin başındaki uzun boylu genç subay, daha önce Talat Bey'i duymuştu, bu nedenle biraz tedirgin oldu! Çaktırmadan askerlere usulca, "*Biraz geri durun, ama eliniz de tetikte olsun!...* "dedi. Kendisi de hızlı adımlarla Hüseyin Hilmi Paşa'ya gidip bu berbat havada beklenmeyen bir misafirin geldiğini haber vermek için davrandı. Merdivenleri koşarak çıkıp Hüseyin Hilmi Paşa'ya olayı anlatıp,

Levent Şahverdi Arşivi

"*Adı Talat'mış...*" demeye kalmadan, aralık duran kapıda, iri ve ıslak cüssesiyle Talat Bey göründü.

Hüseyin Hilmi paşa, Talat Bey'i görünce korktu ve şaşırdı. Hemen, önündeki masanın çekmecesinde duran silahına doğru hamle yaptı; fakat bu hamlenin kötü sonuçlar doğurma ihtimalini düşünerek geri çekildi. Oturduğu sandalyede iyice doğrulurken pembe yanakları bembeyaz oldu; aniden rengi attı! Yaşlı gözlerine korku oturmuştu! Bu sırada genç subay Paşa'yı askerce selamlayıp kapının kenarına doğru yürüdü; ama odadan çıkmadı, orada dimdik ayakta durdu. Belinde tabanca vardı. Hüseyin Hilmi Paşa, genç subaya güvenmek zorundaydı. Paşa, kendisini biraz toparladı; fakat kafası karmakarışıktı: Gecenin bu saatinde İttihatçı Talat Bey, üstelik böyle bir havada niye gelir? Amacı nedir? Yoksa postacılık görevinden azledilmesine mi öfkelendi? Peki ya silah oyununa başvurursa, kapının yanında duran genç subay ne yapabilir? Kısacık sürede kafasında pek çok soru yankılandı. Talat Bey, Paşa'nın neler düşündüğünü anlayabiliyordu.

Talat Bey, geniş omuzlarında biriken yağmur damlarını, iri eliyle süpürdükten sonra Paşa'nın korku oturmuş gözlerinin içine bakarak şöyle dedi:

"*Paşam, vazifemden azledildiğim doğru mudur?*" Sesi haddinden fazla çıkmıştı. Kapının kenarında duran genç subay, Paşa'yla göz göze geldi. Paşa, hiçbir şey olmamış gibi sakin bir şekilde, "*Evet Talat Bey...*"diye kısa bir cevap verdi.

Bu kısa cevap Talat Bey'i daha da sinirlendirdi. Talat Bey, Paşa'nın bu kısa cevabından, kendisini sınadığı, geri çekilip çekilmeyeceğini anlamaya çalıştığı sonucuna vardı. "*Böyle sınamaları çok gördük*" dedi içinden... İşte o zaman Talat Bey, Paşa'yı sindirmenin yolunun, onun üzerine gitmek olduğuna kanaat getirdi. Talat Bey'in çizmelerinden akan sular durduğu yeri ıslatmıştı, birkaç adım atarak kuru bir yere geçti. Artık Paşa'nın gözlerinin içindeki korkuyu daha yakından görebiliyordu. Yaklaşmakta olan hürriyetin kilit adamlarından Talat Bey, yüzünde, söylediğini yapacak insanların kararlılığıyla Paşa'ya tehdit dolu sözler söyledi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Paşa, Paşa! Evet, emir devletin! Evet devlet istediğini yapar: Sürgün eder, hapis eder, idam eder ve tabii ki görevden de azleder. Şu Osmanlı topraklarında bir memurun kaderi devletin elindedir. Amma velakin, bu koca devlette her işin de bir yolu yordamı vardır. Sizin beni azletmeniz doğru değildir. Daha doğrusu sizin beni azletmenize gerek yoktur. Ben henüz azil kağıdımı tebellüğ etmedim. Bu nedenle ben istifa ediyorum. Bu bir..." Yumruk haline getirdiği sağ elinin işaret parmağını Paşa'ya doğru uzatarak sözlerine şöyle devam etti:

"Şimdi gelelim asıl mühim cihete... Duydum ki beni Anadolu'ya üçra bir yere sürecekmişsiniz! Fakat ben Selanik'ten ayrılmamaya karar verdim. Ha, şurası da var ki beni zorla göndermek de sizin bileceğiniz bir iştir. Amma velakin benim bunu da kabul etmem mümkün değildir. Üstelik böyle bir kararın sizin için de hayırlı sonuçlar doğurmayacağı ortadadır. Gerisi sizin bileceğiniz iş! Size hayırlı geceler dilerim!..."

Sözlerini bitirince gerisin geri dönüp ıslak çizmelerini ahşap döşemelere sertçe basarak arkasına bile bakmadan, odadan çıktı.

Hüseyin Hilmi Paşa, neredeyse küçük dilini yutacaktı! Uzun askerlik yaşamı boyunca böyle bir olayla karşılaşmamış, böyle bir küstahlık görmemiş ve böyle bir korku yaşamamıştı! Bir süre, elini kolunu sallaya sallaya odayı terk eden Talat Bey'in, geride bıraktığı ıslak ayak izlerine bakan Paşa, "Koskoca bir genel müfettişin odasının kapısına dayanıp böyle sözler söylemek, ancak ölüm dahil her şeyi göze almış bir İttihatçının yapacağı şeylerdir!" diye düşündü.

Ertesi gün Talat Bey, Ali Fuat'ı gördüğünde bıyık altından gülerek şöyle dedi: *"Fuat, sanırım Hüseyin Hilmi Paşa'yı biraz fazla korkuttuk!"*

Hüseyin Hilmi Paşa, görmüş geçirmiş bir insandı. İmparatorluğun nasıl bir işleyiş mekanizmasına sahip olduğunu çok iyi bilirdi. Fakat yaşadığı bu son olay, ona artık her şeyin değiştiğini, yeni bir düzenin yaklaşmakta olduğunu göstermişti. Talat Bey'in ne demek istediğini çok iyi kavrayan Paşa, bundan sonra yeni

Levent Şahverdi Arşivi

düzenin kurulacağı güne kadar ılımlı bir siyaset takip etmeye karar verdi. Ne sarayı, ne İttihatçıları incitmemeye özen gösterdi. Sarayın tüm şiddetli emirlerini ustaca manevralarla yumuşattı. Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu tavrını İttihatçılar da fark ettiler ve bir daha onu rahatsız etmediler; hatta tabiri caizse, çaktırmadan kolladılar. Öyle ki Hüseyin Hilmi Paşa, Meşrutiyet'in ilanından sonra iki kez sadrazamlık makamına getirildi.

Bir hafta sonra...

Postacılıktan istifa etmek zorunda kalan Talat Bey, İttihat Terakki tarafından açılmış olan ticaret mektebine, ticaret mektebinin eski müdürü Mithat Şükrü ise, Selanik'te yeni açılan bir hastaneye müdür oldu. Çok geçmeden bu mektep ve bu hastane, ittihatçıların birer gizli sığınağı haline gelecekti.

Abdülhamit'i Tanımak

Yaşlı Padişah, Yıldız Sarayı'nın sade döşenmiş geniş muayede salonunda, içeriye parlak ışık parçacıklarının düştüğü geniş pencerelerden bahçeyi seyrediyordu. Sivil giyinmişti: Başında koyu vişneçürüğü bir fes, üzerinde beyaz bir mintan, onun üzerinde haki renkli bir yelek, boğazında gri bir kravat, bacağında ütülü siyah bir pantolon ve sırtında diz altına kadar uzanan siyah bir pardösü vardı. Zayıflamıştı: Gözleri iki derin ve boş çukura yuvarlanmış, kaşları göz kapaklarının üzerine serilmiş, elmacık kemikleri dışa doğru fırlamıştı; uzun ve kemerli burnu, yer yer ak düşmüş sakalıyla birleşen kalın bıyıklarının üzerine devrilecekmiş gibi duruyor, uzun kolları hareketsiz bir şekilde iki yana sarkıyordu. Omuzları her zamanki gibi düşüktü, hafif kamburu çıkmıştı. Yüzünde donuk bir ifadeyle sarayın penceresinden dışarıya bakıyordu; fakat beyninde canlanan resim, gördüklerine ilişkin değil, geçmişe ilişkindi.

Çocukluğunu düşündü önce: Tanzimat dönemine denk gelen çocukluğu canlandı halkalarla çevrilmiş renkli gözlerinde. İmparatorluğun ilk Batılılaşma sancılarını hatırladı hayal meyal...

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra gençliğini hatırladı. Sarayda aldığı eğitimi düşündü. Doğu ve Batı kültürünü tanımaya başladığı yılları; Arapça, Farsça ve İslami ilimler yanında Fransızca ve Batı müziği dersleri aldığı günleri hatırladı. Bu sırada yüzünde tatlı bir tebessüm belirdi. Çocukken, sarayda piyano çalardı. Piyanonun tuşlarına her dokunuşunda çıkan seslerden derin bir haz duyardı. Ve sonra şehzadelik yılları... Kendisine tahsis edilen, Maslak, Tarabya ve Kâğıthane köşklerinde ikamet ederken parasını işlettiğini, ağabeyi şehzade Murat ve pek çok hanedan üyesinin aksine nasıl para biriktirdiğini düşündü. Tahta çıkarken cülus bahşişini cebinden ödediği günü hatırladı hayal meyal. Ve sonra dine merak saldığı günleri anımsadı; Kadiri tarikatına girdiği gün nasıl da heyecanlanmıştı!

Bir eliyle yeni boyanmış sakalını sıvazlarken padişah olduğu günden beri rahat uyku uyuyamadığını itiraf etti kendi kendine! Bir de etrafındaki onca hizmetkâra, onca saray erkânına rağmen yalnız olduğunu! Padişah olduğundan beri kimseye güvenmez olmuştu. "Yoksa bu güvensizlik ruhi bir hastalık belirtisi midir? Yoksa deliriyor muyum?" diye fısıldadı kendi kendine. Sonra, "Hayır, hayır... Yerimde kim olsa benden farksız olmazdı. Vehimlerim haklı sebeplere dayanıyor. Önce, amcam sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve öldürülmesi, hemen arkasından ağabeyim sultan V. Murat'ın sadece doksan üç gün süren saltanatı ve bu olayların arkasından benim padişah olmam, bir de bunlara ilaveten şahsıma yönelik bombalı suikast, insanlara güven duygumu azalttı! Hemen hiçbir konuda aynı fikirde olmayan, devlet ileri gelenlerinin bu kadar kolay padişah değiştirmeleri, hatta bazen padişahların canlarına kast etmeleri benim devlet ricaline ve çevremdeki insanlara güvenimi sarstı. Ama bu hastalık derecesindeki vehimlerimin en önemli sebebi, ulusal egemenliği, parlamenter sistemi savunan, Padişahlık kurumuna ve şahsıma karşı savaş açan şu dini zayıf Jön Türklerdir. Gerçi onlardan ve zararlı propagandalarından kurtulmak için otuz yıldır son derece iyi işleyen bir istihbarat ağı kurdum. Onları ve devlete sızmış uzantılarını uzak diyarlara sürgün ettim. Ama bu adam-

Levent Şahverdi Arşivi

ların zararlı faaliyetlerine engel olamadım; kapıdan kovdum, bacadan girdiler. Yurt içinde çıkardıkları gazetelere sansür uyguladım, bu sefer yurt dışında gazeteler çıkardılar, beni eleştirdiler, yerden yere vurdular. Yazılarıyla, sadık tebaamın kafasını bulandırdılar. Anayasa dediler, meclis dediler, kadın hakları dediler, hürriyet dediler. Azınlıklara cesaret verdiler. Sözüm ona, onların şimdiki uzantıları olan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları çeteler kurmuş Balkan dağlarında ayrılıkçı unsurlarla mücadele ediyormuş. Onların amacı vatanı kurtarmak değil, beni indirip ülkenin kaderini ele geçirmektir. Oysa ki unuttukları bir şey var, o da tecrübedir. İttihatçılar hayal peşinde koşuyorlar. Gençlik heyecanlarıyla devlet yönetilmez. Meclisi açarak, anayasayı ilan ederek devletin kurtulacağını söylüyorlar; ama yanılıyorlar. Onlar daha içinde yaşadıkları halkı tanımıyorlar. Bizim halkımızın Meşruti yönetimi kaldıracak bir yapıda ve olgunlukta olmadığını göremiyorlar. Devletin halka vasilik etmesi gerektiğini bilmiyorlar."

Bu sırada pencerenin sağ üst köşesine bir serçe kondu; ince ötüşleri, bahçedeki kuş kalabalığının uğultusuna karıştı. Yaşlı Padişah, iki yanında serbest duran elerini arkasında birleştirip yorgun gözlerini küçük kuşa doğrulttu ve kendi kendisiyle konuşmaya devam etti:

"Kim ne derse desin bunca yıllık saltanatım boyunca vatana, millete hayırlı işler yaptım. Vicdanım rahat! Şu koca imparatorlukta ecdadım içinde en çok mektep açan benim. Üstelik bu mekteplerde hep ihmal edilen modern dersler de okutuluyor. Üstüne üstlük, beni en çok bu mekteplerde yetişen gençler eleştiriyor. İmparatorluğu, demiryoluyla, telgraf hattıyla donatan da benim. Yahudilerin, vaad edilmiş topraklar olarak gördükleri yerleri ele geçirmek için yaptıkları planları bozan da benim. Düvel-i Muazzama otuz küsur yıldır Osmanlı'yı parçalayamadıysa, bunda benim İslamcılık siyasetimin hiç mi etkisi yoktur? Hilafet ve cihat müesseselerini İngiltere'ye karşı tehdit unsuru olarak kullandım. İngiliz sömürgesi olan Hindistan'daki Müslümanlarla bir şekilde ilişki kurdum. Halifelik sıfatıyla İslam dün-

Levent Şahverdi Arşivi

yasıyla iyi ilişkiler kurmam İngiltere'nin bize yönelik planlarını uygulamasını engelledi."

Yaşlı Padişah bütün bunları düşünürken, büyük pencerenin kenarına tünemiş minik serçe çoktan kanat çırpıp uzaklaşıp gitmişti. Nasıl olsa özgürdü; istediğini yapmakta, istediği dala konmakta, istediği yere gitmekte özgürdü. Yaşlı Padişah bir kere daha sakalını sıvazladı:

"Otuz küsur yıldır şu koca imparatorluğu yönetiyorum, ama hiçbir Allah'ın günü kendimi özgür hissetmedim! Onca yıldır şu koca saraya hapsolup kaldım. Öldürülmekten korktum! Ben sadece muhaliflerimin hürriyetini değil, kendi hürriyetimi de kısıtladım. Şu koca sarayda her Allah'ın günü ölüm korkusuyla yaşadım! Evet, ben müstebitim, muhaliflerimin hürriyetlerini kısıtladım. Hapsettirdim, sürgün ettirdim, azlettirdim; çünkü ben onların hürriyetini kısıtlamasaydım onlar benim hürriyetimi kısıtlayacaklardı. Ama kader işte, otuz küsur yıldır kendi hürriyetimi de yine kendim kısıtladım. Korkularla, vehimlerle yaşadım! Şu Yıldız Saray'ına tıkıldım kaldım..."

Yaşlı Padişah, çökmüş omuzları üzerinde güçlükle taşıdığı başını önüne eğerek, pencereden uzaklaştı. Yavaş adımlarla yürüyüp, kendisi için özel hazırlanmış sedire oturdu. Ne zaman geçmişin muhasebesini yapsa kendini yorgun hissederdi, yine öyle olmuştu; otuz yılın tüm ağırlığı, artık kamburlaşmaya başlayan sırtına çökmüştü. Sultan Abdülhamit, geçmişi hatırlayarak, geçmişte yaptıklarını gözden geçirerek rahatlamaya çalışırdı. Kendince doğru yaptığı şeyleri hatırlamak, içinden tekrarlamak suretiyle çektiği vicdani azapları dindirmeyi denerdi. Bazen, tüm Osmanlı hanedanın günahlarının kendisine yazılacağını düşünür, rüyalarında kardeşlerini ve oğullarını katlettiren Osmanlı Padişahlarının cehennem azabıyla tanınmaz hale gelen, acıya gark olmuş kan içindeki suratlarını görür. Kan ter içinde uyanırdı.

Abdülhamit'in hiç hatırlamak istemediği, yaşlı hafızasının en derinlerinde bir yerlerde unutulmaya mahkum ettiği olayların sayısı bir hayli fazlaydı; onu en fazla rahatsız eden aslında bu hiç hatırlamak istemediği olaylardı. Bu olaylar onun hayatındaki

Levent Şahverdi Arşivi

siyasi hatalardı: 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi, Rusların İstanbul'a kadar gelmeleri, imparatorluğun kalbinin düşman karargâhı haline gelmesi, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, kaybedilen topraklar, Avrupalı devletlerin araya girerek kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'yı biraz olsun dizginlemeleri, yüzlerce Osmanlı gencinin değişik cephelerde can vermesi, bu arada İngiltere'nin bir oldubittiyle Kıbrıs'ı ele geçirmesi, Ermeni meselesinin patlak vermesi, Balkanlarda ayrılıkçı hareketlerin had safhaya ulaşması. Azınlıkların teker teker Osmanlı'dan kopmaları, imparatorluğun ekonomik açıdan tamamen dışa bağımlı hale gelmesi; Duyun-i Umumiye (Genel Borçlar İdaresi)'nin kurulması ve imparatorluğun neredeyse tüm kaynaklarının Avrupa'nın kontrolüne bırakılması, ıslahat görünümü altında çok sayıda yabancı okul açılması, bunların denetlenememesi sonunda misyonerlik faaliyetlerinin artması ve daha pek çok siyasi hata... Yaşlı Sultan bunları hiç ama hiç hatırlamak istemezdi. Bir de ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi'yi hazırlayan yenilikçi sadrazam Mithat Paşa'yı hatırlamak istemezdi. Zavallı sadrazamın Taif zindanlarına sürgün edilmesi, büyük acılar çekmesi ve sonunda öldürülmesi... Abdülhamit, Mithat Paşa'nın öldürülmesinden sonra büyük bir vicdan azabı çekmeye başlamıştı. En ilginci, zamanla kendini Mithat Paşa'yı öldürtmediğine inandırmıştı.

Silah Oyunları

"Ya Vurup Kurtulacaksın Ya Vurulup Öleceksin!..."

Padişah sedirinde oturmuş dinlenirken, muayede salonunun geniş kapısı yavaşça aralandı. Redingotlu bir görevli eşliğinde Şemsi Paşa içeri girdi. Padişah, yaşlılığını gölgeleyecek bir çeviklikle ayağa kalkıp Şemsi Paşa'ya doğru yürüdü. Paşa, eğilerek bir temenna ile Padişah'ı selamladı. Padişah'da Paşa'nın elini sıkarak karşılık verdi. Abdülhamit, Paşa'yı kabul ettiği sırda tedirgindi. Tedirginliği üzerinden atmak için, önce Paşa'ya, "*Nasılsınız, rüfekânız, çocuklarınız nasıl? Afiyettedirler inşallah!*"

Levent Şahverdi Arşivi

diye hal hatır sordu ve yaşlı yüzüne zoraki bir tebessüm kırığı yerleştirdi.

Makedonya'da son zamanlarda meydana gelen olaylar, sarayın ağzının tadını kaçırmıştı; çok sayıda hafiye ve saraya bağlı subay suikastlar sonucunda öldürülmüştü. Saray yeni yollar aramaya başlamıştı. Abdülhamit, Makedonya'daki saray karşıtı gelişmeleri Arnavut asıllı Şemsi Paşa'nın önleyebileceğini düşünüyordu. Şemsi Paşa, tabiri caizse, gözünü budaktan esirgemeyen, düşmanlarına karşı acımasız ve en önemlisi saraya yürekten bağlı bir paşaydı. Üstelik zeki ve kurnazdı da! Ayrıca Arnavutlar üzerinde nüfuz sahibiydi. Abdülhamit, öteden beri Arnavut asıllılara güvenirdi; saray muhafızlarının çoğu Arnavut asıllıydı.

Yaşlı Padişah, birine bir görev vereceği zaman veya biriyle önemli bir devlet meselesini konuşacağı zaman ayakta durmayı tercih ederdi. Böylece muhatapları üzerinde bir tür etki bıraktığına inanırdı. Şemsi Paşa'yla konuşurken de ayaktaydı. Paşa'nın gözlerinin içine bakarak şöyle dedi:

"*Paşa, sana ne kadar güvendiğimi bilirsin. Açıkça bir gerçeği bilmende yarar var. Devlet, Rumeli'deki isyanlar yüzünden büyük tehlike altındadır. Bu isyanları ancak sizin bastırabileceğinize inanıyordum.*" Ellerini arkasında birleştirip geniş pencereye doğru birkaç adım attı. Sonra birdenbire Paşa'ya doğru döndü ve "*Bak paşa, bu isyanları bastırabilirsen devlete büyük hizmetin dokunmuş olur... Ha unutmadan yanına, beni korumakla görevli Arnavut asıllı asker evlatlarımdan istediğini alabilirsin.*"

Şemsi Paşa, görmüş geçirmiş, askerlik mesleğinde paşalık rütbesine kadar ulaşmış tecrübeli biriydi. Abdülhamit'i de yöntemlerini de çok iyi bilirdi. Ayrıca son zamanlarda Rumeli'de yaşananlardan da haberdardı. Bu grevi başarması halinde maddi ve manevi bakımlardan pek çok şey kazanacağının bilincindeydi. En önemlisi Paşa, kendine çok güveniyordu. İçinden, "*Koskoca Osmanlı Padişahı, devleti benim kurtaracağımı söylüyor. O zaman bu işin getirisi de büyük olacaktır!*" diye geçirdi. Ve sonra yaşlı Padişah'ın kamburlaşan geniş omuzlarına doğru baktı. Uzun başı, sanki omuzlarının arasında kaybolmuş gibiy-

Levent Şahverdi Arşivi

di. Padişah'a doğru iki adım atarak biraz eğildi ve usulca şunları söyledi:

"Sultanımız, efendimiz itimat buyurunuz ki o asileri bir hafta içinde mübarek ayaklarınızın dibine gömerim. Bana inanın!"

Sultan Abdülhamit memnundu. Geniş eliyle Paşa'nın omzuna dokunurken yaşlı gözlerinin içi gülüyordu. Arnavut Paşa salonu terk ederken, Abdülhamit, *"Bu sefer tamamdır. Hem zeki, hem kurnaz, hem de gözü pek ve silahşör bir paşa... Bu sefer tamamdır!"* diye mırıldandı.

Bir gün Sonra...

İttihat Terakki Genel Merkezi, Selanik...

Akşam saatlerinde Selanik'teki İttihat ve Terakki genel merkezine bir şifre ulaştı. Şifre, Edirne'deki kolordudan geliyordu. Şifreyi Mithat Şükrü okudu:

"Arnavut Şemsi Paşa, yanında çok sayıda Arnavut silahşör olduğu halde Selanik'e gelmek için üç gün içinde İstanbul'dan yola çıkacaktır. Bizzat Sultan'la görüşerek saraydan çok geniş yetkiler almıştır. Astığı astık, kestiği kestik biridir. Selanik'e İttihatçı avı için gelmektedir. Yakaladıkları, idam istemi ile Divan-ı Örfi'ye sevk edilecektir. Arnavut Paşa, ayrıca Makedonya'daki Arnavutlardan da bir milis birliği oluşturmayı düşünmektedir. Gerekli tedbirlerin alınması için işbu şifreyle genel merkezi haberdar etmeyi uygun bulduk.

Edirne Kolordusu'ndaki genç zabitan."

O gece İttihatçılar Şemsi Paşa için alınacak tedbirleri konuşmak için toplandılar. Son birkaç aydır genel merkezde hemen her gece bir jurnalci, ya da saray tarafından görevlendirilen bir paşa hakkında ölüm kararı veriliyordu. İttihatçılar artık bu durumu kanıksamışlardı. Kendi aralarında bu duruma, "silah oyunu" adını takmışlardı. Silah oyununu kazanmak için yine kendi tabirleriyle "yarıp çıkmak", "vurup kurtulmak" gerekirdi. Ve son birkaç aydır İttihatçılar, silah oyunlarının hemen tamamını kazanmışlardı. Özellikle 3. Ordu Müşirliği'nde bulunan ittihatçı subaylar, İstanbul'la yapılan tüm yazışmaları genel

Levent Şahverdi Arşivi

merkeze bildiriyordu; İbrahim Paşa'nın yaveri Yüzbaşı Kazım Nami, İstanbul'dan gelen şifrelerin birer kopyasını Talat Bey'e veriyordu.

Talat Bey gülmeye başladı!

"*Bu deyyuslar, kapılarının dibine kadar yaklaştığımızı göremiyorlar. Vay yaşlı kurt, demek silahşör Arnavut Paşa'ya güveniyorsun ha! Bilmiyorsun ki kuşlar çoktan haber uçurdular Selanik'e...*"

Kahkaha bulutu tüm odayı dolaştı! İttihatçılar, sanki hürriyet ilan edilmişçesine ağız dolusu gülüyorlardı. Önce Şemsi Paşa'yı bu kararından vazgeçirmenin mümkün olup olmadığını tartıştılar; fakat Paşa'nın sicilinde dik başlı, Saray'a bağlı ve çok ihtiraslı biri olduğu yazıyordu. Görünen o ki Paşa'yı kazanmak için çaba harcamak anlamsızdı. O halde geriye tek bir seçenek kalıyordu:

Vurup kurtulmak!

Sabah ezanları okunurken genel merkez şu kararı aldı:

"*Arnavut Şemsi Paşa'nın Rumeli'den geri dönmesi engellenecektir. Bu işin sorumluluğunu Niyazi Bey üzerine almıştır. Niyazi Bey'in önerisi üzerine işi bitirmekle Teğmen Atıf görevlendirilecektir.*"

İlk horoz ötüşleri, gece boyu uyumamış birkaç sokak köpeğinin hırıltısı arasında Hortaç Dağı'nın arkasından yavaş yavaş yüzünü gösteren Makedonya güneşinin mahmur ışıkları küçük pencereden ortadaki masanın kenarında duran Kur'an ve tabanca üzerine düşerken, Talat Bey şöyle dedi:

"*Arkadaşlar! Artık yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik. Bundan sonra dönüş mümkün değildir. Şu ana kadar bitirdiğimiz işler de pekâlâ önemlidir ama bu seferki başkadır, ötekilere benzemez! Paşa mutlaka öldürülmeli ve Teğmen Atıf mutlaka sağ salim kurtarılmalıdır. Arkadaşlar, bu ölüm kararlarını vermenin hiç kolay olmadığını biliyorsunuz. Biz de insanız; çoluğumuz, çocuğumuz var. Ölüm kararı verdiğimiz insanların da sevdikleri, bekleyenleri var. Keşke buna mecbur kalmasaydık. Fakat ne yapalım ki bir ihtilal içindeyiz. Bir Avrupalı mütefekkirin dediği*

Levent Şahverdi Arşivi

gibi üç şey kansız olmaz: Biftek, zifaf ve İhtilal... Girdin mi çıkamazsın... Ya vurup kurtulacaksın, ya vurulup öleceksin!..."

Teğmen Atıf, Selanik' in Türk mahallesinde o üç katlı cumbalı ahşap evlerden birinde oturuyordu. Babası, o on yaşındayken Rum çeteleri tarafından öldürülmüştü. O günden beri içinde büyüyen bir intikam ateşi vardı. Onun asker olmasında, damarlarındaki kanı kaynatan bu intikam ateşinin büyük etkisi olmuştu. Onu annesi askeri okula yazdırmıştı: "Benim oğlum, asker olacak, kahraman olacak, vatanı ve milleti için gerekirse savaşacak," demişti. Teğmen Atıf, annesinin bu sözlerini hiç unutmadı. Gözünü budaktan esirgemezdi. Uzun, zayıf bedenine rağmen olağanüstü bir kuvvete sahipti; tek başına üç kişiyle rahat baş ettiğini görenler olmuştu.

Teğmen Atıf âşıktı! Sevdiği kız, postanenin karşısındaki ara sokakta bulanan cumbalı evlerden birinde oturuyordu. Sarışın, mavi gözlü çok güzel bir kızdı. Başörtüsünün kenarından hep bir tutam saçı görünürdü. Teğmen Atıf, bayramlarda, sandığında sakladığı şık üniformalarını giyip sevgilini ziyarete giderdi. Kısmetse, bir dahaki bahara evleneceklerdi.

Nazım Bey, geçen gece Teğmen Atıf'a genel merkezin aldığı kararı bildirmişti. Teğmen Atıf, bundan büyük bir gurur duymuştu! Bu kadar önemli bir iş için düşünülmüş olması onurunu okşamıştı!

O gece uyuyamadı. Rumeli işi oymalı sandığını açtı. Hani şu köşedeki cumbalı evde oturan sevgilisini görmeye gittiğinde giydiği bayramlık üniformaları var ya, işte onları çıkardı; üniformaların ütüsü bile bozulmamıştı. Daha sonra sandığın dibinden aldığı yeni iç giysilerini burnuna götürdü; Selanik dağlarının yamaçlarında açan keskin yaban çiçekleri gibi kokuyordu iç giysileri... Üniformasını, yatağının üzerine yayıp ütü izlerine bastırdı. Sonra, bayramlık çizmelerini çıkardı; yeni boyanmıştı, pırıl pırıldı çizmeleri... Yine de eline geçirdiği bir bez parçasıyla tozunu aldı çizmelerinin. Ve sonra duvarda asılı duran kılıcına uzanıp kavradı sapından. Sol elinin parmak uçlarıyla dokundu kılıcının soğuk çelik yüzeyine. Sonra öpüp tekrar duvardaki yerine astı

Levent Şahverdi Arşivi

ve bir süre seyretti kılıcını. Önce iç giysilerini, sonra pırıl pırıl ütülü üniformalarını giyindi. Sonra usulca yeni palaskasını ve silah kılıfını kuşandı; palaskanın ve kılıfın beline tam oturması için birkaç kere yoklayıp bastırdı. Sonra da gelinlik bir kız gibi nazlı, toplu tabancasını aldı eline... Sol elinin işaret parmağını tabancanın namlusunda gezdirip okşadı! Soğuk, beyaz Alman çeliği; baştan çıkartıcı, sevgilinin pürüzsüz teni gibi... Bu sırada okulda atış talimi derslerinde hocasının sözleri yankılandı kulaklarında:

"Kuş gibidir, kabzayı sıktın mı titrer, boğulur; çok bıraktın mı uçup gider... Hedefi bulamazsın!" Elindeki tabancayı pencereye doğru, karanlık gökyüzündeki yıldızlara nişanlayıp tetiği yokladı hafifçe... Şöyle bir topu döndürdü; tıkırtılar iç gıcıklayıcıydı! Sonra teker teker kurşunları saydı. Tüm kıvrımlarını ezberlercesine dokundu soğuk çelik parçalarına... Sonra kurşunları öperek topa yerleştirip çevirdi ve kapattı. Sonra dudakları arasından bir kelime düştü yerdeki kırmızı renkli kilimin üzerine: *"Mübarek!"*

Yatağının üzerine oturup gaz lambasının fitilini biraz kaldırarak adeta silahıyla konuşmaya başladı:

"Can dostum benim! Bazen, şu fani dünyada en çok neyi sevdim diye düşünüyorum biliyor musun? Kimseye söyleme, ama seni... En çok seni sevdim. Sen ve ben, kim bilir daha nereye kadar? Amma önce yarın çok önemli bir işimiz var; önce bu işten yüzümün akıyla çıkmalıyız. Sonrası kolay! Yarın oturur konuşuruz; sen ve ben..."

Yatağının üzerinden yavaşça kalkıp silahının kılıfını adı. Topun değerek iz bıraktığı yeri yağladı ki kolay hareket etsin. Artık her şey hazırdı. Sicim perdeleri kapayıp üniformalarını itinayla çıkararak katlayıp sandığın üzerine koydu. Gaz lambasını söndürerek bir çocuk masumiyetiyle yatağına girdi. Silahını, tavuk tüyü, bahar kokulu beyaz yastığının altına, başını da üstüne koyup gözlerini kapadı.

İlk horoz ötüşleriyle uyanarak yatağından fırladı. Şöyle bir gerindikten sonra perdeleri araladı. Güneşin ilk ışıkları yüzüne

Levent Şahverdi Arşivi

düştü. Sonra yastığının altındaki tabancasını alıp okşadı ve ortadaki küçük sehpanın üzerine bıraktı. Sonra da bir güzel yıkandı. Sandığın üzerinde duran şık üniformasını giyindi. Üniforma ince bedenine çok yakışmıştı. Altına pırıl pırıl çizmelerini çekti. Sonra da palaska ve omuzluğu yerleştirdi. Kılıfı palaskaya taktıktan sonra bir kere daha yokladı tabancasını, bir kere daha sevdi ve kılıfına koydu. Gözlerini tabancasından ayıramıyordu; öyle ki birkaç kere daha tabancasını kılıfından çıkarıp tekrar yerine koydu; bu hareketi her seferinde daha hızlı yapmaya çalışıyordu. Sonra eğilip komedinin çekmecesinde duran karton kutulardan birinin kapağını aralayarak bir avuç yedek mermi aldı. Üniformasını bozmamaya dikkat ederek, mermileri yan ceplerine yerleştirdi. Üstü başına son kez çekidüzen vererek, başı dik bir şekilde evden çıktı.

Selanik'in yukarı mahallesinden, cumbalı evlerin sabah güneşiyle parlayan ön cephelerinin kesme taşlı kaldırımlara düşen gölgelerine basarak postaneye gitti. Şemsi Paşa'nın mabeyin ile haberleşmek için bilinen saatte postaneye gittiğini biliyordu.

Teğmen Atıf, postaneye vardığında diğer arkadaşlarının da hazır bulunduğunu gördü. Herkes şaşkındı! Teğmen Atıf'ın öyle düğüne gider gibi süslenmesine bir anlam verememişlerdi.

İçlerinden biri,

"Atıf tertibat tamam! Ama anlamadığımız bir şey var?" dedi gülerek.

Teğmen Atıf; "*Nedir o?*"diye sordu kasılarak,

"*Böyle düğüne gider gibi şık giyinmeni anlayamadık!*"

Cevap kısaydı:

"*Düğünün bundan âlâsı olur mu?*"

"*Yani diyorsun ki vurulursam ve ölürsem cesedim yakışıklı olsun...*" Gülüştüler!

Sonra ikişerli gruplar halinde ağır ağır yürümeye başladılar. Biraz yürümüşlerdi ki tekerlek tıkırtıları duyuldu. Biraz sonra kırmızı, süslü bir fayton, postanenin biraz ilerisinde durdu. Teğmen Atıf diğer arkadaşlarına başıyla bir işaret yaptı. Arkadaşları bir anda ara sokaklara dağıldı. Tertibat tamamdı!

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın, önce iri cüsseli iki muhafızı indi faytondan. Onlar şöyle bir etrafı kolaçan ederek asayişin berkemal olduğuna kanaat getirdikten sonra Paşa, üzerinde apoletli, madalyalı üniformasıyla faytondan indi. Rahat tavırları vardı; kendinden çok emin görünüyordu. Paşa, postaneye girip mabeyinle haberleşmeye başladı. Bu sırada Teğmen Atıf, hızlı adımlarla postaneye doğru yaklaşıyordu. Yürürken, bir taraftan da toplu tabancasıyla konuşuyordu, bir eli tabancasının kabzasındaydı: "*Uslu dur bakalım! Daha vakit gelmedi ama hazır ol! Birazdan sana çok iş düşecek. Beni utandırma!*" diye mırıldanıyordu kendi kendine. Teğmen Atıf, rahat tavırlarla postanenin merdivenlerine tırmanamaya başlamıştı ki Paşa da bu sırada korumalarıyla postanenin kapısında göründü. Atıf, Paşa'yı mermer merdivenlerin tam ortasında indirmeyi düşünmeye başladı. Taktik gereği, cebinden bir kâğıt parçası çıkarıp, kâğıt elinde birkaç adım daha attı. Bu sırada postanenin hemen önündeki yoldan arka arkaya iki fayton geçti. Nal sesleri ve tekerlek tıkırtıları uzaklaşırken Paşa, orta merdivenlere ulaşmak üzereydi. Bu sırada Teğmen atıf usulca muhafızlara doğru eğilerek elindeki kağıdı uzatıp "*Paşa'ya acele haber var!*" dedi. Kağıt, özenle katlanmış, zarf süsü verilmişti. Şemsi Paşa, postanenin orta merdivenlerinden birinde durdu. Postanenin hemen köşesindeki dut ağacından dökülen birkaç yaprak Paşa'nın ayaklarının hemen dibine düşmüştü; birkaçı da diğer merdivenlere saçılmıştı. Muhafızlar kağıdı Paşa'ya uzatırken, Teğmen Atıf dayanamadı, "*Paşam , haber var!*" dedi. Paşa, kağıdı almak için uzanırken, Teğmen Atıf büyük bir hızla hareket ederek sağ eliyle toplu tabancasının kabzasından kavradı. Paşa, Teğmen Atıf'ın büyüyen göz bebeklerine kilitlenmişti ki Teğmen Atıf, "*Ya vatan, ya ölüm!*" diye bağırarak sağ işaret parmağıyla tetiğe dokundu. Muhafızlar, donup kalmışlardı. Tabancanın namlusundan fırlayan soğuk çelik parçaları, havayı yırtarak ve tiz bir ses çıkartarak, müthiş bir patlama eşliğinde Paşa'nın sağ göğsünün üzerinde minik delikler açtı. Yeşil üniforma yavaşça kızıla boyanırken, Paşa olduğu yere yığıldı. Muhafızlar, Paşa'nın üzerine kapanırken yaradan sızan kan merdiven

Levent Şahverdi Arşivi

üzerindeki dut yapraklarını kızıla boyadı. Patlamanın etkisiyle postanenin karşısındaki sokak birdenbire boşalıp tenhalaştı. Teğmen Atıf dönüp tabancasını okşayarak beline yerleştirdi. Bu sırada sokak aralarından fırlayan diğer fedailer muhafızları şaşırtmak için yaylım ateşine başladı. Teğmen Atıf, arkasına bile bakmadan koşuyordu. Bu arada toparlanan Paşa'nın muhafızlarından biri tabancasının tetiğine dokundu. Kurşun, havada kavisler çizerek, büyük bir hızla Teğmen Atıf'ın sağ bacağına doğru yaklaşıyordu. Birkaç saniye içinde kurşun pantolonu delerek bacağa saplandı. Atıf'ın sağ bacağı birden ağırlaştı. Kan, teninde tatlı bir sıcaklık bırakarak, çizmesine doğru kayıyordu. Düşer gibi oldu, ancak dişlerini sıktı; yüzü acıyla kaplandı, fakat umursamadı. Yaralı bacağını sürükleyerek köşeyi döndüğünde hemen karşıdaki derme çatma ayakkabı dükkânını fark etti. Karanlık, loş bir köşe... "Burada saklanabilirim!" diye düşündü. İçeriden çekiç sesleri geliyordu. Aralık duran tahta kapıdan içeri girdiğinde toplu tabancası elindeydi. Acıyı yutarak, kendi kendine gülümseyip tabancasıyla konuşmaya devam etti: "*Başardık. Bitirdik. Can yoldaşım benim!*" diye mırıldandı. Toplu tabancasını, orta yaşlardaki, eski beyaz sarıklı, bakımsız sakallı ayakkabıcıya doğrulttu. Ayakkabıcı, dizlerine örttüğü önlüğü ve elindeki çekici sağ tarafındaki eski ayakkabıların arasına bırakıp ayağa kalktı. Teğmen Atıf, yüzündeki acıyı gizleme ihtiyacı hissetmeden, ayakkabıcıya can havliyle bağırdı: "*Sus, ses çıkarma, bağırırsan bittin! Çekil oradan, şöyle kenara geç, çalışır gibi yap!*" dedi ve tezgâhın arkasına yattı. Ayakkabıcı şaşkındı! Tek kelime bile konuşmadan teğmenin söylediklerini yapıyordu. Tam bu sırada, dükkânın önünden Paşa'nın muhafızları geçtiler koşarak; bağırıyorlar, etrafa kurşun saçıyorlardı.

Postanenin önü hareketlenmeye başlamıştı. Şemsi Paşa, ağır yaralı olarak, merdivenlerde uzanmış yatıyordu. Sürekli de kan kaybediyordu. Muhafızlardan biri de başındaydı. Paşa, muhafıza, "*Pusulada ne yazıyor?*" diye sordu. Sözcükleri güçlükle seçilebiliyordu. Muhafız, zarf şeklindeki kağıdı açıp okudu:

"*Ya vatan, ya ölüm!*"

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sözler, Paşa'nın duyduğu son sözlerdi.

Bir saat sonra Teğmen Atıf, diğer fedailer tarafından cemiyet üyelerinden Mahmut Bey'in, postane mıntıkasındaki evine götürüldü. Gece geç saatlerde de yer değiştirme yapıldı. Plan başarıyla uygulanmıştı. Kimse bu cinayeti kimin işlediğini öğrenemeyecekti.

Şemsi Paşa'nın öldürüldüğü haberi ertesi günkü İstanbul gazetelerinin manşetinde yer aldı. Abdülhamit kötü haberi duyduğu sırada güvercinlerini yemliyordu. Elindeki yem kâsesini bir kanara bırakıp kafeslerin karşısındaki sandalyeye oturdu ve gözlerini sabit bir noktaya odaklayarak dakikalarca öylece kalakaldı.

Hürriyet ateşi sarayı sarmaya başlamıştı.

1908, Temmuz ortaları...

Resneli Niyazi

İki katlı bahçeli bir ev, beyaz badanalı... Çatısı, iyi pişirilmiş kırmızı kiremitle kaplı, önünde bir çardak; çardağın dört bir yanında yeşil asma dalları... Bahçe çitlerle çevrilmiş. İçerde elma, dut ve kiraz ağaçları... Evin hemen arkasında da keskin Makedonya rüzgârıyla şarkı söyleyen kavak ağaçları; ince sık yapraklı...Ve hiç dinmeyen bir yaprak hışırtısı. Çardağın üzerine doğru, ihtiyar bir dut ağacının bir ahtapot gibi açılmış, pütürlü, budaklı ve kalın kıvrımlı dalları uzanmış. Çardaktaki ahşap masanın üzerine de sarı, sulu ve şerbetli birkaç dut düşmüş; pek çoğu da masanın altında, ezilmiş, çürümüş... Ve her yerde kuş sesleri...

Niyazi Bey çardakta, Belediye Reisi Cemil ve Polis Komiseri Tahir Efendi ile oturmuş sohbet ediyordu. Önlerindeki masanın üzerinde bir tepsi dut vardı. Tahir Efendi, iri dutları sapıyla birlikte yutuyordu. Niyazi Bey'in elindeyse zarif bir kahve fincanı vardı. Niyazi Bey, sıcak kahvesinden ufak bir yudum alıp bardağı masaya bırakırken şöyle dedi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Arkadaşlar, artık vakit geldi. Çok bekledik! Ben, genel merkezden gelecek emri bekliyorum. Reval Görüşmeleri'nde, ıslahat görünümü altında Avrupalı devletler Osmanlı'yı paylaştılar. Rusya ile kozunu paylaşan Avusturya, bu sefer İngiltere ile de anlaştı. Üzerimize çullanmaları an meselesidir. Artık durma zamanı değildir!"

Tahir Efendi, elini dut tepsisinden çekip şerbetlenen parmaklarını yalarken, Cemil Bey, sigarasını kül tablasına bastırdı. Her ikisi de en az Niyazi Bey kadar vatanseverdi: Cemil Bey hiç duraksamadan şöyle dedi:

"Durduğumuz kabahat! Artık beklemek anlamsızdır. Reval'de İmparatorluğu parçalamak için karar alınıyor, sevgili Sultanımız sarayında güvercinlerini yemliyor! Olacak şey mi? Bu namussuzluktur! Bu namussuzluğu ancak ölüm temizler!"

Sözlerini bitirirken öfkeden yumruğunu tahta masaya vurdu. Tahir Bey de söylenenlere katıldığını belli eden bir baş işareti yaptı. Niyazi Bey, çayını bitirdikten sonra, daha sakin, şunları söyledi:

"Arkadaşlar, sizin ya da benim ölmemizle vatan kurtulmaz. Vatan ve hürriyet mücadelesi veren tüm fertlerin ve tüm cemiyetlerin birleşmeleri, ortak hareket etmeleri gerekmektedir. İlk adımı biz atalım. Bu akşam Hacıağa'nın evinde cemiyete üye tüm arkadaşları toplayalım. Herkes özgürce düşüncesini ortaya koysun. Aramızdaki tüm düşmanlıkları, tüm kırgınlıkları, tüm ayrılıkları bitirelim. Bir çete oluşturmayı düşünüyorum. Eğer bu akşamki toplantıda müspet bir karar alabilirsek, arkadaşların bir kısmı çete teşkilinde bana yardım etmeyi göze alabilirlerse, emir gelir gelmez dağa çıkabiliriz... Presbe, Debre, Ohri bize katılacaktır. Oradaki arkadaşlarla da görüştüm. Duruma hâkimdirler."

Niyazi Bey sözlerini bitirip arkadaşlarının gözlerine baktı; bir kabul, bir onay işareti aradı. Önce kimse konuşmadı. Tahir Bey, düşünceli düşünceli dut tepsisine uzanarak bir dut alıp ağzına götürdü. Dut şerbeti dudaklarında, yutkunurken Niyazi Bey'in gözlerine bakıp şöyle dedi:

"Senin gibi gerçek bir vatanseverle birlikte olmak bizim

Levent Şahverdi Arşivi

için şereftir!" ve polis müdürüne dönerek, *"Sen ne dersin Cemal Efendi?* diye sordu:

"Hay hay, bundan büyük şeref mi olur? Sizinleyim!"

Bu sırada evin arkasındaki çayırda otlayan sığırlardan biri bağırmaya başladı. Onun bağırışlarına, beyaz çoban kurdu ağız dolusu havlamalarla cevap verirken, Niyazi Bey son sözü söyledi:

"Siz akşamki toplantıya katılacakları tespit ediniz..."

Niyazi Bey, akşam Hacıağa'nın evinde gerçekleştirilen toplantıdan sonra, Presbe'deki müfreze subayı Mülazım Osman'a bir haber uçurup, onu Resne'ye çağırarak o gece misafir etti.

Ve Resneli Niyazi o gece ihtilal planlarını tüm açıklığıyla anlattı:

"Osman Bey, sizi böyle apar topar buraya çağırmamın çok mühim gerekçeleri var. Bakınız, bir tarafta Reval Paylaşımı, bir tarafta istibdat... Vatan elden gidiyor! Çok tehlikeli ve önemli bir dönemeçteyiz. Ben geçen gün tüm arkadaşları toplayıp konuştum. Tüm hazırlıkları tamamlamak üzereyiz. Ben genel merkezden emir alır almaz dağa çıkacağım. Senin vatan ve hürriyet aşkına güvendiğim için bunu sana da söylemek istedim. Ayrıca sana da ihtiyacımız olacak."

Mülazım Osman, oturduğu sedirde şöyle bir kaykılıp bir bacağını altına aldı; sevinçli bir haber almış gibi mutluydu! Üniformasının üstten birkaç düğmesini gevşetip boynunda, iç gömleğinin altında bir muşambaya sarılı şekilde asılı duran cevşenini çıkardı, öptü ve *"Heyt be! Bu günleri de mi görecektim. Demek vakit geldi ha! Niyazi Bey meraklanma! Bütün kuvvetimle yanında olacağıma namusum ve şerefim üzerine söz veriyorum!"* dedi.

Niyazi Bey'in gözleri dolmuştu. Elindeki kağıdı Mülazım Osman'a doğru uzattı: *"O halde bu listeyi alınız... Presbe'de bize katılacakların isimleri o listededir. Sizinle çıkış günü Lahçe Köyü'nde buluşalım..."* Sarıldılar, öpüşüp ayrıldılar.

Mülazım Osman, ay ışığı altında atına atlayıp, dörtnala Resne dağlarına doğru ilerleyerek gözden kayboldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç gün sonra...

İttihat Terakki Genel Merkezi, Selanik...

Genel Merkez o gece olağanüstü gündemle toplandı. Odada derin bir sessizlik, koyu bir hüzün ve her an patlamaya hazır öfke bulutları vardı. Talat Bey, masanın başında her zamanki yerinde oturuyordu. Herkes pürdikkat, Talat Bey'in ağzından dökülecek sözleri bekliyordu. Talat Bey, hafifçe boğazını sıkan kravatını gevşetti; çünkü terlemeye başlamıştı. Boğucu bir sıcak vardı. Mendiliyle yüzünü ve alnını sildikten sonra su dolu bardağa uzanıp arka arkaya birkaç yudum aldı; boğazını ıslattı ve bardağı masaya bıraktı ve şöyle konuştu:

"*Vakit geldi arkadaşlar. Beklediğimiz an geldi de geçiyor bile! Artık durulacak veyahut başka şeylerle uğraşılacak zaman değildir. Birkaç gün içinde harekete geçmeye mecburuz. Bütün tertibatı ona göre almak zorundayız. Hürriyeti biz ilan edeceğiz.*"

Masadakiler, hayret dolu gözlerle bakışırken, Talat Bey devam etti:

"*Gerekirse, hürriyet bölge bölge ilan edilecek. Saraya bunu kabul ettirmek zorundayız. Saray'a baskı yapacağız! Yaşlı kurdu tehdit edeceğiz! Ne yapıp edip hürriyeti ilan edeceğiz. Asıl mesele hürriyetin ilanından sonra yapılacaklardır. Mustafa Kemal öteden beri buna dikkat çekerdi. Biz bu konuda pek düşünmedik doğrusu. Ama şurası muhakkak ki hürriyetin ilanından sonra yeni hükümet teşkili gündeme gelecektir. Kurulacak hükümet, mutlaka bizim etkimiz altında olmalıdır.*"

Ağır vücudunu hafifçe yana doğru çevirip Mithat Şükrü Bey'e bakarak, "*Siz hemen gerekli temaslara başlayınız. Bu gece Niyazi Bey'e haber uçuracağız. Niyazi Bey zaten hazırlıklıdır. Haberimizi beklemektedir... Allah muvaffak etsin kardeşlerim.*" dedi.

Uzun bekleyiş nihayet sona ermişti; ok yaydan, kurşun namludan çıkmıştı. O geceki toplantı erken dağıldı. Herkesin yüzünde, endişeyle harmanlanmış bir gurur vardı! Vatan ve hürriyet savaşının en önemli ve en zor aşaması başlamak üzereydi. Bu uğurda, öldürmek ya da ölmek var, ama asla dönmek yoktu.

Levent Şahverdi Arşivi

Mithat Şükrü o gece derhal Serez'e hareket etti; hürriyet ateşi Serez'de yakılacaktı. Serez'in ileri gelenlerinden Derviş Bey'in yanına giderek durumu Derviş Bey'e izah etti. O gece Derviş Bey'in evinde gizli bir toplantı düzenlendi. Pencereye siyah bir örtü astılar. Gaz lambalarını kıstılar ve ortadaki masanın üzerine de beyaz bir örtü serip tam bir gizlilik içinde usulca konuşmaya başladılar. Müftüzade Esat Bey, olup bitenleri anlamış, "*Keşke tabancamı da yanıma alsaydım. Belki buradan doğruca dağa çıkmak gerekir,*" diye düşünürken, Yusuf Bey, "*Mithat Bey, öyle anlıyorum ki bu gece mühim bir karar vereceğiz. Bana kalırsa geç bile kaldık. Artık sabırsızlanıyoruz! Bir an önce ne olacaksa olsun,*" dedi. Mithat Şükrü, "*Genel merkez kararı çoktan verdi. Ben bu kararı size tebliğ etmeğe geldim.*" Diyerek, toplu tabancasını çekip, masanın orta yerine koydu ve işin ciddiyetinden bahsetmeye başladı; tek tek, tane tane konuşuyordu. Kısık, fakat etkileyici bir ses tonuyla şöyle dedi:

"*İttihat ve Terakki Cemiyeti, otuz sene önce Abdülhamit tarafından rafa kaldırılan Kanun-i Esasi'nin ilanı edilmesini istiyor. Hem de bir an önce... Bunun için kuvvet kullanılacaktır. Tehdit dahil, her yola başvurulacaktır. Makedonya'da tüm merkezlerde hazırlıklar tamamdır. Her türlü tertibat alınmıştır. Şimdi sizlerden cemiyet adına bir istekte bulunacağım.*"

Müftüzade Esat Bey, ayağa kalkacak gibi oldu, "*Nedir o, Mithat Bey? Emriniz, başımız gözümüz üstünedir!*" dedi.

Mithat Şükrü devam etti:

"*Saraya protesto telgrafları çekeceksiniz. Siz bu işle uğraşırken, kuvvetler, kendilerine söylenen yerlere gideceklerdir... Siz sarayı telgraf yağmuruna tutarken, tüm kuvvetlerimiz silahlandırılacaktır. Siz de mutlaka silahlarınızı yanınıza alın. Saray üzerimize yeni kuvvetler gönderebilir. Bu yolda ölüm mukadderdir!*"

Birdenbire Yusuf Bey, belindeki tabancayı çekip pencereye doğru fırladı. Penceredeki siyah örtüyü çekip aldı. Odadakilerin şaşkın bakışları arasında, pencereyi ardına kadar açıp, tetiğe bası. Duygularını dizginleyemeyen bu genç subay, kurşunları ka-

Levent Şahverdi Arşivi

ranlık geceye birbiri ardına boşaltırken, Mithat Şükrü yerinden fırlayıp ani bir hareketle genç yüzbaşının elindeki silahı aldı ve yüzbaşıyı kolundan tutup yerine oturttu. Sessizliği, aralık duran pencereden içeriye dolan baykuş ötüşleri ve köpek havlamaları bozdu. Mithat Şükrü, babacan bir tavırla, "*Tamam, duygularına engel olamadın, ama pekâlâ sen de biliyorsun ki son derece dikkatli olmak zorundayız. 'Amacımız ölmek değil, ölmeden idealimizi gerçekleştirmek olmalıdır' . Ben bu sözü Mustafa Kemal'den duymuştum. Ben o günden sonra bunu bir hayat düsturu edindim. Sana tavsiyem, sen de bunu bir hayat felsefesi olarak benimse .*"

Sonra odadakilere dönerek, "*Daha fazla dikkat çekmeden dağılalım.*"dedi. Anlaşıp, dağıldılar.

Mithat Şükrü, iki gün daha Serez'de kaldı. Teftişteki Mutasarrıf Reşit Paşa'nın dönmesini bekledi. Paşa ikinci gün döndü. Mithat Şükrü, Paşa'yı, şehrin ileri gelenlerinden teşkilat üyesi Akil Bey'in konağına davet etti. Mutasarrıf bu teklifi geri çeviremezdi; çünkü Mithat Şükrü'nün teşkilatın önemli isimlerinden biri olduğunu biliyordu. Daveti kabul etti. Mithat Şükrü, Reşit Paşa'ya genel merkezin aldığı kararı bildirdi. Paşa teftişteyken bazı duyumlar almıştı, ama şimdi her şeyi daha iyi anladı. Her ikisi de şu ortak kararda birleştiler:

"*Gerekirse Meşrutiyet'i, bölge bölge ilan edeceğiz. Eğer başaramazsak, işi Abdülhamit'i düşürmeye kadar götüreceğiz.*"

Aslında her ikisi de şaşkındı! Gülmemek için kendilerini zor tutuyorlardı. Tüm bu planlar şaka gibiydi! Tecrübeli bir paşa ve idealist genç bir adam oturmuşlar, Abdülhamit'i düşürmekten bahsediyorlardı. Demek ki köprülerin altından çok sular akmış, imparatorlukta çok şey değişmişti; ihtilal yaklaşıyordu.

Saray, protesto telgraflarıyla sarsılırken, genel merkez, Resneli Niyazi'ye ve Enver Bey'e haber uçurdu. Şifre, tek kelimelikti: "*Çıkın!*"

Ertesi gün... Resne...

Süvari mülazımı Agâh, üzerine yapışan üniformasının etek-

Levent Şahverdi Arşivi

lerini çekiştirip, kendine çekidüzen verdikten sonra, topuklarını sertçe birbirine vurarak Niyazi Bey'i selamladı. Niyazi Bey, tepeden tırnağa kadar donanmıştı; belinde çifte toplu tabanca ve sırtında çapraz asılı mavzer varı. Dudağında derin bir tebessüm eşliğinde yürüdü. Tıpkı Teğmen Atıf gibi, düğüne gidercesine şık ve mutluydu! Agah'la sarmaş dolaş olup vedalaştı. Niyazi Bey, gerisin geri dönüp arkasına bakmadan kapının önünde bekleyen teri kurumamış doru atına atladı. Sırtındaki mavzerini çıkarıp atının sırtına çapraz astı ve mahmuzlarını hafifçe dokundurdu... Doru at, sanki üzerindeki süvarinin niyetini biliyormuşçasına, bir fişek gibi, bir ok gibi yerinden fırlayıp gözden kayboldu. Geride, biraz toz bulutu ve gittikçe uzaklaşan nal sesleri kaldı. Saat sabahın beşini gösteriyordu. Resne güneşi bütün haşmetiyle dağları tepeleri aydınlatıyordu. Ve Resneli Niyazi Bey, hürriyet ateşini yakmak için dağa çıkıyordu.

Resne dağlarının sarp kıvrımlarında, taşlı, tozlu patika dağ yollarında, yırtıcı kuşların vahşi çığlıklarını dinleyerek ilerlerken; kavurucu temmuz güneşinin alnında bıraktığı ter tomurcuklarını, elinin tersiyle sildi. Atının dizginlerini hafifçe kendine doğru çekerek durdu. Uzun zayıf vücudunu arkaya doğru çevirdi. Arkasında onlarca asker vardı; hepsi de genç ve idealistti. "*Vatan ve hürriyet aşkıyla dolu bu kadar genç askerle, değil Meşrutiyet'i ilan etmek, Padişah'ı bile devirebilirim!*" diye düşündü. Bir an, hemen oracıkta, uzak tepelerde yankılanacak ağız dolusu bir kahkaha patlamak istedi! Dizginleri gevşetip, atını mahmuzladığında bıyık altından gülüyordu! Arkasındaki kalabalığın gözlerinde hürriyeti görmüştü...

Bir Hafta Sonra...

3. Ordu Karargâhı, Selanik...

Mustafa Kemal başı önde, düşünceli, üzerine oturan şık üniformasıyla içeri girdi. Arkadaşı Ali Fuat'ı selamlayıp köşedeki ahşap sandalyelerden birine oturdu. Şapkasını, çıkarıp hemen yanındaki boş sandalyeye koydu. Şapkanın altında, temmuz sıcağında yapış yapış olmuş kısa sarı saçlarını eliyle şöyle bir

Levent Şahverdi Arşivi

arkaya doğru tararken Ali Fuat, emir erini çağırıp az şekerli iki kahve söyledi. Emir eri, yavaşça kapıyı çekip odadan çıkarken, Mustafa Kemal, biraz öne doğru eğilerek arkadaşı Ali Fuat'a alçak bir sesle şöyle dedi:

"Herhalde son gelişmelerden haberin vardır?" Cevap beklerken sandalyesini biraz ileri doğru çekip Ali Fuat'ın oturduğu masaya iyice yaklaşarak, ekledi:

"Son günlerde genel merkez inisiyatifi yitirmek üzerdir. İl merkezleri genel merkeze bile sorma ihtiyacı hissetmeden harekete geçmektedirler. Kanımca, devrim bir an meselsidir."

Ali Fuat, "evet" anlamına gelen bir baş işareti yaptı ve belki de artık yaklaşmakta olan hürriyetin heyecanıyla, aslında Mustafa Kemal'in de çok iyi bildiği gelişmeleri sıralamaya başladı:

"Bir hafta önce Kolağası Resneli Niyazi, halktan kişiler ve biraz askerle birlikte saraya karşı isyan bayrağını açmak için Resne dağlarına çıktı. Manastır merkezi kendisini güçleriyle destekliyor. Niyazi Bey'den sonra, Ohri Milli Taburu Kumandanı Kolağası Eyüp Sabri, Yüzbaşı Bekir Grabene ve daha bazı genç subayların birlikleriyle dağa çıktıklarını biliyorum. Ha unutmadan, en sonunda Enver de yanına aldığı bazı subaylarla birlikte, sınır boylarındaki askerleri ayaklandırmak için Selanik'ten ayrılmış."

Mustafa Kemal, dudağındaki acı kahve tadından mı, Enver'in adını duymuş olmaktan mı bilinmez, biraz yüzünü buruşturup başını çok hafif iki yana salladı. Ali Fuat ise, kahve fincanını masaya bırakıp, konuşmaya devam etti:

"Saraya telgraflar yağıyor. Meşrutiyet'in geri verilmesi kesin bir dille isteniyor. Artık hükümet duruma hâkim değil. Bu arada saray kaynamaya başlamış. Sadrazam, Avlonya'lı Ferit Paşa görevinden alınmış, Padişah'ın Ferit Paşa'ya güveni kalmadığı anlaşılıyor. Geçenlerde sadaret makamına, yedinci kez Küçük Sait Paşa atanmış. Serasker Rıza Paşa'nın yerine de Harbiye Nazırı olarak Ömer Rüştü Paşa getirilmiş. Kamil Paşa da sandalyesiz nazır olarak kabineye girmiş."

Mustafa Kemal kahvesini bitirmişti, boş kahve fincanını

Levent Şahverdi Arşivi

masanın kenarına bırakıp oturduğu yerde şöyle bir doğruldu:

"*Öğle zannediyorum ki birkaç gün içinde hürriyet ilan edilecek Fuat! Manastır ve çevresi olağanüstü kumandanlığına atanan Müşir Tatar Osman Paşa'nın, Eyüp Sabri ve Niyazi Beyler tarafından dağa kaldırılmış olması ve Manastır Valisi Hıfzı Paşa'nın, Manastır'daki bütün askerlerin ve halkın devrimcilere katıldığına ilişkin saraya çektiği telgraf, Padişah'ı yola getirecektir. Abdülhamit tecrübelidir. Meşrutiyet'i ilan etmesi gerektiğini anlayacaktır. Çok yakında hürriyeti müjdeleyen top seslerini duyarız kardeşim...*" dedi.

Kahveler için teşekkür edip odadan ayrılırken birden geri döndü, "*Bu akşam Beyaz Kule'de buluşup, biraz konuşalım, ne dersin?*" diye sordu. Ali Fuat, "*Hay hay, akşam Beyaz Kule'de buluşuyoruz...*" diye karşılık verdi.

Mustafa Kemal'in Kaygısı

Mustafa Kemal, hürriyetin ilan edileceğinden emindi; fakat yüzünde diğer ittihatçıların coşkusu yoktu. Sanki yıllarca hürriyet mücadelesi veren, istibdada kafa tutan, sürgün edilen, karanlık zindanlarda tutuklu kalan, Harp Okulu yıllarından itibaren pek çok genç subay adayına vatan ve hürriyet mücadelesi fikrini aşılayan o değildi. Tüm ittihatçı subaylar Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle imparatorluğun pek çok sorunun çözüleceğini düşünürken, Mustafa Kemal bambaşka şeyler düşünüyor, bambaşka şeyler söylüyordu. "*Meşrutiyet'in ilanı amaç olmamalıdır. Meşrutiyet sadece bir başlangıçtır*" diyordu. Yakın zamanlara kadar Balkan dağlarında Rum ve Bulgar çeteleriyle vuruşurken, devrimin yaklaştığı o günlerde, Selanik'teki birliğinde düzen ve disiplini sağlamak için çaba sarf ediyordu.

Akşam, İttihat ve Terakki Partisi'nin yeminli üyelerinden Mustafa Kemal ve Ali Fuat, Beyaz Kule'de buluştular. Gecenin ilerleyen saatlerinde onlara Salih de katıldı. O gece üç arkadaşın, soğuk birayla tatlanan tehlikeli sözlerini Beyaz Kule, kalın sicim perdeleri arkasında saklayacak, dışarıya hiç ama hiçbir şey sız-

Levent Şahverdi Arşivi

dırmayacaktı. Masanın üzerinde, Abdülhamit'in yurda girişini yasakladığı yabancı gazetelerden, Temps, Matin ve Times'in son sayıları vardı. Mustafa Kemal, Times'e göz attı. Orta sayfalardan birinde Reval Görüşmeleri hakkında bir yazı vardı. Yazıyı bitirdikten sonra gazeteyi katlayıp, masanın köşesine bıraktı ve şöyle konuştu:

"Şöyle ya da böyle Meşrutiyet ilan edilecektir. Yıllardır bu uğurda mücadele ettik. Şöyle ya da böyle bu mücadelemizin sonucunu alacağız. Anayasa yürürlüğe girecek, meclis açılacak... İşte asıl mücadele ondan sonra başlayacaktır. Ama görüyorum ki İttihat ve Terakki Partisi o günleri hiç ama hiç düşünmüyor. Varsa yoksa Meşrutiyet'in ilanı... İyi de Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulacak olan yeni kabine nasıl teşkil edilecek? Reval'de Osmanlı'yı paylaşan Avrupa ile ilişkiler nasıl tanzim edilecek? İktisadi açıdan tamamen dışa bağımlı durumdayız. İttihatçılar, ülkeyi bu bağımlılıktan, bu kapitülasyon belasından nasıl kurtaracak? genel merkez toplantılarında gördüğüm manzara, İttihatçıların Meşrutiyet sonrasına ilişkin doğru düzgün bir programları olmadığı şeklindedir. Beni korkutan, Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçıların acemice davranmaları, ülkeyi yeni bunalımlara sürüklemeleridir. İstibdat yıkılacak yıkılmasına, müstebit padişah Abdülhamit uzun saltanatının sonuna gelmiştir. Yıllarca bu uğurda mücadele ettik. Ama beni korkutan yeni bir tür istibdat düzeninin kurulma ihtimalidir. Enver, Talat ve Cemal, örgütün tüm dizginlerini ele geçirmeye çalışmaktadırlar. Kuşkusuz, üçü de vatansever, üçü de samimidir fakat üçü de aceleci ve tecrübesizdir. Üçü de aşırı ihtiraslıdır. Meşrutiyet'in ilanından sonra, örgüt bu üçlüden birinin kontrolü altına girecek olursa, bu sefer İttihat Terakki istibdadı başlayabilir."

"Bizi bekleyen asıl tehlike ise başkadır: Ordu ve siyaset hiç olmadığı kadar iç içe girmiştir. Makedonya'daki tüm subaylar ve askerler parti üyesidirler. Allah korusun, ileride bir savaş durumu olursa, askerler ve subaylar arasındaki siyasi farklılıklar bizim için bir felakete neden olabilir. Erat, komutanlarının

Levent Şahverdi Arşivi

emirlerini bile dinlemeyecek hale gelebilir. Ordunun asli görevi, vatan müdafaasıdır. Bunun için iyi eğitilmesi ve her an savaşa hazır bulunması gerekir. Biliyorsunuz, geçen ocak ayında Selanik civarında Sedes Çiftliği etrafında yapılan askeri manevralara katılmıştım. Orada da gördüm ki ordumuzun mühim noksanları vardır. Bir an önce bunların tamamlanması gerekir. Bu yolda bilhassa biz genç subaylar üzerimize düşenden daha fazlasını yapmaya mecburuz. Beni düşündüren işte bu mevzulardır. Elimden geldiğince ordunun düzen, disiplin ve iyi eğitilmesine çalışıyorum. Biliyorsunuz geçen şubat, 'Takımın Muharebe Talimi' adıyla General Litzmann'dan çevirdiğim askerlikle ilgili bir kitap yayımladım. Eratı, asıl uğraşları olan askerliğin incelikleri konusunda da aydınlatmalıyız. Evet, başta ben, yıllarca genç subayları hürriyet ülküsü etrafında birleştirmek için mücadele ettim. Benim ve sizin gibi düşünen vatansever arkadaşların amacı istibdadı yıkmak, hürriyeti ilan etmekti. Bugün yolun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Meşrutiyet'in ilanı an meselesidir. Fakat Meşrutiyet'in ilanından sonra hiç zaman kaybetmeden orduyu politikadan kurtarmak gerekmektedir. İttihat Terakki Partisi bu konuda bir karar vermek zorundadır. Genel merkez toplantılarında pek çok kere bu konulara değindim. Ama siz de şahitsiniz ki ya duymamazlıktan geldiler, ya da beni susturmaya çalıştılar. Meşrutiyet'in ilanından sonra bütün bu konuları münakaşa etmeliyiz. Arkadaşlar, bu vesile ile size bir düşüncemi de açıklamak istiyorum: Eğer, İttihat Terakki Partisi, orduyla siyasetin birbirinden ayrılmasını kabul etmezse, partiden ayrılmayı düşünüyorum..."

Salih, Ali Fuat'ın gözlerinin içine baktı. İkisi de şaşkındı! Mustafa Kemal, şimdi de fütursuzca İttihat ve Terakki'den ayrılmaktan bahsediyordu. Üstelik ihtilalin ayak seslerinin duyulmaya başladığı o günlerde; hem de onların hiç düşünmedikleri, ordu ve siyasetin birbirinden ayrılması, gibi bir konu yüzünden... Oysa ki hem Ali Fuat, hem Salih, hem de pek çok ittihatçı subay, o günlerde hürriyetten başka bir şey düşünmüyordu. Onlar için varsa yoksa Meşrutiyet'in ilanı, istibdadın yıkılmasıydı. Ama

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal sanki başka bir çağda yaşıyordu; o hep birkaç adım önde gidiyordu. Nitekim Mustafa Kemal ayrıldıktan sonra, Salih bile, "*Mustafa Kemal, bir gün dünyayı ayaklarının altına alacakmış gibi konuşuyor*" demekten kendini alamadı.

İhtilalden Bir Gece Önce...
İttihat Terakki Genel Merkezi...Selanik,

Talat Bey şakaklarını ovdu. Kısık siyah gözleri her zamankinden daha parlaktı. Yavaşça ağır vücudunu kaldırıp dimdik ayakta durdu. Odanın orta yerine doğru yürüdü. Bir sigara yakıp derin bir nefes aldı. Sigara dumanı, iç içe geçmiş halkalar şeklinde geniş alnına ve siyah saçlarına doğru yükselirken, tekrar masaya doğru yaklaşıp yerine oturdu. Masadaki ittihatçılar, büyük bir merak ve heyecanla Talat Bey'in ağzından dökülecek sözleri bekliyordu: Talat Bey, sigarasından bir nefes daha aldıktan sonra, sigarasını kül tablasının kenarına iliştirdi, hafifçe boğazını temizledi ve her zamankinden daha yumuşak bir sesle şöyle dedi:

"Vakit tamamdır! Tüm hazırlıklar bitmek üzeredir. Dağa çıkan arkadaşlar ve tüm merkezler talimatımızı beklemektedirler. Talimatımız ulaşır ulaşmaz cemiyetimizin şubesinin bulunduğu her yerde hürriyet ilan edilecektir."

Biraz bekledikten sonra şöyle devam etti: "*Bu gece arkadaşlara durumu bildiriniz. Bundan sonrasını Sultan Abdülhamit Han Hazretleri düşünsün!...*"

Ve sonra o koca cüsseli adam, o ihtiraslı ittihatçı, o korkusuz hürriyet savaşçısı, adeta bir çocuk masumiyetiyle, oracıkta bir düş görmeye başladı. Ve gördüğü düşü, o sırada kendisini dinleyen dava arkadaşlarına anlattı. Önce, kül tablasında, kendi kendine yanıp tükenen sigarasına uzanıp son bir nefes aldı ve hemen karşısında oturan, cemiyetin tetikçilerinden Yakup Cemil'in çakır gözlerinin derinliklerine odaklanarak şöyle konuştu:

"*Yarını düşünüyorum, hürriyeti görüyorum. Top sesleri yankılanıyor kulaklarımda... Bölge bölge tüm cemiyetlerimizin şubelerinin önünde hürriyetin ilanını açıklayan cemiyet üyele-*

Levent Şahverdi Arşivi

rinin sevinçli yüzlerini görüyorum! Genç zabitler, onların cemiyet üyesi komutanları ve vatansever paşalar ellerindeki bildirileri halka okuyorlar... Kimi yerde askerler, kimi yerde aydınlar, Saray'a sorma ihtiyacı bile hissetmeden hürriyeti ilan ediyorlar... Kışlalardan top sesleri yükseliyor. Ve akşam geç saatlerde Yıldız Sarayı'nın çöküş haberi şifreli bir telgrafla genel merkeze ulaşıyor... Şifre tıkırtılarını duyuyorum. Gazetelerde 23 Temmuz 1908 tarihini görüyorum. Yaşlı Padişah, bir tebliğ ile Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiğini bildiriyor ve Mebusan Meclisi'nin açılması için emir verdiğini beyan ediyor. Tüm Rumeli ay yıldızlı, kan kırmızısı bayraklarla süslenmiş. Selanik'te Beyaz Kule'nin önü, kapalı çarşı, Paminonde, Yalılar, Kerimefendi, Kordon boyu cıvıl cıvıl... Hürriyetçi subaylar şık giysileri içinde, gururla yürüyorlar... Sokalarda hepimizin resimleri var: Mithat Paşa'nın, Enver'in, Resneli Niyazi'nin resimleri yakalarda. Kanun-i Esasi'nin ne anlama geldiğini bilmeyenler bile kendilerini bu coşkuya kaptırmaktan alamıyorlar..."

Talat Bey gördüğü düşten alkışlarla uyandı. Herkes ayaktaydı. Bazı gözler nemlenmiş, bazı gözler ıslanmıştı. Genç bedenleri saran coşku, genel merkezin toplantı odasının kalın duvarlarını parçalayıp tüm Makedonya'ya yayılmak üzereydi. Tüm ittihatçılar şafağı bekliyordu...

Aynı saatlerde İttihat Terakki'nin Üsküp Şubesi'nde de bir toplantı düzenleniyordu. 22 Temmuz gecesi yapılan o toplantıya, aynı gün Selanik'ten Üsküp'e gelen Mustafa Kemal de katılmıştı.

23 Temmuz 1908, (10 Temmuz 1324) Manastır ve Selanik...

Gerçekleşen Rüya: İlan-ı Hürriyet...

Temmuz güneşi sabahın ilk saatlerinde, Manastır Hürriyet Meydanı'nda, en az İstanbul'daki Sultan kadar yaşlı ağaçların sık yeşil yaprakları ve kalın kıvrımlı dalları arasından geçerek, Harp Okulu Ders Nazırı Binbaşı Vehip Bey'in başındaki kan kır-

Levent Şahverdi Arşivi

mızısı fesi ve elindeki pütürlü beyaz kağıdı aydınlatıyordu. Meydan, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi; Türk, Arnavut, Rum; sarıklı, fesli, cübbeli, çarşaflı, peçeli, başörtülü; tüccar, eşraf, ayan, memur, amele, aydın, gazeteci, asker, polis, sivil, din adamı; her dinden, her milliyetten, her meslekten ve her yaştan Osmanlı tebaasına mensup insanlarla hıncahınç dolmuştu. Kalabalık, her geçen dakika daha da artıyor, meydandan yükselen coşkulu uğultu, Pelister Dağı'nın karlı zirvelerine doğru tırmanıyordu.

Binbaşı Vehip Bey, heyecanla titreyen sesini kontrol etmeye çalışarak, aslında her kelimesini ezberlediği hürriyet bildirisini, sık sık elindeki kağıda bakarak halka okumaya başladı:

"*Adalet, müsavat (eşitlik), hürriyet, uhuvvet (kardeşlik), meslek-i esasimizdir... Artık cennetmekân Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Padişah ile millet arasına çekilen kafesi kıracağız...*" Yaşa, varol sesleri, arasında "Kahrolsun istibdat, yaşasın hürriyet!" sloganları güçlükle duyulabiliyordu. "*Bizi, insan gibi yaşatacak usül-ü meşrua-i meşverettir. (Meclisli sistemdir), ki bu isteklerimizin cümlesini temin eyleyen Kanun-u Esasi'dir.(Anayasadır)*" Binbaşı Vehip Bey, elindeki bildiriyi okurken, yavaş yavaş kendi ekseni etrafında dönüyor, çevresini saran kalabalığın gözlerinin içine bakarak konuşuyordu. Ağzından dökülen her kelimenin ardından, meydanı dolduran kalabalıktan yükselen coşku yumağı büyüyor, Manastır'ı çepeçevre kuşatan hürriyet rüzgârı tüm imparatorluğu etkisi altına alacak kadar güçlü esiyordu. Vehip Bey konuşmaya devam ediyordu:

"*Osmanlı bayrağı altında ittihad eyleyen ecnas-ı muhtelife (birleşen çeşitli unsurlar), bilatefrik-i cins ve mezhep birbirinin ruh-u nur-u hadika-i iftiharıdır. Birbirinin malını, canını, ırzını, aynı şiddet ve asabiyetle müdafaa ve muhafaza ederek, birlik bütünlük içinde yaşayacaktır...*" diye sözlerine devam ederek artık Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dönemin sona erdiğini, istibdat yönetiminin yıkıldığını müjdeledi. Meşrutiyet'i saraydan önce ilan eden Binbaşı Vehip Bey, hürriyet bildirisini bitirdiğinde, meydanı dolduran coşkulu kalabalık, ellerinde ay yıldızlı bay-

Levent Şahverdi Arşivi

raklar, ağızlarında "yaşasın hürriyet" sloganlarıyla Manastır sokaklarına dağıldı.

Aynı saatlerde Selanik sokakları da hareketlenmişti. Beyaz Kule, Kordon boyu, Vardar Caddesi, Dörtyol Ağzı, Gazinolar Meydanı ve Yalılar, ellerindeki bayraklarla, hürriyet şarkıları söyleyen asker- sivil, yaşlı-genç, yüzlerce insanın ayak seslerine tanıklık ediyordu. Yukarı mahalledeki cumbalı Türk evleri o gün bir başka güzeldi. İstibdadın yıkıldığı o gün, sanki sihirli bir el iki, üç katlı kafesli, cumbalı evlerin, uzun beyaz minarelerin, bakır kırmızısı kubbelerin, ağır soğuk kilise çanlarının, altın hilallerin üstüne çöken kalın bir örtüyü yavaşça şehrin üzerinden alıyordu. Örtü, nazlı kıvrımlarla şehrin üzerinde yükselirken, denizin mavisi biraz daha açılıyor, denizin içinden yükselen erguvan rengi, parlak ışıktan bir serap gibi kristal yansımalar, tüm şehrin üzerine yayılıyordu.

İmparatorluğun en dinamik, en hareketli şehri Selanik, koskoca sarayı adeta dizlerinin üzerine çökertmiş gibiydi: Hürriyet ilan edilmiş, Meşrutiyet rejimine geçilmiş, anayasa yeniden yürürlüğe girmiş, Meclis-i Mebusan tekrar açılmış, otuz yıllık düş gerçeğe dönüşmüştü. Selanik sokakları bayram yeriydi, her yerde kan kırmızısı bayraklar dalgalanıyordu Ve akşam saatlerine doğru, ihtilalin kahramanları da yavaş yavaş ortaya çıkıyor; mahiyetindeki zabitanla birlikte dağdan iniyordu. En çok da dağa çıkanlar alkışlanıyordu; Binbaşı Enver, Resneli Niyazi artık birer kahraman-ı hürriyettirler. Ağızlarda aynı slogan, "Yaşasın Enverler, Niyaziler, yaşasın hürriyet!"

Ve birkaç gün sonra Enver, Selanik önlerinde göründü. Beyaz bir ata binmişti. Başında, kırmızı ay işlenmiş keçe bir külah vardı. Ve silahını omzuna çapraz asmıştı. Yanında da fedaileri... Hürriyet kahramanı, halkı selamlıyordu. Resneli ise atından inmiş, adamlarıyla birlikte yürüyordu. Kalabalık, alışılmamış bir çılgınlıkla onların adını haykırırken, onlar resim çektirmekle meşguldü: Enver'in, dağa çıkarken, omzuna çapraz astığı mavzeri, şimdi resimlerde bir başka türlü çıkacaktır; parlak çelik üzerine düşen güneş ışıkları mavzerin namlusunda beyaz lekeler oluş-

Levent Şahverdi Arşivi

turmuş...Ve Niyazi Bey, mağrur ve gururlu, fotoğraf makinesinin körüğünün önünde, hafif ileriye doğru çıkık duran yuvarlak objektiften yansıyan ışık Niyazi Bey'in gözlerini kamaştırıyor. Niyazi Bey, çakır gözlerini biraz daha kısarak objektifin karşısında silahına dayanmış duruyor. Önce üzerine oturan üniformasını düzeltiyor, sonra da dik bıyıklarını... Elinde, akşam güneşiyle ışıldayan silahı ve ittihatçı tarzı kıvrık bıyıklarıyla sanki bir masal kahramanı...

Ertesi gün Enver'in ve Niyazi'nin resimleri tüm vitrinlerde... Sanki yüz yıllık tarihi kahramanlar; halk onları öğlesine sahiplenmiş ki şaşılacak şey doğrusu! Sanki altı yüz yıllık Osmanlı saltanatına ve İslam dünyasının direği olarak görülen Halife'ye isyan bayrağını açan onlar değilmiş gibi... Sanki Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı halkının üzerinden ölü toprağı kaldırılmış gibi...

Manastır sokakları görülmeye değer, her yerde hürriyet coşkusu; birkaç ittihatçı konuşarak Hürriyet Meydanı'na doğru yürüyor. Aynı saatlerde Selanik'te Kordon boyu... İğne atsan yere düşmez! Limanda beşik gibi sallanan iğreti balıkçı tekneleri... Ve rıhtımda coşkulu kalabalık arasında tek başına yürüyen bir genç; Mustafa Kemal...

Mutlu görünüyor... Bazen dalıp gidiyor, yine bir şeyler düşünüyor. Yürürken, denizi seyrediyor. Deniz, hürriyet coşkusuna batırılmış Makedonya güneşinin altında hafifçe kıpırdayan, yanıp sönen sayısız mavi pulcukla kaplanmış...

Ve İstanbul'da Yıldız Korusu... Yokuşun bitiminde, tepede Yıldız Sarayı... Hüzne bulanmış... Ve içerde yaşlı Padişah Abdülhamit, bakışları yerdeki el dokuması halının rengârenk, karmaşık desenleri arasında kaybolmuş, buruşmuş elleri arkasında kenetli, bir sağa bir sola volta atıyor; düşünceli...

Mustafa Kemal, o ihtilal sabahında Üsküp'ten bir trene atlayarak Selanik'e gelmişti. Birkaç saat sonra Beyaz Kule önünde, bir yıl önce bir trende karşılaştığı ve sonra cemiyete katılan Doktor Fevzi'yi gördü. Hızlı adımlarla, kalabalığı yararak yürüdü. Doktorun sırtı dönüktü. Doktor Fevzi, dudağında bir gülüm-

Levent Şahverdi Arşivi

semeyle Kordon'daki hürriyet coşkusunu izliyordu. Birdenbire geri döndü. Karşısında, altın sarısı saçları, altın sarısı kılıcı ve her zamanki gibi pırıl pırıl mahmuzlu çizmeleriyle, adeta bir mitoloji kahramanı gibi duran Mustafa Kemal'i görünce, bir yıl önceki o trende cam kenarında oturan sarı yüzbaşıyı anımsadı. Bir an göz göze geldiler. Doktor Fevzi, işaretparmağıyla göstererek, "*Mustafa... Mustafa Kemal! Hat müfettişi, değil mi?*" diye sordu. Mustafa Kemal gülerek, "*Tam isabet, hat müfettişi ve Selanik 3. Kolordu'da görevli Kolağası Mustafa Kemal...*" diye doğruladı doktoru. Tokalaştılar, sarılıp öpüştüler. Mustafa Kemal, "*Hayrola doktor, yoksa Meşrutiyet'i kutlamak için mi geldin Selanik'e?*" diye sorunca. Fevzi, gülerek şöyle cevap verdi:

"*Komanova'daydım. Görev icabı... Bir marşandize atlayarak geldim. İnanılacak gibi değil! Bugün Selanik'te gördüğüm tüm bu manzara bizim gençlik rüyamızdı Mustafa. Bir gün istibdadın yıkılacağı düşünürdük, fakat bu bana hiç gerçekleşmeyecekmiş bir düş gibi görünürdü. Ama bugün, ama bugün bu düş gerçek oldu! İstasyondan beri yürüyorum. Her yerde bayram havası var. Köşe başlarına kürsüler kurulmuş. Her yer kan kırmızısı bayraklarla süslü.*" Eliyle Kordon'u işaret etti:

"*Bak, halk sokaklara dökülmüş, 'Yaşasın hürriyet, kahrolsun istibdat' diye bağırıyor... Ama görüyorum ki bazıları hüzünlü, bazıları sessiz; çünkü henüz içlerindeki Abdülhamit korkusunu öldürebilmiş değiller...*"

İki ittihatçı, biri asker biri sivil, iç sokaklara doğru yürümeye başladılar. Tam bu sırada önlerinden, ellerinde "*Yaşasın hürriyet!*" yazılı bir dövizle Mülkiye öğrencileri geçti; bağırıp, çağırıyorlar, yumruk haline getirdikleri ellerini havada sallıyorlardı. Biraz yürümüşlerdi. Tam ara sokaklardan birine gireceklerdi ki hemen yanarından koşarak geçen genç bir zabit, dörtyol ağzına kurulmuş kürsülerden birine fırlayarak gür bir sesle, "*İstibdat yıkılıyor. Tüm bunlar cemiyetin sayesinde oldu. Cemiyet daha fazlasını da yapmaya muktedirdir!*" diye bağırdı. Coşkulu sözlerini, heyecanlı el kol hareketleriyle de destekleyerek konuşuyordu. Herkesin yakasında, bayrak formunda kırmızı kurdeleler

Levent Şahverdi Arşivi

vardı. Bu sırada Doktor Fevzi, biraz mahcup, *"Selanik'e yeni geldim. İzin verirsen eve gidip, sevincimi biraz da ev halkıyla paylaşmak istiyorum. En yakın zamanda yeniden görüşürüz..."* dedi. Mustafa Kemal, yine gülümseyerek, *"Rica ederim! Tabii ki müsaade senin, seni gördüğüme memnun oldum Doktor, en kısa zamanda yeniden görüşelim!"* diye cevap verdi. Yeniden öpüşüp ayrıldılar. Mustafa Kemal'e bakarak oradan uzaklaşan genç doktorun aklına, Mustafa Kemal'in o trende sorduğu, *"Abdülhamit'i devirmek için ne yapmalı?"* sorusu geldi. Fethi Bey'i ve İttihat Terakki'ye katıldığı günleri düşündü. Ve sonra gururlandı. İttihatçı olduğuna sevindi! Ne de olsa çevresindeki tüm o coşkunun yaşanmasında bir ittihatçı olarak onun da rolü vardı. İnsan kalabalığı arasında, başı dik, biraz mağrur ve çalımlı adımlarla yürüdü.

Doktor Fevzi, biraz ileride bayraklarla süslü bir faytona atlayarak kayınpederinin evine gitti. İçeri girerken, *"Yaşasın hürriyet!"* diye bağırdı. Kayınvalidesi, okumuş, yazmış, aydın bir kadındı; öyle ki günlük gazetelerin dışında Selanik'te yayımlanan kadın dergilerini de okurdu. Damadına sarıldı! Onu yanaklarından öptü! Ve sevgili damadının coşkusuna katıldığını belli edercesine Namık Kemal'in, *"Kalkın ey ehli vatan, amilimiz ikbali vatandır!"* dizelerini okudu.

Ve sonra sokağa çıkarken üzerine alma ihtiyacı hissettiği o siyah örtüyü bir kenara fırlatarak başına, mavi şeffaf bir örtü aldı; ne de olsa artık hürriyet ilan edilmişti. Vakit kaybetmeden damadıyla birlikte sokağa fırlayıp mutlu insan kalabalığına karıştı. Çok hızlı yürüyordu. Hafif bir rüzgâr, başındaki şeffaf mavi örtüyü havalandırıyordu. Mavi gözlerinden beyaz yanaklarına doğru akan bir ışık, tüm bedenine doğru yayılırken, bir eliyle de başındaki o şeffaf mavi örtüyü tutuyordu. Çevresindeki coşkulu kalabalığın arasından hızla ilerleyerek, soluk soluğa Islahhane Caddesi'ne ulaştı. Adeta tüm Selanik oraya toplanmış gibiydi.

İmparatorluğun son dönem buhranlarını tüm yıkıcılığıyla yaşamış, Balkan vuruşmaları sırasında küçük oğlunu kaybetmiş, Avrupa devletlerinin Osmanlı'yı parçalamak için oynadıkları

Levent Şahverdi Arşivi

oyunları görmüş ve otuz yıldır Osmanlı tebaasının üzerinde adeta demoklesin kılıcı gibi sallanıp duran istibdat rejiminin baskısını hissetmiş olan bu duyarlı, aydın Türk kadını, herkesin hayret dolu bakışları arasında, yanında getirdiği bir tebeşirle, "*Islahane Caddesi*" tabelasını karaladı. Ve sonra yandaki duvara büyük harflerle, "*Mithat Paşa Caddesi*" diye yazdı. Son harfi de yazıp bitirdikten sonra, tebeşir tozuna bulanan işaret parmağını havaya kaldırarak, çevresindeki kalabalığa kısa bir konuşma yaptı: Şakakları inip kalkıyor, gözleri mavi ışıklar saçıyor, sesi titriyordu!

"*Artık istibdat yıkıldı! Hürriyet ilan edildi. En büyük hürriyet kahramanlarından biri de Mithat Paşa'dır. Mithat Paşa'nın yaptırdığı mektep bu caddededir. Bu bakımdan bu caddenin adı bundan sonra Mithat Paşa Caddesi olsun. Hürriyet için canını veren bu aydın insana olan borcumuzu ödeyelim...*"

Alkışlar ve bağrışlar arasında hemen yanında duran damadı Doktor Fevzi'yi işaret ederek, "*Damadım Doktor Fevzi, Tıbbiye'de okudu. Pek çok kere kendisinden dinlemişimdir. İstibdadın tüm şiddetiyle hissedildiği dönemde Tıbbiye'de, 'Padişahım çok yaşa' yerine, 'Mithat Paşa çok yaşa" diye bağırırlarmış! Sadece Tıbbiye'de değil, Harbiye ve diğer mekteplerde de böyleymiş...*"

Çevredeki kalabalık arasındaki genç zabitleri işaret ederek, "*Sanırım siz de bunları yaşamışsınızdır...*" diye ekledi.

Kayınvalidesi sözlerini bitirdiğinde Doktor Fevzi'nin gözleri dolmuştu! Belli etmeden nemlenen gözlerini silerken kalabalık, o aydın Türk kadınını çılgınca alkışlıyordu. Kalabalık arasından yükselen, "*Yaşa!*", "*Varol!*" sesleri, "*Kahrolsun istibdat!*" sloganları arasında eriyip kayboldu.

İttihat Terakki Genel Merkezi... İhtilal Akşamı

"Mustafa Kemal Haklıymış!"

İttihat ve Terakki, artık gizli bir cemiyet olmaktan çıkmıştı ve o gece genel merkez bir kere daha toplandı. Fakat o geceki

Levent Şahverdi Arşivi

toplantı her zamanki toplantılardan farklıydı: O gece, İttihat ve Terakki genel merkezine gelen tüm cemiyet üyeleri savaş kazanmış bir komutan edasında, mağrur ve gururluydu.

Talat Bey, masanın başında her zamanki yerine otururken, artık bu ihtilalin kendi kaderini de çizmeye başlayacağını hissediyordu. Herkes heyecan içinde olmasına rağmen, o her zamankinden daha sakin görünüyor; Selanik'in başını döndüren, hürriyet coşkusundan haberi yokmuş gibi davranıyordu. Oysa ki yıllardır susuzluktan yanan, kuruyan, çatlayan toprakların şiddetli bahar yağmurlarıyla birdenbire canlanıp, yeniden hayat bulması gibi, o da hürriyetin ilan edilmesiyle birlikte, yıllardır içini yakan, kavuran ateşin söndüğünü ve tıpkı bahar yağmurlarıyla yeniden hayat bulan topraklar gibi, kendisini adeta yeniden hayat bulmuş gibi hissediyordu. Fakat ser verdi sır vermedi! Duygularını dizginledi ve arkadaşlarıyla göz göze gelmemeye dikkat ederek şöyle konuştu:

"*Hürriyeti ilan etmiş bulunuyoruz. Hepimize hayırlı olsun! Ayrıca, bu uğurda vermiş olduğunuz can siperane mücadeleden dolayı hepinizi canı gönülden kutluyorum! Tarih, hepinizin adını altın harflerle yazacaktır. Fakat şimdi, bundan sonra yapılacakları düşünmek zorundayız. Hadi hürriyeti ilan ettirdik, peki ama bundan sonrası ne olacaktır?*"

Talat Bey, bu sözleri söylerken, genç subay Mustafa Kemal'i hatırlamıştı. O genç subay, pek çok kere İttihatçıları, hürriyet sonrasına ilişkin ciddi hazırlıkları olmadığı için tenkit etmiş, asıl mücadelenin hürriyetin ilanından sonra başlayacağını belirtmişti. Fakat genel merkez, bu ileriyi gören genç subayın görüşlerine fazla önem vermemişti. Ama şimdi İttihat ve Terakki'nin en önemli adamı Talat Bey içinden, "*Mustafa Kemal haklıymış*" demekten kendini alamadı ve konuşmasına şöyle devam etti:

"*İstanbul'un, Padişah'ın vaziyeti ne olacaktır? Öncelikle, buradaki vaziyeti tam olarak kontrol altında bulundurmak gerekecektir. Bu nedenle Hüseyin Hilmi Paşa ile konuşulması yerinde olacaktır. Hepinizin malumudur ki Hüseyin Hilmi Paşa zeki bir adamdır; perşembenin gelişini çarşambadan anlar. Bu neden-*

Levent Şahverdi Arşivi

le olsa gerek, İttihat ve Terakki ile işbirliği içinde bulunmuş ve bunu öyle bir gizlilik içinde tatbik etmiştir ki Saray hiçbir şeyden haberdar olamamıştır. Benim önerim bu ilk aşamada Hüseyin Hilmi Paşa'dan yararlanmamız gerekir."

Bu sözleri duyan Hüseyin Hilmi Paşa, duygulandı! Talat Bey'in söylediklerini başıyla onayladıktan sonra kısa konuştu: *"Bu zor uğraşta benim de karınca kararınca bir katkım olduysa ne mutlu! Bundan sonra da elimden geleni yapmaya hazırım.."*

Talat Bey, sonra her zamanki gibi oturduğu yerden kalkıp yine o pencereye doğru yürüdü. Siyah sicim perdeleri iki yana çekti ve nihayet biraz tebessüm ederek şöyle dedi:

"Artık kendimizi saklamak zorunda değiliz arkadaşlar..." Ve sözlerini, *"Muvaffakiyetimiz memleketimiz, milletimiz için hayırlı olmuştur! Kendimizle ne kadar gurur duysak azdır! Yaptığımız iş öyle kolay muvaffak olunacak bir iş değildi..."* diye bitirdi.

Talat Bey'in ağzından dökülen son sözcükler kulaklara ulaşmadan önce, Mithat Şükrü araya girdi:

"Çok doğru, muvaffakiyet hiç ama hiç kolay değildi. Bu yolda nice arkadaşımızı kaybettik. Nice şehitler verdik. Hepimizin canları ortadaydı...Ya canımızı verecektik, ya da ihtilal yolunda muvaffak olacaktık. Bu işin orta yolu yoktu... Ama biraz önce Talat Bey'in de ifade ettiği gibi biz ihtilali henüz bitmiş saymıyoruz, her şey daha yeni başlamıştır."

Hüseyin Hilmi Paşa'nın yüzüne bakarak, *"Sizin bundan sonra daha çok bizimle ortak hareket etmeniz, bize katılmanız gerekmektedir,"* dedi. Paşa, Mithat Şükrü'nün bu son sözlerinde, hürriyet coşkusuna bulanmış ciddi bir tehdit kokusu almıştı! Cevabı yine kısa oldu: *"Bundan sonra da sizinleyim. Bu yola girildi mi çıkılmayacağını bilirim. Muvaffakiyet Allah'tandır!"*

Padişaha Nasıl Davranmalı

Artık Meşrutiyet ilan edilmiş, hürriyeti saran zincirler kırılmıştı. Öyleyse saklayacak hiçbir şey yoktu. Ve İttihatçılar ön-

Levent Şahverdi Arşivi

celikle artık gizli toplantılara gerek olmadığına karar vererek, genel merkezi Selanik'in en güzide mekânlarından olan Emlak-ı Hümayun konaklarından birine taşıdılar. Arık ittihatçılar, hürriyet coşkusu içindeki halkı, yeni genel merkezlerinin balkonundan selamlayacaklardı.

Ertesi gün, yeni genel merkezde yapılan ilk toplantıda Talat Bey, bambaşka meselelerden, o güne kadar pek konuşulmayan, Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılması gerekenlerden bahsetti

"Arkadaşlar! Bundan sonra yapılacak şey bir an önce mebus intihabıdır (seçimidir). Bunun için bana kalırsa bir arkadaşı hemen İstanbul'a göndermeliyiz. İstanbul'dan gelen şifreler, Hükümet ve Padişah'ın kuvvetimizi kabul etiklerini göstermektedir. Kendileriyle siyasi münasebet temin etmek ve intihabat işini konuşmak gerekmektedir. Mesela Rahmi Bey İstanbul'a gidip sarayla görüşebilir."

Talat Bey sözlerini bitirir bitirmez, Yüzbaşı Edip Servet söz aldı. Kafasını kurcalayan, anlamakta zorlandığı bazı şeyler olduğunu söyleyip taşıdığı şüpheyi şöyle ifade etti:

"Peki, ama ya kabul etmezlerse, hatta Rahmi Bey'i tutuklarlarsa ne olacak?"

Talat Bey gülerek, *"Bunu yapamazlar Edip, o eskidendi. Sen galiba Meşrutiyet'in ilan edildiğine hâlâ inanamıyorsun?"* diye yarı şaka, yarı ciddi bir cevap vererek konuşmasını sürdürdü:

"Gerekirse zorla kabul ettiririz Edip! Bunu da kabul etmeyeceklerse onca yıl mücadele ettiğimiz şu hürriyetin manası nedir? Eğer mebus intihabı yapılmayacaksa, eğer Meclis-i Mebusan açılmayacaksa hürriyetin ne manası vardır? Fakat her şeye rağmen, tüm şubelerimize telgraf çekerek intihabat için hazır olmaları talimatında bulunacağız."

Talat Bey, kahve fincanı ağzına götürüp büyük bir yudum aldı. Keskin kahve kokusu ve acı kahve tadı arasında yine gülerek başka bir konuya dikkat çekti:

"Bir başka mesele daha var. Aslında ben buna çok gülüyorum. Ben bir ittihatçıyım. Siz de öyle... Hem de yeminliyiz; fakat iki günden beridir hayret ediyorum; herkes cemiyet taraf-

Levent Şahverdi Arşivi

lısı kesilmiş, herkes ben ittihatçıyım demeye başlamış. Hatta bir zamanlar cemiyete açıkça düşmanlık besleyenler bile bugün 'yaşasın hürriyet', 'yaşasın Meşrutiyet' diye bağırıyor."

Masadaki İttihatçıların dudaklarında tebessüm çiçekleri açarken, Talat Bey, "*Zaten tüm ihtilallerde böyle olmuştur. Birileri ihtilal uğruna ölümü göze alırlar. Fakat bir zamanlar ihtilalin karşısında olanlar, mevcut iktidarı destekleyenler, durumun değişmeye başladığını hisseder hissetmez istikameti değiştirirler, bir anda en ateşli ihtilalci olup çıkarlar..*" diye düşünmekten de kendini alamadı. Ve sonra önündeki gazeteyi eline aldı. Herkes, meraklı gözlerle Talat Bey'in ne okuyacağını düşünüyordu. Talat Bey, sessizce gazeteye eğilip biraz okuduktan sonra gazeteyi katlayıp kenara bıraktı ve okuduklarını şöyle özetledi:

"*Padişahımız bir tebliğ yayınlamış Şöyle diyor. Aynen aktarıyorum: 'Sevgili milletimle benim arama giren hainlere yüz verilmeyecektir...*"

Odada kısa süreli bir sessizlik oldu. Bu sözler en çok da cemiyetin tetikçilerini çileden çıkardı! Talat Bey, şöyle devam etti:

"*Hatırlarsınız, padişahımız yayınladığı ilk tebliğde meclisin kapatılmasını başkalarının üzerine atmış, yani kendisinin kandırıldığını söylemişti.*"

Cemiyetin şair ruhlu, mangal yürekli ve şahin bakışlı üyelerinden Ömer Naci ileri atıldı. Oturduğu yerden kalkıp ayakta durdu ve ellerini yana açarak, sanki karşısında Padişah varmış gibi konuşmaya başladı:

"*Bu kadarı da fazla! Allah insaf ihsan etsin! İstibdat rejimiyle halkı inim inim inlettin yetmedi, şimdi de yalancılığa başladın! Kendi istibdatçı zekâna güveniyorsun. Anladık ama başkalarının gözlerinin, senin o zekân karşısında kamaşacağını mı zannediyorsun? Vah Padişah Efendi vah! Sen ne hallere düştün? Dön de bir aynaya bak... Şeklin şemalin değişti. Yaşlı bir ağaç gibi büküldün. Başın yere değecek neredeyse... Sanki bu memlekette, kendi uzun burnunu çağrıştırdığı için 'burun', Yıldız Sarayı'nı çağrıştırdığı için 'Yıldız' ve 'tepe' sözcüklerini bile yasaklayan sen değildin! Sanki onlarca genci Bekirağa zindanlarında çürümeye*

Levent Şahverdi Arşivi

terk eden, sürgün eden, katleden sen değildin! Mithat Paşa'yı Taif zindanlarında öldürten sen değildin! Senin nasıl korkak ve vesveseli olduğunu herkes bilir! Ama bundan sonra korkuların daha da artacak, sana artık uyku haram! Ha, korkunun da ecele faydası yok. Artık uzun saltanatının sonu geliyor. Muhakkak bir gün İstanbul sabahının alaca aydınlığı senin tahttan indirilmen ile daha da yükselecektir. Lakin, işi sıkı tutmak gerekir..." diye sözlerini bitirdi. Daha söyleyeceği çok şey vardı; fakat Padişah'a duyduğu hıncın, kendisini yiyip bitirmesine de izin vermek istemiyordu. Nasıl olsa artık bu oyunda tüm kozlar onun tarafındaydı. Bundan sonra yapılması gereken, daha dikkatli ve zeki hamlelerle, gittikçe köşeye sıkışan yaşlı kurdun işini bitirmekti.

Ömer Naci konuşmasını tamamlarken, Talat Bey yavaşça doğrulup yerinden kalktı. Ellerini arkasında birleştirip, odanın içine bir sağa, bir sola dolaştıktan sonra Ömer Naci'nin oturduğu yere gelip önüne dikildi ve biraz eğilerek:

"*Hımm! Yani sen şimdi demek istiyorsun ki Padişah'ı da tahtından indirelim. İhtilal ancak o zaman başarıya ulaşır... Öyle mi?*" Sorusuna, yine kendisi cevap verdi: "*Haklısın, bu tam da İttihatçıca bir çözümdür. Lakin ittihatçılık, daha sakin olmayı, daha sağduyulu, daha sabırlı olmayı gerektirmez mi?*" Ve sonra Ömer Naci'nin omzuna dokunarak, "*Şöyle bir itsek devrilir... Fakat o yaşlı kurdu öyle itmeliyiz ki bir daha doğrulamasın! Bunun da yeri zamanı vardır Ömer...*" dedi ve bıyık altından gülerek Ömer Naci'nin yanından uzaklaşıp yerine oturdu. Bu sözler, Ömer Naci'nin şiddetli öfkesini biraz olsun törpüledi. Fakat o sırada odada bulunanlar arasında öfkesi törpülenemeyecek, dizginlenemeyecek olanlar da vardı.

Tetikçi Yakup Cemil bunlardan biriydi. Talat Bey'in ılımlı sözlerine sinirlenmişti! Ayağa kalktı. İki eli, belindeki iki toplu tabancanın üstünde, bağırırcasına yüksek bir ses tonuyla ve kendine has şivesiyle,Talat Bey'e doğru bakarak konuşmaya başladı:

"*Talat Bey, Talat Bey! Ömer Naci geri durmasına durur; çünkü o bir şairdir, yumuşak ruhludur. Yalnız, şairciliğine keskin*

Levent Şahverdi Arşivi

İttihatçılığı da karışmıştır. Yalnız yine de yeterince keskin, yeterince sert değildir. Bu işin kesin yolunu Ömer Naci anlattı; fakat şairliğinden, kibarca anlattı."

Bu sırada sağ elinin kemikli uzun parmaklarının uçlarıyla belindeki toplu tabancanın kılıfına, ufak seri vuruşlar yapmaya başladı:

"Bu işi halletmek gerekir. Bu işin hal yolu başkadır!" dedi ve belindeki tabancayı işaret ederek, *"İşte hal yolu burada yatar. Bana müsaade edin, elimi kolumu sallaya sallaya sarayın bir kapısından girip, öbür kapsından çıkayım. Tereyağından kıl çeker gibi, işi bitireyim..."*

Mithat Şükrü, Yakup Cemil'in silah oyununa başvurmak istediğini anlamıştı. İçten içe bu sözlerden ürktü! Çok iyi biliyordu ki Yakup Cemil bir şeyi kafasına koydu mu, ne yapar eder o işi bitirirdi. Üstelik onu, bu kararından ne Talat Bey, ne de bir tabur ordu vazgeçirebilirdi.

Mithat Şükrü, bunları düşünürken, Yakup Cemil, kabaran öfkesini o daracık odada yatıştıramayacağını anlayınca, hışımla masadan ayrılıp kapıya doğru yöneldi. Kapıyı sertçe çarparak, kendini Selanik sokaklarının hürriyet coşkusuyla sarhoş olmuş kaldırımlarına attı. Kapı gürültüyle kapanırken, Mithat Şükrü duyduğu kaygıları, Talat Bey'e doğru bakarak ortaya koydu:

"Bundan sonra işimiz daha zor olacak! İhtilalden sonra bazı arkadaşları dizginlemek ve artık ihtilal öncesi koşulların değiştiğini, bazı heyecanlı arkadaşlara anlatmak zor olacak." Kapıyı göstererek sözlerini sürdürdü:

"İşte Yakup Cemil, gel de anlat; sabırlı olmayı, beklemeyi! Yakup Cemil bu, bildiği tek şey, vurup kurtulmak! Laf anlamaz. Kafasına koyduğunu yapar. Ama ne yapıp edip elini tutmak zorundayız. Henüz zamanı değildir. Eğer bu aşamada böyle bir şey olursa, şu sokaklarda gördüğümüz halk bir anda 'yaşasın Padişah, kahrolsun cemiyet!' diye bağırmaya başlar, tüm haklılığımızı kaybederiz. Hadi zamanı olsa, gitsin yapsın. Hepimiz bunu istemiyor muyuz? 'Sarayın bir kapısından girer, diğer kapsmdan çıkarım' diyor, vallahi yapar... Ya ölür, ya da yarıp çıka! Yakup

Levent Şahverdi Arşivi

Cemil bu! Ama onu dizginlemeliyiz. Nasıl yaparız orasını bilemem."

Talat Bey, Mithat Bey'e hak verdi; fakat bu işi halletme görevini de yine ona verdi. Talat Bey rahattı! Yine bıyık altından gülüyordu: "*Mithat Şükrü ne yapar eder, Yakup Cemil'i yola getirir...*" diye düşünüyordu besbelli. Mithat Şükrü'yü gizliden gizliye onurlandırarak, şöyle dedi:

"*Sen bilmeyeceksin de kim bilecek! Bu işi ancak sen halledersin. Şimdilik Yakup Cemil sana emanet! Artık sen bilirsin... Ne yaparsan yap, yeter ki şu deli Cemil, Padişah'ı öldürmesin. Yani anlayacağın, padişahımızı korumakla görevlisin!*"

Talat Bey'in bu sözleri genel merkezdeki gergin havayı yumuşattı. Herkes gülmeye başladı: Ömer Naci de Mithat Şükrü de Ali Fuat da, Talat Bey de herkes, ama herkes gülüyordu! İttihatçılar birbirlerine, "*Duydun mu? Mithat Şükrü Padişah'ın muhafızı olmuş!*" diye takılıp şakalaşıyorlardı.

O toplantıdan sonra Mithat Şükrü ciddi ciddi düşünmeye; bu usta ve inatçı silah oyuncusunu kararından döndürecek yollar aramaya başladı.

O gün Yakup Cemil'in söylediği sözler Padişah'ın kulağına gitmiş midir bilinmez ama Padişah da korku içindeydi.

İhtilalden bir gün sonra ... 24 Temmuz 1908

İstanbul...

Gazete dağıtıcısı çocuklar, Bab-ı Ali Yokuşu'ndan koşarak Sultanahmet Meydanı'na çıktılar. Avaz avaz bağırıyorlardı: "*Yazıyor! Hürriyetin ilanını yazıyor... Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını yazıyor! Anayasanın yürürlüğe girdiğini yazıyor! Yazıyor!...*" Bir zamanlar yeniçerilerin "istemezük" nidalarının yankılandığı At Meydanı'nda, o gün öğlen saatlerinde, yaşlı imparatorlukta artık bir dönemin sona erdiğini müjdeleyen, on, on bir yaşındaki çocukların masum ve tiz sesleri yankılanıyordu. Meydanı dolduran kalabalık içinden pek çok kişi, gazete satın

Levent Şahverdi Arşivi

alabilmek için gazete dağıtıcısı çocuklara doğru yöneldi. Birkaç dakika içinde, İkdam ve Tanin tükendi.

Gazeteler, o gün ancak öğlen saatlerine doğru çıkabilmişlerdi. Aslında atılan manşetler, günün coşkusunu yansıtmaktan uzaktı. Osmanlı matbuatı, ihtilalin o ilk gününde temkinli hareket etmeyi tercih etmişti. Otuz yıl boyunca istibdat sansürüyle sayfaları kararan gazetelerin, bir günde otuz yıllık kara lekelerden kurtulması olanaksızdı. O gün hepsinde kısa bir tebliğ vardı o kadar... Fakat bu kısa tebliğ bile her şeyin anlaşılması için yeterliydi. Kimileri, Meşrutiyet'in ilan edildiğini müjdeleyin tebliği gelişigüzel yırtarak gazeteyi bir kenara fırlatıyor; tekrar tekrar tebliğin yazılı olduğu gazete kupürünü okuyor, tüm bunların, biraz sonra bitecek bir rüya olmaması için dua ediyordu!

Babıali Yokuşu görülmeye değerdi: Eminönü'ne inen Arnavut kaldırımlı yolun iki kenarına dizilmiş ahşap evler ve sokağa bakan tenteli dükkânlar, sanki birbiriyle konuşuyor; pencere pervazlarında, üst üste yığılı duran ahşap duvarların arasında, izbe odalarda ve tek pencereli çatı katlarında otuz yıldır saklanan hürriyet çığlıkları adeta bir anda tüm Babıali'ye yayılıyordu. İlk bayrağı, İttihat Terakki Cemiyeti'ni destekleyen İkdam astı. Sonra da diğerleri... Her yer kan kıvamında ay yıldızlı bayraklarla süslendi. Ve sonra, tüm bayraklar deniz tarafından esen tatlı temmuz rüzgârının ipeksi dokunuşlarıyla ahenkli ahenkli dalgalanmaya başladı... Tanin, Milliyet ve tabii ki Hürriyet gazeteleri de coşkuya ilk ortak olanlardandı. Tanin, birkaç saat içinde tükenmişti. İkinci baskıyı yapıyordu. Bu sırada Babıali yokuşunun başında, "*Yaşasın hürriyet*" yazılı bir pankartla Hukuk, Tıbbiye ve Mülkiye öğrencileri görüldü. Elleri havada bağırıyorlardı. Ve hemen arkalarında genç zabitan, en yeni üniformalarıyla çalımlı çalımlı yürüyor, savaşa girmeden zafer kazanmış edasıyla İstanbul sokaklarında arz-ı endam ediyordu. Akşam saatlerine doğru Zaman ve Gayret yayınevleriyle İkdam gazetesi önlerinde gruplar halinde toplananlar gösteri yapmaya başladılar. Zaptiye Nazırı bu gösteriyi önlemek istediyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine caddelerde atlı polis devriyeleri dolaştırılmaya başlandı;

Levent Şahverdi Arşivi

fakat tüm bu cılız önlemler, İstanbul'u saran hürriyet coşkusunu bastırmaya yetmedi. Özellikle Ahmet İhsan Matbaası ve Servet-i Fünun'un önü görülmeye değerdi. Üç katlı bina, caddeye bakan küçük balkonuna kadar, artık adam almaz hele gelmişti. Gazetelere her taraftan telgraflar ve mektuplar yağıyor, başta Ahmet İhsan olmak üzere, tüm basın mensupları tarif edilemez bir heyecan yaşıyordu. Bir basın mensubu, bir yayıncı olarak istibdadın tüm yıkıcı darbelerine göğüs geren Ahmet İhsan, o gün duyduğu heyecanı sonradan anılarında şöyle anlatacaktı:

"Yirmi sene bir zindanın karanlık köşesinde kaldıktan sonra, serbest bırakılmış adamlar gibi hürriyet sarhoşuyduk ve gittikçe coşuyorduk. Kaynamağa başlamıştık... Düşünce ve duygulara egemen olan, kalpleri heyecana getiren, dimağa kuvvet veren şeyin hep politika olduğu bu ortamda herkes politikacı olmuştu. Ve aynı zamanda herkes şaşırmış, çileden çıkmıştı. Herkes bu coşkunlukta haklıydı; aç kalanların buldukları yemeğe sarılması, zindanda kalanların birdenbire kurtulup, aydınlığa çıkmasıyla İstanbul halkının hürriyete kavuşması arasında fark yoktu..."

Gerçekten de İstanbul kaynıyordu! Hürriyet sarhoşu olan basın, belki de henüz tam olarak Abdülhamit korkusunu üzerinden atamadığı için olsa gerek, günlerce, "*Padişahım çok yaşa!*" çığlıkları atarken, her yanda bayraklar dalgalanıyor, İstanbul sokaklarında davullu, zurnalı, mızıkalı gösteri alayları dolaşıyor, Babıâli'de, Sultanahmet'te, Beyazıt'ta ve Kadıköy'de sokak konuşmacıları boğazlarını yırtarcasına söylevler veriyordu.

Yıllardır istibdada karşı mücadele eden, okul yatakhanelerinde gizli gizli Fransız İhtilali'yle ilgili kitaplar okuyan, Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü tüm sıkıntıların sorumlusu olarak Padişah'ı gören, Mülkiye, Hukuk ve Tıbbiye öğrencileri, belki de yaşadıkları şokun etkisiyle, ilk günlerde, "*Yaşasın hürriyet!*" sloganlarını gölgede bırakan bir başka slogan daha atıyorlardı. Yaşlı Sultan'ı hiç de heyecanlandırmayan bu slogan, "*Padişahım çok yaşa!*" sloganıydı. O günlerde bir öğrenci olan Falih Rıfkı (Atay), yıllar sonra anılarında şöyle yazacaktı:

"*Okulca sokaklara dökülüyoruz. İlk işimiz, Beyoğlu'na,*

Levent Şahverdi Arşivi

Tepebaşı'na çıkmak! Sanki Düvel-i Muazzama'yı yenmişiz, yere sermişiz gibi yabancı ve Hıristiyan mağazaları önünde bağırmak, çağırmak! Henüz ne marş var, ne hürriyet türküsü. İki de bir biz çocuklar ve bütün halk göğsümüzün bütün gücü ile 'Padişahım çok yaşa' çığlığı kopartıp, dükkânlara ürküntüden kepenk indirtiyoruz."

Padişahın bir tebliğle Meşrutiyet'in ilan edildiğini açıklamasının ardından sokaklara dökülen öğrencilerin ve halkın, "*Padişahım çok yaşa!*" sloganları, beş yüz yıllık bir saltanatın kokusunu taşıyan abidevi eserlerle süslü sokaklarda ve tıpkı otuz yıllık sahibi gibi kendi gölgesinden bile korkan Yıldız Sarayı'nın eski duvarlarında yankılanırken, tecrübeli Padişah tüm bu coşkunun, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi monarşik düzene, dolayısıyla saltanat sistemine ve bu sistemin başındaki adam olarak kendisine karşı yapılan bir ihtilalin sonucunda ortaya çıktığını görebiliyor ve sokaklarda, "*Padişahım çok yaşa!*" sloganları atanların, kısa bir süre sonra, "*Kahrolsun Padişah!*" sloganları atacaklarını tahmin ediyordu.

Abdülhamit'in Korkusu

Yıldız Sarayı önünde sevinç gösterilerinin yapıldığı o günlerde Padişah, Şeyhülislam Cemalettin Efendi'ye, sarayın penceresinden dışarıdaki kalabalığı işaret ederek, "*Sizin karşınıza irad-ı nutuk edenler, biraderin parası ile söz söyleyenlerdir. Tüm bunlar hep tahrikat (kışkırtma) eseridir,*" diyerek kuşkularını dile getirmişti! Şeyhülislam, başını hafif önüne doğru eğerek ve ellerini yeşil cüppesinin önünde birleştirerek, sakin bir sesle, "*Padişahım, zannımca bu gösteriler, ihsan buyurduğunuz özgürlüğün yarattığı sevinçten kaynaklanmaktadır,*" diyerek Abdülhamit'i yatıştırmaya çalıştıysa da, yaşlı Padişah, bu sözlerle tatmin olmamış ve günlerdir sarayın önünden dağılmayan topluluğun Meşrutiyet konusunda kendisinden bir güvence istediğini zannederek, "*Meclis-i Mebusan'ın küşadını (açılışını) irade ettim. Siz Şeyhülislamsınız. İşte huzurunuzda kasem (yemin) ediyorum.*

Levent Şahverdi Arşivi

Meşrutiyet'i hiçbir zaman rafa kaldırmayacağıma, devam-ı meriyetini (yürürlükte kalmasını) bizzat iltizam (lüzumlu) gördüğüme ve saltanatta bulunduğum sürece muhafazasına (korunmasına) say (gayret) edeceğime yemin ediyorum" diyerek, işin daha başında, kendince bazı önlemler alma yoluna gitti.

Abdülhamit, Yıldız Sarayı'nın yüksek tavanlı geniş salonunda, ellerini yaşlı gövdesinin arkasında birleştirip, düşük omuzlarını dik tutmaya çalışarak ve yerdeki halıların karmaşık desenlerine bakarak, bir sağa bir sola yürürken, otuz yıldır en ufak bir fısıltıyı bile duyma kaygısıyla iyice hassaslaşmış olan kulaklarında sarayın pencerelerini tırmalayan, "Yaşasın hürriyet, yaşasın Padişah!" sesleri yankılanıyordu. Yıldız'ın önü, kıpkızıl bir gökyüzü gibi inip kalkan yüzlerce kırmızı fesle dolmuştu. Delici temmuz güneşinin parlak ışıkları kalabalığın bir kenarındaki askeri birliklerin, parlak çelikten upuzun, dizi dizi süngülerine çarpıyor, Padişah'ı korumakla görevli hassa bölüklerinin sırmalı üniformaları, yapılı Arnavut muhafızların beyaz giysileri ve Suriye'den getirilmiş olan zühafların bir ucu omuzlarına değen çağla yeşili poşuları parlıyordu.

Yaşlı Padişah ağır ağır yürüp geniş pencerenin önüne gelerek hürriyet sarhoşluğuyla çığlıklar atan hareketli kalabalığı selamladı. Birkaç dakika pencerede kaldı. Kırışıklıklarla dolmuş yüzüne yerleştirdiği sahte bir gülümseme arasından, geleceği gören bir falcı gibi kaygıyla bakıyor, bir zamanlar ona farklı bir ihtişam katan iri ve kemerli burnuyla, boyalı sakalı, şimdi bir orta oyununda yüzüne yerleştirilmiş, takma bir maske gibi onu komik ve güçsüz gösteriyordu. O sırada Abdülhamit'in yanında bulunan doktoru Reşit Paşa, Padişah'ın sağlılığıyla ilgilenmeyi bırakmış, bir ruh doktoru edasıyla yaşlı Padişah'ın tüm bu yaşananlardan sonra ruh durumunda meydana gelen gelgitleri izliyor, sonuçlar çıkarmaya çalışıyordu. Padişah kaygılı görünüyordu! Doktor, yaşlı Padişah'ı çok iyi tanıyordu. Otuz yıllık istibdat düzeninin, karmaşık bir örümcek ağı gibi Makedonya'dan, İngiltere'ye, İsviçre'den, Fransa'ya, Almanya'dan Mısır'a tüm dünyayı saran jurnal teşkilatının nasıl işlediğini çok iyi biliyordu. Mesela, he-

Levent Şahverdi Arşivi

men köşedeki küpün içinin küçük jurnal kâğıtlarıyla dolu olduğunu biliyordu. Bu küçük jurnal kâğıtlarının Padişah'ı rahatsız etmeye başladığının da farkındaydı. Son günlerde o sarayın neresine uğrarsa adeta bu küçük kâğıtlar onu takip etmeye ve hayatının başlıca eziyeti olan hastalık derecesindeki korkularını körüklemeye başlamıştı. Doktor tüm bunları düşünürken, bu sırada Padişah pencereden ayrıldı. Bir sigara yaktı. Sigara dudağının kenarında asılı, konuşmaya başladı:

"Şu hale bak doktor, şu kaderin garip cilvesine bak. Otuz yıl görmediğim coşkuyu, bugün görüyorum. Meşrutiyet'i ilan ettiğim için, halk beni alkışlıyor. Fakat 'Padişahım çok yaşa!' diye bağıranların pek çoğu benim Meşrutiyet'i İttihat Terakki'nin baskısıyla ilan ettiğimi de biliyor. Doktor, doktor, şahsıma yönelik bu nümayişler, bu sloganlar sabun köpüğü gibidir. Göreceksin birkaç gün sonra yavaş yavaş her şey tersine dönecek. Şu dışarıda gördüğün kalabalık çok yakında "kahrolsun Padişah!" diye bağırırsa şaşırma! Ben her şeye hazırlıklıyım. Ama beni köşeye sıkıştırmaya çalışanlar, öyle kolay kolay pes etmeyeceğimi de bilmelidirler. Önümüzdeki günler çok şeye gebedir. İttihatçılar, bana güvenmiyorlar. Meşrutiyet'i güvence altına alabilmek için Selanik 3.Ordu'ya mensup bir kısım askeri İstanbul'a göndermeyi düşünüyorlar. Doktor, kardeş kanı dökülmesinden korkuyorum. Beni korumakla görevli askerlerin sadakatini sen de bilirsin. İstanbul'un orta yerinde askerlerimizin zabitlerimizi öldürmesinden korkuyorum..."

Doktor Reşit Paşa, Padişah'ın bu samimi sözlerinden cesaret bularak, *"Siz rahat olun Padişahım.Görüyorsunuz ki sadık kullarınız, bilumum talebeler ve size gönülden bağlı askerler coşku içinde sizi alkışlıyor. Mübarek adınızı haykırıyor, size bağlılıklarını ifade ediyorlar"* dedi.

Padişah, dudağında asılı duran sigarayı alıp kül tablasına bastırdı, yenisini yakmadan önce derin derin içini çekti ve o an anlayış ve alayla harmanlanmış bir gülümsemeyle gerçeklerin üstünü aptalca bir iyimserlikle örtmeye çalışan insanlara benzettiği doktorun yüzüne bakarak şöyle dedi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Doktor, mesleğinde çok iyisin; fakat senelerdir yanımda olmana rağmen bir türlü şu siyasi işleri öğrenemedin. Siyasetin bir oyun olduğunu, bu oyunun her türlü hileye, her türlü düzenbazlığa, her türlü yalana, her türlü göz boyamaya açık olduğunu anlayamadın. Halka pek fazla güvenilemeyeceğini, hele yeterli siyasi olgunluğa ulaşamamış şu Osmanlı halkına hiç güvenilemeyeceğini fark edemedin! Ben yıllardır söylüyorum. Meşrutiyet bu halkın başını döndürür! Doktor, Meşrutiyet'in, nimetlerinden imparatorluktaki gayrimüslimler yararlanacak, Nasılsa artık hürriyet ilan edildiğine göre şimdi daha fazla muhtariyet, bağımsızlık isteyecekler, her geçen gün daha çok bağıracaklar. Oysa ki şu beğenmedikleri mutlakıyet sistemi sayesinde bu imparatorlukta idare Türklerin elinde kalıyordu. Halbuki parlamenter bir hükümet olunca Türklerin dışındaki unsurlar da -ki bunlar halkın çoğunu meydana getirmektedirler- devletin iç ve dış siyasetinde söz sahibi olabileceklerdir. Yakın Doğu'da milliyetçiliğin coşkun bir hızla geliştiği bir çağda bu durum Osmanlı'daki muhtelif unsurları tatmin etmekten çok, aşırı bir milliyetçiliğe, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalanmaya ve Türk milletini yıkılmaya götürebilir. Ülkemizdeki yabancı unsurlar parlamenter sisteme aşinadır. Oysa ki Müslüman Türkler için bu sistem henüz çok yenidir. Birilerinin bu millete vasilik etmesi gereklidir. İşte görüyorsun, herkes sokaklara dökülmüş, bağırıp çağırıyor. Üstüne üstlük, bir de 'Yaşasın hürriyet!' diye bağıranlar, "Yaşasın Padişah!" diye bağıranlarla kol kola... Olacak şey mi?

"Doktor, bu coşku birkaç gün sonra bitecek ve sen de göreceksin, her şey tersine dönecek. İttihatçılar, bilhassa basını ve orduyu aleyhime kışkırtacaklar. Halk da zamanla onlara daha fazla pirim verecek. Böylece her şey, istemediğimiz bir istikamete doğru yönelecek. Allah'a şükür, her halükârda beni destekleyen, benim için mücadele edecek bir kesim var; fakat zamanla onlar da susmak zorunda kalacaklar. Ben söz verdim, Meclis-i Mebusan-ı açmak zorundayım. Önümüzdeki aylarda Meclis açılacak. Yeni bir kabine teşkil edilecek. İttihatçılar, yeni kurulacak

Levent Şahverdi Arşivi

kabineye kendi adamlarını sokmaya, sadrazamı belirlemeye çalışacaklar. Her şey değişecek gibi... Dizginlerin avuçlarımın arasından kaydığını hissediyorum doktor..."

Reşit paşa, boynunu büktü. "*Kim şu koca imparatorluğun dizginlerini sizin elinizden almaya cüret edebilir ki Padişahım?*" diye sordu gerçeği bilmezlikten gelerek.

Padişah yeni yaktığı sigarasından birkaç nefes alırken pencereye doğru yürüdü. Bahçedeki kalabalığın yavaş yavaş dağılmaya başladığını gördü. Kambur sırtı odaya dönük olarak, doktora cevap verdi.

"*Öyle deme doktor! Artık zaman değişti. Otuz yıldır bu saraya mahkum yaşadım.*" Gözleriyle, oymalı yüksek tavanları tararken devam etti: "*Ama sen de şahitsin ki şu imparatorlukta olup biten olaylardan haberdarım. Ve bugün görüyorum ki artık bir devir bitiyor. İttihatçılar beni bir kumpasın içine düşürdüler. Bu kumpasın içinden nasıl kurtulurum bilemiyorum doktor.*"

Doktor, hafifçe başını kaldırdı: "*Neden böyle düşünüyorsunuz Sultanım? Kullarınız günlerdir adınızı haykırıyor!*"dedi

Padişah, düşük omuzlarını silkerek yürüyüp koltuğun kenarına ilişti. "*Ah doktor, ah, görmüyor musun? Adımı bağıranların çoğu Mülkiye, Harbiye ya da Tıbbiye talebeleri ve saraya bağlı askerler, bir de hürriyet coşkusuyla ne yapacağını şaşıran bir halktan ibarettir.*" Parmağıyla pencereyi işaret ederek, "*Şu dışarıdaki kalabalığın kalbini açıp bakma imkânımız olsa da sana göstersem, yüreğinde gerçekten padişah sevgisi taşıyanların ne kadar az olduğunu... Doktor, korkuyorum! Tahttan indirilmekten, Allah muhafaza kelleyi kaybetmekten korkuyorum! Ölüm bir yana, çoluğum çocuğum var. Onların geleceğinden endişe duyuyorum! Geçmiş Osmanlı hanedanının başına gelenleri düşünüyorum, geceleri gözüme uyku girmiyor doktor! Ama yine de sonuna kadar mücadele edeceğim. Kolay kolay pes etmeyeceğim.. Artık korkunun ecele faydası yok nasıl olsa!*"

Doktor Reşit Paşa, daha önce Abdülhamit'i çok çetin olaylar öncesinde ve sonrasında görmüştü, fakat hiçbir zaman onu bu kadar zayıf, bu kadar çaresiz ve bu kadar korkusunu açığa vuran

Levent Şahverdi Arşivi

bir halde görmemişti. Kendi kendine, "*Bunca yıl hürriyetçilerle kıyasıya mücadele eden bir padişahın, hele hele Abdülhamit gibi son derece zeki ve kurnaz bir padişahın tüm bu derin kaygıları ve endişeleri sadece abartılı vehimlerinin bir sonucu olamaz. Yaşlı Padişah, mutlaka bizim göremediğimiz gizli bir tehlikenin kokusunu almıştır,*" diye düşündü. Padişah'ın yanından ayrılmadan önce, karşısındaki insanın korkularını azaltmak amacıyla, masum yalanlar söyleyen insanların yaptığı gibi, yaşlı Padişah'ın derin kırışıklarla sarmalanmış renkli gözlerinin içine bakarak, "*Sultanım, bu aciz kulunuzu bağışlayın ama günlerdir, şu sarayın önünde toplanan kalabalığın ağzından dökülen sözler, sizin daha uzun yıllar bu tahtta oturacağınıza işarettir. Kendinizi üzüp tüketmeyin efendim. Bilhassa bu günlerde halk sizi görmek ister. Sağlığınıza daha çok dikkat etmelisiniz. Yemeklerinize özen gösterin, fazla sigara ve kahve içmemeye gayret edin. Efendim bir de unutmadan, geçen sefer de söylemiştim rakı içmeyiniz, onun yerine bir kadeh viskiyle idare ediniz. Bol bol su içiniz.. Geceleri de fazla uykusuz kalmamaya özen gösterirseniz. Allah'ın izniyle hiçbir şey olmaz sultanım! Bu söylediklerime dikkat ederseniz, şu aciz doktor kulunuzu memnun edersiniz...*"

Abdülhamit, doktorun bu tavsiyelerini dinlemekten bıkıp usanmıştı. Fakat her seferinde, doktorun sıradan bir hastasıyla konuşur gibi, rahat tavırlar içinde, herkesin korktuğu Osmanlı Padişahı'na, "Şunu yap, bunu yapma!" şeklinde tavsiyelerde bulunmasından gizliden gizliye bir haz duyar, doktorun ağzından dökülen sözleri dinlerken, kendisini altı yüz yıllık Osmanlı saltanat tacının ağırlığından kurtulmuş, hafiflemiş, sıradan bir Osmanlı tebaası gibi hissederdi. Doktor Reşit Paşa da Padişah'ın bu gizli hislerini anladığı için, her seferinde, daha doğal, daha rahat olmaya çalışır; fakat asla bir Osmanlı padişahına hitap ettiğini unutmaz, ölçüyü kaçırmazdı. Zaten Padişah da doktorun bu ölçülü rahatlığından hoşlanırdı.

"*Tamam, doktor, söylediklerine kulak vereceğim. Yinede siyasi meselelerden pek anlamadığın konusunda ısrarlıyım. Ama mesleğin konusunda çok iyi olduğunu da biliyorum. Söyledim*

Levent Şahverdi Arşivi

ya sana; bir kumpas içindeyim, ama pes etmeye de niyetim yok! Diyelim ki bir gün şu tahtı kaybettim. Ama bu demek değildir ki tahtımla birlikte canımı da kaybedeceğim... Orasını Allah bilir! Sağlığıma dikkat etmem gerektiğini biliyorum. Bir gün hasta yatağımda acı çekerek değil, sağlıklıyken birdenbire ölmek isterim. Bunun için hep Allah'a dua ediyorum! Ama sadece kuru tevekkülün çare olmadığını da biliyorum. Senin gibi tabiplerin sözünü dinlemem gerektiğinin bilincindeyim..."

Doktor, ellerini lacivert ceketinin önünde birleştirip, başını hafif öne doğru eğerek Padişah'ın söylediklerini dinliyordu. Padişah sözlerini bitirip koltuğuna gömülünce, doktor başını hafifçe kaldırdı ve Padişah'ın geniş omuzları arasında kaybolan başına doğru bakarak, "*Beni müteşekkir ettiniz, iltifatlarınıza mazhar olmak için çalışıyorum efendim. Naçizane önerim, kendinizi fazla yormayın, inanın her şey Allah'ın izniyle istediğiniz istikamette gelişecektir,*" dedi. Padişah hiçbir şey söylemedi. Sadece başıyla doktoru onaylar gibi yaptı. Fakat dudağındaki anlam yüklü tebessüm parçası, doktorun teskin edici sözlerine pek fazla rağbet etmediğini gösteriyordu. Doktor eğilip, Padişah'ı selamlayarak salonun geniş kapısına doğru hareketlenmişti ki Padişah, boğuk bir sesle, "*Doktor!*" dedi. Doktor Reşit Paşa, olduğu yerde durup gerisin geri döndü ve ellerini önünde birleştirerek,

"*Buyurun Sultanım?*" dedi.

"*Galiba sigarayı azaltamayacağım doktor..*"

"*Efendim, biraz gayret etseniz çok iyi olacak...*"

Padişah, başıyla doktoru onayladı. Doktor, geri geri birkaç adım attı ve sonra yavaşça dönüp oymalı kapıdan çıktı.

Abdülhamit, birkaç gündür kendini her zamankinden daha da yorgun hissetmeye başlamıştı! İttihatçıların bir oldubittisiyle ikinci kez Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalmış olmaktan dolayı kızgın ve düşünceliydi! Kendini, tüm önemli taşlarını kaybetmiş bir satranç oyuncusu gibi hissediyor, hamle sırasının kendisine geldiğini biliyor; fakat bir türlü nasıl bir hamle yapacağına karar veremiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Abdülhamit'in Gizli Dünyası

Abdülhamit, Yıldız Sarayı'nda gizli bir dünya kurmuştu. Otuz yıl boyunca, onu her geçen gün yiyip bitiren abartılı korkularını Yıldız Sarayı'nın sürgülü kapıları arkasındaki bu mahrem dünyada unutmaya çalışırdı. Bu mahrem dünya, öyle ihtişamlı, şaşalı, şehvani duyguların ölçüsüz zevk ve eğlencelerle tatmin edildiği bir yer değildi. Tam tersine Padişah burada çoğunlukla sarayın ve saltanatın ihtişamından uzak, sıradan insanlara has uğraşlarla meşgul olurdu. En çok da ahşabı şekillendirmekten, tahtaya hayat vermekten hoşlanırdı. Marangozluk bu gizli dünyanın en önemli zevklerinden biriydi. Abdülhamit, omuz omuza çalıştığı ustalarla birlikte, ahşap işçiliğinin en nadide eserlerine imza atar, pek güzel dolaplar, çekmeceler, sandalyeler ve gemi maketleri yapardı. Çalışma odasındaki yazıhaneyi yapan da kendisiydi. Gül ağacından, oymalı, vernikli, çok sayıda çekmecesi olan bu yazıhaneden dört tane imal ederek, üç tanesini saltanat makamına yakın dostlarına hediye etmişti.

Yıldız Sarayı'nın, otuz yıldır jurnalci fısıltılarıyla dolmuş izbe odalarında, saltanatın ıvır zıvırıyla şişmiş tozlu tavan arasında ve sayısız siyasi konuşmaya tanıklık etmiş geniş salonun duvarlarında güvercin sesleri yankılanırdı. Bu sesler yaşlı Padişah'ın ruhunu okşar, ona otuz yıldır çektiği ve çektirdiği derin acıları bir an olsun unutturur, onu hep özlemini çektiği rengârenk çiçeklerle süslü, binbir çeşit yemişle tatlanmış, gürül gürül ırmaklar akan, gül yüzlü, karanfil kokulu hurilerin salına salına yürüdükleri cennet bahçelerine götürürdü. Sarayın her yeri, Hollanda'dan ve Almanya'dan getirilmiş çeşit, çeşit papağanlar, rengârenk küçük kuşlar, muhtelif cinslerden irili ufaklı köpekler ve hepsinden öte, genç yaşından beri tutkunu olduğu güvercinlerle doluydu. Hele hele eğitimli, taklacı güvercinlere bayılırdı. Onlara delicesine bir aşkla bağlıydı.

Ve bazı geceler sarayın yüksek duvarlarının ötesindeki silahhaneden sesler yükselirdi. Abdülhamit, her zaman cebinde taşıdığı toplu tabancalarını çeker, silahhanesine gider, tabancasını

Levent Şahverdi Arşivi

hedefe nişanlar ve tetiğe dokunurdu. Ve her seferinde bir İttihatçıya ateş ediyormuş gibi düşünür, pek çok kez isabetli atışlar yapardı.

Bazı geceler de kütüphanesine kapanır, tarih, din ve Batı medeniyeti konularında kitaplar okur, ufak notlar alırdı.

Bir de sahne oyunlarına, tiyatroya bayılırdı. Yıldız Sarayı'nda küçük bir sahne inşa ettirmişti. Çoğu kez yabancı oyuncular tarafından sahnelenen oyunları tıpkı Avrupalı aristokrat bir sanatsever gibi locadan seyrederdi. Abdülhamit, Beyoğlu'na, Pera'ya uğrayan İtalyan opera heyetlerinden ve İstanbul'da tiyatro yapmaya çalışan bir takım kadın erkek sanatçıları dolgun maaşlarla Mızıka-i Hümayun'a alır ve canı istediğinde, mesela Verdi'nin, konusunu Alexandre Dumas Fils'in "Kamelyalı Kadın" adlı eserinden alan "Traviata" türünde eserleri icra ettirirdi. Abdülhamit bazen bu gösterilere, yabancı elçilerden iltifat etmek istediklerini de davet ederdi. Temsillere saray orkestrası da eşlik ederdi. Musikiye de büyük önem veren padişah, Mızıka-i Hümayun'a önde gelen musiki üstatlarını toplamıştı. Bu kişilere paşalıktan başlayan askeri rütbeler verirdi. İtalyan Guatelli Paşa'dan, İspanyol D'andre Paşa'ya, kemancı Zeki Bey'den, viyolonsel Cemil Bey'e kadar, pek çok sanatçı, Abdülhamit'in özel kadrosunda yer alıyordu.

Sultan'ın Kabusu

Sarayın ışıkları söndüğünde, İstanbul'un katran karası, ağır gecesi Yıldız Sarayı'nın tarih kokan dört duvarını sarıp sarmalarken, Yeni Camii önünde martılar, Belgrat Ormanı'nda baykuşlar ürpertici şarkılar söylerken ve Galata Rıhtımı, sarhoş dalgaların şiddetli ve bilinçsiz vuruşlarıyla aşınırken, yaşlı Padişah yatağına girdi. Kambur sırtını, düşük omuzlarını örten beyaz geceliği topuklarına kadar uzanıyordu. İnce, yumuşak yaz yorganını başına, yorgun dizlerini karnına kadar çekip, ağır göz kapaklarını, yoğun kırışıklarla çevrelenmiş renkli gözlerinin üstüne örttü. Fakat uzun saltanatı boyunca pek çok şeyden korktuğu gibi son

Levent Şahverdi Arşivi

günlerde uykudan da korkar olmuştu! Uykuya daldığında altı yüz yıllık Osmanlı saltanatının bütün ağırlığı omuzlarına çöker, kulaklarında isyankâr yeniçeri çığlıkları, acımasızca öldürülen padişahlardan genç Osman'ın ve III. Selim'in feryatları yankılanır, sarayın karanlık koridorlarında, siyaseten katledilen sadrazamların morarmış yüzleri ve patlamış gözleri dolaşırdı. O gece de benzer rüyalar gördü.

Yaşlı Padişah, korkunç düşlerinin ne anlama geldiğini kısa bir süre sonra anlayacaktı. Abdülhamit, birkaç ay sonra İstanbul'da patlak verecek olan 31 Mart İsyanı'nda rolü olduğu gerekçesiyle Meclis kararıyla görevinden alınacak ve o şehre, bir zamanlar hürriyet rüzgârlarının estiği, kaldırımlarında genç subayların ayak seslerinin, sahilinde martı çığlıklarının yankılandığı o şehre, Sarı Paşa'nın doğduğu şehre, Selanik'e sürgün edilecekti.

Yaşlı Sultan'ın tahttan indirilip Selanik'e sürgün edilmesi en çok hürriyet için savaşanları sevindirmişti; bir de arka odalarında geceleri onları konuk eden Beyaz Kule'yi. Emektar Kule, yıllardır taş duvarlarına sakladığı gizli sözleri sanki birden Selanik Kordon boyuna boşaltıverdi; nasıl olsa artık hürriyet ilan edilmiş, saklayacak hiçbir şey kalmamıştı.

Mustafa Kemal mi? Onun için her şey daha yeni başlıyordu...

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynakça

Ahmed, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, 3.bs, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım**, (1883-1923), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1930-1931.

Akay, M. Orhan, **İlk Türk Pozitivist ve Materyalisti Beşir Fuad**, İstanbul.

Akşin Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 2.cilt, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997.

Aktar, Yücel, **II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları** (19081918), 2.bs, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.

Altan, Ahmet, **İsyan Günlerinde Aşk**, 3.bs, Can Yayınları, İstanbul, 2002.

Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, 2.bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Arslan, Ahmet, "*Tevfik Fikret ve Din*", **Toplumsal Tarih**, Mart, 2001.

Atatürk, (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı (ATSE) Yayınları, Ankara,1980.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.I,II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Katalogu, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 3.cilt, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, C.I, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C.I, 9.bs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C.I, 18.bs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, (1908-1914)**, C.I, Yükselen Matbaacılık, İstanbul, 1973.

Banoğlu, N. Ahmet, **Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı**, İstanbul, 1973.

Belli, Şemsi, "**Makbule Atadan Anlatıyor**", **Ağabeyim Mustafa Kemal**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2005.

Berkes Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

Borak, Sadi, **Atatürk, Gençlik ve Hürriyet**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.

Borak, Sadi, **Atatürk ve Din**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.

Borak, Sadi, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları, (1899-16 Mayıs 1919)**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.

Borak, Sadi, **Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç, Yazışmaları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.

Brummett, Palmira, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm**, 1908-1911, Çev. Ayşen Anadol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Cebesoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1967.

Cemalettin Efendi, **Hatırat-ı Siyasiye, Dersaadet**, Hovciğimyan Matbaası, İstanbul, 1336.

Çetinkaya, Y.Doğan, "*Osmanlı Boykotaj Cemiyeti 1908*", **Tarih ve Toplum**, S.238, Ekim, 2003.

Deliorman, Altan, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar**, 2.bs, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999.

Dizdaroğlu, Hikmet, **Namık Kemal**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995.

Dozy, Reinhardt, **Tarih-i İslamiyet**, Çev. Abdullah Cevdet, C.I, Matbaa-i İçtihat, Mısır, 1908.

Duru, Kazım Nami, **İttihat Terakki Hatıraları**, İstanbul, 1957.

Eraslan, Cezmi, **Doğrularıyla ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid**, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Eraslan, Cezmi, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Eyice, Semavi, "*Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik*", Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul, 1981.

Gentizon, Paul, Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, 3.bs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

Göçmen, Muammer, İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türkiye Siyasal Hayatına Etkileri, (1889-1902), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.

Gökalp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1976.

Gökbilgin, Tayip, Rumeli'de Türkler ve Yörükler; Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, İstanbul, 1957.

Gökbilgin, Tayyip, "*Selanik*" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.X, 1966.

Göksel, Burhan, Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Güler, Ali, Bir Dahinin Hayatı, Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenimi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.

Gündüz, Asım, Hatıralarım, Der. İhsan Ilgar, İstanbul, 1953.

Hanioğlu, M. Şükrü, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Haput, George-Dumont, Paul, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler, Çev. Tuğrul Artunkal, Murat Matbaacılık, İstanbul, 1977.

Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım, İstanbul, 1991.

İlhan, Atilla, Allah'ın Süngüleri, "Reis Paşa", Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

İnan, Ali Mithat, Atatürk'ün Not Defterleri, 2.bs, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1998.

İnan, Arı, Düşünceleriyle Atatürk, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

İnan, Arı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Yayınları, Ankara, 1982.

İttihad ve Terakki'nin Kurucusu ve 11 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

Irmak, Sadi, Atatürk, "Bir Çağın Açılışı", İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynar, Reşat- Sakaoğlu, Necdet, **Atatürk Düşüncesi**, Açı Yayınları, İstanbul, 1995.

Kinross, Lord, **Atatürk, "Bir Milletin Yeniden Doğuşu"**, Çev. Necdet Sander, 12. bs, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

Kocatürk, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrim Kronolojisi (1918-1938)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973.

Koloğlu, Orhan, **Cumhuriyetin İlk On Beş Yılı**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.

Kökütürk, Yalın İstenç, **Atatürk'ü Anlamak**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999.

Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve İttihad ve Terakki**, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.

Kuran, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılab Hareketleri ve Milli Mücadele**, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.

Kuran-ı Kerim Meali, **Yaşar Nuri Öztürk**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

Kutay, Cemal, **Atatürk Olmasaydı?** Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1993.

Kutay, Cemal, **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964.

Kutay, Cemal, **Türkçe İbadet**, 8.bs, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Kutay, Cemal, **Türkçe İbadet**, C.II, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Karaltı, 5.bs, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

Manaz, Abdullah, **Atatürk Reformları ve İslam**, Akademi, Kitabevi, İzmir, 1995.

Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 4.bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, 5.bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Mardin, Şerif, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 5.bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Mardin, Şerif, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
Mechin, Benait, Kurt ve Pars, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
Meydan, Sinan, Bir Ömrün Öteki Hikayesi, "Atatürk, Modernizm Din ve Allah", 2.bs, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.
Mordhort, J.M, İstanbul'da Gezerken, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
Mücellaoğlu, Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.I, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
Noyan, Bedri, Bektaşilik-Alevilik Nedir? 2.bs, Ankara, 1987.
Öz, Baki, Kurtuluş Savaşında Alevi Bektaşiler, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997.
Ozankaya, Özer, Cumhuriyet Çınarı, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
Özbay, Kemal, Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, C.II, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1976.
Özveren Eyüp, Akdeniz'de Bir Doğu, Dost Yayınları, Ankara, 2000.
Resneli Niyazi Bey, Resneli Niyazi Bey'in Hatıraları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.
Safa Peyami, Türk İnkılabına Bakışlar, 3.bs, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
Sarı, Ergün, Atatürk'le Konuşmalar, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
Sorgun, Taylan, Devlet Kavgası, İttihad ve Terakki, 2.bs, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003.
Şener, Cemal, Alevilik Olayı, "Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihi", 4.bs, Yön Yayınları, İstanbul, 1989.
Talat Paşa, Talat Paşa'nın Hatıraları, Haz. Enver Bolayır, Güven Basımevi, İstanbul, 1946.
Tezer, Şükrü, Atatürk'ün Hatıra Defteri, TTK Yayınları, Ankara, 1972.
Topuz, Hıfzı, Gazi İle Fikriye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
Tuncay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925, AÜSİBİ Yayınları, Ankara, 1967.
Turan, Şerafettin, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

Levent Şahverdi Arşivi

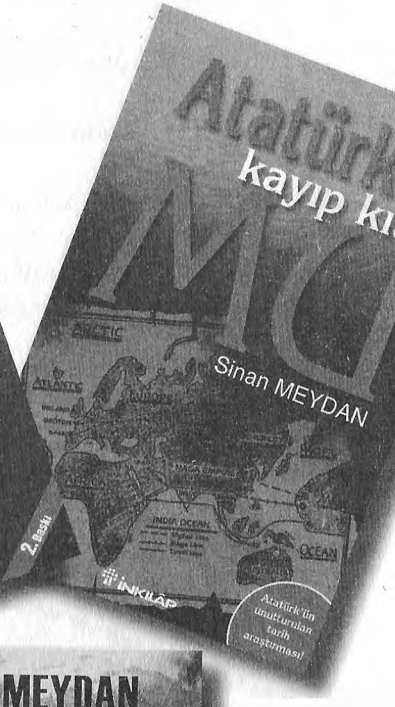
Ulusoy, A. Celalettin, **Hünkar Hacı Bektaşi Veli ve Alevi Bektaşi Yolu**, 2.bs, Hacıbektaş, 1968.
Uşaklıgil. Halit Ziya, **Saray ve Ötesi**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2003.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.I, 7.bs, TTK Yayınları, ty.
Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, C.I,II, İstanbul, 1966.
Yalçın, Mustafa, **Jön Türklerin Serüveni**, İlke Yayınları, İstanbul, 1994.
Yalçın, Soner, **Efendi**, 7.bs, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
Yalman, Ahmet Emin, **Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, C.I, İstanbul, ty.
Zürcher, Erik, Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995.

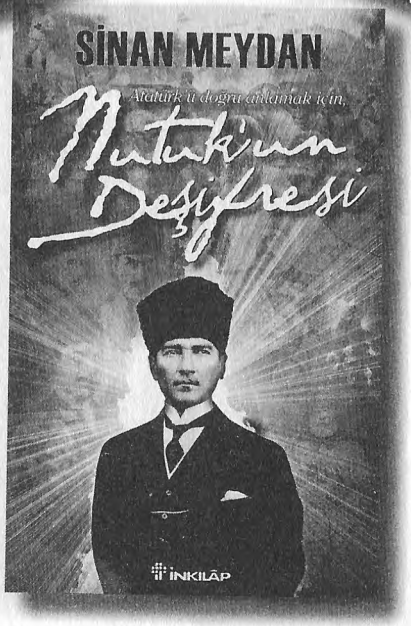
Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Sinan MEYDAN

1975 yılında Artvin'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Artvin Şavşat'ta, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı.

Yazar "Atatürk, Ön-Türk Tarihi ve Yakın Tarih" üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

Yayımlanmış eserleri şunlardır:

1. Atatürk ve Kayıp Kıta Mu, İstanbul, 2005.
2. Son Truvalılar, "Truvalılar, Türkler ve Atatürk",
İstanbul, 2005.
3. Nutuk'un Deşifresi,
İstanbul, 2006.
4. Sarı Lacivert Kurtuluş, "Kurtuluş Savaşı'nda Fenerbahçe ve Atatürk", İstanbul, 2006.
5. Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi, İstanbul, 2007.
6. Atatürk ve Kayıp Kıta Mu-2, Köken, İstanbul, 2008.
7. Atatürk ile Allah Arasında,
"Bir Ömrün Öteki Hikâyesi",
İstanbul, 2009.
8. Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları, "Parola Nuh", İstanbul,

ISBN 978-975-10-2959-1

Levent Sahverdi Arşivi

SARI PAŞAM

Mustafa Kemal, İttihatçılar ve II. Abdülhamit

Sarı Paşam, yirminci yüzyılın en büyük lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluğuna, gençliğine, psikolojik ve düşünsel köklerine yapılan derin ve büyülü bir yolculuğun gerçek hikâyesidir.

1800'lü yılların sonudur... Osmanlı İmparatorluğu, emperyalist bir kuşatmayla çevrilmiştir. İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit nefes aldırmayan bir istibdat düzeniyle tüm dizginleri ele geçirmeye çalışmaktadır. Selanik'te vatansever, özgürlükçü subaylar gizli bir cemiyet kurmuş, ihtilal hazırlığı yapmaktadırlar. Jön Türkler Avrupa'da çalışmalarını sürdürmekte, İttihatçı fedailer içeride kan dökmeye devam etmektedirler.

Mustafa Kemal, bir taraftan geleceğini hazırlarken diğer taraftan vatan ve hürriyet mücadelesi vermekte, bazen de aşk acısıyla yanmaktadır.

Bu kitap sizi geçmişte bir yolculuğa çıkaracak: Önce Mustafa Kemal'i tanıyacaksınız bu yolculukta; hiç bilinmeyen özelliklerini öğreneceksiniz; gerçekleşecek çocukluk düşlerine tanık olacaksınız. Onunla Manastır, Selanik, Şam ve İstanbul arasında gidip geleceksiniz. Sonra, Jön Türklerle ve İttihatçılarla tanışacaksınız: Enver, Talat ve Mithat Şükrü'yle Selanik'in arka sokaklarında bir evde yapılan vatan ve hürriyet konulu gizli toplantılara kulak misafiri olacaksınız. Teğmen Atıf ve Yakup Cemil'le silahların gölgesinde çatışmaya girecek, icabında "yarıp çıkacaksınız!"

Ve sonra Sultan II.Abdülhamit'i tanıyacaksınız; Padişah'ın gizli dünyasının kapılarını ardına kadar aralayacak; duygularını, düşüncelerini, kaygılarını, korkularını, doğrularını ve yanlışlarını öğreneceksiniz. Yıldız Sarayı'nın büyük salonunda Padişah'la diz dize oturup konuşacaksınız!

